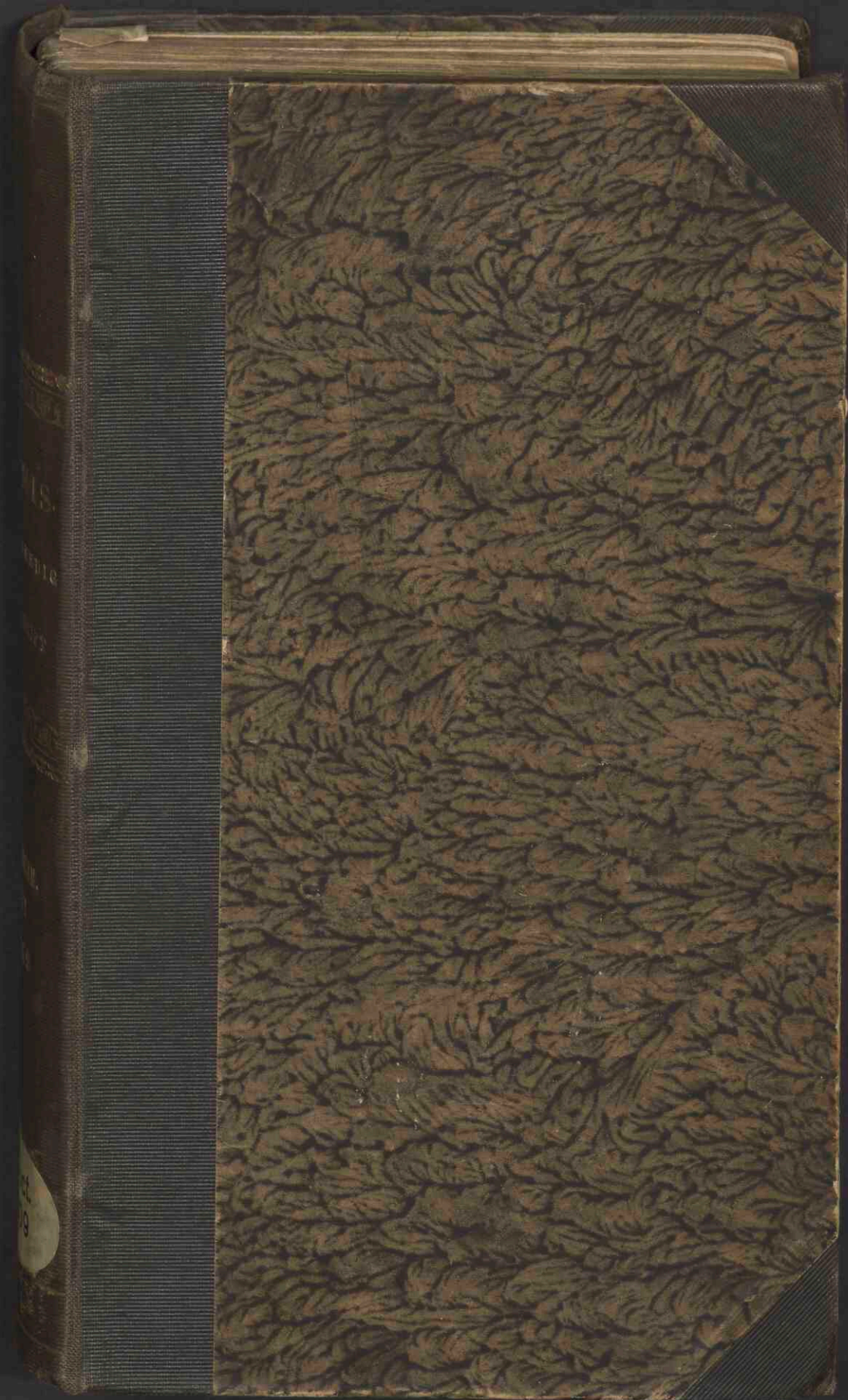

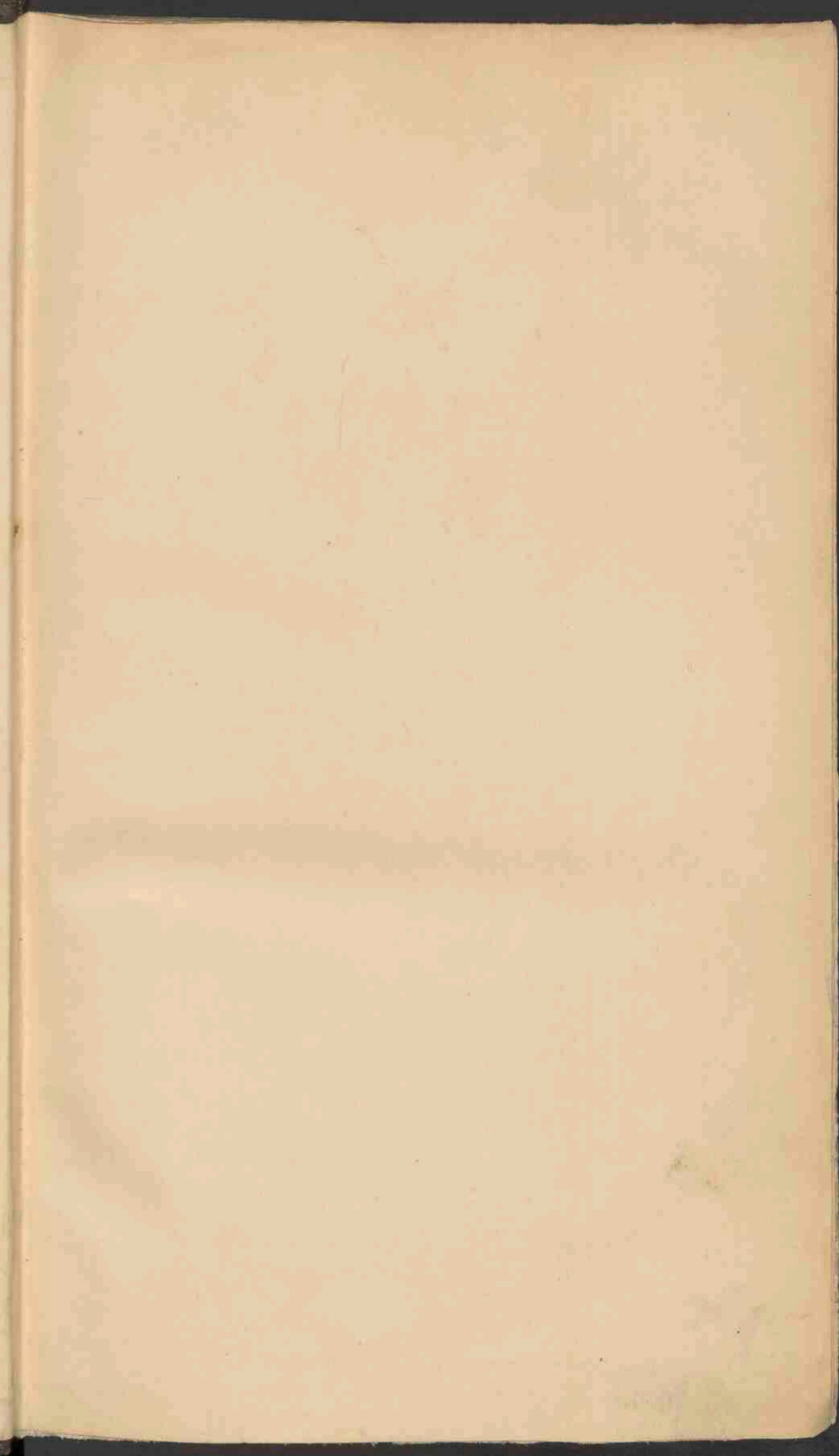

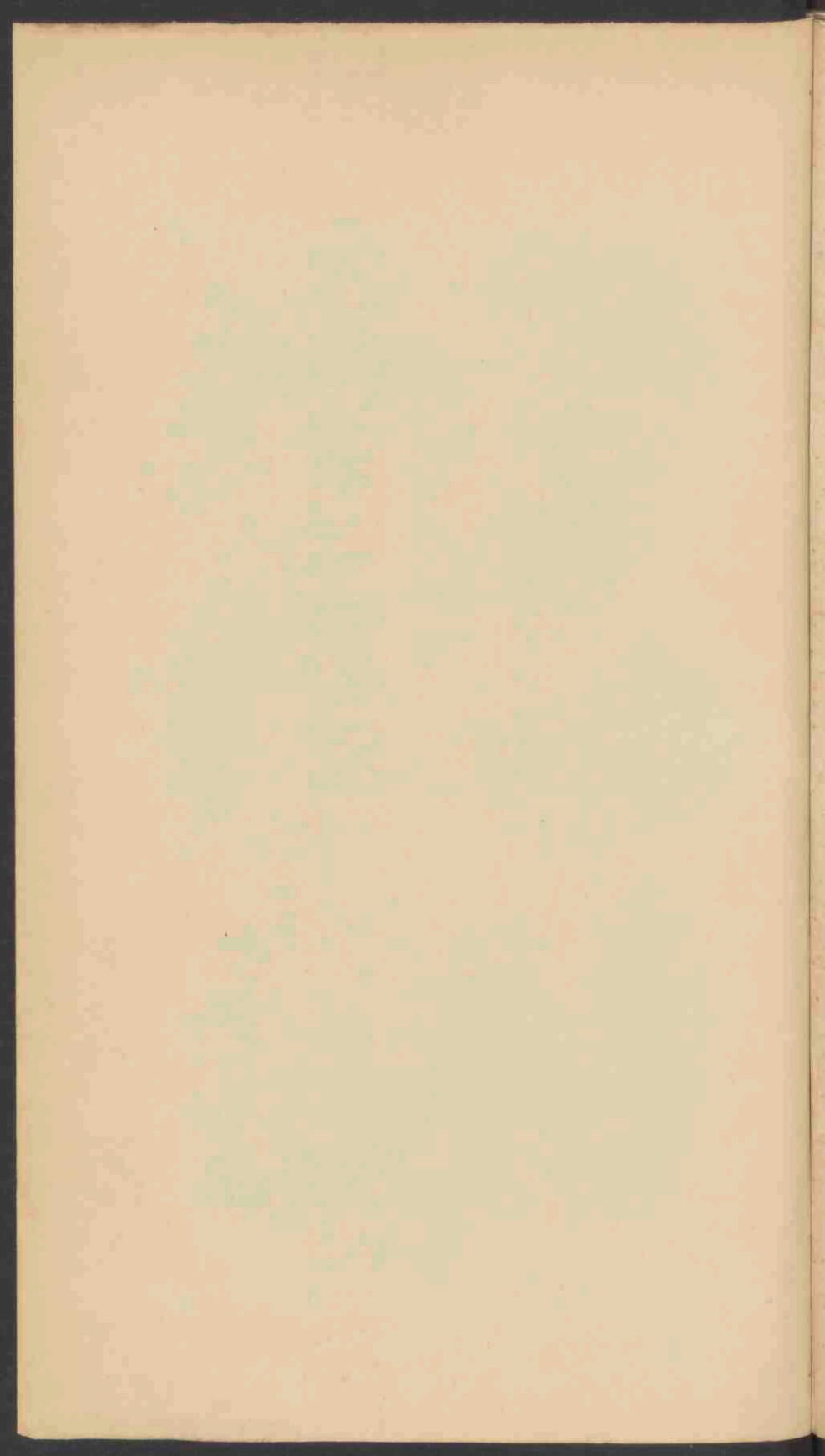
Themis : regtskundig tijdschrift : verzameling van bijdragen tot de kennis van het publiek- en privaatrecht.

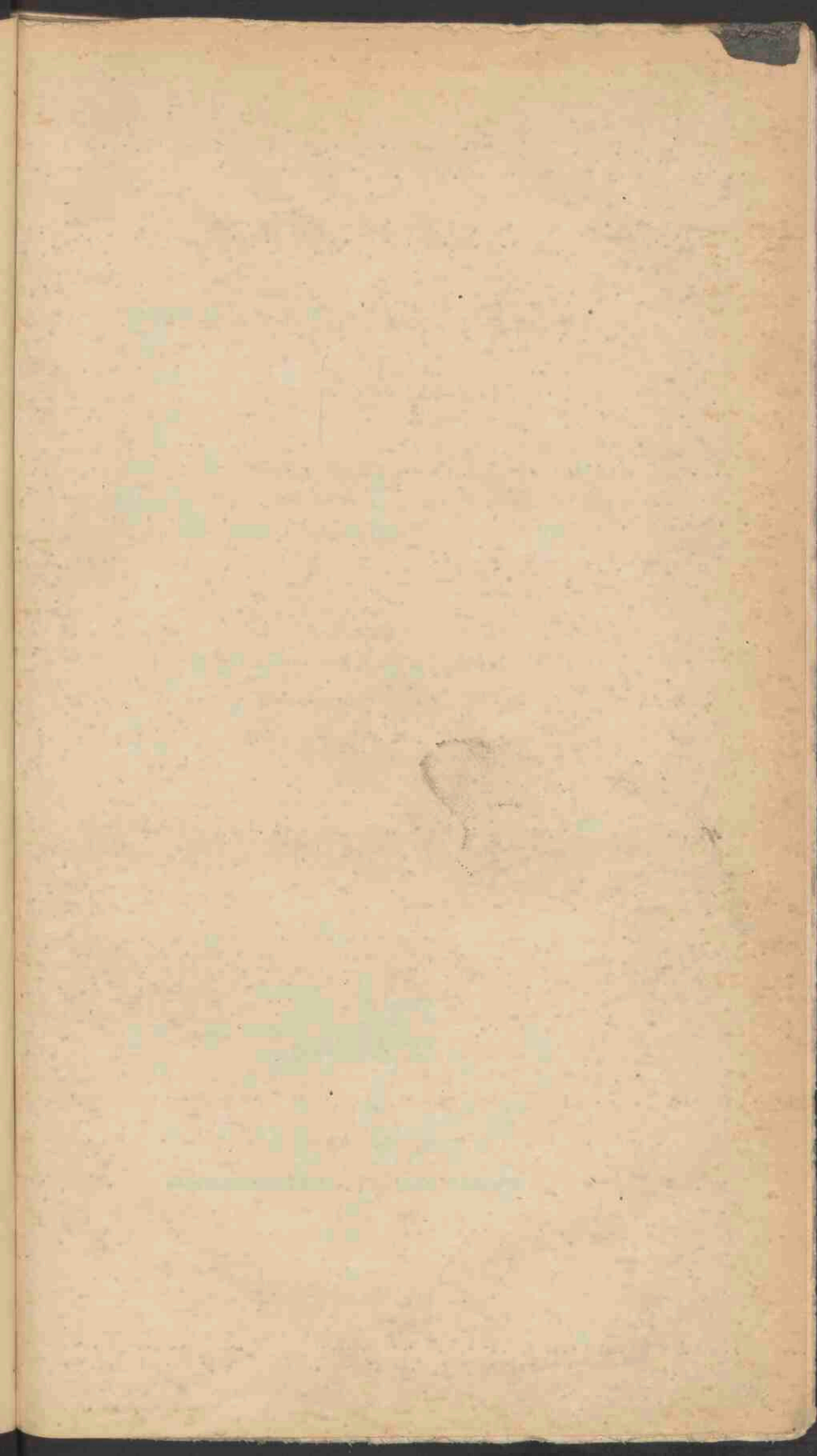
<https://hdl.handle.net/1874/436892>

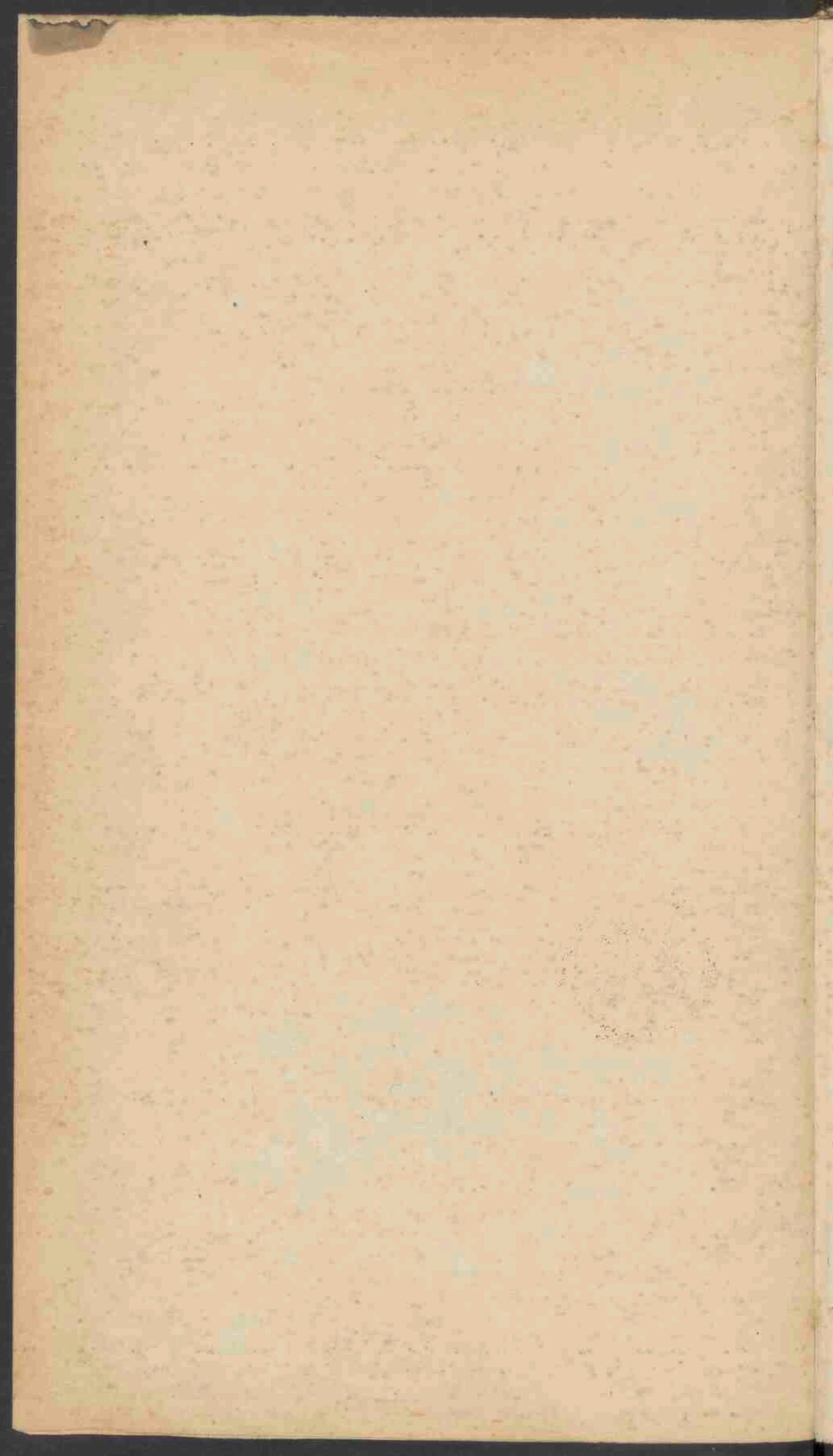

~~V.V.~~
26
F

26. D
L. oct. 500g

THEMIS,

REGTSKUNDIG TIJDSCHRIFT,

DOOR

Mr. DAV. H. LEVYSSOHN NORMAN, Mr. A. DE PINTO,
Mr. GIJSB. M. VAN DER LINDEN, Jhr. Mr. J. DE WITTE
VAN CITTERS EN Mr. J. KAPPEYNE VAN DE COPPELLO.

TWEEDE VERZAMELING.

Zestiende Deel,

1869.

register 63-69

'S GRAVENHAGE,
GEBROEDERS BELINFANTE.

1869.

Snelersdruk van GEBR. BELINFANTE,
te 's Gravenhage.

ALPHABETISCHE LIJST

VAN

MEDE - A R B E I D E R S .

Mr. H. M. VAN ANDEL, advocaat, te 's Gravenhage.	Mr. G. MATTHES, lid van het provinciaal gerechtshof in Zuid-Holland, te 's Gravenhage.
PH. J. BACHIENE, lid van den raad van state, te 's Gravenhage.	Mr. D. J. MOM VISCH, lid van de arr.-regtb. te Gorinchem.
Mr. M. M. VON BAUMHAUER, referendaris bij het departement van binnenland-sche zaken, te 's Gravenhage.	Mr. L. OLDENHUIS GRATAMA, lid van het prov. gerechtshof in Drenthe, te Assen.
Mr. G. BELINFANTE, advocaat, te 's Gravenhage.	Mr. C. W. OPZOOMER, hoogleeraar, te Utrecht.
Mr. F. B. CONINCK LIEFSTING, lid van de arrondissements-regtb. te Leiden.	Mr. A. A. DE PINTO, referendaris bij het departement van justitie, te 's Gravenhage.
Jhr. Mr. A. VAN DER DOES DE BYE, advocaat en procureur te Batavia.	Mr. M. S. POLS, advocaat, te 's Gravenh.
Mr. G. B. EMANTS, lid van de arrondissements-regtbank te Gravenhage.	Jhr. Mr. J. K. W. QUARLES VAN UFFORD, referendaris bij het departement van koloniën, te 's Gravenhage.
Mr. A. P. TH. EYSELL, advocaat, te 's Gravenhage.	Mr. A. M. DE ROUVILLE, gouverneur van Curaçao.
Mr. G. J. A. FABER, procureur, te Rotterdam.	Mr. J. P. R. TAK, commies-griffier bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal, te 's Gravenhage.
Mr. G. A. FOKKER, te Middelburg.	Mr. I. TELTING, advocaat, te Leeuwarden.
Mr. J. A. FRUIN, hoogleeraar, te Utrecht.	Mr. S. VISSERING, hoogleeraar, te Leiden.
Mr. J. F. GOUDSMIT, hoogleeraar, te Leiden.	Mr. B. M. VLIELANDER HEIN, advocaat, te 's Gravenhage.
Mr. E. H. KARSTEN, advocaat, te 's Gravenhage.	Mr. F. A. T. WEVE, lid van de arrondissements-regtbank te 's Gravenhage.
Mr. J. G. KIST, lid van het provinciaal gerechtshof in Zuidholland, te 's Gravenhage.	

ADDITIONAL

1841

The following is a list of the names of the persons who have been admitted to the office of Justice of the Peace for the County of ... in the year 1841. The names are arranged in alphabetical order.

1. ...

2. ...

3. ...

4. ...

5. ...

6. ...

7. ...

8. ...

9. ...

10. ...

11. ...

12. ...

13. ...

14. ...

15. ...

16. ...

17. ...

18. ...

19. ...

20. ...

21. ...

22. ...

23. ...

24. ...

25. ...

26. ...

27. ...

28. ...

29. ...

30. ...

31. ...

32. ...

33. ...

34. ...

35. ...

36. ...

37. ...

38. ...

39. ...

40. ...

41. ...

42. ...

43. ...

44. ...

45. ...

46. ...

47. ...

48. ...

49. ...

50. ...

51. ...

52. ...

53. ...

54. ...

55. ...

56. ...

57. ...

58. ...

59. ...

60. ...

61. ...

62. ...

63. ...

64. ...

65. ...

66. ...

67. ...

68. ...

69. ...

70. ...

71. ...

72. ...

73. ...

74. ...

75. ...

76. ...

77. ...

78. ...

79. ...

80. ...

81. ...

82. ...

83. ...

84. ...

85. ...

86. ...

87. ...

88. ...

89. ...

90. ...

91. ...

92. ...

93. ...

94. ...

95. ...

96. ...

97. ...

98. ...

99. ...

100. ...

INHOUD.

NECROLOGIE. — Mr. NICOLAAS OLIVIER Blz 381

STELLIG REGT (NEDERLANDSCH).

STAATSREGT. — *Tegenstelling tusschen privaat- en publiekrecht*,
door Mr. W. F. FRIJLINCX Advocaat te 's Hertogenbosch. . 181

BURGERLIJK REGT EN REGTSVORDERING. — *Wat is de invloed
van eene vergunning verleend ingevolge het Kon. besluit van 31
Jan. 1824, op de civiele acties der bureu; — door Mr. S. J.
FOCKEMA ANDREÆ, Advocaat te Beetsterzwaag 337*

Iets over de voogdij der regenten van gestichten van weldadigheid,
door Mr. C. M. J. WILLEUMIER, Advocaat te Amsterdam . 385

STRAFREGT EN STRAFVORDERING. — De artikelen 153 Grwt.
en 329 G. P. onderling beschouwd, door Mr. H. VAN MANEN,
Advocaat te Amsterdam. 1

*Over de beperking der rechtsbevoegdheid ten gevolge van militaire
veroordeeling; — door Mr. G. BELINFANTE, Advocaat te
's Gravenhage 365*

ROMEINSCH REGT.

*Opmerkingen het Romeinsch regt betreffende; — door Mr. J. E.
GOUDSMIT, Hoogleeraar te Leiden 383*

ALGEMEENE REGTSGELEERDHEID.

- Eenige opmerkingen over Burgerlijke Regtsovordering, naar aanleiding der openbaar gemaakte ontwerpen*, door Mr. A. P. TH. EYSSEL, Advocaat te 's Gravenhage. — II 187
- Eenige opmerkingen over den zelfmoord en de medeplichtigheid daaraan*, door Jhr. Mr. O. Q. VAN SWINDEREN, Subst.-Griffier bij de Arrond.-Regtbank te Arnhem. 212
- Drie vragen betreffende den zelfmoord*, door Mr. H. VAN MANEN, Advocaat te Amsterdam 466
- Beantwoording van een paar vragen ontstaande uit de praeventie van gevangenis*, door Mr. J. A. ALTING BÖSKEN, Advocaat te Gorinchem. 236
- Het gebruik dat hier te lande van den lijfswang gemaakt wordt; — door Mr. J. P. VERLOREN, Advocaat te Deventer 385*
- Nieuwe Gevangenis-literatuur; — door Mr. ALSTORPHIUS GREVELINK, te 's Gravenhage 399*

REGTSGESCHIEDENIS.

- Schets van het oude Friesche privaatrecht*, door Mr. I. TELTING, Advocaat te Leeuwarden. B. Familierecht (1e gedeelte) 30
(Id. — Vervolg). 428
- De afschaffing der doodstraf in het koninkrijk Saksen*, door Mr. A. A. DE PINTO, Referendaris bij het Dep. van Justitie 251

BOEKBEORDEELINGEN EN VERSLAGEN.

NEDERLANDSCHE LITERAATUUR.

- De Regtspraak en de administratieve beslissingen op de Nederlandsche staatswetten, besluiten enz. van 1850 tot Februarij 1869, met ophelderingen, ontleend aan de geschiedenis der wetgeving, de literatuur enz., en met verdere aanteekeningen*, door Mr. E. L. VAN EMDEN, Advocaat te 's Gravenhage, IIe Dl. (tweede vervolg op deel I der *Regtspraak* van Mr. D. LÉON). 's Hage, bij GEER. BELINFANTE 1869; — door Mr. DAV. H. LEVYSSOHN NORMAN, Advocaat te 's Gravenhage 273
- Iets over de particuliere landerijen bewesten de rivier Tjimanok*, door E. A. J. FRANCIS; Utrecht, KEMINK EN ZOON, 1869; — door Jhr. Mr. J. K. W. QUARLES VAN UFFORD, Referendaris bij het Dep. van Koloniën. 406

BUITENLANDSCHE LITERAATUUR.

- Manuel pratique de la profession d'avocat*, par G. DUCHAINE ET E. PICARD, avocats et docteurs en droit à Bruxelles, avec une préface d'Ed. DELINGE, avoc. à Bruxelles. Bruxelles, CLAESSEN, 1869; — door Mr. A. DE PINTO, Adv. te 's Gravenhage . . . 415
- L'indépendance de la magistrature et les procès politiques*. Incident-SÉGUIER. Paris, DÉCEMBRE-MONNIER, 1869; — door denzelfden. 424
- Populäre Vorträge und Abhandlungen über Rechtsmaterien*, von W. A. GÜNTHER, Kgl. Staatsanwalt. — *Ehe. Adel. — Duell. — Lehen.* — *Eid.* — Berlin, 1869, 197 blz.; — door Mr. DAV. H. LEVYSSOHN NORMAN, Advocaat te 's Gravenhage. . . . 503

ACADEMISCHE LITERAATUUR.

- J. KLAASESZ DE BOER, *Bijdrage tot de geschiedenis der dijkpligtigheid in Friesland, inzonderheid met betrekking tot Oostergoo*; — door Mr. G. A. FOKKER, Advocaat te Middelburg. 124
- A. J. HAASELHORST, *Iets over het benefice van inventaris of voorregt van boedelbeschrijving*; — door Mr. G. J. A. FABER, Procureur te Rotterdam. 134
- W. J. S. WATERSHOOT VAN DER GRACHT, *Over den aard en het wezen der erfdiensbaerheid*; — door Mr. G. BELINFANTE, Advocaat te 's Gravenhage 140
- S. J. FOCKEMA ANDREÆ, *Beschouwingen over Burenrecht*, Leid., 1868; 153 bladz.; — door Mr. A. HINLOPEN, Advocaat te 's Gravenhage. 278
- W. THORBECKE, *Iets over de verbindtenis tot schadevergoeding wegens onregmatige daad*; Leiden, 1867; 120 bladz.; — door Mr. G. BELINFANTE, Advocaat te 's Gravenhage 285
- C. P. H. KLAVERWIJDEN, *De Hypothécatie van eens anders goed*, Leiden, 1869; — door Mr. J. G. KIST, Lid van den Hoogen Raad der Nederlanden 427
- A. TEIXEIRA DE MATTOS, *Bijdrage tot de leer van den meeneed*, aantekening op art. 366 C. P., Amsterdam, 1869; — door Mr. A. P. TH. EYSELL, Advocaat te 's Gravenhage 434
- A. F. K. HARTOGH, *De aansprakelijkheid van den Staat voor onregmatige daden zijner ambtenaren*, Leiden, 1869; — door Mr. A. DE PINTO, Advocaat te 's Gravenhage. 437

	Blz.
J. DE LOUWER, <i>De beperkingen der Rechtsbevoegdheid ten gevolge van vermindering der burgerlijke eer</i> , Utrecht, KEMINK EN ZOON, 1869; — door Mr. G. BELINFANTE, Advocaat te 's Gravenhage	441
L. U. DE SITTER, <i>De Drukpers als middel tot misdrijf</i> ; — door Mr. D. J. MOM VISCH, lid van de Arr.-Regtbank te Gorinchem.	510

BERIGTEN VAN GEMENGDEN AARD.

Geregeltijke Statistiek van Nederland, over 1866	390
Statistiek van het gevangeniswezen in het Koninkrijk der Nederlanden, over 1866	161
Idem over 1867.	539
Geregeltijke Statistiek over 1865 en 1866 in Nederl. Indië	461
Verslag over het Regtswezen in Nederl. Indië, over 1866	470
Statistiek van het burgerlijk- en handelsregt en van de burgerlijke- en handelswetgevingen. (Uittreksel uit het geschrift: <i>Idées-Mères</i> etc., van Mr. M. M. VON BAUMHAUER.)	165
De preventieve gevangenis in België	314
Advocaten en Procureurs in Engeland.	309
De Nederl. wetgeving onderwerp van onderzoek buiten 's lands.	538

REGTSGELEERDE BIBLIOGRAPHIE. I—IV.

THEMIS, REGTSKUNDIG TIJDSCHRIFT.

TWEEDE VERZAMELING,

Zestiende Deel,

EERSTE STUK.

STELLIG REGT (NEDERLANDSCH).

STRAFREGT EN STRAFVORDERING. — *De artikelen 153
Grwt. en 329 C. P. onderling beschouwd*, door
Mr. H. VAN MANEN, Advocaat te Amsterdam.

Quid est sanctius, quid omni religione munitius,
quam uniuscujusque civium domus?

CICERO.

Welligt klinkt het eenigermate vreemd, wanneer men de Grondwet en de Strafwet in één adem hoort noemen. De eene belooft en de andere bedreigt, door de eene ziet de burger zich leven, vrijheid, eer en goed verzekerd, door de andere dat alles ontnomen. Schijnbaar staan zij dus lijnrecht tegenover elkander en toch zijn ze innig verbonden. Tot de handhaving van gene, is deze onmisbaar, en deze zou niet te dulden zijn zonder gene. Van iederen welgeordenden Staat zijn zij de steunpilaren. Met de Strafwet in de hand, laat de maatschappij hare regten gelden, met de Grondwet gewapend, het individu de zijne. Tusschen beide wetten behoort dus volkomen harmonie te bestaan, want wanneer de Grondwet een zeker regt waarborgt, en de Strafwet niet alleen de schending van dat regt ongestraft laat, maar zelfs de uitoefening er van onmogelijk maakt, dan ontstaat er een gevaarlijke botsing, waarbij meestal de zwakke het hoofd moet buigen en onrecht lijdt. Maar, zal men zeggen, zulk een Strafwet is ongrondwettig! Het zij zoo, doch wat helpt het, haar aldus te qualificeeren, als ze toch voortdurend in toepassing gebragt wordt?

Themis, D. XVI, 1ste St. [1869.]

Dat de gevallen denkbaar zijn, waarin de burger, als hij van een hem bij de Grondwet uitdrukkelijk toegekend regt gebruik maakt, in de termen der Strafwet valt, is mij in den vorigen zomer gebleken, en ik kon den aandrang niet weêrstaan, om er de aandacht van het regtsgeleerd publiek op te vestigen. Misschien is het voor velen een oude geschiedenis, doch zeker is het er een, die altijd nieuw blijft. Immers wat baat het bezit eener Grondwet, als de regten welke zij verzekert, niet ten volle beschermd worden, en zij uit vrees voor straf, daarenboven niet verdedigd mogen worden? Het komt mij voor, dat ieder, die zulke tegenstrijdigheden ontmoet, tot openbaarmaking gehouden is, zij behooren onderworpen te worden aan de algemeene beoordeeling.

Het strafproces, dat ik op 't oog heb en waarin ik de eer had door den beklaagde tot verdediger te worden gekozen, is belangrijk genoeg om nader te worden besproken. Met weglating der bijzonderheden, welke tot de hoofdzaak niet afdoen, wenschte ik het dus in korte trekken mede te deelen, om er vervolgens eenige beschouwingen aan vast te knoopen.

De heer G., cichoreifabrikant alhier, was op zekeren morgen bezig met het branden van cichoreiwortelen in zijn fabriek, hetgeen ongeveer op dezelfde wijze geschiedt als het koffijbranden. Zoo als steeds, ontwikkelde zich ook toen een groote hoeveelheid *damp*, door de geopende deuren en vensters met kracht naar buiten stroomende. Eenige kuipers, in de nabijheid van het gebouw werkzaam, verwonderden zich dan ook volstrekt niet over dat gewone verschijnsel, maar wel stonden zij verbaasd, toen zij eensklaps een menigte spuitgasten met twee brandspuiten zagen naderen, en zij, op hun vraag: waar de brand was? ten antwoord kregen: in de fabriek. Ondanks de verzekering der kuipers, dat zij „mal“ waren dáár brand te zoeken, dat er immers rook noch vlam, maar slechts *damp* was te zien; dat het verschijnsel dagelijks was waar te nemen enz., — ondanks al die vermaningen spoedden de spuitgasten zich voort naar de fabriek waar de heer G., die ze zag aankomen, hen aan de deur te gemoet

kwam. Ten hoogste verwonderd over zooveel opschudding, vroeg hij: „wat moet jelui hier doen?“ „Wel — luidde het antwoord — er is brand bij je, we willen de fabriek onderzoeken.“ De eigenaar verklaart, dat er in zijn gebouw, schijn noch schaduw is van brand, hij doet zijn best hen van de dwaling te overtuigen, en belooft het onderzoek te zullen toestaan, mits zij zich doen vergezellen door de politie of brandmeesters. Het hielp echter niets, de spuitgasten hielden aan, zoodat de heer G. eindelijk een zwaren houten stok opnam en dreigde om den eersten, die een voet verder kwam, „er de hersens meê in te slaan.“ Dit verwekte eenig ontzag, althans de gasten trokken terug, en na de deur gesloten te hebben, gaat G. weêr naar het kantoor. Na verloop van eenige minuten echter, wordt de deur van buiten met een hevigen ruk geopend, zoodat er een paar glasruiten werden verbrijzeld, en onder de kreten: „we moeten er in, we zullen er in!“ stormt de bende naar binnen. IJlings zijn zitplaats verlatende, houdt G. met moeite de indringers tegen; en andermaal spreekt hij hen toe, doch vruchteloos. Hij wordt door de overmagt geduwd en gedrongen tot aan het eind van den gang, die naar de fabriek leidt. De assistentie, die hij door een zijner bedienden onmiddellijk laat roepen, verschijnt niet. Hij vermaant, waarschuwt, dreigt — alles te vergeefs. Ten einde raad, grijpt hij naar 't eerste 't beste voorwerp, dat bij de hand ligt, een ijzeren staaf, en hiermede brengt hij twee aanvallers, die in het voorste gelid stonden, vrij ernstige verwondingen toe. Juist terwijl men bezig is hem het gevaarlijke wapen te ontweldigen, verschijnt er een brandmeester, die aanstonds toegelaten wordt en het daarop gevolgde onderzoek in de fabriek bewees, dat G. te regt beweerd had, dat er ten zijnent geen quaestie was van brand.

Intusschen was het voorgevallene geverbaliseerd en ook van de zijde van G. werd een behoorlijke klagt ingeleverd. Eenigen tijd later stond hij teregt voor de Arrond.-Regtbank alhier, ter zake van moedwillige verwonding, ingevolge art. 311 C. P. Het O. M. eischte de veroordeeling tot een

cellulaire gevangenisstraf van één maand en tot twee geldboeten van f 8.— ieder. De Regtbank was echter bij haar vonnis van meening, dat de twee geldboeten voldoende waren, en bewaarde G. voor de schande der gevangenis. Daar er noch van de zijde van het O. M., noch door den veroordeelde werd geappelleerd, was de zaak hiermede afgeloopen. Of er later nog gevolg is gegeven aan de ingediende plainte, is mij onbekend.

Ziedaar de feiten. En nu vraag ik iederen onpartijdigen lezer, was het billijk, was het regtmatig dat de heer G. werd gestraft? Ik vraag niet, was het wettig, maar is het overeenkomstig een eerlijk en gezonde regtsbedeeling, dat hij, die handelt binnen de grenzen van zijn regtsbevoegdheid, straf belooft? En dat G. in zijn goed regt was, toen hij den spuitgasten den toegang tot zijn fabriek weigerde, staat onwankelbaar vast. Ten bewijze daarvan strekke het volgende.

Art. 153 der Grwt. zegt: „niemand mag de woning eens ingezeten diens ondanks binnentreden, dan op last eener magt, door de wet bevoegd verklaard dien last te geven, en volgens de vormen in de wet bepaald.” Verder lezen we in art. 3 van de wet van 31 Augustus '53, tot verzekering der uitvoering van sommige voorschriften van plaatselijke verordeningen, dat: „de last niet kan worden uitgevoerd, dan in het bijzijn, hetzij van den Kantonregter, hetzij van het hoofd of een der leden van het gemeentebestuur, of van een commissaris van politie.” Geheel dienovereenkomstig, behelst dan ook de Amsterdamsche stedelijke verordening op het brandwezen, dd. 1 Sept. '63, de navolgende bepalingen: art. 79: „zij (de brandmeesters) treden in geen geval eene woning binnen, tegen den wil des bewoners, zonder inachtneming van het bepaalde bij art. 112 dezer verordening,” en art. 112: „de Burgemeester, de Wethouder, belast met de publieke werken, de hoofd-commissaris van politie, de directeur over het materieel, de generale brandmeester en zijn adsistent, de sectie-brandmeesters, de brandmeesters van de in werking zijnde spuiten, mitsgaders de door den generalen-brand-

meester of de sectie-brandmeesters daartoe gelaste pijpvoerders en werklieden hebben de bevoegdheid, binnen de door brand aangetaste of bedreigde perceelen, ondanks de bewoners, opzichters of eigenaars, ten allen tijde te treden, met inachtneming der bepalingen van de wet van 31 Aug. 1853 (*Staatsblad* n°. 83)."

Geen twijfel is er dus mogelijk, dat de *smitgasten* de bevoegdheid misten (1), om tegen den wil des eigenaars, de fabriek binnen te treden. Wat stond nu dezen te doen, toen de indringers, doof voor alle vermaningen en bedreigingen, opgewonden en driftig, zich een doortogt wilden banen? Had hij moeten wijken? Maar wie zou hem dan de schade vergoed hebben, door de wilde massa, in de in volle werking zijnde fabriek aan te rigten? De assurantie-maatschappij natuurlijk niet, want er was geen brand; evenmin de delinquenten zelve, want van een naakten boom, plukt men geene vruchten. Had hij de hulp der openbare magt moeten inroepen? Voor zooveel hem dit mogelijk was, liet hij het doen, doch zonder eenig gevolg. Er bleef dus wel niets anders over, dan tot daden over te gaan, en geweld te gebruiken. Zoo doende kwam hij echter in een conflict met het Wetboek van Strafrecht, want het is verboden te slaan of te verwonden, en daar hij, zeide men, niet had gehandeld tot verdediging van zijn ligchaam, en omdat de indringers geen *escalade* of *effraction* hadden gepleegd, was zijn bedrijf straffeloos noch verschoonbaar.

Voorwaar een netelige positie; aan de eene zijde, de bescherming van het welbegrepen en gansch geoorloofd eigenbelang; aan den anderen kant, het dreigend gevaar van straf,

(1) Naar hun eigen zeggen, was hun dit volkomen bekend. De oorzaak van hun laakbaar gedrag, is niet ver te zoeken; zij verlangden al was het maar het geringste spoor van brand te constateeren, ten einde aanspraak te kunnen maken op de belooning bij de Sted. Verord. (art. 39 seqq) aan de eerstaanwezigen toegezegd, en niet met leêge handen terug te keeren. Aan een te naauwgezette pligtvervulling viel hier ten minste moeilijk te denken, daar zij reeds de volkomen zekerheid *moesten* verkregen hebben, dat er geen brand was.

een middenweg is er niet, er *moet* gekozen worden. En hoe ligt kan men niet in zulk een treurig dilemma geplaatst worden? Allen, de uitstekendste staatsburgers niet uitgezonderd, allen staan we aan een dergelijk gevaar bloot. Een voorbeeld, aan het dagelijksch leven ontleend, zal het bevestigen.

Op een stormachtigen winterdag, laat ge vuur aanbrengen in uw kagchel, doch de wind, die op den schoorsteen staat, jaagt de vlam naar beneden; dikke rookwolken slaan onder uit den kagchel en vullen in een oogenblik het vertrek tot stikkens toe. Ge werpt een paar vensters open, en de rook baant er zich met kracht een uitweg door. Op straat vermoedt men brand, en in een oogwenk staat er een spuit voor de deur. De spuitgasten eischen toegang tot uw woning en gelooven u niet, als ge hun zegt, geen hulp van noode te hebben. Er *is* rook gezien, de phantasie toovert er des noods vonken en vlammen bij, kortom men *wil* zich overtuigen, en tracht u zachtkens of krachtdadig op zij te dringen. Voor niets ter wereld, zoudt ge die onbekende mannen uw huis laten doorsnuffelen (1) en tevens ontbreekt u de gelegenheid, om de hulp in te roepen van politie of bureu. Daarom neemt ge ten laatste één of meer belhamels bij den kraag, en brengt ze op een vrij onzachte manier in kennis met de straat, waar zij een weinig gekneusd teregtkomen. Wat later ontvangt gij een uitnoodiging om publiek te regt te staan, ter zake van moedwillige verwonding. Zijt ge nu een leek, die de begrippen van misdrijf en straf toetst aan het gezond verstand en ingeschapen gevoel van regt en billijkheid, dan beweegt ge hemel en aarde over zulk een schreeuwende onregtvaardigheid; noemt ge u daarentegen een ingewijde in de geheimnissen van ons strafregt, dan ontsnapt u de zucht: dat had ik wel gevreesd.

(1) 't Ligt natuurlijk niet in mijn bedoeling, om hier een smet te werpen op het zoo nuttig gild der spuitgasten, ik wil hun verdienstelijk bestaan volstrekt niet te kort doen. Ik durf echter niet vast te zeggen, of zij voor hun aanstelling, een certificaat van eerlijkheid en braafheid behooren over te leggen.

Ik koos dit voorbeeld, om aan te toonen, hoe ligt men kan geraken in denzelfden toestand, waarin G. verkeerde. Vindt men het soms te gezocht, welnu dan zal ik een ander nemen.

Stel, ge bewoont een afgelegen buitenhuis. Op zekeren dag, vinden eenige mannen, van zeer verdacht voorkomen, het goed, door de geopende deur het huis binnen te treden; waarschijnlijk niet met de beste voornemens. Zonder tot feitelijkheden over te gaan, weigeren zij eenvoudig zich te verwijderen. Bedelaars kunt ge ze niet noemen, want zij bedelen niet, ook gebruiken zij geene dreigementen. Gij zoudt ze intusschen niet gaarne alleen laten, en om even de assistentie in te roepen van den enkelen dienaar van politie, dien de gemeente bezit, hebt ge mogelijk een uur tijds noodig. Wat nu aan te vangen? Zult gij rustig met hen blijven praten, tot dat het hun zal behagen te vertrekken? Maar dan Zult gij ze met geweld verdrijven? Maar dan

Stel u een afgezonderde boerenhofstede voor: de vrouw des huizes is alleen te huis, al de overige leden van het gezin zijn op het veld aan den arbeid. Er wordt geklopt, en de vrouw, die zoo even een vreemd, ongunstig gelaat door het venster zag gluren, opent schoorvoetend en ten halve de deur. De vreemdeling mompelt eenige onverstaanbare woorden en wil binnentreden, hetgeen hem belet wordt door de angstige vrouw, die hem beduidt, dat hij weg moet gaan. Daar hij aan dien wenk geen gevolg wil geven, werpt zij eensklaps met geweld — zoo als men gewoonlijk zegt — de deur voor zijn neus dicht, met het noodlottig gevolg, dat de hand des bezoekers in den klem geraakt, of hij op eenige andere wijze deerlijk verwond wordt. Haastig schuift zij de grendels toe, en weinig vermoedt ze, dat de *mogelijkheid* bestaat, dat zij binnen korten tijd, andere grendels zal hooren knarsen.

Men meene niet dat ik mij schuldig maak aan overdrijving. Ieder, die eenigermate van nabij met het landleven bekend is, zal mij dadelijk toegeven, dat deze voorbeelden nog met vele anderen zouden kunnen vermeerderd worden. Oneindig meer dan de stedeling, staat de landbewoner bloot

aan miskennis van het regt op onschendbaarheid van woning, en bijgevolg ook aan het gevaar om in het moeilijke dilemma te geraken, waarvan ik vroeger sprak. Vooral dus met het oog op hem, is de thans door mij te behandelen quaestie, van veel gewigt. Doch al ware deze opmerking min juist, na al het voorafgaande zal toch wel niemand ontkennen, dat er in onze wetgeving iets ontbreekt, en zij van onregtvaardigheid niet vrij te pleiten is. En in de zaak van G., en in de bijgebragte voorbeelden, wordt ontegenzeggelijk ons billijkheidsgevoel pijnlijk getroffen. Gaan we thans na, wat de oorzaak daarvan is, en hoe die op te heffen zou zijn.

Ter bereiking van mijn doel, acht ik het onnoodig om in een breedvoerige beschouwing te treden, over de bepaling van art. 153 Grwt. (1). De onschatbare waarde dier bepaling wordt door niemand betwist; in de staatsregeling van een vrij volk is zij onmisbaar. Wie omtrent haar oorsprong en geschiedenis nader wil ingelicht worden, kan ik verwijzen naar een grondig opstel van Mr. G. B. EMANTS (2), waar ik o. a. deze merkwaardige woorden vond aangehaald: „das Haus ist der erste Sitz, und Schutz der Civilisation und des rechtlichen Friedens bei dem Austritte der Völker aus dem rohen Nomadenleben. Es wird dann und es bleibt fortdauernd der Wohnsitz und der Tempel, das Asyl und die Veste der Familie, dieser ersten und stets wesentlichen Gesellschaft im Staatsvereine. Das Haus umschliesst und schützt die heiligsten und wichtigsten menschlichen Verhältnisse und Rechte, die häuslichen Altäre und Mysterien und die wichtigsten Güter“ (3).

(1) Zij luidt aldus: Niemand mag de woning eens ingezeten diens ondanks binnentreden, dan op last eener magt door de wet bevoegd verklaard dien last te geven, en volgens de vormen in de wet bepaald.

(2) In de „Nederl. Jaarb. v. Regtsgele. en Wetg.“ jaarg. 1845, blz. 393. Men zie ook: Mr. H. PROVO KLUIT, de onschendbaarheid van woning, in hare betrekking tot het Wetboek van Strafvordering, uit de regts-geschiedenis opgehelderd. Te vinden als voren, jaarg. 1849, blz. 275.

(3) Staats-Lexicon van C. VON ROTTECK und C. WELCKER, B. VII, blz. 464.

Doch we hebben niet eens noodig bij de schrijvers ter schole te gaan, om den grooten omvang en het gewigt van dat regtsbeginsel goed te leeren beseffen. Reeds de omstandigheid, dat de wetgever het uitdrukkelijk in de Grondwet vermeldde, en de zorgvuldigheid, waarmede hij in de Wetboeken van Strafvordering en Burgerlijke Regtsvordering, alsmede elders, de formaliteiten omschrijft, in acht te nemen, bij elken inbreuk op het beginsel in het algemeen belang, bewijzen genoegzaam hoe heilig het in zijne oogen is.

De onschendbaarheid der woning, is dus niet alleen in de wetenschap als noodzakelijk erkend en aangenomen, maar gewaarborgd bij de Grondwet, een grondwettig regt.

Wanneer het nu waar is, dat elk burger het regt heeft, om aan een ieder, behalve aan de aangewezen autoriteiten en mits deze de vereischte formaliteiten in acht nemen, den toegang tot zijn woning te ontzeggen, dan zou men ook verwachten, dat dat regt behoorlijke bescherming genoot, en het Wetboek van Strafrecht een ernstige strafbepaling inhield, tegen ieder, die waagt het te schenden. Dit is echter geenszins het geval. Het mag teregt verbazing wekken, dat er in den C. P. maar twee klassen van personen vermeld worden, voor wie de overtreding van art. 153 Grwt. strafbaar gesteld wordt; het zijn de hoogere en lagere ambtenaren van politie en de bedelaars (1). Al wie niet tot één dezer twee categoriën behoort, kan dus straffeloos een der dierbaarste regten van zijn medeburgers krenken. Deze leeft in het vrolijke bewustzijn, dat alleen de genoemde personen zijn woning zullen eerbiedigen uit vrees voor straf, en hij overigens van het bon plaisir der menschen afhankelijk is. Het is inderdaad onbegrijpelijk, dat er niet sedert lang in deze leemte voorzien is (2), te meer

(1) In deze toevallige combinatie, gelieve men geen ongepaste vergelijking te zien.

(2) In Frankrijk heeft de wet van 28 April '32, een verbetering aangebracht; art. 184 bepaalt: «tout individu qui se sera introduit, à l'aide de menaces ou de violences, dans le domicile d'un citoyen, sera puni

wanneer men er op let, hoe angstvallig en naauwkeurig de wetgever te werk gaat, als hij in bepaalde gevallen, aan zekere ambtenaren de bevoegdheid verleent, om tegen des eigenaars wil, een woning binnen te treden. Het lag toch voor de hand om daar, waar hij zelf zoo veel eerbied toont te koesteren voor een regt, ook bijzondere personen, door doelmatige strafbepalingen, af te schrikken van het te schenden.

Welligt is men geneigd de opmerking te maken, dat er voldoende gewaakt is voor de instandhouding van art. 153 Grwt., aangezien juist de personen, van wie men het meest heeft te vreezen, in de strafwet genoemd zijn. Dit is echter slechts voor een gedeelte waar. Daargelaten toch, dat de in art. 184 C. P. (1) bedreigde straf, in verhouding tot het delict veel te ligt is (2), valt het niet te ontkennen, dat de

d'un emprisonnement de six jours à trois mois, et d'une amende de 16 francs à 200 francs." Cfr. CHAUVEAU en HÉLIE, n°. 1912.

(1) "Alle regters, alle procureur-generaal of Keizerlijk procureur, alle stedehouder, alle bewindvoerder, of alle andere ambtenaar van regtsgezag of politie, die zich buiten de gevallen of zonder inachtneming der vereischten, bij de wet bepaald en voorgeschreven, in de woning eens burgers ingedrongen zal hebben, zal gestraft worden met eene geldboete van ten minste zestien en ten hoogste twee honderd franken."

(Vertaling der officiële uitgave.)

(2) Daarom werd zij, bij de wet van '32, in Frankrijk verzwaaard tot een gevangenisstraf van een jaar en een geldboete van 500 francs. CHAUVEAU en HÉLIE hebben de zamenstellers van den C. P. hevig gegispit. "Il — de wetgever, zeggen zij in mannelijke taal — proclame le délit et le laisse à peu près impuni. Il prévoit la violation du droit le plus sacré, et il ne la punit que d'une peine illusoire! On invoque les égarements d'un zèle pur dans son principe; mais tous les attentats des fonctionnaires seraient-ils justifiés par les apparences de ce zèle aveugle? N'est-ce donc que pour obéir à leurs supérieurs, n'est-ce donc pas aussi pour accomplir leurs devoirs envers les citoyens qu'ils doivent déployer du zèle? Et puis la violation du domicile peut s'aggraver par les circonstances qui l'accompagnent; elle peut s'opérer avec des menaces ou des violences; elle peut être animée par des influences étrangères, par une vengeance privée, par des haines politiques. Or, lorsque le délit s'élève à cette gravité, qu'est-ce qu'une amende pour le punir et pour satisfaire la conscience publique? Le législateur a déposé cette molle et cou-

ambtenaren, die er bedoeld worden, niet duidelijk zijn aangenomen. Het art. spreekt van: „alle andere ambtenaren van regtsgezag of politie;” behooren daar nu ook spuitgasten toe? Die vraag zal ik nu niet beslissen, ik wil er slechts op wijzen, dat de lang niet heldere terminologie van art. 184 C. P. aanleiding kan geven, om zekere personen, die werkelijk straf hebben verdiend, ongemoeid te laten. Maar bovendien kan ik toch moeilijk aannemen, dat in een vrij land als het onze, het meeste gevaar zou dreigen van de zijde der openbare magt, ingesteld om orde en rust te handhaven. Is de vrees voor de aanranding onzer regten door bijzondere personen, niet natuurlijker en veel meer gewettigd?

Wat nu betreft art. 276 C. P., waar bedelaars, die zonder des eigenaars verlof, het huis binnentreden, met gevangenisstraf van zes maanden tot twee jaar bedreigd worden, ook dat voorziet m. i. te weinig in de behoefte. Een bedelaar is iemand, die alle eer- en schaamtegevoel reeds heeft uitgeschud en wien in den regel eenige maanden gevangenislevens tamelijk onverschillig zijn; ik twijfel dus zeer of de bedreiging op die klasse van menschen veel zal uitwerken. Ook zou men zich bedriegen als men meende, dat het voornamelijk de *bedelaars* zijn, voor wie men zich het meest heeft te wachten. Er zijn lieden, die liever nemen dan vragen, en niet iedereen motiveert de reden van zijn komst; veeltijds mag er naar geraden worden. Er zijn van die onbekende personen, dikwijls vreemdelingen, die het land afreizen en wier uiterlijk alleen, reeds krachtiger spreekt, dan de hevigste bedreiging of jammerlijkste bedelaarsklagt (1). Ten onregte zou men ze onder de bedelaars scharen; zeker niet, wanneer

pable indulgence: la peine s'est élevée à une année d'emprisonnement et 500 francs d'amende. Ainsi les droits des citoyens, mieux compris, ont été protégés avec plus d'efficacité; les limites du pouvoir des fonctionnaires ont été marquées avec plus de précision, et les écarts de leur autorité appréciés avec impartialité." n°. 1910.

(1) Art. 276 is zelfs niet op landloopers toepasselijk.

zij, zoo als vaak gebeurt, nietige koopwaren rondventen.

Doch waartoe hier langer bij stilgestaan? Niemand zal in ernst ontkennen, dat ook door nog anderen dan ambtenaren en bedelaars, inbreuk gemaakt wordt, of kan gemaakt worden, op het regt op onschendbaarheid van woning; wie zijn herinnering raadpleegt, zal er dadelijk meer dan een voorbeeld van weten te geven. Omdat er nu eenmaal op de miskenning van dat regt geen straf is gesteld, worden die feiten minder ruchtbaar, en de personen, die ze ondervonden, zien zich meestal gedwongen, te zwijgen en te verdragen. Dit acht ik verkeerd. Om in de maatschappij gelukkig en veilig te kunnen leven, moet de Staat, het regt, dat ik heb op mijn eer, leven en goed, op allerlei wijzen beschermen; een van zijn voornaamste hulpmiddelen, is het bedreigen van straf. Maar nu is er nog een ander regt, 't welk voor een gelukkig maatschappelijk leven even onmisbaar is, het regt op een onschendbare woning, waarom geniet dat nu niet dezelfde mate van bescherming? Waarom den roover van mijn goed *wel* — en den roover van mijn rust *niet* gestraft? Is het bezit van het laatste niet van even groot belang als het eerste? indien de wetgever dat regt gewigtig genoeg achtte, om het in de Grondwet op te nemen, dan had hij niet mogen verzuimen tegen iedere stoornis te waken, ook door bedreiging van straf.

Ik geloof, dat uit een en ander voldoende is gebleken, dat het verwijt van achteloosheid den wetgever niet kan ontgaan. Door te gedoogen, dat het verbod in art. 153 Grwt. opgesloten, straffeloos kan worden overtreden, heeft hij de zekerheid voor de naleving er van niet weinig verminderd en de kracht van het beginsel voor een gedeelte gebroken.

Er is evenwel nog een andere reden, waarom die hooggeroemde bepaling der Grondwet meer schijnt te zijn, dan zij werkelijk is. Uit de in den aanvang meêgedeelde zaak van G. blijkt, en ik wensch het hier nader te ontwikkelen, dat het grondwettig regt op onschendbaarheid van woning, in vele

gevallen niet veel meer is dan een ijdele klank. Men oordeele of ik te ver ga.

Onze tegenwoordige Grondwet zegt: (1) „niemand mag de woning eens ingezetenen, diens ondanks binnentreden“; of met andere woorden: men heeft het regt iedereen den toegang tot zijn woning te ontzeggen. Nu verstout zich iemand — men denke hier aan een der boven aangehaalde voorbeelden — om tegen uw zin, in uw huis te komen, waaruit hij niet anders dan met geweld te verdrijven zal zijn. Ge kunt vooraf berekenen, dat de indringer, door den tegenstand dien hij biedt, gevaar loopt min of meer door u verwond te worden, en . . . *iedere* verwonding wordt onvoorwaardelijk gestraft, tenzij er wettige zelfverdediging hebbe plaats gehad. Nu vraag ik, welk nut heeft het bezit van een regt, van oudsher door alle mogelijke schrijvers om strijd verheerlijkt en geroemd, wanneer het gebruik van dat regt, juist op het oogeblik, dat het van dienst kan zijn, onmogelijk gemaakt wordt, door den dreigenden vinger der strafwet? (2)

Men zal mij verwijten, dat ik geheel uit het oog verlies, ten eerste, dat de bepaling van art. 153 Grwt. hoofdzakelijk is geschreven, om het individu te beschermen tegen den willekeur van het Staatsgezag, en ten andere, dat de maatschappelijke orde geen eigenrigting gedooft. Wat de eerste tegenwerping aangaat, kan ik kort zijn. Vroeger heb ik er reeds op gewezen, dat het geenszins de openbare magt is, die het meest onze huisselijke rust dreigt te verstoren; wie zóó spreekt, stelt zich ten onregte het Staatsgezag voor als den Zwarten Man, en zijne medeburgers als onschuldige engelen (3).

(1) Op het voetspoor van al onze vorige Staatsregelingen met uitzondering van de Grondwet van 1814, die de onschendbaarheid van des ingezetens woning met stilzwijgen is voorbijgegaan. Zie THORBECKE, in zijne „Aanteekening op de Grondwet.“

(2) Is het niet alsof men tot het kind hoort zeggen: ik schenk u dien appel, maar gij moogt er niet in bijten.

(3) Ik schrijf voor *Nederlanders* en niet voor *Franschen*,

't Is niet de taak des grondwetgevers, om dat gezag binnen zekere grenzen te beperken, zoodat waar een verbod is, dat verbod alleen de openbare magt zou treffen; neen in korte trekken regelt hij zoowel de regtsverhouding tusschen de leden der maatschappij onderling, als tusschen dezen en het Staatsgezag. Een stellig verbod doelt dus op allen, en moet door allen zonder onderscheid geëerbiedigd worden. Doch toegegeven, dat men met art. 153 Grwt., voornamelijk op 't oog heeft gehad, het Staatsbestuur te beletten, door onregtmatische handelingen de burgers te kwellen en te veront-rusten; welk verschil maakt het, of een ambtenaar dan wel een particulier mijn woning binnendringt? Dat zal toch wel op hetzelfde neêrkomen; het eene is niet onaangenamer dan het andere en het is niet minder hard, dan wanneer men geheel weerloos staat tegenover een ambtenaar, die zijn bevoegdheid te buiten gaat. Al wist men derhalve stellig en zeker, dat men alleen van zijne zijde vrees heeft te koesteren, de regtmaticheid van het verzet blijft even gegrond.

De tweede bedenking, het ongeoorloofde der eigenrigting, is van meer gewigt Ongetwijfeld, wanneer het iedereen vrijstond, zelf zijne regten te handhaven, zijn eigen regter te wezen, dan zou er een naamlooze verwarring ontstaan en de maatschappij weldra te gronde gaan. Een duurzame vereeniging van verschillende individus is ondenkbaar, zonder een opperste gezag in den een of anderen vorm, aan hetwelk de taak is toevertrouwd, om voor de instandhouding van elks bijzondere regten te waken. Daarom staan ook in de maatschappij de leden een gedeelte der regten af, welke hun door de natuur zijn geschonken, zij voegen die deelen bij elkaâr en vormen daar één geheel uit, een magt waarin zij terugvinden, wat zij schijnbaar prijs gaven. Onder de hoede dier onzichtbare magt, de Staatsmagt geheeten, zijn zij veiliger dan wanneer zij geheel op eigen krachten moesten steunen. De bescherming van hun persoon, eer en goed, heeft de Staat op zich genomen; zoo dikwijls een van die allen wordt aangerand, moeten zij zich met hunne grieven tot de bevoegde

magt wenden, om hulp te erlangen. Gaat men die magt voorbij en verkiest men zich zelve regt te verschaffen, dan wordt de maatschappelijke orde verbroken en handelt men strafbaar.

Op dien algemeenen regel, bestaan evenwel uitzonderingen. De Staat, die slechts over beperkte hulpmiddelen heeft te beschikken, kan onmogelijk op alle plaatsen en op alle tijden, met zijn hulp en bijstand tegenwoordig zijn, en elke regtsschennis verhinderen. Er zijn omstandigheden, waarin de mensch, van hulp geheel verstoken en aan zijn eigen lot overgelaten, door het ernstigste bedreigd, de zucht tot zelfbehoud met kracht voelt ontwaken in zijn borst. In dien toestand moeten de eischen der maatschappij zwijgen voor de eischen der natuur; laat gene hem onbeschermd, dan herneemt deze hare regten, het regt van zelfverdediging wordt geboren. Dat zulk een eigenrigting niet gestraft behoort te worden, is steeds erkend; CICERO drukte het uit in de volgende schoone woorden: *«est haec non scripta sed nata lex; quam non didicimus, accepimus, legimus, verum ex natura ipsa arripuimus hausimus expressimus; ad quam non docti sed facti, non instituti sed imbuti sumus; ut si vita nostra in aliquas insidias, si in vim, et in tela aut latronum aut inimicorum incidisset, omnis honesta ratio esset, expediendae salutis»* (1).

Het Staatsbelang vordert intusschen, dat die geoorloofde eigenrigting of wettige zelfverdediging aan zekere voorwaarden onderworpen zij, en daarom zijn er door wetenschap en wetgeving bepaalde grenzen getrokken, waarbinnen zij zich bewegen moet; al wat daarbuiten geschiedt, is strafbaar. Zoo laat ons Wetboek van Strafrecht, art. 327 en volgg., haar alleen toe, waar het geldt de verdediging van personen, en in twee bepaalde gevallen van goederen, doch in beide gevallen staat de vrees voor persoonlijke belediging op den voorgrond. Hieruit volgt dus, dat de verdediging van het regt

(1) In zijn *Oratio pro Milone*, cap. IV.

op een onschendbare woning, zelfs dan wanneer men niet kan rekenen op den bijstand der openbare magt, niet straffeloos kan geschieden.

De vraag is nu, is die regeling billijk en goed; kan men er vrede meê hebben, dat de zoogenaamde noodweer, in beginsel is uitgesloten bij de verdediging van eigendom en bijgevolg ook van woning? Hieromtrent loopen de gevoelens weinig uiteen. Ofschoon het in het Romeinsche regt geoorloofd was den dief te doodden, om het gestolen goed terug te krijgen, en ook nog later anderen dezelfde meening voorstonden (1), zoo zijn toch de nieuwere schrijvers van het gevoelen van onzen strafwetgever. Hunne beschouwingen op dit punt, zijn echter naar mijn bescheiden meening, aan gegronde bedenkingen onderhevig. „La défense — lezen we bij CHAUVEAU en HÉLIE n°. 2725 — d'une chose, d'une propriété quelconque, n'est jamais nécessaire; le propriétaire peut, sans un grave inconvénient, céder à la force, puisque la loi ouvre les voies judiciaires pour poursuivre le voleur; et puis, quelque précieuse que soit la chose enlevée, sa perte peut-elle justifier l'homicide? Le sentiment de la propriété a-t-il la même puissance que l'instinct de la conservation de la vie? La conscience peut-elle lui reconnaître les mêmes droits?»

Met het eerste gedeelte nu van deze bewering, die vrij algemeen wordt gehoord, kan ik mij volstrekt niet vereenigen. Ten eerste heeft men, in verreweg de meeste gevallen, geen zekerheid, dat men den dief — die onbekend of onherkenbaar kan zijn — in handen zal krijgen; en ten andere, al gelukt het, hem op te sporen en te vatten, daarmede heeft men de gestolen voorwerpen nog niet terug. Als hij zijn vak maar

(1) In zijne Medd. ad Const. Crim. Carol., geeft BOEHMER op de vraag: „*utrum ob solum metum amittendarum rerum, nullo alio periculo imminente, caedes licita sit?*” ten antwoord: „*mihi sufficit tum ex recta ratione, tum ex conspiratione legum positivarum de justitia hujus defensionis satis constare.*”

niet ten halve verstaat, weet hij de buit wel spoedig in veiligheid te brengen, en gaat voor den eigenaar zoo niet alles, dan toch het grootste gedeelte verloren. Om beide redenen is het dus onjuist te zeggen, dat men den dief gerust kan laten begaan, in afwachting van herstelling in de toekomst.

Op het tweede gedeelte van het citaat, heb ik een andere aanmerking. De quaestie wordt er niet zuiver geposeerd, ik zou bijna zeggen de geleerde schrijvers maken zich schuldig aan overdrijving, even als MULJART DE VOUGLANS, van wien zij deze woorden aanhalen: „la perte des biens n'est point comme celle de la vie et de l'honneur, absolument irréparable, et il n'y a d'ailleurs aucune proportion entre les biens et la vie de celui que l'on tuerait pour les conserver.” Wie gevoelt niet, dat het niet aangaat in casu de vraag te stellen: Kan het verlies van eenig goed, een doodslag wettigen? Iedereen zal immers onmiddellijk antwoorden: neen. Zij hadden behooren te vragen: Kan men bij de aanranding van den eigendom, wettige zelfverdediging toelaten? En dan zie ik niet in, waarom men ontkennend zou antwoorden.

Nu eenmaal — en zeer te regt — het beginsel van onstrafbare zelfverdediging in onze wetgeving is aangenomen, mag men eischen, dat het niet ten halve worde toegepast, maar algeheele uitvoering erlange. De gronden, waarop het steunt, heb ik straks opzettelijk aangewezen, en deze blijven onveranderd dezelfden, hetzij mijn regt op mijn leven, of dat op mijn goed aangetast wordt. Vergunt mij de Staat om in het eerste geval ongestraft als zelfverdediger op te treden, wanneer hij mij onmogelijk te hulp kan komen, waarom dan ook niet in het tweede? Gewoonlijk krijgt men ten antwoord, dat dit de deur zou openen voor grove misbruiken en onregtvaardigheden. Dit wordt o. a. beweerd door den kundigen VAN DEINSE, wiens onzekere meening intusschen in strijd is, met de definitie door hem van den noodweer gegeven. „Door noodweer — zegt hij (1) — of wettige zelfverdediging

(1) MR. A. J. VAN DEINSE: *De algemeene beginselen van Strafrecht* enz., 2e dr., bl. 202.

moet verstaan worden een onvervreemdbaar natuurregt om op wettige wijze zijn leven en andere aangeboren regten tegen onwettige aanvallen te verdedigen: — of wel, de verdediging tegen gewelddadige en onwettige aanranding van eigen of eens anders lijf, eerbaarheid, of goederen, aangewend in het geval, dat de aangerande niet kon rekenen op de oogenblikkelijk benoodigde hulp der openbare magt.” En nu schrijft hij eenige regels verder: „doch is het aan gegronnen twijfel onderhevig, of daartoe (1) ook gebragt kan worden de gewelddadige verwering van *vrijheid*, *eerbaarheid* en van *goederen*; vooral omdat het algemeen toelaten daarvan, zoo al niet tot misbruiken, ten minste tot te groote onbestemdheid zoude aanleiding geven.” Voegt men daar nog bij de volgende noot: „het art. 63 Ontw. 1847, wettigt ook tegenweer bij verdediging *tegen aanranding van goederen*, doch wij betwijfelen, of dit voorschrift, zooals het daar voorkomt, niet te onbepaald is,” dan zal men bespeuren, dat VAN DERINSE den knoop niet durfde doorhakken, en ontrouw pleegde aan zijn vooropgestelde definitie.

Benevens dit bezwaar nu, 't welk ik aanstonds zal trachten op te lossen, is er nog een ander, waaraan men veel gewigt pleegt te hechten. Het exorbitante regt van zelfverdediging, zegt men, mag niet worden aangewend, omdat het verlies van eenig goed, van ondergeschikt belang en herstelbaar is. Deze redenering gaat evenwel mank aan het gebrek, dat zij als algemeenen regel stelt, wat slechts bij uitzondering voorkomt; men zal althans niet durven volhouden, dat zij op vijftig van de honderd diefstallen toepasselijk is. Wanneer de dief, uit den gang van uw huis een parapluie ontvreemdt, dan is dit ongetwijfeld een gering, ligt te herstellen verlies, maar zult ge dat ook nog zeggen, als hij in het kantoor geslopen, uw brandkast wist te plunderen? Wanneer de dief

(1) D. w. z. tot de regten: „wier verdediging van het oogenblik kan afhangen en welker bescherming eene dadelijke voorziening kan vorderen.....”

bij den landbouwer een zak graan steelt, dan is de man nog niet ongelukkig, maar zou hetzelfde waar zijn, als hij, zijn kans waarnemende, hem berooft van de geheele opbrengst, van den pas verkochten oogst? Menigeen is er, wien het leven, zonder het bezit van zekere goederen, vrij onverschillig zou zijn; en *alle* menschen zijn het hierover eens, dat het bezit van stoffelijke schatten veel bijdraagt tot verhooging van levensgenot. Men mist ongaarne het gezigt, gehoor enz., maar even ongaarne de middelen, om die zintuigen te streelen. Daarom komt het niet te pas, om zoo maar in het algemeen te beweren, dat het gevaar voor verlies van ons eigendom alleen, den noodweer niet wettigt.

Dit klemt te meer, als men let op het ongegronde van het andere bezwaar, nl. het misbruik, dat er van dat regt gemaakt zal worden, als het eenmaal ook in dat geval zal zijn toegelaten. Die vrees hangt inderdaad in de lucht, zij steunt op geen enkelen redelijken grondslag. Ik zal niet ontkennen, dat in het stelsel 't welk ik voorsta, dat regt *kan* misbruikt worden, die stelling zou dwaas zijn, geen zaak is zoo goed en geen regt zoo nuttig, of ze kunnen tot verkeerde doeleinden worden aangewend, maar ik ontken, dat het misbruik er een *onvermijdelijk* gevolg van moet zijn.

Men ziet geheel over het hoofd, dat de noodweer niet bestaat in het koelbloedig vermoorden van zijn evenmenschen, dien men tegen elken prijs maar uit den weg zou mogen ruimen, onverschillig welk leed hij ons aandoet, maar dat het is een toestand, waarin men wel terdege met gezond verstand te werk behoort te gaan, en verantwoording schuldig blijft van zijne daden.

Men vergeet, dat het regt van wettige zelfverdediging, geen volmagt in blanco is, door den wetgever aan den eersten den besten uitgereikt, om ze te gebruiken waartoe en zooals deze verkiest, maar dat de wetenschap er zich zorgvuldig meê heeft ingelaten, en op gronden van humaniteit en regtvaardigheid de grenzen afgebakend, waar buiten dat regt

zich niet mag wagen, op straffe van anders niet langer als zoodanig erkend te worden. Hadden zij dit beter in het oog gehouden, dan zouden de genoemde Fransche schrijvers zich wel gewacht hebben, om met zoo veel ophef de zonderlinge vraag te stellen: „Maar weegt dan het verlies eener zaak, tegen een menschenleven op?“ Immers één van de vereischten, om zich met goed gevolg op het regt van zelfverdediging te kunnen beroepen, is dit, *dat het aangedaan geweld geëvenredigd zij, aan dat der ondervonden aanranding*. Indien dit criterium *streng* wordt toegepast, behoeft men voor geen misbruik te vreezen. De regter zal dan in ieder voorkomend geval beoordeelen, of de aangerande *meer* geweld heeft aangewend, dan strikt noodzakelijk was. Naar mate het gevaar, dat dreigt, grooter of kleiner, van meer of minder belang is, naar die zelfde mate moet ook de verdediging geëvenredigd zijn. Wie b. v. den dief in flagranti betrapt op de ontvreemding van een voorwerp van geringe waarde en hem ter herkrijging van het gestolene gewelddadig mishandelt, hij zal te vergeefs een beroep doen op het regt van zelfverdediging. Niet alzo, als hij hem ziet wegvlugten met hetgeen een deel van zijn vermogen uitmaakt, en hij geen kans ziende om het ontvreemde op een andere wijze terug te krijgen, hem door een schot hagel in de beenen, tot stilstaan dwingt. In het laatste geval zal zijn geweten hem niet van wreedheid of onregtvaardigheid beschuldigen, en niemand kan zijn handelwijze laken.

Indien het maar vast staat, dat de middelen, welke aangewend worden, om het kwaad te keeren, daarmede in een billijke verhouding staan, en dus aan één der hoofdvereischten voor het begrip van noodweer voldaan is, waarom dan langer geweigerd, dien toestand te erkennen, waar het betreft de verdediging van iemands goed? Is het beginsel niet één met dat, waarop de geoorloofde verdediging van het ligchaam berust? Zien we niet hier, zoowel als daar, het individu verstoken van de hulp der openbare magt, overgelaten

aan zich zelf, en daarom gerechtigd te doen, wat anders verboden is? Inderdaad, ik herhaal het, nergens ontwaar ik een afdoende reden, om het denkbeeld van noodweer tot de verdediging tegen *ligchamelijke* beledigingen te beperken. Misbruik te maken van de uitbreiding van het regt van zelfverdediging, is *eigenlijk* niet wel mogelijk, want elk misbruik gaat gepaard met overschrijding der grenzen van noodweer, en zoodra dat plaats heeft, kan men zich niet meer verschoonen met het beroep op een regt, welks aard en wezen geschonden is.

Na deze uitweiding, keer ik tot mijn onderwerp terug. Indien ik in de voorafgaande vlugtige beschouwing over den noodweer, niet geheel heb misgetast en de aangevoerde gronden, voor de uitbreiding van het regt van zelfverdediging, niet verwerpelijk zijn, behoeft ook art. 153 Grwt. niet langer onvruchtbaar te blijven. Er zijn nog wel andere hulpmiddelen aan te wenden om het zijn uitwerking te doen erlangen, doch in den regel zullen die niet veel helpen: mij ten minste mogten ze niet baten. Ter gelegenheid nl. van de verdediging in zake G., drong ik o. a. aan op de toepassing van art. 328 C. P., op grond, dat G. persoonlijke beledigingen had ondervonden. Hij had ongetwijfeld het regt, om in den gang van zijn fabriek te gaan staan en er voor niemand te wijken. Door die houding belette hij echter de spuitgasten om binnen te komen, en daarom drongen deze in grooten getale hem achterwaarts. Eerst over of langs zijn ligchaam was de toegang mogelijk, want hij wilde noch behoefde terug te gaan, daar ieder op zijn eigen erf de plaats kan innemen welke hem goeddunkt. Was dat nu een persoonlijke mishandeling? Mij dunkt van wel. Mogt hij zich tegen die onwettige, gewelddadige aanranding verdedigen? Mij dunkt van wel. Het viel intusschen evenmin te ontkennen, dat G. *in strengen zin*, niet in den bij art. 328 C. P. bedoelden noodweer had verkeerd, omdat de door hem aangenomen houding, revera de beveiliging van zijn goed op 't oog had, en hij dus eerder

moest gezegd worden zijn eigendom dan wel zijn ligchaam te hebben verdedigd. Het betrekkelijk gewigt van dit bezwaar, werd dan ook toenmaals geenszins door mij verzwegen, doch ik meende niettemin ter wille van het beginsel van onschendbaarheid van woning, mij gerust op art. 328 C. P. te mogen beroepen, daar het in ieder geval vaststond, dat G. — on-aangezien het motief — zijn lijf had te beschermen. De Regtbank dacht er evenwel anders over, en verklaarde, dat er geene termen bestonden, om het art. in toepassing te brengen. Even vruchteloos was mijn subsidiaire verwijzing naar art. 322 C. P.; het misdrijf kon niet verschoonbaar genoemd worden, omdat er geen *escalade* of *effraction*, ook al weder sensu strictissimo, had plaats gegrepen (1). Alleen met het laatste punt, de *buitengewoon* verzachtende omstandigheden, kon zich de Regter vereenigen.

De heer G., die buiten hooge noodzakelijkheid, liever niets met de justitie te maken heeft, verlangde in zijn vonnis te berusten en om die reden vond ik geen vrijheid hem tot appel te adviseeren, hoewel ik moet erkennen, dat ik ook uit een regtskundig oogpunt, gaarne de zaak aan het oordeel van den hoogerem Regter zou hebben onderworpen. Voor zoover mij toch bekend is, kwam een *soortgelijke* teedere quaestie hier nog niet voor, en ik heb te vergeefs gezocht naar een beslissing van ons hoogste regterlijk collegie omtrent de strafbaarheid van hem, die niets meer heeft gedaan, dan gebruik maken van het regt bij art. 153 Grwt. toegekend (2).

(1) In strijd met den raad van CHAUVEAU en HÉLIE, die in n°. 2694 schrijven, dat: «les termes de l'article 322 ne doivent pas être entendus dans un sens trop restrictif. Lorsque la loi pose un cas d'excuse, il est évident qu'elle ne peut pas être rigidement enchaînée dans les liens de l'espèce qu'elle a prévue: ses motifs se réfléchissent, même hors de cette espèce, sur des faits analogues, lorsque les mêmes circonstances les accompagnent.»

(2) Mr. EMANTS, l. c. schrijft rondweg: «doch verzet zich de bewoner

Als het geoorloofd is, de arresten van den H. R. *e contrario* te interpreteeren, zouden we mogelijk het gevoelen van dat collegie kunnen opsporen, uit een arrest van den

tegen het binnentreden zijner woning, belet hij dit met geweld, indien het niet ingevolge de wet geschiedt, hij zal straffeloos moeten wezen;” deze bewering staafte hij met de verwijzing, niet naar een wetsartikel, maar naar eenige regterlijke uitspraken. Uit het door mij ingestelde onderzoek ontdekte ik al spoedig, dat twee der bedoelde uitspraken hier niets ter zake doen, omdat het in beide gevallen straffeloos verklaarde verzet, gepleegd was *des nachts*. De derde — volgens de onduidelijke opgave van Mr. E., een vonnis der Regtb. te Appingadam 11 Dec. 1835, bevestigd te Groningen (?) 20 Jan. 1836, *Handelsblad*, bijvoegsel n°. 1377 — heb ik nog niet kunnen raadplegen; alleen de vierde verdient vermelding. Drie gezusters hadden zich feitelijk verzet en beledigingen geuit tegen een Officier van Justitie en een Burgemeester, toen deze een raam van haar huis waren binnengeklommen, om de wederspannige zusters met geweld te dwingen, eenige soldaten te inkwartieren. In eersten aanleg werden zij veroordeeld wegens rebellie. Daarvan appel bij het Hof van Noord-Brabant. Dit besliste bij arrest van 21 Dec. '42, dat de handelingen der ambtenaren onwettig waren en het verzet der beklagden geen wederspannigheid, misdaad, wanbedrijf of overtreding daarstelde, *daar hij die zich verzet tegen onwettige handelingen van een ambtenaar, die geweld met geweld keert, van wien of van waar het komen mag, NIET strafbaar is naar de wet*. De inzender van dit arrest (in het R. B. '43) valt het vrij hevig aan en betoogt, dat het Hof tot de conclusie had behooren te komen: „dat ieder verzet tegen ambtenaren, al is hetzelfde ook tegen onwettige handelingen gerigt, een strafbaar feit oplevert.” Bij arr. van den H. R., 11 April '43, *Wbl. v. h. R.* n°. 385, werd dat arrest van het Hof van N.-B. gecasseerd *in het belang der wet*, op grond, dat wel is waar het Besluit op de inkwartieringen van 1815, verbindende kracht miste, doch dit het geval niet was, met dat van 1809.

't Is intusschen niet mogelijk uit dit arrest op te maken, welken weg de H. R. zou inslaan in een zaak als die van G, want zoowel in dit als in de andere arresten en vonnissen, aangehaald bij Mr. SCHOONEVELD, ad art. 209 C. P. (i. p. n°. 21), loopen de beschouwingen niet zoo zeer *over het recht op een onschendbare woning*, dan wel *over de wettigheid der bevelen tot inkwartiering* en het al of niet bestaan van *rebellie*. Al heeft de H. R. beslist: „dat de met *feitelijkheden* gepleegde *weigering van inkwartiering* van op marsch zijnde militairen, *rebellie* daarstelt,” daarmede heeft hij nog niet gezegd, hoe hij oordeelt over een verwonding, toegebracht door iemand, die een indringer uit zijn huis zet. Ik geloof dus niet, dat men de jurisprudentie hier analogie mag toepassen, want *in het wezen*

11 Mei '47 (1), want daar antwoordt het *ontkennend* op de vraag: „brengt de bij de Grw. verzekerde vrijheid en onschendbaarheid der woning van elken ingezetenen de bevoegdheid mede, om iemand, die eenmaal *vrijwillig* daarin is toegelaten, dadelijk door feitelijkheden en mishandelingen daaruit te verwijderen?“ B. te Z., had zich in cassatie voorzien van een arrest van het Hof in Zeeland, waarbij hij veroordeeld was, wegens het moedwillig toebrengen van slagen en stooten aan zijn moeder, die hij uit zijn woning wilde verwijderen, en niet goedschiks verkoos heen te gaan. In het arrest van den H. R. lezen we onder meer, het volgende: De H. R., ten aanzien van het eerstaangevoerde middel, beweerde schending van art. 168 Grwt. (2) enz., op grond dat volgens gezegd art. der Grwt. niemand enz., en dat, nu door den regter in factu als bewezen is aangenomen, dat de req., de duwen en stooten heeft toegebracht om haar zijn woning te doen verlaten, hij op die wijze slechts zou hebben doen gelden het regt, aan ieder ingezetene bij de Grwt. gewaarborgd, en alzoo op deze zijne daden, als geheel buiten het bereik der Strafwet vallende, de artt. 311 en 312 geheel ten onregte zouden zijn toegepast;

„Overwegende, dat in casu niet blijkt noch als bewezen is aangenomen, dat de moeder des req. *zijns ondanks* in zijne woning was getreden; dat volgens het beklagde arrest veel-
eer het tegendeel zoude moeten worden aangenomen; en dat even daardoor het voorschrift van gezegd art., in deze is zonder eenige de minste toepassing;

der gevallen, bestaat te veel verschil. Beiden hebben zij wel is waar gemeen, dat er verzet wordt gepleegd, en dit strekken moet om het rustig genot van zijn woning te behouden; doch in de bij Mr. S. vermelde gevallen geldt het de vraag: *is men schuldig aan rebellie?* en in het onze daarentegen: *is men in casu strafbaar voor verwonding?* Tevens verzuimen niet op te merken, dat de H. R. zich nergens zoo nadrukkelijk uitslaat over het regt van verzet, als het Hof van N.-B. (l.c.) dat deed.

(1) *Wbl. v. h. R.* no. 840.

(2) Thans art. 153 Grwt.

O., dat die bij de Grwt. verzekerde vrijheid en onschendbaarheid der woning van iederen ingezetenen geenszins medebrengt de bevoegdheid, om iemand, die eenmaal *vrijwillig* is toegelaten, dadelijk door feitelijkheden en mishandelingen daaruit te verwijderen; en dat derhalve de regter op deze ongeoorloofde daden des req. de bepalingen der Strafwet te regt heeft toegepast;

O. dat alzoo dit eerste middel is onaannemelijk, enz.»

Uit deze consideransen nu zou men mogen afleiden, dat volgens het gevoelen van den H. R. art. 168 Grwt. (1) *wel* van toepassing zou zijn, als het *wel* bleek of als bewezen was aangenomen, dat de moeder des req. *zijns ondanks* in de woning was gekomen, en dat de bij de Grwt. verzekerde onschendbaarheid van woning, *wel* medebrengt de bevoegdheid, om iemand door feitelijkheden daaruit te verwijderen, indien deze *niet* vrijwillig is toegelaten. Maar zou men ook mogen aannemen, dat nu op die negatieve overwegingen het beroep in cassatie verworpen werd, het ontvankelijk zou geweest zijn, als zij positief waren geweest? Het is wel waarschijnlijk, doch niet zeker (2).

(1) Thans art. 153 Grwt.

(2) Over het begrip van het woord: *woning*, bestaat verschil van gevoelen. Mr. EMANTS vat het op in zeer engen zin. Hij meent, dat de aanhoorigheden van een huis, of fabrieken, er niet onder gerangschikt kunnen worden, omdat zij niet dienen «tot werkelijk verblijf, en dus tot woning, maar tot een geheel ander doel bestemd zijn.» Evenzoo besliste de H. R., bij arr. van 2 Nov. '41, *Wbl.* n°. 234, dat een *stoomboot* geen woning is, in den zin van art. 153 Grwt. Een tegenovergesteld gevoelen wordt verkondigd door Mr. G. DE VRIES A.Z. (*Wetg. Magt der Plaats. Best.* bl. 226) en Mr. THORBECKE (in zijne *Aantt.*, ad art.), die het woord *woning* in den uitgetrektsten zin verklaren.

Zonder aarzelen schaar ik mij aan de zijde der laatsten. De Hoogl. THORBECKE zegt te regt: «het artikel onderscheidt niet.» De ratio legis, de strekking van het artikel is, om te waken, dat de burger zich ongehinderd en onbespied aan het oog der wereld zal kunnen onttrekken, m a w., dat hij, wanneer het hem goedgeeft, zich ongestoord zal kunnen afzonderen van de maatschappij, waarin hij leeft. Wat nu de fabriekant verrigt in zijn fabriek, 't zij deze aan zijn woonhuis grenze,

Beide hulpmiddelen dus, om aan art. 153 Grwt kracht en leven te geven zijn onvoldoende. Het eerste, berustende op de onderstelling, dat wie zijn goed beschermt, ook zijn lijf te verweren heeft, is niet sterk genoeg om te mogen hopen, dat het tot jurisprudentie verheven zal worden, hetgeen men evenmin kan verwachten van het andere, daar men ongaarne zal besluiten, om art. 322 C. P. in een ruimeren zin op te vatten, dan tot dusverre geschiedde. Daarom acht ik het wenschelijk, dat er in de leemte voorzien worde, en wel zoo als ik vroeger aantoonde, door het regt van wettige zelfverdediging uit te breiden tot de verwering van eigendommen.

't Zou evenwel kunnen gebeuren, dat men dit middel te radicaal vond, en erger dan de kwaal. Misschien zullen velen huiverachtig zijn, om het begrip van noodweer zoo wijd uit te strekken, al ware 't maar alleen, omdat zij niet van nieuwigheden houden. Welnu, ook zonder de invoering dier innovatie, zou de bepaling van art. 153 Grwt. te redden zijn.

In art. 329 C. P. noemt de wetgever twee gevallen op, waarin men de zelfverdediging mag te baat nemen, zonder dat er juist gevaar voor lichamelijke beledigingen behoeft aanwezig te zijn, en nu is niets gemakkelijker, dan bij die twee gevallen nog een derde te voegen en te verstaan, dat ook hij in staat van noodweer verkeert, die den toegang tot zijn woning verdedigt tegen onbevoegde indringers. Op die wijze zou het heilig regt op een onschendbare woning, behoorlijk verzekerd zijn en aan zijn bestemming beantwoorden, en tevens geen 't minste gevaar ontstaan, om door een

of er op eenigen afstand van verwijderd zij, behoort tot het private leven, met hetgeen daar voorvalt, heeft het publiek niets te maken. Indien dus iemand zich bevindt op een plaats, waar hij regt heeft te zijn, alleen of met de personen, die hij bij zich toelaat, dan doet het er niets toe, of hij daar ook slaapt en eet en drinkt, want daar vraagt de wet niet naar. Men heeft alleen te onderzoeken, of de plaats aan het bijzondere, of aan het openbare leven is gewijd; dit is naar mijn overtuiging de beste maatstaf.

te algemeene uitbreiding van het begrip van noodweer, de rust en orde in de maatschappij te verbreken. Wie dus, niet-tegenstaande mijne vroegere opmerkingen, de uitoefening van het regt van zelfverdediging tot bescherming van eigendom, met het algemeen belang onvereinigbaar acht, kan tegen het hier voorgestelde toch wel geen bezwaar hebben. Ik verlang niet, dat men de vrijheid hebbe, *om iedereen te dooden*, die tegen onzen wil, ons huis is binnengetreden en het niet onmiddellijk verkiest te verlaten, maar dat men onstrafbaar zij, als men zulke ongenoodigde gasten *zelf* buiten de deur zet, wanneer men niet bij magte is, de hulp van den sterken arm daartoe in te roepen. Het blijft dan aan de beoordeeling des regters overgelaten, of men met het oog op tijd, plaats en andere omstandigheden, meer geweld heeft aangewend dan noodzakelijk was, en mitsdien de grenzen van noodweer overschreed of daarbinnen bleef.

Wordt echter ook dit denkbeeld verworpen even als het voorafgaande, dan staat er nog een derde weg open, om het gezag van het beginsel, in art. 153 Grwt. vervat, althans *eenigermate* te handhaven. Dit laatste hulpmiddel is verreweg het onschuldigste en kan, dunkt mij, geen sterveling aanstoet geven. Men stelle namelijk vast, dat de beleedigingen toegebracht door iemand, die wil beletten, dat men wederregtelijk zijn woning binnentrede, behooren tot de klasse der *verschoonbare* misdrijven. Immers welke omstandigheden kunnen er zijn, die meer aanspraak geven op versooning? Is het niet een provocatie van de *ergste soort*? De billijkheid vordert hier, zoo al niet geheele kwijtschelding, dan toch zeker de toepassing van een bijzonder ligte straf. Het mag overbodig heeten, dit nader te betoogen, want verstand en hart beiden, zeggen 't ons op de onbedrieglijkste wijze.

Mogelijk stelt men zich voor, dat een zoodanige bijzondere vermelding in den C. P. best kan gemist worden, omdat er door de artt. 321 en 322 reeds in voorzien is, doch dan ziet

men voorbij, dat die bepalingen slechts in enkele gevallen van dienst kunnen zijn. Vroeger heb ik al opgemerkt, dat zij eer in engen dan in uitgebreiden zin worden uitgelegd, en bovendien gaat de verstoring van het regt op een onschendbare woning, volstrekt niet altijd gepaard met *zware gewelddadigheden* of *braak* en *inklimming*. Een milde jurisprudentie zou welligt met behulp van art. 321 C. P. veel nut kunnen stichten, doch omdat men dan altijd nog in het onzekere blijft verkeeren, geef ik de voorkeur aan een stellige wetsbepaling. Iedere gelegenheid, waardoor de regter in de verzoeking gebragt wordt, om te doen wat des wetgevers is, behoort zorgvuldig afgesneden te worden. Hij behoeft er zich niet over te bekommeren, of de wet, die hij moet toepassen hard en onbillijk is; want begint hij eenmaal gebruik te maken van de middelen, welke hem de kunst verschaft, om *de wet* met *het regt* in harmonie te brengen, dan komen de leemten en gebreken nooit voor den dag en 's wetgevers ijver verflaauwt.

Uit dit oogpunt beschouwd, heeft dus ook het vonnis, over den heer G. uitgesproken, nog zijn lichtzijde, ten minste als ik er in geslaagd mag zijn de overtuiging te vestigen of te verlevendigen, dat *het regt op een onschendbare woning*, weinig meer is dan een klank. De zaak van G. beweest mij, dat dat regt, ofschoon totidem verbis in de Grondwet omschreven, door verhindering in het vrij gebruik aan de eene — en door ongenoegzame bescherming aan de andere zijde, in werkelijkheid op verre na de waarde niet heeft, die het *kon* en *moest* hebben. Daarom zocht ik naar een middel, om aan dat kwaad een einde, en van een papieren regt, een levend regt te maken. Of mij dit gelukte, mogen anderen beslissen. Ik weet zeer goed, dat deze quaestie slechts een droppel is in de mer à boire, bij een degelijke hervorming onzer gebrekkige strafwetgeving, doch ik vlei mij, dat zij belangrijk genoeg zal blijken te zijn, om mede de aandacht van deskundigen te boeijen. Het zou mij verheugen, als zij

bij een partieele of universeele herziening van den C. P., een punt van ernstig onderzoek werd, en zij het ook langs anderen weg, dan die door mij werd aangewezen, *het regt op een onschendbare woning* naar behooren werd geregeld (1).

(1) Reeds had ik dit opstel geëindigd, toen ik kennis maakte met het werk van den heer A. F. L. GREGORY, getiteld: „*Commentatio de inculpatæ tutelæ moderatione.*” Tot mijn leedwezen heb ik deze uitvoerige en met goud bekroonde prijsverhandeling dus niet vooraf kunnen raadplegen, ofschoon zij ook ten opzichte van het door mij besproken onderwerp, vele belangrijke wenken bevat. Onder meer toont de S. door tal van wetten en keuren aan, hoe oudtijds bij de Germanen en in ons vaderland, het beginsel van onschendbaarheid van woning, krachtig werd gehandhaafd. Zoowel voor het Germaansche als voor ons vaderlandsch regt, wijdt hij een afzonderlijk hoofdstuk aan het: „*moderamen inculpatæ tutelæ contra eum, qui domum adsultat,*” waarvan het laatste aldus aanvangt: „*Quod in jure Germanico nobis prius fuit argumentum in m. i. t. pertractando, de eo etiam in jure patrio initio erit agendum, quia etiam nostra patriæ omnes leges omni tempore eum, qui se contra agresum in domum factum defendit, ab omni compositione, poena vel mulcta liberum esse statuerunt, et itaque etiam nostro jure in hac causa præcaeteris jus defensionis clara luce cernitur.*” Hieruit blijkt, dat onze voorouders, de onschendbaarheid hunner woningen meer op prijs stelden dan wij en de terugkeer tot den vroegeren regtstoestand zeer zeker geen antinationale stap zou wezen.

Ook verheugde het mij in den geleerden Schrijver een bondgenoot te vinden bij de beantwoording der vraag, of het regt van wettige zelfverdediging toegelaten behoort te worden, bij de verdediging van eigendommen. Op blz. 16 geeft hij duidelijk zijn gevoelen te kennen. „*De bonorum defensione — zegt hij — revera non aliter dicendum est atque de defensione personarum: nam non minoris pretii est jus, quod habemus in bona, quam illud quod in vitam corpusque habemus, et periculum exstat ea amittendi. At sunt nonnulli, qui existimant bona posse restitui, (hier bedoelt hij o. a. CHAUVEAU en HÉLIE) ideoque revera non periculum esse ea amittendi. Quod vehementer negandum est, quandoquidem fere semper fur homo sit tennis, cui restituendi nulla facultas est.*”

Die uitspraak wordt vervolgens nader ontwikkeld en toegelicht en later, op blz. 207, nog eens uitdrukkelijk herhaald. Daar toch verklaart de S. in een noot, bij gelegenheid dat hij de meening van BERTHAULD bestrijdt, als zou de C. P. den noodweer erkennen, bij de verdediging van goederen: „*de jure tamen constituendo omnino cum Viro cl. facimus.*”

REGTSGESCHIEDENIS.

Schets van het oud-Friesche privaatrecht, door Mr. I. TELTING, Advocaat te Leeuwarden. (Zie *Themis*, 1868, blz. 373.)

B. FAMILIEREGT (1ste gedeelte).

1. *Onderlinge hulp en bijstand der bloedverwanten. Regt op weergeld. Verplichting om daartoe bij te dragen. Medezweerders. Twistgeding tusschen bloedverwanten.*

Bij de behandeling der *Lex Frisionum* zagen wij reeds, hoe uit den band des bloeds de zedelijke verplichting voortvloeide tot onderlinge hulp en bijstand, en het geheele geslacht zich de belediging een zijner leden aangedaan aantrok. Diezelfde werking der bloedverwantschap vinden wij in de latere rechtsbronnen terug. Het spreekt wel van zelf, dat er geen wetsbepaling te vinden is, waarbij zoodanige verplichting, die met het innerlijk wezen der familie zamenhing, wordt voorgeschreven, maar wij vinden toch enkele plaatsen in de latere rechtsbronnen, waaruit het voortdurend bestaan daarvan kan blijken. Het 9de *landrecht* zegt: „*Quisquis uiderit cognato suo sanguinis effusionem inferri uel cecari, qui sibi sit ita propinquus quod sibi sit infra tertium genu, si accurrerit et in sua causa fecerit uulnus aut letum aut ambo duo, tunc reddat ille in cuius causa pugnatum est. Quod reddere noluerit, tum iuret ille alter in reliquiis, quod ipse non fecerit propter antiquum odium, nec propter ullam causam, nisi quod ipsum defendere uoluerit; sic soluat ipse in cuius causa pugnatum fuerit*” (1). De plaats noemt met name den „*propinquus infra tertium genu*”, en WIARDA (2)

(1) RICHTHOFEN, S. 56.

(2) *Asegab.* S. 123 Not. c.

wil die woorden letterlijk verstaan; ik zou evenwel denken, dat de verplichting tot onderlingen bijstand zich verder uitstreckte, en dat het „infra tertium genu” niet anders is dan eene meer concrete uitdrukking voor naauwe bloedverwantschap. Het oude regt, dat zoo bij uitnemendheid plastisch was, bediende zich gaarne in zijne uitdrukkingen van bepaalde vormen en vaste getallen, gelijk bekend is, en vooral speelt het getal drie daarin een groote rol (3). De *nieuwe Rustringer keuren*: „Thit is thi siugunda kere: wrekth enich mon sinne friond hwek, buta opa tha riuchta bona hond, thet lif mot hi ielda alsa hit efald is, ieftha hit skil opa sinne eina hals stonda” (4). d. i. Dit is de zevende keur: wreekt eenig man iemand zijner vrienden, behalve op den regten moordenaar, dat lijf moet hij gelden alzo het gevelde is, of het zal op zijn eigen hals staan (5).

Tegenover die verplichting tot hulp en bijstand stond, gelijk ook reeds vroeger is opgemerkt, het regt op het weergeld. Ten aanzien van dat weergeld moet men evenwel onderscheiden tusschen het eigenlijk gezegde weergeld en de mentele. Reeds bij de behandeling der *lex Frisionum* zagen wij, dat een deel van het weergeld kwam aan de heredes, een ander deel aan de propinquoeci. Datzelfde vinden wij in het latere regt terug. Het eigenlijke weergeld kwam den erfgenamen toe, en het geval kon zich dus ook voordoen, dat vrouwen, hoezeer niet verplicht tot bloedwraak, regt hadden op het weergeld. Het regt op weergeld was een soort van erfregt, en van daar dan ook dat § 110 en 111 van den *Brokmerbrief*, waar gehandeld wordt over het weergeld, waarop de moeder aanspraak had, tot opschrift hebben: „fon lawem”, d. i. van erfenissen, terwijl het opschrift van Tit. LIII der

(3) Verg. b. v. GRIMM, *Rechtsalt.* S. 207 fg.

(4) RICHTHOFFEN, S. 118.

(5) Verg. ook nog *Stadboek van Bolsward*, Cap. 70. *Charterboek*, I. 559 en van Sneek, ald. 580.

Jurisprudentia Frisica luidt: „fan seer lawa“ d. i. eigenlijk bezeringserfenis

Uitvoerig wordt over het regt der erfgenamen op het weergeld gehandeld in de *Emsiger doemen* van 1312. § 2. „Item qui ex casu inuenitur mortuus, eciam quocunq; loco fuit inuentus, si pastor legitimus et consul vulnus uel fracturam ossium, uel maculam viderint in cadauere; tunc, si predictus sacerdos legitimus et consul testantur hec signa mortifera, heredes aperto sepulchro reum faciunt ante sepulturam, et wergeldum consecuntur. § 4. Item si quis ausu temerario ductus, aliquem grauiter vulnerauit; comprehensus ab heredibus wulneratus fuit et inductus, uel apud consules derelinquerit, et si impetu furoris occisorem interficiunt; neuter wergeldum consequetur. Eciam si pastor legitimus superuenerit, et consul ipsis parentibus spondeat pro occiso satisfactorum, uel parentes eius debito wergeldo ipsum redimere uoluerint, sed occidere uelint, satisfactione wergeldo contempto; XXX marcis soluent eundem, puris denariis, anno et die mediante, et consulibus satisfaciant in VIII marcis, si hec perpetrauerint post monicionem legitimi sacerdotis et consulis. § 5. Item si contigit quod aliquis occidatur, consul compellat occisorem, per se solus tollat octo marcas; et si heredes per consulem non fuerint adiuti, [se] per consules vnanimiter tollent octo marcas. § 7. Item si proscriptus occidatur in lite, tunc habebit wergeldum, sed parentes uel heredes proscripti excluduntur a wergeldo, cum ipsum a sententia proscriptionis poterant eximere, sed nolentes; ideo heredes illi quorum consanguineum, patrem, uel filium, uel fratrem, uel aliquem de cognacione occiderit, illis adiudicamus wergeldum proscripti. Eciam si mutulauit proscriptus aliquem, de proscripti wergeldo in lite occiso VIII marce adiudicamus mutulato. Eciam si spoliū fecerit proscriptus, et parentes soluissent pro eo, eciam quum fuit de wergeldo proscripti,

refundetur parentibus, dummodo cum pastore legitimo et consule possint solutionem probare. § 8. Item si aliquis vulneratus infra annum moriatur, et cum ad confinia mortis ductus fuit, et testetur secundum deum et animam suam coram pastore legitimo et consule, quod de wlnere sibi inflicto mortem conceperit et vitam finierit; et sic heredes digni sint de wergeldo percipiendo. Et si consul se subtrahat a veritate testandi, tunc heredes, prestito iuramento ita quod causa inimicie uel inuidie fecerit et ipsos fefellit, quo facto in eodem termino consulem producant, qui cum sacerdote legitimo veram ueritatem protestetur; insuper heredes XII iuramentis probabunt, quod de iure teneantur habere wergeldum. Et durauerit ultra annum, ad testimonium legitimi pastoris et consulis, tunc heredes super impetitione wergeldi se expurgent XII iuramentis, ita quod secundum decretum terre eisdem wergeldum dare non teneantur pro mortuo; et sic ipsos heredes de homicidio eisdem imposito liberos iudicamus et solutos. § 9. Item notandum est, si proscriptus occisus fuit alicubi, siue in pota siue in campis, vel in via vel in villa, ab omni iure siue a wergeldo heredibus dando ipsum proscriptum, et a wergeldo parentes alienos iudicamus et exclusos, nisi in lite patenti contigerit occisio proscripti, et tunc plene soluetur, sicut et ceteri soluentur occisi" (6). De § 2 vereischt geene bijzondere toelichting. Ik merk daarbij alleen op, dat daaruit blijkt van de verpligting der bloedverwanten, om over het geopende graf aanklagt te doen wegens moord, waarop ik later terugkom. § 4 handelt over het geval, dat een moordenaar door de erven van den verslagene gegrepen en in woede door hen gedood wordt. Wel spreekt de Latijnsche tekst van iemand, die *"aliquem grauitur vulnerauit"*, maar het blijkt uit het vervolg der plaats *"occisorem interficiunt"* en uit de andere teksten, dat hier een doodslag

(6) RICHTHOFEN, S. 184 fgg.

Themis, D. XVI, 1ste St. [1869].

wordt bedoeld. In dat geval hebben de erfgenamen van geen der beide verslagenen regt op weergeld, er heeft hier eene soort van compensatie plaats, of, zooals de andere teksten het plastisch uitdrukken „sa lyt thi other hals ieldlas ien thene orne“, d. i. zoo ligt de eene hals geldeloos tegen den andere. Het vervolg der § handelt over het geval, dat de dader door de erfgenamen van den verslagene niet weerkeurig wordt gedood, en zijne bloedverwanten hem willen lossen, maar de erven van den verslagene het weergeld weigeren aan te nemen; volgens het slot der plaats kunnen zij daartoe evenwel worden gedwongen, doch moet de betaling binnen jaar en dag geschieden (7). § 5 is eenigzins duister, ook verschilt de Latijnsche tekst van de overigen. Volgens den Latijnschen tekst moeten de erfgenamen, wanneer een der regters zijne hulp tot bekoming van het weergeld weigert, door de overigen worden geholpen. De andere teksten handelen over de breuk, waarop de regters aanspraak hadden. Had één regter den schuldige tot betaling gedwongen, dan kwam hem alleen de breuk toe, hadden zij het gezamenlijk gedaan, dan verdeelden zij die onderling. In § 7 wordt bepaald, dat, wanneer een vredelooze in een strijd wordt gedood, daarvoor wel weergeld moet worden betaald, maar dat zijne erven daarop geen regt hebben, omdat zij vroeger voor hem geen losgeld hadden willen betalen en daardoor de oorzaak waren geworden van zijne vredeloosheid; het weergeld valt in dit geval toe aan de erfgenamen van hem,

(7) Andere bepalingen omtrent den termijn van betaling vindt men in de *Nieuwe Rustringer Keuren*, § 5. RICHTHOFEN, S. 117. *Extract-Asegabook*, § 49, S. 542. *Emsiger doemen*, § 1, S. 182. *Aduarder Zyllbrief*, § 11, S. 346. *Vredewolder keuren*, § 6, 7, S. 380. *Over het weergeld*, § 1, S. 411. *Marktrecht van Haskerland*, § 8, S. 515. Voor de wijze van betaling zijn van belang de plaats uit het *Extract-Asegabook* en § 1 volgg. der *Vredewolder Keuren*. Eene kwitantie wegens betaald zoengeld komt voor in *Charterb.* I. 708, en eene kwijtschelding van zoengeld ald. 722.

die vroeger door den vredelooze was verslagen. Had de vredelooze vroeger iemand gewond, dan werd dezen uit zijn weergeld 8 mark toegekend. Had hij vroeger een roof begaan, of, zooals de andere teksten er bijvoegen, een doodslag gepleegd, en hadden zijne bloedverwanten voor hem betaald, dan ontvingen zij uit zijn weergeld terugbetaling. Het is hoogst opmerkelijk, dat hier gesproken wordt van een weergeld, dat voor den vredelooze moest worden betaald, terwijl juist het eigenaardig karakter der vredeloosheid daarin bestond, dat de vredelooze door ieder, die hem ontmoette, vrij kon worden gedood, en in § 9 wordt dan ook gezegd, dat de vredelooze onvergolden liggen blijft (8). De reden waarom hier weergeld voor hem moest worden betaald, schijnt daarin gelegen te zijn, dat hij „in lite” in een strijd verslagen was. Maar wat beteekent dat? Ik weet het voor als nog niet te verklaren. v. WICHT (9) wil hier aan een geregteijk tweegevecht, een kampoordeel gedacht hebben en beroept zich op de *lex Fris.* Tit. XIV § 4, waar gezegd wordt: „si campio qui mercede conductus est occisus fuerit, qui eum conduxit . . . leudem occisi hominis exsolvat.” Wij hebben evenwel reeds vroeger opgemerkt, dat volgens de *lex Fris.* voor den kampioen geen weergeld behoefde betaald te worden en dat de occisus hier is de persoon, die in turba was gedood en over wiens dood de geregtelijke tweestrijd was gevoerd (10). § 8 handelt over eene verwonding, die binnen het jaar den dood ten gevolge heeft; als bewijs wordt hier aangenomen de verklaring van den overledene voor den priester en den regter in zijne laatste oogenblikken afgelegd; wil de regter deswege geen getuigenis geven, dan mogen de erfgenamen

(8) Zie evenwel ook *Nieuwe Rustringer Keuren*, § 12. RICHTHOFEN, S. 118.

(9) *Ostfr. Landr.*, S. 656 fg.

(10) Zie *Schets*, I, noot 126. Verg. ook *Keuren der Brokmers en Emsigers*, RICHTHOFEN, S. 138.

een anderen regter aanvoeren om met den priester getuigenis af te leggen, en bovendien moeten zij zelve twaalf eeden zweren om het weergeld te bekomen. Is de dood na verloop van een jaar gevolgd, dan mogen de erfgenamen van den dader zweren, dat de dood niet een gevolg is geweest van de verwonding en behoeven zij geen weergeld te betalen. In § 9 wordt het bekende beginsel uitgesproken, dat een vredelooze ongestraft mogt worden verslagen, waarop evenwel in verband met § 7 de uitzondering wordt gemaakt, wanneer hij in een strijd verslagen was.

Uit de medegedeelde plaats blijkt voldoende, waarop het hier vooral aankomt, het regt der erfgenamen op het weergeld: wie nu evenwel die gerechtigden waren, of allen gezamenlijk deel hadden aan het weergeld, dan of het alleen aan den naaste toekwam, en welke orde van erfopvolging hier gold, dat zijn vragen, waarop de *Emsiger doemen* geen antwoord geven. Ook de overige plaatsen, waar over het regt op het weergeld gesproken wordt, geven weinig licht. Alleen uit de *Jurisprudentia Frisica*, Tit. LIII, § 1, vernemen wij dat de naaste in graad de verderen uitsloot. „Hwaso een kne nyer is fan da blode jeffta een hael kne, dat hij aeck sibst is to da gued op to berren, ende aeck distolycka so aegh hij dyn weersal jeffta seerlawa op to berren, ney da blued ende ney da sib“, d. i. wie zoo een knie nader is van het bloed of een halve knie, dat hij ook naast is om het goed te beuren, en ook desgelijks zoo moet hij den weersal of seerlawa beuren, naar het bloed en naar de verwantschap. Wij zullen evenwel ook de andere plaatsen mededeelen.

Het regt der erfgenamen in het algemeen vinden wij in de volgende plaatsen uitgesproken, of althans verondersteld. *Upstalboomsche wetten*, § 6, 7, 11, 27: „Quicumque iurati seu consules, ad negotium pacis in Obstalsbaem deputati, ad locum eundem euntes, ibidem commorantes ac redeuntes, sub poena quadringentarum marcarum tran-

quilla pace locentur; cuius pecuniae medietas iudicibus, alia medietas haeredibus tribuatur. Si quis hominem alterius terrae aut insulae occiderit, iudicibus in sexaginta, et haeredibus in totidem, sit obligatus. Quicumque laicum occiderit, in septuplum iudicibus et haeredibus condemnatur. Si quis hominem occiderit, ab ingressu ecclesiae, iuxta consuetudinem antiquitus obseruatam, per annum integrum arceatur; alioquin in decem marcis iudicibus maneat obligatus. Si uero idem plenam emendam haeredibus non potest praestare, captus eiusdem haeredibus tradatur" (11). De volgende plaats uit de *Keuren der Brokmers en Emsigers* is mij niet regt duidelijk: "Item ut heredes eius, qui in captiuitate mortuus fuerit, mortem ipsius ex captiuitate euenisse, per quatuor iudices terre sue probent, et per uiginti quatuor iuramenta precium sanguinis optinebunt" (12). Ik zou niet durven beslissen of hier op een doodslag wordt gedoeld en de woorden "precium sanguinis" alzoo in de gewone beteekenis van het weergeld moeten worden opgevat, dan of daaronder met **SIEGEL** (12a) de nalatenschap moet worden verstaan, ook begrijp ik niet wat dat "mortem ex captiuitate euenisse" beteekent. *Privilegiën van Staveren* van 1 April 1292: "Wie enen doit slaet binnen Staveren, word hi begrepen ende voir 't Gherechte brocht, men sal daar over rechten van zinen halze, ontgaet hi, zal den doden man ghelden zinen erfnamen sestien marc ende ene halve marc lodwycs zelvrs, ende tien pond Enghels voir zine boete" (13). *Privilegie van Staveren* van 16 Maart 1338: "Zo wie eenen man doit-slaet binnen der stede van Staveren vorsz. dat hire syn lyf niet mede verliest, noch die stede van Staveren niet darof rumen, is dat hi zo ghegoet es, dat hi die mesdaet [jehens

(11) RICHTHOFEN, S. 103 fg., 107.

(12) Ald. S. 137.

(12a) *Das deutsche Erbrecht*, Heidelb. 1853, S. 125, Not. 498.

(13) *Charterb.* I. 124, 126, 132.

ons,] jehens die stede, ende jehens die maghe ghebeteren moghe" (14). *Verzoening tusschen de Friezen en Groningers* van 29 Junij 1338: "Item de homicidiis Groningenses persolvant Frisonibus mille Marcas Sterlingor. et haeredibus occisorum in castro Henrici Curtingh pro emenda et omnibus dampnis, ibidem qualitercun que perpetratis, similiter ex parte Frisonum mille Marcas Sterlingor. — — Item si quis propter vindictam inter partes praedictas in injuriam nostrae compositionis aliquem occiderit, centum Marcae Sterlingor. occisi heredibus persolvantur. Si vero per infortunium, vel alio casu, in conflictu, sedecim Marc. Sterlingor. occisor solvat pro wergeldo seu emenda legitimo heredi" (15). *Regten en vrijheden van Albrecht van Beyeren* van 24 Augustus 1398: "Item soe wie enen man dootslaet ouer ene zoene, ofte ouer enen vrede, die heeft verboort lyf ende goet, ende dat goet sel half tot des Heren behouf, ende half tot des Erfnamen behoef, dien die dootslach anghecomen is. — — — Item wie enen Rechter dootslaet, als hi to Rechte sate, of als hy syn Recht veruolghen soude, die heeft lyf ende goet verboort... ende dat goet sel half den Heere, ende half den Erfname des dooden" (16).

Aan het slot der *Emsiger boetetaxen*, § 35 (17) wordt onder het opschrift „lanthrecht van III vulle broderu" gehandeld over het regt der zonen op het weergeld. Wij lezen daar: „ther weren ac thre brothere, anda weren fulbrothere tha sloch thi iunxte hire alre feider dad, tha gulden hine tha aldere twen; thi iunxte ther hine sloch, thi nom bethe, liff anda lawa, bi asega doem anda bi liude londriucht" (17). d. i. daar waren ook drie broeders, en waren volle broeders, toen sloeg de jongste hun aller vader

(14) ald. bl. 195.

(15) ald. bl. 196.

(16) ald. bl. 286 volg.

(17) RICHTHOFEN, S. 244.

dood, toen golden hem de oudere twee; de jongste, die hem sloeg, die nam beide weergeld en nalatenschap, bij asega doem en bij der lieden landregt. Bijna woordelijk hetzelfde vindt men ook in de *Hunsingoer boetetawen*, § 2 (18). De oplossing van dit raadsel wordt gegeven in de *Jurisprudencia Frisica*, Tit. L, § 47: „Dat was aldus: Deer scholde fyowasum fara wr een wetter; da wox dij wynd, ende dat wetter sloegh in dat scip; da worpen da twee hyaere fader wt, and quethen, dat hit bettera wyr, dat hij allinna drinckte, so se alle sterue. Dat was da tredda broder leed, ende scholde hynne to da lyue reda, and sloegh wt myt ena gerfonge, and taegh ne weer inoer boerd, ende dede hym een dulligh. Da clagen da twen op dyn tredda broder, and spreken, dat hij ne slayn hede; hij scholde 'm ielda. Hij spreec: hia heden slayn, and hya ne drinsa wolden, and hya ne ielda scholden. Ende alzo golden da twen broren da tredda, deer na slayn heed“, d. i. Dat was aldus: Daar zouden vier varen over een water; toen wies de wind, en het water sloeg in het schip; toen wierpen de twee hun vader uit, en zeiden, dat het beter was dat hij alleen verdronk, dan ze allen stierven. Dat was den derden broeder leed, en zou hem het leven redden, en sloeg uit met een haak en trok hem weder binnen boord, en deed hem eene wonde (nl. bij ongeluk). Toen klaagden de twee op den derden broeder, en spraken, dat hij hem geslagen had; hij zou hem gelden. Hij sprak: zij hadden geslagen, omdat zij hem verdrinken wilden, en zij zouden hem gelden. En alzo golden de twee broeders aan den derde, die hem geslagen had. Nagenoeg hetzelfde vindt men in het *Oldambtster landregt*, dl. III, § 29 (19).

Volgens het *Oldambtster landregt*, dl. II, § 54 werd het weergeld gelijkelyk verdeeld tusschen de broeders en zusters.

(18) ald. S. 331.

(19) *Pro excol.* VI, 704.

„Soe waer een vrouwe wthgeboedelt is van huse vnde van hove, vnde wort dan oer vader ofte oer moeder, suster ofte broeder, aff slagen, soe egen die susteren wth dat mannegelt all soe vele als de broeders, daervmme dattet sint weharffnisse.“ (20)

Over het regt der ouders wordt daar gehandeld in dl. III, § 15: „Soe waer twe echte luyden kinder to samen hebben getoeghen vnde hem ein soen ofte dochter affgeslagen weer, soe sullen vader vnde moeder dat mannegelt ontfangen, ist sake dat se anders geen kinder en hebben, vnde dat mannegelt sal coemen toe arffnisse, vnde soe daer twivel an is waer se dat allen to sullen brengen dattet beholden guet sal blyven, soe sullen die sibste handen dat mannegelt nemen vnde geven den vader vnde moeder oer noetdrufft, soe heiten wy dat recht den twalfften penninck to huere“. (21) Volgens deze plaats, waarvan het slot mij nog duister is, schijnt het, dat in de eerste plaats de broeders en zusters tot het weergeld geregtigd waren, en eerst bij gebreke van dezen de ouders. Hetzelfde meen ik te moeten opmaken uit dl. III, § 22, waar gesproken wordt over het geval, dat de vader reeds overleden en de moeder alleen nog in leven is. „Soe waer ein mans soene wort doet geslagen de kinder getoeghen hefft vnde die kinder des nicht behoeff sint datse daarvan eten, soe wil de moeder dat gelt allene hebben, vnde ist al recht datse dat doet, dat se all tsamen toe sich nimpt.“ (22) Hiermede schijnt evenwel te strijden § 110 van den *Brokmerbrief*: „Hwersar en moder tiuch tuena sunar, and thi other were slain, sa nimth hiu hires bernes ield“, (23) d.i. waar zoo eene moeder wint twee zonen en de ander wordt verslagen, zoo neemt zij haar kinds geld. Volgens deze plaats toch schijnt het, dat de broeder werd uitgesloten door de moeder. —

(20) ald. bl. 696.

(21) ald. bl. 700.

(22) ald. bl. 702.

(23) RICHTHOFEN, S. 166.

Ik zou evenwel met WIARDA (24) denken, dat hier bedoeld wordt op zonen uit verschillende huwelijken, zoodat dan de moeder zou gaan vóór den halfbroeder. Hetgeen er verder volgt geeft aanleiding tot deze gissing, want daar wordt gesproken over volle zusterlingen en halfzusterlingen, die na den dood der moeder voor ongelijke deelen tot de nalatenschap worden geroepen. Maar bovendien, en dit acht ik van meer belang, schijnt men uit het slot der plaats te mogen opmaken, dat de moeder het weergeld alleen in ontvang nam voor hare kinders en verplicht was het voor dezen te bewaren. Wij lezen daar immers: „Ac is hiu alsa blat, thet hiuse elker ne muge nauvet hatia, sa nime hiu of tha ielde bi hire presteres hliene and thes redieua ethe, thet hiu tha skerpa hungere were“. d. i. En is zij alzo arm, dat zij ze anders niet opvoeden mag, zoo neme zij van het geld bij haar priesters uitspraak en des regters eed, dat zij den scherpen honger weert.

Wanneer de verslagene geen kinders en geen broeders of zusters naliet, kwam het weergeld volgens § 111 aan de moeder met den grootvader, zoo de vader dood was, of omgekeerd als de moeder overleden was, aan den vader met de grootmoeder. „Hwersar en moder tiuch enne sune, and hi werthe slain and hebbe en kind tein, and hit sterwe and sin god hwerre a lawa, sa nimth hiu of tha lawem hire bernis ield mitha aldafedere. Fon tha federe and fon there aldamodere ist allen“ (25) d. i. Waar zoo eene moeder een zoon wint, en hij wordt verslagen en heeft een kind verwekt, en het sterft en zijn goed verandert tot erfenis, zoo neemt zij van de erfenis haar kinds geld met den grootvader. Van den vader en de grootmoeder is het hetzelfde. Met deze plaats stemt nagenoeg woordelijk overeen § 18 van het *Emsiger penningschuldboek* (26).

(24) *Willk. d. Brockm.*, S. 91.

(25) *RICHTHOFEN*, S. 167.

(26) ald. S. 199. Verg. hierbij nog *RICHTHOFEN*, S. 557: „Hyr vp een vraghe: ofte de moder leuet vnde de vader nicht, men syns vaders

Een onecht kind erfde het weergeld der moeder, en omgekeerd de moeder dat van haar onecht kind. *Emsiger penningschuldboek*, § 71: „Ther ne mey nen moder nene vnafte kinder tya to hir ayn god, huente thi feider faken vnuwis is. Werth thiu moder dad slain, sa nimph thet kind hire moders liif anda lawa, anda tha friunde nawt“ (27), d. i. Daar mag geen moeder geen onechte kinders winnen tot haar eigen goed, want de vader is dikwijls onzeker. Wordt de moeder dood geslagen, zoo neemt het kind haar moeders weergeld en nalatenschap, en de vrienden niet. Nagenoeg gelijkkluidend is het *Fivelgoer erfregt*, § 16 (28), het *Lange-wolder erfregt*, § 26 (29), het *Wurster regt*, § 9 (30) en eene plaats uit het *Oldambtster landregt* (31), waar evenwel ook nog geleerd wordt, dat omgekeerd het weergeld van het onecht kind aan de moeder toekwam.

Eene geheel afwijkende bepaling daarentegen bevat § 8 der *acht doemen* van het Westerlauwersche regt: „Di achtenda doem is, hweerso di man geet fan syn aefta wiue to enis anderis mannes wiue, ende hi der een berthe oen tiled bi des fiandes sponste, ende dio berthe dan waxt ende wrslain wirt, dae ielda ende da lawa aeg dio frowe, deer dio berthe bi des fiandes sponste ondrein vard, als of hio et mit herre leden vonnen heed, ende dio nene fiafollinge der da bert he to der vrald droech“. (32) d. i. De achtste doem is, waar zoo de man gaat van zijn echte vrouw naar eens anders mans vrouw, en hij daar een kind bij teelt bij des vijands verleiding, en het kind dan wast en verslagen wordt, het geld en de erfenis komt der vrouw toe, welke het kind bij des vijands verleiding

vader, ofte de oldenader syns kyndeskynt dat guedt mach boeren ofte nicht? Hyr vp to antwoorden: de oldenader van des vaders syt nach mae antael nemen syns kyndeskyndes guedt, so vele als de moder, so veer als daer gheen susters ofte broders tho ensynt.“

(27) ald. S. 211.

(28) ald. S. 305.

(29) ald. S. 375.

(30) ald. S. 550.

(31) *Pro excol.* VI, 713, n°. 21.

(32) RICHTHOFEN, S. 421.

ontdragen werd, als of zij het met hare leden gewonnen had, en haar geene geldvergoeding die het kind ter wereld droeg.

De getrouwde vrouw had geen aanspraak op het weergeld van haar man, maar dit kwam den kinders toe. *Brokmerbrief*, § 113: „Ief hir enre wiwe werth hire mon slain, and hin hebbe bern etein, and fare ina enne otherne liudgarda, sa vtiema hire tha fletiewa buta ielde, iefse ther send; nister nawet, sa hebbe hiu thene scatha.“ (33) d. i. Indien er eener vrouw wordt haar man verslagen, en zij heeft kinders gewonnen, en gaat in een andere volksmarkt, zoo geve men haar de uitzet buiten geld zoo ze daar zijn; is er niet, zoo hebbe zij de schade. *Liudgarda* beteekent woordelijk volksgaard, en daar gaard hetzelfde is als omheining, bevrediging, zal men daaronder in 't algemeen moeten verstaan de begrensde ruimte, die aan de volksgemeente behoort, veldmark, dorpmark; (34) hier heeft het evenwel waarschijnlijk eene beperktere beteekenis. *WIARDA* (35) verstaat het m. i. niet onjuist door „Familienheerdt“ en denkt hier aan een tweede huwelijk, en evenzoo schijnt ook *RICHTHOFEN* het woord hier op te vatten. (36)

Wij komen thans tot de meitele. Dat was een derde gedeelte van het weergeld, dat niet aan de erfgenamen, maar aan zekere bepaalde bloedverwanten toekwam, niet enkel bloedverwanten van de zwaardzijde, agnaten, maar toch allen van het mannelijk geslacht, terwijl zoo als wij zagen tot het eigenlijke weergeld ook vrouwen gerechtigd konden zijn. Wij bezitten hierover eene zeer uitvoerige plaats in het Westerslauwersche regt. *Over het weergeld* § 1: „Dat is riucht, al deer di frya Fresa ene oderne to dada slacht ende dat hine ielda schil, soe aegh hi him to biedane twa pond toe iaen, dat hy riuchta ielda ontfaen wil. Soe ist riuchte ield acht pond

(33) ald. S. 167.

(34) Verg. *RICHTHOFEN*, in voc.

(35) *Willk. d. Brockm.*, S. 92.

(36) *Wörterb.* in voc. *fletieue*.

tien eynsa ende fioerteenste trimene penningh. So is dio riuchte meenteel fyower pond ende fyf eynsa ende saunda twede penningh. Nu schilmase da megem dela, nu schil di broder habba een pond ief hi deer is, ende ief hi deer naet is so aegh hit to nimen sines broders soen, iefsta sines susters soen, ief hia deer nintera sint so nima hit di eerfnama self. Nu aegh di fedria niogen eynsa, ief hi deer naet is so aegh hit syn bern iefsta synre suster bern, ief hia deer ne sint so aegh hit di eerfnama self. Nu aegh di eem een hael pond ief hi deer is, ief hi deer naet is soe nime hit syn bern iefsta syn susterbern, ieff hiae deer ne sint soe aegh hit di eerfnama self, ende deer foer toe ferdiane ende toe alle fangha likum deer hy oefucht. Nu schillet da eeftersusterbern oen dae (faders) fader syda habba acht penninghen ende tria eynsa ieff hya deer sint, ieff hya deer naet sint (hiara bern toe nimane, ende al deer weder toe ferdiane, ief hia deer naet sint) soe nymet dy eerfnama self, ende dyn eed di eerfnama self toe swaren. (Nu schillet da eeftersusterbern oen dae faders moder syda habba acht penningen ende tria eynsa ieff hia deer sint, ieff hya deer naet sint hiara bern toe nimane ende al deer weder toe ferdiane, ieff hia deer naet sint soe nymet dy eerfnama self, ende dyn eed di eerfnama self toe swaren). Nu aghen dae eeftersusterbern oen der moeder (fader) syda fyf penninghen twae eynsa ieff hia deer sint, ief hia deer naet sint hiara bern toe nimane ende al deer weder toe ferdiane, (ief hia deer naet sint soe nimet di eerfnama self. Nu aghen da eeftersusterbern oen der moeder moeder syda fyf penningen twae eynsa ieff hia deer sint, ief hia deer naet sint hiara bern toe nimane ende al deer weder toe ferdiane, ief hia deer naet sint soe nimet di eerfnama self).» (37) d. i. Dat is regt, al daar de vrije Fries een ander dood slaat en dat hij hem gelden zal, zoo moet hij hem bieden twee pond te geven,

(37) RICHTHOFFEN, S. 410 fg.

dat hij regt geld ontvangen wil. Zoo is het regte geld acht pond tien einzen en dertien en een derde penning. Zoo is de regte meenteel vier pond en vijf einzen en zes en twee derde penning. Nu zal men ze de magen deelen, nu zal de broeder hebben een pond indien hij er is, en indien hij er niet is zoo moet het nemen zijn broeders zoon of zijn zusters zoon, indien daar geen hunner is zoo neme het de erfgenaam zelf. Nu komt den oom van vaderszijde toe negen einzen, zoo hij er niet is zoo komt het toe zijn kind of zijn zusters kind, indien zij er niet zijn zoo komt het den erfgenaam zelf toe. Nu komt den oom van moeders zijde een half pond toe indien hij er is, indien hij er niet is zoo neme het zijn kind of zijn zusterskind, indien zij er niet zijn zoo komt het den erfgenaam zelf toe, en daarvoor te verzoenen en tot elk deel gelijk wat hij ontvangt. Nu zullen de achterzusterskinderen aan des (vaders) vaders zijde hebben acht penningen en drie einzen indien zij er zijn, indien zij er niet zijn (hunne kinders te nemen, en aldaar weder te verzoenen, indien zij er niet zijn) zoo neme het de erfgenaam zelf, en den eed de erfgenaam zelf te zweren. Nu zullen de achterzusterskinderen aan des vaders moederszijde hebben acht penningen en drie einzen indien zij er zijn, indien zij er niet zijn hunne kinderen te nemen en aldaar weder te verzoenen, indien zij er niet zijn zoo neme het de erfgenaam zelf, en den eed de erfgenaam zelf te zweren. Nu komt aan de achterzusterskinderen aan des moeder (vaders) zijde vijf penningen twee einzen toe, indien zij er zijn, indien zij er niet zijn hunne kinderen te nemen en aldaar weder te verzoenen, (indien zij er niet zijn, zoo neme 't de erfgenaam zelf.) Nu komt aan de achterzusterskinderen aan des moeders moederszijde vijf penningen twee einzen toe indien zij er zijn, indien zij er niet zijn hunne kinderen te nemen en aldaar weder te verzoenen, indien zij er niet zijn zoo neme het de erfgenaam zelf.

Tot verklaring dezer plaats merk ik vooreerst op, dat het pond werd verdeeld in 12 einzen en de einze in 20 penniu-

gen (38). Nu blijkt uit het slot der plaats, 't welk hier niet is medegeedeeld, dat het weergeld moest worden betaald in drie termijnen, telkens 4 pond 5 einzen $6\frac{2}{3}$ penning, zoodat dus het geheele weergeld bedroeg 13 pond 4 einzen. Volgens den aanhef der plaats kwam nu aan den erfgenaam toe 8 pond 10 einzen $13\frac{1}{3}$ penning, terwijl de meitele bedroeg 4 pond 5 einzen $6\frac{2}{3}$ penning; de meitele was dus nog, even als ten tijde der *lex Frisionum*, een derde gedeelte van het weergeld. (39) Tot die meitele waren gerechtigd: 1°. de broeders van den verslagene; 2°. zijn oom van vaderszijde of vadersbroeder, „fedria“; 3°. zijn oom van moederszijde of moedersbroeder, „eem“; 4°. de kleinkinders van den broeder of zuster van den vaderlijken grootvader; 5°. de kleinkinders van den broeder of zuster van de vaderlijke grootmoeder; 6°. de kleinkinders van den broeder of zuster van den moederlijken grootvader; 7°. de kleinkinders van den broeder of zuster van de moederlijke grootmoeder. Is een van deze niet in leven, dan treden hunne kinders in hunne plaats; zijn er ook geene kinders aanwezig van de broeders en de ooms, dan treden hunne zusterskinderen op, en volgens RICHTHOFEN mag men bij analogie aannemen dat dit ook het geval was met de onder no. 4 tot 7 opgenoemde bloedverwanten. Verder neemt hij aan, dat bij gebreke van de eerstgeroepene onder 1 tot 7 hunne broeders in de plaats traden, en er eene opvolging naar onderdom en rij plaats vond, en wel in dezer voege dat in ieder der zeven nummers geroepen werd A de oudste, en voor hem in de plaats B naar den onderdom ieder zijner zonen, C naar de rij af ieder der jongere broeders van A, D naar de rij af de zonen der onder C genoemde jongere broeders, E naar de rij af de zonen der oudste zuster van A,

(38) Verg. *O. Fr. Wett.*, bl. 264, aant. RICHTHOFEN, in voc. *pund.* no. 3. WILDA, S. 333.

(39) Verg. *O. Fr. Wett.*, bl. 261 volg. aantek., waar evenwel door eene onjuiste optelling het totaal van 't weergeld verkeerdelijk wordt gesteld op 12 pond 4 einzen. Zie ook RICHTHOFEN, in voc. *meitele*.

F naar de rij af de zonen der jongere zusters van A. Was in een der 7 nummers niemand aanwezig, dan viel het hem toekomende deel aan den erfgenaam toe, wiens $\frac{2}{3}$ deel van het weergeld daardoor eene vergrooting erlangde. De verdeeling der meitele geschiedde volgens de medegedeelde plaats als volgt: 1°. de broeder kreeg 1 pond of 12 einzen, 2°. de oom van vaders kant 9 einzen, 3°. de oom van moeders kant $\frac{1}{2}$ pond of 6 einzen, 4°. en 5°. de kleinzonen van de broeders van grootvader en grootmoeder van vaders kant 3 einzen 8 penningen, 6°. en 7°. de kleinzonen van de broeders van grootvader en grootmoeder van moeders kant 2 einzen 5 penningen. De gelijke verwantschap door mannen is alzoo bevoorregt boven die door vrouwen, de oom van vaders zijde ontvangt een grooter deel dan die van moeders zijde, en evenzoo de neven van vaders zijde een grooter deel dan die van moeders zijde; alleen n°. 5 en 7 maken hierop eene uitzondering, in zoo verre zij met 4 en 6 gelijk staan, d. i. in zoo verre de kleinzoon van den broeder der grootmoeder gelijk staat met dien van den broeder des grootvaders, zoowel in de vaderlijke als moederlijke lijn. Overigens acht ik het niet twijfelachtig, dat, hoezeer er herhaaldelijk van „bern” gesproken wordt, wij overal enkel aan mannelijke bloedverwanten te denken hebben, zooals ook blijkt uit de woorden „broders soen” en „susters soen” (40). Eindelijk verdient nog te worden opgemerkt, dat volgens hetgeen er later in de aangehaalde plaats gezegd wordt, ieder der vier medezweerders aan vaderszijde 38 penningen en ieder der vier medezweerders aan moederszijde 37 penningen ontving. Wij komen zoo tot deze berekening:

		pd.	einz.	p.
1	ontvangt	1	"	"
2	"	"	9	"
3	"	"	6	"
4	"	"	3	8

(40) Verg. O. Fr. Wett., bl. 263 aant.

	pd.	inz.	p.
5 ontvangt	"	3	8
6 "	"	2	5
7 "	"	2	5
4 medezweerders elk 38 p.	"	7	12
4 " " 37 p.	"	7	8
<hr/>			
Te zamen	4	5	6

d. i. op $\frac{2}{3}$ penning na de geheele meitele; dit kleine verschil geeft evenwel geen moeilijkheid, omdat in berekeningen van dien tijd veelal op zulke gedeelten geen acht geslagen werd. (41)

In de *Hunsingoer boetelaxen*, § 40, 41 wordt ook over de meitele gehandeld. „Tha use drochten ebern warth, tha warther alle brekanden to boden ebern: tha sette use drochten ene nie ewa, and setter thet forme ield bi tuelef merkum te ieldane, ieftha mith tuelef ethem te vnriuchtane; tha krungen tha friund sex merk to tha tuelef merkum, to tha setta ielde. Tha stod thiu ewe longe, tha on esprekaden thet tha friund, tha stod thiu sziue wenne mane mon mith fiwertega merkum gald; tha settema sex merk to tha fiwertega merkum tha friunden te ieuane, fiwer merk tha federfriunden, tua tha moderfriunden; tha settema tha tuintegeste merk te gergewen tha fedrien. Alsa thi em eslein is, sa clagat thi sustersune and welle sin riucht hebba, sa seel hi hebba elefta tuede blod of tha fiwertega merkem” (42). d. i. Toen onze heer geboren werd, toen werd hij om allen misdadigers te prediken geboren; toen zette onze heer een nieuwe wet en zette het eerste geld bij twaalf marken te gelden, of met twaalf eeden te ontregten; toen kregen de vrienden zes marken bij de

(41) Zie *O. Fr. wett.*, bl. 264, waaruit deze opgaat is overgenomen.

(42) RICHTHOFEN, S. 336.

twaalf marken tot het gezette geld. Toen stond de wet lang, toen betwistten dat de vrienden, toen stond de twist tot men den man met veertig marken gold; toen zette men zes mark tot de veertig marken de vrienden te geven, vier mark de vadervrienden, twee de moedervrienden; toen zette men de twintigste mark tot speergave den vadersbroeders. Alzoo de oom van moederszijde verslagen is, zoo klaagt de zusters zoon en wil zijn regt hebben, zoo zal hij hebben tien twee derde deel van de veertig marken.

De plaats is vrij duister; hetgeen in het begin gezegd wordt, dat er boven de twaalf mark nog zes mark aan de bloedverwanten werd toegekend, schijnt op de meitele te doelen en strekt tot bevestiging, dat deze een derde gedeelte van het geheele weergeld bedroeg; maar hoe het met de zes mark in verband tot de veertig mark gelegen is, weet ik niet te verklaren; evenmin als de speergave aan de vaders broeders. (43)

Eindelijk treffen wij nog eene plaats over de meitele aan in het *Oldambtster landregt*, Dl. I § 36—38, die ook weër afwijkt van de bepaling van het Westerlauwersche regt. „Van metel, item van mannegelt, vnde wel dat nemt. Soo is de vader tot synen soene gesat to rechte metel over twalf darde, daeromme worde die soene geslagen, soo salmen de vader dat mannegelt, vnde de broeder over acht darde, vnde de fedde over ses darde, vnde de moeye oock alsoo, vnde de fedden soen over vier darde, vnde de ander suster kinder over twee darden, het sy man offte wyff, ende die dardehalff anderhalff schot. § 37 Van metel. Ist wyff offte man, al evenveel toe der metel. § 38. Noch van metel. Die broeder is to den ander broeder geen metel gesat, soo se sint to eenmael, vnde eenen broeder, vnde oer goet

(43) Over het woord *gergeve* zie RICHTHOFEN, in voc. en aldaar aangebaald GRIMM, *R. A. S.* 163, 470, waar geleerd wordt dat de agnaten niet alleen zwaard-, maar ook speermagen werden genoemd.

Themis, D. XVI, 1ste St. [1869].

nicht gescheyden is; vnde dit is Lantrecht allen friesen.» (44) Volgens deze bepaling, die overigens ook al weêr niet door duidelijkheid uitmunt, hadden dus ook vrouwen aanspraak op de meitele.

Boeten voor verwondingen werden volgens het Westeralauwersche regt verdeeld onder de broeders, zoolang zij nog ongescheiden waren. *Boetetaxen van Ferwerderadeel*, § 19: «Aller manna lich ach sine bote to delane with sinne brother, so langhe soe hia men bodelad send, ief hy sine sex litha gans hadde, tha aghene, tha handen, tha foten» (45). d. i. Iedereen moet zijne boete deelen met zijn broeder, zoo lang zoo zij gemeen geboedeld zijn, indien hij zijne zes leden heel heeft, de oogen, de handen, de voeten. Nagenoeg hetzelfde vindt men in de *boetetaxen van Leeuwarderadeel*, § 20 (46) en in die *van de vijf deelen* § 62 (47). Volgens de uitgevers der *oude Friesche wetten* werd de boete voor het verlies van een der zogenoemde zes leden door den verwonde alleen genoten (48).

Bij de behandeling der *Emsiger doemen* merkte ik reeds met een enkel woord op, dat de bloedverwanten ook verplicht waren in geval van doodslag daarvan aanklagt te doen. De aard der zaak bracht het dan trouwens ook mede, dat toen de bloedwraak en veete langzamerhand begon plaats te maken voor eene geordende regtsvervolging, het

(44) *Pro excol.* VI, 679.

(45) RICHTHOFEN, S. 446. Die uitdrukking «zes leden» schijnt technisch te zijn. Verg. *de Wenden*, RICHTHOFEN, S. 38 fg. *Nieuwe Rustringer keuren*, § 11 S. 118. *Fivelgoer keuren*, § 6 S. 284, § 18 S. 287. *Zylregt der drie Delfzylen*, § 4, S. 289. *Zander dijkregt*, § 4, S. 291. *Keuren van Fivelgo en Oldambt*, § 5, S. 299. *Keuren van Fivelgo en Hunsingo*, § 4, 22, S. 302 fg. *Hunsingoer keuren*, § 2, S. 328. *Hunsingoer boetetaxen*, § 76, S. 341. *Keuren van Hunsterland*, § 22, S. 360. *Zeendregt*, § 10, S. 408. *Boetetaxen der vijf deelen*, § 70, S. 473. *Extract Asegab*. § 48, S. 542.

(46) ald. S. 455.

(47) ald. S. 471.

(48) Bl. 390.

in de eerste plaats op den weg der bloedverwanten lag, om te klagen, terwijl, zooals bekend is, in het Germaansche regt het inquisitoir-proces onbekend was, en de regel gold, waar geen klager is, daar is ook geen regter. De andere plaatsen, waar over deze verpligting sprake is, wil ik hier mededeelen. *8e landregt*: „Octava constitutio est, ubicunque uindicta uel benethe iacitur super unum uirum, nec est ibi uulnus, et hoc dicitur quod cum fustibus sit cesus, tunc licet illam euadere cum XII iuramentis. Si sibi uulnus est, et illud confitetur, et de morte inficiatur tunc licet heredi suum tertii gradus cognatum inducere, et sic debet habere satisfactionem” (49). *Toevoegsel op de Upstalboomsche wetten*, § 1: „Primus articulus additus est iste, quod quicumque commiserit homicidium, et non satisfecerit de wergeldo, dum profugando transierit ad alienam terram inter terras nostras iam dictas, et ibidem detentus fuerit, si tunc amici interfecti conquerantur in terra ubi homicida detinetur” etc. (50). *Brokmerbrief*, § 178: „Alsa thi menneska wndad is, sa skeppe hi sine eyne benethe tefara sine papa, and tefara sine redia; sziwie hia, sa skel thi redia biherda. Is hi vnsprekande, and hi hebba eppa deda, sa vnge tha erwa oppa hwene sa hia welle mith tuelf ethum; and naut ma sa enis ne motma benethia, and enne bona te makiande. Thisse benethe skelma dua vper bere and vper benke, and vper epene grewe, alsa fir sa ma ield hebba welle” (51). d. i. Alzoo de mensch gewond is, zoo make hij zijne eigene klagt voor zijn priester en voor zijn regter, twisten zij, zoo zal de regter bewijzen. Is hij sprakeloos, en hij hebbe opene wonden, zoo ga de erfgenaam op wien zoo hij wil met twaalf eeden; en niet meer dan eens moet men klagen en een schuldigen maken. Deze klagt zal men doen op de baar en op de bank, en op het opene graf, alzoo

(49) RICHTHOFEN, S. 54 fg. Verg. hierbij ook het slot van het 10de *landregt*. Huns. II, Ems. I en Westerl.

(50) a ld. S. 109.

(51) ald. S. 176.

ver zoo men geld hebben wil. Uit het slot der plaats, waar gesproken wordt over een klagt op de baar en op het opene graf, blijkt dat hier moet worden gedacht aan een doodslag. (52) Verder leeren wij uit deze plaats, dat om aanspraak te kunnen maken op het weergeld, de erfgenaam verpligt was den moordenaar geregteijk te vervolgen. Wat hier die bank beteekent is niet regt duidelijk. WIARDA denkt aan de stelling waarop de kist geplaatst werd. Drie maal moest volgens hem de klagt worden herhaald, eerst bij de ledige baar, dan bij de doodkist en eindelijk bij het opene graf. Zoodanige wijze van klagen over het opene graf zou, volgens de uitgevers der *oude Friesche wetten* ten doel gehad hebben om den dader te doen beschouwen als op heeter daad betrapt (53). De plaats uit de *Emsiger doemen*, § 2 heb ik boven reeds medegedeeld. *Keuren van Fivelgo en Oldambt*, § 2: „Wort daer een man geslagen to den warve, de to desen rechtē sworn hebbe, so salmen em gelden myt dren gelden, dre hovetlozene woe lange de warf verstaet; ende warfvriede sal staen tusschen twen optoghen der sunnen. Oft hie des vorseket, de daer baert is, dat is besecht, so sal des doden erfgename an leden myt Xisyne sybbesten wythum dat synt vrende” (54). *Landregt van Fivelgo, Hunsingo en Groningen*, B. II § 6: „Weert oock sake, dat des doden vrenden den mysdader vervolggheden in onsen verbonde, ende deden dat toe weten den rechter, omme den doetslager an toe tasten, weygherde die rechter dat nae synen vermoghen toe doen, also dat de mysdader ontquame, soe sal de selue rechter betalen de bote ende de broke. § 26. Worde yemant doet gheuonden in enyghen steden, de wondynge of quessynge hadde, daer men ghenen hantdadighen van enwyste den

(52) Verg. ook WIARDA, *Willk. d. Brockm.* S. 147 fg.

(53) *O. Fr. wett.*, bl. 271.

(54) RICHTHOFEN, S. 299.

ock niemant wolde belyen, soe salmen ropen ouer dat graf, ende worde de dode dan niet besatt, soe salmen dat daer nae holden voer moert" (55). *Hunsingoer overregt*, § 20: "Item of hie hevet ene wonde rukende ende stynkende, ende also lange nyet enlevet, dat he syne dade of baeresprake, de em ghescheen is, mach vertellen of rekenen in des preesters antwort, ende of die erfgenamen enen onschuldigen an tastet, ende hie dan spreket dat hie enen schuldigen weet, soe sal hie die daet besetten, ende als hie beset is, soe moet he voert baren. (56).

De beide laatste plaatsen verdienen vergeleken te worden met de reeds vroeger medegedeelde § 2 en 8 der *Emsiger doemen* en § 178 van den *Brokmerbrief* hier boven medegedeeld. Zij hebben allen betrekking op het bewijs in geval van doodslag, wanneer de dader niet bekend was. Had de verslagene nog zoolang geleefd, dat hij voor zijn biechtvader en den regter den dader had kunnen opgeven, dan strekte hun getuigenis tot bewijs (*Ems. doemen*, § 8, *Brokmerbrief*, § 178, *Hunsingoer overregt*, § 20); was hij onmiddellijk overleden, dan mogt de erfgenaam een schuldigen noemen, maar was dan verplicht de klagt te doen over het opene graf, en de aangeklaagde mogt zich met twaalf eeden ontzweren. (*Ems. doemen*, § 2. *Landr. v. Fivelgo*, § 26). Het roepen over het graf vindt men voorts ook nog vermeld in het *Groninger stadboek*, B. IV, § 29, IX, § 55, (57)

Bijzondere vermelding verdient een zeer uitvoerige plaats over de wijze van procederen in geval van doodslag, uit het Westerlauwersche regt. *Van het weergeld* § 2. "Ief ma om ane daedne man gretha schil, soe sprektma aldus: Ioe sprect dy eerfnama toe ende ick syne wird, ende hy

(55) ald. S. 321, 323.

(56) ald. S. 350.

(57) *Pro excol.* V. 85, 201.

an myne greetwird geet dat y ane guedne man slayn habbet, binna dae alra hagista ferd dat dullich oen hym deen habbet, deer hi lyflaes fan waerd ende ban schieldich worden, alsoe oerriucht buppa riucht soe y nu mit riuchte dae ban agen to beten ende dyne ferd toe ielden, brand ende breck toe thyelden, eerwe ende land toe remen; dyne ferd toe ielden mit twya tachtich ponden, tachtich herem ende tachtich lyoedem. Soe aegh dy grewa dyne man to bannen by des koninghes ban, dat hy dae gretene liouwe iechtwird iesta seckwird. Nu queth di man, hy ne thoer aldus gret hor iechta ner bisecka. Nu aegh die greuwa dine aesga toe bannane toe een riuchta doem; soe deelt di aesga, dat hi om disse daedbante aldus gret iechta iesta bisecka schil. Nu biseckt hy ende biut toe riuchtane. Nu biut di eerfnama dyne oenbringh. Nu queth di man, hy se nyer mit sine dedladem oenschieldich toe wirdane, soe hy thore dyne oenbringh ontfaen. Nu aegh dy grewa dyne aesgha toe bannen, dat hi riucht deer oen deel. Nu deelt dy aesgha, dat hy nyaer se mitta oenbring him schieldich toe winnane, dan hy se mitta edem deer hy byoeth onschieldich toe wirdane. Nu di eerfnama di oenbringh deel is, nu schil hy swara op dae helligem ende naeme dine man deer deer slayn is, alsoe als hy greth waes, dat aegh hi to swarane. Nu di oenbringh sweerren is, nu aegh di grewa dine aesgha toe bannene thi een riuchta doem. So deelt di aesga dat hi foerd ghaen schel ende weddia twia tachtich pond, herem tachtich ende tachtich dae lyoedem. Nu hi weddet haeth, nu schil hy ane burgha habba, deer also ryck se deer beta moge herem ende liodem twia tachtich ponda. Nu ist riucht dat hi aegh ane ferd nacht ende dei, dat hi moghe land ende lioed rema ende syn lyf helpa. Nu spreckt hi foerd op dae sex, ende bigret dine sexta. Nu queth him di grewa toe ende wisa lioed, dat hi deer mede ne weer an ferthe ner an fulliste ner fiuchtende, da ma dine man sloegh binna da alra hagista frede, also onriucht buppa riucht als i nu mitter haudlesene

beta schillet ende brand ende breck tielde. Nu aegh di grewa dine aesgha toe bannene toe een riuchta dome. Nu deelt di aesgha dat nei dam deer hi an dat seckwird bitinget wirth, dat hi da sikeringha habba schil dine schelta deer him dae ban wr lath ende dera tolua saun. Ief hise haet, soe schilletse tiuga dat hi deer mede ne were an ferthe ner an an fulliste ner fiuchtende, da ma dine man sloegh binna da alra hagista banne, also onriucht wr riucht soe i nu mitter haudlesene naet betha ne thoren. Dat is alle riucht, ief him dera wtha breckt dat is biwys deer him di aesgha wysd haet, soe schil hi mitter haudlesene beta. Ieff hi mitter haudlesene beth, soe ne thoer hi neen brand thielda. Ieff hi naet beta nel binna dae aefta deitinghe, soe aegh di schelta dine bannere toe biedane dat hine tweer daghen bodie. Soe schel di schelta dis tredda deis hine selua bodia, dat hi toe houwe comme ende laeste als him di aesgha deeld haet. Nu aegh di schelta dis fiera da deis toe how te commane, ende dat keda dat hine bodet hadde als him di aesgha deelde. Nu aegh di grewa dine aesgha toe bannene toe ene doeme. Soe deelt di aesgha dat di schelta dat tioegha schel, dat hine fol boedet hadde, ende him schillet sex fulghia dis koninghes oerkenen binna dae banne. Nu ist riucht, dat di grewa dine aesgha banne schil thi ene riuchta doeme. Nu deelt di aesgha dat nei dam deer hy boedet waes ende wrherich thioeged waes, dat hi mit twaem pondem beta schil, end ma hine eefta tree daghen dat boedia schel, dat hi twae pond bringhe ende dae haudlesene. Soe aegh di schelta dis fiera da deis eefta toe commane, ende toe kedane dat hine fol boedet hadde. Nu aegh di grewa dine aesgha toe bannane toe ene riuchta doeme. Soe deelt dy aesgha dat dy schelta dat bityoegha schil, dat hyne fol bodath hadde, ende him schillet folghia sex dis koninges orkenen binna dae banne. Nu dat tyoegh ghinsen is, nu aegh dy grewa dyne aesgha toe bannane thy een riuchta doeme. Nu deelt dy aesgha dat ma hyne tree daghen boedye, ende dat hy fyower pond bringhe ende dae haudlesene. Soe comt dy

schelta dis fyaerda deys, ende seyt dat hyne fol boedet hadde. Nu dat hy bytioeged is, ende hy nyoghen hwara bodeth is, soe aegh di greuwa dyne aesgha toe bannane thy een riuchta doeme. Nu deelt dy aesgha ney dam dat hy nyoeghen hwara boedeth is to howe, ende dat een ende tweyntich manna tioegh ghinsen is. Nu aegh aller scheltena lyc thi awane binna sine banne dae branden toe baernane, ende dae kedingha toe dwaen. An moerne aeghma hyne toe sekane thi houwe ende toe huse als ma dis koninges fyand schil, hyne schilma dan toe brand ende toe breck dwaen. Ist dat hi ieta comma wil ende beta als hy wrberd haet eer di fana op were, soe mei hi habba dey ende burgha. Ieff hy naet ne comt eer dy fana op were, soe ne mey hy habba dey ner burgha; mer mitter ene hand weddia ende mitter ander hand laesta. Ief hy naet betha nelle, soe aeghmen toe brand ende toe breck toe dwaen, ferdloes to lidsen, hem ende al syn gued wt dae fordel toe lidsen ende toe wysen, al ont hy beth mith fyoerteen pondem ende mit fyoerteenste trymene penningh. Nu da fersta dera saun di oenbringh swerren is, nu aegh di grewa dine aesgha thi bannane toe een riuchta doem. Nu deelt di aesgha, dat nu hi toe brand ende toe breck deen is ende ferdloes leyd is, soe hwa soe hine huset ende howet deer eefter nacht ende dei, dat hi beta schil mitter haudlesene; so hwa soe syn gued flet iefsta flent, huset ende howat dei ende nacht, soe aegh hi dis koninges ban toe betane mit twam pondem. Nu aegh di schelta dat ferdloes gued to bisittane to heerna hand ende to lioda wilker.» (59) d. i. Indien men over een gedooden man klagen zal, zoo spreekt men aldus: U spreekt de erfgenaam toe, en ik (spreek) zijne woorden en hij verklaart in mijne aanklagt, dat gij een goeden man verslagen hebt, binnen den allerhoogsten vrede, die wonde aan hem gedaan hebt, daar hij levenloos van werd, en banschuldig geworden, alzoo onregt tegen regt zoo gij nu met regt den

ban moet boeten en den vrede te gelden, brand en braak te dulden, erf en land te ruimen; den vrede te gelden met tweemaal tachtig ponden, tachtig aan de heeren en tachtig aan de lieden. Zoo moet de graaf den man bannen bij des konings ban, dat hij de klagte beantwoorde, bekentenis of ontkenenis. Nu zegt de man, hij behoeft zoodanige klagt noch te bekennen noch te ontkennen. Nu moet de graaf den asega bannen tot een regten doem; zoo deelt de asega dat hij wegens deze moordklagt zoodanige klagt bekennen of ontkennen zal. Nu ontkent hij biedt aan te regten. Nu biedt de erfgenaam den aanbrengh. Nu zegt de man, hij zij nader met zijne zuiveringseeden onschuldig te worden, dan dat hij den aanbrengh behoeft te ontvangen. Nu moet de graaf den asega bannen, dat hij regt daar aan deelt. Nu deelt de asega, dat hij nader zij met den aanbrengh hem schuldig te winnen, dan hij zij met eeden die hij biedt onschuldig te worden. Nu den erfgenaam de aanbrengh toegedeeld is, nu zal hij zweren op de heiligen en noemen den man die er verslagen is, alzoo als hij in de klagt was vervat, dat moet hij zweren. Nu de aanbrengh gezworen is, nu moet de graaf den asega bannen tot een regten doem. Zoo deelt de asega dat hij voort gaan zal en beloven tweemaal tachtig pond, tachtig aan de heeren en tachtig aan de lieden. Nu hij beloofd heeft, nu zal hij een borg hebben, die alzoo rijk zij die boeten mag aan de heeren en lieden twee maal tachtig ponden. Nu is 't regt dat hij een vrede hebben zal nacht en dag, dat hij moge land en lieden ruimen en zijn lijf helpen. Nu spreekt hij voort op de zes, en beschuldigt den zesde. Nu zegt hem de graaf toe en wijze lieden, daar hij er niet bij was noch bij den togt, noch ter hulp, noch vechtende, toen men den man versloeg binnen den allerhoogsten vrede, alzoo onregt boven regt als gij nu met de hoofdlossing boeten zult en brand en braak dulden. Nu moet de graaf den asega bannen tot een regten doem. Nu deelt de asega dat naar dien daar hij op de ontkenning verklaagd wordt, dat hij tot

zekering hebben zal den schout die over hem den ban voert en zeven van de twaalven. Indien hij ze heeft, zoo zullen ze getuigen dat hij daar niet bij was noch bij den togt, noch ter hulp, noch vechtende, toen men den man versloeg binnen den allerhoogsten ban, alzoo onregt boven regt zoo gij nu met de hoofdlossing niet behoeft te boeten. Dat is al regt, waar hem de bevrijding ontbreekt dat is bewijs dat hem de asega geweest heeft, zoo zal hij met de hoofdlossing boeten. Indien hij met de hoofdlossing boet, zoo behoeft hij geen brand te dulden. Indien hij niet boeten wil binnen den regten termijn, zoo moet de schout den banner gebieden dat hij hem twee dagen dagvaarde. Zoo zal de schout des derden daags hem zelf dagvaarden, dat hij te hove kome en betale zooals hem de asega gedeeld heeft. Nu moet de schout des vierden daags te hove kome, en dat verkondigen dat hij hem gedagvaard heeft zooals hem de asega deelde. Nu moet de graaf den asega bannen tot een doem. Zoo deelt de asega, dat de schout dat getuigen zal, dat hij hem voldoende gedagvaard hebbe, en hem zullen volgen zes van des konings getuigen binnen den ban. Nu is 't regt, dat de graaf den asega bannen zal tot een regten doem. Nu deelt de asega dat naar dien dat hij gedagvaard was en ongehoorzaam betuigd was, dat hij met twee ponden boeten zal, en men hem nog drie dagen dagvaarden zal, dat hij twee pond brenge en de hoofdlossing. Zoo moet de schout des vierden daags nog eens kome, en verkondigen dat hij hem voldoende gedagvaard heeft. Nu moet de graaf den asega bannen tot een regten doem. Zoo deelt de asega dat de schout dat betuigen zal, dat hij hem voldoende gedagvaard hebbe en hem zullen volgen zes van des konings getuigen binnen den ban. Nu dat getuigenis gegaan is, nu moet de graaf den asega bannen tot een regten doem. Nu deelt de asega dat men hem drie dagen dagvaarde en dat hij vier pond brenge en de hoofdlossing. Zoo komt de schout des vierden daags, en zegt dat hij

hem voldoende gedagvaard hebbe. Nu hij betuigd is, en hij negen maal gedagvaard is, zoo moet de graaf den asega bannen tot een regten doem. Nu deelt de asega naardien dat hij negen maal gedagvaard is te hove, en het een en twintig mannen tuig gegaan is. Nu moet ieder der schouten bekend maken binnen zijn ban de branden te branden en de aankondiging te doen. Des morgens moet men hem zoeken te hove en te huis zooals men des konings vijand zal (zoeken), hem zal men dan tot brand en tot braak doen. Is 't dat hij nog komen wil en boeten als hij verbeurd heeft eer het vaandel was opgestoken, zoo mag hij hebben dag en borg. Indien hij niet komt eer het vaandel was opgestoken, zoo mag hij hebben dag noch borg; maar met de eene hand beloven en met de andere hand betalen. Indien hij niet boeten wil, zoo moet men hem tot brand en tot braak doen, vredeloos te leggen, hem en al zijn goed uit zijn huis te leggen en te wijzen, tot dat hij boet met veertien ponden en met dertien en een derde penning. Nu den eersten der zeven de aanbrenge bezworen is, nu moet de graaf den asega bannen tot een regten doem. Nu deelt de asega, dat nu hij tot brand en tot braak gedaan is en vredeloos gelegd is, zoo wie zoo hem huist en herbergt daarna nacht en dag, dat hij boeten zal met de hoofdlossing; zoo wie zoo zijn goed vlottend of vliegend huist of bergt dag en nacht, zoo moet hij des Konings ban boeten met twee ponden. Nu moet de schout het vredeloos goed bezitten tot des heeren hand, en tot der lieden willekeur.

De plaats is over 't algemeen vrij duidelijk; uit den aanhef blijkt, dat de klagt werd gedaan door een voorspreker (60); enkele uitdrukkingen leveren eenige zwaarigheid op; zoo is het onzeker wat er bedoeld wordt met de tachtig pond aan

(60) Verg. hierover *Het hlymael geheget over eene doodslag in pro Excol.* I 408 volg. BRTHMANN-HOLLWEG, *Der Civilprozess des gemeinen Rechts*, IV, S. 68. Bonn 1868.

de heeren en de tachtig pond aan de lieden. SICCAMA neemt hier heer voor den koning; v. WICHT denkt aan de geestelijkheid; de uitgevers der *oude Friesche wetten*, verstaan onder de heeren den graaf en den schout, onder de lieden den asega en de twaalf geburen; RICHTHOFEN wil onder den heer landsheer hebben verstaan (61). Verder is het twijfelachtig wat er bedoeld wordt met de woorden „nu spreekt hi foerd op dae sex“. De uitgevers der *oude Friesche wetten* geven er deze verklaring van, dat hier bedoeld wordt op de personen, die bij den doodslag tegenwoordig waren geweest, en die mede verplicht zouden zijn geweest den doodslag te boeten, evenwel niet boven een getal van zeven. De eerste de „ferste dera saun“ was afgedaan, nu komt de klager tot de overige zes (62). Onder de twaalfen, die hier als medezweerdere worden genoemd, verstaan zij de geburen, die met den asega in het gerigt zaten (63), later komen diezelfde voor onder den naam van koningsorkenen (64). De vervolging met vuursignalen leerden wij reeds bij eene vroegere gelegenheid kennen (65), het oprigten van het vaandel diende om het volk bijeen te verzamelen, en als teeken tot aanvang van den strijd, waardoor ieder de gelegenheid gegeven werd, om den ongehoorzame te vervolgen (66). Eindelijk de woorden „flet jeffla fient“ schijnen te doelen op roerende goe leren en levende have (67).

(61) *Wörterb.* in voc. *hera* n°. 3, waar ook de gevoelens der andere schrijvers worden medegedeeld.

(62) Bl. 277 aantek.

(63) ald. bl. 279. Verg. ook GRIMM, *Rechtsalterth.*, S. 779. RICHTHOFEN, in voc. *twilwa*; vooral DE GEER, *de leer van het bewijs* in *N. Bijdr. t. regtsgel. en wetgev.* VII. bl. 266 volgg. Verg. hierbij ook wat BETHMANN-HOLLWEG, S. 428 fg., over de Frankische rachimburgen zegt.

(64) Verg. daarover *O. Fr. Wett.*, bl. 25, 80. GRIMM, a. a. O. RICHTHOFEN, in voc. *orkunda*. UNGER, *Gerichtsverfass.*, S. 191 fgg.

(65) Verg. *Schets*, III, noot 110.

(66) Verg. *O. Fr. Wett.*, bl. 281.

(67) Zie ald. bl. 282.

De geheele inhoud der plaats kan met de woorden van de uitgevers der *Oude Friesche Wetten* in 't kort aldus worden omschreven: „Wanneer de klagte gedaan was, wierd den verweerder gelast, dezelve te bekennen of te ontkennen. Oordeelde de verweerder zich daartoe ongehouden, dan wierd dat stuk beoordeeld en gevonnisd. Wanneer de verweerder, tot het bekennen of ontkennen, veroordeeld was, en hij daarop ontkende, dan wierd hij „an dat seck-wird bitinget“, dat is, op de ontkenning tegen hem gepleit; en dan was de vraag, wie van beiden den eed zoude doen; of naamelijk de klaager zijne aanklagt met eede zoude sterken, dan of de verweerder zich met eede van de klagte zoude zuiveren. Dit wierd vervolgens beoordeeld, en bij 't vonnis bepaald, met hoe veel en met welk soort van medezweerders de eed zoude moeten geschieden; konde de klaager of verweerder, wien 't toegewezen was, den eed, op de bepaalde wijze, doen, dan had hij 't gewonnen. zoo niet, dan had hij 't verlooren. De verweerder het verlooren hebbende was ter voldoening van 't gewijsde gehouden. Bleef hij in gebreke, dan wierd hij daartoe, tot drie bijzondere keeren, driemaal gedagvaard; en op elke driemaalige dagvaarding niet verschijnende, of niet aan 't vonnis voldoende, ongehoorzaam verklaard, en in eene boete verweezen. Drie maal ongehoorzaam verklaard zijnde, dan wierd de boete van ongehoorzaamheid bij executie, uit zijn huis gehaald; hij vervolgens vreedeloos gelegd; en alle zijne goederen verbeurd verklaard“ (68).

Ten slotte moet hier nog worden genoemd de *Jurisprudentia Frisica*, Tit. LIII § 3: „Dit is riucht: Dat een haelbroer off een haelsister is alzo ney to hyaere broders daedban, so syn folbroder off syn folsister“. d. i. Dit is regt: Dat een halfbroeder of een halfzuster is alzo na tot haar broeders moordklagt, als zijn volle broeder of zijn volle

(68) ald. bl. 274 volg.

zuster. HETTEMA vertaalt hier het woord „daedban“ verkeerdelijk door doodgeld (69).

Even als het geheele geslacht zich het misdrijf tegen een der verwanten bedreven aantrok, zoo stond ook het geheele geslacht bloot aan de wraak van den beleedigde of zijne familie. Van daar dan ook, dat bij onvermogen van den misdadiger, de bloedverwanten verpligt waren bij te dragen tot weergeld en boete. Het 15e *landregt*: „Quinta decima petitio est: si quis oppresserit uiduam uel uirginem uel alterius uiri uxorem, et fateri debet, et ipse per duellum conuincitur. Tunc debet hic caput suum redimere: XII marcis a plebe, et ipsi wergeld hoc est XII marce; ad solvendum ex hiis, XX et unum solidum sculteto. Cognati eius tenentur eum iuuare, secundum asega iudicium et secundum plebis londriucht, si ipse soluere non habet“ (70). Wij zien uit deze plaats, zooals WILDA te regt opmerkt (71), dat de verpligting niet alleen bestond bij doodslag, zooals anders in het Germaansche regt de regel was, maar ook bij andere zware misdrijven, waarbij de dader zich door betaling van het weergeld kon loskooopen. *Rustringer Keuren*, § 11: „Thit is thi andlofta kere: sa hwer sa thi blata fiuchte, and ena monne tha liua bilese, thet sin ken thene mon ielde mith twintich merkon; thi fretho and thet uriel stonde oua thes blata hals“ (72). d. i. Dit is de elfde keur: Zoo waar zoo de arme vecht, en een man het leven verliest, dat zijn geslacht den man gelde met twintig marken; de vrede en weergeld sta op des armen hals. De verpligting bepaalde zich dus tot het weergeld; tot het vredegeld behoefden de bloedverwanten niet bij te dragen, zooals dan ook zeer natuurlijk was, daar het fredum enkel strekte om

(59) Evenzoo de uitgevers der *Oude Friesche Wetten*, bl. 163. Zie daarentegen RICHTHOFEN, *Wörterb. in voc. dadbaneda*.

(70) RICHTHOFEN, S. 23.

(71) A. a. O., S. 396.

(72) RICHTHOFEN, S. 116.

den door het misdrijf verlorenen vrede weder deelachtig te worden, en de misdadiger hierbij alleen persoonlijk belang had (73). *Emsiger Penningschuldboek*, § 26: „Baratma anne tiaf, ther felle naut ne muge, and nen holda for hine felle nelle, sa stonda hit vppa syn hals” (74). d. i. Verklaagt men een dief, die niet kan boeten, en geen bloedvriend voor hem boeten wil, zoo sta het op zijn hals. *Keuren der Brokmers en Emsigers*: „Si quis inops homicidium uel aliud malum perpetraverit, rendeant pro eo cognati, si cognatos non habuerit, rendeat pro eo qui eum in area uel in domo sua tenuerit” (75); en in de volgende *Keuren*: „Item ut parentes condempnati soluant, si post suam condempnationem uel aliud quodlibet maleficium fecerit, si per se bona non habuerit; siue si cognatos non habuerit, ciues pro eo soluant (75a), si noluerint eum dare actori” (76). *Verbond tusschen Fivelgo en de stad Groningen* van 9 Junij 1258: „Si quisquam quoque Fivelgonum a cive Groniensi, vel exverso, occisus fuerit, quod Deus avertat, decem marcis novorum angliensium persolvetur occisus, et due marce pro pace, una marca consulibus Fivelgonie, et altera marca Aldermannis Groniensibus. Si reus solvere non poterit, amici eius, si habent unde solvant, plenarie satisfaciant; alioquin reus comprehensus capite puniatur” (77). *Keuren van Fivelgo en Oldampt*, § 8: „Moeghe de mysdader ghelden, hie ghelde; moege nyet gelden, et ghelde zyne vrenden, waer men sie vynde

(73) Verg. WILDA, S. 438 fgg.

(74) RICHTHOFEN, S. 201.

(75) ald. S. 137.

(75a) Die verplichting der volks- of gemeentegenooten is opmerkelijk. Zij komt ook elders in de Friesche regtsbronnen voor. Verg. b. v. *Keuren van Fivelgo en Oldampt*, § 8 „de burenen”. In aindere Germaansche regten schijnt zoodanige verplichting niet voor te komen. WAITZ, I, 217, 225 fgg.

(76) T. a. pl.

(77) DRIESSEN, p. 36.

in beyden landen; ende enhebbe hie ghene vrende, et ghelde syn lanthere; sit he op ghenes mannes lant, enen ghelden den buren bynnen retscappe mit vullen gelde" (78). *Landregt voor Fivelgo, Hunsingo en de stad Groningen* van 1448, B. I, § 34. "Item soe waer een bloet man enen menschen lamme lede slacht, ofte anders van den swaersten wonden een doet, ende bote ende broke niet betalen mach, ende de vrenden daer oock niet voer gelden willen soe brekemen em de oghen wt" (79). Volgens deze bepaling en de plaats uit het *Emsiger Penningschuldboek* schijnt het, dat toen reeds de bloedverwanten het aan hun vrije keuze hadden, om al of niet te voldoen voor den onvermogenenden dader. Het tegendeel zou men evenwel opmaken uit hetgeen later volgt B. II, § 19, 21 en 22: "Soe wannen enych mensche doet gheslaghen is, soe sullen de vrenden niet hoger beswaert wesen dan de twe deel van enen mangelde, ende dat derden deel ende de broke sal staen op des doetslaghers hals. Voert van allen doetslaghen, daer sal des hantdadighen guet eerste voer gaen also langhe als dat strecket; daer tendes sullen de sibbesten ses vrenden betalen de twe deel van der bote by knetalen, daer sullen de vrouwen mede gelden de manne hebben, ende de kynderen de bouen twalef iaren synt de eyghen guet hebben, ende we niet enhebbe de endarf niet gelden. Oock van allen doetslaghen endoruen de vrenden niet meer dan eens voergelden, ten weer dat sie dat myt wyllen noch bet wyllen doen" (80). Deze plaats is niet van belang ontbloomt. Vooreerst zien wij daaruit, dat, zooals oock reeds uit de *Rustringer Keuren* bleek, de verwanten niet behoefden bij te dragen tot het vredegeld of de breuk; ten anderen blijkt het, dat de verpligting der verwanten om tot het weergeld

(78) RICHTHOFEN, S. 299.

(79) ald. S. 319.

(80) ald. S. 322.

bij te dragen zich tot een zeker gedeelte, twee derde, bepaalde; eindelijk worden hier de verwanten, die tot betaling verplicht waren, nader bepaald als de ses sibbesten. Wanneer men let op de woorden „daer sullen de vrouwen mede gelden de manne hebben, ende de kynderen de boven twalef iaren synt de eyghen guet hebben” en die vergelijkt met de plaatsen, waar gezegd wordt, dat de weduwe en de minderjarige niet kunnen worden aangesproken wegens de meitele (81), schijnt het wel, dat het deel, 't welk door de verwanten moest worden bijgedragen, de meitele was (82); er blijft dan evenwel deze zwaarigheid, dat volgens de medegedeelde plaats het deel door de verwanten te betalen twee derden van de boete bedroeg, terwijl, zooals wij boven zagen, de meitele slechts een derde beliep. Wie voorts onder die zes sibbeste verwanten moeten worden verstaan blijkt niet; dat het niet dezelfde waren, die op de meitele regt hadden, volgt daaruit: 1o. dat hier ook vrouwen genoemd worden, terwijl de gerechtigden tot de meitele, zooals boven is opgemerkt, enkel mannelijke bloedverwanten waren; 2o. dat tot de meitele minstens zeven personen gerechtigd waren, de broeder, de beide ooms, de kinders van vier consobrini, terwijl hier van zes naaste verwanten sprake is. 3o. dat de gerechtigden tot de meitele ook niet allen waren de naaste bloedverwanten. Heeft men hier misschien te denken aan de in het erfregt bekende zoogenoemde zes handen, vader, moeder, broeder, zuster, kind en kindskind? (83). Naar 't mij voorkomt heeft deze gissing eenigen grond en schijnt bevestigd te worden door eene bepaling uit het *Rustringer zeendregt*, waar gezegd

(81) Verg. *Schets*, III, *Themis*, XV, bl. 441 volg.

(82) Verg. ook *Oude Friesche Wetten*, bl. 270 aanteeek.

(83) Verg. daarover 15e *landregt*. RICHTHOFEN, S. 64. *Emsiger penningschuldboek*, 2e tekst § 14, S. 199. *Erfregt van Fivelgo en Hunsingo*, § 24, S. 327. *Langewolder erfregt*, § 11, 14, S. 374. *Oldambtster landr.*, II, § 20, 23, 30. *Jurispr. Fris.*, XLVI, § 24; L, § 7, 50.

Themis, D. XVI, 1ste St. [1869].

wordt, dat wegens boeten in het geestelijk gerigt niet konden worden aangesproken vader, moeder, broeder, zuster, kind noch kindskind (84). *Hunsigoer keuren* van 1252, § 9: „Umbe thene blata, gef hi enne mon sle, thet thrimene geld, and thi frethe lidzie uppa sine halse; thet twede geld geue sine friund, as er syde was“ (85). d. i. Wegens den arme, als hij een man verslaat, het een derde deel geld, en de vrede ligge op zijn hals; het twee derde deel geld geven zijne vrienden, zooals vroeger gewoonte was. Wij vinden hier dezelfde verdeeling tusschen het een derde ten laste van den dader en twee derde ten laste der bloedverwanten als in het zoo even medegedeelde *Landregt van Fivelgo*; tevens blijkt uit de woorden „as er syde was“, dat reeds in het midden der 13e eeuw die verdeeling eene bestaande gewoonte was, en daaraan dus een hooge oudheid mag worden toegekend. In de *Hunsingoer boetetaxen*, § 42 wordt met name de meitele genoemd, en de bloedverwanten, die daartoe moesten bijdragen, worden daar opgegeven. „Alsa thi mon hine urfiucht end enne mon sleid, sa skelre meitele et sine friundum hebba, sa niste brother to nennere meitele set erene tua urfiucht, wera thiu merk skel thet other stonda thredda stunde tha tian merk to tha scatha te rekane; urfiuchtse dochter, thi feder there dochtere tha tian merk ti rekane; ievere nowet ne libbe, thi brother efta tian merk; alsa stor sa thiu suster ac tha brothere, ac tha tian merk. Thi fedria tha brothersuna eta fiwertega merkum tua merk, to enre riuchtere meitele, thi em tha sustersuna other halue merk te rekane eta fiwertega merkum, thi forma bernig ene merk; thi other susterbern ene halue merk; thi thredda halua knileg sex blud; thi thredda enne fiardeng“ (86). d. i. Alzoo de man zich vervecht en een man slaat, zoo zal hij meitele van zijne

(84) RICHTHOFEN, S. 130.

(85) ald. S. 329.

(86) ald. S. 336.

vrienden hebben, zoo is de broeder tot geen meitele gezet eer hij zich twee maal vervecht, maar de mark zal voor de tweede maal staan (?) de derde maal (?) de tien marken tot de schade te reiken; verslaat de dochter (iemand) de vader aan de dochter de tien mark te reiken; indien hij niet leeft, de broeder daarna tien mark; even zoo wel als de zuster ook de broeder ook de tien mark. De vadersbroeder aan den broederszoon van de veertig marken twee mark, tot eene regte meitele, de broedersbroeder aan den zusterszoon anderhalve mark te reiken van de veertig marken, de eerste kleinzoon (?) een mark; het tweede zusterskind een halve mark; de derde halve knieling zes deelen; de derde een vierding. De plaats is vrij duister. Zooveel schijnt er evenwel uit te kunnen worden opgemaakt, dat tot de betaling der meitele verplicht waren de vader, de broeder, de beide ooms en nog vier andere personen, nl. thi forma bernig, thi other susterbern, thi thredda halue knileg en thi thredda. RICHTHOFEN gist, dat men hieronder te verstaan heeft de vier sobrini, die wij in het Westerslauwersche regt aantreffen als mede gerechtigd tot de meitele (87). *Aduarder zijlbrief*, § 12, waar gesproken wordt over de breuk aan de regters te betalen: „ende enmach hy nyet vol doen, so sellen vol doen ses syne naeste maghe, de in den zilverstene gheseten syn“ (88). *Langewoldeur keuren* van 1250, § 7: „Waersoe een bloet man eenen anderen man doet slacht, ende de voervluchtig wort, so gelden hem ses de sibbeste handen, buten de hovetlosene dat is de broeke. So nemense aller eerste des voervluchtigen goet, en gevent in dat gelt, wat hem dan ontbreket, dat gaderense binnen dat derde knee, ende gelden den man, buten broecke“ (89). Ook hier vinden wij weer de zes naaste verwanten, en nog nader bepaald binnen den derden graad, en dit komt

(87) *Wörterb.* in voc. *mentele*.

(88) RICHTHOFEN, S. 346.

(89) *ald.* S. 366.

zeer goed overeen met mijne zoo even geopperde gissing, daar inderdaad de zoo genoemde zes handen allen binnen dien graad verwant waren. (90) Een bepaald deel, dat ten laste der bloedverwanten kwam, wordt hier niet genoemd, maar het blijkt wel, dat hunne verpligting enkel subsidiair was, terwijl zij, zooals wij reeds meermalen opmerkten, tot het vredegeld niet gehouden waren. Daarentegen vinden wij in § 33 bepaald, dat wanneer een eigenerfde een misdrijf begaan en de vlucht genomen had, de zes naaste verwanten verplicht waren de breuk aan de regters te voldoen: „Werso een egenarvet man umme roeff, umme manslagte, omme diefte en omme andere ondaden voervluchtig worde, so sullen de naeste ses vrenden den redgen de broeke boeten, en varen in des voervluchtigen guet uuter stryt, en des sal de redger em behelpen.“ (91) De *Langewolder keuren* van 1282, § 10 en 17, komen bijna woordelijk overeen met § 33 en 37 der oudere keuren. Verder lezen wij daar nog in § 11: „So waer een bloet man een schade bevechtet ofte doet, so sullen de naeste ses handen den schade boeten buten broecke up rechte; of he geene vrenden enhevet binnen lande, so sal de ryke man voer syn lantsate, voer ruitter of voer synen knaep, den schade boeten sonder broeke.“ (92) *Vredewolder keuren*, § 24: „Waersoe eyn man enen manne doet slae, ende he neen guet enhebbe bynnen lande, so ware sex de sibbeste dene sovenden ende oeck in de iechtum. Varet dar we wt over dyt landt, ende he doe dolch iofte roeff ofte doedele, dat enne de sex ware.“ (93) Met den zevende wordt hier natuurlijk de misdadiger bedoeld. *Verzoening tusschen de Friezen en de stad Groningen* van 30 Junij 1338:

(90) Verg. ten aanzien der kleinkinderen nog bepaaldelijk het *Langewolder erfregt*, § 12: „Tredziaen dat sint Kindes kinderen.“ RICHTHOFEN S. 374. *Oldambtster landregt, pro excol.* VI, 712 n°. 15.

(91) RICHTHOFEN, S. 369.

(92) ald. S. 370.

(93) ald. S. 379.

„Item de homicidiis Groningenses persolvant Frisonibus mille Marcas Sterlingor. et haeredibus occisorum in castro Henrici Curtingh, pro emenda et omnibus dampnis, ibidem qualitercunque perpetratis, similiter ex parte Frisonum mille Marcas Sterlingor. Quod si praedicti heredes et amici in Jurisdictione Threntiae, aut in Jurisdictione Groningae, nunc vel in posterum commorantes, his noluerint contentari, ordinavimus, ut nullus Frisonum seu Threnthonum aut Groningensium, ipsis aut alicui ipsorum praestet auxilium, quoquomodo, aut aliquis terrarum praedictarum aut Groningensium ipsos aut aliquos ipsorum in suam recipient communitatem, aut modo aliquo defensabit. Si quis vero contrarie fecerit, destructionem domus suae sustinebit et poenam centum marcarum Sterlingor. noverit se incurrisse: de qua poena sex viciniore de consanguinitate ipsius, qui hanc nostram prononciationem renuerit observare, pro ipso respondebunt, quam quidem poenam si quis in Frisia commiserit, Frisones inter se dividant, secundum consuetudinem, hactenus in suis terris observatam. Si vero praedicta poena in Groninge aut in Drenthia commissa fuerit Groningenses cum Threnthonibus ipsam dividant inter se, secundum ipsorum consuetudinem antiquitus observatam.“ (94) Eigenlijk wordt hier niet gehandeld over de bijdrage der verwanten tot het weergeld, maar over hunne verpligting om in te staan voor eene boete op weerspannigheid, doch het beginsel, waarop die verpligting rust, is zeker hetzelfde. *Stadboek van Groningen*, B. IV, § 5: „Ende den doden salmen ghelden mit dertich olde franxsche schilde bynnen enen ende twintich daghen na den daghe dat die sculdighe maket is Ne mach de schuldighe den doden nicht ghelden so gheldent sine hulpe de die cluft vertughen weer oec der hulpe meer dan een sullen si ghelden bi houet tale weer oec der hulpe een of meer de nicht ghelden mochten so ghelden de anderen de

(94) *Charterb.* I, 196.

ghelden moghen Ende se moghen hore ghesellen vredeloes legghen al want se ghelden Ne mochten de hulpe nicht ghelden so solen si ghelden de onghescheden van hem sint van horen olderen guede also vele als daer an veruochten is Ne mochten die nicht gelden so ghelde die naeste maghe bynnen Groninghen twe de naeste vandes vaders sijde Ende twe de naeste vander moder sijde Ende is daer meer di like na sijn an beiden tzijden de solen ghelike ghelden Ne mochte de ene sijde nicht voldoen vrouwen ende ioncfrouwen ende oniarighe kinderen de erue op boren moghen de sullen mede ghelden.» (95) In de eerste plaats waren alzoo bij onvermogen van den dader, zijne medehelpers aansprakelijk, waren dezen ook onvermogen, dan kwamen de broeders aan de beurt in geval de ouderlijke boedel nog ongescheiden was, en bij onvermogen van dezen de naeste bloedverwanten van beide zijden, bestonden er aan de eene zijde geen bloedverwanten, dan moesten ook vrouwen en minderjarigen bijdragen. Opmerking verdient hier de bepaling omtrent de broeders in geval de ouderlijke boedel nog onverdeeld was; (96) daarbij verdient vergeleken te worden de bepaling der *Rustringer keuren*: „Thit is thi achtunda kere: sa hwer sa thi blata enne mon falt, and hi heth feder and moder, brother and swester, and alle hiara hawa se unideld and uniskif; sa hach thi redieua ieftha thi aldirmon ther ur to wesande and tha hawa elle riuchte to delande, thes bonde-doga del tham anda hond, ther sin mon is eliue.» (97) d. i. Dit is de achtste keur: zoo waar zoo de arme een man velt, en hij heeft vader en moeder, broeder en zuster, en al hunne have is ongedeeld en ongescheiden; zoo moet de regter of de olderman daar over wezen en de have al regt te deelen, des moorddadigen deel dien ter hand, wiens man

(95) *Pro excol.* V, 70.

(96) Verg. hierbij *Brokmerbrief*, § 32. RICHTHOFEN, S. 154. Het tegendeel schijnt in het *Oldambtster landregt*, dl. I, § 38 te zijn aangenomen. *Pro excol.* VI, 679.

(97) RICHTHOFEN, S. 118.

is ontlijfd. *Rustringer regtsbepalingen*: „hia ne thur ac nen brother fori thene otherne ielda, alsa fir sa hiara god edeld is, steltma to tha mena gode, sa skilmat ielda fon tha mena gode“ (98) d. i. er behoeft ook geen broeder voor den ander te gelden, alzoo ver zoo hun goed gedeeld is, steelt men op het gemeene goed zoo zal men het gelden van het gemeene goed. Voorts meen ik hier te moeten herinneren aan de boven reeds medegedeelde plaatsen omtrent de verdeeling der boeten tusschen broeders, wier boedel nog ongescheiden was, eene bepaling die blijkbaar met de verplichting der broeders tot betaling correspondeert. Tot opheldering van het slot der medegedeelde plaats uit het *Stadboek* kan dienen hetgeen wij vroeger ook reeds opmerkten, dat de weduwe en kinderen niet konden worden aangesproken wegens de metede. In § 26 van het *Stadboek*, waar over heemsokinge gehandeld wordt, wordt gezegd: „den doden salmen ghelden mit veer ghelden Ende der stad broke is vijftien franxe schilde bi dage Ende bi nachte dertich franxe schilde Nemach de hoefdinck neet ghelden so sullen de hulpere ghelden ende niet de vrende Ende moghen se dat nicht ghelden men legghe se alle vredeloes al want se ghelden Ende so wat sie oec weder doet dat is sonder bote Mer word daer we doet gheslaghen so waer mede et oec ghedaen is den salmen ghelden mit enen ghelde Ende de schuldighe beholt sinen hals ende sinen vrede Endene mach he dat nicht ghelden so sullen de vrende ghelden.“ (99) De plaats handelt over het geval, dat iemand in zijn eigen huis door eene bende wordt aangevallen en gedood; dan moet de aanvoerder het weergeld betalen en bij diens onvermogen zijne medehelpers, terwijl de bloedverwanten niet behoeven bij te dragen; begaat de bewoner van het huis bij zijne verdediging een doodslag, daarvoor behoeft geen boete te worden betaald, omdat het

(98) ald. S. 123.

(99) *Pro excol.* V, 81. Verg. ook § 29, waarvan het slot nagenoeg gelijkkluidend is. Ald. bl. 85.

uit noodweer is geschied. Wordt een ander dan de huisheer bij die gelegenheid gedood, dan moet de schuldige hem boeten en bij diens onvermogen zijne bloedverwanten. Zoo althans meen ik de plaats te moeten opvatten. § 28 handelt over het geval, dat bij een gevecht op straat iemand de wijk neemt in een huis en daar achtervolgd en doodgeslagen wordt, en daaromtrent wordt dan gezegd: „de dodelen salmen boten ende ghelden mit vierghelden Soe waer mede oec dat ghedaen is Nemach des handadighen guet niet ghelden so sullen der hulpere guet ghelden Ende nicht de vrund.“ (100) Een soortgelijke bepaling komt voor in B. VIII, § 24, waar gehandeld wordt over een doodslag, gepleegd bij de vervolging van een vrouwenverkrachter. (101) Waarom in deze gevallen de bloedverwanten niet behoeven bij te dragen tot het weergeld is mij niet regt duidelijk. § 30, waar gehandeld wordt over het roepen over het graf: „Beholden den beserighen ende der stad oers rechtes op den hantdadighen op syne hulpers vp sine vrend na wtwijsinghe der stad boke of de ghene de den doden toe ghelde gheboden heeft niet vul en dede of niet voldoen en mochte.“ (102) Het *keizer-Rudolfsboek*, § 5, waar gehandeld wordt over een moord door den eenen echtgenoot op den ander gepleegd: „ne mogen hia et naet ielda so schillet da sibsta beta“, (103) d. i. mogen zij het niet gelden, zoo zullen de naaste verwanten boeten. *Stuk* van Junij 1392: „ende is thio misdede also-denich, thet hy sinne frya hals hadde naut wrlern ney riuchte, ende hy self, jefta sine holden, jefta syn hauldlengh welle beta with then hana, ende with thet Sted riocht, so bethe hyth mith tha guede.“ (104) d. i. en is de misdaad alzoodanig, dat hij zijn vrijen hals hebbe niet verloren naar regt, en hij zelf, of zijne bloedvrienden,

(100) ald. bl. 84.

(101) ald. bl. 156.

(102) ald. bl. 86.

(103) RICHTHOFEN, S. 426.

(104) *Charterb.* I, 252.

of zijn hoofdman wil boeten tegen den klager en tegen het stadsregt, zoo boete hij 't met het goed. *Verdrag tusschen Jan van Beijeren, wegens zijne landen bewesten Lauwers en Ocko ten Broeke, Sybet Edema en de stad Groningen beoosten Lauwers*, van 1 September 1421: „Ende waert dat die hantdadige des niet te betalen en hadden, so sullen zesse synre naester maghe den doden, ende den Rechter betalen, in alre manieren, als voirsz. is, behoudelic dat die maghe voirsz. binnen eenre maent mitten hantdadigen den Rechter, ende clager te leveren, sullen mogen betalen. Ende heeft die misdadiger dair gheen maghe in den lande, ende hi een ingecomen man is, ende hi dan gegrepen wort, ende gevangen, so sal hi die misdaet beteren, ende voldoen mit sinen lyve, ende ontecoemt die misdadige, ende loept hi wech, so salmen vervolgen als men mysdadige sculdic is, ende pleecht te vervolgen.” (105) Opmerkelijk is het, dat hier de bloedverwanten niet alleen voor het weergeld, maar ook voor het vredegeld of de breuk aan den regter aansprakelijk worden gesteld. *Keuren van Utingeradeel* van 1450, § 12: „Item, hwer dy ene den ora daed slacht, mey hyne ielde off syn fryonden, dat is gued; ende ist dat naet, lyff voer lyff.” (106) d. i. Item, waar de een den ander dood slaat, kan hij hem gelden of zijne vrienden, dat is goed; en is 't dat niet lijf om lijf. *Marktregt van Haskerland*, § 8: „Item, weer dat secke, dat daer eeniger hande secken schyct op den voor screuen merketdey, dier quade sacken were, deer godt voor behoede moot, het weere van dolghem heyt weer van dadem, to beten ende to ielden by da fulla XIV betem, ende dy tredda pennich toe fardam. Ende dat dy ienne alsoe rycke naet weer, der da deda deen hede, dat hy ielde noch bete mochte, ende da vrunden van syner wegena naet dwaen wolda ner mochte, lyff wer lyff, ende leed wer leed” enz. (107)

(105) ald. bl. 439.

(106) RICHTHOFEN, S. 511.

(107) ald. S. 515.

d. i. Item ware dat zaak, dat daar eenigerhande zaken geschieden op den voorschreven marktdag, die kwade zaken waren, daar God voor behoeden moet, het ware van wonden het ware van doodslagen, te boeten en te gelden bij de volle XIV boeten, en den derden penning tot vrede. En dat diegene alzo rijk niet ware, die de daad gedaan had, dat hij gelden noch boeten mogt, en de vrienden van zijns wege niet doen wilden noch mogten, lijf om lijf, en leed om leed. Wanneer de misdadiger overleden was, werd de door hem te betalen boete beschouwd als eene schuld der nalatenschap, die door de erfgenamen moest worden betaald. *Jurisprudentia Frisica*, Tit. XLIII, § 13: „Da eerffnammen ende sibben dis daden, deer det eerffscip ontfaet, sint schyldich ende aegh ma to dwingen, dat ze bytellie ende schyldnaten foldwe, ende aeck hyaere misdeda bettrie, alzofyr als dat eerffscip bytalia mey.” d. i. De erfgenamen en verwanten des dooden, die de erfenis ontvangen, zijn schuldig en moet men dwingen, dat ze betalen en schuldeischers voldoen, en ook hunne misdaden beteren, alsoo ver als de erfenis betalen mag. Die woorden „hyaere misdeda bettria” moeten, naar 't mij voorkomt, verstaan worden van een misdrijf door den overledene begaan.

Evenwel komen er ook reeds vroegtijdig verordeningen voor, waarbij de hulp der bloedverwanten uitgesloten en bepaald werd, dat ieder voor zijn eigene misdaden boeten moest, maar, zooals WILDA opmerkt (108), dergelijke voorschriften schijnen geen blijvende uitwerking gehad te hebben, omdat juist bij dit onderwerp het zuiverder regtsbegrip met de in het volk vastgewortelde opvatting het meest in strijd was, en daaraan schrijf ik het dan ook toe,

(108) A. a. O. S. 396. Volgens RICHTHOFFEN, in voc. *beta*, zou dit beginsel de regel zijn geweest; ik zou 't eerder beschouwen als eene latere regtsontwikkeling en eene afwijking van het oorspronkelijk beginsel, dat de familieleden elkaar wederkeerig hulp en bijstand verschuldigd waren.

dat wij het beginsel, dat ieder voor zijn eigene daden moest instaan, zoo herhaalde malen vinden uitgesproken. Het verdient verder nog opmerking, dat wij in dezelfde rechtsbronnen, zoo als het *Groninger stadboek* en de *Jurisprudencia Frisica*, de beide tegenovergestelde beginsels aantreffen. De *Nieuwe Rustringer keuren*: „Thit is thi thredda kere: sa hwa sa fiucht, thi skil fiuchta opa sinne einene hals, and opa sina eina haa.“ (109) d. i. Dit is de derde keur: zoo wie zoo vecht, die zal vechten op zijn eigen hals en op zijn eigene have. *Rustringer regten*: „Thet is ac frisesk riucht: sa hwa sa breke, thet hi bete, hit ne se thet hi forifongera winne“. (110) d. i. Dit is ook Friesch regt: zoo wie zoo breekt, dat hij boete, ten zij dat hij een plaatsvervanger wint. „Thet is ak frisesk riucht, theter allera monnik stele opa sinne eynene hals, and allera monnik borge opa sina eyna haa“, (111) d. i. Dit is ook Friesch regt, dat iedereen stele op zijn eigen hals en iedereen borge op zijn eigen have. *Westerwolder landregt*, cap. XIV § 11: „Item of die misdader arm weer, of een schalck, und nyet weder toe lande queme und dede als soe vor schreven is, soe ensalmen die misdaders vrenden daer omme niet vervolgen of misdoen.“ (112) *Stadboek van Groningen* B. IX, § 20: „Een yewelic man ofte wijf de na desen voerscreuen daghe In onser stad ofte in onser marke enen man ofte wijf doet sleet de sal vechten op sijns selues lijf ende gued ende sine vrende sullen daer van onbehach ende onbelast bliuen“ (113) Het oudste spoor, dat wij van het beginsel in het Westerlauwersche Friesland vinden, is in de *Privilegiën van Staveren* van 1118, waar,

(109) RICHTHOFEN, S. 117.

(110) ald. S. 121. Verg. *Extract-Asegab*. § 29, S. 540, waar woordelijk hetzelfde staat.

(111) ald. S. 123. Verg. *Extract-Asegab*. § 50, S. 542, nagenoeg gelijk.

(112) ald. S. 276.

(113) *Pro excol*. V, 178.

nadat er gezegd is, dat de inwoners alleen wegens vier hoofdmisdaden verbranding van hunne huizen te dulden hadden, wordt bijgevoegd: „ita tamen ut alicujus innocentis domus licet etiam facientibus consanguinitate conjunctus sit, dampnum non patiatur.“ (114) Verder in de *Privilegien van Staveren* van 25 Julij 1368: „Voort meer schal niemandt voor den ander it beteren, man wiese breeckt, die schal voor sich selven boten.“ (115) En nagenoeg hetzelfde vinden wij in een *Vredeverbond met onderscheidene Hanzesteden* van 24 Mei 1370. (116) *Keuren van Wijmbritseradeel*, § 25: „nemma mey stella op oers lyf, ner fiochta op oers goet“. (117) d. i. niemand mag stelen op anders lyf, noch vechten op anders goed. *Bevestiging der privilegien door den Roomsche koning Sigismund* van 30 September 1417: „Et quia iustum, et equum arbitramur existere consuetudinum iuriumque municipalium rigores, dispensatione prouida clementique sic moderare, quod delinquentium progenitorum, siue consanguineorum pena in innocentes non transeat: Idecirco volumus, et prefatis incolis, inhabitantibusque concedimus, et expresse largimur, ne delictum, vel delicta singularis, aut singularium personarum in generale dampnum progenitorum, consanguineorum, seu amicorum, aut alterius cuiuscunque innocentis hominis propter delinquentes debeat extorqueri, sed quod ille, vel illi soli, qui delictum, vel delicta perpetrant, iudicentur, et pro delictis huiusmodi secundum Frisonica iura, consuetudinesve, realiter, ac personaliter puniantur.“ (118) De latere bevestiging van 1 April 1479 door keizer FREDERIK III bevat woordelijk hetzelfde. (119) *Traktaat tusschen Jan van Beijeren en de Friezen* van 1418:

(114) *Charterb.* I, 72.

(115) ald. 232.

(116) ald. 236.

(117) RICHTHOFEN, S. 502.

(118) *Charterb.* I, 398.

(119) ald. bl. 685.

„weret oock sake dat jemant misdede, de schal breken up em sulvest und anders nemand, und worde he vorfluchtigh, so schal em nemand untholden.“ (120) Bijna woordelijk hetzelfde vindt men terug in den *Vrede met den graaf van Holland* van 4 November 1420, de *Overeenkomsten met hertog Jan van Beijeren* van 3 April 1421, en de *Bevestiging der privilegien* van 17 Augustus 1422. (121) *Verbond tusschen Oostergo en Groningen* van 25 April 1444: „Item, elcke Deel ende Houelinck die breecket die buete nae zyn misdaet, ende die ghene die breecket op zyns selfs lyff ende guet, ende niet op eenen anderen.“ (122) *Stadboek van Sneek*: „Ende niemant en sal den anderen doetslaen, vechten, ofte yemant mesdoen, noch stelen op eens anders lyf, noch op eens anders goedt.“ (123) *Zoen tusschen die van Leeuwarden, de Hoofdlingen des verbonds van Dongeradeel* enz. van 1481: „ende hwaet brect, dy brect op hem self, ende hi self dat toe betterien, ende dyn to biriochten“ (124). d. i. en wie 't breekt, die breekt op zich zelf, en hij zelf dat te beteren, en dien te beregten. *Jurisprudentia Frisica*, Tit. LXII § 4, 5: „Deer mey neen man misdwaen op oerlyode gued joff op hyaere lyff; men ellick man is schyldich syn seluis deda to foerandrien. Item: Nymmen mey stella op oers hals, ner fyuchta op oers gued, joff misdwaen; men ellick menscha is schyldich syn ayn misdeda to beten ende to betrien“. d. i. Daar mag geen man misdoen op anderer lieden goed of op hun lijf; maar elk man is schuldig zijn zelfs daden te verantwoorden. Item: Nemand mag stelen op een anders hals, noch vechten op een anders goed, of misdoen; maar elk mensch is schuldig zijn eigen misdaden te boeten en te beteren.

(120) ald. bl. 404.

(121) ald. bl. 420, 427, 428, 429, 455.

(122) ald. bl. 525.

(123) ald. 580. Verg. ook bl. 581.

(124) ald. bl. 707.

Rustte op de bloedverwanten een zedelijke verplichting, om een der familieleden, die een misdrijf begaan had, bij te staan, en waren zij verplicht, om bij onvermogen van den dader het zoengeld op te brengen, evenzoo vloeide uit den familieband de verplichting voort, om bij de bewijsoverlevering bijstand te verlenen. Ook hiervan vinden wij sporen in onze regtsbronnen.

Vooreerst noem ik een paar bepalingen, die op de godsordeelen betrekking hebben. *Brokmerbrief*, § 105: «Alla nedkesta skelma mith compe besla, hit ne se thet hi alsa blat se thet hi kampa naut ne muge, and him nen holda tofara stonda nelle, sa skel hi vnga to tha szetele. Is hiu alsa blat, thet hiu kempa nauwet ne muge, and hire nen holda tofara stonda nelle, sa lede hi sex men of sine kenne, and efter suere hi mit fiuwer and tuintege ethum, thet hi elle siker se» (125). d. i. Alle noodkeuren zal men met kamp beslissen, tenzij dat hij alzoo arm zij dat hij niet kan kampen en voor hem geen bloedvriend in de plaats wil treden, zoo zal hij gaan tot de ketel. Is hij alzoo arm dat hij niet kan kampen, en voor hem geen bloedvriend in de plaats wil treden, zoo brenge hij zes man van zijn geslacht, en daarna zwere hij met vier en twintig eeden, dat hij geheel onschuldig zij. Bijna woordelijk hetzelfde vinden wij in het *Emsiger penningschuldboek*, § 15 (126). Van de beschuldiging eener hoofdmisdaad moest de aangeklaagde zich zuiveren door geregtelijken tweestrijd; hij was evenwel niet verplicht zelf als strijder op te treden, maar mogt een kampioen huren; was hij daartoe onvermogen en wilden zijne bloedverwanten niet voor hem in het perk treden, dan moest hij zich aan de heet-waterproef onderwerpen; kon hij voor dit ordale ook geen plaatsvervanger bekomen en wilden zijne bloedverwanten 't ook niet voor hem opnemen, dan moest hij zich zuiveren door vier

(125) RICHTHOFEN, S. 165 fg.

(126) ald. S. 198.

en twintig eeden met zes medezweerders van zijn geslacht. 't Schijnt dus wel uit deze plaats, dat de familieleden in den regel bij het godsoordeel voor hun beschuldigden bloedverwant optraden, doch dat zij daartoe streng regtens niet bepaald verplicht waren. *Brokmerbrief*. § 146: „Hwasa otherem thes betigath, thetter him crocha brocht hebbe, sa skelma hit kema thriia fon tha helga altare, and biada thet riucht; and efter barie hi thriia, and alsa nime hine a sine wald achta degar, and haldene mith nethum, and hi vnge to tha szetele. Senta secna en merc, and hit vrliaase, sa felle hit mith tuam mercum, ief hit fella mei, and tha liudem ene halwe merc; nis thet naut, sa stonde hit oppa sinne hals. Wellath holda ther fore kempa, and hit vrliaasa, sa resze hia tua merc, and tha liudem ene” (127). d. i. Wie zoo een ander des beticht, dat hij hem een kolenpan gebragt heeft, zoo zal men het aanklagen drie maal van het heilige altaar, en bieden het regt; en daarna klage hij driemaal, en alzoo neme hij hem in zijne magt acht dagen, en houde hem op de kost, en hij ga tot de ketel. Zijn de zaken een mark, en hij verliest het, zoo boete hij het met twee marken, zoo hij het boeten mag, en den lieden een halve mark; en is dat niet, zoo sta het op zijn hals. Willen de bloedvrienden daarvoor kampen, en hij verliest het, zoo reiken zij twee mark en den lieden een.

Wat de medezweerders betreft, merkten wij vroeger reeds op, dat zij historisch in de plaats zijn getreden van de strijdgenooten, en dat daarom ook in den regel de bloedverwanten in de eerste plaats verplicht waren als zoodanig op te treden, dat evenwel de *lex Frisionum* dit niet bepaald voorschreef, maar enkel lette op gelijkheid van stand (128).

In de latere regtsbronnen vinden wij evenwel herhaaldelijk de naaste verwanten als eedhelpers genoemd niet alleen in strafgedingen, maar ook in burgerlijke processen, vooral

(127) ald. S. 171.

(128) *Schets*, I, in *Themis*, XIV, bl. 69 volg.

waar het erfgenaamschap, afstamming, familie-overeenkomsten, eigendomsverkrijging betref (129). Het 6e *landregt* zegt: „Sexta constitutio est: si duo fratres fuerint, et alter uxorem duxerit, tunc concedit eis eorum pater rectam hereditatis diuisionem post suos dies. Si illius filius siue filii filius post eum uixerit, quando illius pueri non uixerit, tunc uult puer ille diuidere, et suus patruus non uult, dicit quod ipse uno genu proximior sit, tunc licet illi puero intrare illius terre terminos, uidelicet liudgarda, cum VIII, et consanguineis patris, et totidem cognatis matris. Quodsi cognati defecerint sibi, tunc licet ei comparare uiros, qui cum eo iurent, si sibi suus patruus nocere uoluerit” (130). In de eerste plaats worden hier dus de bloedverwanten genoemd, en eerst bij gebreke van dezen werden vreemden toegelaten. In het 8e *landregt*, boven reeds medegedeeld, wordt bij eene klagte wegens verwonding, die den dood ten gevolge heeft gehad, als eedhelper genoemd de bloedverwant van den derden graad. Het 18e *landregt*, Rustr. tekst: „Thit is thet achtatinde londriucht: sa hwer sa en wif ena monne bitegath, thet hise nedgad hebbe, wili hi ia, sa betere hiri mith fullere bote; hit ne se thet hi beseke, sa skil hi undswera mith achta hondon sinera kestfriondon, an tha withon, sa ne thur hi firor nen fia reka ne selua fach sitta” (131). d. i. Dit is het achttiende landregt: zoo waar zoo eene vrouw een man beticht, dat hij ze verkracht hebbe, wil hij bekennen, zoo betere hij haar met volle boete; tenzij dat hij ontkenne, zoo zal hij ontzweren met acht handen zijner keurvrienden op de reliquien, zoo behoeft hij verder geen geld te reiken noch zelf vreedeloos zitten. „kestfriond” beteekent gekozen bloedverwant. De andere teksten spreken alleen van medezweerders, zonder bepaald

(129) Verg. *Oude Friesche Wetten*, bl. 127 aant., 158 vg. aant., 160. DE GEER, t. a. p. bl. 253.

(130) RICHTHOFEN, S. 52.

(131) ald. S. 69.

de bloedverwanten te noemen. Het 21e *landregt*, Huns. II: „Thet istet tua and tuintegeste londriucht: to hwamsa ma en lond askie, sa onderte thi ther eldest se ande spreke: „Thit lond ther thu mi vmbe to tha thinge lathast ande to askast, thet lefde mi min edela and min aldafeder. Ac ief mat mi wise, thet ic hine nomie, sa nomie ik hine. Ac demth hit mi thi asega, thet ic suere mit tuam keremegum ande selua thene thredda»; sa ach hi thete duane, ieftha enne witheth; firra ne ach hi him ni nene monne to ondertane vmbe tha clage; thet is riucht allera Fresena» (132). d. i. Dat is het twee en twintigste landregt: tot wien zoo men een land eischt, zoo antwoorde die daar de oudste zij en spreke: Dit land waar gij mij nu tot het geding leidt en toe eischt, dat liet mij mijn grootvader en mijn oudvader. En indien men het mij wijst, dat ik hem noeme, zoo noem ik hem. Ook doemt het mij de asega, dat ik zwere met twee keurmagen, en zelf de derde; zoo behoort hij dat te doen, of een wijteed; verder behoeft hij hem noch geen man te antwoorden op de klagt; dat is regt aller Friesen. Die keurmagen, die ook nog in Ems. I voorkomen, zijn dezelfde als de keurvrienden van het 18e landregt.

Ik zou te uitvoerig worden, als ik alle plaatsen, waar de bloedverwanten als medezweerders voorkomen, in haar geheel mededeelde; ik bepaal mij daarom verder tot eene bloote opgave.

De *Brokmerbrief*, § 2, 105, boven reeds medegedeeld, en daarmede gelijkkluidend *Emsiger penningsschuldboek*, § 15. *Zijlregt der drie Delfzijlen*, § 16, RICHTHOFEN, S. 289. De *Keuren van Fivelgo en Oldambt*, § 2 volgg. S. 299. De *Keuren van Fivelgo en Hunsingo*, § 2 volgg., S. 301 fg. *Landregt voor Fivelgo, Hunsingo en Groningen*, B. II, § 33, S. 323. *Hunsingoer keuren*, § 5, 9, 16, 19, S. 328 fg. *Hunsingoer overregt*, § 7, S. 349. *Keuren van Humsterland*, § 2, 3, 4, 6, 9, 10, 15, 16, 17, 39, 40, 41, S. 358 fgg.

(132) ald. S. 72 fg. Verg. ook Ems. I.

Themis, D. XVI, 1ste St. [1869].

Langewolder keuren van 1250, § 3, 9, 13, 18, 20, 21, S. 366 fgg. *Langewolder keuren* van 1282, § 13, 14, 18, 37, 39, S. 370 fgg. *Vredewolder keuren*, § 2, 5, S. 377. *Verbond tusschen Fivelingo en de stad Groningen* van 9 Junij 1258. DRIESSEN, p. 37. *Oldambtster landregt*, Dl. II, § 21, waar het zesde landregt wordt medegedeeld, § 29, 37, 38, *pro excol.* VI, bl. 688 vg. Dl. III, § 19, 23, bl. 701 volg. *Stadboek van Groningen*, B. IV, § 12, 13. *pro excol.* V, bl. 74 volg. *Keizer-Rudolfsboek*, § 5, S. 426. *Keuren van Utingeradeel*, § 20, S. 511. *Jurisprudentia Frisica*, Tit. LXXVIII, § 3.

Een ander uitvloeisel van den familieband was het, dat bij geschillen tusschen de bloedverwanten, de familieleden in de eerste plaats moesten trachten partijen te scheiden, en, dat in geen geval de zaak door een geregteijk tweegevecht mogt worden beslist (133). *Rustringer regten*: „Thit is ak frisesk riucht, theter ne mi twisk thene feder and twisk thene sunu, twisk thene brother and twisk thene otherne, twisk thene fidiran sunn and twisk thene modiran sunu, twisk thene emes sunu and twisk thene fethan sunu, — ther ne mi nen stef tha nen strid twisk risa, nen asyga dom tha nen aldirmonnes lhiene, buta thet skilun alle tha mena friond skifta, ieftha thet skelma al mith ethon rinchtao (134). d. i. Dit is ook Friesch regt, dat er mag tusschen den vader en tusschen den zoon, tusschen den broeder en tusschen den andere, tusschen den vaders broeders zoon en tusschen den moeder zusters zoon, tusschen den moeder broeders zoon en tusschen den vaders zusters zoon, — daar mag geen staf noch geen strijd tusschen rijzen, geen asega doem en geen oldermans uitspraak, daarentegen zullen alle gemeene vrienden scheiden, of dat zal men al met eeden regten. Het woord

(133) Verg. *Oude Friesche Wetten*, bl. 63 aant. KRAUT, *Vormunds.*, I, S. 29 fg. UNGER, S. 82 fg. WAITZ, I, S. 208.

(134) RICHTHOFEN, S. 123.

„stef“ beteekent volgens RICHTHOFEN (135) die zich op GRIMM beroept, het kruisoordeel. De zin der bepaling zou dus hierop neerkomen: Familietwisten moesten door de gezamenlijke leden der familie worden beslist; gelukte het hun niet de verzoening tot stand te brengen, dan moest de zaak door eeden worden uitgemaakt, terwijl het in geen geval tot het kruisoordeel of den geregtelijken tweestrijd komen mogt. Het komt mij evenwel niet onwaarschijnlijk voor, dat dit „stef“ beteekent aanklagt in regten; het is toch bekend, dat die in den oudsten tijd door den klager met een hazelaarsstaf in de hand werd gedaan, van waar dan ook nog later een geregtelijke klagt „ruagstap“ heette (135a). Nagenoeg hetzelfde vinden wij terug in het zoogenoemd *Extract-Asegaboek*, § 31, waarop dan in § 32 volgt: „Sa hwer sa brothera sannath umbe hiara god, ieftha otheres umbe enigera honda seke, thet skilun sketha and twiskia sex tha sibbista honda, ther hiam se bethen al uniliaf. Ac ne mugun thet tha mena friond nawet sena, sa hwedderon sa thi redieua folgath, thet skil steda biliua“ (136). d. i. Zoo waar zoo broeders twisten om hun goed, of anders om eenigerhande zaak, dat zullen scheiden en deelen de zes naastverwanten, die hun beiden even min verwant zijn. En mogen dat de gezamenlijke vrienden niet zoenen, zoo wien hunner zoo de regter bijstent, dat zal vast blijven. Het schijnt eenigzins vreemd, dat, nadat er eerst gezegd is, dat de zes naaste verwanten de zaak zullen uitmaken, er later bijgevoegd wordt, dat dezen hun beiden „al uniliaf“ d. i. eigenlijk evenmin verwant moeten zijn, ik geloof evenwel, dat dit niet anders wil zeggen dan dat die bloedverwanten aan de eene partij niet nader verwant mogen zijn dan aan de andere. Verder vestig ik er de aandacht op, dat wij ook hier weêr de zes naaste

(135) *Wörterb. in voc. Stef.*

(135a) Verg. SIEGEL, *Gerichts-verf.* S. 119.

(136) RICHTHOFEN, S. 540.

verwanten vinden. *Brokmerbrief* § 135 : „Fon barim vnder sibbe. Hwersar lidsze daddel ieftha lemethe, sa ne mota vnder tha forma nauwet baria fon eider sida, hit ne se thet him alle sine ara of berned se, sa ne meima thet mith na nene dadele aien tia“ (137). d. i. Van aanklagt onder bloedverwantschap. Waar zoo er ligt doodslag of verlamming, zoo moeten binnen den eersten graad niet tot den geregtelijken tweestrijd dagen van iedere zijde, tenzij dat hem al zijn goed afgebrand zij, zoo mag men dat met geen doodslag beantwoorden. De plaats is duister. Vooreerst is het niet zeker, wat eigenlijk dat „baria“ hier beduidt. Volgens RICHTHOFEN (138) beteekent het 1°. openbaren, verkondigen; 2°. klagen, aanklagen. WIARDA (139) verstaat het hier door „kämpflich klagen“, en RICHTHOFEN spreekt ook niet bepaald tegen, dat het op eene enkele plaats inderdaad den zin van „kämpflich grüssen“ heeft. WIARDA wil de plaats op deze wijze omschrijven: is er tusschen ouders en kinders, of broeders, onderling een doodslag of zware verwonding voorgevallen, zoo mag deze twist wegens de naauwe bloedverwantschap niet door een kampordale beslist worden, tenzij dat ook den aanklager zijn huis en have afgebrand is. Slechts in dat geval moet de beschuldigde zich door het kampgerigt zuiveren (140). Aan dit godsoordeel kan hij zich niet onttrekken met de bewering, dat de klager vroeger een zijner naaste verwanten verslagen heeft, omdat de brand niet met een doodslag mag worden gecompenseerd. Ik wil niet beslissen, of deze verklaring juist is, maar zooveel komt mij in elk geval zeker voor, dat wij hier hetzelfde beginsel vinden uitgesproken als in de plaatsen uit de Rustringer regtsbronnen, dat nl. het tweegevecht tusschen bloedverwanten niet was toegelaten.

(137) ald. S. 169 fg.

(138) *Wörterb.*, in voc.

(139) *Willk. d. Brockm.*, S. 108.

(140) Verg. hierbij het 24e landregt. RICHTHOFEN, S. 76 fg.

Wat in de *Jurisprudentia Frisica*, Tit. LII voorkomt, is, geloof ik, niet vrij van inmenging van Romeinsche regtsbegrippen. „Inter patrem et filium non potest esse obligatio. § 1. Dat is riucht: Dat dij soen mey op dyn fader naet sprecka, al weer 't seeck, dat hij al oerloff heed: want twisscha dyn fader ende den zoen mey wessa nenerhanda foerband jeffta schylda, ney da Keysers riucht, in aldulke maneer, dat ter enigherleye foerband off schylda off spreek off comma mey in da riucht; hweerom dij zoen op den fader naet sprecka mey. § 2. Item: Dat dij zoen op syn fader in neen riucht sprecka mey of kestigia mey, als fan gued, deer hij fan syn fader ontfinzen haed, jeffta enigherhanda wys ontfaen mey. § 3. Dit is riucht: Dij zoen, deer op syn fader spreckt, dij haet wrberd fyftich kronen, of da wirden dyr fan“. d. i. Dat is regt: Dat de zoon mag den vader niet aanspreken, al ware 't zaak, dat hij al verlof had: want tusschen den vader en den zoon mag wezen geenerhande verband of schuld, naar het Keizers recht, in al zulke manier, dat er eenigerlei verband of schuld of spraak van kōmen mag in het regt; waarom de zoon den vader niet aanspreken mag. Item: Dat de zoon zijn vader in geen regt aanspreken mag of bekommeren mag dan om goed, dat hij van zijn vader ontvangen heeft, of eenigerhande wijze ontvangen mag. Dit is regt: De zoon, die zijn vader aanspreekt, die heeft verbeurd vijftig kroonen of de waarde daarvan. Wij vinden hier in § 1 het Romeinsche regtsbeginsel uitgedrukt, dat uit het begrip der vermogenseenheid in handen van den paterfamilias voortvloeyde, volgens hetwelk er tusschen den zoon en den vader geen civielrechtelijke obligatie kon bestaan en dus ook geen actie in regten kon plaats vinden, terwijl in § 2 blijkbaar gedoeld wordt op het peculium.

Eindelijk vinden wij vooral in de latere regtsbronnen nog andere gevolgen der bloedverwantschap vermeld. Zoo lezen wij in den *Brokmerbrief*, § 150: „Thi brother ne mot nawet tivga for thene otherne; thiu snore, and thi swiaring,

and thi athum, mot alrec tivga fore there otherne» (141). d. i. De broeder moet niet getuigen voor den andere; de schoondochter, en de schoonzoon, en de zwager, moet elk getuigen voor den ander. Het bevreedde niemand, dat, terwijl in den regel de medezweerders uit de naaste bloedverwanten werden gekozen, deze daarentegen als getuigen werden geweerd. De positie der medezweerders was toch eene geheel andere dan die der getuigen en het bewijsprincipe, waarop het stelsel der medezweerders berustte een geheel ander dan 't geen aan 't getuigenbewijs ten grondslag lag. De medezweerders hielpen den aangeklaagde bij zijn zuiveringseed, zij zwoeren dat zij den door hem afgelegden eed voor opregt en waar hielden, en de getuigen daarentegen moesten verklaring afleggen over feiten. *Processus judicii*, § 15: Dit is gastelic riucht, det di sitter mei spreka thoienes den riuchter, and queda aldus: Hera y mughen myn riuchter naet wesa... al deer umme dat y myn wyrseka bisibbeth sent» (142). d. i. Dit is geestelijk regt, dat de gedaagde mag spreken tegen den regter en zeggen aldus: Heer, gij moogt mijn regter niet wezen... al daarom dat gij mijne tegenpartij verwant zijt. § 36: «Item da sibben onder hymmen and foer hymmen mughen nene orken wesa» (143). d. i. Item de verwanten onder elkander en voor elkander mogen geen getuigen wezen. Voorts bepaalde het *Groninger Stadboek*, dat zekere met name genoemde bloedverwanten niet zamen zitting mogten hebben in den raad. B. I, § 6: «Soe wanneer datmen den raed kieset so ne salmen noch vader noch kint noch broder noch swaghers de so na sint to samen in den raed kesen» (144), terwijl volgens § 15 bloedverwanten niet als regter over elkander mogten vonnissen. «Soe waer dat men een ordel tusschen tweē personen wisen sal daer sullen afaen die ghene. die voren baren sijn maghe ende swaghere de also nae sijn de en sullen dat

(141) RICHTHOFEN, S. 172.

(142) ald. S. 251.

(143) ald. S. 254. Verg. ook § 40, S. 255.

(144) *Pro excol.* V. bl. 5.

ordel niet mede vinden. men de marredeel van den rade de daer dan bliuen. die sullen dat ordel vinden" (145). Soortgelijke bepalingen komen voor in het *Stadboek van Bolsward*, Cap. 6 en 7 en in dat van *Sneek*: "Item, int Rechte sal wesen ghiën vader ende kint tegader, ghiën twee broeders, ghiën twee susterlinghen, noch twie swaghers, dye twee susters hebben... Waert sake, datter yemant quam voer Recht van syn selfs wegghen, off voerspraicke van ander luyden wegen, ende hy hebbe in den Rechte sitten vader ofte kint, oom ofte susterlingh, broer ofte suster man, off swager, die twie susteren hebben, off enighe sibdeel hier te bennen, soe zall die Rechter, dye soe sib is, tot der saeken swygen, ende recht noch sententie daer ouër wysen" (146). En omtrent het geven van getuigenis wordt daar gezegd in Cap. 24: "Item, in allen erflicken saeken ende penningen schulden, dye bouen twintich schilden synt, moegen alleen orkenscip voeren dye Priesters, Rechters ende Raedsluyden, oldt ende nyë, ende die gemene Ses ende dertich, meer in alle andere saeken moeghen orkenscip doen alle, die Burgers syn, ende die rechte nyet verboeden en zyn, als Sibbe vrienden" enz. (147). Ook volgens de *Jurisprudentia Frisica* mogten bloedverwanten onderling geene getuigen zijn. Tit. XV § 20: "Da sibdelen onder hyaerem ende foer hiarem mogen neen orkenen wesse; dij fader ende di soen jefta twr broren mogen in een seeck neen orkenen wessa. § 22. Dio moder jef dij fader mey neen orkena wessa in der seeck, deer her dochter een man nympt, ende di man besecka wil; mer so schil dat meck onlyck wessa, ho machtich jefta ryck dat dij man se buppa der dochter; ende is een lyck meck, jefta dat dyo moder ryckera jefta machtera se dan dij man, so mey dyo moder jefta dij fader orkena wessa, ende oers naet", met welke laatste § overeenstemt § 76. d. i. De bloedverwanten onder elkander en voor elkander

(145) ald. bl. 8.

(146) *Charterb.* I, 553, 569.

(147) ald. bl. 555. Verg. ook *Stadboek van Sneek*, ald. bl. 573.

mogen geen getuigen wezen; de vader en de zoon of twee broeders mogen in een zaak geen getuige wezen. De moeder of de vader mag geen getuige wezen in de zaak, daar hun dochter een man neemt en de man ontkennen wil; maar zoo zal het huwelijk ongelijk wezen, hoe magtig of hoe rijk dat de man zij boven de dochter, en is een gelijk huwelijk, of dat de moeder rijker of magtiger zij dan de man, zoo mag de moeder of de vader getuige wezen, en anders niet. De reden waarom hier onderscheid wordt gemaakt tusschen de gevallen, dat de man rijker is, en dat het een gelijk huwelijk, of de dochter rijker is, ligt dunkt mij hierin, dat in het eerste geval het huwelijk een voordeel zou zijn voor de dochter en er dus vrees kon bestaan voor een partijdig getuigenis der ouders.

Over bloedverwantschap als huwelijksbeletsel zal later bij het huwelijk worden gehandeld.

2. *Betrekking der bloedverwantschap tot het vermogen.*

Niaarregt.

Het is bekend, dat in het Germaansche regt vervreemdingen, behalve uit noodzaak, niet geoorloofd waren buiten de toestemming der erfgenamen, en dat dezen, in geval hunne toestemming niet gevraagd was, een revocatieregts hadden, maar het is er verre af, dat omtrent dit onderwerp de gevoelens der geleerden eenstemmig zouden zijn. Vooreerst wat de vraag betreft, welke goederen al dan niet zonder de toestemming der erfgenamen mogten worden vervreemd, is men het, geloof ik, in het algemeen wel eens, dat voor de vervreemding van roerende goederen die toestemming niet vereischt werd, voor zoo verre iemand bij gezonden lijve daarover beschikte, terwijl eene beschikking op het ziekbed daarentegen ongeoorloofd was; maar wat betreft de vervreemding van onroerende goederen, willen sommigen onderscheid maken tusschen erfgoed en gewonnen goed, en beweren zij, dat alleen bij eene beschikking over het eerste de toestemming

der erven noodzakelijk was (148), anderen maken hier geen onderscheid (149). Verder is het twijfelachtig, of elke vreemding, zoowel om niet als onder een bezwarenden titel, en of ook bezwaring van eigendom van de goedkeuring der erfgenamen afhankelijk was. Vrij algemeen wordt evenwel, althans wat betreft het latere regt, aangenomen, dat, wat de wijze van beschikking aangaat, geen onderscheid moet worden gemaakt (150). In de derde plaats bestaat er verschil over de vraag, welke erfgenamen hunne toestemming te geven hadden, alleen zij, die ten tijde der handeling het naast gerechtigd waren, of ook anderen, die bij later overlijden van dezen gerechtigd zouden worden (151). Ten vierde is het eene betwiste vraag, of de medewerking der erfgenamen reeds in den oudsten tijd noodzakelijk was, dan of de beperking in het vrije regt van beschikking zich eerst later heeft ontwikkeld. Vroeger was het de heerschende leer, dat die beperking reeds in het oudste regt bestond, tot dat BESELER opkwam met de bewering, dat aanvankelijk ieder de vrije beschikking over zijn eigendom had, en dat eerst sedert de 11de eeuw de toestemming der erfgenamen zoude zijn gevorderd (152); dit gevoelen is evenwel later weêr door anderen weêrsproken

(148) Verg. MITTERMAIER, *Grunds. d. D. Privatr.*, § 141. GAUPP, *das Schlesische Landr.*, Leipz. 1828, S. 102 fgg. vooral met het oog op den Saksenspiegel. Vooral PAULI, *Abhandl. aus d. Lab. Recht.* Lüb. 1837, I, S. 13 fgg. Volgens WALCH, *das Nüherrecht*, Jena 1795, S. 350 fgg. komt het regt van naasting ook alleen te pas bij erfgoed. Zie evenwel ook ald. S. 372 fg.

(149) Zoo EICHORN, *Einleit. in das Deutsche Privatr.* § 157, SANDHAAS, *German. Abhandl.* Giess. 1852, S. 200. SIEGEL, *Erbr.* S. 69. WALTER, *Deutsche Rechtsgesch.* § 473, die beweren, dat dit onderscheid zich eerst in het latere regt heeft ontwikkeld. VON SYDOW, *Darstell. d. Erbr.* Berl. 1828, S. 183 onderscheidt de verschillende regtsbronnen.

(150) VON SYDOW, S. 188 fgg. GAUPP, S. 100 fg. PAULI, S. 103 fgg. bepaald met het oog op het Lubeksche regt. SIEGEL, S. 93 fgg.

(151) Het eerste wordt beweerd door EICHORN, *D. Staats- u. Rechtsgesch.* II, § 359 Not. c. PAULI, S. 140 fg. SIEGEL, *Erbrecht*, S. 98, 95 fgg., 123. Het laatste door VON SYDOW, S. 214 fgg.

(152) *Die Lehre von den Erbvertragen.* Gött. 1835, I, S. 48 fgg.

en eindelijk heeft SANDHAAS (153) getracht door een onderscheid te maken tusschen de verschillende volksregten de beide strijdige gevoelens te vereenigen. Eindelijk is men het over den grond van het beginsel niet eens. De verschillende gevoelens ten aanzien van dit punt worden door SANDHAAS medegedeeld en beoordeeld. (154) Vroeger dacht men aan een mede-eigendom der geheele familie; deze beschouwing wordt evenwel tegenwoordig, en met regt, vrij algemeen verworpen. (155) EICHHORN zoekt den grond van het regt der erven in de verplichting tot bloedwraak, (156) daartegen is evenwel met regt aangevoerd, dat tegenover de verplichting tot betaling van het weergeld het regt stond op ontvangst, en verder dat de verplichting tot het weergeld geenszins steeds met het erfregt zamenging. (157) Volgens BESELER is het aan twee oorzaken toe te schrijven, dat men in den regel de medewerking der verwanten bij vervreemdingen vroeg, 1°. had men hierbij het doel om den verkrijger tegen een eventueel lastig en gevaarlijk proces te vrijwaren; 2°. was in een tijd, toen het verkeer zich binnen zulke enge grenzen bewoog, de vervreemding van onroerend goed zulk eene belangrijke zaak, dat de innige band, die de Duitsche familie verbond, hierbij een gemeenschappelijk handelen als zeer natuurlijk deed voorkomen. Het regt der erfgenamen zou zijn oorsprong hebben in de natuurlijke neiging, om het erfregt der kinders te verzekeren, dat allengskens door de veelvuldige makingen ad pias causas in gevaar werd gebracht. Wanneer er nu geen kinders waren, kon het ligt gebeuren,

(153) a. a. O. S. 190 fgg. Verg. ook WALTER, § 469 fgg. 476.

(154) a. a. O. S. 197 fgg.

(155) Verg. VON SYDOW, S. 16, 182. BESELER, S. 48. PAULI, S. 10. SANDHAAS, S. 198. Ten onrechte had ik dit ook aangenomen in mijn opstel: *de invoering van het Romeinsch regt in Friesland in Tijdschrift v. h. Ned. regt*, I, bl. 35.

(156) *Deutsche Staats- u. Rechtsgesch.* I, § 57.

(157) BESELER, a. a. O. II, S. 225 fg. PAULI, S. 11 fg.

dat de naaste bloedverwanten wegens den band des bloeds op een dergelijk regt aanspraak begonnen te maken, en hoe veelvuldiger zij bij de vervreemding medewerkten, des te eerder kon de meening ontstaan, dat hunne toestemming een noodzakelijk vereischte was. (158) Daartegen merkt evenwel SANDHAAAS op, dat de behoefte, welke volgens BESELER de beperking in het leven zou hebben geroepen, zich toch niet verder uitstreckte dan dat de kinderen en verwanten door schenking of making niet van de *geheele* erfenis zouden worden beroofd, maar geenszins zoo ver reikte, dat elke liberale beschikking in het algemeen en zelfs oncreuse vervreemding van de toestemming der erven afhankelijk behoefde te worden gemaakt. (159) PAULI, die onderscheid maakt tusschen erfgoed en verkregen goed, wil, dat de Germanen van de beschouwing zouden zijn uitgegaan, dat men alleen vrije beschikking had over datgene wat men door eigen kracht en werkzaamheid verkregen had, dat daarentegen hetgeen iemand door beschikking eener hoogere magt en ten gevolge van de door het volksregt bepaalde erfopvolging was toegevallen, meer als een geleend goed werd aangemerkt, waarvan hij wel het gebruik had, maar dat hij toch, even zooals hij het zelf had verkregen, ook weer moet overlaten aan de erfopvolging. (160) Door GERBER wordt gewezen op de hooge staatsregtelijke beteekenis van het grondbezit; eene vervreemding van grondeigendom zou eene vernietiging van het staatsburgerschap, ja zelfs van de vrijheid ten gevolge hebben gehad. (161) Met deze opvatting kan SANDHAAAS zich nog het beste vereenigen, evenwel is hij van oordeel,

(158) a. a. O. S. 63 figg.

(159) a. a. O. S. 181.

(160) a. a. O. S. 13 fg. Deze beschouwing schijnt overigens steun te vinden in het spreekwoord: „was einmal in Erbgang gekommen, muss in dem Erbgange bleiben.“

(161) *Meditat. ad loc. spec. Saxon.* Erlang. 1847. Ook PAULI, S. 14 fg. wijst hier op.

dat GERBER vooreerst het doel der instelling te naauw opvat, door het te beperken tot de instandhouding van het politiek bestaan der erven, en ten anderen dat hij het doel ten onregte verwisselt met den grond. SANDHAAS wil onderscheiden tusschen de bloot zedelijke en de eigenlijke regtsaanspraak der erfgenamen. Den grond der eerste vindt hij in de innigheid van den familieband; de grond van hun regt ligt volgens hem in het denkbeeld, dat het de bestemming van het zakenregt is te zorgen, dat niet enkel voor een deel der staatsburgers, b. v. de tegenwoordige bezitters, maar voor allen, in 't bijzonder ook het toekomstig geslacht, de noodzakelijke voorwaarden van een redelijk bestaan in wezen blijven. (162) Ook WALTER schijnt het meest tot het gevoelen van GERBER te naderen en vindt den grond van het regt der erfgenamen in het belang, dat alle familieleden hadden bij de eer en den glans van het geslacht en daardoor ook bij de burgerlijke eer van ieder individueel familielid, die met het grondbezit ten naauwste zamenhing. (163) Het zal wel altijd hoogst moeilijk blijven den juisten grond te bepalen. Wat mij betreft, ik zou dien liefst zoeken en in de innigheid van den familieband en in de politieke beteekenis van den grondeigendom zoowel voor het individu als voor het geheele geslacht.

Laten wij thans zien wat onze Friesche regtsbronnen ontrent het onderwerp leeren.

Vooreerst vinden wij daar het regt der erfgenamen op de nalatenschap in het algemeen uitgesproken in de volgende plaatsen. *Langewolder keuren*, § 30 aan het slot: „en nemant moet den anderen onterven mit noetkeste-ne.“ (164) *Vredewolder keuren* § 27: „Nemant onterveden rechten erva myt neenre neetkestene, by eenre hovet-lossene, oppe dat em de rechte erve weet wedder to war-

(162) a. a. O. S. 202.

(163) a. a. O. S. § 469.

(164) RICHTHOFEN, S. 368.

ven" (165) *Oldambtster landregt*, dl. I, § 5: "Nemant mach, inleste vnde als hy in syn veer palen besloten is, synen rechten erffgenamen ontarven." (166) Tot opheldering der uitdrukking "als hy in syn veer palen besloten is" merk ik op, dat met de vier palen waarschijnlijk de grenzen van het huis worden bedoeld, 't is dus 't zelfde dat wij tegenwoordig zouden uitdrukken door binnen de vier muren, en iemand die binnen zijn vier palen besloten is zal dan zoo-veel beteekenen als die door ziekte verhinderd is het huis te verlaten, die bedlegerig is. Het is evenwel ook mogelijk, dat hiermede op de legerstede zelve wordt gedoeld. (167) *Keizer-Rudolfsboek*, § 19: "Ick wrbanne alle falscka wilkaren, deer dat neste lyf ontewia willet, want di wilker seit with tha ewa ende with dat alda riucht ende with godes hulde, want dat neste lyf dat eerwe aegh." (168) d. i. Ik verbied alle valsche willekeuren, die het naaste lijf ontewen willen, want die willekeur spreekt tegen de wet en tegen het oude regt en tegen gods hulde, want het naaste lijf komt de erfenis toe. De laatste plaats bevat blijkbaar een protest tegen de aan de vreemde regten ontleende gewoonte, om bij uitersten wil over de nalatenschap te beschikken, welke door den invloed der geestelijkheid hier reeds in de 14e eeuw begon veld te winnen. (169) *Jurisprudentia Frisica*, Tit. XLV, § 6: "Item: Dat aldulke jefften redelick sinte, ende aghen een stal to hebben ney da riucht: hwant een jewelick menscha, deer ner opstiger ner neerstiger haet, dat is, ner fader ner moder, kynd ner kyndes kynd, dij mey syn gued

(165) ald. S. 379.

(166) *Pro excol.* VI, 674.

(167) Verg. eene zeer uitvoerige verhandeling van v. IDSINGA, *Bedenkingen over de leezing van 't Selwerder landregt* in *Pro excol.* I, bl. 162 volgg. bepaaldelijk bl. 170 volgg. Zie ook *Stadboek van Groningen*, B. IX. *Pro excol.* V, 210 "in zyn veer palen oft dootbedde."

(168) RICHTHOFEN, S. 432.

(169) Een andere beteekenis wordt evenwel aan deze plaats toegerekend in de *Jurisprudentia Frisica*, tit. L, § 24.

reke ende ja, sonder weerropinge ende weersprekense aller lyoedena." (170) d. i. Item dat al zulke giften redelijk zijn en bestand moeten hebben naar het regt: want een iegelijk mensch die noch opgaanden noch neergaanden erfgenaam heeft, dat is, noch vader noch moeder, kind noch kinds-kind, die mag zijn goed reiken en geven zonder herroeping en tegenspraak allen lieden.

Verder vinden wij in onze regtsbronnen 't beginsel terug, dat ieder bij gezonden lijve vrijelijk over zijne roerende goederen beschikken mogt, en wel in het bijzonder bij wijze van schenking. *Brokmerbrief*, § 176: «Alsa lange sa hi elte and sund is, sa se hi sines godes elle weldech, and mot iewa hwamsare welle; andte forma ieft skel stonda bi rediena worde, iefse biseten se ier and dey.» (171) d. i. Alzoo lang zoo hij sterk en gezond is, zoo zij hij zijns goeds magtig, en mag geven wien zoo hij wil; en de eerste gift zal bestaan bij des regters woord, zoo ze bezeten zij jaar en dag. Hiermede stemt bijna woordelijk overeen het *Emsiger penningschuldboek*, § 40 (172) en het *Oldambister landregt*, dl. I, § 43 (173), behalve dat daar niet gesproken wordt over het bezit van jaar en dag. Met dat bezit wordt waarschijnlijk bedoeld op het geval, dat iemand dezelfde zaak tweemaal had weggeschonken; had de eerste begiftigde de zaak jaar en dag bezeten, dan kon hij zich tegenover den later begiftigde op de verjaring beroepen (174); want dat hier niet kan worden gedacht aan een revocatieregts der erfgenamen, dat binnen jaar en dag zou moeten worden uitgeoefend, acht ik zeker; immers dat zou geheel in strijd zijn met het beginsel, dat ieder bij gezonden lijve de vrije beschikking had over

(170) Verg. ook § 11, waar blijkbaar op de legitieme portie bedoeld wordt.

(171) RICHTHOFEN, S. 176.

(172) ald. S. 204.

(173) *Pro excol.* VI, 681.

(174) Verg. WIARDA, *Willk. d. Brock.* S. 144.

zijn goed, hetwelk in de eerste zinsnede der plaats en ook elders herhaaldelijk wordt uitgesproken. *Emsiger penning-schuldboek*, § 14: „Thi feder waldes hwetter sine bernem retse, olsa longe sa elte and sund is.“ (175) d. i. De vader heeft magt daarover wat hij zijne kinderen reike, alzo lang zoo hij sterk en gezond is. Woordelijk hetzelfde vinden wij terug in het *Oldambtster landregt*, dl. I, § 42. (176) Verder wordt daar nog gezegd in dl. II, § 33: „Liggende lant dat en machmen nicht geven dan dryvende vnde dragende dewyle dat de man reyt, steyt ofte geit.“ (177) Het woordje *dan* beteekent hier *maar* en geeft eene tegenstelling te kennen. Liggend land, onroerend goed, mag men niet weggeven, maar roerend goed wel, zoolang men kan rijden, staan of gaan. Drijvend en dragend is, gelijk bekend is, de technische uitdrukking voor roerend goed. (178) *Jurisprudentia Frisica*, tit. XXII, § 15: „Ellick menscha mey wr syn vrij ayn gued meckkia redelick forwirda, dij van da riucht naet foerbaeden se“ (179). tit. LXXXII § 3: „Aen yegelijk menscha haet syn wilker ende oerleff, fan syn gued to jaen ende to reken, bygongen ende bystanden, hwam so dat hij wil.“ d. i. Elk mensch mag over zijn vrij eigen goed maken redelijke overeenkomst, die van het regt niet verboden zij. Een iegelijk mensch heeft zijne willekeur en verlof, van zijn goed te geven en te reiken, gaande en staande, wien zoo dat hij wil. (180) Dat nu in de medegedeelde plaatsen alleen op roerend goed gedoeld wordt, acht ik niet twijfelachtig, vooreerst wegens de plaats uit het *Oldambtster*

(175) RICHTHOFEN, S. 197.

(176) *Pro excol.* VI, 630.

(177) ald. bl. 691.

(178) Verg. RICHTHOFEN, in voc. *drega*. *Oldambtster landregt*, II, § 32. III, § 36. *Pro excol.* VI, 691, 705 en 714 n°. 22. *Fivelgoer erfregt*, § 15. RICHTHOFEN S. 305. *Langevolder erfregt*, § 27, S. 376. *Vredewolder keuren*, § 12, S. 378. *Stadboek van Sneek*. *Charterb.* I, 582.

(179) Verg. ook tit. XLIV, § 5, 8.

(180) Verg. tit. XLIV, § 14.

landregt, ten anderen, omdat gelijk wij later zullen zien, ten aanzien van de beschikking over onroerende goederen een tegenovergesteld beginsel gold, en hier de toestemming der erfgenamen werd vereischt. Het is evenwel mogelijk, dat de plaatsen der *Jurisprudencia Frisica* van alle goederen zonder onderscheid, zoowel roerende als onroerende moeten worden verstaan, en dat wij in deze betrekkelijk jonge regtsbron een latere regtsontwikkeling aantreffen, die aan den invloed van het vreemde regt moet worden toegeschreven. Ook kan het zijn, dat met het vrij eigen goed bepaaldelijk bedoeld wordt op eigen verkregen goed, zoodat dan volgens het regtsboek alleen beschikking over erfgoed ongeoorloofd was. Ik zou dit evenwel niet met zekerheid durven beslissen. Eindelijk alleen in het *Hunsingoer overregt*, § 21 vinden wij eene beperking in het regt van beschikking over roerende goederen: „Item dit is recht datter nement ghene meere ghave gheven sal, dan XII marck tylbar of usualis moneta, dat is gewoentlike munte.“ (181)

Daarentegen mogt men op het ziekbed en in de laatste oogenblikken niets weggeven buiten toestemming der erfgenamen, *Extract-Asegabozk*. § 35: „Thet is ac riucht, thetter nen mon anda nedbedde mar ieuua ne mot ur thes formondes willa, tha siugun fiardvngē.“ (182) d. i. Dat is ook regt, dat er geen man op het sterfbed meer geven moet tegen des voorgds wil, dan zeven vierdingen. *Keuren der Brokmers en Emsigers*: „Item quod nemo in agone absque heredis voluntate dona conferre potuerit, statuimus.“ (183) *Brokmerbrief*, § 175: „Alsa thi menneske kumith invr bed and bedselma, sa ne mey hi na nene monne naut resza withes erwa willa; vnder tha susterna bernum motma resza ene engleske merc.“ (184) d. i. Als de mensch komt in het bed

(181) RICHTHOFEN, S. 350.

(182) ald. S. 540.

(183) ald. S. 136.

(184) ald. S. 175.

en de bedstede, zoo mag hij geen man iets reiken tegen des erven wil; onder de gezusters kinderen mag men reiken een Engelsche mark. Kleinere giften ten behoeve van enkele nabestaanden werden hier dus uitgezonderd. Nagenoeg hetzelfde vinden wij in het *Emsiger penningschuldboek*, § 39 (185) en het daarmede overeenstemmende *Oldambtster landregt*, dl. I § 43, waar evenwel de uitzondering ten behoeve der gezusterskinderen niet, maar wel eene andere uitzondering ten gunste der geestelijkheid voorkomt, die eveneens in § 176 van den *Brokmerbrief* wordt aangetroffen, en waarop ik later bij de behandeling der testamenten nader zal terugkomen. *Emsiger doemen*, § 15: „Item nota, quod aliquis in agone positus non potest ultra voluntatem heredum legare ecclesie sue, nisi vnam marcam sterlingorum, et pastori suo vnam marcam sterlingorum; uel fuerit perdiues, tunc iuxta facultates suas faciat competentem legacionem, tam ecclesie sue, quam suo sacerdoti.” (186) Volgens deze plaats waren dus ook kleine giften op het sterfbed gedaan aan de kerk en den geestelijke geoorloofd, waaruit duidelijk blijkt, dat in het algemeen alle liberale beschikkingen, zelfs ten behoeve der geestelijkheid, in de laatste oogenblikken ongeoorloofd waren buiten toestemming der erven. Eene soortgelijke bepaling komt voor in den *Fivelgoer zeendbrief*, § 5: „Voert meer soe mach elck eghenarffachtich mann gheuen in sinen lesten einde tho der kercken behoef, een olde marck ende niet meer; het weer sake dat des mans arffgenamen wolden daer bet by doen mit hoeren wille, ende den papen voer hoer was, van enen arffachtig man twe olde schilden dat heele iaer vmme, end niet meer.” (187) *Oldambtster landregt*, dl. I, § 2: „Man vnde wyff, int leste hoerer krankheyt, mach de een den anderen nicht geven, buten orloff der rechten arffgenamen, boven ein Engelsch

(185) ald. S. 204.

(186) ald. S. 192.

(187) ald. S. 309.

Themis, D. XVI, 1ste St. [1869.]

marck.» (188) Giften tusschen echtgenooten in de laatste oogenblikken waren dus eveneens afhankelijk van de goedkeuring der erfgenamen. Den grond, waarom giften op het ziek- of sterfbed als ongeoorloofd werden beschouwd, vinden wij in de *Jurisprudentia Frisica*, tit. XLV, § 12 opgegeven. »Hwanneer een man ymmen syn gued jaen off bysprecka wil, dij schil dat dwaen tohwyl datter syn gued machtich is ende bruka mey. Hwant hwaso syn gued wey jowt als hy 't naet lengera brucka mey, so jout hij naet dat syn is, mer hij jout syn eerfnamma gued; om dat so is 't onmachtich.» d. i. Wanneer een man iemand zijn goed geven of bespreken wil, die zal dat doen terwijl dat hij zijn goed magtig is en gebruiken kan. Want wie zoo zijn goed weg geeft als hij 't niet langer gebruiken kan, zoo geeft hij niet dat het zijne is, maar hij geeft zijns erfgenaams goed; daarom is 't zonder kracht.

Over onroerende goederen was volgens onze regsbronnen elke beschikking, zoowel om niet als onder bezwarenden titel, ongeoorloofd zonder de toestemming der erfgenamen, tenzij in bijzondere uitgezonderde gevallen. *Westerwolder landregt*, cap. II, § 7: »Item gene ouders moegen oere arve vergeven buten oer kinderen vulboert, dat sy sake dattet kint so wanwittich of een tobrenger des guedes weer, of die geweldige hant geslagen in die ouders.» (189) Volgens deze plaats mogten alzoo de ouders alleen dan de onroerende goederen weggeven, als het kind wegens krankzinnigheid of verkwisting toch later buiten staat zou zijn om het behoorlijk te beheeren, of als het zich aan een aanslag op het leven der ouders had schuldig gemaakt, waardoor, zoo als wij later zullen zien, tot straf het erfregt verloren ging. Cap. I, 29, waar sprake is over eene scheiding en deeling tusschen de ouders en de kinders, wordt gezegd: »ende die vader sal dat guet niet versetten off verkopen ten sy hem lyves noot, dat to bewysen myt syne vrenden, twe off dre of veer; ende dan sal geschien die versettinge in der kinder hant off negeste

(188) *Pro excol.* VI, 673.

(189) RICHTHOFEN, S. 262.

bloet, in bywesen des richters und der twalff geswo-
ren." (190) Wij vinden hier vooreerst de uitzondering van
"lyves noot", waarvan nog meer in het bijzonder gehandeld
wordt in eene zoo aanstonds aan te halen plaats uit het
Schoutenregt; ten andere vinden wij in het slot der plaats
voor verzetting hetzelfde beginsel, dat, zooals later blijken
zal, ook bij het niaarregt gold. *Erfregt van Fivelingo en
Hunsingo*, § 27: "Item men mach gheen liggende landt
enwechgeuen, wth gesecht in hyllickeforwardenn." (191)
Oldambtster landregt, dl. II, § 32: "Dit is recht, dat geen
man mach wech geven huys ofte hoff ofte groene arven buten
synen erfgenamen wille, vnde wil he guet wech geven, soe
sal dat guet wesen datmen dryven vnde dragen mach." (192)
Van bijzonder belang is het *Schoutenregt*, § 37: "Dit is
riucht, dat neen man syn eerwe foercapia moet, hit ne se syn
eerfnama moede, him nedere hongher iesta heerneed, ief
dat hi also sondich se dat hi dat land rema wil ende syn
sonda bettria; soe aech hyt syn erfnama toe bieden da fyaerda
penningh lichtera dan hit wird se. Ief hit aeck ymmen capet
buta dis eerfnama mode, als di odera man sterft deer dat
eerwe seld haet, so aech di eerfnama een ferd oen da gued ende
eerwe, ende di odera nene fyafollingha." (193) d. i. Dit is regt
dat geen man zijn erf verkoopen moet, tenzij met toestem-
ming van zijn erfgenaam, of dat hem noodzaakt honger of
krijgnsnood, of dat hij alzoo zondig zij dat hij het land ruimen
wil en zijn zonden beteren; zoo moet hij het zijn erfgenaam
bieden den vierden penning minder dan het waard zij. Indien
het ook iemand koopt buiten des erfgenaams toestemming,
als de andere man sterft die het erf verkocht heeft, zoo komt
den erfgenaam een vrede toe aan het goed en erf, en den
andere geen geldvergoeding. Wij vinden in deze plaats
vooreerst de gevallen vermeld, waarin een verkoop geoorloofd

(190) ald. S. 260.

(191) ald. S. 327.

(192) *Pro excol.* VI, 691.

(193) RICHTHOFEN, S. 392.

was; het zijn de gevallen van „echte Noth“, zooals de Duitsche schrijvers zich uitdrukken, en die ook in onze rechtsbronnen herhaaldelijk voorkomen; (194) ten andere zien wij daaruit, dat het goed in de eerste plaats aan den erfgenaam te koop moest worden aangeboden, op welk onderwerp wij zoo aanstonds nader terug zullen komen. De zin van het slot der plaats is eenigzins duister. Wat beteekent dat „fyafollinghe“? Doelt dat op den koopprijs of is het schadevergoeding? Ik zou het laatste denken. Ik kan mij moeilijk voorstellen, dat de erfgenamen het regt zouden gehad hebben om den koop te doen vernietigen, zonder verplicht te zijn tot teruggave van den koopprijs, en zich zoo doende ten koste van den koper te verrijken; uit eene later mede te deelen plaats van het *Oldambtster landregt*, dl. I, § 16 schijnt dan ook het tegendeel te blijken. De bedoeling der slotperiode schijnt mij deze te zijn, dat de erfgenaam geen vergoeding behoefde te geven van de schade, die de koper misschien kon lijden door de vernietiging van den koop. VON WICHT schijnt hier evenwel aan de koopsom te denken. (195) Dan zou men zich het geval misschien zoo kunnen voorstellen, dat de verkoper den koopprijs reeds verteerd had, en de erfgenaam nu van eene teruggave der koopsom werd vrijgesteld.

Zoo komen er dan ook onder de talrijke brieven en schenkingsoorkonden bij DRIESSEN en in het *Charterboek* enkele voor, waarin de toestemming der erfgenamen uitdrukkelijk is vermeld. Eene *verklaring omtrent eene schenking aan onwettige kinderen*, van 1301: „Cognoverint universi ad quos presentes littere pervenerint, quod Deyco Duidisma de Uthusum in extremitate vite sue talem donationem fecit pueris illegitime natis de domo Duidisma, videlicet quod Hiddo habebit aream iuxta domum Nickama et quinque

(194) Verg. 2e *landregt*, RICHTHOFEN, S. 42 fgg. *Brokmerbrief*, § 90, 93, S. 164, *Emsiger penningenschuldboek*, § 6, S. 195, § 9, S. 203.

(195) *Ostfries. landr.* S. 560.

centenaria terre, vulgariter dictum uppa groda. Sibeco habebit areas adiacentes supradicte aree Hiddonis et quartum dimidium centenarium uppa damma, Hiddeco habebit tres aggeres....., scilicet duo centenaria iuxta domum Ludonis Onatisma. Istis donationibus consensit Geroldus.... et heres supradicti Deyconis. Postea dum idem Geroldus laboravit in extremis, donavit supradicto Hiddoni quinque centenaria uppa Werum, Sibeconi quartum dimidium centenarium uppa astra Eylarda fennum; Hiddeke quatuor centenaria uppa westra Eylarda fennum. Istis donationibus non contradixit Asego, nepos et heres sepedicti Geroldi pie memorie. Similiter post mortem ipsius Asegonis, Sicco de Spik..... puerorum et heredum sepedicti Asegonis, non contradixit supradictis donationibus" (196). *Brief* van 15 Junij 1309: "Sciant tam posteri quam presentes, quod Conventus de Yesse et cives de Helcman racionabiliter et concorditer emerunt a domina Blichardi, relicta Johannis Minsonis et ab eius filiis Lodewico et Ottone, consencientibus reliquis ipsorum liberis, heredibus legitimis, quoddam fossatum, dictum Silmar etc." (197). *Brief* van 24 Februarij 1357: "Universis, presencia visuris, nos Consules in Groninghen volumus esse notum, quod Tidericus, filius Hermanni Smacht, de consilio omnium nostrorum seniorum, ac suorum anciorum et heredum consensu, obtulit se et sua bona omnia, tam mobilia, quam immobilia, ubicumque et in quibuscumque consistencia, Deo et Conventui sancti Spiritus apud nos etc." (198). *Brief* van 1372: "Allen luden, die dessen brief solen sien oft horen lesen, doe ic verstaen Godiken van den Hove, ende erkenne openbaer mit dessen openen breve, dat ic mit vryen willen myns selves, ende mit rade alle miner rechter erfghenamen, vercoft ende opghelaten hebbe, vercope ende oplate, den Abbate ende den ghemenen Convente van Dickenynghe, dat derden

(196) DRIESSEN, p. 65 sqq.

(197) ald. p. 593.

(198) ald. p. 663.

deel van den twee gueden tot Altinghe ende to Rossinghe enz." (199). *Een brief* van 1378, reeds vroeger door mij aangehaald (200), waarbij zekere personen verklaren, dat zij "mit consente al onzer erfghenamen" zekere eigen lieden hebben vrijgelaten (201). Ik merk hierbij op, dat eigen lieden, als 't ware als accessorien van den grond, wat de vervreemding enz. betreft met grondeigendom gelijk gesteld werden (202), en dat eene vrijlating, hoezeer hierbij geen eigendoms-overgang plaats had, toch als eene vervreemding beschouwd werd, omdat daardoor het eigendomsregt verloren werd. Een *Koopbrief op wederkoop* van 17 September 1458: "Ic Frouck Jankama hlye ende bekenne mit disse epene breue, dat ic, by consent Sibold myn sin, heb verkapt a frye kaep Luieytie myn dochter een pondameta landis in Wantnya fin, t welke pondmeta ic heb verkapt foer fyfteen klinckerden redis jeldis, in maneren, als heer ney screeuen steed enz." (203). *Gift* van 26 November 1469: "Jelle Siarde, in fortiden wenheftich op ter Ryp, nu wenheftich to se Slepperdorp, dwe kuut ende oppenbier mey dis ienwerdigha brief, dat ick bi reed mynre frionden, ende mynre kindena vrienden, da Claster tho Aylsim iow, ende thostand dat litic guet tho Liowens enz." (204). *Overdragt van een geheel vermogen* van Maart 1492: "hyrom soe heb ick Eue voirsz, by rade myn Bichtwader, Her Buwe Juama in Aeltsbuur, den ick bysonderlinch vp den laesten starfdach myns vaders befoelen was, by consent mynre broederen, als Renert ende Focko, ende sommyge andre vronden, als Gayko Fasema, Tyaerd syn soen, Raesche oppe Dyck, ende Tyepeke Wobkez., Goede van Hemelrick, ende Sancto Bernardo, ende dat Conuent toe Gerkens-

(199) ald. p. 201 not.

(200) *Schets*, III. *Themis* XV, bl. 390.

(201) *DRIESEN*, p. 220 not.

(202) Verg. *SYDOW*, S. 185. *SIEGEL*, *Erbrecht*, S. 70.

(203) *Charterb.* I, 596.

(204) ald. 629.

cloesters myt frigen wyllen, ende foertoechtighe moet opgegeuen, ende auerdragen al myn gueden, ende landen, huus ende steden, tyl ende ontyl, alsoedanich, als my dat angeëruet is van myn beyde olders; dat Conuent vorsz. dye goeden vorsz. ende erue toe gelicke toe deelen myt myn broeders, gelic of ic toe der werlt bleuen waer" (205). *Gift* van 1 Januarij 1493: „Sythie Jws to Husum hlye, ende bykenne mey dysse jenwyrdighe breek, dat ick, by consent myns mans Jw, ende by mey reed ende consent Schelta Sythiama myns soens, ende al mynre kynden, hab iown ende wt wysd, ende myt dyssen breue jow, ende wt wysd dae Conuents lyoed toe Aeylzem myt Teth myn dochter, deer da Couents lyoed owntfensen, ende foer een Suster ende Couents kynd oennymmen hebben, een setha landis enz." (206). Dat hier ook de toestemming van den man vermeld wordt, vindt waarschijnlijk zijn grond daarin, dat het hier eene getrouwe vrouw was die handelde, en deze zonder die toestemming geene bevoegdheid had, om over haar goed te beschikken.

Of er onderscheid gemaakt werd tusschen erfgoed en verkregen goed blijkt niet uit de bronnen. Het komt mij evenwel niet onwaarschijnlijk voor, dat de toestemming der erfgenamen alleen vereischt werd voor de vervreemding van erfgoed, en dat de beschikking over eigen gewonnen goed vrij was, omdat in eene plaats van het *Stadboek van Groningen* die onderscheiding uitdrukkelijk gemaakt wordt (207), en eene gevolgtrekking uit deze bepaling, hoezeer van lateren tijd, met opzigt tot het vroegere regt mij allezins geoorloofd schijnt. Evenmin zien wij uit de aangehaalde plaatsen, van welke erfgenamen de toestemming moest worden verkregen. Volgens de eerst aangehaalde plaats van 1301, waarin evenwel lacunes voorkomen, schijnt 't wel, dat na het overlijden

(205) ald. 751.

(206) ald. 756.

(207) *Pro excol.* V, 210. Verg ook *Jurisprud. Frisic.*, XXII, § 15.

van den naastgeregtigde, ook zijne erven het regt hadden, om tegen de handeling op te komen. Was dit werkelijk het geval, dan zou men daaruit mogen opmaken, dat ook de toestemming van hen, die bij overlijden van den naastgeregtigde in zijne plaats traden, moest worden gevraagd. Ik acht het evenwel te gewaagd, om uit deze eene plaats, die welligt ook nog anders kan worden verklaard (207a) eene bepaalde gevolgtrekking te maken. Bij de behandeling van het niaarregt of regt van naasting zal het ons straks blijken, dat althans volgens ééne daartoe betrekkelijke plaats de zwaardzijde den voorrang had boven de spillezijde, tenzij de bloedverwant in de spillezijde nader was in de verwantschap. Zoude men dit hier ook bij analogie mogen toepassen?

Ik moet bij deze gelegenheid nog melding maken van een bijzonder gebruik, bekend onder den naam van oevelgang. HALSEMA (208) deelt daarvan de volgende definitie mede, ontleend aan het *Schw. landregt*, welke mede is overgenomen bij RICHTHOFEN (209): «Oevelganck geschiet, als emandt in levende sine goederen aen een ander reelicken overleveret, omme van de selve behoorlicker onderhouden te worden.» Daaromtrent vindt men nu bepaald, dat zoodanige overdragt van den geheelen boedel alleen mogt plaats hebben aan de regte erven. *Fivelgoër keuren*, § 19: «Gheen man enghae den anderen ouel wt den enen lande in dat ander, mer den rechten erfgenamen» (210). *Keuren van Fivelgo en Hunsingo*, § 16: «Gheen man enghae den anderen oevel, dan den rechten erfgenamen» (211). *Hunsingoer keuren*, § 26: «Thetter nemmer aeuel ni gunge nena monne, buta tha riuchta erua; and mane hauenie bi thes presteres worde and thera werdmonna, thet ma ther nene sende on ne winne» (212).

(207a) Verg. b. v. SIEGEL, *Erbrecht*, S. 97.

(208) *Voorberigt voor het Hunsingoer regt*, in *Pro excol.* II, bl. XXVIII.

(209) *Wörterb.*, in *voc. avel*.

(210) RICHTHOFEN, S. 301.

(211) ald. S. 303.

(212) ald. S. 330.

d. i. Dat er nimmer oevel ga niemand, buiten den regten erfgenaam; en men hem verzorge bij des priesters woord en der gerigtspersonen, dat men daar geen zonde aan winne. RICHTHOFEN (213) is in het onzekere over het woord „hau-
nia“, hij gist, dat het bezorgen moet beteekenen; zou het hier niet den zin hebben van verzorgen en doelen op de per-
soon, die tegen levensonderhoud afstand deed van zijne goe-
deren? Dit komt mij althans waarschijnlijker voor, dan het woord te laten slaan op den regten erfgenaam, zooals RICHT-
HOFEN doet. Ook het slot der plaats weet hij niet te verkla-
ren. Kan het ook beteekenen, dat de verzorging moest plaats hebben in overleg met den priester en den regter, om onbe-
hoorlijk winstbejag te voorkomen? *Oldambtster landregt*, Dl. II, § 31: „Oeck geen man en gae den anderen in oevell dan synen rechten arffgenamen, het en sy saecke dattet synen arffgenamen lief sy, anders mach he dat neet doen“ (214).

Wij zagen, dat ook in het Friesche regt het beginsel gold, dat vervreemding van onroerend goed afhankelijk was van de toestemming der erfgenamen. Hieruit ontwikkelde zich reeds vroegtijdig het niaarregt of regt van naasting (215). Wanneer iemand zijn erf wilde verkoopen of verruilen (216), moest hij het in de eerste plaats aan zijn naasten erfgenaam aanbieden, die, althans in den oudsten tijd naar 't schijnt, het regt had om het tegen een geringeren prijs te koopen. Langzamerhand ontstond hieruit het gebruik, om het goed openlijk te bode te stellen, den verkoop openlijk te doen afkondigen, ten einde de erven in de gelegenheid te stellen, om van hun regt van naasting gebruik te maken. Maakten zij daarvan geen gebruik, dan werd de kooper door den regter

(213) *Wörterb.*, in voc. *hauuia*.

(214) *Pro excol.* VI, 690.

(215) Verg. *Oude Friesche Wetten*, bl. 47 aant.

(216) WIARDA, *Willk. d. Brokm.*, S. 64, beweert m. i. ten onregte, dat bij reiling in den regel geen niaarregt kon voorkomen. Het tegen-
deel blijkt uit onderscheidene later mede te deelen plaatsen.

in het bezit gesteld, hem werd een ferdban verleend. Daarna kon de erfgenaam niet meer opkomen, want het was een vast beginsel: landkoop mogt men maar eenmaal weigeren. Was het goed niet aan de erfgenamen te koop geboden, dan hadden zij een revocatierecht binnen jaar en dag. Uit het niaarregt der erven ontwikkelde zich vervolgens dat van naastlegers, medeëigenaren enz.

Het algemeen beginsel, dat bij verkoop van onroerend goed de naaste erven het naast gerechtigd waren, vinden wij in de volgende plaatsen uitgedrukt. *Upstalboomsche wetten*, § 14: „Praedia emenda uel uendenda cedant uiro uel mulieri, a cuius parentibus uel auis processerunt, nisi alius illum in consanguinitate praecellat proximior.” Volgens den Frieschen tekst, § 15, ging de zwaardzijde voor, tenzij de bloedverwant in de spillezijde nader in verwantschap was. „DioXVsee is fan lande, deer ma kapet iefta selt iefta wandelet, dat di nest se ti vinnane, ist hera iefta frowe, deer fan da fedrien ief fan da swyrdsida wt kommen se; hit ne se dat di oder niaer in da sib se, ende in da legeren dis landis. Ende sint hia lika sib, dio swyrdsida ende dio spindelsida, so is nier dio swyrdsida.” d. i. De XV zaak is van land, dat men koopt of verkoopt of verruilt, dat die naast zij te winnen, is 't heer of vrouw, die van den vadersbroeder of van de zwaardzijde uitgekomen zij; tenzij dat de ander nader in verwantschap zij, en in de ligging des lands. En zijn zij gelijk verwant, de zwaardzijde en de spillezijde, zoo is nader de zwaardzijde (217). Of die voorrang van den mansstam nu oorspronkelijk algemeen regt was, dan of dit alleen gold in het Westerlauwersche Friesland, waarop de tekst dien wij bezitten, betrekking heeft (218), is onzeker. In de overige bronnen, waaronder sommigen, zooals de *Langewolder keuren*, bepaald

(217) RICHTHOFEN, S. 105. Verg. ook *Jurisprudentia Frisica*, Tit. XXX, § 5, waar de plaats der *Upstalboomsche wetten* wordt aangehaald. Hetzelfde komt ook elders voor. Verg. WALCH, S. 370.

(218) Verg. *Schets*, II, noot 45.

ouder zijn dan de *Upstalboomsche wetten*, komt de onderscheiding tusschen de mannelijke en vrouwelijke linie niet voor. Zooveel schijnt evenwel zeker, dat in 't tegenwoordig Friesland in 't laatste der 15de eeuw dat onderscheid bij 't niaarregt niet meer bestond, althans in de *Jurisprudentia Frisica*, Tit. XXX, § 6—9, wordt, na de mededeeling der plaats uit de *Upstalboomsche wetten*, uitdrukkelijk geleerd, dat de dochters, als zijnde evenzeer gerechtigd tot de erfenis als de zonen, ook evenzeer gerechtigd waren tot het niaar. Verder merk ik op, dat hier ook reeds eenigen invloed wordt toegeschreven aan de ligging van het land, in zoo verre de bloedverwant, die het naast verwant en tegelijk naastleger was, ook al behoorde hij tot de spillezijde, voorging. *Westervolder landregt*, c. II, § 4: „Item off een man verkopen wolde een arve, so mogen die negeste vrenden den negesten koop hebben, die daer vrenden sint van der arfsydt de dat verkopen wil” (219). *Jurisprudentia Frisica*, Tit. II, § 27: „Di riuchter moet foersprecka wessa in alla landcaep ende in alla landwixel; ende dij sibbera ende dij nijerlegerda allernest to wessen, myt lyka penning wirden ende mit lycka wixel.” d. i. De regter moet voorspreker wezen in allen landkoop en in allen landwissel, en de naast verwante en de naastleger allernaast te wezen, met gelijke penningwaarde en met gelijken wissel. Hier vinden wij ook den naastleger genoemd als tot het niaar gerechtigd; trouwens is het dan ook een regtsbron uit het laatste tijdvak.

De verplichting, om in 't algemeen bij verkoop en ruiling het land in de eerste plaats aan de erven aan te bieden, wordt vermeld in het *Schoutenregt* § 37, reeds vroeger medegedeeld, waar, na de opmerking, dat men alleen in geval van nood zijn erf verkoopen mogt, gezegd wordt: „soe aech hyt syn erfnama toe bieden da fyaerda penningh lichtera dan hit wird se” (220). d. i. zoo moet hij het zijn erfgenaam bieden den

(219) RICHTHOFEN, S. 261.

(220) ald. S. 392.

vierden penning minder dan het waard zij. Of dit aanbod tegen een minderen prijs oorspronkelijk algemeen regtens was, kan ik niet beslissen. In de andere bronnen komt het niet voor, en uit de zoo even medegedeelde plaats uit de *Jurisprudentia Frisica* blijkt, dat het in lateren tijd ook in het tegenwoordige Friesland geen gewoonte meer was.

Het openlijk te bodestellen komt herhaaldelijk voor. *Brokmerbrief*, § 89: „Hwasa welle mith sine londe hwerra, sa biade hit vr sine eine burar, hia se lessa ieftha marra, and thi nimet ther vr kniaia muge binna sogen nachtum, ac hwana sat ekemen se; nimth hit, sa skelret him vr ielda, thene halfdel binna fiuwertene nachtem, and thene halfdel binna ene monde; deth hi thet naut, sa ist alle liudum fri; sziwe hia vmbe thet werth, sa biwerie hi thet, ther thet lond ach, a sex penningar mith ene ethe, thet hit alsa biwertherad hebbe” (221). d. i. Wie zoo wil met zijn land ruilen, zoo biede hij het over zijn eigen bureu, zij zijn minder of meer, en die neme het die een naderen graad kan aanwijzen binnen zeven nachten, ook van waar het gekomen zij; neemt hij het, zoo zal hij het hem vergelden, de helft binnen veertien nachten, en de helft binnen een maand; doet hij dat niet, zoo is het allen lieden vrij; twisten zij om de waarde, zoo bewijze hij dat, dien het land toekomt, om zes penningen met een eed, dat hij het alzo geschat heeft. Bijna woordelijk gelijklopend is *Emsiger penningschuldboek*, § 38, met dit onderscheid dat daar niet over ruiling maar over verkoop gehandeld wordt (222). *WIARDA* vergist zich, als hij het woord „hwerra” op dien grond hier ook door verkoopen wil vertalen (223). Vooreerst kan het woord bezwaarlijk die beteekenis hebben, maar ten anderen bestaat er ook volstrekt geen reden, waarom hier juist aan een verkoop zou moeten worden gedacht, daar bij ruiling evenzeer het niaarregt plaats vond.

(221) ald. S. 163.

(222) ald. S. 208.

(223) *Willk. d. Brockm.*, S. 67.

Het slot der bepaling is eenigzins duister; WIARDA (224) voert hierbij ter verklaring aan het *Oostfriesche landregt*, II, c. 261: „De negeste Fründe moegen den Fremden ut den Koep dryven mit Negerkoop, und wann oek de fremde Mann dat duirer gekofft, als id wert were, ut Orsaken, wente he was riek, eder dat Lant was em geleglich, und hadde voele Geldes, so bedarven de negeste Fründe den Koeper, den se uth den Koep dryven willen, nicht meer geven, dann de Weerde is” (225). Hij verklaart de plaats dan aldus: Niemand mogt zijn land, ten nadeele zijner tot het retract geregtigde erven, aan vreemden verkoopen boven de waarde. Ontstond er nu geschil tusschen den vreemden kooper en den retrahent over de waarde, zoo moest de verkooper bewijzen, dat het land hem zooveel waard geweest was, als de koopprijs bedragen had en dat hij het voor dien prijs werkelijk verkocht had. Is deze verklaring juist, dan wordt hier over twee verschillende gevallen gehandeld, eerst over het geval, dat het goed openlijk te bode gesteld wordt, en de erfgenaam van zijn regt van naasting al of niet gebruik maakt, vervolgens over het geval, dat het goed onder de hand aan een vreemde is verkocht, en de erfgenaam zijn revocatierecht, waarover straks nader zal worden gehandeld, doet gelden.

Dat, wanneer het erf te bode gesteld was en de erfgenaam zijn regt van naasting niet had doen gelden, de zaak hiermede haar beslag had, en de erfgenaam daarna niet weêr op den koop kon terugkomen, zien wij uit een andere plaats in den *Brokmerbrief*, § 85, 86: „Londcap ne meyma nawet ma sa enes with sedsza. Hwasa heth en lond capad and vr gulden and fagad, ieftha to here seld, and en other thet thenna with sedsze, ther alsa sib se, sa hebbe hit theret capad heth” (226). d. i. Landkoop mag men niet meer dan eens tegenspreken. Wie zoo heeft een land gekocht en vergolden

(224) A. a. O., S. 69.

(225) Verg. ook ald. II, c. 248.

(226) RICHTHOFEN, S. 163.

en gebruikt, of te huur gegeven, en een ander dat dan tegen- spreekt, die alzoo verwant zij, zoo hebbe hij het die het ge- kocht heeft. Bijna woordelijk hetzelfde komt voor in *Emsi- ger penningschuldboek*, § 37, waar evenwel achter de woorden „sa bihalde thet lond ther hit erst ekapad anda vorgulden heth“ met regt wordt bijgevoegd: „sa fir thet thi kap hebbe epenber wesen, anda hit tha friundum tofara bethen hebbe“, d. i. voor zoo verre als de koop hebbe openbaar geweest, en hij het den vrienden te voren geboden hebbe; immers had dit geen plaats gehad, dan kwam, zooals wij straks zullen zien, den erfgenaam wel degelijk een revocatieregt toe.

De *Brokmer* en *Emsiger* rechtsbronnen spreken van een aanbieden over de bureu; langzamerhand schijnt de gewoonte te zijn ontstaan, om het openlijke bod te doen over het geregt, of over het geregt en de kerk; ten aanzien der vraag, hoe dikwijls dit aanbod moest worden herhaald, bestaat geen eenstemmigheid tusschen de onderscheidene rechtsbronnen. *Keuren van Humsterland*, § 34, 35: „Soe we so lande wylle verkopen iofte sellen, so biede he over den warff dre bynnen twintich nachten, en wylt de sibbe neet kopen, al dar after selle en verkope hyt den vremde to also dane kestene, so de elmethe en der bureu wilkore. Waerso eyn man wyl landt wyxelen, so beede hyt synen vrenden dree to den warve, ioff dat de sibbe hebben wylle, so wylle en kope hyt by meenre vrende raede bynnen dre hemmerike, bynnen ses wee- ken“ (227). Hier wordt dus alleen een aanbieding gevorderd over het geregt, die evenwel drie maal moest worden her- haald. *Langewolder keuren*, § 30: Weso lant verkopen will, de bedet tho des rechten arfgenamen huese mit wartlicke wit- schape der redgen, und mit bueren, und oock up den hove mit kerckspraeecke; wilt de rechte arfgename kopen, he ne- met, wil he neet so verkope he dat wen he will“ (228). In

(227) ald. S. 361.

(228) ald. S. 368.

deze vrij oude regtsbron vinden wij reeds eene dubbele aanbieding, aan het huis in tegenwoordigheid van regters en getuigen, en op het kerkhof. Van eene meermalen herhaalde aanbieding blijkt hier evenwel niet. *Regten en vrijheden van Albrecht van Beijeren* van 24 Augustus 1398: „Item so en sel nyement Lant copen, ten si drie Sondaghe ouer die Kerspil Kercke, daer dat Lant gelegen is op gheboden“ (229). Hier wordt dus enkel een drie maal herhaald opbod over de kerk voorgeschreven. *Willekeuren der vijf deelen*, § 30: „Hwaso een land sella vil, dat hyt wr sine ghaekerka biede alle dam deer nest vessa villet tree dagen. Ief hit nimmen capet om dat bod, soe aegh hy to da waer to commen, ende al deer toe bieden tree dagen, alle dam deer nest vessa wil. Ief hit dis tredda deis nimmen capet deer nest is, soe aghen da riuchteren hine to ferdien, deer hit oen hiara andert caped, dat him nimmen wald iesta onriucht dwe deer oen“ (230). d. i. Wie zoo een land verkoopen wil, dat hij het over zijne dorpskerk biede alle degenen die naast wezen willen drie dagen. Indien het niemand koopt op dat bod, zoo moet hij in het geregt komen, en aldaar bieden drie dagen, alle dengene die naast wezen wil. Indien het des derden daags niemand koopt die naast is, zoo moeten de regters hem bevredigen, die het in hunne tegenwoordigheid koopt, dat hem niemand geweld of onregt doe daar aan. Hier vinden wij eene drie maal herhaalde aanbieding, eerst over de kerk en daarna over het geregt voorgeschreven; wanneer bij die verschillende gelegenheden niemand het regt van niaar deed gelden, mogt het erf aan vreemden worden verkocht, en de kooper kreeg dan geregtelijke toewijzing, hem werd dan een ferdban verleend, zooals men het noemde, waardoor hij tegen alle verdere aanspraak gevrijwaard was. *Keuren van Wymbritseradeel*, § 14: „Di XIV pont is, datter nen greetmaen nen ferdeban dwaen

(229) *Charterb.* I, 287.

(230) *RICHTHOFEN*, S. 476.

scellet, of nen landboede gaer wyse schilleth, noch nen nyar fan landt to ti wysen, het sie tofarra ket wr dae gaetzercka fan da eehera, deert landt in leit; ende da nammen fan dae lande in scrifte wr toe iaen, ende dae eehera dat weer ti dae waer thi bringen, haert ket sie dan naeth, ende dae ferdeban, ende landboede, ende om nyar van lande to riuchten opt scheenste fan dae waer, ende naeth ien to riuchten, daewyl ther twer waren sint alst wel falt; ende nenne een greethman scel ner mey nen ferdban, landebode, ner nyar, ghaer wysa, het sie seck dat hi hadde twer swerne eeheren in dis ora greetmannis stede, deert byfollen sie fan dae gretmaen, der dat naeth ienwerdich is; ende dae twer greetmaen togar naeth meer to nymmen fan een ferdban to siglien, elck twa pondt, iesta fan een landbode, ande dat nyar twa pond; hwase habba wol, ende hwase nath habba wol, dy mey hila, ors om dat ferdban mogen dae greetmaen bifelle, dat ma zie teme" (231). d. i. Het XIVde punt is, dat er geen grietmannen geen ferdban doen zullen, of geen landbod zamen wijzen zullen, noch geen niaar van land toe te wijzen, het zij te voren gekondigd over de dorpskerk door den dorpsregter waar het land in ligt; en de namen van het land in schrift over te geven, en de dorpsregter dat weer in het geregt te brengen, of het gekondigd zij of niet, en den ferdban, en landbod, en om niaar van land te regten op 't schoonste van het geregt, en niet tegen te regten, dewijl er twee regten zijn zooals 't wel voorvalt; en geen grietman zal noch mag geen ferdban, landbod, noch niaar, zamenwijzen, het zij zaak dat hij hebbe twee gezwozene dorpsregters in des anderen grietmans plaats, wien het bevolen zij door den grietman die daar niet tegenwoordig is; en de twee grietmannen te gader niet meer te nemen van een ferdban te bezegelen, elk twee pond, of van een landbod, en het niaar twee pond; wie ze hebben wil, en wie ze niet hebben wil, die mag wachten (?), anders wegens den ferdban mogen de grietmannen bevelen,

dat men ze temme (?). Enkele uitdrukkingen zijn mij duister. Wat beteekent „ende dae ferdeban, ende landboede, ende om nyar van lande to riuchten opt scheenste fan dae waer, ende naeth ien to riuchten, daewyl ther twer waren sint alst wel falt” en het slot der plaats? Ik weet het niet te verklaren (232). Overigens is de zin der plaats in 't algemeen, geloof ik, duidelijk. Eerst wordt er gezegd, dat er door den dorpsregter aanbieding moet worden gedaan over de dorpskerk; dat de dorpsregter vervolgens voor het gerigt de aanbieding moest bekend maken, en dat daarna de aanbieding over 't geregt moest geschieden; vervolgens wordt er, naar 't mij toeschijnt, gehandeld over 't geval dat de grietman niet tegenwoordig is en een ander grietman zijne functie waarneemt; terwijl ten slotte de emolumenten der grietslieden worden bepaald (233). *Stadboek van Bolsward*, cap. 64: „Wie land off huysinghe vercofft heeft, salse laeten bieden drie Sondaeghen by, en ouer dye Kerek, ende als die boeden omgecomen zyn, soe sal dat Recht eenen dach daer toe leggen den coop gaer to wysen, ende wort dan dye coop niet verset, soe salmen gaer wysen” (234). Nagenoeg hetzelfde komt voor in het *Stadboek van Sneek*, terwijl daar nog bovendien het volgende is bepaald: „Ende soe wie dat die huysinghe of dat land nyet laet bieden ouer die Kerek, als foersz. steeth, die verboert acht pondt, ende die Koep zal nyet wesen” (235). Volgens de Stadboeken werd alzoo een viermaal herhaald aanbod gevorderd, driemaal over de kerk, eens over 't geregt, en dit schijnt ook de zin te zijn van de *Jurisprudentia Frisica*, Tit. XXX, § 25, 27, 28, 29: „Item: Hwaso een land

(232) Ook RICHTHOFEN is met dat „teme” verlegen. Zie *Wörterb.*, in voc. *tema*.

(233) Verg. hierbij *Stadboek van Sneek*: „Item, twee Burgermeesters ende twee Schepenen zullen een Ferdban besegelen, ende ele van hem allen zal hebben een half pont van segelen, ende nyet meer.” *Charterb.* I, 573.

(234) *Charterb.* I, 559.

(235) ald. bl. 576. Verg. ook blz. 287.

Themis, D. XVI, 1ste St. [1869].

sella wil, dij is schyldich to byeden wr den waer ende wr da tzercke, ende hwanneer da boed omcommen sint, so schel me den caper ende den seller gaer wisa; ende dit is een gued syd, hoedat dume lyoed hyaere land naet allyck ho to bringe. Dit halt ma foer syd ende pliga in da mena fyff delen: In 't arst: Haet ayn, jeff ferdban, off nyaer op dyn fyaerde dey myt noulicke panden naet foerseth wirdeth, eer dij fyaerde dey to reemud wirth, off myt riucht wonnen is, dat is dij Gretman mey syn meyruchteren scyldich in der macht to wisen. Item: Hwa dyn fyaerde dey to jowt, jeffta hym myt riucht offwonnen is, dat dij dan is eela al syn riucht fan der seeck. Item: Hwa dat nyaer fan landen hab ba wil, dy schel dat nyaer bysetta, eer hij den fyaerde dey fan da boden to jowt, off hym myt riucht offwynne lethz (236). d. i. Item: Wie zoo een land verkoopen wil, die is schuldig te bieden over het geregt en over de kerk, en wanneer de biedingen omgekomen zijn, zoo zal men den kooper en den verkooper zamenwijzen; en dit is een goede zede opdat dom me lieden hun land niet om 't even hoe te zoek brengen. Dit houdt men voor zede en gewoonte in de gemeene vijf deelen: In 't eerst: Wat eigendom, of ferdban of niaar op den vierden dag met voldoende panden niet verzet wordt, eer de vierde dag toegestaan wordt, of met regt gewonnen is, dat is de grietman met zijne mederegteren verpligt in 't bezit te wijzen. Item: wie den vierden dag toegeeft, of hem met regt afgewonnen is, dat die dan kwijt is al zijn regt van de zaak. Item: wie het niaar van landen hebben wil, die zal het niaar bezitten, eer hij den vierden dag van de biedingen toegeeft, of zich met regt afwinnen laat.

Wat de wijze van betaling betreft, zagen wij uit de boven medegedeelde plaatsen uit den *Brokmerbrief*, § 89, en *Emsiger*

(236) Opmerkelijk is het, dat, volgens de *Jurisprudentia Frisica*, Tit. XXX, § 3, de aanbieding over de kerk en het geregt niet noodig was, en dat het, om het revocatierecht van den erfgenaam te ontzenuwen, voldoende was, indien hij met den verkoop bekend was geweest.

penningschuldboek, § 38, dat die geschieden moest in twee termijnen, de eerste binnen veertien dagen, de laatste binnen eene maand. Volgens de *Jurisprudentia Frisica*, Tit. XXX, § 30, moest evenwel reeds dadelijk voor het geregt de betaling plaats hebben. »Item: Hwa dat nyaer van landen habba wil, dij schil da bytalinghe reed habba ende foer riucht tona, ende dyn oenbringh aeskia, enda hwa dat naet deth, dij mey neen nyaer habba.» d. i. Item: Wie het niaar van landen hebben wil, die zal de betaling gereed hebben en voor 't regt toonen, en den aanbrengh eischen, en wie dit niet doet, die mag geen niaar hebben (237).

In het *Charterboek* (238) zijn onderscheidene ferdbanken afgedrukt. Ik zal er als voorbeeld slechts een mededeelen.

»Ich Vteka Bauwenga, Gretman tho Wobbenghabreggha, ende Wyba Jelkama, ende Feyka Ferkisma, ende Reyner Bobingha, meede Ryochteren, duaeth kunt, vnd kanlych alla lyodim myth dysse breue, dath Hylle Ryurdisma hyer voer ws koem in ws staende ryucht tho Wobbenghabreggha, ende byjerrade eyndom, ende ferdban op Smeengha goet of land, also graet, als dath is tho Birstens, an haighe ende an legha, an tzerp ende an fyelda, een dey, den ora, den tredde, ende den vyarda, ney ryuchte ende ney plyga, dar wy vorsz. Gretman ende Riuchteren Hyllen al da ferra-in da bysittighe heden wyset in Smeengha goet of land; ende wy vorsz. Gretman en Ryuchteren fregen op elken dey by zunderlingha, of dyth vorsz. eyndom ende ferdban emma wedersprecka, ief wedersetta wolde, der Hylla vorspreka byjerret, da daer nemma koem, deert wederspreke, of myth pand schotte, da deden wy vorsz. Gretman ende Ryochteren Hyllim eyndom ende ferdban op dyth voersz. Smeengha goet ende land, als

(237) Verg. ook *Oldambster landregt*, Dl. I, § 16, in verb. »mit reden gelde«, welke plaats straks zal worden medegedeeld.

(238) Dl. I, 332, 401, 464, 514, 515, 521, 543, 661, 747. Koopbrieven, waarin het herhaald gedaan opbod vermeld wordt, zie ald. bl. 496, 537.

hy alhiir tho ferra byscreuen stet, by fulla deghun, ende by rede vser mena Ryuchteren, int jouwelike tho duyrane, zunder wederspreke aller lyodena. Ende wij Gretman ende Ryochteren byfollet datter Hyllen Ryurdisma nemma wald, ner onryucht in dwac, hyt nee dath Hylle of eyna komme als een man, of eyna is schuldig tho kommen» (239). d. i. Ik Uteka Bauwenga, grietman te Wobbengabrugge (Wymbritseradeel), en Wyba Jelkema en Feika Ferkisma, en Reyner Bobingha, mede regteren, doen kond en kennelijk allen lieden met dezen brief, dat Hylle Ryurdisma hier voor ons kwam in ons staande geregt te Wobbengabrugge, en begeerde eigendom, en ferdban op Smeengha goed of land, alzo groot als dat is te Birstens, aan hoog en aan laag, aan terp en aan veld, een dag, den andere, den derde en den vierde, naar regt en naar gewoonte, daar wij voorz. grietman en regters Hylle al te voren in het bezit hadden geweest in Smeengha goed of land; en wij voorz. grietman en regters vroegen op elken dag in 't bijzonder, of dit voorz. eigendom en ferdban iemand weerspreken of weerzetten wilde, daar Hylle toewijzing begeert; toen daar niemand kwam, die 't weersprak of het pand keerde, toen deden wij voorz. grietman en regters aan Hylle eigendom en ferdban op dit voorz. Smeengha goed en land, als hier te voren beschreven staat, bij volle dagen en bij raad onzer gemeene regters, in 't eeuwige te duren, zonder wederspraak aller lieden. En wij grietman en regters bevelen dat er aan Hylle Ryurdisma niemand geweld noch onregt doe, tenzij dat Hylle van den eigendom komt als een man van den eigendom schuldig is te komen. Enkele uitdrukkingen zijn mij nog duister. Vooreerst wat beteekent het «wedersetta» en «myth pand schotte»? Iets dergelijks vonden wij ook in de aangehaalde plaats uit de *Jurisprudentia Frisica*. Ten anderen zijn mij de woorden «by fulla deghun» niet duidelijk. Kan het ook beteekenen: bij vollen dag? Het is toch bekend

dat het geregt moest worden gehouden bij lichten dag of klimmende zon (240), of beteekent het, dat de dagen der te bodestelling geheel verlopen waren? Eindelijk begrijp ik het slot ook niet regt; ik gis dat het zeggen wil, dat niemand den eigenaar geweld en onregt mogt aandoen, zoolang hij den eigendom niet op regtsgeldige wijze verloren had.

Wanneer het goed niet behoorlijk was te bode gesteld (241), hadden de erfgenamen het regt om den verkoop te doen vernietigen en den eigendom op te vorderen, welke aktie evenwel de koper kon afweren door een beroep op bezit van jaar en dag; in geval van afwezigheid buiten 's lands konden zij dit revocatieregts binnen zekeren tijd na hunne terugkomst nog doen gelden. Het algemeen beginsel, dat een verkoop buiten toestemming der erfgenamen geen regtsgeldigheid had, vinden wij uitgesproken in eene boven reeds medege-deelde plaats uit het *Schoutenregt*, § 37: „Ief hit aeck ymmen capet buta dis eerfnama mode, als di odera man sterft deer dat eerwe seld haet, so aech die eerfnama een ferd oen da gued ende eerwe, ende di odera nene fyafollingha“ (242). d. i. Indien het ook iemand koopt buiten des erfgeaams toestemming, als de andere man sterft die het erf verkocht heeft, zoo komt den erfgenaam een vrede aan het goed en erf toe, en den ander geen geldvergoeding. *Oldambtster landregt*, Dl. II, § 41: „Dit is recht, alle wissel sal staen off de man vp syn eygen guet toe gaen, het en sy dat he dat gedaen hebbe by syner vrenden wille. Soe waer ein man doet lantwissel ofte lantcoep buten syner vrenden wille, vnde gelyck den vrenden de wissel ofte coep nicht behaget, soe moegen se den man syn eygen guet weder vryen dat he vanden wissel vnde coep gegeven hefft, vnde moegen treden vp dat guet

(240) Verg. GRIMM, *Rechts-alt.*, S. 813 fgg.

(241) Dit werd *kamerkoop* genoemd, naar 't mij voorkomt. Verg. *Keuren van Wymbritseradeel*, § 32. RICHTHOFEN, S. 503. *Regten en vrijheden v. Albr. v. Beijeren*. *Charterb.*, I, 287. *Stadboek van Sneek*, ald. 576. *Jurisprudentia Frisica*, Tit. XXXI, § 13.

(242) RICHTHOFEN, S. 392.

vnde besitten dat mit rechte euwelyck ende erfelyck» (243). De verjaring van jaar en dag vinden wij in de volgende plaatsen. *Oldambtster landregt*, Dl. I, § 16: «Soo wie daer naercoop begeret nae Lantrecht, die sal den anderen affdryven mit reden gelde, bynnen jaer vnde dach» (244). *Willekeuren der vijf deelen*, § 31: «Hwaso claghet om nyercaep, ende di ora tioeght et toe da aina, soe fyr soe hy dat tiugh hadde, dat hyt ieer ende dei biuetten ende bisetten hadde, so moet hi al deer mei fri wessa; breckt him des tiuges, so fyr so di ora dat nier birecknia mei, so moet hi him dine caep rema» (245). d. i. Wie zoo klaagt om niaarkoop en de andere trekt het tot den eigendom, zoo ver zoo hij het getuigenis hebbe dat hij 't jaar en dag bevat en bezeten hebbe, zoo moet hij al daar mede vrij wezen; ontbreekt hem dat getuigenis, zoo ver zoo de andere het niaar berekenen mag, zoo moet hij hem den koop ruimen. Tot opheldering dient, dat de uitdrukking «di ora tioeght et toe da aina» beteekent: de andere beroept zich op eigendom, zooals die woorden dan ook door de uitgevers der *Oude Friesche Wetten* worden overgezet. *Jurisprudentia Frisica*, Tit. XXX, § 11: «Dat is riucht: Als een caper bysit een land restelick, sonder weerspreeck, een jeer langh, eefterdam soo haet dij sibste syn nyaer, deer hij deeroen haet, wrlern. § 15. Item: So is 't syd ende plyga: Hweerso een man een land copeth haet, ende dat bysetten haet dat een jeer ende dat oer, eefterdam mey ma hym naet oeffdrywa mey neen boed, ner myt neen nyaer.» d. i. Dat is regt: Als een kooper bezit een land rustiglijk, zonder tegenspraak, een jaar lang, daarna zoo heeft de naastverwante zijn niaar, dat hij daaraan heeft, verloren. Item: zoo is 't zede en gewoonte: Waar zoo een man een land gekocht heeft, en dat bezeten heeft het eene jaar en het andere, daarna mag men hem niet afdrijven met geen bod, noch met

(243) *Pro excol.* VI, 693.

(244) *Pro excol.* VI, 676.

(245) RICHTHOFEN, S. 476.

geen niaar. In § 15 wordt gesproken van „dat een jeer ende dat oer.“ Beteekent dit hetzelfde als in § 11 „een jeer langh?“ Anders bestaat er strijd tusschen de beide plaatsen, wat intusschen in eene compilatie als de *Jurisprudentia* volstrekt geen zeldzaamheid is, en waarvan ook in onzen titel over het niaarregt wel meer voorbeelden voorkomen. Immers zoo vinden wij in § 12 de aan het Romeinsche regt ontleende verjaring van tien en twintig jaar vermeld onmiddellijk nadat er over bezit van één jaar is gesproken.

Over het geval van afwezigheid wordt gehandeld in het *Bolswarder Stadboek*, cap. 64: „ten waer sake, datter buiten Landis waer, dye daer nyaer an hebben mach, ende als hy dan toe huys compt, soe salmen hem noghelik kundighen, ende sprecht hy dan nyet binnen der maent, soe is hy syn nyaer quyt“ (246). Nagenoeg hetzelfde komt voor in het *Stadboek van Sneek*, (247). Of ook de vrij zonderlinge bepaling van het *Westerwolder landregt*, c. II, § 1 hierop doelt, durf ik niet beslissen; doch 't heeft er wel den schijn van. „Off daer een arue verkoft worde, daer een ander negerkoep to wolde wesen, die solde dat ontfangen over den wynkoep (248), ende solde daer lopen van stonden als hy dat wuste; ende vonde hy een peert in den tudder (249), dat mach he up lossen und ryden daer na, und seggen den koep op, ende betalen den wynkoep, ende brengen dat peert weder up syn pas, soe veer als hy dat weet van den kope; off he oock des nyet enwiste, sal he des onversumet wesen to dartich iaren, ende weer hy binnen landes, soe solde hy van stonden an ontseggen, en of hy des oock niet enwiste, soe sal he daer

(246) *Charterb.* I, 559.

(247) ald. 576.

(248) Kan hetgeen NOORDEWIER, *Ned. regts oudh.* bl. 52 over het regt van Voorne mededeelt, hier ook ter verklaring dienen?

(249) Dit is hetzelfde als *tuyer*, Friesch *tiader* en beteekent halsband, strik. Verg. KILIAN, in *voc.*, en RICHTHOFEN, in *voc.*

voer doen twalff manne eden» (250). Het komt mij voor, dat die tijd van dertig jaar alleen gegeven werd aan hem, die buiten 's lands was, en ik veronderstel, dat die termijn gerekend werd van het oogenblik van den verkoop; immers van hem die binnen 's lands was wordt gezegd, dat hij den koop «van stonden an ontseggen» moest.

Naast het niaarregt der erfgenamen ontwikkelde zich later nog een niaarregt uit kracht van naastlegerschap en gemeenschap, dat evenwel ook reeds in de 14de eeuw bestond (251). Hoezeer dit eigenlijk niet onder de afdeeling, die over het familieregts handelt, te huis behoort, meen ik het evenwel hier toch eene plaats te moeten geven, om het leerstuk van het niaarregt niet te verbrokkelen.

De bronnen bevatten daaromtrent het volgende. Vooreerst herinner ik hier aan de boven reeds medegedeelde plaats uit de *Upstalboomsche wetten*, waaruit bleek, dat onder de bloedverwanten de naastleger voorging. Hetzelfde beginsel meen ik te vinden in den *Brokmerbrief*, § 83: «Londwixle meima vnddua vnder sibbe mith nyarwixle, inna tha londe theret erest on erath is, ieftha ina tha londe ther a tuihalwa slates send, ewenpende bi rediena worde» (252). d. i. Landwisset mag men ongedaan maken onder verwantschap met niaarwisset, in het land waaraan het naast geakkerd is, of in de landen die aan beide zijden van de sloot zijn, tegen gelijken prijs bij der registers woord.

Uit dezen voorrang der naastlegers onder de bloedverwanten ontwikkelde zich vervolgens, naar 't mij toeschijnt, het niaarregt van vreemde naastlegers. Dit treffen wij reeds aan

(250) RICHTHOFEN, S. 261. Verg. ook v. WICHT, S. 564, n°. IV, waar eveneens aan afwezigen een tijd van dertig jaar wordt gegeven.

(251) Verg. *Oude Friesche Wetten*, bl. 334 volg. nanteek.

(252) RICHTHOFEN, S. 163. Kan hierbij ook vergeleken worden *Hunsingoer overregt*, § 22, S. 351? De plaats is mij evenwel niet regt duidelijk. In het *Emsiger penningschuldboek*, § 39, S. 209, schijnt het tegenovergestelde Lepaald te zijn.

in het *Emsiger penningschuldboek*, § 39: „Ac nel thi sibdel thet nawt hebbe, sa mey thi swetnat, ieff thi ther nest lith, niarcap weisa” (253). d. i. En wil het verwante deel het niet hebben, zoo mag de grensgenoot, of die daar naast ligt, niarkoop wezen. De naastleger kwam dus eerst in de tweede plaats na den bloedverwant, die het eerst tot het niaar geregigd was. *Stadboek van Groningen*, B. II, § 29: „Kofte yenich man van buten erfachtich guet in onser stad of in onser merke so moghen die maghe nar kopes bruken daer nae die swed noten ende na onse borghers bynnen iaers of sie willen” (254). Tegenover vreemdelingen is hier dus zelfs ook aan burgers een niaarregt toegekend (255). *Regten en vrijheden van Albrecht van Beijeren* van 1398: „Item in allen Landcope sel die naeste maech naest wesen, ende daernae die den Lande naestgelegen is, om gelycke betalinge ende wissel, ende des gelycke van Heyne ende van stenen Husen” (256). En zoo vinden wij dan ook onder eene *kwitantie wegens ontvangen koopschat* van 10 November 1471 vermeld: „Item ic hab den nestlegger dit forsz. feen, eens ende oersta, beden to kaep, ende hi hath andert, dat hi dat betal naet hath, ner naet reda mey” (257). d. i. Item ik heb den naastleger dit voorz. veen, eens en andermaal geboden te koop, en hij heeft geantwoord, dat hij de betaling niet heeft en niet schikken kan. Eindelijk moet hier nog genoemd worden de boven reeds medegedeelde plaats uit de *Jurisprudentia Frisica*, Tit. II, § 27.

Voorts komt er nog een niaarregt voor uit kracht van gemeenschap. *Stadboek van Groningen*, B. II, § 26: „Waer

(253) ald. S. 209.

(254) *Pro excol.* V, 32.

(255) Dit komt ook elders voor. Verg. WALCH, S. 75 fg., 464 fgg.

(256) *Charterb.* I, 287. Ten aanzien der uitdrukking „stenen husen” merk ik op, dat houten huizen tot de roerende goederen gerekend werden, en daarom niet aan het niaarregt onderworpen waren. Verg. *Oude Frische Wetten*, bl. 246, aant.

(257) ald. bl. 648.

huse hofstede erue ende guede bynnen onser stad ende vri-
heiden van groninghen verstoruen ende gheeruet sijn in me-
nigher handen dan in een wort daer een deel of meer van
verkocht of ewich verhuert eer dat guet ghesceiden is so mo-
ghen de mage de daer part ende an deel mede an hebben Ende
de sibbesten gaen voer naercopes daer van bruken ende hebben
of si willen bynnen twee maenden na den daghe dat hem die
coep of hure witlic is gheworden voer also vele coepscattes of
hure op al sulke termyne ende daghe to betalen als daer voer-
ghegheuen ofte ghelouet is to betalen Ende willen de maghe
den naer coep niet de daer part an hebben bynnen den voorsz.
tijd so moghen die vreemde de daer pard ende andeel mede an
hebben de bynnen groninghen woenachtich sijn den naer coep
daer of bruken ende hebben of sie willen bynnen ses weken
na der voerscreuen tijd in al sulker maten ende tijden den
coepscat to betalen als voerscreuen is» (258). *Stadboek van
Bolsward*, c. 67: «Waer luyden zyn, die huysinghe to sa-
men hebben, ende land, ende steeden, moeghen sye nyet in
eens, soe sal hy, dye scheyden will, dat land, steed off huy-
singhe setten te nemen off te geuen, ende dye ander mach
hem beraeden een maent langh, off hyt nemen will, off gheuen,
ende salt dan nyemandt ouergheuen» (259). Nagenoeg de-
zelfde bepaling komt voor in het *Stadboek van Sneek* (260).
Het tegenovergestelde vinden wij evenwel in de *Jurispru-
dentia Frisica*, Tit. XXX, § 18, 19: «Item: So mey dij
broer syn deels landen, dyr hy toe manda haet mey syn broer,
ondeeld, sella, hwyr dat hij wil, ende dij broer mey dyn caep
naet wrsprecka ney da riucht. Item: So mey ellick menscha,
deer ondeeld gued haed to manda mey een orem, syn deel
aweey jaen, hweer dat hij wil, wr da ora moed.» d. i. Item:
Zoo mag de broeder zijn deels landen, die hij mandeelig heeft
met zijn broeder, onverdeeld, verkoopen, waar dat hij wil,

(258) *Pro excol.*, V, 29.

(259) *Charterb.* I, 559.

(260) *ald.* 576.

en de broeder mag den koop niet weerspreken naar het regt. Item: Zoo mag elk mensch, die ongedeeld goed heeft mandelig met een ander, zijn deel weggeven waar dat hij wil, tegen des anderen wil. Wanneer men deze woorden evenwel in verband beschouwt met hetgeen er voorafgaat, schijnt het wel, dat de compilerator van dit regtsboek hier onder den invloed van het Romeinsche regt is geweest.

Opmerking verdient eindelijk nog de volgende bepaling in de *Stadboeken van Bolsward*, c. 66, en *Sneek*: „Item ist zaeke, dat huysen-steeden to caep vallen in onser Stadt, soe is dye ghene, dye huysinghe dair op staen heeft, nyaer daer toe, dan een naeste land, off een tredde sibdeel“ (261).

In lateren tijd, toen het Romeinsche regt meer ingang begon te verkrijgen, schijnt men het niaarregt daarmede strijdig geoordeeld te hebben, inzonderheid met de *l. 14 C. de contrah. emt.* (IV, 38). Volgens de *Jurisprudentia Frisica*, waar ook op deze bepaling gewezen wordt, schijnt het evenwel in Friesland niet te zijn afgeschafft (262).

(Wordt vervolgd.)

(261) ald. bl. 559, 576.

(262) Tit. XXX, § 16.

BOEKBEOORDEELINGEN EN VERSLAGEN.

AKADEMISCHE LITTERATUUR.

J. KLAASESZ. DE BOER, *Bijdrage tot de geschiedenis der dijkspligtigheid in Friesland, inzonderheid met betrekking tot Oostergoo.* — Utrecht, 1868. 115 bl.

Bij het gemis van eene algemeene geschiedenis van het dijkwezen in ons land, mag het een verblijdend verschijnsel worden geacht, dat wij nu en dan bekwame studenten den graad van doctor in de rechtsgeleerdheid zien verwerven, na het verdedigen van academische proefschriften, die een of ander deel van het vaderlandsch dijkwezen ten onderwerp hebben. Wij danken daaraan menige belangrijke bijdrage tot de kennis van het Nederlandsch Dijkrecht, die op prijs mag worden gesteld. De verschillende monographiën toch die in het laatste 30tal jaren over dijkwezen en dijkrecht verschenen, en waarvan de meesten een bijzonder stuk van het dijkwezen in verschillende gewesten behandelen, beginnen eene niet onaardige litteratuur te vormen, die krachtig zal kunnen bijdragen tot het doen opgaan van het noodige licht, zóó omtrent hetgeen overal in ons land als dijkrecht wordt erkend, als over de zeer uiteenlopende toestanden van het dijkwezen in de verschillende provinciën, waardoor wij eindelijk in het bezit zullen geraken van de materialen, waaruit eene geschiedenis van het Nederlandsch dijkwezen moet worden samengesteld.

Het bovengenoemd proefschrift van den heer DE BOER brengt mede een steen aan voor zulk gebouw; waardoor, in verband met den in 1853 door Mr. MINNEMA BUMA te Leiden verdedigde *Bijdrage tot de gesch. van het Dijkrecht in Friesland*, waarin die schrijver het dijkwezen van

de *contributie der vijf deelen* 1) behandelde, — de vroegere en tegenwoordige toestand in eene belangrijke streek van genoemde provincie aanschouwelijk wordt gemaakt.

In de drie §§ van het 1ste hoofdstuk behandelt de schrijver achtereenvolgens: 1°. den vroegeren toestand in Friesland, en de veanderingen die het gewest, zoowel territoriaal als inwendig ondergaan heeft; 2°. de vraag: wanneer de dijken ontstaan zijn? en 3°. op wiens bevel de dijken gemaakt zijn? Dat de behandeling van het *tweede* dezer punten eenigszins oppervlakkig is uitgevallen, kan niet erg bevreemden, bij den zeer uitgebreiden strijd der meeningen van een groot aantal schrijvers aangaande dit historisch vraagstuk. Mijn zeer geachte en geleerde collega Dr. R. WESTERHOFF gaf daaromtrent in zijne: *Twee hoofdstukken uit de geschiedenis van ons dijkwezen*, in 1865 eene merkwaardige verhandeling uit, die van des schrijvers verbazende belezenheid getuigt; maar waaruit tevens blijkt, dat alles op meer of min aannemelijke gissingen berust en dat wij omtrent het dijkwezen in ons land vóór de 10de eeuw, zoo goed als niets met zekerheid weten.

Met het oog op zijn plan om meer bijzonderlijk de geschiedenis van het dijkwezen in *Oostergoo* te beschrijven, had de schrijver daarom wellicht beter gedaan, wanneer hij deze drie punten, en ook dat in het 2de Hoofdstuk behandeld, als Inleiding tot zijne verhandeling bewerkt had, waarin hij dan die verschillende op geheel Friesland betrekkelijke en dus meer algemeene vraagstukken in breede trekken had kunnen behandelen.

Wat hiervan zij, zoo vermeld ik hier alleen, dat de schrijver uit sommige bepalingen van het oud-Friesche landrecht opmaakt, dat reeds in de 9de eeuw dijken in Friesland

(1) D. i. der vijf grietenijen *Barradeel*, *Franekeradeel*, *Menaldumadeel*, *Baarderadeel* en *Hennaarderadeel*; uitmakende met inbegrip van de sreden *Franeker* en *Harlingen* ongeveer de helft van het van ouds als *Westergoo* bekend kwartier.

aanwezig waren (1), terwijl hij uit andere aanwijst, dat het bevel tot het aanleggen of het onderhouden er van, van het landsbestuur uitging.

Het IIde Hoofdstuk behandelt de vraag: *wie waren belast met het onderhoud der zeedijken volgens de O. F. W.* (oude friesche wetten) *van de vroegste tijden tot 1498?* Opmerking verdient dat, reeds in art. 8 der Rustringer rechten, het beginsel van algemeene dijkplichtigheid werd uitgesproken; het beval dat de Friesen een zeeburg oprichten en een gouden hoep om geheel Friesland slaan zouden, en dat daartoe zoowel de verst afwonenden als de dichtstbijwonenden dijkplichtig zouden zijn. *Ther skil thi utrosta an thi inrosta tes wigis plichtich wesa.* Deze Rustringer rechten schijnen van het midden der 13de eeuw te dagteekenen, zoodat het bevel zeer wel kan gegeven zijn met het oog op de verwoestingen die door den vloed van 1250 waren aangericht, waardoor de geheele west- en zuidkant van het tegenwoordig Friesland voor de Zuiderzee open lag. Hoe waarschijnlijk het dus ook zij, zegt VAN BLOM (2), dat reeds vroeger dijken in Friesland zijn gemaakt, zoo schijnt men na dit bevel om een gouden hoep om Friesland te slaan, meer algemeen tot het bedijken van alle veenen en velden te zijn overgegaan.

Het maken en onderhouden der zeedijken rustte, volgens deze O. F. W., op de grondbezitters (3). Ten aanzien van de mate waarin ieder hunner gehouden was in het onderhoud te voorzien, zijn de bepalingen voorkomende in § 4 van het 2de deel van het *Jus municipale frisonum* opmerkelijk: „dit is recht dat de vrije Fries moet zweeren, met hoeveel

(1) „In 'e niuggende iuw sprekt de wet al fen" it lân to bihâlden tsjin ésé“, en fen „dikjen“, zegt mijn vriend Mr. VAN BLOM, in zijne, ook door den schrijver aangehaalde verhandeling: *De âlde Friske wetten oer de sediken in 't liacht der schiednis biskôge.* — Liowerd 1863, bl. 25.

(2) Ald. bl. 20.

(3) Verg. ald. bl. 38 en 39.

dijks en wegs hij kan volstaan, met meer recht dan de Graaf hem opleggen kan dat hij maken zal wat hij niet behoeft.' Het getuigt van de groote mate van onafhankelijkheid die de Friesen steeds tegenover hunne vorsten wisten te bewaren. De maat van ieders verplichting was van ouds: de grootte van ieders bezitting; zij werd bij den Brief van Hertog Albrecht van Beijeren, van 24 Aug. 1398 naar het bundertal geregeld „pûndmiëtte pûndmiëtte gelik, in alle dielen fen it lân” (pondemate pondemate gelijk, in alle hoeken van het land, 't geen in Zeeland door „met met gelik” werd uitgedrukt.)

Ik kan echter met den schrijver niet instemmen wanneer hij (bl. 28) meent, dat de dijkplicht voor de verst afwonenden, die, volgens hem, waarschijnlijk slechts eenmaal 's jaars tot den dijk behoeften te komen, terwijl de naastbij wonenden voortdurend toezicht op de dijken moesten houden, een *personale*, voor de laatsten daarentegen een *zakelijke* last zou zijn geweest. De aard eener rechtsverplichting toch kan niet afhangen van de meerdere of mindere moeite die aan het vervullen der verplichting verbonden is; en wanneer men moet aannemen, dat dijkplicht een zakelijke last is, omdat hij zijne oorzaak heeft in den grondeigendom, die door den dijk wordt beschermd, *onverschillig in wiens handen die eigendom zich bevindt* (1), — waaruit de rechtsregel ontsprong: — dat geen land mocht worden verkocht zonder den dijk, en die andere, dat gronden die niets opbrachten vrij waren van dijklast (2), dan zal de omstandigheid, dat men niet dagelijks, maar slechts op meer verwijderde tijdstippen geroepen kan worden om een dijk te helpen opmaken, wel niet kunnen te

(1) Volgens den schrijver zelve waren het de „landeigenaars”, 't zij ze veraf, of nabij woonden (bl. 27), de „grondbezitters”, die ieder naar mate zijner bezittingen, de dijken moeten onderhouden (bl. 28.)

(2) Verg. mijne verhandeling: *De publiekrechtelijke natuur der waterschappen gehandhaafd*, in *Themis*, d. XV, (bl. 530 en 531.)

weeg brengen dat een last, die uit zijn aard reëel is, voor sommigen als een personele zou kunnen worden aangemerkt. De eenige mij bekende uitzondering op het zakelijke der dijkplichtigheid is de verplichting tot het betrekken der dijkwacht, in de meeste dijkrechten, ook in die van den tegenwoordigen tijd, aan alle de mannelijke ingezetenen opgelegd, onverschillig of zij grondbezitters zijn dan niet, om op „den klokkenslag” op te komen en persoonlijk te helpen tot afwending van een dreigend of aanwezig gevaar. Deze last is een persoonlijke, maar eene uitzondering die den regel bevestigt.

De drie volgende hoofdstukken hebben meer bijzonderlijk betrekking op *Oostergoo*. In het IIIde wordt eene korte beschrijving gegeven van *Oostergoo's* zeedijken en van dezer onderhoud, tijdens de regering der Saxische Hertogen, 1498—1515; het IVde behandelt het tijdvak van 1515—1718; terwijl het laatste den toestand mededeelt, sedert de resolutie van 7 Maart 1718, tot de afschaffing van den floreen als maatstaf van onderhoudplichtigheid in 1863.

Men kan uit dat door den schrijver hier geleverd historisch overzicht leeren, hoe ook in Friesland, gelijk elders, het onderhoud der dijken vroeger soms zeer verwaarloosd werd, ook wegens den strijd der geburen, nu en dan, over de mate hunner verplichting tot onderlingen bijstand; — hoe de landsoverheid dan tusschen beiden moest komen om de onwilligen tot rede te stemmen en des noods te dwingen; hoe ook dáár de overheid de solidariteit den naaste geburen als rechtsbeginsel in toepassing bracht; hoe ook *spasteking* als middel om zich van dijklast te ontslaan in het Friesch dijkrecht gold; hoe alle regelingen betreffende het opmaken en onderhouden der dijken van de landsoverheid uitging.

De verwaarloozing van het onderhoud der dijken, zelfs in het begin der vorige eeuw, komt treffend uit in het feit dat, toen de Staten in 1718 besloten, dat de oude zeedijk in Westdongeradeel, en in Kollumerland de oude dijk en

de Sandwielsterdijk zouden worden hersteld en in orde gebracht, de onkosten moesten gevonden worden door een onslag over de pondematen van de geheele grietenij, omdat de oude registers niet meer voorhanden waren, *zoodat niet kon nagezien worden, wien het onderhoud dezer dijken ten laste kwam* (bl. 91). Naar de ordonnantie van HENDRIK van Saren, van 1503, kwam het onderhoud der dijken in Oostergoo meer ten laste der aan zee gelegen grietenijen, terwijl de meer binnenwaarts gelegene met het graven van kanalen, het maken van binnen-waterkeeringen, bruggen enz. belast waren, ofschoon te voren dat onderhoud over alle de grietenijen verdeeld was, onverschillig of zij ver van zee of dicht daarbij gelegen waren (bl. 37); tot welk stelsel men echter in 1509 wederom terugkeerde, bij eene ordonnantie houdende eene indeeling van de dijken over geheel Friesland, en waarin o. a. werd voorgeschreven, dat de aardewerken aan de dijken „door allen en yegelyck nae ghelegentheyte ende ryckheyte der personen” met eigen of met gehuurde handen zouden worden gemaakt, terwijl, voor het uitbrengen van hoofden en „andere noetdruffticheeden ende onkosten”, van alle geestelijke en wereldlijke renten eene belasting van 4 stuivers van iederen gulden zou worden geheven, of zooveel meer of minder als de gedeputeerden zouden noodig oordeelen. Ook de steden waren hierin, gelijk het platteland, gehouden, doch van hare huis- en stadrenten zou slechts de helft geheven worden. Dit opnemen van de huizen als onderhoudplichtig voor half geld, was, zegt de schrijver, iets nieuws en bij deze ordonnantie voor het eerst ingevoerd.

De Zeeuwen schijnen ook in Friesland een goeden naam als dijkbouwkundigen gehad te hebben. Bij de vermelding der twisten tusschen die van Ooster- en die van Westergoo over de verplichting om elkander bij te staan — ten gevolge van welke het dijkwezen zeer verwaarloosd was, waarom in 't jaar 1525 eene schouwing van de dijken, sluizen en zijlen

bevolen werd, die 16 dagen geduurd heeft (bl. 43 en 45), — deelt de schrijver mede, dat twee Zeeuwsche dijkmeesters waren ontboden om de dijken van de beide Dongeradeelen te bezichtigen en raad te schaffen. Uit hun verslag blijkt, dat zij waren genaamd ANTHEUNIS PIETERSZ. en GELEYN SYMONSZ., *Meesters dyckers in den lande van Zeelant*. Zij hadden aangeraden om vier of vijf rijzen hoofden uit te brengen en het talud van den dijk, zoover de slag van 't water komt met eene soort van rijswerk te voorzien, door er goed riet, beter groen dan droog, op te spreiden, „by matten van matten ende op dat rys, alsoe gespreyt weesende, „zoudt men leggen horden ende die met goede houten „anckeren in denselven dyck vestigen”, iets wat in Friesland toen onbekend was. Jammer, zegt de schrijver, dat de verstandige maatregelen door de Zeeuwsche dijkmeesters aanbevolen zoo weinig zijn opgevolgd. Wanneer men de maatregelen beter had opgevolgd, dan zou het zoo nuttige en heilzame voorland behouden zijn geweest, door welks verlies de dijken oneindig veel geleden hebben (bl. 51.)

Eene aan Friesland eigene bijzonderheid was de onrechtmatige verplaatsing van de dijkplichtigheid van het eene stuk lands op het andere. De Staten die, bij resolutie van 11 April 1716, tegen het verleggen van floorenen, ingeval van scheuring van landen „op poene gestatueerd” hadden, zagen zich genoopt bij hunne belangrijke resolutie van 7 Maart 1718 (door den schrijver op bl. 76—81 medegedeeld) dezelfde straffen te bedreigen tegen alle eigenaren van keegen en buitenlanden, die ook andere landerijen in dezelfde grietenijen hadden liggen, om zulke keegen en buitenlanden afzonderlijk te verkoopen, te verruilen of te vervreemden, met bezwaring van dijk, hetzij bij uitersten wil, donatie of op andere wijs. De Staten noemden zulke vervreemdingen „fraudente verkooping en alienatie”, die in de daad te weeg brachten dat de onderhoudslast zeer ongelijk drukte, daar de binnenlanden er door ontheven werden van den

dijklast, die werd overgebracht op voorgronden, welke maar al te dikwerf verloren gingen. Reeds in 1528 trachtten Stadhouder en Raden tegen die ongelijkheid van last te waken, zeggende, in hunne ordonnantie van 16 Maart, „alzo myn genaedighe Heeren Statholder ende Raden daghelycx groote „clachte van de gemeenen Lande voorkomt, daerdoor veel „gebreken in de dyckagien overkomt, mits dat een pondemate dicwyls mit de dyckagien belast en beswaert is, ende die „andere pondematen daer naest liggende onbeswaert liggen, „t welck onredelycken is, sullen daeromme sulcke pondematen sonder last van dycken nyet blyven.” (bl. 47.)

Het te hulp komen van in nood verkeerende polders, door remissie van grondbelasting (floreem), 't geen in Zeeland tot het daar bestaand stelsel van calamiteuse polders geleid heeft, treft men ook hier aan. Bij de resolutie van 17 Maart 1718 werd aan de ingezetenen van Ferwerderadeel, West- en Oostdongeradeel, Kollumerland, Achtkarspelen en Dantumadeel surceance van betaling van 's lands floreem, voor zes maanden verleend, op grond dat de zeedijken van deze grietenijen geheel vernield en hunne landerijen door het zeewater overstroomd waren; welke surceance bij de latere resolutie van 3 Sept. werd veranderd in geheele of gedeeltelijke kwijtschelding van den vollen floreem, voor één jaar, naar mate de landerijen door de overstrooming meer of minder bedorven waren. Te *Wierum* werd in 't geheel geen landsfloreem geheven, wegens het zware onderhoud 't welk aldaar op de landen rustte (bl. 89 en 90).

Ook in Friesland, gelijk in Zeeland, werden de Gedeputeerden der Staten nu en dan gelast te beproeven de twisten tusschen de ingelanden van naburige polders over het herstel van hunne dijken zoo mogelijk door overreding bij te leggen en de weigerachtigen tot medehulp te bewegen; maar bleken die pogingen vruchteloos, dan werden zij gelast om zoodanige order op het maken van dijken, en op den

tijd binnen welken, te stellen, als hun goed zou dunken (1).

Ten slotte een woord over de drie stelsels ter bepaling van de mate van ieders dijkplichtigheid, die, volgens het door den schrijver geleverd „historisch overzicht,” in Friesland afwisselend hebben geheerscht.

Het oudste schijnt dat van het bundertal (*pondemate pondemate gelijk*) geweest te zijn; het is waarschijnlijk reeds vroeg, uitdrukkelijk sedert de overeenkomst in 1398 met ALBRECHT van *Beijeren* aangegaan, tot in 1718 toegepast, toen het vervangen werd door het stelsel om de kostbaarheid van onderhoud van ieder roedental dijks tot maatstaf der onderhoudplichtigheid te nemen, waartoe de roedtallen dijks, met welks onderhoud de volgens dijkboek aangewezen vastigheden belast waren, door het Hof, na voorafgaande taxatie in flooreenen (dijksflooreenen genoemd, ter onderscheiding van landsflooreenen) werden geconverteerd (bl. 101). De schrijver keurt dat stelsel, terecht geloof ik, als onbillijk af, vermits de kostbaarheid van onderhoud voor het eene stuk natuurlijk veel grooter was dan voor het andere, daar deze dijk veel meer kosten van onderhoud vorderde dan gene. Dijken die voorland hadden kostten minder dan andere die er geen hadden; terwijl bovendien, als reeds gezegd is, de dijklast van het eene stuk op het andere verlegd was, waardoor vooral de groote onevenredigheid in het getal dijksflooreenen op de verschillende landen gelegd ontstaan is. Desniettemin is deze grondslag van berekening gebleven tot in 1863, toen zij als maatstaf van onderhoudplichtigheid en van stembevoegdheid afgeschafte, en vervangen werd door het kadastraal inkomen van de gebouwde en ongebouwde eigendommen in al die waterschappen, waar tot dusver de dijklast over de flooreenen omgeslagen of het stemrecht naar den floreen geregeld is. (Art. 1 van het besluit van 12 Nov. 1863.)

(1) Verg. mijne verhandeling *Over de verplichting van achterl. polders tot bijstand van voorliggende (hulpbehoevende) polders. — Eene bijdrage tot de kennis van het Zeeuwsch dijkrecht*, in *Themis* d. XIII, bl. 637 volg.

Wanneer nu echter de schrijver, dit besluit der Staten als beter en billijker toejuichende, zegt: „nu drukt de last niet meer op enkelen, zoo als vroeger het geval was. Het dijks- onderhoud kwam toen alleen ten laste van de landeigenaars en dan nog wel van enkelen. Wat ten gebruike van allen bestaat dient op gemeene kosten onderhouden te worden”, — dan vrees ik dat hij deze verordening van 1863 niet juist heeft opgevat. Zin en strekking van dat besluit komen mij voor geene andere te zijn, dan om den floreenlast, op ieder stuk onroerend goed in het waterschap rustende *als maastaf van onderhoudplichtigheid* af te schaffen (art. 1) en daarvoor het kadastraal inkomen van *de tot nu toe met den dijklust bezwaarde gebouwde en ongebouwde eigendommen* in de plaats te stellen. Maar dat daarbij de verplichting tot onderhoud der dijken algemeen gemaakt en voortaan nu ook gelegd zou zijn op de niet-bezitters van vastigheden, wordt, dunkt mij, door den inhoud der artt. 2, 3, 5, 6, 7, 8, 15, 16, 18 en 46 genoegzaam wedersproken. Zoodra de legger van de onderhoudsplichtigheid (die, volgens art. 8, door het waterschapsbestuur moet worden opgemaakt), door Gedeputeerde Staten is goedgekeurd, houdt (zegt art. 46) het *floreenregister* op „den grondslag der regten en verplichtingen van de *ingelanden* te zijn.”

Zietdaar het éénige wat men in beginsel heeft willen veranderen; iets wat den schrijver zelve in 't oog zou zijn gevallen, wanneer hij dat besluit van 12 November 1863 wat nauwkeuriger bezien had. Uit de artt. 2, 5, 6 en 7 blijkt duidelijk, dat de dijklust, als van ouds, bij uitsluiting blijft rusten „op alle vastigheden tot het gebied van ieder waterschap behoorende” (art. 6), op de *ingelanden*, wier rechten en verplichtingen voortaan niet meer naar het floreenregister, maar naar het kadastraal inkomen van hunne gebouwde en ongebouwde eigendommen in het waterschap zullen worden afgemeten, en die dan ook (bij art. 10) alleen genoemd worden, als bevoegd om tegen den door het water-

schapsbestuur op te maken legger der onderhoudplichtigheid in reclamatie te komen.

Mijn oordeel over deze dissertatie is, dat de schrijver een goed werk verricht heeft in de poging om uit de bronnen eene geschiedenis van het dijkwezen in *Oostergoo* samen te stellen; maar dat de kritiesche verwerking der bijeengebrachte materialen te wenschen overlaat. Ik houd mij overtuigd dat de schrijver, wanneer hij, zoo als ik hoop, zijne studiën over het dijkwezen van het gewest zijner geboorte voortzet en daarin wat dieper zal zijn doorgedrongen, dat zelf zal inzien. Moge hij zich door mijne aanmerking van die verdere studie niet laten weêrhouden. Mijne vrij uitvoerige aankondiging van zijn geschrift, — waarin veel goeds is en waaruit ik gaarne erken geleerd te hebben, — zal hem een bewijs zijn van mijne belangstelling in zijnen eersteling; hij moge er eer eene aanmoediging in zien om voort te gaan, dan de zucht om hem van de verdere studie van het dijkrecht af te schrikken.

G. A. FOKKER.

Iets over het benefice van inventaris of voorregt van boedelbeschrijving, door A. J. HAARSELHORST, te Leiden, 1868. (88 bladzijden.)

„De veertiende titel B. W. en de afdeeling van het voorregt van boedelbeschrijving in Rv. behoeven dringend verbetering.” De juistheid dezer stelling van den schrijver zal wel niemand betwisten. Zijne poging, om de geschiedkundige wording van het voorregt van boedelbeschrijving na te gaan en de bepalingen omtrent deze materie aan gezonde regtsbegrippen en de praktijk van het leven te toetsen, was loffelijk. Mag zijn werk ook verdienstelijk

heeten? Gaarne beantwoord ik die vraag bevestigend.

De inleiding begint met het geven eener definitie van inventaris of boedelbeschrijving. Deze definitie mist — gelijk in den regel elke definitie — volledigheid. Men vindt er niet in wat art. 681 Wetb. v. B. R. verlangt. Achttien gevallen worden aangegeven waarbij volgens de wet inventaris moet worden opgemaakt. Het *doel* waarom boedelbeschrijving plaats heeft is *of* grondslag voor eene goede beoordeeling van latere rekening en verantwoording, *of* basis voor eene juiste aanbedeeling bij de ontbinding van een maatschap of gemeenschap, *of* bewaarmiddel ten behoeve van den eigenaar. De *vorm*, waarin zij wordt gegoten, is die eener akte, hetzij onderhandsche, hetzij openbare. De authentieke akten worden opgemaakt door een notaris. Er zijn echter enkele uitzonderingen, bv. de beschrijving die de deurwaarder doet bij het in beslag nemen van roerende goederen (art. 443 B. Rv.), de beschrijving der nagelatene goederen van een overleden schepeling door den schipper (art. 430 W. v. K.), de inventaris door den curator in eene faillite massa (art. 798 W. v. K.).

Wat is in wezen en werking het *beneficium-inventarii*?

Een regtsweldaad, waardoor de erfgenaam, in acht nemende de vormen bij de wet vereischt, kan voorkomen de ineensmelting van eene hem opkomende nalatenschap met zijn eigen boedel: „impedit confusionem inter utrumque patrimonium” (l. 22 cod., de jure deliberandi).

Keizer Justinianus, of liever zijn scherpzinnige dienaar Tribonianus, maakte deze regtsweldaad het eerst een en algemeen. Vóór hem had zij het karakter van een privilegie. Onder Hadrianus aan een bepaald persoon; onder Gordianus aan eene zekere klasse van personen (*militēs*).

Schrijver treedt hier in een historisch onderzoek naar den grond van het erfbeginsel bij de Romeinen en Germanen. Hij vindt dien grond bij den Romein in de patria potestas in verband met de *unitas personarum* en bij den

Germaan in *gehechtheid der bloedverwanten onderling* in verband met het bijeenhouden van het geslachtsvermogen. Bij beide volken was de physisch en moreel krachtigste persoon in het huisgezin, de vader, hoofd des huisgezins, maar deze vertoont zich in het jus civile Romanum als despoot zelfs dan wanneer het kind is man geworden en zelfstandig kan handelen en leven, terwijl de Germanen in den persoon des vaders meer den beschermer en waker voor de belangen des huisgezins zagen. Bij de Romeinen bestond eene onbepaalde magt om naar willekeur over zijne goederen te beschikken en zijne kinderen te onterven. *Uti legasset super pecunia, tutelave suae rei, ita jus esto* (leges XII tabul). Bij de Germanen daarentegen waren in beginsel geen testamenten bekend. *Heredes successoresque suique liberi, et nullum testamentum. Si liberi non sunt proximi gradus in successione fratres, patru avunculi.* (Tacit. de more Germ.) Het naaste bloed erft het goed.

De geschiedenis van de ontwikkeling dezer beide tegenstrijdige erfbeginselen is eene studie, welke getuigt van groote belesenheid en tevens van logische opvatting. Te regt zegt de heer H.: „uit het Romeinsch beginsel volgt 1°. dat de kinderen zich niet mogten onthouden de nalatenschap hunner ouders te aanvaarden, en 2°. dat zij niet alleen de schulden der nalatenschap voor zoo ver die strekte, maar ook die ultra vires hereditatis moesten voldoen“ (l. 8 D. de acq. vel omitt. hered.).

Geleidelijk kwam men op het denkbeeld, om de regelen van opvolging, bij ontstentenis van kinderen, analoog toe te passen op andere gevallen; die analogie werd verkregen door personen te adopteren of te arrogeren, waardoor zij als kinderen werden van den erflater en hunne *acquisitio* (drieledig in vorm *aditio*, *cretio* en *pro herede gestio*) in de gevolgen hetzelfde resultaat opleverde, als die van de eigentlijke sui et necessarii.

Dit strenge regt bleek bij de veranderde omstandig-

heden niet langer houdbaar te zijn. De Praetor, het orgaan der volksovertuiging, bragt wijzigingen aan. Hij gaf den suus en necessarius het beneficium abstinendi en later als noodzakelijk gevolg het jus deliberandi. De slaven hadden reeds het jus separationis gekregen. Zóó werd het beneficium inventarii voorbereid en werd onder Justinianus een *regt*. De voordeelen waren: 1°. het staken van alle vervolgingen tegen de erfgenamen gedurende het maken der inventaris; 2°. niet-gehoudenheid voor de schulden dan tot het beloop des boedels; 3°. voldoening der kosten van begrafenis vóór alle andere schulden; 4°. uitbetaling der bekende schuldeischers of legatarissen naarmate zij opkwamen, en eindelijk 5°. hetgeen in *Nov. 1 c. 21* te lezen staat.

Het grondbeginsel van het Germaansche erfregt was *„der Todte erbt den Lebendigen“*.

Testamenten waren niet in zwang; eene heredis institutio kenden de Germanen oorspronkelijk niet. De erfgenamen behoeften dus niet te aanvaarden noch stilzwijgend noch uitdrukkelijk. Eerst later kwamen testamenten in gebruik, welke zich in den beginne slechts bepaalden tot de roerende of van buiten verkregene onroerende goederen en waren ten behoeve van de overlevende vrouw of adpias causas. Volgens het natuurlijk en maatschappelijk Germaansch volksleven was de erfgenaam niet gehouden om *boven* de baten der nalatenschap de schulden te voldoen, maar die regtstoestand veranderde vooral door den invloed van het Romeinsche regt, dat men als subsidiair deed gelden. Allengskens werd hier te lande zoowel aan den wettelijken als aan den testamentairen erfgenaam het dilemma gesteld: *aanvaarden*, en dus ondergaan de harde gevolgen der saisine of *verwerpen* en dus de realisatie van de saisine voor zich geheel beletten.

Dit gaf aanleiding tot het edict van Karel V: „Voorts ordonneeren wij dat degenen, die hen sullen willen dragen,

erfgenamen bij benefice van inventaris sullen gehouden wezen daartoe te verwerven onze opene brieven daartoe dienende (Placaetb. v. Holl., vol. I, p. 328). Het benefice van inventaris was dus volgens het Justinianesehe regt eene bevoegdheid aan alle onderdanen des rijks toegekend; maar volgens het oud-Hollandsch regt slechts een privilegie of voorregt, dat op aanvraag *kon* verleend worden. Deze toestand is gebleven tot de invoering van den C. N. Nu heeft ieder, die zuiver aanvaarden kan, de bevoegdheid om beneficiair te aanvaarden, mits hij in acht neme twee vormelijke vereischten: 1°. eene verklaring ter griffie der regtbank waar de nalatenschap is opengevallen; 2°. eene behoorlijke inventarisatie der nagelaten goederen. De *verklaring* dient tot kennisgeving aan belanghebbenden; de *beschrijving* tot bepaling van den inhoud der nalatenschap. De voordeelen van zoodanige aanvaarding zijn: 1°. dat de persoonlijke goederen van den beneficiairen erfgenaam niet vermengd worden met die der nalatenschap en 2°. dat hij niet gehouden is om *boven* de baten der nalatenschap de schulden te voldoen. Overigens blijven de gevolgen van beide wijzen van aanvaarden zoowel volgens den Code als ons Burgerlijk Wetboek dezelfde. De beneficiaire erfgenaam is derhalve even als de zuivere werkelijk *erfgenaam*, en treedt van regtswege in het bezit der goederen, regten en regtsvorderingen van den overledene. *Hij handelt voor eigen rekening en op eigen naam en administreert zijne eigene zaak.*

Art. 880 B. W. beheerscht deze materie. Nu doen zich — onder meer — twee vragen voor:

1°. Heeft de regtbank de bevoegdheid om in het aange-
toonde belang des beneficiairen boedels den verkoop der roe-
rende en onroerende goederen anders dan in 't openbaar toe
te staan?

2°. Hoe ver strekt zich de magt uit van den persoon in art.
1081, alinea 2 B. W. aangewezen, om, wanneer de benefi-
ciaire erfgenaam in gebreke blijft de gevorderde zekerheid te

stellen, den koopprijs te ontvangen der verkochte goederen?

Schrijver beantwoordt beide vragen ontkennend. Hierin bestaat, mijns inziens, de verdienste van dit proefschrift, als getuigende van zelfstandig oordeel.

De oplossing der eerste vraag vindt men in de artikelen 1074 (hangende het beraad): „de regter kan, op verzoek der belanghebbende partijen, al zoodanige maatregelen voor- schrijven welke hij mogt noodig achten, zoowel tot behoud van de goederen der nalatenschap, als van de belangen van derden,“ en 1080: „de beneficiaire erfgenaam vermag de roerende en onroerende goederen der nalatenschap op geen andere wijze te verkoopen dan *in het openbaar*“. Hier heeft zeer zeker een afwijking plaats van het algemeen beginsel, dat de regtbank de natuurlijke en wettige waker is voor de belangen van minderjarigen, afwezigen of massa van belanghebbenden en dus alles kan bevelen, wat in hun belang is. Hier heeft echter een verbod plaats. Waarom? ik weet het niet; maar de wetgever heeft gesproken. De regtbank te Amsterdam schijnt deze meening te deelen.

De beantwoording der tweede vraag is afhankelijk van de beteekenis van art. 702 B. Rv., luidende: „Indien een beneficiaire erfgenaam, op de daartoe aan hem gedane sommatie van schuldeischers of belanghebbenden, weigert of nalaat de zekerheid te stellen, vermeld in art. 1081 Burgerlijk Wetboek, kan hij daartoe, na verloop van acht dagen, in regten worden geroepen, en indien hij alsdan weigerachtig blijft of niet verschijnt, zal door de Arrondissements-Regtbank een curator worden benoemd om te handelen zooals bij het tweede lid van voorschreven artikel is voorgeschreven.“ Zie art. 1081, al. 2.

Waarvóór moet de erfgenaam zekerheid stellen? Voor zijn *beheer*? Neen, voor de *waarde* der roerende goederen en dat gedeelte van de waarde der onroerende goederen dat niet aan hypothecaire schuldeischers is overgewezen. De beneficiaire erfgenaam blijft eigenaar van den boedel even als ieder zuiver erfgenaam. Als erfgenaam *beheert* hij. Er is een curator,

maar een curator ad hoc, namelijk ten einde geld te ontvangen en uit te betalen. *Lex dura sed scripta*. Deze quaestie heeft zich ook te Amsterdam voorgedaan. De regtbank aldaar is eene andere meening toegedaan. (Zie *Weekbl.* n°. 2762.)

De geachte schrijver duide mij eene opmerking niet euvel. Hij zegt: „de codificatiearbeid van Justinianus is nooit genoeg te prijzen (bl. 13).” Ik geloof dat het voor een goed deel aan dien codificatiearbeid te wijten is dat in onze wet over het *voorregt* (lees *regt*) van boedelbeschrijving wordt gehandeld. Mijns inziens bestaat er dringende behoefte aan verbetering. Het middel dat ik zou voorstellen is radicaal. Schrap uit het B. W. en uit dat van Rv. alle bepalingen omtrent het voorregt van boedelbeschrijving. *Het regt van beeraad is voldoende.*

Rotterdam, Januarij 1869.

G. J. A. FABER.

W. J. S. VAN WATERSCHOOT VAN DER GRACHT, *over den aard en het wezen der erfdienstbaarheden*, te Leiden, 1868.

Indien er eenig onderwerp is in 't Romeinsche recht, dat zich door systematische inrichting en logischen gedachten-gang kenmerkt, dan is 't zeker dat der servituten, maar indien er eene materie is, welke op vele punten nog met een wolk is overtoegen, dan mag ook deze genoemd worden. Hoevele vragen zijn, niettegenstaande den loop der tijden en trots het vernuft onzer Romanisten, zwevende gebleven? Hoevele punten kunnen hier nog als *cruces juris* gelden? Wil men de onderdeelen van 't leerstuk, men denke aan den twist over de juiste verschilpunten van 't positieve en negatieve element bij de onderscheidene servituten; aan de vraag, of de vestiging in ieder geval, en zonder verdere overdragt, *pactionibus et stipulationibus*, konde geschieden; aan het kenmerkend onderscheid van de *servitus tigni immittendi*

en de *servitus oneris ferendi*; aan den waren aard der *servitus altius tollendi* en der *servitus stillicidii non recipiendi*, en aan hoevele geschilpunten meer! Doch wij zwijgen over die onderdeelen; van meer gewicht is 't de beginselen te doorvorschen, waarop het stelsel der servituten is opgebouwd en wier grondige kennis het begrip der Pandecten-fragmenten noodwendig moet gemakkelijk maken.

Al ware de promovendus, wiens dissertatie ik aankondig, in zijn betoog niet geslaagd, hetgeen ik reeds dadelijk verklaar volstrekt niet het geval te zijn, dan zou reeds zijn streven om van een zoo subtiel leerstuk de beginselen te ontvouwen, van zijn wetenschappelijken zin en juist inzicht in hetgeen de zelfstandig werkende academieburger, die zijne studiën waardig besluiten wil, getuigen, en dan zou reeds een kritisch onderzoek van de beginselen van een leerstuk billijke beoordeeling verdienen. De schrijver mag echter op grooter lof aanspraak maken: zijne kritiek is scherpzinnig, zijne gedachte helder, zijne bewerking bondig, zijne bronnenstudie vlijtig, zijn stijl vloeiend, zijne resultaten belangrijk, zijn arbeid in alle deelen verdienstelijk. En juist die verdienste is voor mij een prikkel om den schrijver de bedenkingen niet te onthouden, welke de lezing en herlezing van zijn leerrijk en onderhoudend geschrift bij mij hebben opgewekt.

Een vluchtig overzicht der dissertatie biedt mij daartoe van zelf eene leidraad aan.

In § 1 (bl. 1—6) doet de schrijver zijne intrede. Die §: *oorsprong der erfdienstbaarheden*, moet als de inleiding van het geschrift worden beschouwd. Veel waarde heeft zij noch voor het verledene, noch voor het tegenwoordige. Dat de servituten gevolg zijn van gevestigde bevolking, toenemende zamenwoning en zich uitbreidende beschaving, ligt, dunkt mij, in den aard der zaak. Niet waarschijnlijk is het, dat de servituten, zoo als 't Romeinsche recht die schiep, in zwang waren, zoo lang de bevolking vlottend, de zamenwoning tijdelijk, en de behoeften schaarsch waren. Concessiën, ten

behoefte van een bepaalden persoon, kunnen geene servituten, in den eigenlijken zin des woords, genoemd worden. Maar nu blijft nog steeds een nevel hangen over de vraag, of altijd de obligatie de moeder van de servituut is geweest, en nog digter floers over de vraag, welke servituut de oudste adelsbrieven kan vertoonen. Men kan met den schrijver, die hier *ELVERS* volgt in zijn lezingswaardig geschrift: „die römische Servitutenlehre“ (Marburg 1854—56), — voor hem later een arsenaal ter bestrijding, — beweren, dat de servituten betreffende wegen en waterleidingen de eersten zijn geweest; maar men kan eveneens mistasten, want de behoefte aan licht en uitzicht zal den mensch toch wel even ingeschapen zijn als de behoefte aan water en weg. Dus hieromtrent gelde het: *adhuc sub iudice lis*. Is de servituut, gelijk de schrijvers beweren, het eerste en oorspronkelijk zakelijk recht geweest, „das einzige, das jus civile war“ (1) dan mag herinnerd worden aan het gezegde in de *Instituten* (2): *civilia iura tunc esse coeperunt, quum et civitates condi, et magistratus creari, et leges scribi coeperunt*.

In § 2 handelt de schr. over den feitelijken aard der servituten. Hij mocht dit punt niet met stilzwijgen voorbijgaan. Terwijl enkele uitleggers de servituten aanmerken als „*Gebruuchsrechte*“, beschouwen anderen, als *PUCHTA* en *ELVERS*, haar daarentegen als „*Benutzungsrechte*“. Wat beslist dus den feitelijken aard der servituten, moet men vragen, de gebruiks- of de nuttigheidswaarde? Onze schrijver heeft noch met de eene noch met de andere qualificatië vrede. Hij uit „de bescheidene meening“ (bl. 8), dat men de servituten naar haren feitelijken aard zal kunnen beschouwen als rechten, die ons eene gedeeltelijke heerschappij over een erf verschaffen, hetzij — zegt hij — om daardoor van dat erf zelf *voordeel* te trekken voor het onze, hetzij om te verhinderen, dat anderen door dat erf het onze in een nadeeligen toestand brengen.“

(1) *PUCHTA* Vorlesungen, I, § 178.

(2) § 11 *Inst. de rer. div.*

Maar, dat de servituten eene gedeeltelijke heerschappij over eens anders erf verschaffen, dit wordt niet betwist: dat hebben de servituten gemeen met alle zakelijke rechten, in wier rij zij vooraan staan, en wat beteekent het verschil tusschen *nut* en *voordeel*? Ik geloof; men behoort hier tegen woordspeling op zijne hoede te zijn. Ik weet wel, dat KELLER nog al hecht aan 't constateeren van dit punt, ja zelfs zóózeer, dat hij bij vergissing PUCHTA tweemaal met dezelfde aanmerking bestrijdt (1). PUCHTA immers had servituten genoemd: „Rechte an fremden Sachen auf Benutzung derselben für ein individuell bestimmtes Subject“, en nu vraagt KELLER met een glimlach: Welk *nut* ligt er in, den buurman het bouwen te verhinderen? Met andere woorden: kan in 't recht van verbod *nut* gelegen zijn? Welk *nut* verschaft mij daardoor *het erf*? Niettegenstaande de opmerkingen van den heer VAN WATERSCHOOT, zou ik geneigd zijn mij liever aan de zijde van PUCHTA te scharen. In 't recht van *verbod* ligt m. i. voor den eigenaar van 't heerschend erf dezelfde nuttigheid, hetzelfde voordeel als in 't recht van *genot* en er bestaat tusschen *genot* en *verbod* de innigste zamenhang (2). De servituut, welke KELLER aanhaalt, levert daarvan juist het bewijs op. Ten gevolge immers van 't *verbod* dat den buurman 't bouwen verhindert, wordt den eigenaar van 't heerschend erf en ten behoeve van dat erf 't *genot* van licht en uitzicht gewaarborgd, zoo als dit THEOPHILUS reeds bedoelde (3): „jus, ut ne tibi liceret domum suam altius tollere, atque inde lumen mearum aedium eripere“. Om die reden zou ik met PUCHTA aan 't woord: „Benutzungsrecht“ boven het woord „Gebrauchsrecht“

(1) Pandekten, 2e Aufl.; I Band, bl. 351 noot 2 en bl. 354 noot 6.

(2) Ook SCHÖNEMANN, *Die Servituten*, bl. 12, is met dit gezegde van KELLER maar half tevreden. Het negatieve element der servituut — leert SCHÖNEMANN — is de vrucht van kunstige rechtsontwikkeling, welke aantoonst, dat niet alleen in 't gebruik van eens anders zaak *nut* voor ons is gelegen, maar ook in de belemmering, welke wij den ander in zijn gebruik opleggen.

(3) Paragraph. Institut. Lib. II, § 1 *in fine*.

de voorkeur geven, want ook hierdoor schenkt mijns buurmans erf mij nuttigheid, omdat het krachtens de heerschappij van mijn erf, niet hooger mag worden opgebouwd. Mij dunkt voorts dat de strijd over de vraag in welke gevallen de *ususfructus pars domini* is en in welke gevallen niet, waar 't aankomt den feitelijken aard der servituten in 't algemeen te constateeren, van minder gewicht is te achten, omdat die strijd meer raakt de nauwe verwantschap tusschen *ususfructus* en *dominium*, welke ten eenemale onderscheiden is van de betrekking, welke er tusschen de *servitutes praediorum* en het *dominium* bestond. Schrijver besluit deze § met een, naar ik meen, ongegronde berisping van art. 721 B. W., doordien het, buiten de woorden: „ten nutte“, nog spreekt van: „tot gebruik“. Het nut omvat van zelf het gebruik; zoo redeneert de heer VAN WATERSCHOOR, maar is dit juist, waarom dan zoo tegen het „Benutzungsrecht“ te velde getrokken? De woorden „tot gebruik“, wier bijvoeging door VOORDUIN geenszins verklaard wordt, schijnen niet op den *usus* van den *ususfructuarius* te doelen, vermits een *servitus personarum* niet meer bestaanbaar is, maar dus te moeten worden opgevat, dat zij een protest behelzen tegen de leer, alsof het erf als subject van recht is te beschouwen.

§ 3 (bl. 12—33) bevat een uitgewerkt betoog, tot staving der tweede stelling, achter de dissertatie geplaatst: „Erfdienstbaarheid is geen *deminutio domini*, maar veeleer eene beperking van den eigendom.“ Hoeveel goeds deze § bevat, komt zij mij echter niet overtuigend voor en betwijfel ik, of 't den schrijver gelukt is zijne tegenstanders in de engte te drijven. Op den voorgrond sta, dat wij hier met eene zeer theoretische vraag te doen hebben. Of de servituut het eigendomsrecht *vermindert*, dan wel *beperkt*, zal noch de volheid van den eigendom deren, noch het wezen van de servituut verstoren. Bij de nalezing van 't geen de verschillende schrijvers omtrent dit punt leeren, en van de conclusiën, die de schrijver dezer dissertatie daaruit afleidt, ben ik niet vrij

van de meening, dat de schrijver omtrent dit punt eene geliefkoosde gedachte te ijverig heeft willen doorzetten. De schrijver wil te vuur en te zwaard het denkbeeld uitroeien, hetwelk hij bij vele schrijvers heeft aangetroffen, dat de eigendom door de vestiging eener servituut een werkelijk verlies lijdt. „*De eigendom*... ja, deze lijdt geen verlies. Ééne plaats uit velen: „*loci corpus non est domini ipsius, cui servitus debetur, sed jus eundi habet*“ (1). Maar *het eigendomsrecht*... dat ondergaat wel degelijk een verlies, dat verliest één zijner bestanddeelen, één onstoffelijk, ontastbaar gedeelte zijner volheid. Ten onrechte verzet schrijver zich, ut mihi videtur, hier tegen ARNDTS, VON SCHEURL, VON VANGEROW, SINTENIS, KELLER en OPZOOMER, welke laatste ad art. 742 B. W. zeer scherp de verhouding afbakent. „Terwijl de zakelijke rechten (want de quaestie geldt alle) bij hem, die den vollen en vrijen eigendom bezit, deelen van den eigendom zijn, *verminderen* en *beperven* zij dien eigendom (d. i. *dat volle eigendomsrecht*), wanneer zij als *zelfstandige rechten* aan een ander toekomen. De eigenaar behoudt op zijne zaak daarom alleen die rechten, welke na afrekkung van het zakelijke recht des anderen nog als de overige deelen van den vrijen eigendom overblijven, en daar het eene deel van het eigendomsrecht niet met het andere kan strijden, zoo mist de eigenaar alle bevoegdheid, die met dat zakelijk recht in strijd is. Dat recht is van zijn eigendom *afgetrokken*, en hij houdt hierin dus niets meer over, wat aan dat regt afbreuk zou kunnen doen.“ Dit schijnt mij toe de juiste opvatting niet slechts der servituut, maar van ieder zakelijk recht, dat, zoo het niet zelfstandig gevestigd ware, bestanddeel zou uitmaken van het volle eigendomsrecht, hetwelk ten gevolge der vestiging van de servituut wel degelijk eene vermindering ondergaat. Daarom worden de zakelijke rechten ook niet oneigenaardig door de Franschen

(1) l. 4 pr. ff. si serv. vind. (VIII. 5.)

Themis, D. XVI, 1ste St. [1869].

démembrements de la propriété genoemd. Ik erken volgaarne, dat de zakelijke rechten als zelfstandige rechten door den wetgever zijn geregeld, maar dit neemt niet weg, dat zij uit het eigendomsrecht zijn voortgekomen, losgelaten, en bestemd zijn daartoe eenmaal weder te keeren. Men mag — zegt de schrijver (bl. 19) — den eigendom (leze: het eigendomsrecht) niet in verschillende deelen, in verschillende afzonderlijke elementen splitsen en van ieder dier elementen een afzonderlijk recht maken. Maar wat geschiedt in waarheid anders, hetzij de servituut bij overeenkomst worde bedongen, hetzij bij uitersten wil vermaakt? Indien alzoo de meeste rechtsdoctoren dusver leerden, dat door de vestiging eener servituut het eigendomsrecht eene deductie, eene vermindering ondergaat, dan is dit even waar, als dat de servituut, eenmaal afzonderlijk gevestigd, als zelfstandig recht door bijzondere regelen, eigen aan haar wezen en aard, wordt beheerscht. En wat brengt de schr. hiertegen nu in 't midden? Behalve eene gelukkige bestrijding van VANGENOW, hoofdzakelijk dit argument (1), dat bij een negatief servituut die vermindering ondenkbaar is. Bijv. bij de servitus eundi wordt het *jus prohibendi* ne quis eat niet door den eigenaar verloren, zoo als VON SCHEURL meent, want de eigenaar behoudt dat recht volkomen tegen ieder, uitgezonderd tegen hem, die zijn eigen zelfstandig gevestigd *jus eundi* beperkend daar tegenoverstelt. Op die redenering schijnt mij toe het *acutius magis quam verius* van toepassing. Welke

(1) De opmerking van ELVERS, dat na de *derelictio* van den eigendom de daarop gevestigde servituut ongeschonden blijft bestaan, wordt door schr. (bl. 24) wederlegd met de bewering, dat de servituut-gerechtigde zich haasten zal zijn minder recht tegen het meerdere in te wisselen. Maar gesteld, dat hij niet door confusie aan de servituut een einde maakte, kan dan nog de afscheiding, welke ELVERS hier maakt tusschen eigendomsrecht en servituut, opgaan? De laatste volgt de eerste: beiden zijn in 't onzekere: met de *occupatio* van 't erf zal de servituut, voor zoover zij niet door *non usus* verloren is en verloren kon gaan, herleven.

reden kan er voor een verbodsrecht tegenover anderen bestaan, wanneer het genot in den regel, vooral bij de servitudes praediorum urbanorum, alleen waarde zal hebben voor den nabuur, omdat 't belang bij de opheffing van 't verbod uit de nabuurschap der erven voortvloeit? De schrijver kan niet begrijpen hoe men van *verlies* kan spreken, daar waar de bevoegdheid, welke bij de servituut wordt beperkt, *alleen* verloren wordt „voor zooverre zij tot de uitoefening van de erfdienstbaarheid onontbeerlijk is“. Dus dan toch *verlies*, tot hoe geringe proportiën ook, teruggebracht. De dwaling van den schrijver schijnt mij toe voornamelijk hieruit voort te spruiten, dat hij de verhouding der servituut tot het eigendomsrecht niet hooger opvat. Hierop komt het aan, dat bij iedere servituut, hetzij zij eene grootere of kleinere beperking van het eigendomsrecht inhoudt, de eigenaar belemmerd wordt in zijne vrije beschikking over zijn eigendom. Elke servituut ontnemt den eigenaar het recht om zijne zaak te wijzigen, te gebruiken, daarover te beschikken op eene wijze, nadeelig aan de servituut. Reeds daarom is iedere servituut een breuk van het geheel: het eigendomsrecht, onverschillig of de opheffing van 't verbod zich tot één erf bepaalt dan wel tot meerdere uitstrekt. En nu zal 't wel geen twijfel lijden, of de waarde van 't geheel van 't dienstbaar erf ondergaat door de breuk eene vermindering, en de waarde van 't geheel van 't heerschend eene vermeerdering, want de servituut blijft niet vreemd aan den eigendom van 't heerschend erf (bl. 33), maar wordt wegens de eenheid van erf en servituut daaraan verknocht. Waar de schr. dus (bl. 26) BÜCHEL bestrijdt, die van augmentum en deminutio dominiï spreekt, kan ik 't niet met hem eens zijn, maar meer overtuigend is zijn betoog van de valsheid van de leer van ELVERS, niet alleen door KUNTZE, maar ook door PUCHTA (1) gelaakt, dat door de servituut de zaak zelf, waarvan eene

(1) Vorlesungen über das heut. röm. Recht I § 178 (annot. Rudorff).

eigenschap wordt afgescheiden, intensief kleiner wordt. Schr. beroept zich daarbij met juistheid op l. 75 ff. de evict. Ik herhaal, de quaestie moge uit een zuiver theoretisch oogpunt fijne geesten spitsen; uit een practisch oogpunt komt zij mij voor van weinig belang te zijn.

§ 4 (bl. 34—40) handelt over het subject der erfdiensbaarheid. Hier schaarst schr. zich aan de zijde van *ELVERS*, wanneer deze te velde trekt tegen de leer, dat de zaak subject van rechten zou kunnen zijn (1). De reeks van plaatsen, welke worden aangehaald ten betooge, dat de servituut geen subject kan zijn, zoude nog met oneindig meerdere zijn aan te vullen. Het zou eene fictie zijn, den Romeinen onwaardig, de heerschappij over eens anders recht van den persoon over te brengen op de zaak. Ik geloof met den schrijver, dat dit de bedoeling der juristen niet kan geweest zijn, toen zij de servitutes praediorum tegen de servitutes personarum overstelden, om de zaak, waarop de servituut rustte, te verpersoonlijken. De grond van 't verschil is gelegen in het zakelijk karakter der eerste tegenover het persoonlijk karakter der laatste (2). Reeds de bekende uitdrukking: servitutum imponere, welke men in de Pandecten-plaatsen menigvuldig aantreft, bewijst, dat de servituut bloot object was. De uitdrukking: aedes aedibus servire (3), waarop sommige schrijvers zich beroepen, schijnt te moeten worden begrepen in verband met l. 86 ff. de Verb. sign. Quid aliud sunt jura praediorum quam praedia qualiter se habentia? Ut bonitas, salubritas, amplitudo (4). Zoo heeft de

(1) Ook gehuldigd door *VAN BELL*, „De ondeelbaarheid der erfliensbaarheden“, bl. 16.

(2) Zie *KELLER*, Pand. Ie Band, bl. 354: „Es gehört zum Wesen der Prädialservituten, dass sie an das bestimmte Grundstück gebunden sind, zum Wesen der Personalservituten, dass sie an der bestimmten Person hängen.“

(3) Zie o. a. l. 12 ff. de serv. praed. urb.

(4) *CELSUS* bezigt hetzelfde woord: qualiter in l. 12 ff. quemadm. serv. amit.

uitdrukking: *aedes acedibus servire*, naar mijne opvatting, alleen betrekking tot de qualiteit van dienstbaarheid, welke een object onderstelt, want *praediorum appellatur, quoniam sine praediis constitui non possunt* (1). Het krachtigste argument wordt echter door den schrijver bijgebracht, hetwelk aan den inhoud van de formula der actie ontleend is, verg. l. 12, l. 14 § 1, ff. *si serv. vind.*

Vreemd is 't, dat ELVERS in één geval de servituut als subject beschouwt, namelijk bij haar tenietgaan door verjaring. Het beroep van den duitschen schrijver op l. 12 ff. *quemadm. serv. amitt.* was reeds door KIERULFF en GOUDSMIT ongegrond verklaard: de schrijver sluit zich aan die tegenspraak aan, wier gegrondheid in 't oog springt. Ook daar geschiedt de uitoefening der servituut door den persoon, niet door het fundus.

In § 5 (bl. 40—45) wordt beknopt gehandeld over de onvervreemdbaarheid der erfdienstbaarheden. Duidelijk wordt, in navolging van KUNTZE, tegenover ELVERS, door schrijver beweerd, dat de grond der onvervreemdbaarheid niet gelegen is in de vrees voor benadeeling van het dienstbaar erf, maar in den onafscheidelijken band, welke tusschen erf en erfdienstbaarheid bestaat. Vermits zij onvervreemdbaar zijn, kunnen zij, verg. ook ons art. 1210 B. W., niet met hypotheek worden bezwaard. Hoe zou deze hypotheek immers kunnen strekken tot zekerheid voor de voldoening eener verbintenis, wanneer het met hypotheek bezwaarde recht nooit te gelde kon gemaakt worden? Maar bij dit onderwerp baart ééne zaak groote moeilijkheid: de l. 11 § 3 ff. *de pign. et hypoth.* eene wet, welke groote ruimte van interpretatie toelaat. Anders wordt die wet opgevat door KELLER (2), anders door DERNBURG (3),

(1) § 3 Inst. de serv.

(2) Jahrb. des gem. Deutsch. Rechts II, bl. 212.

(3) Das Pfandr. Te B., pag. 491 en volgg.

weër anders — de schr. verzwijgt dit — door VINNIUS (1): ik acht al deze uitleggingen zeer gewrongen, ofschoon de schr. van oordeel is, dat door de eerste uitlegging alle moeilijkheden worden weggenomen. Des schrijvers voorliefde voor de uitlegging van KELLER heeft mij bevreemd, omdat deze scherpzinnige rechtsgeleerde in het tweede lid der wet het verbum *vendere* niet door het subject *creditor* wil beheerschen, maar, zeer in strijd met de Latijnsche constructie, er een ander subject: *debitor* inschuift. Dan schijnt mij veel aannemelijker de uitlegging van SCHÖNEMANN, die, tot mijne verwondering, door den schrijver hier wordt voorbijgegaan (2). Volgens deze interpretatie argumenteert de jurist aldus: De verpanding van een servituut praed. rust. is gelijk die van een servitus in 't algemeen ongeldig. In 't belang evenwel van de handhaving der overeenkomsten, zal den schuldeischer de uitoefening der servituut als antiichrese en na verloop van den betalings-termijn een recht om te verkoopen worden gegeven. Deze verkoop is evenwel geen verkoop van het recht, maar van de uitoefening daarvan, even als dit in l. 11, § 2, ff. de pign. et hyp. voor de servitus ususfructus is bepaald (3). *Vendere servitutes* wordt alzoo door de juristen dus opgevat, dat het recht bij den servituutgerechtigde verblijft, maar alleen de uitoefening op den kooper (*vicinus*) overgaat. Wel verre, dat dit fragment dus strekt om den regel der onvervreemdbaarheid omver te stooten, heeft het juist de strekking dien regel te bevestigen. „*Propter utilitatem contrahentium*” wordt deze kleine afwijking toegelaten, maar eigenlijk is de beslissing *contra rationem juris*. Voor het

(1) Zie POTHIER, *Pand.*, Lib. XX., Tit. III, n°. 3, noot 3, en VINNIUS zelveu *Sel. Quest.* I, 32. Ook naar SCHULTING *Not. ad Pand.* IV, bl. 10 had kunnen verwezen worden, die het bestaan van nog andere uitleggingen mededeelt.

(2) *Die Servituten. Eine civilistische Abhandlung*, bl. 121.

(3) *Id.* bl. 69.

modern recht evenwel geldt die uitzondering niet. De vrijheid van overeenkomst mag niet zóóverre gaan om de servitus in haar wezen te veranderen. Te recht leert dan ook DEMOLOMBE (1) dat deze afwijking in 't nieuwere recht niet mag worden aangenomen.

§ 6 is gewijd aan den regel: *servitus servitutis esse non potest* (bl. 45—48), door de Romeinsche juristen als onomstootelijk rechtsbeginsel erkend (2). De schrijver leidt dit beginsel af uit 't wezen van 't zakelijk recht, dat op lichamelijke, en niet op onlichamelijke rechten kan gegrond zijn. Dit is zóó logisch, dat ik er evenmin bij behoef stil te staan als bij de bestrijding van MERLIN. Van hetzelfde gevoelen is PUCHTA (3), ofschoon hier niet geciteerd. Ook voor ons recht geldt deze regel krachtens art. 721 B. W.

In § 7 (bl. 49—56) wordt de stelling ontwikkeld, dat de servitus aan het heerschend erf eenig nut moet verschaffen, art. 721 2e al. B. W. Geen servituut is bestaanbaar, ten zij ze voldoe aan eenige behoefte, hetzij van de heerschende zaak, hetzij van den persoon, die tot de dienstbaarheid gerechtigd is. Die stelling wordt te regt uit leges 8 en 15 ff. de serv. afgeleid, en zeer juist drukt de schr. zich uit als hij (bl. 50) zegt, dat het geen vereischte is, dat de servitus in eene noodzakelijke behoefte van het erf voorziet, maar dat het voldoende is dat zij een voordeel aanbrengt, hetwelk alleen het genot van het erf verhoogt, mits het erf door die servitus in waarde vermeerdere. Op grond van dit vitaal beginsel maakt schr. ook geen bezwaar aan het jachtrecht het karakter van servitus te ontzeggen (4). Dat er tusschen l. 15 en l. 19 ff. de serv. geen

(1) *Des Servitudes* n°. 670.

(2) l. 33 § 1, ff. de serv. praed. rust. en l. 1, ff. de usu et usufr. leg. KELLER *Pand. I.* § 63, n°. 8.

(3) *Vorlesungen*, I, bl. 378.

(4) Dit gevoelen is in strijd met DALLOZ *Servitude* n°. 56, die het jachtrecht wel degelijk als servituut beschouwt.

strijd bestaat, gelijk vroeger wel eens beweerd is, wordt ten overvloede aangetoond; maar dit punt mocht nimmer, en veel minder, na de emendatie die l. 19 van prof. GOUDSMIT (1) ondervond, eene twistvraag uitmaken. De kritiek is hier uitgeput; stof tot kritiek kan dit punt weinig meer opleveren, wanneer men de beweerde servitus aan het vereischte van reeële waarde-vermeerdering van het erf toetst. Dat criterium van waarde-vermeerdering bestaat niet, wanneer een recht strekt tot persoonlijk genoeg van den eigenaar en niet ter verbetering, ten nutte van het heerschend erf.

§ 8 (bl. 57—61) hehelst eenige opmerkingen over den omvang der erfdienstbaarheden, hoofdzakelijk eene exegese van l. 33 § 1 ff. de serv. pr. rust. De verklaring, welke aan dit fragment door den schr. wordt gegeven, schijnt mij niet geheel aannemelijk toe. Ik heb bezwaar tegen zijne uitlegging en tegen het fragment zelf. Tegen de uitlegging, omdat schr. hier voorbijziet het onderscheid tusschen aquaeductum en aquaehaustum (2), en de casus positie mij toeschijnt deze te zijn, dat de rivus niet het gevolg is van den natuurlijke stroom, maar van de kunstbewerking van den servituut-gerechtigde, en, wanneer men dit onderscheid in 't oog houdt, zijn de laatste woorden der wet nog duidelijker en is 't verklaarbaar, waarom de jurist tegenwerpingen vreest, welke hij dus uit den weg wil ruimen, dat wat andere of verdere eigenaren niet door servituut kunnen verkrijgen, jure obligationis door hen zal verkregen worden. Mijne bedenking tegen de wet is deze, dat hier de woorden pactum *vel* stipulatio gebezigd zijn. De Instituten (3) leeren

(1) Themis 1860. Opmerkingen het Romeinsche recht betreffende, bl. 454.

(2) cf. l. 1 pr. et § 1, en l. 9 ff. de serv. praed. rust. en pr. en § 2 Inst. de servitut.

(3) § 4 Inst. de serv. pactis *atque* stipulationibus. Ook de abl. plur. *intervenientibus* in de Pandecten-wet schijnt aan te duiden dat hier inderdaad *et* moet gelezen worden.

ons, dat hier het conjunctieve *et* had moeten gebezigd zijn.

§ 9 (bl. 61—72) handelt over de *perpetua causa*; ik aarzel niet deze § eene der best geslaagde te noemen, vooral om de duidelijke interpretatie van de zeer moeilijke l. 28 ff. de serv. pr. urb. De schrijver toont aan, waarin het karakter van perpetuïteit is gelegen en komt, na de oppervlakkigheden en dwalingen der fransche schrijvers bondig te hebben aangetoond, tot de conclusie, dat dit vereischte ook nog voor ons recht moet worden aangenomen. Hij staat hier op gelijke lijn met SCHÖNEMANN, VANGEROW en WINDSCHEID, al mist hij het voordeel bondgenoot te zijn van prof. DIEPHUIS (1) die, zonder eenige wetenschappelijke redenering, het vereischte der perpetuïteit voor ons recht als geheel verouderd veroordeelt. De *perpetua causa* is dan ook wel degelijk een vereischte voor de servituten van het modern recht, indien men slechts in 't oog houdt, dat daaronder wordt verstaan zoodanige verhouding, niet tusschen personen, maar tusschen erven, dat de servituut uit haren aard in staat zij voortdurend, al zij het met tusschenpoozen, aan het heerschend erf nut te verschaffen. Onze schrijver had hier vooral KELLER (2) kunnen citeeren, daar zijn gevoelen ten aanzien dezer quaestie in substantie geheel met het zijne overeenstemt, en deze rechtsgeleerde tot dit resultaat komt dat de meening van GÖSCHEN dat dit vereischte meer van theoretischen aard was dan practisch zorgvuldig betracht, door onderscheidene Pandecten-fragmenten wordt omvergestooten.

§ 10 (bl. 73—76) bevat een paar juiste opmerkingen omtrent de *vicinitas*, uit verschillende Pandecten-fragmenten opgebouwd (3). Dit vereischte vloeit uit dat der

(1) Burg. Regt, III, no. 787.

(2) Pandecten, I, blz. 357.

(3) Meerdere worden genoemd door POTHIER ad Pand. Tom. I, Lib. VIII, n°. IX—XIII.

nuttigheid onmiddellijk voort. L. 6 ff. comm. praed. tam urb. quam rust. kan geen beletsel zijn om dit criterium voor alle servituten, zonder onderscheid, te stellen. Als voorbeeld van een servituut ten laste van meerdere naburige erven, had nog op de servitus cloacae kunnen gewezen worden (l. 1 § 11 ff. de cloacis).

§ 11 (bl. 76—91) handelt over den regel: servitus in faciundo consistere nequit. (art. 722 B. W.). De moeilijkheid is hier niet gelegen in de aanwijzing van den rechtsgrond, waarop deze regel steunt. De verplichting om iets te doen is het karakter der obligatie, maar kan nooit de inhoud zijn van een zakelijk recht. Maar rijst hier niet de vraag: is niet eveneens de verplichting om iets niet te doen het karakter eener obligatie? En toch kan zij als servituut worden opgelegd, volgens de zeer bekende l. 15 § 1 ff. de serv. Het antwoord moet zijn, dat de servituut bestaat, wat het lijdend erf betreft, in niets anders dan in gedoogen. De eigenaar van het lijdend erf *gedoogt* hetzij de uitoefening van eene daad, hetzij de werking van een verbod: zijne eigene handeling kan het *niet* gedoogen: dat druischt aan tegen de natuurlijke vrijheid des menschen. Doch de moeilijkheid bij deze § bestaat in eene nevenquaestie, reeds een twistpunt tusschen enkele van de voornaamste Romeinsche rechtsgeleerden. Van waar lijdt de hier gestelde regel uitzondering bij de servitus oneris ferendi volgens den duidelijken inhoud van l. 6 § 2 ff. si serv. vind. gesteund door l. 33 ff. de serv. praed. urb. en die juist ten aanzien van de verplichting van den eigenaar van 't dienstbaar erf om de kosten van den weder-opbouw van den muur te herstellen van de servitus tigni immitendi verschilt (1)? Reficere is zeer zeker een facere, en de servitus kan uit haren aard in geen facere bestaan. Talloos zijn de uitleggingen, aan eerstgenoemde wet gegeven,

(1) KELLER, Pand., II, § 168.

ten einde den regel, hier behandeld, ongeschonden te laten: de schrijver noemt slechts enkele der meest recente en bestrijdt die op gelukkige wijze. De redeneering van PUCHTA is voorzeker onhoudbaar, want het voorwerp der servituut zou zonder twijfel ook dan behouden blijven, wanneer aan het beginsel, dat de kosten van herstelling der werken door den eigenaar van het heerschend erf moeten worden gedragen, geen geweld werd aangedaan. Ook ELVERS redeneering omtrent de onschendbaarheid der woning is zeer ver gezocht, want ook bij andere servituten zal den gerechtigde de toegang tot het huis des plichtigen niet kunnen geweigerd worden. Evenmin kan de argumentatie van SCHÖNEMANN (1) opgaan, dat hier aan eene bijzondere bijkomende overeenkomst moet worden gedacht: waarom alleen bij deze, en dat nog wel, terwijl volgens het Pandecten-fragment perpetueel de muur behoort te blijven *uti nunc est*? KELLER (2), waar hij van de behoeften van 't verkeer en de gebruikelijke vormen van deze servituut gewaagt, ontsteekt ook niet veel licht. Wat mag dan toch wel de reden zijn van die afwijking? Onze schrijver is zeer krachtig in zijn destructief betoog, maar waagt hier zelfs geene oplossing te beproeven. Zou hij zijn teruggedeinsd voor 't onmogelijke, of berust hebben in de wetenschap, dat er in de Pandecten toch wel eens het een en ander voorkomt, hetgeen *contra rationem juris* mag genoemd worden? Hoe 't zij, ik erken dat eene gissing, die deze afwijking voldoende verklaart,

(1) Die Servituten bl. 128. Hij neemt hier over de verklaring van LEIST, „die Natur des Eigenthums,“ blz. 129. LEIST vindt de eenvoudigste verklaring deze, dat de verplichting om den muur te herstellen het karakter heeft eener zuivere obligatie, welke vreemd is aan het begrip van servituut, want met den ondergang van den muur zou anders de servituut ook ten onder gaan. Hoe is echter die verklaring te rijmen met het beginsel dat de servituut aan *het erf* is verschuldigd?

(2) Pand. I, § 168.

altijd zeer gewaagd zal blijven. Toch geloof ik, dat er in het betoog van ELVERS één element is, hetgeen niet mag worden weggevoerd: de omstandigheid, dat de muur of kolom die krachtens de servituut des buurmans eigendom steunt ook eigen gebouw schraagt. Hieruit mag m. i. worden afgeleid, dat deze servituut van bijzonderen aard is, vermits zij ook aan den plichtige voordeel aanbrengt en aan dezen soms nog meer dan aan den gerechtigde zelve. Van daar wellicht dat de omvang dezer servituut uitgebreider is en dat zij *aan den gerechtigde* niet slechts toekent *de daad* van het onus ferre, maar ook de daad (woorden van SERVIUS Sulpicius) van het *cogere reficere*, dat is een dwang opleggen om te herstellen. In den aard dezer betwiste servituut lag alzoo volgens dezen rechtsgeleerde minder eene daad van den plichtige dan van den gerechtigde. De plichtige moet dien dwang gedoogen: zijn *facere* is voor dit geval niets dan een *pati*. De mogelijkheid van andere interpretatie zal echter overblijven. Nuttiger werk dan die conjectuur omtrent het verledene is de toepassing van dezen regel voor ons recht, en gaarne vereenig ik mij met den schrijver, dat de uitzondering, die in 't Rom. recht voor de genoemde servitus gold, in ons recht voor alle servituten — doch altijd als uitzondering — is aangenomen. Art. 736 derogeert dus, maar geenszins in alle gevallen, aan art. 722 B. W., 't welk naar die uitzondering had kunnen verwijzen. Volgens art. 736 is dus eene bijzondere overeenkomst noodig om den eigenaar van het dienstbaar erf tot herstellingen te verplichten. Door de overeenkomst wordt eene verbintenis geboren, welke volgens den schrijver dit eigenaardige heeft, dat zij *per se* op iederen volgenden eigenaar overgaat. Dit beweren schijnt mij toe voor tegenspraak allezins vatbaar te zijn, en liever zou ik mij met hetgeen hieromtrent prof. DIEPHUIS (1) leert, vereenigen.

(1) Burg. Regt., III, n°. 689, 690 en 691.

§ 12 (bl. 92—104) bevat eenige wellicht al te beknopte beschouwingen over het belangrijke leerstuk van de ondeelbaarheid der erfdienstbaarheden.

Dank zij de vorderingen, welke de wetenschap in de jongste jaren in Duitschland heeft gemaakt, kan dit beginsel thans als vaststaande worden aangemerkt, en daarom wellicht worden, wat daaromtrent ook vroeger door fransche schrijvers, op 't voetspoor van MOLINAEUS zij beweerd, de duit-sche schrijvers ten aanzien van dit punt niet geciteerd, maar wordt alleen in het voorbijgaan melding gemaakt van HEINZELMAN, die een vreemdsoortig onderscheid tusschen innerlijke en uiterlijke ondeelbaarheden heeft uitgedacht, hetwelk wel geschikt is het leerstuk wederom op nieuw te verwarren. Dat de servituten ondeelbaar zijn, staat alzo vast; POTHIER (1) stelde dan ook reeds het beginsel, vóór het door het fragment van POMONIUS (2) tot onbetwistbare zekerheid werd verheven. Dus omtrent het beginsel is geen twijfel meer toegelaten. Twijfel rijst thans alleen ten aanzien van de vraag, welke de *ratio* is van dit beginsel? Volgens Mr. VAN BELL, in zijn keurig boekje over de ondeelbaarheid der erfdienstbaarheden (3), zich vooral beroepende op genoemd fragment, is de aard en strekking der servituten, welke *usus* is, als de grondslag der ondeelbaarheid te beschouwen; volgens Mr. KAPPEYNE in zijne scherpzinnige recensie van dit geschrift (4) is de grondslag gelegen in de éénheid van het erf, waarmede de servituut één geheel uitmaakt.

De erfdienstbaarheid is ondeelbaar — zegt Mr. KAPPEYNE (5) — omdat zij *erfdienstbaarheid* is. Deze laatste

(1) Ad Pand. Lib. VIII n°. XVII.

(2) Medegedeeld door CRAMER in HUGO Civ. Mag. VI, I of PUCHTA Inst. I, § 104.

(3) Bl. 14.

(4) Themis, 1ste serie, 11de deel bl. 292.

(5) Bl. 301.

meening, hoe subtiel ook ontwikkeld, had door schr. kunnen bestreden worden, want als de erfdienstbaarheid zoo nauw een geheel uitmaakt met het erf, dan zou zij deelbaar moeten zijn, daar het erf werkelijk voor deeling vatbaar is. De leer, die schr. voordraagt (1) geeft, ik merk het met genoegen op, steun aan Mr. VAN BELL. „De ondeelbaarheid” — zegt schr. — „volgt geheel en al uit den aard van *het recht*”, dat is uit geen ander recht dan uit dat van de servituut. In waarheid, de servituut is ondeelbaar uit haren aard, niet omdat zij zich met een deelbaar erf vereenzelvigt. Hier had schr. als bondgenoot voor hem en voor Mr. VAN BELL zijn leidsman SCHÖNEMANN mogen aanhalen (2), die klaar aantoonde waarom er ten dezen opzichte verschil was bij de Romeinen tusschen den *ususfructus* en de servituten *praediorum*. De ondeelbaarheid vindt — ik zeg het SCHÖNEMANN na — hare natuurlijkste verklaring in den inhoud van het recht van servituut. Oefent men de bevoegdheid uit waartoe de bouw- of veld-servituut recht geeft, dan oefent men haar geheel uit: eene gedeeltelijke uitoefening is onmogelijk. 't Genot van vruchten kan worden verdeeld; niet dat van *iter, via, actus*. De inhoud van vruchtgebruik is *fructus*, de inhoud der andere servituten is een *jus*. Ik zou alleen in plaats van de woorden van Mr. VAN BELL „welke *usus* is”, want daartegen is wel wat in te brengen, willen lezen: „welke ondeelbaarheid (*connexiteit* zegt POMPONIUS) van *usus* medebrengt.”

Zoo de schrijver niet lang stilstaat bij den grond der ondeelbaarheid, langer verwijlt hij bij deze vraag: van waar komt het, dat een eigenaar voor zijne mede-eigenaars volgens ons recht *wel* en volgens het Romeinsche recht *niet* eene servituut kon verkrijgen? van waar het verschil tusschen art. 749 B. W. en l. 19 ff. de *serv. praed. rust*? Dit verschil is te opmerkelijker, omdat DIEPHUIS (3) art. 749

(1) Bl. 92.

(2) Die Servituten bl. 77, bl. 111.

(3) Burg. Regt III, n°. 699.

verklaart uit het beginsel van ondeelbaarheid, terwijl andere juristen juist de tegenstrijdige lex 19 uit dat beginsel willen interpreteeren. Men mag toch waarlijk niet aannemen, dat die ondeelbaarheid een *passé partout* zou zijn om alle strijdige beginselen te verklaren. Mij komt het voor, dat de schrijver uitmuntend geslaagd is in dit gedeelte van zijn betoog, dat de questie, door deze wetsbepaling en dit Pandecten-fragment bedoeld, met het beginsel der ondeelbaarheid niets gemeens heeft. Uit die ondeelbaarheid kan wel volgen, dat men niet voor een gedeelte heerschappij kan uitoefenen over eens anders erf (ten zij men aanneme beperking van *modus* en *tempus*), en dat overdracht van het erf, hetwelk vroeger aan éénen eigenaar behoorde, aan meerdere eigenaren vermenigvuldiging van de servituut (1) ten gevolge heeft, maar uit die ondeelbaarheid verklaart zich geenszins, dat een *dominus* van een *communis* erf de toestemming der *condominii* behoeft om een *servitus* te vestigen of te verkrijgen. Ik geloof, dat de waarheid aan de zijde van onzen schrijver is, wanneer hij hier dus het beginsel van ondeelbaarheid wegdenkt, maar dat hij volkomen mistast, wanneer hij l. 19 wil afleiden uit de nauwe vereeniging, welke tusschen servituut en erf bestaat. Hij haalt daarbij aan een kernachtig gezegde van Prof. GOUDSMIT (2). Deze schoone phrase is voorzeker uitnemend geschikt om de *werking* der ondeelbaarheid aan te toonen, maar lost m. i. geenszins op de questieuse beslissing van PAULUS. Ik geloof, dat de grond voor deze beslissing alleen moet gezocht worden in de betrekking, welke bij het *condominium*, even als bij de *societas*, tusschen de verschillende eigenaren bestaat. De l. 28 ff. *comm. div.* en l. 27 § 1 ff. de *serv. praed. urb.* versterken mij

(1) Zeer juist is de stelling van MR. VAN BELL, bl. 26: „De regel der ondeelbaarheid leidt tot onbepaalde vermenigvuldiging.“

(2) Pandecten-system I, bl. 89.

in dit gevoelen. Maar waarom behelst dan art. 749 B. W. een tegenovergesteld beginsel? Prof. DIEPHUIS leidt dit af uit art. 1353 B. W., een artikel dat, m. i. met het dominium pro indiviso niets te maken heeft, een artikel, dat eene uitzondering bevat, hoofdzakelijk voor die gevallen, welke POTHIER (1) aanwijst, maar welke, omdat zij in strijd is met den regel, in art. 1351 B. W. gehuldigd, niet tot andere gevallen mag worden uitgebreid. Hoe zal prof. DIEPHUIS dit ook kunnen goedmaken met zijne aanteekening ad art. 1353? (2) Er bestaat dus alle reden om, op grond van de beginselen van societas, waarmede het condominium zamenhangt, aan l. 19 voornoemd boven art. 749 B. W. de voorkeur te geven.

De laatste § der dissertatie poogt, na de criteria der servituten te hebben vastgesteld, eene betere definitie van haar te geven dan elders wordt aangetroffen. Die definitie, welke zeker nauwkeuriger is dan vele andere, luidt aldus: „Servituum is een zakelijk recht, dat, onafscheidbaar van een erf, aan den eigenaar daarvan de bevoegdheid verstrekt, om ten nutte van dat erf handelingen te verrichten of wel te beletten op een erf, dat aan een anderen eigenaar toebehoort.”

Met dit verslag over de dissertatie van den heer v. WATERSCHOOT hoop ik een démenti te hebben geleverd aan diens bewering, op bl. 104 te vinden, dat de resultaten van den schrijver gering van waarde zijn te noemen. Ik hoop met dit verslag onze juristen opgewekt te hebben tot lezen; den bewerker dezer wetenschappelijke proeve, die hem tot eere strekt, tot meerder schrijven.

De typographische uitvoering dezer dissertatie laat niets te wenschen over; jammer evenwel dat de correctie der Pandecten-fragmenten niet nauwkeuriger is geschied; op bl. 18 vooral vind ik onderscheidene verkeerde aanhalingen.

G. BELINFANTE.

(1) *Traité des Oblig.*, n°. 54—68.

(2) *Burg. Regt.*, VI, n°. 458.

BERIGTEN VAN GEMENGDEN AARD.

STATISTIEK VAN HET GEVANGENISWEZEN IN HET KONINGRIJK DER NEDERLANDEN, OVER 1866.

De jongste algemeene statistiek deswege, over 1866, heeft in aard van bewerking geene verandering, met die van vorige jaren vergeleken, ondergaan, de uitkomsten over 1866 worden weder toege icht met eenige staten, waarin die van vroeger zijn vereenigd, waardoor een algemeen overzicht gemakkelijker wordt gemaakt.

In 1866 zijn bij afwisseling in de onderscheiden gevangenis en z. opgenomen 45,005 personen, als: 2555 in de strafgevangenis, 7369 in de huizen van verzekering, 7748 in die van arrest, en 27,333 in die van bewaring.

In de huizen van bewaring was dit getal het aanzienlijkst sedert 1862; het overtrof in geen der vier jaren 1862 - 65 de 24,000. Daarentegen was het cijfer der opgenomen in de strafgevangenis het laagste over de vijf jaren, en in de beide andere categoriën heeft men ook lagere cijfers dan doorgaans in de vier vorige jaren, en zeker dan in 1865.

Wat het getal aanwezigen op ult. December betreft, in 1866 bedroeg dit gezamenlijk 3535, het gunstigste van het vijfjarig tijdperk; het maximum was in 1862, te weten 4217, welk maximum regelmatig daalt. Doorgaans is het met de onderscheiden categoriën ook zoo gesteld, zoo als uit ondergaande opgave kan worden opgemaakt:

<i>Aanwezig op ult. December:</i>		1862	1866
In de strafgevangenis		2286	1889
" " huizen van verzekering		1256	1025
" " " " arrest		532	505
" " " " bewaring		143	116
<i>Totaal</i>		4217	3535

Deze uitkomst zal te gunstiger kunnen worden geheeten, wanneer men ook op de vermeerdering van de bevolking des lands in die jaren let.

Het getal *doortrekkende* gevangenen, die in de huizen van bewaring worden opgenomen, zijn in de opgaven over de bij afwisseling opgenomen begrepen. De doortrekkende gevangenen beliepen in 1866 3589, één meer dan in het jaar te voren; het beliep in 1862 5200.

De *verblijfdagen* der gevangenen, bij afwisseling opgenomen, bedroegen: in de strafgev. 694,959, huizen v. verzek. 365,460, h. v. arrest 179,166, h. v. bewar. 72,981; — zijnde totaal in 1866: 1,312,566, welk cijfer het minimum is over de vijf meergem. jaren; in 1862 was het maximum 1,594,808 dagen, of 282,242 verblijfdagen meer dan in 1866.

De *gemiddelde* bevolking was naar het getal verblijfdagen: in de strafgev. 1904, huizen v. verzek. 997, h. v. arrest 486, h. v. bewar. 200; te zamen in 1866 3587; het minimum over de jaren 1862—66. Dit cijfer is jaarlijks verminderd; in 1862 beliep het 4358.

De *verhouding* tot de bevolking des Rijks was in 1866 op 1000 zielen 12.6; in 1865 was zij 11.8.

In eerstgem. jaar werden bij afwisseling 3017 gevangenen meer opgenomen dan in 1865. Hiernit vloeit voort de minder gunstige verhouding van eerstgemeld jaar. Zij is echter niet van veel gewigt, daar alleen in de huizen van bewaring de bevolking, bij afwisseling opgenomen, en alzoo slechts het getal veroordeelden tot straffen van zeer korten duur toenam.

Het grootst getal te gelijk aanwezig bedroeg in 1866 in alle gevangeniszen enz. 4221, het minimum der vijf jaren; in 1862 was het getal 5088.

Het kleinst getal te gelijk aanwezig was in 1866 in alle gevangeniszen enz. 2837 tegen 3532 in 1862.

Het getal vreemdelingen was over 1866 eenigzins hooger dan over het voorgaande jaar; doch in de jaren 1862—64 werden meer vreemdelingen in de strafgevangeniszen, huizen van verzekering en van arrest opgenomen. Het totaal in 1866 was 471, zijnde meest Pruiszen, 190, Belgen, 89, Hannoveranen, 65.

Wat de verhouding der geslachten der gevangenen betreft, men telde 3², 162 van het mann. tegen 6843 van het vrouwel. gesl., of omstreeks 18 vrouwen op 100 mannen. — Van 1862—66 is het getal vrouwen tot dat der mannen gestadig verminderd; in 1862 was de verhouding 24.3.

Men telde over 't geheel 6196 gehuwden, 10,581 ongehuwden, 620 weduwenaars en 275 weduwen. Het getal der gehuwden tot dat der ongehuwden als 1 tot 1.7.

Wat den leeftijd der gevangenen betreft, het getal jeugdigen (beneden de 16 jaren) bedroeg in 1866 1183 (waarvan 317 in de strafgev., 324 in de huizen van verzek. en 542 in de huizen v. arrest). Het totaal is het minimum over het vijfjarig tijdperk; het maximum kwam voor in 1862, te weten 1492. Opmerkelijk is het, dat dit getal gaandeweg afgenomen is; in 1865 bedroeg het nog 1302.

Op 100 gevangenen kwamen voor in 1866 6.69 jeugdigen beneden de 16 jaren; in 1865 was het 7.18; in 1864, 8.14.

Beneden de 10 jaren had men in 1866 59 gevangenen, van 10 tot 13 jaren 334, van 13 tot 16 jaren 790, van welke laatste 200 in huizen van verzek. en 382 in h. v. arrest; voorts van 18 tot 20 j. 1000; van 20 tot 25 j. 3443; van 25 tot 30 j. 2912; van 30 tot 35 j. 2261; van 35 tot 40 j. 1962; van 40 tot 50 j. 2355; van 50 tot 60 j. 1204; en boven de 60 jaren 557.

Op grond van art. 66 Strafr. waren er bij afwisseling: jongens (te Alkmaar) 181; meisjes (te Montfoort) 40; zamen 221 of 17 meer dan in 1865.

Wat den gezondheidstoestand aangaat, in de strafgev., huizen van verzek. en van arrest, was die in 1866 niet beter dan over het jaar te voren. Gedurende eerstg. jaar kwamen dan ook in eenige gevangeniszen gevallen van cholera voor. — In 't algemeen waren eens of meermalen ziek geweest 2927 gevangenen, niet ziek geweest 14,745. De verhouding was 1 ziek op de 5.03; doch naar de verscheiden categoriën was die verhouding zeer verschillende, als in de strafgevangeniszen was zij 1.36; in de huizen van verzekering 5.90; en in die van arrest 8.93. — Over 't geheel was de verhouding in 1865 5.39; in 1862 zelfs 4.22.

Wat de ziektedagen tot de verblijfdagen betreft:

in de strafgevangeniszen was de ongunstigste verhouding, te Leeuwarden, te weten 1 tot 9.38; de gunstigste te Montfoort, Assen en Roermond, te weten 1 tot respectivelijk 22.37, 23.77 en 25.03; —

in de huizen van verzekering, was de ongunstigste verhouding te Zwol (6.71); de gunstigste te Middelburg (225.61); —

in de huizen van arrest, de ongunstigste verhouding te Winschoten (383); de gunstigste te Roermond (300.95).

De sterfte was in 1866 niet zoo gering als in het jaar te voren, hetgeen

aan de gevallen van cholera kan worden toegeschreven, ten gevolge waarvan 11 gevangenen overleden zijn.

Volgens de tabellen bedroeg de sterfte:

in de strafgevangnissen	52 of 2.03 pct.
" " huizen van verzekering.	13 " 0.17 "
" " " " arrest	10 " 0.12 "
In 1866	75 of 0.42 pct.

In 1865 was het totaal 64 of 0.35 pct.; en in 1862 zelfs 132 of 0.67. Er had in 1866 één zelfmoord en één poging daartoe plaats, tegen drie zelfmoorden en een poging in 1865.

In de verschillende gevangnissen deden zich tien gevallen van krankzinnigheid voor, bij negen mannen en ééne vrouw.

Het aantal kinderen met de moeders in de gevangnissen opgenomen, beliep in 1866 348, geboren in de gevangenis 20, te zamen 368 kinderen, welk getal het minimum is over het vijfjarig tijdperk, waarin het maximum voorkomt in 1862, te weten met 532 kinderen, waarvan 38 in de gevangenis geboren waren.

Uitvoerige staten worden weder medegedeeld wegens de *gegijzelden*, waaruit blijkt, dat het getal van deze om schulden beliep in 1866 92, waarvan 78 om handelschulden; dat voor 31 Dec. waren ontslagen 93, in hechtenis bleven 13; — dat in hechtenis waren gesteld wegens schulden van minder dan f 200 48; van f 200—f 1000 36; van f 1000 en daarboven 8; — dat in gijzeling zijn gebleven: minder dan 31 dagen 30; van 31 dagen tot 3 maanden 22; van 3 maanden en langer 21; — dat ontslagen zijn met toestemming van de schuldeischers 54; wegens betaling of in-bewaringgeving van het verschuldigde 21; nit gebrek aan voorschot 14; om andere redenen 4.

De gegijzelden wegens boeten en geregtskosten waren ten getale van 332, terwijl in 1865 hun aantal 829 bedroeg.

Onder de eerste categorie der gegijzelden wegens boeten en geregtskosten ten laste des rijks, 233 mann., 34 vrouwen, benevens 12 jongens en 5 meisjes, beneden de 16 jaren; wegens geregtskosten in strafzaken 43 mannen en 5 vrouwen.

Nopens den *duur* der straffen worden ontwikkelde opgaven medegedeeld, de slotsom waarvan is, dat er in 1866 waren 847 criminelen en 13,249 correctionnelen (de militairen daaronder niet begrepen). Het getal criminelen is het minimum over het vijfjarig tijdperk; in 1862 was het maximum 1089. Het getal correctionnelen was op een jaar na (1864) ook het minimum; het maximum in 1862 was 13,950.

Wat de *preventieve* gevangenis betreft, in de burgerl. en militaire huizen van verzekering was dit getal in de vang. der regtbanken 150, voor de hoven 38 beklaagden; — in de huizen van arrest, voor de gevangen. der regtbanken 140.

Het getal *recidivisten* was over 1866 hooger dan over 1862—65. De verhouding daarvan tot de bevolking der strafgevangnissen, huizen van verzekering en huizen van arrest is van 1862—66 van 24.3 tot 26.8 gestegen. — Het cijfer der cellulaire recidivisten was over 1866 125 hooger.

Het getal *militaire* gevangenen bedroeg in dat jaar 775 tegen 829 in het jaar te voren. De militaire gevangenen waren in 1866: veroordeeld door den militairen regter 755, door den burgerl. regter 20, totaal als zoo even, 775, waarvan te Leyden 514, en wel 380 van de landmagt, 63 van de zeemagt en 71 uit de koloniën. Naar eene andere verdeling, waren van dit cijfer 488 der vrijwilligers en 26 miliciens of nummervervisselaars.

In de huizen van verzek. en van arrest werden opgenomen bij de corpsen *disciplinair* gestraften, in 1866, ten getale van 73, het minimum over vijf jaren; het maximum was in 1863, te weten 405.

Uit den staat nopens den *aard* der misdrijven blijkt, dat het getal tegen de algemeene zaak bedroeg 4612, tegen personen 4440 en tegen eigendommen 5308. — Het cijfer van bedelarij en landlooperij is over 1866 aanmerkelijk lager dan over 1865, en is van 1862—66 van 2421 tot 1360, alzoo 45 pct., verminderd. Ook dat van diefstal is over hetzelfde vijfjarig tijdperk belangrijk gedaald. Daarentegen zijn de getallen van moord en kindermoord gestegen. Die van moord en poging zijn van 116 tot 123 en die van kindermoord van 24 tot 43 geklommen.

Breedvoerige opgaven worden weder medegedeeld over het *onderwijs* en de *onderwijzers*.

Bij hunne opneming in 1866 konden de gevangenen lezen en schrijven 11,443, terwijl 6229 dit niet konden; het eerste cijfer is het hoogste van het vijfjarig tijdperk, het laagste was in 1864, te weten 10,899; het cijfer der gevangenen die lezen noch schrijven konden, was in 1866 het minimum der vijf jaren; het maximum was in 1862, te weten 8364.

De verhouding tusschen de beide categoriën was in 1866 35.24, in 1862 42.69. De verhouding is in de laatste jaren minder ongunstig geworden. Het aangeduid verschil tusschen 1866 en 1862 is belangrijk, „waarschijnlijk, zegt het verslag, een gevolg van de uitbreiding en verbetering van het onderwijs. Is het werkelijk hierdoor veroorzaakt, dan zullen voortgaande minder gevangenen die noch lezen noch schrijven kunnen, in de gevangenispen opgenomen worden.“

Niet toegelaten tot het onderwijs werden, wegens gevorderden leeftijd of ziekte, 4510; als genoeg onderwezen, 8616; — toegelaten tot het onderwijs werden 4424, waarvan 1767 bij hun ontslag of op het einde des jaars goed lezen en schrijven konden.

Wat den ouderdom der scholieren betreft, in 1866 waren 1375 beneden de 20 jaren en 1818 van 20 tot 30.

Het getal onderwijzers bedroeg 46 en dat der gevangenen als assistenten 17.

Men had ult^o. Dec. 8987 nummers in de bibliotheken der gevangenispen enz.

In 1866 zijn gestraft 907 gevangenen, zijnde minder dan in de twee vroegere jaren.

De kosten van het onderhoud der gevangenen hebben bedragen per verblijfsdag: in 1866 f 0.57.07. Sedert 1862 zijn deze kosten 19 pct. gestegen. De oorzaak daarvan ligt in de vermindering der verblijfsdagen van 1,594,808 tot 1,312,566, welke evenzeer een verschil van nagenoeg 19 pct. oplevert. „Hier kan dus, zegt het verslag, worden herhaald de opmerking, ten vorigen jare gemaakt, namelijk, dat bij vermindering van de verblijfsdagen de onderhoudskosten per hoofd daags toenemen, vermits voornamelijk uitgaven onafhankelijk zijn van het aantal gevangenen en daardoor meer beloopt per hoofd daags naar mate de verblijfsdagen afnemen.“

Wat het getal cellen tot cellulaire opsluiting betreft, is in 1866 geen verandering gekomen; het bedroeg even als in 1865 887.

Gedurende het meergemeld vijfjarig tijdperk is het aantal celstraffen van 2524 tot 3890, en alzoo met 1366, toegenomen. Onder deze vermeerdering komen voor 1803 straffen van één maand en minder; waaruit blijkt, dat van 1862 tot 1866 de eenzame opsluiting hoofdzakelijk voor lichte misdrijven in ruimer mate is toegepast.

CONGRES VOOR DE STATISTIEK.

(Uit het geschrift van Mr. M. M. VON BAUMHAUER, *Idées-Mères* enz., tot inleiding van de werkzaamheden der aanst. vergadering van het Congres voor de statistiek te 's Gravenhage, waarop wij reeds kortelijk gewezen hebben, laten wij de volgende rubriek bij vertaling volgen:)

STATISTIEK VAN DE REGTSBEDEELING IN BURGERLIJKE- EN HANDELSZAKEN EN VAN DE BURGERLIJKE EN HANDELS- WETGEVINGEN.

Het Congres over de statistiek had in zijn eerste zitting den wensch te kennen gegeven, dat op de eerstvolgende bijeenkomst de grondslagen en formulieren voor de statistiek van de burgerlijke regtszaken zouden worden vastgesteld, met bijvoeging van het voorstel om de groote afwijkingen in de handelswetgeving der verschillende landen te zien verminderen of zelfs geheel verdwijnen. (1) De statistiek van de zaken van burgerlijk en handelsrecht was in de programma's der drie zittingen te Parijs, Weenen en Londen begrepen.

Terwijl het Parijsche congres aan de latere congressen de zorg overliet om het geheele plan van eene burgerlijke statistiek op te maken, heeft het er zich alleen toe bepaald een voorloopig plan aan te bevelen, waarin de tabellen van Frankrijk, België, Sardinië (2) en Napels als modellen zijn aangenomen, die op een groot aantal punten volkomen gelijk zijn. Te Weenen heeft het Congres den wensch te kennen gegeven dat de hooge landregeringen zouden worden verzocht zekere formulieren op te maken, ten einde daarin de statistieke gegevens nopens het beleid van het burgerlijk recht in de verschillende landen bijeen

(1) Verslag blz. 164, Brussel 1853.

(2) Sedert 1852 bestaan er bij de hoven en regtbanken der sardinische Staten statistieke registers, welke met de grootste regelmatigheid worden gehouden, en die bestemd zijn om de dagelijksche uiterst naauwkeurige opgaven te ontvangen van alle feiten, geschikt om de bouwstoffen voor eene periodieke statistiek van het burgerlijk-, handels- en administratieve recht te leveren. Een beknopte staat van deze feiten wordt om de drie maanden en jaarlijks een volledig verslag aan den minister van justitie overgelegd. Het eerste verslag werd te Turijn in 1852 over de jaren 1849 en 1850 uitgegeven. Zie het verslag van de tweede zitting bl. XXVIII.

te verzamelen en ze op het volgende internationale congres over te leggen, ten einde als grondslagen voor de latere werkzaamheden te dienen.

Te Londen werd de Britsche Regering verzocht eene commissie te benoemen, om de verschillende stelsels betreffende de geregelijke statistiek, zoowel in Groot-Brittanje als in de andere landen aangenomen, te onderzoeken en te vergelijken en rapporten voor te bereiden over de volgende vragen:

1°. *Welke is de beste wijze van inschrijving der procedures voor de rechtbanken, met het doel om de beste statistieke inlichtingen nopens onderwerpen van wetgeving te erlangen?*

2°. *Welke wijze zal het best geschikt zijn om deze gegevens in tabellen te vervatten?*

3°. *Zou het noodig zijn het aantal beambten te vermeerderen, om zeker te zijn dat de rapporten volledig, nauwkeurig, en op wetenschappelijke wijze zouden worden opgemaakt?*

Het duurde langen tijd eer dit verwezenlijkt werd. Men vindt in de verslagen der derde en vierde zitting tabellen voor de behoeften van Oostenrijk (3) en Engeland (4) ingerigt. De vijfde en zesde zitting lieten de vraag onaangeroerd.

De statistiek van het burgerlijk regt leert ons de onderlinge betrekkingen der individuen en hunne betrekkingen tot de maatschappij kennen; de statistiek van het handelsregt maakt ons bekend met den economischen toestand der maatschappijen of volkeren. Deze zoo hoogst belangrijke studie is tot den huidigen dag in de meeste landen verwaarloosd. (5)

Te Londen heeft men aan de eerstvolgende congressen de navolgende resolutiën als erfgoed gelaten:

1°. *De stelselmatige bijeenverzameling en openbaarmaking van de feiten welke betrekking hebben tot de werking der wet en tot de rechtsbedeeling, zouden zeer gewigtige bouwstoffen verschaffen, ten einde*

(3) Verslag der derde zitting blz. 88.

(4) Programma der vierde zitting blz. 30.

(5) Onder de deutsche Staten heeft het Koninkrijk Saksen eene driejarige statistiek van de burgerlijke rechtsbedeeling uitgegeven (*Die Civilprozessen, einschliesslich der Concurs- und der Ehesachen, und das Vormundschafswesen*, 1860, 1861 und 1862. Dresden, 1865). Het nieuwe Burgerl. Wetb. van 2 Januarij 1862 is den 1sten Maart 1865 aldaar uitgevaardigd. Het Groothertogdom Hessen geeft sedert 1848 tabellen van het beleid der burgerlijke rechtspleging in het licht. Te Turijn werd in 1866 eene statistiek van het burgerlijke en handelsregt van het Koninkrijk Italië openbaar gemaakt.

wijze en duurzame herzieningen in de wetten tot stand te brengen en zouden inlichtingen van veel belang nopens de maatschappelijke en zedelijke behoeften van het volk opleveren.

2°. Deze geregteijke statistieken zouden in verband moeten staan met de inrigting en de rechtspleging van alle geregtshoven of andere regtbanken, zoowel burgerlijke als kerkelijke, zee-, handels- of van welken aard ook, alsmede met het geregteijke onderzoek en de uitkomsten der rechtvorderingen voor de regtbanken.

3°. Aanwijzing van het aantal regtbanken, den omvang van haar rechtsgebied, den aard en de uitgestrektheid van hare rechtsmagt, het aantal, de noodige vereischten, de wijze van benoeming der regters, der gezworenen (als die er zijn), en van de beambten bij de regtbanken; den aard en het bedrag hunner bezoldiging, de pensioenen, geregtskosten en andere uitgaven daaronder begrepen, het aantal dagen en uren, waarop die regters en gezworenen zitting hielden of in functie waren, alsmede zulke andere inlichtingen betrekkelijk de bevolking, de belastingen, den handel, de scheepvaart enz., die het best geschikt zouden zijn te bepalen in welke evenredigheid de middelen voor eene goede rechtsbedeeling tot den aard der verschillende gewesten en tot de behoeften der bevolking stonden.

4°. Aanwijzing van het aantal dagvaardingen, uitspraken en zaken zoowel contentieuse als niet-contentieuse, die aan scheidtsregters onderworpen, zaken welke geroeyeerd of teruggenomen of in der minne geschikt, of op andere wijze dan bij vonnis werden afgedaan; het aantal en de strekking der vonnissen, dekreten of bevelschriften en arresten; zaken naar nieuwe jury's verwezen en de beweegredenen van dat renvooi; het aantal en de uitkomsten der executiën het zij op personen of eigendommen; het aantal en de strekking der interlocutoire uitspraken; den duur der rechtsgedingen; het onderwerp waarover zij werden gevoerd; het bedrag der onderwerpen in geschil; het bedrag der toegekende sommen; de geregtskosten en de goedgekeurde lasten; het aantal en de uitkomst der appellen of der voorzieningen in cassatie; eindelijk den landaard der eischers en verweerders.

5°. Eenparige rangschikking en vergeleken opsomming der onderwerpen in geschil voor de burgerlijke regtbanken der verschillende landen, en van de wijze van procederen voor die regtbanken, met oogmerk om eene vergelijking tusschen de burgerlijke rechtspraak der verschillende volkeren gemakkelijk te maken. Dat het te dien einde wenschelijk zijn zou te weten welke analogiën of bestaan tusschen de contentieuse zaken en de wijze van procederen in de verschillende

landen, om zoodoende tot de meest wetenschappelijke en doeltreffende rangschikking van die zaken te komen.

Op die besluiten berust ons werk. Het komt er vooral op aan de bouwstoffen, die de verschillende landen voor de statistiek van het burgerlijk- en handelsregt bezitten, op te sporen en te ontleden. Maken die onderwerpen deel uit van een of meer wetboeken of worden zij door alzonderlijke wetten of statuten, door gebruik of gewoonten geregeld. Welke zijn die wetboeken, welke zijn deze wetten of statuten? Welke gebruiken, welke gewoonten zijn van kracht?

Wij behooren dus eerst den omvang en de grenzen der wetsbepalingen in burgerlijke- en handelszaken te leeren kennen. Deze grenzen wijken min of meer van het eene land tot het andere af. Ik heb (in eene vroegere rubriek) reeds het voorbeeld der registers van den burgerlijken stand bijgebracht, die in verscheidene staten aan de zorgen der Kerk zijn toevertrouwd. In de Engelsche verslagen maken laster, eerroof, sequestratie van personen deel uit van de statistiek der burgerlijke regtsbedeeling, in Frankrijk en in de andere landen, die het Fransche strafwetboek hebben behouden, komen zij onder de statistiek van het strafregt voor.

In verscheidene landen bestaat er zelfs geen eenparige wetgeving in civiele en handelszaken. In sommige gedeelten van Pruissen b. v. is het fransche burgerlijk wetboek van kracht, in andere weder het pruisische landregt (preussisches Landrecht). In de andere deelen van Duitschland vindt men te gelijk het roeimsche, germaansche (gemeines deutsches) en saksische regt en eene reeks van wetten en afzonderlijke statuten.

De tabellen of opgaven van onderwerpen zijn onverstaaubar, wanneer men de regterlijke organisatie, de werkzaamheden, de bevoegdheid van de verschillende regtbanken of hoven en van de trappen van regtsmagt niet kent. Men denke slechts aan Engeland met zijn negentien soorten van hoven of regtsmagten (6) voor bepaalde zaken en aan de speciale regtbanken, aan de geprivilegieerde regtspraak in andere landen.

De bevoegdheid van elken trap, van elke instantie van regtsmagt behoort wèl te worden bepaald, alvorens men de uitkomsten in de verschillende landen kunne vergelijken. Welke zaken behooren tot de bevoegdheid van den alléén-regtsprekenden regter (vrederegter, kantonregter), der regtbanken in eersten aanleg

(6) Zie W. J. BOVILL: *on the statistics of civil procedure in English Courts of Law*. Journal of the Stat. soc. of London. vol. XXX, part. III, pag. 428. De engelsche verslagen: *Judicial Statistics, Common Law, equity, civil and canon law*, dagteekenen van 1858.

(van een arrondissement of district), van de regtbanken of hoven ivan appel? Doen deze hoven ook uitspraak in eersten aanleg en in welke zaken? Kan men van de uitspraken der alléén-regtsprekende regters bij de regtbanken in hooger beroep komen en in welke gevallen? Regelt zich de bevoegdheid, zoowel in eersten aanleg als in appel, naar de waarde of naar den aard van het onderwerp in geschil? Welke zijn de werkzaamheden van het hof van cassatie of van het hoog gerechtshof? Doet het in zekere gevallen uitspraak in eerste of tweede instantie, of als geprivilegieerde regtbank en als hof van appel?

De aanwijzing van de territoriale omschrijving en uitgestrektheid van het gebied der regtbanken, van het getal, de vereischten en de wijze van benoeming der regters en ambtenaren van het openbaar ministerie, van hunne bezoldigingen, pensioenen enz., zoome de van het aantal uren en dagen dat zij zitting houden, waarmede zich vooral de geregelijke afdeeling op het congres van Londen heeft onledig gehouden, komt mij voor *misbaar* voor de internationale statistiek, *onmisbaar* voor de particuliere behoeften van ieder land te zijn, ten einde de werkzaamheden der magistratuur en de verbeteringen welke noodwendig in de regterlijke inrigting moeten worden aangebragt te kunnen beoordeelen.

Men zou slechts een onvolledig overzigt van de rechtspraak in burgerlijke en handelszaken verkrijgen, wanneer men zich alleen tot de contentieuse bepaalde.

De zoogenaamde gracieuse rechtspraak is een der grootste weldaden voor de maatschappij. Hoe verder zij haren werkring uitbreidt, hoe meer zij in de zeden van eene bevolking doordringt, des te meer strekt zij ook om de werking der contentieuse rechtspraak te verkorten en de oorzaken der voor de individuen en de verschillende klassen der maatschappij verderfelijke processen te doen ophouden. Zoo heeft men het notariaat en de akten of contracten, waarvoor de partijen zich tot haar ministerie wenden, de raden van advokaten of de bureaux van consultatie, in Frankrijk de bureaux van kosteloozen rechtsbijstand (wet van 22 Jan. 1851) (7), de alléén-regtsprekende regters (vrede- of kantonregters), de scheidsregters, de goëmannen enz., bemiddelaars in zaken de industrie of den handel betreffende.

In zake van rechtspleging is het vooral van groot belang de meerdere of mindere waarborgen die de partijen hebben te kennen: openbare en mondelinge of geheime en schriftelijke rechtspleging, onafzetbaarheid der regters, publiek ministerie en de steun der partijen, advokaten en procureurs of avoués

(7) Algemeen verslag van de bedeeeling in burgerlijke en handelszaken in Frankrijk over het jaar 1866, blz. XV, 200—207. Parijs 1868.

(*Anwälte*), gezworenen enz. Van het volledig of gedeeltelijk bestaan of van de afwezigheid dezer waarborgen hangt de waarde of onpartijdigheid der uitspraken af.

Volgens art. 48 van den franschen Code de proc. civ. wordt bij de regtbanken van eersten aanleg geen enkele vraag tot introductie der instantie (behalve bij de uitzonderingen in het artikel opgesomd) toegelaten tusschen partijen, in staat om te transigeren en over onderwerpen die eene zaak van transactie kunnen uitmaken, zoo niet de verveerder vooraf voor den vrederegter is geroepen of dat de partijen niet vrijwillig voor dezen verscheenen zijn. Het aantal der geschikte zaken staat in België (8) gelijk met de niet geschikte, terwijl in Frankrijk (9) het derde gedeelte van de ter conciliatie aangebragte zaken worden geschikt. Men zou dus een onvolmaakt denkbeeld der geschillen hebben indien men de ter vereffening aangebragte zaken er buiten liet.

Ten einde het aantal processen of liever het aantal der gewezen zaken te kennen, om daaruit het min of meer twistzieke karakter der bevolking of den geest van chicane der partijen beter te kunnen beoordeelen, moet men de uitspraken onderscheiden naar gelang zij loopen over het fonds der zaak, of zij van praejudiciëlen of incidentelen aard zijn (praeparatoir, interlocutoir, vragen van competentie enz.)

De werkzaamheid der magistratuur laat zich afmeten naar den gemiddelden duur der processen.

Afgescheiden van de twistgedingen oefenen de regtbanken eene gracieuse regtsmagt uit, doordien zij op een aantal handelingen statuëren, die de familiën raken, zoo als de notificatiën van akten van den burgerlijken stand, de homologatiën van akten van notorieteit, raadpleging van den familierraad enz.

De behoeftigen en de inrigtingen van liefdadigheid, alsmede de kerkgenootschappen genieten in België (10) en in Nederland (11) het voorrecht van kosteloze regtsbedeeling (*pro deo*) voor de regtbanken en de hoven van appel. Deze voorregten worden toegekend op een eenvoudig certificaat, door den burgemeester der gemeente, den commissaris der wijk of twee aan-

(8) Overzicht van den toestand van het Koningrijk 1851—1860, dl. II, tit. III, blz. 253.

(9) Algemeen verslag, blz. 192. Men vindt bovendien in de fransche verslagen de zaken buiten de terechtzitting ter bemiddeling aangebragt (Wet van 2 Mei 1855.)

(10) Koninklijk besluit van 26 Mei 1824, wetten van 9 April 1842 en 4 Maart 1848.

(11) Nederl. Wetb. v. Burg. Regtsv. artt. 855—875.

zienlijke personen geteekend. De belgische en nederlandsche statistieken vermelden het aantal der toegekende en afgewezen gevallen van *pro deo*. De fransche wet van 22 Januarij 1851 nopens den geregtelijken bijstand aan behoeftigen te verleenen, heeft op den breedsten grondslag en op de menschlievendste wijze de beginselen vastgesteld, waarop de geregtelijke bijstand aan behoeftigen moet berusten. In Savoyje dagteekent de oorsprong van het bureau van den advokaat der armen reeds van het begin der XIVe eeuw. De eerste officiële akte door AMÉDAEUS VIII, hertog van Savoyje, uitgevaardigd, voert de dagteekening van 17 Junij 1430. De koningen van Sardinië hebben, door de afkondiging van wetboeken voor hunne staten van het vasteland in 1729 en 1770 en voor het eiland Sardinië en het hertogdom Genua in het begin der XIXe eeuw, het werk hunner voorgangers bevestigd en volmaakt. (12)

Vershillende zaken worden, ten einde de gedingen te vermijden, aan scheidsregters onderworpen (13). Het is van veel belang het aantal dezer zaken, zoowel in 't burgerlijke als wat den handel aangaat, alsook het aantal appellen tegen en de gevallen van vernietiging dezer vonnissen te kennen.

Het congres van Parijs heeft besloten dat men de belangrijkste processen naar hunnen aard zou rangschikken, dat wil zeggen, naar de voornaamste vragen door de regtbanken uitgemaakt, en voornamelijk de zaken van echtscheiding, van scheiding van tafel en bed, van adoptie, van onderhoudskosten, (daarbij onderscheidende of de vragen geschieden door bloedverwanten in de opgaande of neêrdalende linie), van interdictie of toevoeging van een geregtelijken raadsman, van scheiding van goederen tusschen echtgenooten, van erfdiensbaarlheden, van erfenissen, van schenking of testament, van verkoop, huur, hypotheek, verjaring enz. In deze rangschikking ligt juist de groote moeilijkheid, vooral wat de internationale statistiek betreft. Vooreerst, welk is het voornaamste vraagpunt in een proces, waarin verschillende vragen worden behandeld, waarin de instantiën verschillende hoofdvragen bevatten? Bij eene vraag over eigendomsregt verweert men zich met de verjaring. Het voorwerp in geschil is het eigendom, de te beoordeelen of uit te maken vraag is de verjaring. Voor de partijen is het regt van eigendom de voornaamste vraag, voor de registers de verjaring.

In het eene land bestaan er instellingen, die in het andere

(12) Zie: Ed. DUPÉTIAX, Bulletins van de Belgische Kon. Acad., dl. XIX, n. 10.

(13) Artt. 1003—1028 van den Franschen Code de Proc. Civ. Artt. 620—657 van het Nederl. Wetb. v. Burg. Regt'sv.

afgeschapt of onbekend gebleven zijn. De echtscheiding, in Frankrijk afgeschapt, wordt in Nederland toegelaten. De adoptie en officieuse tuteel over kinderen in den Code Napoléon, zijn in het Nederlandsch Burgerlijk Wetboek verdwenen. De toevoeging van een geregteijken raad man aan een verkwister is vervangen geworden door het onder curatele stellen van den verkwister. Deze beide wetgevingen zijn op dezelfde beginselen gebouwd en van denzelfden oorsprong. Maar hoe nu, wanneer het de onderlinge vergelijking geldt van verschillende wetgevingen, die niets gemeens hebben, wat haren oorsprong betreft, en wier bepalingen grootelijks verschillen? Deze rangschikkingen met onbekende termen hebben nog een ander wezenlijk gebrek. Hetzelfde woord kan een beperkter of een uitgestrekter beteekenis hebben. Het aantal zaken van echtscheiding b. v. hangt niet alleen af van den geest der echtgenooten, die min of meer tot ontrouw overhellen, maar ook van de mindere of meerdere beperkingen of hindernissen die de wetsbepalingen aan de echtscheiding stellen, ten einde haar zeldzamer te maken. In zaken van echtscheiding is de verdeeling naar oorzaken, de onderscheiding naar het aantal kinderen, naar den maatschappelijken toestand of de beroepen der echtelieden, den duur der huwelijken, de betrekking tusschen het aantal echtscheidingen en scheidingen van tafel en bed, gegevens van groot zedelijk en internationaal belang. Welken invloed oefent het verbod van de echtscheiding of hare afschaffing op het aantal gedeeltelijke slakingen van den huwelijksband of op het aantal scheidingen van tafel en bed uit? (14)

In het verslag der werkzaamheden voor de tweede afdeeling heb ik de aandacht reeds gevestigd op de noodzakelijkheid om de *wettelijke beteekenis* der gebruikelijke termen met juistheid aan te duiden, en op het nut dezer nauwkeurige aanwijzing in eene vergelijkende statistiek voor alle takken der statistiek. De werkzaamheden dezer afdeeling zouden een dubbel doel kunnen hebben; zij zouden nl. de wettelijke beteekenis der bewoordingen voor alle studiën der vergelijkende statistiek kunnen aanduiden, en ze voor de verslagen nopens de bedeeeling van het burgerlijke en handelsregt vaststellen.

(14) In Frankrijk nemen de aanvragen om echtscheiding jaarlijks toe. Over de tien jaren 1841—50 waren die 10,616, over tijdperken van vijf jaren 1851—55 7,644, 1856—60 9,567, 1861—65 11,976, en voor het jaar 1866 alleen 2,813. Zie W. S. BOVILL, Journ. of the stat. soc. of London. vol. XXX, part III, p. 447 en 453: „Before the establishment of this court (*Divorce and Matrimonial causes court*) marriages were indissoluble, except by Act of Parliament; and the proceedings since its creation have not only falsified the sinister predictions of opponents, but have shown how much domestic unhappiness has been purged and immorality prevented by means of its simple and salutary proceedings.“

Om dit dubbele doel te bereiken en de volgorde der zaken die wij zouden hebben te behandelen, te regelen, meen ik dat men zou moeten beginnen met vooreerst, de huisselijke regtsbetrekkingen of die der familie, vervolgens de burgerlijke en handelsbetrekkingen, zoowel der individuën als der corporatiën met de maatschappij na te gaan. De statistiek der huisselijke regtsbetrekkingen, de ontleding van het inwendig forum der gezinnen, waarvan onze geachte ambtgenoot de heer MAESTRI reeds in zijn voorloopig ontwerp heeft melding gemaakt, staat in verband met de statistiek der bevolking en bevat de akten van den burgerlijken stand, in de landen waar registers van den burgerlijken stand bestaan, het domicilie, de echtscheidingen, de scheidingen van tafel en bed (het oude *mensâ et thoro*, de geregelijke scheiding der Engelschen, de scheiding van tafel en bed van het nederlandsche Burgerlijke Wetboek), het vader- en kindschap, de akten van erkenning, van wettiging en aanneming, de voogdijschap, de curatele (15), de minderjarigheid en den leeftijd voor de meerderjarigheid, de emancipatie, de onderhoudskosten, de schenkingen onder levenden, de legitime portien en de gereserveerde, de erflatingen en testamenten, het majoraat, de contracten vóór het huwelijk van *trust* en *settlements* in Groot-Brittanje en Ierland in de midden- en hoogere klassen der maatschappij, waarbij de regten van den man op de goederen zijner vrouw worden beperkt (16). Wij kunnen natuurlijk niet hopen dat wij al deze vraagpunten in de volgende zitting van het congres zullen afdoen. Wij zullen ons tevreden stellen met deswege de eerste bakens daarvoor vast te stellen. De internationale betrekkingen nemen hand over hand toe door het gemakkelijke en veelvuldige der middelen van vervoer, door de onnoemelijke behoeften van den handel en door de zucht tot landverhuizing. Deze vermeerdering oefent vooral grooten invloed uit op de internationale betrekkingen van gezin tot gezin en tusschen de leden van een zelfde gezin. Men denke slechts aan de talrijke huwelijken buiten 's lands gesloten, vereenigingen van echtelieden van tweeërlei landaard, en aan de leden van eene familie in verschillende landen verspreid. De noodzakelijkheid om de wetsbepalingen van buiten 's lands te kennen en ze onderling te vergelijken, neemt dus gestadig toe. De vergelijkende studie der wetgevingen, die zoowel door het

(15) Het nieuwe italiaansche Burgerlijke Wetboek van 1866, artt. 343 tot 349, schrijft registers van voogdijschap en curatele voor.

(16) Zie: JAMES MAC DONNELL, *Marriage Settlements, their social and economic effects*, in het *Journal of the Stat. and soc. inquiry society of Ireland*. Part. XXXV, Julij 1868, p. 31.

onderwijzende personeel of aan de hoogescholen, als door de regeringen is veronachtzaamd, wordt eene dringende behoefte. Onze congressen, vereenigingen van deskundige mannen, zouden een werk van groot praktisch nut verrigten, indien zij dezen weg voor de internationale betrekkingen, voor de internationale familiebanden baanden. Door deze toenadering der wetsbepalingen leert men de gebreken en de meerdere voortreffelijkheid van enkele wetgevingen kennen. Deze toenadering kan ons in een meer of min verwijderde toekomst tot de vervulling leiden van CICERO's wensch: *Nec erit alia lex Romae, alia Athenis, sed et omnes gentes una lex continebit.*

Onder de regtsbetrekkingen der personen tot de maatschappij bekleeden die nopens den eigendom eene eerste plaats. Dit gedeelte der geregteijke statistiek doet den aard, het getal en de waarde der handelingen kennen, en leidt daarbij tevens tot de ontdekking der stoffelijke rijkdommen of van de welvaart der volkeren en dikwerf ook der menschelijke ellende en der oorzaken die zich tegen de ontwikkeling der maatschappelijke rijkdommen in den weg stellen.

Wat aangaat de overeenkomsten, waardoor men het bezit of den eigendom overdraagt, zoo als huur, leen, bewaargaving, sequestratie, verkoop, ruil, enz., deze behooren tot het gebied van de statistiek van het burgerlijk regt. Deze overeenkomsten staan door hunnen invloed op de ontginning van den grond ook in verband met de statistiek nopens den landbouw. Men behoort ze dus uit dit dubbele gezigtspunt te beschouwen. Daaronder behooren de verschillende pachten van landerijen, het regt van opstal, de erfpacht, het bekleemregt, de grond- of gevestigde renten, de tienden, de dienstbaarheden op den grond. De opsomming dezer overeenkomsten, die de bebouwing van den grond bevorderen of bezwaren, met aanduiding van haren aard in elk land, is noodig voor de juiste waardering der gegevens omtrent den landbouw.

Men leert de verbrokkeling van den grondeigendom en de vermeerdering van de waarde der gronden kennen door het getal en den prijs der verkooping van onroerende goederen. Men vindt deze gegevens voor de geregteijke verkooping volgens hunnen aard en volgens rangorde der prijzen in de fransche verslagen (17). Het bestuur der registratie dat in de meeste landen bestaat, zou door het openbaar maken van zijne lijsten eene volledige statistiek kunnen leveren van

(17) Algemeen verslag over de bedeeeling van het burgerlijke en handelsregt in Frankrijk over het jaar 1866, blz. X en 102 vgl.

de verkooping van onroerende goederen (18), als zijnde deze onmisbare gegevens om de waarde der vaste goederen, die krachtige hefboomen voor den algemeenen rijkdom en van de maatschappelijke nijverheid, te leeren kennen.

In die tabellen zou men, behalve de prijzen der verkooping in categoriën, ook de gebouwde van de ongebouwde eigendommen, de vrije van de gehypothekeerde en met andere lasten bezwaarde eigendommen dienen te onderscheiden. Men zou verdeelingen naar het grondgebied kunnen maken, vooral tot aanwijzing van het onderscheid tusschen digte en verspreide bevolking (stedelijke en plattelands-gemeenten) en, zoo mogelijk, het beroep of den maatschappelijken stand der koopers (19). De kosten van overdragt, het bedrag der kosten van taxatie bij de geregtelijke verkooping drukkenden vooral op den kleinen eigendom, zoodat deze kosten vaak die van toewijzing te boven gaan (20). Men behoort deze kosten bij categorie van prijzen te kennen.

De bewaarders van de registers der hypothecken kunnen uit deze het getal en de waarde der inschrijvingen opmaken, die den grondeigendom bezwaren. Welke waarborgen biedt de wetgeving aan deze inschrijvingen? Zijn zij algemeen of van specialen aard? Zijn de registers volkomen openbaar, of vindt men wel eens wettelijke hypothecken die niet ingeschreven zijn? Welke zijn de wettelijke redenen van bevoorregting? Welke is de rangorde der schuldeischers en hun aandeel of hunne respectieve regten in de liquidatie der schuldverderingen?

De statistiek van den loop der prijzen van de verkooping der grondeigendommen en van de daarop drukkende lasten is opgenomen in de programma's van de congressen te Weenen (21), Londen (22), Berlijn (23) en Florence; op

(18) Zie over een gedeelte van Oostenrijk: *Darstellung der Realitätenwerthe im Jahre 1866*. Mitth. aus dem Gebiete der Statistik. Jahrg. XV, Heft I.

(19) Zie over de onderverdeelingen, de overdrachten en de bezwaren der onroerende goederen, de beraadslagingen op het congres te Londen. Verslag blz. 234 vgg.

(20) Algemeen fransch verslag, blz. XI. In Frankrijk is bij de wetgevende magt op dit oogenblik aanhangig een wetsontwerp, houdende herziening.

(21) Verslag van de derde zitting blz. 31, 107, 502, fransche editie.

(22) Programma van de vierde zitting, blz. 44 fr. edit., verslag blz. 234—245 eng. edit.

(23) Verslag der vijfde zitting. Dl. I, blz. 45; dl. II, blz. 544, duitsche ed.

dit laatste congres bij de behandeling van de inrigting van het gronderediet (24).

Op het congres te Weenen werden de regeringen verzocht in hare respectieve staten een persoon aan te wijzen om de inlichtingen bijeen te verzamelen betrekkelijk de verdeeling van den grond, de verwisseling van den eigendom en de hypothecaire verbanden, en het geheel van dien voorbereidenden arbeid aan het eerstvolgende congres aan te bieden.

Het aantal der beslagleggingen zou tot eene nuttige inlichting strekken om den economischen en morelen toestand der maatschappij te beoordeelen, als men het bedrag der schulden en de beroepen of persoonlijke omstandigheden der schuldenaars kende.

De lijfswang in burgerlijke en handelszaken, alsmede ten behoeve van de openbare schatkist, is onlangs in Frankrijk afgeschaff (25); in de landen waar die nog is blijven bestaan, geeft dit onderwerp tegenwoordig aanleiding tot verschillende beschouwingen (26). In het Belgische verslag (27) vindt men uitvoerige tabellen nopens het aantal der gegijzelde debiteurs, den aard der schulden, het beroep der schuldenaars, den duur der gijzeling, de redenen van vrijstelling. De geregtelijke afdeeling op het congres te Parijs vraagt bovendien naar den ouderdom en de kunne der gegijzelden (28), om te weten of de lijfswang niet te vaak wordt toegepast op de onbezonnenheid, de onervarenheid en de zwakheid, en het beroep der schuldeischers (29).

In handelszaken zijn de belangrijkste zaken: de wisselbrieven, de geprotesteerde wissels, de verzekeringen, de scheepsvrachten, de faillissementen en de surséance van betaling, die in Nederland alleen wordt toegestaan door den Hoogen Raad en dan nog slechts aan kooplieden in onvoor-

(24) Verslag der zesde zitting, blz. 104, 419, fr. edit.

(25) Zie: EUGÈNE GARSONNET, over den invloed van den lijfswang op de handelswetgeving. *Revue critique*, dl. XXXII, blz. 454, 531; dl. XXXIII, blz. 39, 169.

(26) T. M. C. ASSER, *Geld en Vrijheid, beschouwingen over den lijfswang*, Amsterdam 1866, een woord over de statistiek van den lijfswang, in het *Statistiek Jaarboekje*, 18e jaarg., blz. 290, en de dissertatie van B. COHEN, *over lijfswang in handelszaken*. Leiden 1859.

(27) Overzicht van den toestand van het rijk 1851—60. Dl. II, tit. III blz. 262^v—262^{oo}.

(28) Deze gegevens vindt men in het algemeen fransche verslag, bl. 210.

(29) Verslag der tweede zitting, bl. 437.

ziene gevallen (art. 900 en 901 Wetb. v. Kooph.), in België door de gerechtshoven alleen aan kooplieden en eigenaars van industriële inrigtingen die geen handelaren van beroep zijn volgens de wet (wet van 18 April 1851).

Voor al voor de wisselbrieven doet zich de behoefte aan eenheid in de wetgevingen gevoelen. De duitsche wet van 24 November 1848, door den heer EINERT voorgedragen, die de wetgeving over dit onderwerp voor den geheelen ouden Duitschen Bond op eenparigen voet heeft gebragt, in 1861 door een algemeen handelswetboek gevolgd (30), is een groote stap voorwaarts op dien weg. Als circulatiemiddel staat de wisselbrief in verband met de vraag nopens het muntstelsel, die in 1867 door de internationale commissie te Parijs en tot drie malen toe op onze congressen is besproken. Ten naasten bij kan men het aantal en de waarde der wisselbrieven en het ander verhandelbaar papier kennen door het verbruik van gezegeld papier, volgens het proportionneel regt in de wetten op het zegel vastgesteld.

De loop der verkooping van koopwaren is geheel onbekend. Eene statistiek der handelsvennootschappen, volgens haren aard en werkzaamheden gerangschikt, zou gewigtige bouwstoffen opleveren om de handelstransactien te schatten. De verslagen geven niets anders dan de akten van nieuwe vennootschappen ter griffie nedergelegd en de akten van ontbonden vennootschappen.

In de verslagen van België, Frankrijk en Nederland vindt men eene tamelijk uitvoerige statistiek der faillissementen. Het getal faillissementen hangt af van den bloei of van de tegenspoeden in den handel. De handel, die op het crediet steunt, heeft er groot belang bij het aantal, het actief en passief der faillissementen, — die schipbreuken in den handel, — te kennen en er den omvang van te bepalen. Het fransche verslag geeft het bedrag op van het actief in onroerende en roerende waarden, van het gehypothekeerd, bevoorregt en chirographisch passief; de drie verslagen, het passief naar mate van de belangrijkheid en het bedrag der aandeele verkregen door accoord, en door vereffening van het faillissement. Het beroep en de stand der gefailleerden is een hoogst belangrijk gegeven, daar het de verliezen volgens den aard der handelsvakken doet kennen. Hoewel dan onvolledig, vindt men het in de engelsche, belgische en nederlandsche

(30) De commissiën, door den vroegeren duitschen Bondsdag benoemd, te Hannover, voor de zamenstelling van een Algemeen Wetboek van Burgerlijke Regtsvordering, te Dresden, voor de behandeling der obligatiën, hebben hare werkzaamheden niet voortgezet.

verslagen. De engelsche verslagen geven bovendien de voornaamste oorzaken der faillissementen aan, die voor een afzonderlijk hof worden gebragt (*court of bankruptcy*) (31); zij verdienen wel te worden geraadpleegd van wege de naauwkeurigheid waarmede het actief der faillissementen en het bedrag der dividenden worden aangegeven. Voor de hoven der graafschappen (*Country courts*), in 1846 op nieuw ingerigt, worden de schuldvorderingen van geringe beteekenis gebragt, de andere voor het kanselarij-hof, de algemeene bewaarder van de waarborgsommen, door de maatschappijen van spoorwegen en andere openbare werken nedergelegd. De engelsche verslagen bevatten ook belangrijke gegevens nopens het bedrag der schuldvorderingen, vooral wat betreft die onder het gebied der hoven in de graafschappen, welke zelden vijftig pond sterling te boven gaan en waarvan zelfs meer dan twee derde gedeelten geen twee pond sterling bedragen.

De uitkomsten der rechtspleging in zake de scheepvaart, welke tot het gebied van het hof der Admiraliteit behoort, zijn eene specialiteit, die men alleen in de engelsche verslagen vindt: zaken van berging van strandvonden, van schade door aanvaring, averijen, zware zeerampen, vorderingen betreffende scheepsvoorraad en andere benoedigheden aan vreemde schepen geleverd, voor gagien, loodsgelden enz. met het bedrag der gevorderde schadeloosstellingen.

De zamenstellers van het fransche Wetboek van Koophandel van 1807, een uitvloeisel der ordonnantiën voor den koophandel en de scheepvaart van COLBERT van 1673 en 1681, erkenden reeds het groote belang dat dit wetboek zou worden opgesteld volgens beginselen, die door alle volkeren zouden kunnen worden aangenomen, volgens beginselen in overeenstemming met de groote handelsgewoonten, die in de twee werelden worden gehuldigd en haar beheerschen. In de oudheid onder het Romeinsche rijk, regelden de wetten van Rhodus, in de middeleeuwen het Consolato del mare, in Catalonie ontworpen, de handelsbetrekkingen der volkeren langs de Middellandsche Zee, en het hoogste maritieme regt (Hogeste Waterrecht) van Wisby die van de noordelijke volkeren, langs de Oostzee. De behoefte aan gelijkvormige voorschriften in handelszaken, vooral met het oog op de zeevaart, heeft zich dus reeds

(31) Over de oorzaken der bankroeten in Engeland, zie: EDWIN CHADWICK, verslag der eerste zitting, bl. 221; over de britsche wetgeving, wier bepalingen hij, vooral in verband tot Ierland, gispt, A. D. KENNEDY, *Journal of the stat. and soc. inquiry society of Ireland*, Part. XX, p. 132 vgg., en over het *Court of bankruptcy and Insolvency* te Dublin, welks taak sedert 1857 aanmerkelijk is uitgebreid, D. CAULFIELD HERON, *ibid.* Part. XXI, p. 198.

in vroeger eeuwen doen gevoelen. Het is de heer LEONE LEVI, die vooral op eenparigheid der handelswetten heeft aangedrongen. Overmoeibaar strijder voor dit beginsel en met eene volharding, die de Engelschen onderscheidt, schreef hij in 1850 zijn *Commercial law, its principles and administration*, in 1851 zijn *international code of commerce in connection with the law of nature and nations*, in 1853 zijn *project of an international code of commercial law* (verslag der eerste zitting blz. 202), in 1855 zijn *commercial law of the world* en eindelijk *the law of nature and nations, as affected by divine law*. In 1855 heeft hij aan den Keizer der Franschen een verzoekschrift ingediend betreffende een algemeen handels-wetboek, dat de Keizer aan zijn staatsraad ter behandeling heeft overgelegd. De eenheid van muntstelsel, een der eerste stappen op dien weg, vindt in hem een der warmste voorstanders. Wat het internationale maritieme regt aangaat, heeft de parijsche conventie van 16 April 1856 de kaapvaart afgeschapt en de onzijdige koopwaren, door vijandelijke schepen en de vijandelijke koopwaren op onzijdige schepen vervoerd wordende, vrij verklaard. Op voorstel van de pruisische regering heeft het parlement van den Noord-Duitschen Bond besloten deze laatste beschikking uit te strekken tot de schepen onder vijandelijke vlag. Voor de eenheid der handelswetten hebben zich verklaard de kamers van koophandel van Duitschland, de vereeniging van den engelschen Lloyd in 1860 te Glasgow, in 1862 te Londen, in 1864 te New-York. Er blijft mij nog over melding te maken van een onlangs verschenen brief over een ontwerp van internationaal wetboek van koophandel van den heer CHARLES LE TOUZÉ in het *Journal des Economistes*, (32) en de werkzaamheden van het bureau van statistiek aan den raad van koophandel (board of trade) te Londen, dat bij monde onzer geachte collega's de heeren FONBLANQUE en VALPY, eene verzameling in het licht geeft van de veranderingen in de buitenlandsche toltarieven gebragt, met de rangschikking van ieder artikel en het bedrag der regten (returns relating to foreign tariffs) en verdienstelijke overzigten van statistieke gegevens der verschillende landen, waarin de buitenlandsche handel en de scheepvaart den eersten rang bekleeden (statistical tables relating to foreign countries) (33).

Op het congres te Weenen heeft men eene commissie benoemd belast met de opmaking en omschrijving van de lijst der strafbare handelingen volgens de verschillende strafwetgevingen. Men

(32) Augustus 1868, bl. 207 vgg.

(33) Zie: R. VALPY, Journ. of the stat. soc. of London, vol. XXVI, Part. II, p. 147, XXVII, Part. I, p. 115. (zie ook het antwoord van den heer DE PARILL.)

verdeelde de staten in acht groepen (34). De commissie is slechts eenmaal, den 7 September 1857, bijeengekomen en is uiteengegaan na den dood van een der leden en het roepen van haren voorzitter tot andere werkzaamheden; slechts twee leden der commissie hebben hunnen arbeid aan de congressen te Weenen en te Londen aangeboden. Ik geloof dat de afdeeling nu zal moeten beslissen of er niet eene nieuwe commissie dient te worden benoemd, vooral daar, volgens het rapport van haren voorzitter, den ridder HIJDE DE GLUNEK, de voornaamste reden van den slechten uitslag de weigering van den vrijdom van het porto (35) is geweest. Met die beslissing staat ook in verband het besluit om eene permanente commissie voor de vergelijkende statistiek der burgerlijke- en handels-wetgevingen te benoemen. Reeds op het congres te Brussel stelde professor MANCINI voor, in overeenstemming met de commissie voor de geregtelijke statistiek der sardinische staten, een *Ufficio di corrispondenza internazionale* voor de geregtelijke statistiek zamen te stellen. (36)

Ik ben ook bedacht geweest op de statistiek van het administratieve regt, dat tot de bevoegdheid behoort zoowel der burgerlijke regtbanken als van de administratieve lichamen, zoo als raden van prefectuur, gedeputeerde staten en raden van staat. Na de zaak rijpelijk te hebben overwogen, en na het fiskale karakter dezer regtspleging te hebben nagegaan, kwam het mij echter wenschelijk voor deze vraag uit te stellen tot dat de quaestie der geldmiddelen meer uitvoerig zou zijn behandeld.

(34) Verslag der derde zitting, bl. 241, 246, 497.

(35) Verslag der vierde zitting, bl. 245. engelsche editie.

(36) Verslag der eerste zitting, bl. 212.

— 221 —

THEMIS,
REGTSKUNDIG TIJDSCHRIFT.

TWEEDE VERZAMELING,

Zestiende Deel,

TWEEDE STUK.

STELLIG REGT (NEDERLANDSCH).

STAATSREGT. — *Tegenstelling tusschen privaat- en
publiekrecht*, door Mr. W. F. FRIJLINCK, Advocaat
te 's Hertogenbosch.

Het is zeker een opmerkelijk verschijnsel, wanneer men eenig werk over privaatrecht opslaat, te ontwaren, dat er, niettegenstaande de langdurige en ijverige studie welke aan die wetenschap tot heden te beurt is gevallen, nog getwist wordt over hare juiste karakterisering tegenover het publiek recht.

Om mij te bepalen tot het laatste hier te lande verschenen werk over ons burgerlijk recht, dat van den hoogleeraar DIEPHUIS, men wordt onaangenaam verrast, op pag. 2—5 eene zaak nogmaals besproken en eene meening
Themis, D. XVI, 2de St. [1869].

nogmaals bestreden te zien, die in zekeren zin voorlang onwrikbaar vast moest staan of voor goed weêrlegd moest zijn, zoodat het niemand meer in het hoofd zoude mogen komen die te verdedigen of te betwijfelen. Men zou a priori moeilijk kunnen gelooven dat de juiste aanwijzing van het karakter eener wetenschap die met zoo gelukkig gevolg, met zooveel nut en vrucht voor den mensch beoefend is, nog altijd stof voor twistgeschrijf oplevert. Toch is het zoo. Terwijl Prof. OPZOOMER in overeenstemming met ULPIANUS en SAVIGNY zegt: «Het moge niet «altijd gemakkelijk zijn te bepalen of iets tot het publieke «regt behoort dan wel tot het privaatrecht, toch is er «tusschen beide een zeer scherpe tegenstelling. In het «publieke recht is het geheel, in het privaatrecht het individu «als doel te beschouwen» besteedt de Hoogleeraar DIEPHUIS pag. 2—6 van zijn genoemd werk om die uitspraak te bestrijden. «Hoe kan het bij het bestaan eener zoo «scherpe tegenstelling moeilijk zijn te bepalen, of iets «tot het een of tot het ander gebracht moet worden» zoo vraagt hij, alsof bij eene scherpe tegenstelling tusschen de middelpunten van twee groepen, geene verflaauwing van de karakteriserende eigenschappen kan waargenomen worden, dáár waar die groepen elkaar naderen en ineen vloeien; alsof bij de scherpe tegenstelling tusschen plant en dier, het nimmer moeilijk zoude kunnen zijn van eenig voorwerp te bepalen of het tot het planten- of tot het dierenrijk behoort.

Tusschen roerende en onroerende goederen bestaat stellig een kenmerkend onderscheid, zou het daarom nimmer moeilijk kunnen zijn, bij eenig voorwerp te bepalen of het roerend of onroerend is? «Een paal die in den grond «zal geheid worden is roerend, zoolang hij boven op den «grond staat; onroerend daarentegen zoodra hij ingeheld «is — er moet dus een oogenblik zijn, waarop die paal

„onroerend wordt“ maar zou Prof. D. durven wagen dat oogenblik aan te geven? (1)

„Wat die tegenstelling zelve betreft“ zoo vervolgt de Hoogleeraar DIEPHUIS „bij den aanleg b. v. van een staats-
„spoorweg, is het geheel en niet het individu als doel te
„beschouwen, en toch behoort de aanbesteding en de daaruit
„voortvloeiende regtsbetrekking niet tot het publiek maar
„tot het privaatrecht.“

Het aanleggen van een staatsspoorweg moge al niet plaats vinden bepaaldelijk met het oog op de belangen van sommige individuën maar in het belang van allen dus van zooveel als mogelijk is, hoe zou de aanbesteding waarbij de staat in een geheel ander karakter optreedt, dáárdoor tot het publiekrecht moeten behooren? Is dan de aanleg van een staatsspoorweg en eene aanbesteding hetzelfde of iets van gelijken aard? Het is waarlijk zoo zonderling niet, dat, al is bij den *aanleg* van een staats-
spoorweg het geheel als doel te beschouwen, de *aanbesteding* tot het privaatrecht behoort. Hoe kon Prof. DIEPHUIS hierin iets tegenstrijdigs vinden?

Zijne critiek voortzettende, laat de hoogleeraar op de bovenaangehaalde woorden volgen: „aan den anderen kant
„is bij art. 3, 8, 9, 10, 151, 153 en 154 der Grondwet
„het individu en niet het geheel als doel te beschouwen,
„en toch geldt het daar geen *privaat-* maar *publiekrecht*.
„Zij (het criterium door Prof. OPZOOMER aangewezen)
„zal dus kwalijk voldoende geacht kunnen worden tot
„onderscheiding van het een en het ander deel des regts.“

Ook dit argument schijnt mij onvoldoende. Bij die artikelen der Grondwet is het te doen om de plaats die het individu *in en tegenover* het geheel inneemt; zoo zij

(1) Zie het Academisch proefschrift door Mr. L. A. J. VAN MEEUWEN
„Beschouwingen over de artikelen 562—564 B. W.“ pag. 12—21,
Leiden 1867.

al over de bijzondere personen handelen, het is niet over hen als zoodanig hetzij op zich zelve beschouwd, hetzij tegenover anderen, het is over hen als leden van het geheel en tegenover het geheel. Bij het privaatrecht is de bijzondere persoon als zoodanig en tegenover andere bijzondere personen, de spil waarom alles draait.

Na deze bestrijding van anderer meening, ziet men den hoogleeraar overgaan tot het voordragen van zijn eigen gevoelen. Men had volgens hem bij de tegenstelling van het eene recht tegenover het andere niet op de personen die het aangaat moeten wijzen en op iets anders waarin het wezen der zaak niet kan gelegen zijn, maar op *„de verschillende toestanden, regten en betrekkingen die beider eigenaardig onderwerp uitmaken en waardoor het een zich eigenlijk van het ander onderscheidt.* Met het oog daarop kan men zeggen, dat het privaatrecht den *„regtstoestand, de regten en regtsbetrekkingen der personen regelt met opzigt tot familie, vermogen en maatschappelijk verkeer. Familie... vermogen... maatschappelijk verkeer — ziedaar het onderwerp van het privaatrecht. „Wat daaronder begrepen is, behoort tot zijn gebied; „wat daarbuiten ligt, wordt door een ander recht beheerscht.*

Naar het mij voorkomt is de vraag, op welke het hier aankomt, eenvoudig ter zijde gesteld. Het is te doen om de *tegenstelling* tusschen privaatrecht en publiek recht juist aan te geven. Wat doet nu prof. DIEPHUIS? Hij gaat de onderwerpen, binnen het gebied van het privaatrecht gelegen, optellen, loopt den kring geheel rond en eindigt met te zeggen: ziedaar nu het privaatrecht en al wat er buiten ligt is geen privaatrecht! Alsof de onderwerpen van die wetenschap, door den hoogleeraar opgesomd, van zelf te hoop waren geloopen of ergens saâmgekneveld aan de oogen van den onderzoeker ter aanschouwing werden tentoongesteld! Neen, de kring van publiek- en privaatrecht

recht en de grensscheiding tusschen beiden bestaat niet van zelve, maar wordt door de wetenschap naar een wetenschappelijk, een logisch beginsel afgebakend en getrokken.

Hoe komt het dat door den hoogleeraar juist die rechtsbetrekkingen en geene andere worden opgenoemd? Wat recht heeft hij om b. v. de artt. 3, 8, 9, 10 enz. der Grondwet, van zijne groep uit te sluiten? Zou het voldoende zijn te zeggen, dat die niet onder de groep worden *aangetroffen*?

Maar hoe zou men ze weren als iemand ze er onder wilde opnemen?

Dàt is de vraag en zij moet beantwoord worden door te onderzoeken naar welk beginsel de groepering is geschied. Zal men een nieuw voorwerp in de groep opnemen of die opneming weigeren, het zal alleen afhangen van het beginsel dat men bij de groepering volgt. UNGER (door prof. DIEPHUIS aangehaald) geeft dan ook zijne omschrijving van het privaatrecht niet dan *na* het beginsel vooropgesteld te hebben, naar hetwelk de onderwerpen die door hem tot het gebied van dat recht gebracht worden, zijn bijeenverzameld.

„Als privatrechtsverhältnisse erscheinen jene Verhältnisse, welche sich auf das Dasein und die besondern Zustände der Menschen als Einzelnen beziehen, in welchen der Mensch als Privatperson steht, um in ihnen sein individuelles Leben zu vollführen. *HIERNACH* ist das Privatrecht, die Gesamtheit der Rechtssätze, welche die Rechtsverhältnisse der Privatpersonen regeln d. h. die Verhältnisse normiren in welchen die Personen als Vermögenssubjecte und als Familienglieder stehen.“

Die aanwijzing van het beginsel wordt door prof. DIEPHUIS verwaarloosd, ja afgekeurd. En toch zal men zonder een beginsel, noch tot het vormen eener groep, noch

tot het geven eener bepaling anders dan op willekeurige, onwetenschappelijke wijze kunnen geraken. Ik noemde het in den aanvang van dit betoog een opmerkelijk verschijnsel, twistvragen als de hier besprokene telkens op nieuw te zien bespreken. Er blijkt uit dat de wetenschap van het privaatrecht, zelfs voor haar *niet betoogende* deel, nog niet geheel ontwassen is aan den toestand waarin zich de meeste geestelijke wetenschappen in tegenstelling met die der natuur bevinden; een toestand, waarvan prof. OPZOOMER (1) zegt: «Reeds vroeger is het ons «gebleken, hoever de geestelijke wetenschappen achterstaan «bij die der natuur. Wij vonden er veel minder zekerheid «niet alleen over ondergeschikte vragen, maar vooral ook «over de groote beginselen, veel meer strijd zelfs over «de orde van behandeling... Telkens keeren de oude «vragen terug; ze worden wel beantwoord, maar zelden «heeft het antwoord beslissende kracht. Ieder begint weêr «van voren af.»

Alleen de kennis en de toepassing der logische methode, d. i. van den weg der wetenschap, zal hieraan een eind kunnen maken, en juist daaraan laat men zich vaak niet gelegen liggen.

(1) § 30 van «het Wezen der Kennis», 2de druk; vergelijk ook § 2 en voor de bovenbehandelde vraag vooral de §§ 16, 18 en 31.

ALGEMEENE REGTSGELEERDHEID.

Eenige opmerkingen over Burgerlijke Regtsvordering, naar aanleiding der openbaar gemaakte ontwerpen, door Mr. A. P. TH. EYSSELL, Advocaat te 's Gravenhage.

II.

Ongeveer drie jaren geleden plaatste de *Themis* (XIII, 764) onder dezen zelfden titel een opstel van mijne hand. Met het vervolgen van dien arbeid ten aanzien der twee laatste boeken van de ministeriële voordragt hoop ik te ontgaan, dat op mij ten aanzien der gewigtige materiën, in die twee boeken behandeld, door anderen van toepassing worde verklaard, wat ik, bij de bespreking der drie eerste boeken, schreef over de weinige belangstelling, door de mannen der praktijk aan den ingedienden arbeid van wetgeving betoond.

Het vierde boek des ontwerps is, op het voorbeeld van het derde der vigerende wet, eene bijeenvoeging van verschillende voorzieningen van bijzonderen aard, die onderling door geen gemeenschappelijken band zijn vereenigd: een omvangrijk aanhangsel van de drie eerste boeken, welker terrein (even als dat van het vijfde) door den aard der daarin behandelde onderwerpen streng is afgebakend. Arbitrage, conservatoire middelen, rekening-proces, regterlijke tusschenkomst bij dispache, voorzieningen aangaande nalatenschappen, procedures betrekkelijk het huwelijk, aanbod van gereede betaling, redres in acten van den burgerlijken stand, uitgifte der afschriften van vonnissen en acten en regtsgeeding wegens overtredingen, waarvan de burgerlijke regter kennis neemt: ziedaar de bonte rij der*stoffen, in het vierde boek behandeld. Sommige materiën (bv. de boedelafstand), die in het derde boek der vigerende wet hare plaats vonden, zijn in een der vier overige boeken van het ontwerp opge-

nomen. Ten aanzien der zorgvuldigheid van redactie onderseheidt zich het ontwerp allergunstigst van de bestaande wet.

Met voorbijgang van de arbitrage wend ik mij allereerst tot de voorschriften betrekkelijk het beslag tot opeiseling van roerend goed (vulgo reïvindicatoir arrest). Dit zal gelegd moeten worden krachtens een beveldschrift van den president der regtbank, binnen het ressort van welke de goederen zich bevinden, en worden voorafgegaan door een bevel tot oplevering, waarvan *op straf van nietigheid* melding zal moeten worden gemaakt *in het exploit van beslag*. Tegen dit melding maken bestaat het bezwaar, dat alsdan het bevel zal moeten zijn geregistreerd alvorens het beslag gelegd worde, omdat de arresterende deurwaarder de vervulling der fiscale formaliteit in zijn exploit van beslag moet vermelden, wil hij zonder boete zijn bevel aanhalen. Daarmede wordt eene dubbele oorzaak van vertraging, bij elk conservatoir middel en niet het minst bij een reïvindicatoir arrest ongeraden, geschapen: te weten 1°. de noodzakelijkheid om het bevel aan den ontvanger te brengen, hetwelk ten platten lande heel wat tijd vorderen kan; 2°. de bevoegdheid van dezen ambtenaar om de hem aangeboden stukken 24 uren onder zich te houden (1). Tenzij men voor dergelijke gevallen den deurwaarder wil ontslaan van het aanhalen der registratie hetwelk bij de administratie waarschijnlijk bezwaar zal ontmoeten, en in elk geval niet afhangt van den minister, die het nieuwe wetboek van regtsvordering voordraagt — is dus het verpligtend stellen, *op niet mindere straf dan die van nietigheid*, der aanhaling van 't bevel verkeerd, en ook onnoodig. Want het eenige redelijke doel van het voorschrift — zekerheid voor het *voorafgaan* van

(1) Hoe bezwarend het eerste ten platten lande kan werken, als het op spoed aankomt, is mij bij ondervinding bv. in het arrondissement Zwolle gebleken; en dat zelfs voor eenvoudige exploiten soms de bevoegdheid om ze 24 uur onder zich te houden in praktijk werd gebragt, is mij ook feitelijk bekend.

't bevel — kan bereikt worden door te bepalen, dat een *afzonderlijk* exploit van bevel dit zal voorafgaan en van dit voorafgegaan zijn zal moeten *blijken*, een en ander op straf van nietigheid. (*Afzonderlijk*, om te voorkomen dat op bevel en arrest de bekende gewoonte van sommigen wordt toegepast om, waar voor het opgaan eener actie in-verzuimstelling noodig is, te sommeren en aan deze sommatie niet voldaan zijnde, bij *hetzelfde* exploit te dagvaarden. Zulks zou *in casu* strijden met de bedoeling, waarmede een voorafgaand bevel wordt voorgeschreven.) Daardoor zal de deurwaarder van zelf er toe worden gebracht, om in beide exploiten niet alleen te vermelden den dag, maar ook het uur, waarop bevel en beslag respectieve zijn gedaan.

Dezelfde opmerking geldt natuurlijk art. 17 van dezen titel, waarbij hetzelfde als in art. 84 wordt voorgeschreven ten aanzien van conservatoir arrest op des schuldenaars roerend goed ten behoeve der houders van geprotesteerd handelspapier, en van iederen schuldeischer, die aantoonst dat zijn schuldenaar heeft aangevangen met de verduistering zijner goederen. In al deze gevallen en vooral in het laatste is spoed een hoofdvereischte van den conservatoiren maatregel: volgens de regering zelve zóózeer, dat zij het verleenen van 't noodige verlof op dien grond wil overbrengen bij den Kantonregter der plaats, waar de goederen zich bevinden. Juist omdat men bij art. 9 wil blijven vasthouden aan het vereischte, dat moet worden aangetoond een begin van verduistering der goederen, moet dan ook het middel gegeven zijn om *terstond* tusschenbeide te komen, eer de aangevangen verduistering zij volbragt. Dewijl ik meen dat de memorie van toelichting het blijven stellen van dien eisch volkomen regtvaardigt (even als omgekeerd de voorgestelde verandering ten aanzien van het verleenen der ordonnantie), zou ik zelfs geneigd zijn om voor dit geval vrij te stellen van voorafgaand bevel: de grootste spoed is hier onmisbaar, en wanneer wordt aangetoond, dat de schuldenaar *bezig* is

de waarborg voor de nakoming zijner verbindtenissen voorbedachtelijk aan de vervolgingen zijner schuldeischers te onttrekken, vervalt alle reden van beklag voor dien schuldenaar, dat hem geene gelegenheid tot voorkoming van den conservatoiren maatregel is gegeven. Des noods kan men er bij bepalen, dat de Kantonregter zijne ordonnantie geclausuleerd zal kunnen geven: voor 't geval dat de schuldenaar, gesommeerd tot onmiddellijke voldoening der schuld, die niet onmiddellijk betaalt. Voorts zal m. i. art. 25 eenige aanvulling behoeven. Het schrijft voor provisionele opheffing van het arrest in het geding tot van-waardeverklaring, wanneer de verweerder voldoende zekerheid aanbiedt voor de betaling der schuldvordering in het geval van veroordeeling. De *voldoendheid* van dat aanbod zal de arrestant met den gearresteerde moeten kunnen debatteren; maar hoe? want de regelen voor het aanbieden, betwisten en stellen van zekerheid worden bij art. 1 van den achtsten titel van boek V ten deze niet toepasselijk verklaard. Een of andere bijvoeging, waaruit ondubbelzinnig blijkt dat men zonder verderen vorm de quaestie van voldoendheid in de wederzijdsche conclusiën zal kunnen behandelen en de regtbank dan naar bevind van zaken beslissen, schijnt mij daarom wenschelijk.

Eene groote verbetering van het bestaande regt acht ik gelegen in de toelating van een conservatoir beslag op des schuldenaars onroerend goed, en in de losmaking der bevoegdheid tot dergelijken conservatoiren maatregel van het bezit eener veroordeelende uitspraak, waaraan de wet van 31 Maart 1828 (*Stbl.* no. 45) des schuldeischers regt tot inschrijving van verzet tegen verkoop van des schuldenaars vaste goederen had gebonden. Ware op de redenering, die tot afschaffing van dit regtsmiddel geleid heeft — dat namelijk waar men eene uitspraak met kracht van gewijsde bezit, het hebben van een executoiren titel het conservatoir middel onnoodig maakt — wel iets af te dingen, toen

men de bevoegdheid tot die executie verbond aan een tijdsverloop van dertig dagen tusschen bevel en beslag (art. 503 vv.): van het oogenblik af dat men geen vonnis meer vordert om conservatoir arrest te leggen, behoort geen regtsmiddel, hetwelk onvervreemdbaarheid medebrengt zonder dat de schuldeischer behoeft te executeren of van-waarde-verklaring te vorderen (gelijk de aangehaalde wet toeliet) meer te worden gegeven. Het nieuw voorgestelde arrest wordt toegelaten in dezelfde bovenvermelde drie gevallen, waarin des schuldenaars roerend goed mag worden beslagen, en de voorschriften voor den arrestant, om tot van-waarde-verklaring, voor den beslagene om tot opheffing te geraken, zijn grootendeels dezelfde als ten aanzien van het arrest op mobilia. Grootendeels: want terwijl bv. op juiste gronden de termijn tot het vragen der valabel-verklaring langer is gesteld dan bij evengemeld beslag, is bepaaldelijk art. 18 van den titel *in casu* niet toepasselijk verklaard. Dit luidt: „de uitspraak, houdende „van-waarde-verklaring of opheffing van het beslag, wordt „op de vordering der belanghebbenden bij voorraad uit- „voerbaar verklaard, zonder voorafgaande zekerheidstelling.” Blijkens de toelichting van art. 22 wordt deze regel niet tot beslag op onroerend goed uitgestrekt, omdat de uitwinning mogelijk te maken krachtens een vonnis, dat in hogere instantie kan worden vernietigd, weinig overeenkomstig zou wezen met de waarde, algemeen en teregt aan den eigendom van onroerend goed gehecht, terwijl het provisioneel toelaten der opheffing den schuldeischer groot nadeel kan toebrengen, zonder hier, *gelijk bij het beslag op de roerende goederen*, in het belang van het crediet en den handel der schuldenaars dringend te worden vereischt. Dat de verkoop bij voorraad van het vaste goed niet moet worden toegelaten ben ik eens, evenzeer als dat de provisionele opheffing van het beslag daarop niet mogelijk moet zijn, wanneer men ten minste daaraan geene zekerheid-

stelling verbindt: maar ten aanzien van het arrest op de roerende goederen vraag ik: 1o. of de voorloopige executie daarvan krachtens een vonnis, hetwelk in hoogere instantie kan worden vernietigd, en zulks nog wel *zonder zekerheidsstelling*, den *schuldenaar* niet even grievend (ja nog grievender) in zijn belang kan krenken, als de verkoop van immobilia? 2o. of niet hetzelfde geschiedt *ten aanzien des schuldeischers* bij voorloopige opheffing? In het belang van des schuldenaars handel en crediet wordt ja de mogelijkheid, om voorloopig tot die opheffing te komen, dringend gevorderd, maar niet *zonder zekerheidsstelling*. Ten aanzien van het beslag op mobilia wensch ik dus *zeer stellig* verandering van art. 18, en ten aanzien van zoodanig beslag op immobilia komt mij voor, dat het toelaten der provisionele opheffing, mits zekerheid worde gesteld, den schuldenaar eene bevoegdheid zou geven, welke, al zal daarvan misschien wegens het bezwaar om zekerheid te vinden niet dikwijls gebruik worden gemaakt, hem soms nuttig kan wezen.

Eene tweede vraag bij dit beslag is, of niet gevolg behoort te worden gegeven aan het verlangen, uitgedrukt in de *Opmerkingen en Mededeelingen* XVII, blz. 195, om hier af te zien van den eisch, bij art. 9 van onzen titel — m. i. teregt — gesteld voor het conservatoir beslag op des schuldenaars roerende goederen: te weten dat de verduistering moet zijn *aangevangen*. Het argument van Mr. G. DE VRIES Az., dat de verduistering van roerend goed zich in zichtbare handelingen openbaart, waarvan reeds de aanvang kan worden waargenomen, terwijl de vervreemding of bezwaring van vast goed meestal bedektelijk en tevens veel gemakkelijker geschiedt, heeft (zoo als A. O. ter aangehaalde plaats doet opmerken) niet weinig gewigt, en de gronden, waarop de regering art. 9 verdedigt, raken voornamelijk het arrest op des schuldenaars roerende goederen. Alleen *dat* verdient de daar gegeven qualificatie van *een*

uiterst gevaarlijk, voor den handel en het crediet van den schuldenaar meestal *doodelijk* middel,“ en de Mem. van Toel. zegt daarentegen blz. 16 ter aanbeveling van het nieuw voorgedragen beslag, dat de publiciteit daarvan veel minder groot is en het bezwaar van over onroerend goed niet te mogen beschikken den handelaar en ook den particulier veel minder drukt dan de onvervreemdbaarheid van roerende goederen. Zouden er dus geene termen zijn om ook in dit opzigt aan de voorstellen van Mr. DE VRIES gevolg te geven?

Bij de derde afdeeling van dezen titel (beslag onder derden) behandel ik liefst eene quaestie, welke in het onderwerp bij het eenig artikel over aanbod van gereede betaling (Titel VII van dit boek) wordt gemoveerd: te weten de wenschelijkheid om den derden beslagene de bevoegdheid tot consignatie van het gearresteerde te geven. Art. 30 van onzen titel stelt als een der essentiële vereischten van 't exploit van beslag een bevel aan dien derde om het beslagene onder zich te houden op straf van onwaarde der gedane betaling of afgifte. Met dit bevel (zegt de Mem. van Toel. blz. 50), is de bevoegdheid tot consignatie niet te rijmen. — Wil men het verbod van afgifte zóó letterlijk opvatten dat, indien de wet inhandenstelling van eenen *ad hoc* aangewezen openbaren ambtenaar uitdrukkelijk toelaat, ook zóódanige afgifte desniettemin geacht zou moeten worden bij het exploit te zijn verboden, ik heb er vrede meê: maar dan voege men in de formule van het bevel achter het woord „houden“ slechts „of te consigneren,“ en de zaak is gevonden, wanneer redenen bestaan om de consignatie toe te laten. Ik ben door het verder betoog van den ontwerper niet overtuigd, dat zij niet moet worden veroorloofd. De verplichting om onder zich te houden, dikwijls een zeer geruimen tijd, wanneer het proces tot van-waarde-verklaring rekkende incidenten of meer dan eene instantie doorloopt, kan voor den derden

gearresteerde zeer lastig zijn, en door zijne verantwoordelijkheid als geregteijk bewaarhouder nog drukkender worden, terwijl hij zich dat moet getroosten ten behoeve van hem in den regel geheel vreemde schuldeischers van zijnen schuldeischer: zijn er dus geene *overgroot*e bezwaren aan de bevoegdheid tot consignatie verbonden, men behoort hem het middel om zich van dien last te ontslaan niet te onthouden. Zoodanig bezwaar vindt de Mem. van Toel. in de noodzakelijkheid om den beheerder der consignatie te betrekken in het verklaringsproces, hetwelk tegen den derden gearresteerde wordt gevoerd, en welks regelen onderstellen, dat deze in het bezit blijft. Maar wanneer krachtens art. 1440 B. W. een aanbod van gereede betaling is gedaan, het aangeboden vervolgens geconsigneerd, en over de geldigheid dier handeling tusschen schuldeischer en schuldenaar strijd ontstaat, wordt alsdan de beheerder der consignatie in het geding betrokken? De artt. 1445 en 1447 brengen kennelijk het tegendeel mede, en onderstellen, dat ook zonder partij in den strijd geweest te zijn die beheerder tot uitlevering (want om den daartoe noodigen titel te krijgen kan alleen de noodzakelijkheid zijner oproeping worden gesustineerd) verplicht zal wezen jegens den schuldeischer. De wet schijnt in aanmerking te nemen dat door het exploit van consignatie blijkt, wat de ambtenaar onder zich neemt, en dat, dewijl deze alleen in plaats van den consignerenden schuldenaar bewaart, zoodanige *afgeleide* bewaaring voldoende termen oplevert om de uitspraak tusschen den bewaargever en hem, ten wiens behoeve deze consigneerde, den laatstgenoemden schuldeischer te doen strekken tot titel ook tegenover den bewaarhouder. Gelijke beschouwingwijze kan m. i. regtvaardigen, dat bij conservatoir beslag het verklaringsproces zonder tusschentreding van den beheerder der consignatiën worde gevoerd, en in het vonnis op de verklaring de

last op dien beheerder worde verstrekt, om het geconsigneerde aan den beslaglegger op te leveren.

Ik kom tot het rekening-proces.

Bij de nieuwe regeling daarvan staat op den voorgrond de afschaffing van art. 784 en volgende Regtsvordering. Teregt noemt de M. v. T. de bij die artikelen ingevoerde procedure de kostbaarste van allen, en daarom juich ik de opheffing van het *double emploi*, in art. 784 Regtsv. met de artt. 1082, 1176 en 1702 B. W. gelegen, door afschaffing van het eerste met zijne sequelen, van harte toe; want de vereffening van boedels, die, gelijk de onbeheerde en beneficiair aanvaarde, in den regel grooter passief dan actief hebben, te bezwaren met zoo groote kosten van gedwongen rekening in regten is waarlijk een gruwel. Ik zelf heb mij als curator in eene onbeheerde nalatenschap, waarin met de hypotheekhouders netelige quaestiën op te lossen waren, liever de onvolledigheid van *décharge* getroost, die door het bestaan van art. 784 thans aan het opvolgen van art. 1176 B. W. is verknocht, dan dat ik dien boedel met een rekening-proces nog meer uitputte: en toch kan in *thesi generali* van den curator niet gevergd worden, dat hij zich ter wille van hem onbekende crediteurs met slechts halve dekking te vreden stelle. Mijne ingenomenheid met het schrappen van art. 784 is dus niet verdacht, ook wanneer ik de vraag stel, of ééne bedenking tegen dat schrappen in de M. v. T. wel afdoende is wederlegd. Het artikel, zegt zij, maakt ook gewag van hen die rekening wenschen te doen aan „eene massa van belanghebbenden,” bij name als zich daaronder onbekenden of afwezigen bevinden, en hun wijst het B. W. *niet* den weg. Dit bezwaar intusschen vindt zijne oplossing in art. 4 no. 8 in verband met art. 16 Titel VIII B. I, die aanwijzen, op welke manier in het algemeen onbekenden en afwezigen in regten worden betrokken. Dat daarvoor

bijzondere bepalingen noodig zijn bij het instellen eener vordering tot opname van rekening, blijkt niet. — De verwijzing is in zoover juist, als werkelijk de aangehaalde artikelen de wijs om onbekenden en afwezigen te dagvaarden aangeven. Maar is de bedoeling om, waar het geldt eene massa belanghebbenden, het bij ééne oproeping te laten? De bepaling, elders (art. 25 van T. I B. II) voorgedragen ten aanzien van meer gedaagden, waarvan sommige wegblijven, kan hier niet leiden tot een vonnis van aanhouding met bepaling van een nieuwen dienenden dag, waartegen eene nieuwe en definitive oproeping plaats heeft, omdat waar *onbekende* gerendeerden belang kunnen hebben, natuurlijk niemand kan uitmaken of het geval van dit artikel — wegblijven van een of anderen gedaagde — zich heeft voorgedaan. Wil men zich dus niet behelpen met de stelling, dat behalve voor beneficiaire en onbeheerde boedels wel nimmer rekening aan „eene massa belanghebbenden, waaronder zich onbekenden of afwezigen kunnen bevinden,“ zal moeten worden gedaan, dan dient men te beslissen of eene *herhaalde* oproeping ten deze niet wenschelijk is, en bij de (waarschijnlijk) toestemmende beantwoording dier vraag daarvoor eene bepaling te maken.

Afschaffing van het contra-debat en uitdrukkelijke toekenning van het regt om ter teregtzitting posten te betwisten, die niet in actis bepaald zijn tegengesproken, zijn in mijn oog verdere verbeteringen van gewigt. Niet minder de niet-overneming van art. 780, waardoor de eisch tot herstelling van misslagen komt te vervallen. Ten vorigen jare heb ik van die *action en redressement* heel wat fraais gezien. Maar waarom bij het behoud van des gerendeerden regt, om voor het erkend batig slot der rekening een executorie te vragen (art. 13), niet tevens is overgenomen de voorzigtige reserve van art. 774 Regtstv. dat de gerendeerde niet geacht zal worden door zijn verzoek de rekening te hebben goedgekeurd, begrijp ik niet.

Die bijvoeging was ten ergste eene onschadelijke overbodigheid: zal hare weglating niet sommigen verleiden tot het begrip, dat de wetgever nu het tegendeel heeft gewild?

Ik laat de voorschriften over de regterlijke tusschenkomst bij verdeeling van avariësgrosse, waarmede ik nooit iets te doen heb gehad, ter zijde, om bij zeer enkele „voorzieningen aangaande nalatenschappen“ even stil te staan. Ook hier is, bij meerendeels behoud van het bestaande, groote verbetering aangebracht: ik noem slechts het vaarwel zeggen aan de regeling der artt. 662—664 Regtsv., en de uitdrukkelijke toepasselijk-verklaring der meeste voorschriften aangaande verzegeling en ontzegeling op alle gevallen waarin die, buiten overlijden, moet plaats hebben. Waarom evenwel die toepasselijk-verklaring niet is uitgestrekt tot artt. 10 en 11, aanwijzende wie ontzegeling kunnen vorderen, en hoe verzet tegen ontzegeling geschiedt, is mij niet duidelijk. Te bepalen wie ontzegeling kunnen vorderen (art. 10) zal toch wel noodig zijn ook voor de gevallen, waarin *buiten overlijden* verzegeld is; en of in die gevallen nooit meer dan een belanghebbende bij de zaak betrokken kan zijn, zoodat, waar de een ontzegeling zou provoceren, den ander de gelegenheid gegeven moet zijn om desverkiezende te zorgen dat niet buiten zijne tegenwoordigheid worde ontzegeld, durf ik ook niet voor zeker stellen.

De afdeling van dezen titel betrekkelijk de beneficiaire aanvaarding geeft mij voorts aanleiding om te vragen, of niet bij deze gelegenheid nog eenige verbetering kan worden aangebracht ten aanzien van de alsdan en bij de verwante gevallen van beraad en verwerping (artt. 1070, 1075 en 1103 B. W.) voorgeschreven verklaringen ter griffie? Vooreerst ten einde boven allen twijfel te verheffen, dat belanghebbenden ten deze het ministerie van eenen vertegenwoordiger niet noodig hebben. Dat exceptis excipiendis partijen geen regterlijk collegie kunnen adiëren

Themis, D. XVI, 2de St. [1869].

zonder tusschenkomst van eenen procureur (volgens het ontwerp, van eenen advokaat) heeft aanleiding gegeven, dat bv. hier ter stede geene verklaring van bovenbedoelden aard ter griffie wordt afgelegd, zonder dat hetzij de belanghebbende wordt geadsisteerd door eenen procureur, hetzij de procureur zelf als zijn gemagtigde de acte komt passeren. Eene uitdrukkelijke beslissing, dat belanghebbenden zelf en zonder bijstand hunne verklaringen zullen kunnen afleggen, schijnt mij dus nuttig, om aan dezen onnoodigen en kosten medebrenghenden omslag een eind te maken. Voorts mogt wel worden bepaald dat de verklaringen van beneficiaire aanvaarding en zeer zeker die van verwerping vrij zullen zijn van zegel en van registratiereg: beneficiair aanvaarde boedels (de regering zelve merkte het op bij de toelichting harer voordragt aangaande het rekening-proces) hebben in den regel meer passief dan actief, en *verworpen* erfenissen natuurlijk nog veel eer: dat ook daar de fiscus even als in faillissementen nog belasting komt heffen, is beneden kritiek.

Gelijk in den vijfden titel alle voorzieningen betrekkelijk nalatenschappen zijn bijeengevoegd, zoo vindt men in den zesden de verschillende procedures betrekkelijk het huwelijk (stuiting, magtiging der getrouwde vrouw, scheiding enz.) bij elkander gebragt. In de afdeeling over scheiding van goederen heb ik tegen ééne bepaling groot bezwaar: te weten het verbod van art. 18 om het verkregen vonnis ten uitvoer te leggen, alvorens de formaliteiten van art. 17, en dus ook de drie aankondigingen met tusschenpoozen eener maand, hebben plaats gehad. Tot zulk een lang uitsstel, waar de man in het bezit blijft van het gemeenschappelijk vermogen tot op de executie van het vonnis toe, mag de vrouw niet gedwongen worden, zij het in 't belang van derden. Door de verpligte aankondiging van den eisch in de dagbladen en de aanplakking van het vonnis, ter plaatse waar zulks in het domicilie van partijen ge-

bruikelijk is, zijn derden genoeg tegen verrassing gewaarborgd, ook wanneer men de uitvoering toelaat dadelijk of weinige dagen nadat het vonnis voor de eerste maal in een dagblad aangekondigd zal zijn geworden. Tegen col-lusie zijn immers de schuldeischers bovendien gewaarborgd door de bepaling van art. 247 B. W.! Daarentegen zou ik wenschen, dat voor dagvaardingen tot echtscheiding en scheiding van tafel en bed ook de verpligting werd ingevoerd om ze in een dagblad bekend te maken, dewijl zij krachtens artt. 287 en 298 B. W. altijd scheiding van goederen ten gevolge hebben, en de bepaling van art. 270 laatste lid *ibid.* het voor derden van groot belang maakt, van de ingestelde vordering onderrigt te zijn. Hoe een hypotheekgever bv. door gemis van zoodanige aankondiging dupe wordt van de kwade trouw des tot scheiding gedagvaardden mans, kan ik op dezen oogenblik bewijzen met de stukken van een geding, die tevens tastbaar maken, hoe het succes der conservatoire maatregelen, thans aan de vrouw toegekend, is eene zaak van bloot toeval, en hoe groote verbetering dus wordt voorgesteld door conservatoir beslag op de onroerende goederen der gemeenschap toe te laten, (1) alsmede door gelegenheid te geven om reeds bij de magtiging tot dagvaarden ook magtiging tot het nemen van voorbehoedmiddelen bij den president te verkrijgen. Aangaande den voorgestelden vorm der inschrijving van het beslag evenwel ééne opmerking. Art. 39 bepaalt dat men daartoe, behalve twee borderellen, aan den hypotheekbewaarder zal moeten ter hand stellen *een authentiek uittreksel* uit het proces-verbaal van den voorzitter of *de grosse* der regterlijke

(1) In het reeds boven aangehaald opstel van A. O. (*Opn. en Med.* XVII blz. 295) vergist zich de kundige schrijver, als het hem bevreemdt dat de regering, die het geheele regtsmiddel van conservatoir beslag op onroerende goederen voorstelt naar aanleiding van hetgeen Mr. G. DE VRIES Az. voor eenige jaren deswege in het midden bragt, diens voor-slag om dat middel ook aan de eischeresse tot scheiding toe te kennen niet heeft overgenomen.

beschikking, houdende magtiging tot het leggen van 't beslag, met de kennelijke bedoeling dat de bewaarder dit stuk behoude. De onderscheiding van *uittreksel* uit het verbaal of *grosse* der beschikking schijnt hierop te berusten, dat in het verbaal ook andere beschikkingen voorkomen (magtiging tot dagvaarden, provisionele uitkeering, verblijf der vrouw en der kinderen), waarmede de hypotheekbewaarder niets te maken heeft. Maar zoodanige andere voorzieningen kunnen even goed voorkomen in de beschikking der regtbank: immers wanneer men aan den voorzitter geen conservatoire maatregelen heeft verzocht, adieert men de regtbank, en *kan*, ja in den regel *zal* dan tegelijkertijd verzoeken zoowel tot verzegeling en boedelbeschrijving als tot beslag gemagtigd te worden. Om dus aan den hypotheekbewaarder slechts een *uittreksel* der beschikking te doen ter hand stellen is er evenveel reden, waar de regtbank, als waar de voorzitter heeft gemagtigd: en een afdoende grond, om in het eerste geval geene *grosse* te vorderen, ligt in de omstandigheid, dat ook volgens het ontwerp tweede of verdere *grossen* niet mogen worden uitgegeven zonder medewerking der partij of verlof van den regter. Dewijl men bij het nemen der overige conservatoire maatregelen, wanneer die bij eene en dezelfde beschikking van 't collegie zijn toegestaan, per se eene *grosse* zal noodig hebben, is het ongeraden die *grosse* aan den hypotheekbewaarder te doen afgeven en de executie der overige voorbehoedmiddelen daardoor afhankelijk te stellen van eene nieuwe regterlijke beschikking (die tot het bekomen der tweede *grosse*), waardoor èn geld èn de vooral hier zoo kostbare tijd nutteloos verloren gaan.

De drie laatste titels van dit boek (den zevenden besprak ik in verband met den tweeden) geven mij geene aanleiding tot kritische opmerkingen, wel tot erkenning van een gelukkig streven om het bestaande te verbeteren.

Het vijfde boek behandelende, zou ik allereerst moeten stilstaan bij de verklaring, in de toelichting des tweeden

titels (executie van vreemde vonnissen) aan art. 431 Rv. gegeven, wanneer ik mij kritiek van elke bij die voordragt uitgesproken opvatting had ten doel gesteld. Nu ik slechts de nieuwe voordragt wensch zelve te onderzoeken, kan ik aangaande de meening, dat thans hier te lande het vreemde vonnis evenmin uitvoerbaar is als het uitvoerbaar kan worden verklaard, mij met eene eenvoudige reserve en verwijzing naar mijne *Regtsmagt over vreemdelingen* § 74, of DE PINTO's *Regtsvordering* ad § 301, vergenoegen. Maar wel moet ik opkomen tegen eene inconsequentie in de voordragt van hetgeen men loco het naar die meening bestaande wil invoeren: het revisiestelsel van het Parijsche hof van cassatie, volgens hetwelk een nieuw onderzoek der zaak zelve (révision) de voorwaarde is om uitvoerbaarverklaring van het vreemde vonnis te verkrijgen. Dat nieuwe onderzoek echter zal slechts ééne instantie doorloopen (art. 4): want het vonnis eener beschaafde buitenlandsche natie heeft een vermoeden van waarheid voor zich, en wanneer daarbij dan komt een vrij en volledig onderzoek van den Nederlandschen regter, hetwelk bekrachtiging tot resultaat heeft, zijn voor de uitvoerbaarheid alhier genoegzame waarborgen voorhanden: ja alleen in dit stelsel is het mogelijk het nieuwe onderzoek voor den *judex facti* slechts in ééne instantie te doen plaats hebben, en daarom verschilt het aanmerkelijk van hetgeen volgens de *M. v. T.*, thans in Nederland regtens is. Maar hoe kan men logisch in éénen adem aan het vreemde vonnis een vermoeden van waarheid toekennen en het nieuwe onderzoek voor den Nederlandschen regter geheel vrij en onbeperkt verklaren, waardoor dan toch *facto* het vreemde vonnis geheel ter zijde wordt gesteld? Kan dit niet subintreren voor een Nederlandsch vonnis, dan kan het ook niet subintreren voor eene Nederlandsche instantie; is het „vermoeden van waarheid“ niet sterk genoeg om een bloot *excutorie* zonder nieuw onderzoek au fond toe te laten, het

is ook te zwak om voor partijen de gewone waarborgen der Nederlandsche rechtspraak, waaronder de appellabiliteit een *allergewichtigste* is, overbodig te maken.

Mr. N. F. VAN NOOTEN, in de *N. Bijdragen voor Rechtsg. en Wetg.* van 1868, blz. 29-78, de voorgestelde regeling van de uitvoerbaarheid der vreemde vonnissen bij tractaat besprekende, maakt aldaar blz. 43, de opmerking dat het zaak ware, ter vermijding van allen twijfel, bij artt. 1 en 6 van den onderhavigen titel te bepalen, dat zoodanige tractaten de goedkeuring der staten-generaal behoeven. Meent men dat aan de noodzakelijkheid dier goedkeuring getwijfeld kan worden, dergelijke bijvoeging is voorzigtig, als hoogstens een onschadelijke overbodigheid; de regering zelve heeft trouwens, door aan de kamers het tractaat met Italië over de rechtsbevoegdheid van naamlooze vennootschappen ter bekrachtiging voor te leggen, getoond dat zij de goedkeuring van 's volks vertegenwoordigers voor zoodanige verdragen onmisbaar acht — maar overigens dunkt mij dat Mr. VAN NOOTEN zelf ten overtuigendste de toepasselijkheid van art. 57, alinea 3 der grondwet op deze soort van tractaten, als *bepaling of verandering van wettelijke regten* inhoudende, heeft aangetoond, en dus van redelijken twijfel geen sprake kan zijn. Bij het schriftelijk of mondeling debat over de voordragt zouden des noods regering en kamers zich in dezen zin kunnen verklaren.

Mijne beschouwingen zijn thans genaderd tot de titels, handelende van den executorialen verkoop. Ik zal den verkoop van roerend en onroerend goed te zamen behandelen, omdat ik ten aanzien van het eerste onderwerp uiterst weinig te zeggen heb (1); alleen mijne aanmerking op den termijn

(1) Immers wil ik niet herhalen wat Mr. OUDEMAN (*Tijdschrift voor het Nederlandsch Recht*, I, blz. 269-281) met beroep op de tegenstrijdige jurisprudentie onder het vigerend wetboek uitnemend heeft aangetoond: te weten dat het rechtsmiddel ten dienste van een derde, die eigenaar beweert te zijn van beslagen, speciaal in conservatoir arrest genomen goederen, door uitdrukkelijke wetsbepaling in het ontwerp behoort te worden aangewezen.

van bevel bij het laatste staat met de regeling van hetzelfde punt bij het eerste eenigzins in verband. De regering verklaart (M. v. T., blz. 76 en 92) dat men ernstig heeft overwogen of die formaliteit kon worden weggelaten, maar gemeend heeft het gevaar van overrompeling des schuldenaars niet te moeten voorbijzien, uit vrees dat in enkele gevallen de kwade trouw kon worden in de hand gewerkt; dat men evenwel aan de gevaren is tegemoet gekomen door de termijnen zooveel mogelijk te verkorten. Stelt men bij roerend goed slechts 24 uren en bij onroerend slechts drie dagen termijn, en laat men de bevoegdheid om tegelijk met de beteekening van den executorialen titel bevel te doen, dan is het gevaar van verduistering luttel en behoeft men ook niet op België's voetspoor de inschrijving van het bevel ten aanzien van immobilia in de openbare registers, met onvervreemdbaarheid als gevolg dier inschrijving, toe te laten, dewijl ook daardoor, *re vera* de schuldenaar *onverhoeds* van de beschikking over zijn goed wordt ontzet. Veel van dit alles heeft mijne instemming: bepaaldelijk de verkorting van den termijn voor roerend goed op 24 uren, in verband met de gehandhaafde bevoegdheid om bevel te doen bij de beteekening des titels, doen ook mij het nadeel der afschaffing van 't bevel bij deze executie grooter achten dan het voordeel. Maar zal ik hetzelfde kunnen getuigen van het bevel bij executie van onroerend goed, dan moet òf de bevoegdheid gegeven worden om het bevel, gelijk in België, te doen overschrijven — iets waartegen ik met de regering in beginsel gekant ben — òf de termijn nog meer verkort worden. Die wordt nu voorgesteld op drie natuurlijk *vrije* dagen: *feitelijk* alzo op vier of vijf. Zulks maakt nu wel een aanmerkelijk verschil met de dertig vrije dagen van art. 502 Rv., waardoor het zoogenaamd *bevel* van betaling is ontaard in eene dringende *inmitatie* des schuldeischers aan zijnen schuldenaar, om te zorgen dat ten dage des beslags niets te executeren

zal worden gevonden — maar het gegunde uitstel is nog veel te lang, om aan de M. v. T. te kunnen nazeggen, dat daardoor geen bedriegelijke inbreuk op des schuldeischers regt te vreezen is. Waarom, zoo men al tegen volkomen gelijkstelling met de executie van roerende goederen opziet, niet den termijn bepaald op één dag, die toch altijd een *vrijen* dag zal zijn? Dàn zal het korte tijdsverloop groot bezwaar opleveren voor franduleuse vervreemding van het goed, terwijl de nu geconcedeerde termijn tot fraude voldoenden tijd en toch niet genoeg verleent voor een eenigzins redelijken willigen verkoop. Afdoening in der minne, — de regering urgeert dat meer dan eens geheel in mijnen geest — is voor alle partijen wenschelijk: maar wil men zelfs vóór het *beslag* daartoe gelegenheid geven, men zal moeten terugkeeren tot het met regt gewraakte stelsel van een langen termijn tusschen bevel en beslag. Dat beslag evenwel verhindert niet den willigen verkoop, omdat de schuldeischer in zijn eigen belang gewoonlijk liever daartoe medewerkt, dan het nadeel van hooge geregtskosten en gedrukten kooplust, aan *executie* eigen, op de inning zijner pretentie te laten drukken; de regering zelve erkent dit, door ter bereiking juist van minnelijke afdoening niet karig te zijn met den tijd, wanneer eenmaal door 't beslag het goed aan de eigendunkelijke beschikking der schuldenaars is onttrokken en door een allerkrachtigste uitwerking van die gedachte op art. 11, Tit. IV; de maatregel zelf, die alzoo den schuldeischer tegen verduistering van zijn onderpand waarborgt (het beslag), baart geene groote kosten. Alles pleit er dus voor om ja het bevel te behouden, maar dit op zeer korten termijn te stellen: eerst bij nog aanmerkelijke verkorting der voorgedragen drie vrije dagen wordt het doel bereikt, hetwelk de M. v. T. stelt: waarborg van den schuldenaar tegen overval, zonder dat den schuldeischer noemenswaard gevaar van verduistering dreige. — Het afschaffen der bepaling, dat na verloop van een jaar

het bevel ten aanzien van onroerend goed moet worden herhaald, is (dit in 't voorbijgaan gezegd) eene verbetering.

Art. 14 van Titel III en art. 10 van den vierden schrijven beiden voor, dat het proces-verbaal van beslag aan den schuldenaar zal worden *beteekend*, terwijl thans alleen in het eerste, niet in het laatste geval die beteekening is voorgeschreven, dewijl art. 505 Rv. alleen het laten van afschrift beveelt. Mij dunkt dat de regering gelijk heeft met bij beslag op onroerend goed *beteekening* voor te schrijven, want de onderstelling, waarvan de vigerende wet alsdan uitgaat, te weten dat de geëxecuteerde tegenwoordig is, gaat (zooals de M. v. T. ter snede aanmerkt) menigmaal niet op. Bij beslag daarentegen op roerende goederen zou m. i. het eenvoudig laten van afschrift voldoende zijn, omdat bij zoodanig beslag *onder den schuldenaar zelven* (voor het beslag onder derden geldt immers art. 36) hij of iemand van zijnentwege wel altijd of bijna altijd zal worden aangetroffen, wil men niet het onbeheerd zijn dier goederen onderstellen. Waarom dan, door den eisch van eene nieuwe deurwaarders-akte met het daarvan te laten afschrift, eene vrij omslagtige formaliteit zoo goed als nutteloos geschapen?

Ten aanzien der vraag, of bij executie van onroerend goed het vigerende systeem der regterlijke tusschenkomst, dan wel de opdracht der verkooping aan een door den regter benoemden notaris (het Belgische, ook in het Beijersch ontwerp overgenomen systeem) de voorkeur verdient, durf ik mij geene partij stellen, al vind ik de gronden, waarop de memorie van toelichting het vigerende systeem verdedigt, wel wat zwak, in verband met de erkenning der regering zelve, dat van een theoretisch oogpunt veel tegen dat systeem kan worden aangevoerd. Vooral het antwoord, dat die bemoeijng in lang niet de eenige is, welke onze burgerlijke wetgeving den regter opdraagt buiten het gebied der contentieuse jurisdictie en dus buiten zijn eigenlijken

werkkring, bevredigde mij niet. Deze solutie riep mij de zoo juiste opmerking voor den geest, door BATBIE gemaakt in zijne polemiek met DUVERGER over diens amendementen op den Code Napoléon (*Revue critique* 1867, blz. 218): „ Une dérogation ne peut jamais servir à en justifier une autre, et l'analogie en cette matière serait périlleuse, parce que, de proche en proche, elle étoufferait la règle générale. La règle générale a une force propre qui la soutient d'une façon permanente, et, pour prévaloir contre elle, il faut que chaque dérogation s'appuie sur des raisons particulières très puissantes. ”

Bij art. 2 van dezen (vierden) titel wordt eene belangrijke afwijking voorgedragen van het in art. 492 Rv. geldende regt, door het daar geschreven verbod om in gemeenschap bezeten goederen vóór de verdeeling *ter koop aan te slaan*, uit te breiden tot het *arresteren* van des schuldenaars aandeel. Al moge eene wet, die nu niet meer geldt (van 11 brum. an VII), aanleiding hebben gegeven tot de vigerende redactie, en al moge de ratio van art. 2205 C. N., waaraan art. 492 Rv. werd ontleend, de uitbreiding van het verbod tot het beslag vorderen: moeilijk zal zijn te ontkennen dat, wanneer men aan de vordering des schuldeischers tot scheiding niet eenig regtsgevolg ter contrarie verbindt, de schuldenaar zeer gemakkelijk zijn aandeel in de betrokken gemeenschap zal kunnen vreemden, eer de schuldeischer aan dat onderpand zijn regt kan verhalen.

Onder de formaliteiten, voor het beslag op immobilia voorgeschreven, behoort ook dat de deurwaarder zich op het goed begeve, want dat hij zulks gedaan heeft moet hij in zijn proces-verbaal vermelden (art. 9, no. 2). Intusschen zijn hier niet, gelijk bij de executie van roerend goed, voorzieningen getroffen voor het geval, dat dien ambtenaar de toegang wordt geweigerd, ofschoon dit bij het in executie nemen van een huis b. v. zeer denkbaar is. Aanvulling dier

leemte door toepasselijk-verklaring in quantum pro van art. 6 des vorigen titels is wenschelijk.

Dat ook in dezen titel overigens zooveel vereenvoudiging is aangebragt, als behoorlijke waarborging der betrokken belangen veroorlooft, erken ik aan het slot mijner aanmerkingen betreffende deze materie alweder met dankbaarheid.

De verwante stof der uitwinning van schepen (T. V), levert mij geen stof tot beschouwing. Maar over den titel „van lijfswang en van zijne tenuitvoerlegging“ (VI) een enkel woord.

Aan den strijd, vooral in de laatste jaren tegen dit regtmiddel gevoerd, ligt m. i. behalve andere oorzaken eene zekere ziekelijke sympathie met den geëxecuteerde ten grondslag, die het regtmatig belang van den executant te veel voorbijziet, even als bij de bestrijding der doodstraf het oog te veel op den veroordeelde, te weinig op de maatschappij gerigt wordt. De lijfswang wordt bestreden met een beroep op de regten der persoonlijkheid, welke uit haren aard geen onderpand voor de nakoming van des schuldenaars verbindtenissen, even als zijne tegenwoordige en toekomstige goederen (art. 1177 B. W.) kan uitmaken: en die heiligheid van den persoon wordt in het debat getrokken ongeveer op gelijke wijze, als men in het laatst der achttiende eeuw de regten van den mensch er bij haalde en op dat thema voortdeclameerde, om met behulp van dat zeer ten onpas bijgebragt beroep de wonderlijkste stellingen goed te maken. Daarom doet het mij groot genoeg, dat de Regering in de volgende korte en krachtige bewoordingen over dat bijslepen der verpanding van persoonlijkheid regt heeft gedaan en het ware standpunt aangewezen (M. v. T. blz. 106): „De juistheid van het vooropgestelde *beginsel* „is natuurlijk onbetwistbaar, maar onjuist is *de daaraan vastgeknoopte bewering*, dat door lijfswang de persoonlijkheid des schuldenaars zou worden verpand, om daaraan „even als aan zijn goed de voldoening eener verbindtenis te

„verhalen. De schuldenaar betaalt niet met zijnen persoon, „zelfs niet met de vruchten van gedwongen persoonlijken „arbeid, gelijk met zijn vermogen, wanneer dit ter voldoe- „ning aan eene regterlijke uitspraak wordt uitgewonnen. De „lijfswang is alleen een middel, door de wet aan den schul- „denaar toegekend, om te beproeven of zijn schuldenaar, „die weigert te betalen, aan die verplichting te kort doet „uit onwil of uit onmagt.“ Men beroept zich ja op de onze- delijkheid van dat middel, maar dit is eene objectie be- trekkelijk de uitvoering, waarmede men (de M. v. T. merkt het teregt op) alle actiën en alle middelen van verwerking kan veroordeelen: beperkt men het middel binnen behoorlijke grenzen en laat men den boedel-afstand toe, dan behoort men de keerzijde van den penning te beschouwen en het oog te vestigen op den schuldeischer, die zonder dit mid- del, menigmaal voor penningen welker gemis hem tot groot nadeel, ja (in den handelsstand) ten val kan wezen, wordt overgeleverd aan de kwade trouw van den schuldenaar. Een aanzienlijk handelshuis laat zich door een onbe- schaamd speculant, wien men aan zijne relatiën en om- geving die onbeschaamdheid niet zou aanzien, verleiden eene order uit te voeren, en krijgt natuurlijk geen geld, ofschoon de waar den koper is geleverd: die koper wordt aangesproken tot betaling van hetgeen de eischer den ver- koper had moeten betalen en voert wel eene defensie zijner waardig, maar wordt in twee instantiën veroordeeld. In- tusschen liggen vonnis en arrest al zeven jaar bij mij te wachten op de gelegenheid om te executeren, want de debiteur leeft wel op weelderige kamers en ruimen voet en hangt in elk opzigt „den heer“ uit, maar de meubels van zijnen hospes zijn onaantastbaar, zijne bronnen van inkomst onvindbaar, terwijl, wanneer ik hem had kunnen doen gijzelen, de schuld lang zou zijn gekweten. Zou door die gijzeling de persoonlijkheid van bedoelden schuldenaar loco zijn vermogen aan mijnen cliënt zijn verpand? Maar

evenmin als ik het misbruik, meer dan eenmaal (hoewel ten onzent naar het schijnt slechts zelden) van lijfswang maakt, wil laten gelden als argument voor de afschaffing, evenmin wil ik het aangehaalde en ligt te vermeerderen voorbeeld laten gelden als argument om lijfswang altijd en overal toe te laten. Integendeel erken ik gaarne dat de juiste gronden, welke den contractuëlen lijfswang hebben doen verbieden, moeten leiden tot het nu aanhangig gemaakte voorstel om aan wisselschuld, behalve die ter zake van koophandel, het corollarium van lijfswang te ontnemen, omdat dit corollarium het middel aan de hand geeft om tegen de wet in lijfswang te bedingen (1). Zelfs heeft de M. v. T. mij grootendeels genezen van de voorliefde voor lijfswang ter discretie van den regter: ik zeg *grootendeels*, omdat die genezing niet alleen op rekening komt van de aldaar (blz. 114) aangevoerde motiven, dat de regter gewoonlijk te weinig gegevens tot rigtige toepassing zal erlangen en dus, tot groot nadeel voor de rechtszekerheid, zich zal laten leiden hetzij door zijne meerdere of mindere sympathie voor het middel, hetzij door zijn al of niet verdiend medelijden met den schuldenaar. Bij die argumenten weegt bij mij nog zeer, dat de toelating van facultativen lijfswang, die dan natuurlijk door elken eischer zal worden verlangd, zou leiden tot vermeerdering en van geregtskosten en van de kwade praktijk: van geregtskosten, omdat vele min solvable schuldenaars, die nu verstek laten gaan, door den dreigenden lijfswang genoopt zouden worden om tegenpraak te doen, ten einde minstens die beproeving te keeren, en zoodoende kosten maken die in hunne ongun-

(1) Een jong hoogleeraar in Frankrijk, GARSONNET te Douai, heeft in de „Revue critique de législation,“ van 't vorige jaar het betoog ondernomen, dat het stellen van den eisch van remise de place en place in art. 110 C. de Comm. (even als in art. 100 K.) berust op het verbinden van lijfswang aan wisselschuld. Nu men bij ons de afschaffing van dien lijfswang voorslaat, veroorloof ik mij op dat betoog de aandacht te vestigen.

stige omstandigheden dubbel drukken; van de kwade praktijk, omdat zij, die toch juist dergelijke schuldenaren zoo exploiteert, hen verleidende tot gedingvoeren en onzedelijke verdediging, waar hunne gehoudenheid tot betalen voor de regtbank der eerlijkheid onloochenbaar is, door mogelijkheid van en dus vrees voor den lijfswang die exploitatie bij belanghebbenden nog meer ingang zou doen vinden, tot schade voor de zedelijkheid, schade meestal voor de beurs harer cliënten en schande voor de balie. Evenzeer hecht ik met de Regering ten sterkste aan de adviezen der Kamers van Koophandel, die haast eenstemmig (60 tegen 6) het behoud van den lijfswang voor handelsschuld hebben voorgestaan, niet alleen omdat die lichamen geacht mogen worden met de belangen van den handel vertrouwd te zijn, maar ook omdat de kooplieden, waaruit zij zijn zamengesteld, zelf aan de toepassing van het regtsmiddel bloot staan en dus uit dat oogpunt alligt neiging zouden gevoelen om tot afschaffing te adviseren: zoodat wij hier te doen hebben met adviezen, gedeeltelijk in strijd met eigenbelang en daarom van dubbel gewigt. (1)

Ik kan mij alzoo met de beginselen, waarop deze titel berust, heel goed vereenigen, en heb ten aanzien van de détails, waarop de voorgedragen regeling berust, slechts

(1) Behalve waar de M. v. T. den *facultativen* lijfswang bestrijdt, bestaat eene merkwaardige overeenstemming tusschen hare verdediging van dit executiemiddel benevens de beperkingen, die in vergelijking van het vigerend wetboek ten aanzien van zijne uitoefening worden voorgedragen, met een opstel van Mr. B. COHEN in de *Opm. en Med.* XV, blz. 193—223. Dit opstel, hetwelk bij sommige m. i. min aannemelijke beschouwingen — b. v. ten aanzien van het karakter der gijzeling als verpanding des persoons en hare onhoudbaarheid in theorie — veel goeds bevat, schijnt den kundigen steller der M. v. T. onbekend te zijn gebleven. Dwaal ik in die meening niet, dan is het dubbel verrassend te zien hoe de statistieke opgaven, door de Regering tot eene beslissing van dit vraagstuk verzameld, overeenstemmen met de gegevens, door Mr. COHEN bijeengebragt om aan te toonen dat de misbruiken, waarop men zich in Frankrijk voor de afschaffing heeft beroepen, bij ons niet of zoo goed als niet voorkomen.

ééne kleine opmerking. Art. 13 bepaalt, dat zoo de schuldeischer in gebreke blijft vóór den 31sten dag te voldoen aan zijne verpligting om het voorschot tot onderhoud te suppleren, de schuldenaar wordt ontslagen, m. a. w. dat *de cipier* de deuren der gevangenis voor hem moet openzetten, zonder dat daarbij gevoegd is, even als in art. 592 Rv., dat, zoo de schuldeischer vóór de aanvraag om ontslag suppleert, die aanvraag niet zal ingewilligd worden. Dat men, waar over de vraag, of al dan niet tijdig voorschot is gebracht, geen verschil mogelijk is, de regterlijke tusschenkomst uitsluit, is goed: maar dat men den cipier dwingt om zelfs op suppletie van voorschot vóór de vordering van den gegijzelde niet te letten, ja om, al vordert deze nog niet zijn ontslag, proprio motu de deuren voor hem open te zetten, is wat kras: want wordt het ontslag bij gebrek van voorschot voor den cipier eene verpligting, dan mag hij zelfs op geene vordering tot ontslag wachten.

De overige titels van het vijfde boek leveren mij geen stof tot opmerkingen, zoodat ik thans van deze wetsvoordragt afscheid neem met den wensch, dat de Nederlandsche regtsbedeeling ten minste eenige vrucht van den veelomvattenden arbeid zal plukken. Ik ben bescheiden in mijn wensch, omdat het lot, tot dusver aan het ontwerp te beurt gevallen, niet van dien aard is dat verder strekkende wenschen m. i. kans hebben op vervulling in de eerstvolgende jaren.

's HAGE, April 1869.

Eenige opmerkingen over den zelfmoord en de medeplichtigheid daaraan; door Jhr. Mr. O. Q. VAN SWINDEREN, substituut-griffier bij de arrondissements-regtbank te Arnhem.

De reden die mij bewoog eenige beschouwingen omtrent dit onderwerp mede te deelen, is deze: dat mijne meening hieromtrent met die van bijna alle schrijvers in strijd is en ik evenwel door de argumenten van geen hunner tot de overtuiging ben gekomen, dat mijne opvatting in dezen niet juist zoude zijn. Ik wensch al weder aan de hand der historie dit onderwerp te behandelen en zal dus zoo kort mogelijk op de volgende punten de aandacht vestigen:

I. Romeinsch Regt.

II. Germaansch Regt.

III. Latere ontwikkeling onder den invloed van het Romeinsch regt.

IV. Zelfstandige ontwikkeling: *a.* Duitschland, *b.* Engeland, *c.* Frankrijk, *d.* België, *e.* Nederland.

V. Mijne meening.

I. Romeinsch Regt.

Men beschouwde te Rome den zelfmoord niet als iets schandelijks; maar veelal als zeer prijzenswaard; ja zelfs als pligtmatig. In dien geest vindt men althans bij niet-juridische schrijvers ettelijke opmerkingen (1). Ten onregte zagen die schrijvers derhalve in eene daad, welke eigenlijk eene groote mate van kleingeestigheid verraadt, een blijk van moed en verdienste. Doch niet alleen niet-juridische schrijvers huldigden dit dwaalbegrip: integendeel, ook de Romeinsche juristen zagen in den zelfmoord geen misdrijf, en wilden dien dan ook evenmin gestraft hebben als de poging daartoe; ja zelfs slaven stond het vrij zich selv' te dooden,

(1) Verg. de schrijvers aangehaald bij GRIB, *Lehrbuch des deutschen Strafrechts*, Leipzig, 1862, II, p. 205.

ofschoon hun heer daardoor werd benadeeld. Immers in de Pandecten staat het met zoovele woorden te lezen: „Si ipse servus sese vulneravit, non debet hoc damnum deducere, non magis quam si se occiderit vel praecipitaverit: licet enim etiam servus naturaliter in suum corpus saevire” (1). Eene uitzondering op dezen regel werd echter aangenomen voor soldaten. De bepalingen hierop betrekkelijk zijn de volgende: L. 38, § 12, D. *de poen.* (48.19), L. 6, § 7, D. *de re mil.* (49.16). Qui se vulneravit, vel alias mortem sibi conscivit, imperator Hadrianus rescripsit, ut modus eius rei statutus sit, ut, si impatientia doloris, aut taedio vitae, aut morbo, aut furore, aut pudore mori maluit, non animadvertatur in eum, sed ignominia mittatur: si nihil tale praetendat, capite puniatur. Per vinum, aut lasciviam lapsus capitalis poena remittenda est et militiae mutatio irroganda (2).

II. Germaansch Regt.

Het eigenlijke Germaansche Regt, en wel met name de volksregten, bevat omtrent dit onderwerp geene bepalingen. Eerst later vindt men hieromtrent het een en ander verordend, ten gevolge van den invloed van het canonieke Regt (3). Enkele dier bepalingen zal ik thans mededeelen: BRÜNN, *Schöffebuch*, § 270.

Dum quidam lusor taxillorum ludendo pecuniam perdidisset, instigante diabolo, se ipsum voluntarie digitum amputavit. Iudex ergo civitatis eundem capiens a iuratis suis sententialiter inveniri petivit, qualiter esset pro excessu huiusmodi puniendus. Super quo diffinitum fuit, quod homo

(1) L. 9, § 7, D. *de peculiis* (15.1).

(2) Verg. nog L. 5, C. Th. *de tir.* (7.13), L. 4.10 *eod.* L. 1, C. Th. *de fil mil.* (7.22) en REIN, *Das Criminalrecht der Römer von Romulus bis auf Justinian*, Leipzig, 1844, p. 883—886.

(3) WILDA, *Das Strafrecht der Germanen*, Halle, 1842, p. 116 en v., 184 en v. en 576, en KÖSTLIN, *System des deutschen Strafrechts*, Tübingen, 1855, p. 108.

Themis, D. XVI, 2de St. [1869].

taliter excedens, tanquam desperatus et nulli bonus, quum sibi ipsi sit malus, a consortio bonorum est merito repellendus. Unde talis a civitate excludatur nunquam ad ipsam, sub poena capitis, quamdiu vixerit, reversurus; et in tali emenda est iudici satisfactum. Sicut enim iure canonico homo se ipsum interficiens eum fidelibus sepeliri non permittitur, sic iuri seculari homo se ipsum mutilans habitare cum suis concivibus rationabiliter prohibetur.

Vermehrter Sachsenspiegel, I, 40, 3, IV, 14, 2, 3.

Wer sich selber totet in eyne huse ader czu felde, den sal man begraben an eyner weyscheyden. Wer sich totet in sichbetten, adder sinnelos ist worden unde sich selber totet, do ged keyn gericht obir; man mag on ouch mit der phaffen loube uff deme kerkhove begrabe.

GOSLAR, *Stadtrecht*, p. 38.

De ok sek selve dödet, dene ne scal men to der rechten döre nicht utbringhen, mer under dem sülle scal men ine utbringhen oder ut deme venstere, unde up dem velde ine bernen; dat scal de voghet don laten.

OFEN, *Stadtrecht* art. 261.

Der sich selber tottet, der ist nicht wirdig, das man yn anderswo hin pegrab, denn uttter den galgen.

GRIMM, *Weisthümer*, I, 18.

Item weliche personen ouch in der graffschafft inen selbs den tod da antund, da ist einem herren zu Kiburg jn obgeschribner masse derselben personen gut vervallen.

II, 90, 335.

In den jaren Christi dusent vierhondert nun und zwentzich hait sych eyn frauwe zu Dreys selber erhangen in eyn schuyr und sich verdarfft. Do hayt dye gemein dye frauw abgehauwen, und eyn loch under dye swel gemacht, und die frauw darauss und dardorch gezogen byss uff den berg, da dat gericht steht, und aldar begraben an das gericht.

Sachsenspiegel, II, 31, 1. Sve von gerichtes halven

sinen lief vorluset, oder dat he ime selven den dot, sine negeste gedeling nimt sin erve (1).

III. Latere ontwikkeling onder den invloed van het Romeinsche Regt.

De *Constitutio Criminalis Carolina* huldigde in art. 135 omtrent dit onderwerp juist dezelfde beginselen als het Romeinsche Regt.

In de andere Duitsche wetten vindt men meer overeenkomst met het Canonieke Regt. Slechts enkele zal ik vermelden.

Codex Juris Bavarici van 1751, I, 3, 25.

Fürsetzliche Selbstentleibung wird mit Confiscation des dritten Theils der Erbschaft gestrafet, und soll der todte Körper durch den Scharfrichter unter dem Galgen vergraben werden (2).

Constitutio Criminalis Theresiana van 1768.

Oostenrijksch Wetboek van 1787.

Der Körper des Selbstmörders, wenn er entweder so gleich todt geblieben oder ohne bezeigte Reue gestorben, ist durch den Schinder ein zu scharren. Hat er zwischen der That und dem erfolgten Tod Reue gezeigt, so ist dem Körper nur die ordentliche Grabstätte zu versagen, und er ohne alle Begleitung und Gepräng ein zu graben.

In geval van poging tot zelfmoord werd de dader volgens laatstgemelde wet zoo lang in de gevangenis gezet, tot hij berouw toonde (3).

Etablissemens de Saint-Louis van 1270, § 88.

Se il advenoit que aucun hons se pendist, ou noïast, ou s'occist en aucune manière, li meubles seroient au baron et aussi ceux de la fame.

(1) Deze en meer andere wetten bij GELB, t. a. p., II, p. 207.

(2) Verg. over deze wet BERNER, *Die Strafgesetzgebung in Deutschland*, Leipzig, 1867, p. 1—8.

(3) Zie over deze wetten BERNER, t. a. p., p. 8—25.

Art. 1 Titel 22 der *Ordonnance de 1670* strafte het lijk van den zelfmoordenaar.

Thans nog enkele opmerkingen over de leer der schrijvers uit dit tijdvak.

JODOCUS DAMHOUDER (1) zegt: „Qui se ipsum interemit, is certe et corpus et animam propriam nefarie perdit; ut Judas, qui magis peccavit desperando et per desperationem se ipsum occidendo quam Christum nequiter tradendo.”

JOUSSE (2): „Aujourd’hui on condamne les cadavres de ceux qui se sont homicidés eux-mêmes à être trainés sur une claie la face contre terre, et ensuite à être pendus par les pieds, et on les prive de sépulture.”

Volgens sommige coutumes werden daarenboven de goederen van den zelfmoordenaar verbeurd verklaard.

LOYSEL (3) zegt daaromtrent: L’homme qui se met à mort par désespoir confisque ses biens.

Omtrent de poging tot zelfmoord leert JULIUS CLARUS (4): Et ideo licet talis volens se ipsum occidere fuerit impeditus, ne id faceret, punitur tamen perinde ac si delictum consummasset.

Tweeërlei opvatting had men dus in den loop der tijden, zooals uit het bovenstaande blijkt, van den zelfmoord. Die wetten en schrijvers welke zich plaatsden op het standpunt van het Romeinsche Regt, beschouwden den zelfmoord niet als misdrijf en straffen dien dan ook niet. Zij daarentegen, welke onder den invloed stonden van de meening van het

(1) *Opera Omnia*, Afd. *Praxis Rerum Criminalium*, Antwerpen, 1646, quaestio 90.

(2) *Traité de la Justice Criminelle de France*, Parijs, 1771, IV, p. 131.

(3) *Institutes Coutumières*, Parijs, 1846, VI, 2.17. Verg. ook JOUSSE, t. a. p., IV, p. 131, en SERPILLON, *Code Criminel ou Commentaire sur l’Ordonnance de 1670*, Lyon, 1784, I, art. 11, n°. 50. Was de zelfmoord het gevolg eener ziekte, dan nam de jurisprudentie dit als eene verontschuldiging aan.

(4) *Practica Criminalis*, Frankfort, 1686. *Sententiarum*, lib. 5, § aan het einde quaestio 68, n°. 37.

Canonieke Regt, zagen in overeenstemming daarmede in den zelfmoord een misdrijf tegen God. Dit lag in het denkbeeld hetwelk het Canonieke Regt hechtte aan de zonde, te weten opstand tegen God, uit welk oogpunt dan ook de zelfmoord werd beschouwd. En hiermede eindig ik mijn vlugtig overzigt van de denkbeelden van vroegere tijden over den zelfmoord, om over te gaan tot

IV. Zelfstandige ontwikkeling: *a.* Duitschland, *b.* Engeland, *c.* Frankrijk, *d.* België, *e.* Nederland.

a. Duitschland.

In het *Oostenrijksche Strafwetboek* van 1803 komen omtrent den zelfmoord nog de volgende bepalingen voor:

Th. 2, § 90. Wenn jemand mit dem Vorsatze, sich das Leben zu nehmen, sich verwundet oder verletzt, ist derselbe, dafern er von Vollendung des Selbstmordes aus eigener Reue abgestanden, vor die Obrigkeit zu fordern und ihm über die Abscheulichkeit seines so viele Pflichten verletzenden Unternehmens eine ernste Ermahnung zu geben.

§ 91. Ist die Ausführung nur zufällig oder wider Willen des Thäters unterblieben, so ist derselbe in sichere Verwahrung zu bringen und so lange unter strenger Aufsicht zu behalten, bis er durch sittliche und physische Heilmittel zur Vernunft und dem Erkenntnisse seiner, dem Schöpfer, dem Staate und sich selbst schuldigen Pflicht zurückgeführt, über das Vergangene Reue zeigt und für die Zukunft dauerhafte Besserung erwarten lässt.

§ 92. Ist der Tod wirklich erfolgt, so wird der Körper des Selbstmörders, bloz von der Wache begleitet, an einen auszer dem Leichenhofe gelegenen Ort gebracht, und durch gerichtliche Diener verscharret.

In de nieuwere Deutsche wetboeken wordt omtrent den zelfmoord het stilzwijgen bewaard, omdat men dien noch voor strafbaar hield noch als misdrijf beschouwde. Echter

vindt men omtrent deelneming aan zelfmoord in de Duit-
sche strafwetgevingen de volgende bepalingen:

Thuringen. Art. 121. Wer einen Andern zum Selbst-
morde verleitet, soll mit Arbeitshaus nicht unter einem
Jahre, und wer dem Andern bei dem Selbstmorde Hülfe
leistet, mit Gefängnisz von vier Wochen bis zu drei Jahren
bestraft werden.

Brunswijk. § 148. Wer einen Andern zum Selbstmorde
anstiftet, soll mit Zwangsarbeit nicht unter einem Jahr,
wer an dem Selbstmorde eines Andern Theil nimmt, oder
ihm dazu Hülfe leistet, soll nach den § 147 gegebenen
Bestimmungen gestraft werden.

Sachsen. Art. 158. Unterstützung beim Selbstmorde.

Die Verleitung eines Anderen zum Selbstmorde oder
einem Versuche desselben, so wie die Unterstützung bei
einem oder dem andern, wird mit Gefängnisz bis zu zwei
Jahren bestraft

Baden. § 208. Gefängnisz oder Arbeitshausstrafe trifft
ferner auch denjenigen, welcher an dem von einem Andern
an sich selbst verübten Morde Theil genommen hat.

Men heeft in deze vier wetboeken dus drie verschillende
stelsels gevolgd, en wel

1. Thuringen en Brunswijk onderscheiden de opruijers
(Anstiftung) van de helpers (Beihülfe) en bepalen voor elke
van deze beide soorten van deelneming eene bijzondere straf.

2. Saksen onderscheidt ook wel de verschillende soorten
van deelneming, maar bepaalt diens ondanks slechts eene
straf.

3. Baden spreekt zonder verdere onderscheiding slechts
van de deelneming aan den zelfmoord, en bepaalt dien-
overeenkomstig ook maar eene straf.

Van deze drie stelsels verdient ongetwijfeld het laatste
de voorkeur. Want daar Saksen wel is waar de soorten der
deelneming onderscheidt, doch slechts eene straf bepaalt,
beteekent die onderscheiding van de verschillende wijzen

van deelneming al zeer weinig. Op dit punt zijn de strafwetten van Thuringen en Brunswijk naauwkeuriger, door op de verschillende soorten der deelneming ook verschillende straffen te bedreigen. Evenwel is het verschil van den schuldgraad bij de opruijers en helpers in dit geval niet zoo groot, dat er twee verschillende straffen worden vereischt.

In 't *Nieuw ontwerp van een strafwetboek voor den Noord-duitschen Bond*, van Dr. JOHN, komen noch over den zelfmoord noch over de deelneming daaraan bepalingen voor (1).

En hiermede stap ik af van de Duitsehe strafwetten om nog eenige oogenblikken bij de leer van enkele Duitsehe schrijvers stil te staan.

KÖSTLIN (2) is van oordeel dat noch de zelfmoord noch de medepligtigheid daaraan gestraft moeten worden, en dat het zeer inconsequent is om, wanneer men de zelfmoorde-naars niet straft, de medepligtigen aan den zelfmoord wel te straffen.

GEIB (3) beweert dat het met de beginselen der medepligtigheid strijdt om, als men den hoofddader niet straft, de deelnemers wel te straffen.

BERNER (4) zegt ongeveer het volgende: Noch de staat noch bijzondere personen hebben regt om te vorderen dat deze of gene persoon in het leven blijve. Ieder individu heeft tijdens zijn leven verplichtingen tegenover den staat en andere individuën; doch is tegenover hen niet verplicht te leven. Zeer zeker schendt elk individu door zelfmoord zijne eigene regten. Evenwel is de staat niet gewoon zulke tegen den dader zelv' gerigte handelingen te straffen, zelfs

(1) Verg. JOHN, *Entwurf mit Motiven zu einem Strafgesetzbuche für den Norddeutschen Bund*, Berlijn, 1868, p. 428 en 429.

(2) t. a. p., p. 109 en v.

(3) t. a. p., II, p. 210 en p. 370 en v.

(4) *Lehrbuch des deutschen Strafrechts*, Leipzig, 1868, p. 129 en v. Verg. omtrent dit onderwerp ook WÄCHTER in *Neues Archiv des Criminalrechts*, X.

dan niet als het een onvervreemdbaar regt geldt. Zelfs al ware iemand zoo onzedelijk, om zich selv' te verkoopen, toch zou de staat hem niet straffen; doch den koop eenvoudig nietig verklaren (1). Als eene regtskrenking kan men dan ook den zelfmoord moeilijk beschouwen. De zelfmoord is echter eene onzedelijke handeling. Het zoude zeer goed denkbaar zijn, dat de staat zich genoopt gevoelde, om den zelfmoord in het belang der openbare zedelijkheid te straffen. Zoo toch konde welligt de afschuw van deze goddelooze daad levendig gehouden worden, ja misschien ook menig mensch in den zwaren zedelijken strijd van dit leven voor vallen worden bewaard en menig menschenleven worden gered. Van uit dit standpunt zoude zeer zeker eene straf op den zelfmoord geregtvaardigd zijn; allermint kan men tegen het straffen van den zelfmoord aanvoeren, dat daardoor de regten van niemand anders worden aangerand. De geheele zielstoestand echter van den zelfmoordenaar vordert straffeloosheid; daar ruim een derde der zelfmoorden aan krankzinnigheid moeten worden geweten. Bovendien heft de dood van den schuldige de straf op. Het is ook niet wenschelijk poging tot zelfmoord te straffen, omdat men dan eerst een zeer moeilijk onderzoek omtrent des daders zielstoestand zoude moeten instellen en daarenboven de godsdienst zulk een persoon moet doen gevoelen dat ook dit aardse leven voor den geloovige een hooger doel heeft, hetwelk daaraan ook te midden van ongeluk en rampen eene onschatbare waarde schenkt.

Medepligtigheid aan zelfmoord kan ook niet gestraft worden, omdat het een streng beginsel is dat de medepligtigheid als zoodanig niet strafbaar is, wanneer de handeling van den dader niet strafbaar is.

JOHN (2) beweert: „Wenn Gesetzbücher welche den Versuch des Selbstmordes am Selbstmörder ungestraft las-

(1) WÄCHTER, t. a. p., X, p. 72, 216, 634.

(2) t. a. p., p. 430.

sen, den Theilnehmer des Selbstmordes mit Strafe bedre-
hen, so wird damit gesagt, die Theilnahme am Selbstmorde
sei als ein selbständiges Delikt auf te fassen. Nun ist es
zwar onder gewissen Umständen wohl mogelijk, dasjenige,
was sachlich Theilnamehandlung ist, formell als selbstän-
diges Delikt te behandelen. Dies kann aber nur onder der
Voraussetzung geschehen, dat diejenige Handlung, auf
welke sich die Theilname bezieht, ebenfalls onder Strafe
gesteld is. Wo dies dagegen nicht geschehen, da wird es
unmöglich, etwas, was seiner juridischen Natur nach un-
selbständig is, dadurch selbständig te machen, dasz man
es in die Form eines selbständigen Deliktes kleidet. Das
Kind bleibt eben Kind, auch wenn man ihm Scherzes halber
die toga virilis anziehen wollte.“

b. Engeland.

De Engelsche wet bepaalt, dat niemand het regt heeft
om iemand, wie het ook zij, van het leven te berooven
dan op last van God, die het schonk. En daar het En-
gelsche regt in den zelfmoord tweeërlei soort van misdrijf
zag; de eene geestelijk, daar de zelfmoordenaar inbreuk
maakt op de regten van den Almagtige, en ongeroepen in
diens onmiddelijke tegenwoordigheid verschijnt; de andere
tijdelijk, en wel tegen den vorst, die belang heeft bij het
leven van alle zijne onderdanen: rangschikte de Engelsche
wet den zelfmoord onder de zwaarste misdrijven, en maakte
er eene afzonderlijke soort van misdaad van, te weten
eene misdaad op zich selv' gepleegd. Derhalve komen bij
deze misdaad, evenals bij andere misdaden, medepligtigen
voor het feit (*accessories before the fact,*) voor; want
wanneer iemand een ander overreedt, om zich zelven te
dooden, en deze dit doet, dan is hij, die den raad gaf,
schuldig aan manslag (*murder*). Evenwel heeft de juris-
prudentie in Engeland later geoordeeld dat deze meening

van BLACKSTONE (1) niet opging, en zulk een medepligtige niet wegens murder konde worden vervolgd, omdat de hoofddader niet vervolgd konde worden. Bij latere statuten, met name bij 24 en 25 VICTORIA c. 94 s. 2 is echter bepaald dat medepligtigen (accessories before and after the fact) vervolgd en veroordeeld kunnen worden, onverschillig of de hoofddader al of niet kan worden vervolgd. Eindelijk heeft de Engelsche jurisprudentie geoordeeld, dat, wanneer twee personen onderling overeenkomen om zich gezamenlijk van kant te maken, en b. v. gezamenlijk vergift innemen, en een hunner slechts sterft, degene die in het leven is gebleven schuldig is aan manslaughter (murder). Volgens het Engelsch regt is een misdadiger tegen zich zelv' (felo de se) degene, die met voorbedachten rade een eind maakt aan zijn eigen leven; en als zoodanig wordt ook beschouwd degene die met opzet (2) poogt een ander te dooden, doch zijn' eigen dood veroorzaakt; b. v. als iemand op een ander schiet, doch het geweer barst en hem zelve doodt. Opdat de zelfmoord eene misdaad zij, is echter een onmisbaar vereischte dat de dader tot de jaren des ondersheids gekomen en in het genot zijner verstandelijke vermogens zij. Deze laatste reden van verontschuldiging moet echter niet zoo ver worden uitgestrekt, dat het plegen van zelfmoord als zoodanig een bewijs van krankzinnigheid is: alsof iedereen, die onverstandig handelt, in het geheel geen verstand zoude hebben, want zodoende zoude men wel kunnen bewijzen, dat ieder misdadiger krankzinnig is. Daarom is de Engelsche wet dan ook van oordeel, dat aanleg voor melancholie of hypochondrie iemand niet belet goed van kwaad te onderscheiden, ja zelfs dat iemand, die werkelijk krankzinnig is, doch in een helder oogenblik zich zelv' doodt, even goed een felo de se is als elk ander.

(1) *Commentaries on the Laws of England*, Londen 1836 IV, p. 189.

(2) Zonder opzet is poging niet denkbaar.

Wat de straf betreft, den zelfmoordenaar: d. i. iemand die zich buiten het bereik der menschelijke gerechtigheid heeft gesteld, op te leggen, oordeelde het Engelsch regt, dat men alleen konde treffen hetgeen de zelfmoordenaar naliet, te weten, zijn goeden naam en fortuin; en in vroegere tijden waren die straffen zeer gestreng. De zelfmoordenaar werd namelijk schandelijk begraven aan den openbaren grooten weg, met een stok door zijn lijk gestoken en zonder eenige christelijke begrafenisplegtigheden; alle zijne bezittingen werden ten behoeve der Kroon verbeurd verklaard, in de hoop dat zijne belangstelling in zijn eigen goeden naam of het welzijn zijner familie eene reden zoude zijn om hem van zulk eene wanhopige en slechte daad terug te houden (1). Tegenwoordig zijn echter de eenige (sic) straffen verbeurdverklaring en gemis aan christelijke begrafenisplegtigheden. Want bij GEORGE IV e. 52 s. 1 is bepaald, dat een felo de se niet meer aan den openbaren grooten weg mag worden begraven, maar, zonder dat er een stok door zijn lijk zal mogen worden gestoken, op het kerkhof of eene andere begraafplaats binnen vijftwintig uren na afloop van het onderzoek en tusschen negen en twaalf uur des nachts; echter zonder christelijke begrafenisplegtigheden. Wat betreft de verbeurdverklaring schrijft gemelde wet voor, dat men moet in aanmerking nemen het tijdstip, waarop de daad plaats had, die den zelfmoord ten gevolge had. Als b. v. man en vrouw gedurende eenige jaren een stuk land in gemeenschap bezitten, en de man zich gedurende dien tijd verdrinkt, dan wordt het land ten behoeve der Kroon verbeurd verklaard en heeft de vrouw niet het regt van langstlevenden echtgenoot. Want door de daad van zich in het water te werpen maakt de man een einde aan den termijn, gedurende welken door hem en zijne vrouw dat stuk land in

(1) Zou dit wel het motief geweest zijn?

gemeenschap zoude worden bezeten; en dit geeft regt van vordering aan de Kroon, een regt dat den voorrang heeft boven het regt der vrouw als langstlevende echtgenoot; daar zij laatstgemeld regt niet had dan na den dood van haren man, en de verbeurdverklaring *in casu* reeds een gevolg was van het springen van den man in het water (1). Ofschoon men moet erkennen, zegt STEPHEN (2), dat de letter der wet op dit punt eenigzins gestreng is, ligt er evenwel eenige verzachting in de magt van den vorst is deze straf te verligten; die zoowel hier, als in alle andere gevallen, er door den door hem afgelegden eed aan herinnerd wordt, dat hij bij de uit te voeren vonnissen het regt van gratie niet uit het oog moet verliezen.

Laatstgemelde grond is geene regtvaardiging van het voorschrift der wet; want dan zoude men tot deze conclusie komen dat, om het regt van gratie zooveel mogelijk toe te passen, de wet zoo slecht mogelijk moet zijn.

c. Frankrijk.

CHAUVEAU en HÉLIE hebben omtrent den zelfmoord, waaromtrent evenmin als omtrent de medepligtigheid daaraan in de nieuwere Fransche wetgeving bepalingen voorkomen, zich aldus uitgesproken (3):

«Ces dispositions tombèrent en 1791, avec l'ancienne législation: elles n'ont point été rétablies. Faut-il regretter tous quelques rapports cette abolition? Une disposition répressive, en flétrissant le suicide, aurait-elle pour effet d'en refréner les actes? Nous ne possédons aucun document précis qui nous permette de déterminer avec justesse quelle a pu être l'influence des anciennes lois sur les mœurs. Ce n'est donc qu'à l'aide d'inductions et de pro-

(1) Verg. STEPHEN, *New Commentaries on the Laws of England*. Londen 1868 IV, p. 150 en v.

(2) t. a. p. IV, p. 153.

(3) Ed. NIJPELS. Brussel 1859, I, p. 736.

babilités qu'on peut chercher à apprécier quels seraient les effets d'une pénalité appliquée au suicide. En général, il ne faut pas se dissimuler que l'incrimination légale n'aurait qu'une puissance incertaine et souvent méconnue; les passions et les affections morales qui poussent au suicide sont souvent plus fortes que l'autorité des lois. La religion seule a le pouvoir d'enchaîner la volonté, parce qu'elle commande aux passions; sa voix parle assez haut, même au milieu des tempêtes de l'âme, pour en apaiser les soulèvements. Cependant ne nous hâtons point de proclamer toute disposition impuissante et stérile: l'inscription du suicide parmi les délits aurait déjà un avantage, celui d'édictier une haute leçon, un avertissement moral pour les peuples; et qui sait si cette salutaire flétrissure ne détournerait pas de son accomplissement, quelques esprits momentanément égarés? N'empêchât-elle qu'une seule mort volontaire, la loi serait-elle inutile? quelle voix oserait s'élever pour le dire? Mais si la difficulté n'est pas dans l'incrimination de l'acte en lui-même, elle est dans le choix et dans l'application d'une pénalité. Nos lois ont répudié la confiscation qui, pour atteindre l'agent, frappait la famille, et nos lois ne toléreraient plus ces supplices que la loi infligeait aux cadavres, lorsqu'elle ne pouvait plus se prendre aux coupables eux-mêmes. La punition ne pourrait donc être en définitive, qu'une flétrissure publique; mais quel serait l'effet de ce blâme dépourvu de sanction, de cette infliction morale prononcée sur une tombe? La conscience publique, qui réprouve cette fatale maladie du suicide, approuverait-elle le châtement? Et puis il faut bien remarquer que tous ceux qui attentent à leur vie n'obéissent pas à une immorale impulsion. La statistique criminelle attribue le tiers des morts volontaires à des maladies cérébrales, dont le suicide est un des symptômes ou l'un des effets. Il serait donc nécessaire, dans le système de la représ-

sion, qu'une enquête solennelle à chaque mort volontaire vint éclairer et recueillir les causes de la détermination de l'agent et l'état de sa raison au moment même de cette détermination. Or, quelle incertitude dans une telle investigation ! Quels vagues moyens d'instruction pour arriver à flétrir une vie peut-être pure. Telles sont les difficultés qui nous semblent environner cette question ; nous faisons des vœux pour qu'elles ne restent pas insolubles.

Le suicide ne rentre donc point dans la classe des assassinats, il ne constitue point un délit, la loi pénale ne l'a incriminé sous aucun rapport.»

Opmerking verdienen hier ter plaatse de woorden van NIJPELS (1). «Les suicides et surtout ceux de nos jours, naissent trop souvent de l'immoralité des livres et des spectacles. Qu'un gouvernement sage et éclairé surveille avec sollicitude ces deux éléments de dissolution sociale, et il aura rempli une partie de sa tâche de législateur.»

MERLIN (2) (bij CHAUVEAU en HÉLIE ed. NIJPELS ter vermelder plaatse aangehaald) heeft beweerd, dat de straffeloosheid van den zelfmoord niet voortvloeit uit het beginsel «la mort éteint le crime»; maar alleen is toe te schrijven aan den wil des wetgevers om den zelfmoord te schrappen van de lijst der misdrijven, waarop hij door de vroegere wetgeving was geplaatst, daar wanneer alleen het beginsel gold: «La mort éteint le crime» de poging tot zelfmoord strafbaar zoude moeten zijn.

Daarna wordt door CHAUVEAU en HÉLIE (3) de vraag geopperd of ook medepligtigheid aan zelfmoord strafbaar is, en in ontkennenden zin beantwoord, op grond dat men niet medepligtig kan zijn aan een feit, dat geen misdrijf oplevert. Het hof van cassatie in Frankrijk heeft dan ook beslist, dat medepligtigheid aan zelfmoord straffeloos is ;

(1) t. a. p.

(1) *Questions de Droit ve. Suicide.*

(2) t. a. p. Zie ook in dien zin de aldaar aangehaalde arresten en schrijvers.

dat evenmin strafbaar is hij, die een derde tot zelfmoord aangezet heeft, die hem geholpen heeft in de daarvoor noodige voorbereidselen, die hem de werktuigen of wapenen bestemd om zich te dooden verschaft heeft; dat ook poging tot zelfmoord straffeloos is: de wet straft noch zelfmoord, noch poging daartoe, noch medepligtigheid daaraan: de medepligtige moge onzedelijk hebben gehandeld, hij valt niet onder het bereik der strafwet.

d. België.

De nieuwe Belgische strafwet van 1867 bevat omtrent den zelfmoord geene bepalingen. Ook in België kan derhalve noch de zelfmoordenaar, noch hij die poogt zich zelf te dooden, noch de medepligtige aan zelfmoord gestraft worden: hunne daad levert zelfs geen misdrijf op.

e. Nederland.

Ook de Nederlandsche strafwet, die hieromtrent mede niets anders is dan de Fransche Code Pénal van 1810, beschouwt den zelfmoord niet als misdrijf evenmin als de poging daartoe of de medepligtigheid daaraan, en straft dus in geen dezer gevallen. Intusschen heeft een voorval, dat bij ons te lande voor tien jaren plaats had, regterlijke beslissingen omtrent dit punt uitgelokt, weshalve ik het niet overbodig acht, dit hier ter sprake te brengen. Dit voorval was het volgende. Zeker jeugdig officier van gezondheid, met name H. D., had liefdesbetrekkingen aangeknoopt met een jong meisje, met name M. L. De vader van het meisje weigerde zijne toestemming tot het huwelijk te geven. Daarop spraken genoemde officier en zijn meisje met elkander af, om zich gezamenlijk van het leven te berooven, voor het geval haar vader in zijne weigering mogt blijven volharden. De jongman had met dat doel zijn koffertje medegenomen naar het huis van zijn meisje, waarin hij behalve zijn goed, twee even groote hoeveelheden acetate morphii had gedaan. Toen

de vader van het meisje nogmaals ten stelligste geweigerd had zijne toestemming te geven, ging zij met haren minnaar naar de kamer waar bovenvermeld koffertje stond. Daar gekomen vraagt haar de jongman herhaaldelijk, of zij bij haar voornemen blijft volharden, en of zij niet liever even als hij hun beider toekomst wil afwachten in het vertrouwen dat de Voorzienigheid haren vader van meening mogt doen veranderen. Alles te vergeefs. Margaretha is voor geene overreding vatbaar, zij blijft onwrikbaar bij haar eens genomen besluit; zij gaat zelve naar het koffertje en neemt daaruit een der pakjes vergif; zij opent het papier, waarin het vergif zich bevond, schudt het poeder in hare hand en daarna in den mond. Haar minnaar volgt haar voorbeeld; daarop nemen beiden een glas water om het vergif te kunnen doorslikken. Dien zelfden dag stierf het meisje, maar de jongeling bleef in het leven.

Ter zake van bovenstaande feiten werd gemelde officier van gezondheid door den krijgsraad in Noordholland ter dood veroordeeld, op grond dat hij met raad en daad had medegewerkt tot het om het leven brengen van Margaretha L. door middel van vergiftiging. Dit vonnis werd echter door het Hoog Militair Gerechtshof te Utrecht bij vonnis van 22 Maart 1859 vernietigd en de beklaagde vrijgesproken, op grond dat de Nederlandsche strafwetten noch den zelfmoord noch de medepligtigheid daaraan met straf bedreigen. (1)

Mr. L. W. A. BESIER heeft in zijn belangrijk academisch proefschrift (2) omtrent den zelfmoord en de medepligtigheid daaraan zich als volgt uitgelaten: „Wanneer iemand een' ander behulpzaam is, die zich van het leven

(1) Verg. hieromtrent *Weekblad van het Regt* n°. 2042, 2066, 2067, Mr. E. VAN LIER, *Rechtsgeding tegen den heer D., officier van gezondheid, door den krijgsraad van Noordholland wegens vergiftiging veroordeeld en in appel door het hoog militair gerechtshof vrijgesproken*. Amst. 1859.

(2) *Specimen Juris Criminalis Patrii continens Disquisitionem Historicam de Sociis Delinquenti*. Utrecht, 1852, p. 212 en 215 en v.

wil berooven, zoo is het niet strafbaar, omdat zelfmoord in de wet niet genoemd wordt onder de misdrijven, en er alzoo van medepligtigheid geene rede kan zijn. In vele wetboeken wordt de medepligtigheid aan zelfdooding als een misdrijf sui generis beschouwd, en er eene afzonderlijke straf voor bepaald. Het is niet te ontkennen, dat dit stelsel niet vrij is van bedenking; er zijn toch ook andere misdrijven, aan welke de toestemming van den beleedigde een geheel ander karakter, eenen meerderen of minderen graad van strafbaarheid geven kan; en door dus alleen bij moord in het geval van toestemming te voorzien, zoude de wetgever in de niet uitgedrukte gevallen tot eene gevaarlijke redenering *ex argumeto a contrario* kunnen aanleiding geven. Daarenboven is de invloed der toestemming van den beschuldigde bij sommige misdrijven zeer verschillend, zoodat de wetgever door in dit stuk een' algemeen regel te willen bepalen, zich al ligt te zeer in leerstellige voorschriften zoude verdiepen.»

Tegen deze verwarring van twee verschillende onderwerpen wensch ik alleen de volgende woorden door KÖSTLIN (1) ter neder geschreven aan te voeren: »Es ist falsch und verwirrend, wenn man die Theilnahme an einem Selbstmorde (Beihilfe) mit der Tödtung eines Einwilligenden verwechselt.»

Diezelfde verwarring van denkbeelden als bij Mr. BESIER vindt men bij Mr. A. J. VAN DEINSE (2) als hij zegt: »Gelijke moeilijkheid doet zich voor bij den zelfmoord en de zelfverwonding. Het is hier de plaats niet, om in den uitgebreiden omvang, waarvoor het onderwerp vatbaar is te onderzoeken, of de Staat het regt heeft en in hoeverre

(1) *T. a p.* p. 111. Verg. ook de daar aangehaalde schrijvers. STÜBEL maakt zich aan dezelfde fout als Mr. BESIER schuldig.

(2) *Algemeene beginselen van Strafrecht ontwikkeld en in verband beschouwd met de algemeene bepalingen der Nederlandsche Strafwetgeving.* Middelburg, 1860, §§ 176, 87, 366, 386.

Themis, D. XVI, 2de St. [1869].

het noodig en doelmatig te achten is om ook deze wandaden in de rij der misdrijven op te nemen. Wij gelooven, dat de mensch, die de handen aan zich zelve slaat, hoe onzedelijk en laakbaar hij dan ook moge handelen, te regt naar het Code Pénal aan geene straf wordt onderworpen. Vermits nu zelfmoord en zelfverwonding geene misdaad daarstelt, ligt het in den aard der zake, dat daarbij met geene mogelijkheid aan medepligtigheid te denken valt; doch ook daaruit volgt nog geenszins, dat iemand de bevoegdheid, het regt zoude hebben, om geheel straffeloos den zelfmoordenaar in zijne euveldaad regtstreeks bij te staan. Degene toch, die eenen zoodanige bij de uitvoering de hand toereikt en regtstreeks daartoe medewerkt, moet in den waren zin des woords gezegd worden het leven of het ligchaam van zijnen medemensch aan te randen, daden te plegen, welke zich als van zelve als misdrijf van moord kenmerken en door den wetgever met straf bedreigd zijn; daden, welke verboden worden in het belang van algemeene orde en veiligheid, en geenszins in dat van een enkel persoon, dit niet geregtigd kan zijn de daarop gestelde strafwet te ontzenuwen."

V. Mijne meening.

Welligt zal het menigeen bevreemden, dat ik in bovenstaand betoog in den regel slechts anderer opvatting betreffende het onderwerp dat ik thans bespreek, vermeldde, zonder mede te deelen in hoeverre ik mij daarmede vereenigen kan. In het begin van dit opstel heb ik echter dit reeds gezegd, dat ik de meening van niemand hunner in allen deele kan onderschrijven, ja de mijne van de hunne zeer verschilt. Ik zal trachten, kan het zijn met een goeden uitslag, mijne meening tegen de daartegen te opperen bezwaren te verdedigen, na haar vooraf te hebben vermeld. Mijne leer is: *Zelfmoord is een misdrijf en daarom moet de poging daartoe en de medepligtigheid daaraan strafbaar zijn.*

Om deze mijne stelling te kunnen bewijzen moet ik in de eerste plaats op de geschiedenis wijzen om daarna mij

meer bijzonder met den nieuweren tijd bezig te houden. Te Rome werd de zelfmoord niet als een misdrijf beschouwd, ja zelfs zag men in den zelfmoord eene verdienste. Men zag derhalve voorbij dat er meer moed toe vereischt wordt om te leven, om den tegenspoed en de rampen des levens te dragen zonder daaronder te bezwijken, dan om zich in een oogenblik van opgewondenheid te doodden. Het Canonieke Regt had over den zelfmoord geheel andere beschouwingen, en al moge men in het algemeen met mij den weldadigen invloed van dat regt, hetwelk vooral op het subjectieve element, de schuld zoo als door den verdienstlijken KÖSTLIN zoowel in zijne *Geschichte* als in zijn *System des deutschen Strafrechts* zoo juist en schoon is opgemerkt, van harte toejuichen; wat betreft de beschouwingen van dat regt omtrent zelfmoord met den aankleve van dien moet men, naar ik meen, daarover een afkeurend oordeel uitspreken. Immers het Canonieke Regt verwarde zedelijkheid en regt, stelde zonde en misdrijf gelijk: van daar zag het in den zelfmoord een misdrijf tegen God, omdat de mensch zich niet mag berooven van datgene wat de Schepper hem gaf. Naar mijne wijze van zien, en ik weet dat ik op dit punt gansch niet alleen sta, kan men tegen God geen misdrijf plegen, omdat er alleen tusschen menschen een regtsband bestaat. De verplichtingen van den mensch tegenover God behooren tot het gebied der zedelijkheid: ze zijn vreemd aan het gebied des regts. Men werpe mij hier niet tegen dat ik elders beweerd heb dat men een' onzedelijken predikant of geestelijke aan de kaak mag stellen, mits men met geoorloofd inzicht, in het algemeen belang, handelde: want in dat geval staat men niet meer op zedelijk gebied: maar heeft dat des regts reeds betreden. De leer van het Canonieke Regt omtrent dit punt heeft echter langen tijd een' grooten invloed uitgeoefend: ja zelfs thans wordt zij in Engeland omtrent dit onderwerp in haren vollen omvang gehuldigd. Van daar ook nog, zoo als van algemeene bekendheid is, de

strafbepalingen in Engeland. Noord-Amerika, met name nog in het ontwerp van 1864 voor New-York en in Pruisen, tegen godslastering en godloochening; strafbepalingen welke in den tegenwoordigen tijd niet alleen geene *raison d'être* meer hebben, maar ook zeer af te keuren zijn, omdat de wetgever zich daardoor begeeft op een terrein, waar hij niet te huis behoort, op het gebied der zedelijkheid. In latere tijden werd het algemeene beginsel, dat zelfmoord geen misdrijf oplevert, waaruit consequent volgt, dat ook de poging daartoe, en de medepligtigheid daaraan strafeloos zijn. Enkele uitzonderingen komen voor in eenige Duitsche strafwetten, zooals ik vroeger heb medegedeeld.

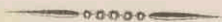
Tot dusverre de geschiedenis: thans mijne stelling zelve ter sprake gebracht en anderer opvatting behandeld. Waar geen hoofddader is, daar is ook geen medepligtige, beweert men. Ik zoude de laatste zijn om te beweren dat deze leer onjuist is. Immers zij volgt uit den aard der zaak, en behoeft geene nadere toelichting. Men bedenke echter wel, dat er een groot verschil bestaat tusschen de stelling: „Er is geen misdrijf” en „Dit is niet strafbaar.” Om duidelijker te spreken. Ook in den *Code Pénal* vindt men misdrijven, welke om bijzondere redenen niet strafbaar zijn. Men denke aan art. 380, C. P. (1). Hieruit volgt dus dat men zich een straffeloos misdrijf wel denken kan. Voor de bijzondere quaestie die mij thans bezig houdt, geldt een soortgelijk, niet hetzelfde beginsel, ofschoon ik hier niet wil verzwijgen dat ik boven de bepaling van art. 380 C. P., eene zoodanige zoude verkiezen, welke even als het ontwerp van een nieuw strafwetboek voor den Noordduitschen Bond, aan bloedverwanten de keuze laat om hunne bloedverwanten te vervolgen als deze hen bestelen, en alleen vervolging wil op klagte, niet ambtshalve bij dergelijke diefstallen. Een soortgelijk beginsel, niet hetzelfde, zeide ik, geldt bij den zelfmoord. Immers: terwijl men diefstallen ten na-

(1) Verg. Mr. A. F. L. GREGORY, *Twee vragen naar aanleiding van art. 380, C. P. in Nieuwe Bijdragen* 15, 65.

deele van bloedverwanten wel zoude kunnen straffen, is dit bij den zelfmoord niet het geval. Al weder is de geschiedenis en het thans nog in Engeland geldend regt, daar om te bewijzen dat de straffen tegen den zelfmoordenaar, dezen nimmer zelv', maar zijne bloedverwanten treffen; hetzij die straffen bestaan in het schandvlecken zijner nagedachtenis, hetzij in geheele of gedeeltelijke verbeurdverklaring van zijn vermogen. Ook hier geldt, naar mijne meening, de regel, dat de dood een einde maakt aan strafen strafvervolging. Ik geloof hiermede te hebben aangetoond, dat men zich wel een misdrijf kan denken, ook al ziet men zich in de onmogelijkheid gebragt om het te straffen. Hierbij sluit zich de vraag aan of de zelfmoord wel een misdrijf is. De bewering toch van sommigen, dat zelfmoord zelfs niet eene onzedelijke daad zoude zijn, omdat de mensch regt heeft om over zijn leven te beschikken, steunt op geen enkelen grond. Immers om hiertegen alleen op te merken, dat, wanneer de mensch over zijn leven, het hoogste goed, vrij zoude mogen beschikken, hieruit, indien men niet inconsequent wil worden, noodzakelijk volgt, dat hij dan over het mindere nog veel eerder beschikken mag; dat hij dus voor zijne daden niet verantwoordelijk is, noch op het gebied der zedelijkheid, noch op dat des regts en derhalve het geheele strafregt geene *raison d'être* heeft. De stelling van anderen, en daaronder velen der zake kundig, dat zelfmoord slechts eene onzedelijke handeling is, doch geen misdrijf oplevert, verdient alleszins nadere bespreking. Naar mijne meening is deze leer verwerpelijk en is zelfmoord wel degelijk een misdrijf. Immers gelijk de Staat tegenover ieder bijzonder persoon regten en verplichtingen heeft, zoo ook elk individu tegenover den Staat: gelijk er een regtsband bestaat tusschen de verschillende individuën onderling, zoo ook tusschen deze en den Staat. De Staat moet het leven zijner burgers beschermen; van daar dat moord en manslag, het zij deze door iemand op zich zelv' of op zijn' medemensch worden gepleegd, nood-

zakelijk als misdrijf moeten worden beschouwd. Men werpe mij hier niet tegen dat ik bij eene andere gelegenheid eens beweerd heb, dat elk misdrijf moet worden gestraft; dat ik echter in bovenstaand betoog heb gezegd dat de zelfmoord als misdrijf moet worden beschouwd en evenwel niet gestraft, en dat ik door deze bewering met mijn eigen systeem in strijd kom. Op deze tegenwerping zij het voldoende slechts dit te antwoorden: „Ad impossibilia nemo tenetur“; met andere woorden, dat men, waar men niet straffen kan, dit natuurlijk moet nalaten; en dat tegenwoordig ook als algemeene regel is aangenomen dat de dood elke strafvervolging doet ophouden en de dooden niet gestraft worden; een regel die uit het oogpunt van regt ook alleszins geregvaardigd is, daar men door den dood ophoudt mensch te zijn en het regt alleen eene betrekking, een band is tusschen menschen en menschen, zooals een mijner hooggeachte leermeesters in der tijd plagt te zeggen. Is men het er nu eenmaal over eens, dat zelfmoord een misdrijf is, dan is het ook zeer consequent de poging daartoe te straffen. Ook hiertegen heeft men echter bezwaren geopperd en onder anderen beweerd, dat het niet raadzaam zoude zijn, om de poging tot zelfmoord te straffen, daar volgens de strafregtelijke statistiek ongeveer een derde gedeelte der zelfmoorden aan hersenziekten moet worden toegeschreven, en men derhalve, door de poging tot zelfmoord strafbaar te stellen, in elk concreet geval genoodzaakt zoude zijn een hoogst moeilijk onderzoek naar de verstandelijke vermogens van den dader in te stellen. Deze redenering gaat echter in geen een deele op: want zij die zoo spreken geven indirect toe dat men eigenlijk straffen moest; doch wenschen dit niet wegens de groote moeilijkheid van het onderzoek. Maar kan dan ooit, zou zoude ik willen vragen, de moeilijkheid van het onderzoek het regtvaardigen, dat eene regtskrenking straffeloos blijft? Maar er zijn anderen die bij poging tot zelfmoord straffeloosheid willen, omdat de ongelukkige, die de handen

sloug aan zijn eigen leven, meer den troost der godsdienst
behoeft dan de straf. Dit is echter in casu de vraag niet:
want vooreerst zal dit bij andere misdadigers ook niet zel-
den het geval zijn, en ten anderen plaatst men zich, zoo
redenerende, ten onregte op het standpunt van den dader,
en laat al het andere buiten rekening blijven. En hiermede
meen ik voldoende te hebben aangetoond dat de poging
tot zelfmoord moet worden gestraft. Thans over de mede-
pligtigheid aan zelfmoord nog eenige opmerkingen. De
medepligtige aan zelfmoord moet naar mijne meening zeer
zeker gestraft worden, hetgeen ook consequent uit mijne
stelling volgt, volgens welke zelfmoord een misdrijf is.
Men wachte er zich echter voor, op dit punt de dwaling
van vele overigens geleerde mannen te volgen, die mede-
pligtigheid aan zelfmoord verwarren met het geval dat
iemand een ander op diens verzoek doodt: dit is eene ge-
heel andere quaestie dan die, welke thans het voorwerp
van mijn onderzoek uitmaakt. Van zelfmoord kan dan alleen
sprake zijn, het woord duidt het ook aan, wanneer iemand
zich selv' doodt, iemand die aan eens anders leven de
handen slaat, pleegt niet meer zelfmoord. Ik wensch dus
volgens de algemeene regelen medepligtigheid aan zelfmoord
gestraft te zien, niet als een crimen sui generis. Velen
echter willen dit laatste: doch ik voor mij zie de nood-
zakelijkheid van zulk eene bepaling niet in: ik vind ze
overtollig. En hiermede eindig ik. Mogt onze strafwetge-
ver, als wij ons althans ooit over de invoering eener nieuwe
strafwet zullen mogen verheugen, daarin ook eene bepa-
ling opnemen omtrent de strafbaarheid van poging tot en
vooral van medepligtigheid aan zelfmoord.

Beantwoording van een paar vragen, ontslaande uit de praeventive gevangenis, door Mr. J. A. ALTING BÖSKEN, Advocaat te Gorinchem.

Is de Staat verplicht den vrijgesprokene of ontslagene, die praeventief gevangen is geweest, eenige schadevergoeding te geven?

Moet den praeventief gevangen gehouden en veroordeelde zijne vóór het eindvonnis ondergane straf worden in rekening gebragt?

Deze vragen zijn van het hoogste gewigt, omdat zij behooren tot de moeilijkste van het strafregt (1).

Volgens sommigen is de Staat tot schadevergoeding verplicht, volgens anderen niet. Daar dus de meeningen hieromtrent nog zeer verschillen, kwam het mij niet ondienstig voor eens na te gaan, wat de meeste auteurs er van denken, wat er in de verschillende wetgevingen over is bepaald en wat wel het beste zou zijn.

In verschillende n^os van het *Weekbl. v. h. Regt* komen meer of minder uitgebreide opstellen voor over de praev. gev., waarin ook de hierboven geposeerde quaestiën ter loops worden behandeld; o. a. in n°. 1374, waar in een dier stukken, geteekend D. P., ten opzichte van de praev. gev. het volgende voorkomt: „de wond, die de maatschappij *moedwillig* in haar belang geslagen heeft en slaan *mogt*, *moet* zij weder heelen: bij vrijpraak of veroordeeling moet wel degelijk op de praev. gev. worden gelet.”

Maar zijn die woorden: *moedwillig*, *mogt*, *moet* niet met elkander in tegenspraak? Hoe die begrippen te combineren?

Al gaf ik toe, dat de praev. gev. eene wonde slaat, dan kan

(1) Cf. B. DE BOSCH KEMPER, *de Strafvordering in hare hoofdtrekken beschouwd*. Acad. proefschrift. Amsterdam, 1865, pag. 259.

ik er niet meê instemmen, dat het *er op letten bij de veroordeeling* de wonde heelt? Er kunnen wonden geslagen worden, die niet te heelen zijn, maar aan welker pijn alleen de onverbiddelijke dood een einde kan maken.

Ik geef echter niet toe, dat door de praev. gev. eene wonde wordt geslagen: ik beschouw haar als een regt van de maatschappij op hare leden; de Staat is gerechtigd, bij overtreding der strafwet, zijne regten te doen gelden en de burgers zijn verplicht, die wetten te helpen onderhouden en des noods iets te lijden, ten einde den Staat het doen van zijn pligt mogelijk te maken. Van hier het regt van den Staat tot voorloopige gevangenneming, vòor dat de schuld volkomen bewezen is (2); en blijkt het later, dat de gevangene onschuldig is of zijne schuld niet bewezen, dan is er, helaas! gedwaald, maar ... *te goeder trouw!* en wie zal zonder zeer voldoende redenen kwade trouw onderstellen? (3)

De Staat handelt uit een goed beginsel en gaat zijne bevoegdheid niet te buiten; hij is dus niet verplicht tot eenige vergoeding.

Ieder, wien dit lot treft, moet zich die berooving van vrijheid, hoe verschrikkelijk het zij, in het publiek belang getroosten.

Daarenboven voert men nog wel aan, dat de vermogensvermindering van een' onschuldig praev. gev. gedurende zijne vasthouding ten minste moet worden vergoed, maar de berooving van vrijheid is niet altijd oorzaak van vermogensvermindering. Alles hangt hier af van de levensomstandigheden van den beklagde; voor den winkelier en gehuwden man zal de gevangenisstraf tot armoede leiden, maar voor

(2) Jhr. Mr. J. DE BOSCH KEMPER, Wetb. v. Strafv. I, Inl., p. IX.

(3) Op dezen grond weigerde dan ook in 1854 het Prov. Hof in Overijssel een bevelschrift tot dagvaarding in persoon te verleen tegen den toenmaligen Subst.-Offic. v. Justitie te Zwolle, beschuldigd van onwettige aanhouding, omdat art. 114 C. P. alleen strafbaar stelt eene *acte arbitraire*, dolo malo bedreven. Op dezen ambtenaar is art. 72 R. O. toegepast. W. 1533.

den leeglooper en verkwister kan zij zelfs geldelijk voordeel hebben, niet alleen omdat zijn overschietend vermogen gespaard blijft, maar ook omdat hij gewend wordt aan tucht en werkzaamheid (4).

Dezelfde schrijver in het *Weekblad* laat zich in het regtsgeleerd tijdschrift *Themis*, waar hij in jaargang 1862 het Ontwerp-Wetboek van Strafvordering bespreekt, op pag. 210 aldus uit: „Ik behoor tot degenen, die het niet beschouwen als gunst, maar die het billijk en regtvaardig oordeelen, den onschuldig veroordeelden *regt* te geven op eene ruime schadeloosstelling *tegen den Staat*.’ Hij noemt het eene onbillijke, ja eene onzedelijke wet, die toelaat, dat zij er zich kan afmaken met de phlegmatieke verklaring, die men kan aanplakken en afkondigen: *ik heb mij vergist*.

Dat art. 413 wilde ik ook liever geschrapt, maar alleen, omdat, zoo dikwijls de in eer herstelde gebruik maakt van die bevoegdheid om zijne onschuld te laten afkondigen, hij tevens aan zijne zaak nog meer publiciteit geeft: „t geen hem ligt zou kunnen schaden! „*grâce à la malice humaine, l'accusation a eu toujours plus de notoriété que l'acquittement.*” (KARR.)

Die afkondiging, welke geen voordeel aanbrengt, is daarenboven nog vernietigend voor het prestige der regterlijke magt.

Met betrekking tot het beginsel van het tegenwoordig art. 413 was de meening van de comm. van rapporteurs in het voorloopig verslag over het ontwerp, behandeld in de zitting 1863—64 (bijl. pag. 1818), de volgende: „Wat ook beslist worde omtrent de *vergoeding*, het *herstel in eer*, de opheffing alzoo van de smet van het veroordeelend vonnis, moest niet afhangen van een verzoek door den regthebbende. Dit moet

(4) Cf. B. DE BOSCH KEMPER, l. l. pag. 259. Over de vroegere geschiedenis der schadevergoeding, BONNEVILLE, *de l'amélioration de la loi criminelle etc.*, ch. 21, sect. 1, en DALLOZ, *Répertoire etc. in voce „détention”*, n^o, 698 sqq.

hem in de wet verzekerd zijn, al mogt hij zelf of anderen voor hem in gebreke blijven het verzoek te doen."

In *W.* 2377 komt nog eene meening voor van een' ongenoemde, dat het den Staat te veel zou kunnen kosten, wanneer hij indemneerde. Dit is onjuist. Wanneer de Staat moet vergoeden, is de som geheel en al bijzaak: het geld moet er dan voor zijn.

Geheel van mijne meening zijn de schrijvers van: *Aanmerkingen op het ontwerp van Strafvordering* 1829, IVe stukje, pag. 385, waar ik lees: "Meermalen is er gesproken van eene verplichting van den Staat, om allen, die ten gevolge van ongegronde gevangenneming of veroordeeling schade hebben geleden, die schade te vergoeden; doch wij zien er veel gevaars in, den Staat algemeen tot die schadevergoeding te verplichten. Heeft iemand, doordien de schijn der omstandigheden tegen hem was, onschuldig zich eenigen tijd van zijne vrijheid beroofd moeten zien, heeft iemand onverdiend geleden, hij verdient medelijden; doch hij begrijpt, dat dit een der offers is, die hij met ieder ander zijner medeburgers uit zijne bijzondere vrijheid, aan de algemeene rust en aan de middelen tot handhaving van deze, heeft moeten brengen. Dat eene vaderlijke Regering, als de onze, zich intusschen steeds gereed zal toonen, om daàr, waar het te pas komt, geledene rampen te lenigen, mag men met reden vertrouwen."

Eenige jaren geleden, bij het behandelen der ontwerpen van strafvordering, zijn deze vragen nog behandeld.

Ons hoogste regtscollegie, in zijn advies op 't ontwerp Strafv. van 21 Oct. 1863 (*Handel. d. St.-Gen.* 1863—1864 ad art. 17, pag. 838), liet zich aldus uit: "Eenige leden wenschen hierbij gevoegd eene bepaling, waarbij den regter althans de bevoegdheid wordt gegeven eene schadeloosstelling toe te kennen aan ten onregte veroordeelden, die hunne straf hebben ondergaan. Zij vereenigen zich niet met het in de *M. v. T.* op dit punt aangevoerde, dat, ook dan wanneer iemand zonder eenig verzuim of eenige schuld

van zijne zijde is veroordeeld, van geen schadevergoeding sprake kan zijn."

De meening van den ontwerper was in de M. v. T. (Bijbl. 1863--1864 pag. 757) aldus geformuleerd: „de toekenning van zoodanig regt is echter aan gewigtige bedenking onderhevig, minder met het oog op de kosten, die daaruit voor den Staat zouden kunnen voortvloeijen (want, behalve dat die kosten bij de uiterst zeldzame gevallen niet vele kunnen zijn, zou dit bezwaar geen overwegenden invloed mogen uitoefenen) dan wel uit hoofde van het beginsel."

In de M. v. T. op een volgend ontw. (Handel. der St.-Gen. 1864—65 pag. 508) lees ik, dat... „hoewel het bestaan van een regt op schadevergoeding niet wordt aangenomen..., nogtans het besef der billijkheid naar de middelen heeft doen omzien om tot eene bevredigende regeling van dit belangrijk onderwerp te geraken." En iets lager: „Het verslag is daarvoor (voor de schadevergoeding) gunstig gestemd, waar het geldt de vergoeding van schade, geleden door eene regterlijke dwaling. -- Minder gunstig schijnt men gestemd -- wel niet in beginsel, maar toch met het oog op de bezwaren in de uitvoering voor het toekennen van schadevergoeding aan den vrijgesprokene of aan hem, die van regtsvervolging wordt ontslagen."

De dissertatie van J. J. VAN LEEUWEN: *De damno reo absoluto illato, cum privatim tum publice resarciendo* (Traj. 1843) heb ik niet kunnen naslaan, maar eene korte beoordeeling er van gevonden bij DE BOSCH KEMPER in *Wetenschap der Zamenleving*, III. pag. 111, waar staat: „die naar ons inzien de verplichting tot schadevergoeding te ver uitstrekt, waardoor ligtelijk, bij gebrek aan wettig bewijs, waarlijk schuldigen een voordeel zouden bekomen, hetgeen mede nadeelig op de rechtspraak zou kunnen werken."

De Amsterdamsche Hoogleeraar is dus een voorstander van schadevergoeding, maar alleen bij *blijkbaar verzuim* of *willekeur in de arrestatie*. Maar wanneer daarvan sprake is,

zou m. i. de Staat geheel en al ongehouden zijn! Er is dan eenige grond voor kwade trouw.

De nieuwere schrijvers, die ik over dit onderwerp raadpleegde, zijn meer of minder, met eenige of geen restricties vóór de materiële schadevergoeding.

LEGRAVEREND, in *Traité de la législation criminelle en France* (1), is voor de schadevergoeding; hij vindt haar ook moeilijk te berekenen, maar toch doenbaar.

BENTHAM (geciteerd bij BONNEVILLE II.): „une erreur de la justice est déjà par elle-même un sujet de deuil, mais que cette erreur une fois reconnue ne soit pas réparée par des dédommagemens proportionnels, c'est un renversement de l'ordre social.”

De beroemde criminalist BÉRENGER (*de la justice crim. en France*) vraagt: „Est il un homme, qui ne trouve équitable de tenir au condamné quelque compte de cette longue détention par lui subie avant le jugement?”

Dit geloof ik ook zeer billijk, maar alleen bij veroordeeling; waarover straks.

Bij de behandeling van het ontwerp van den tegenwoordigen C. P. in Frankrijk waren velen gestemd vóór de schadevergoeding en onder hen niet het minste TARGET, die aan hem, wiens onschuld is bewezen, eene medaille wil hebben gegeven ter waarde van vier en een halve francs, hebbende tot opschrift: „*Innocence reconnue par la loi.*”

De conventie had in principe de schadevergoeding aangenomen.

Van gelijke meening zijn BRISSOT DE WARVILLE en PHILIPPON DE LA MADELEINE.

In de *Bibliothèque philosophique* (van den eerste), Berlin 1782, tome VIII, pag. 119, komt een opstel voor van DE LA CRETELLE, *Réflexions sur les réparations dues aux accusés innocents.* „Or, la société,” zoo vraagt hij „a-t-elle le droit de faire son bien au détriment d'un de ses membres?”

(1) *Bruxelles*, 1832, I. Introd. XXXI.

Je conçois, que cela peut lui être permis dans le cas d'une extrême nécessité, mais est-il nécessaire que ce malheur-ci reste sans réparation?" Dit, dunkt me, is de vraag niet, maar alleen of volgens beginselen van regt de Staat eenige vergoeding verschuldigd is. Op de mogelijke tegenwerping, dat vergoeding in geld te veel zou kosten aan den Staat, antwoordt men: "Eh! combien ne prodigue-t-elle pas d'argent avec sagesse et justice même pour de moindres causes!"

Maar dit is al wederom de vraag niet.

Tegen hen, die beweren, dat het een pligt is van de leden der maatschappij tegen over haar om mede te werken en des noods iets te lijden om de wetten te doen eerbiedigen, wordt als voorbeeld aangevoerd het leger, welks pligt het dan ook is te dienen, maar welke diensten betaald worden in geld of eer. Is dit nu gelijk te stellen met de verplichting om de wetten te helpen in stand houden? Wanneer de naam van den schrijver mij den ernst niet waarborgde, dan zou ik geneigd zijn aan scherts te denken, welke echter tamelijk ongepast zou zijn.

Maar al was die vergelijking met de diensten van het leger juist, dan gaat zij bij ons te lande nog niet op, aangezien van het leger geene diensten behoeven te worden gevergd. In het altijd oorlogvoerende of op oorlog zinnende Frankrijk is dit iets anders.

Ik beken, dat het voor den ongelukkige, die onschuldig in hechtenis is geweest, zeer aangenaam zou zijn eenige schâvergoeding te ontvangen en van hem, die het leed veroorzaakt heeft, zeer billijk om dit te geven, behalve wanneer het de Staat is, want dan zou toch alle denkbeeld van goede trouw vervallen en aannemende, dat de Staat eene vergissing moest betalen, zou men vallen in dezelfde dwaling als BONNEVILLE (l. l.), die het o. m. "agissant an nom de tous," vergelijkt met een particulier en aldus redeneert: A klaagt B aan van diefstal; het bewijs wordt niet geleverd; nu heeft B eene actie tegen A: zoo ook wil hij het o. m. eene

actie aangedaan hebben bij bewezen onschuld van den gedetineerde.

Het *agissant au nom de tous* opgevat in dien zin, is eene absurditeit. Indien de *prévenu*, zoo gaat hij verder, wordt schuldig bevonden, moet hij de kosten betalen en dus moet bij bewezen onschuld de maatschappij réparer le dommage, que lui a causé son indue poursuite. Dit volgt niet, maar alleen, dat dan de Staat moet worden veroordeeld in de kosten; 't geen geschiedt.

In Mei 1862 gingen in Frankrijk sommigen nog verder en wilden den regter van instructie, die te ligtvaardig een persoon, die later werd vrijgesproken, aan de praev. gev. had onderworpen, veroordeeld zien tot uitkeering van eene schadevergoeding aan den vrijgesprokene. MIRÈS was juist na 14 maanden praev. gev. vrijgesproken (W. 2372).

Maar om met DE LA CRETELLE voort te gaan:

Voor het geval, dat er eene *dénonciation* is en de beschuldigde wordt vrijgesproken, heeft hij een ander middel: „Que le ministère public, égaré par lui (le dénonciateur), se venge sur lui de son erreur, qu'il offre ensuite au malheureux innocent ce fruit de sa vengeance, cette expiation de la calomnie ou de l'imprudence; c'est ainsi qu'il convient aux lois de punir les fautes et les malheurs.”

Het zal wel geen betoog behoeven, dat dit woorden zijn in een opgewonden oogenblik aan een welversnedene pen ontsnapt! Daarenboven: waarom kan de vrijgesprokene zelf niet tegen den *dénonciateur* agéren?

Bij het bespreken van de wijze om die vergoeding te bepalen, vervalt schr. in eene groote fout: omdat de maatschappij alleen materiële schade kan vergoeden en niet de gestorte tranen en geslaakte zuchten, komt hij tot de valsche redenering, dat de Staat niet verschuldigd is, wat zij niet kan vergoeden... „ce que la société ne pourroit rendre, elle ne le doit pas.”

Dit is inconsequent, niet juridisch, valsch!

Die te vergoeden schade of berokkend leed is niet te taxeren naar juistheid, maar desniettemin, als er vergoeding gegeven wordt, blijft zij ook voor de geleden smart verschuldigd.

Hij wil *solemniser son innocence et consoler son malheur par les regrêts même de la justice.*

De vreemdste manier van *solemniser* vindt men bij den scherpzinnigen ALPHONSE KARR (*Nouvelles Guêpes*, VII, pag. 13): „Les accusés innocents, qui sont sortis de chez eux, publiquement emmenés par des gendarmes, devraient y rentrer publiquement, ramenés avec pompe par le chef de la justice, en grand costume officiel.”

Zeer lezenswaardig is hierbij van de oudere schrijvers BECCARIA, *Traité* etc., édition 1856, § VI de l'emprisonnement.

In het 4e deel dierzelfde *Bibliothèque philosophique* (pag. 288) komt een niet geteekend opstel voor, getiteld: *Discours sur les moyens d'indemniser l'innocence injustement accusée et punie*. Hier is de quaestie wel niet geheel en al dezelfde, als die aan het hoofd van dit opstel gesteld, want de straf is reeds ondergaan, hier is geleden in den uitgebreidsten zin van het woord.

De rehabilitatie acht de schr. reeds te hebben plaats gehad door het arrest van vrijspraak (pag. 291) en, sprekende over de *considération publique* (pag. 292), zegt hij zeer naïf: „une anne de ruban rouge ou bleu a tant de valeur parmi nous, et le coeur est toujours si content, quand la vanité est satisfaite. Décorons le malheureux échappé aux coups de la justice d'un distinctif, qui annonce hautement que l'or, qui sort du creuset, n'est pas plus pur que sa conduite.” Op de eene zijde van het kruis of de medaille zou staan „*l'innocence reconnue*”, op de andere een krans van palmtakken, waarin de datum van 't arrest van vrijspraak.

Vervolgens wil hij voor den hooger stand eene plaats op de school van St. Cyr (voor de zonen namelijk), eene

commission de confiance etc., voor l'homme du commun een gemeente-betrekking. Verder vrijdom van alle lasten en niet alleen levenslang voor den vrijgesprokene maar ook voor den oudsten zoon: welk voorregt benevens de motieven op een metalen plaatje op den deurstijl zou worden bevestigd (pag. 295).

Zoo langzamerhand zou het benijdenswaardig worden om onschuldig gevangen geweest te zijn, indien de meeningen van DE LA CRETELLE wet werden. En toch is dit nog niet alles.

Schr. wil nog eene geldelijke te gemoetkoming en is zeer verlegen, waar die te vinden.

Uit de boeten en confiscatie van andere misdadigers?

Neen! dit is niet zeker genoeg, want de meesten bezitten niets. Zie projet de loi d'instr. crim. en France van 1790.

Het *fol appel* (boete door den andermaal succomberenden appellant te betalen) moet verdubbeld worden en daaruit kan men het vinden, dit is zeker en beter; ook uit het verschuldigde op brieven van gratie, vermindering of verandering van straf, want dit is geld van wezenlijk schuldigen. (1)

Maar nu (schr. heeft om alles gedacht) de vergoeding voor het ondergaan leed, de benaauwde uren, de gestorte tranen?

„Au sein du Père des miséricordes. Il ne faut exiger de la société que ce qu'elle peut donner.”

Niet alle schrijvers willen schadevergoeding in alle gevallen.

De een wil alleen vergoeden *den verloren tijd* (2), een ander (3) onderscheidt tusschen *innocence possible* en *innocence constatée* (welke onderscheiding ook gevonden wordt in art. 427 van den C. P. van Oostenrijk).

(1) Cf. *Nouveau code criminel de Toscane*, publié à Florence le 30 Novembre 1786, Paris 1787, in art. XLVI, waar de oprigting van zoo'n kas wordt bevolen, waarin moesten worden gestort *toutes les amendes et les peines pécuniaires de tous les tribunaux etc.*

(2) B. DE BOSCH KEMPER, l. l. pag. 260.

(3) BONNEVILLE, bl.

Themis, D. XVI, 1ste St. [1869].

Bij de eerste geene vergoeding, bij de tweede acht die schr. het *d'une justice si manifeste, qu'on semble l'affaiblir en le discutant.*

De meeste aangehaalde schrijvers zijn, zoo als men ziet, eenigermate voorstanders van schadevergoeding. Allen echter op gronden van convenientie, welke gronden niet kunnen in aanmerking komen, wanneer men zich plaatst op het zuivere, *in casu* het theoretische standpunt.

Zien we nu de 2e vraag:

Moet den veroordeelde zijne vóór het veroordeelend vonnis ondergane praev. gev. worden in rekening gebragt?

In dit geval schaar ik mij gaarne aan de zijde van Mr. DE PINTO, in *W.* n°. 1374, en zoude gaarne de ondergane straf willen zien gebragt in mindering van de straf opgelegd bij het eindvonnis.

Maar dat is *theoretisch* onmogelijk, aangezien onze wet geene straf bij anticipatie kent en dan nog:

Beschouwt men dien tijd als bewaring, dan kan er nooit sprake zijn om die in mindering te doen strekken van de straf opgelegd bij het eindvonnis, omdat de dagen waarin men slechts is *bewaard*, niet kunnen gelden als *strafdagen*.

„En théorie, la détention préventive n'est pas une peine, elle en a toute la réalité.” „*Dict. gen. de la politique,*” in voce).

En zoo beschouwen het de meeste schrijvers, o. a. de bij BONNEVILLE (l. l. pg. 473) geciteerden DUPIN en BÉRENGER de la Drôme: „la détention n'est point une peine, mais seulement un moyen de s'assurer de la personne du coupable. — De là le régime différent qu'établissent les réglemens des prisons pour les prévenus et les condamnés.”

ORTOLAN (in *Eléments de droit pénal* 1859, no. 1422) noemt haar „*emprisonnement de garde.*”

In het *Archiv des Criminal-Rechts*, IIe deel, 2e stuk, pg. 85 (1798—1811) komt een opstel voor: „Von dem wesentlichen Unterschiede zwischen der Einsperrung zur

Sicherheit und die eigentlichen Gefängnisstrafe," 't geen ik niet heb kunnen te zien krijgen.

„La société (in BRISSOT DE WARVILLE, l. I. VIII, p. 324) est coupable envers l'accusé, dès qu'il ne trouve pas dans la plus courte détention possible, toutes les commodités, que sa fortune et son rang autorisent et même toutes les consolations, qui peuvent le dédommager de la perte de sa liberté, lorsque l'intérêt de la vérité ne s'oppose ni à ces commodités, ni à ces consolations.”

In Engeland moet de praev.-gevangene, bij afwijzing der cautie of als hij geene borgen heeft, met voorkomendheid worden behandeld en niet verder belemmerd, dan noodig is om zijne vlugt te beletten; dus geen straf, maar maatregel van zekerheid. Hierbij vgl. men *Archiv. des Cr. Rechts* 1848, pg. 213.

CATHARINA II reeds, in hare bekende instructie, maakte onderscheid in de soort van gevangenis voor den beschuldigde, overtuigde en veroordeelde.

Nog zeer onlangs (in *W.* no. 3035, pg. 1) heeft de minister v. LILAAR eene circulaire uitgevaardigd, waarin de procureurs-generaal bij de verschillende gerechtshoven worden aangeschreven om te zorgen, dat de praev. gevangenen niet verder moeten onderworpen worden aan de voorschriften van hen, die, als veroordeelden, hunne straf ondergaan, dan voor zoover het in 't belang van orde noodig is.

Dat praev.-gevangenis geen straftijd is, is onloochenbaar.

Maar van het standpunt van het regt uitgaande, geloof ik mij te moeten verklaren voor de meening, dat bij veroordeeling de regter niet *behoeft* de praev. gev. in aanmerking te nemen, maar dit *kan* doen.

In dezen zin is onlangs beslist door het hof v. Z.-Holland, in zake HANNES HOOGEVEEN, bode bij een begrafenisfonds, in welk arrest de langdurige praev. gev. gestrekt heeft in mindering der straf.

VAN DEINSE (in Alg. Bep. van Strafr., IIe druk, § 487)

schijnt langdurige praev. gevangenis eenigzins als verzachtende of liever als verliggende omstandigheid te willen doen gelden.

Wat èn schadevergoeding èn vermindering aangaat, hierin zijn de meeste schrijvers het eens, dat de beklagde de schadevergoeding in alle gevallen moet verbeuren, wanneer hij zelf de oorzaak is der dwaling, het zij door eigen moedwil, het zij door opzettelijke misleiding des regters.

Evenzeer gevestigd is bij de voorstanders van schadevergoeding de meening, dat zij altijd geheel persoonlijk is en niet overgaat op de erfgenamen.

In sommige wetgevingen wordt de praev. gev. meer of minder in aanmerking genomen bij het vellen van het eindvonnis.

In den C. P. der beide Siciliën (ch. VI, art. 5) is bepaald, dat de vervolgdten uit dwaling of calomnie, mits zij die bewijzen, schadevergoeding krijgen.

In den jongsten C. P. van Beijeren is aangenomen, dat bij praev. gev. van langer dan zes maanden de straf bij het eindvonnis naar evenredigheid minder wordt, wanneer de beklagde niet zelf de oorzaak is van den langen duur door ontkenenis of misleiding der regters. Wanneer de tijd der praev. gev. gelijk staat met den duur der opgelegde straf, wordt de veroordeelde losgelaten (1).

Dit systeem brengt echter eene groote onregtvaardigheid met zich en wel, wanneer de beklagde wordt veroordeeld tot

(1) Daar wordt de praev. gev. dus wel degelijk als straf beschouwd. Evenzoo in *jugemens du tribunal de la Seine*, d.d. 27 Brumaire en 26 Germinal an V, waarin voorkomt, dat de straf begint à dater du jour de leur arrestation,

In de assemblée législative van 1850 werd besloten een voorstel van den vertegenwoordiger HENNEQUIN, gelijke strekking hebbende als die jugemens van 't jaar V, niet in overweging te nemen. De vergadering liet zich niet over het principe nüt en wilde het voor ieder speciaal geval aan de jury overlaten.

eene altijd durende straf; al is de duur der praev. gevangenis dan nog zoo lang geweest, zij kan hem na het eindvonnis niet meer in mindering worden gebracht.

Bij *crimes capitaux* neemt de praev. gev. de *addition aggravante* weg, b. v. de te pronkstelling vóór de uitvoering der doodstraf. Deze maatregel komt mij vrij onbeduidend voor, daar hij meer is ten gunste van bloedverwanten en vrienden van den veroordeelde, dan van hem zelve. Wat geeft iemand, die zoo straks in de eeuwigheid zal worden geslingerd, er om, eerst nog eenigen tijd te pronk te staan?

Indien de praev. gev. twee jaren of langer heeft geduurd, wordt de doodstraf niet uitgesproken, maar in den regel de straf daaraanvolgende. Cf. BONNEVILLE, l. l. pg. 477 in de noot.

In art. 46, no. 10 van den C. P. van Oostenrijk van 1852 wordt de praev. gev. in rekening gebracht als verzachtende omstandigheid, wanneer de beklaagde den langen duur niet aan zich zelf te wijten heeft.

In den C. P. van Sardinië (art. 62) is bepaald, dat de praev. gev. kan worden in aanmerking genomen, *potra essere computato*, bij het bepalen der straf. Vóór dit stelsel hebben zich vele geleerden verklaard en zeker is het oogenschijnlijk het beste. Een bezwaar echter is er, dat alles overgelaten wordt aan den regter en *optima lex etc.*

Hier evenmin als in Frankrijk wordt iets dienaangaande gevonden.

De praev. gev. is volgens onze wetgeving geen *straf* maar *bewaring*. Intusschen mist de *bewaarde* zijne vrijheid.

Bij vrijspraak verklaar ik me op de boven ontwikkelde motieven tegen eenige vergoeding of te gemoetkoming, evenzoo bij ontslag van rechtsvervolging.

Bij veroordeeling echter zou ik het heilzaam achten, dat, krachtens eene wetsbepaling, de praev. gev. werd in rekening gebracht.

Zoo lang die bepaling niet bestaat, moet men alles

overlaten aan eerlijkheid en naauwgezetheid der ambtenaren van het openbaar ministerie en van de regterlijke magt.

Ik geloof, dat het bij ons te lande niet veel gebeurt, dat *onschuldigen* worden gegrepen en gevangen gehouden. Ik bedoel hier *onschuld-innocence constatée*.

En dat zal nog minder gebeuren, wanneer al de ambtenaren van het openbaar ministerie steeds bedenken, dat zij alleen hebben te zorgen voor de handhaving der wetten en de belangen der maatschappij, dat zij niet staan tegen over maar naast den beklaagde, ten wiens opzigte zij zelfs verplicht zijn al het verzachtende even goed als het verzwarende bij te brengen.

«Le sentiment du devoir et la conscience du magistrat... seuls peuvent assurer sur ce point satisfaction à la loi (FLOQUET).

Bij onze naburen bestaat een regt voor den beklaagde, dat wij niet hebben: de cautie, waardoor de praev. gev., in de gevallen waarin de cautie is toegelaten en men er gebruik van maakt, vervalt en de hierboven gestelde vragen onmogelijk worden.

Hoe die cautie gewerkt heeft in de landen, waar zij bestaat; of zij hier moet worden ingevoerd en in welke gevallen; of die gevallen moeten worden opgenoemd in de wet of overgelaten aan de prudentie des regters, zijn vragen, waarop ik later nog eens hoop terug te komen.

REGTSGESCHIEDENIS.

STRAFREGT. — *De afschaffing der doodstraf in het koninkrijk Saksen*, door Mr. A. A. DE PINTO.

Ueber die Todesstrafe. Beibehaltung oder Abschaffung derselben? Ein Beitrag zur Beleuchtung dieser Frage. Von Dr. J. E. KUNTZE, a. o. Prof. der Rechte. Leipzig, 1868.

Aphorismen über die Todesstrafe mit besonderer Berücksichtigung der Schrift des Prof. Dr. KUNTZE über die Todesstrafe. Vom General-Staatsanwalt Dr. SCHWARZE. Leipzig, 1868.

Abschaffung der Todesstrafe in Sachsen.

Votum für Aufhebung der Todesstrafe aus der sächsischen ersten Kammer. Von Dr. HEINZE.

Ein Rückblick auf die Abschaffung der Todesstrafe im Königreich Sachsen. Von Prof. Dr. SPRANGER.

(De drie laatste opstellen in de *Strafrechtszeitung* van Mei en October 1868 en van Januarij 1869).

I.

De nationale vergadering, die in 1848 te Frankfort bijeenkwam, nam onder de omschrijving der grondregten van het Duitsehe volk de volgende verklaring op: „de doodstraf is afgeschaft met uitzondering van het geval, „waarin het kriegsregt haar voorschrijft of het zeeregt haar „toelaat ter zake van mouterij“.

Even bekend als deze verklaring is de uitvoering daaraan gegeven door de daarmede overeenkomstige wijzigingen der strafwetgeving van een groot aantal Duitsehe staten, welke echter allen, met uitzondering van Bremen, Oldenburg, Nassau en Anhalt-Dessau-Cöthen (sedert 1858 tot één staat vereenigd), de doodstraf weder invoerden zoodra de stormen van 1848 voorbij waren. Nassau werd tot dezen terugtred op den weg der beschaving eerst gedwongen door zijne inlijving bij Pruissen in 1866. In Bremen gold in 1849 en geldt, meen ik, nog het gemeene Duitsehe

strafregt, met de wijzigingen daarin gebragt door de wet van 25 Junij 1849, o. a. inhoudende afschaffing der doodstraf. In Anhalt geldt sedert den 24en Julij 1850 het zoogenaamde Thuringische strafwetboek, dat in zijne oorspronkelijke redactie de doodstraf niet kent, onveranderd. In Oldenburg werd die straf in 1849 afgeschaft, en, ofschoon het nieuwe strafwetboek, dat in dit groothertogdom in 1858 werd ingevoerd ter vervanging van het daar toen geldende van 1814, bijna geheel overeenstemt met het Pruisische van 1851, rigtte men daar het schavot niet weder op, maar stelde in de plaats der doodstraf, waar het Pruisische wetboek haar bedreigt, de levenslange tuchthuisstraf (1).

Geheel anders was de loop der zaak in het koninkrijk Saksen. Toen het Frankforter parlement in 1848 de vraag van de afschaffing der doodstraf te kwader ure betrok in den politieken strijd van die woelige dagen, gold in Saksen het daar in 1838 ingevoerde strafwetboek, dat de doodstraf met vrij groote kwistigheid bedreigde. In dat wetboek werd geene verandering gebragt, doch de regering besloot, na de publicatie der „grondregten" in dit koninkrijk, de uitgesproken doodstraffen vooreerst niet meer te doen uitvoeren, maar deze bij wege van gratie door andere straffen te vervangen. Dit besluit werd medegedeeld aan de volksvertegenwoordiging, maar in Junij 1850 weder ingetrokken (2). Die intrekking was het antwoord der regering op een door de beide wetgevende kamers kort te voren gedaan voorstel tot wettelijke afschaffing der doodstraf. De geest van 1848 was toen nog niet uitgedoofd. Geheel anders was het in 1854. Bij de beraadslagingen over het nieuwe, in 1855 ingevoerde, strafwetboek verhief zich zelfs geene

(1) A. BEYERLÉ, Ueber die Todesstrafe (Vortrag in königlich Württembergischen Justiz-Ministerium), Stuttgart, 1867, Cap. 1, p. 2 vgg.

(2) BEYERLÉ, p. 4

enkele stem tegen de doodstraf (3). Zij werd dan ook, ofschoon minder kwistig bedreigd dan in het wetboek van 1838, behouden voor alle gevallen van moord en hoog verraad, en voor een viertal andere misdaden, niet absoluut, maar voor zooverre zij onder de bij de wet omschreven verzwarende omstandigheden worden gepleegd (4).

Vijf à zes jaren waren verstreken sedert de invoering van het nieuwe strafwetboek toen in de landdagszitting van 1860/61 eene petitie inkwam tot afschaffing der doodstraf, zonder aanleiding te geven tot eenig gunstig besluit. Geheel anders was het gevolg van een den 7 Januarij 1867 door een vijftigtal Dresdensche advokaten bij de tweede kamer ingediend verzoekschrift van gelijke strekking. De kamer besloot met algemeene stemmen die petitie ter overweging te doen toekomen aan de regering, welke vooraf had verklaard, dat deze behandeling der zaak haar wenschelijk voorkwam (5). In den aanvang van 1868 kwam bij de tweede kamer in de regeringsvoordragt tot afschaffing van de doodstraf in alle gevallen, waarin het gemeene strafregt haar bedreigt, terwijl zij in het militaire wetboek van strafregt eene uitzondering in die algemeenheid niet wel te regtvaardigen — voor militaire delicten bleef gehandhaafd. In de zitting der tweede kamer van 7 April kwam het voorstel in beraadslaging. Het werd aangenomen met 42 tegen 23 stemmen, nadat de kamer onder anderen had gehoord de adviezen, daarover uitgebragt door den afgevaardigde Dr. PLATZMANN, den procureur-generaal Dr. SCHWARZE, als regeringscommissaris, en den minister van justitie Dr. SCHNEIDER, welke men *in extenso* vindt opgenomen in de *Strafrechtszeitung* van Mei 1868.

(3) SPRANGER, t. a. p. in de *Strafrechtszeitung*, f. 3.

(4) Zie de meer gedetailleerde opgave in de memorie van toelichting van het voorstel tot afschaffing der doodstraf (Januarij 1868) in de *Strafrechtszeitung* van Mei 1868, p. 246.

(5) SPRANGER, p. 3, 4; SCHWARZE, p. 9, 10.

Belangrijk is het van den minister te vernemen, dat en waarom hier de afschaffing der doodstraf is voorgesteld van conservatieve zijde.

„Ich fasse, zegt Dr. SCHNEIDER, die conservative Richtung so auf, dass sie nicht zur Stabilität werden, nicht ein Stehenbleiben bedeuten darf; denn wir wissen schon aus der Natur, was schliesslich aus Dem, was lange steht, wird.

„Es ist die Aufgabe des Conservativen, den Fortschritt zu prüfen und, wenn er ihn mit den conservativen Grundsätzen vereinbar findet, anzunehmen.“

Verder wijst de minister er op, hoe hij ten aanzien van dit vraagstuk te grooter vertrouwen heeft in de oplossing, waartoe hij na herhaald onderzoek is gekomen, omdat deze geheel overeenstemt met die van zijne politieke tegenstanders(6). De oorzaak van die overeenstemming tracht de heer SCHNEIDER niet te verklaren. Zou zij niet daarin gelegen zijn, dat de vraag van het behoud of de afschaffing der doodstraf vreemd is aan de politiek, en dat er dus geen reden is om zich te verwonderen, dat mannen van zeer uiteenlopende staatkundige rigting daarover dezelfde meening zijn toegedaan? Trouwens ook bij ons is dit het geval. Onder de voorstanders van de afschaffing der doodstraf tellen wij DE JONGE VAN CAMPENS NIEUWLAND (7), DONKER CURTIUS VAN

(6) De minister zeide dienaangaande, en het zijn behartigenswaardige woorden: „Wenn, wie mir dies in meinem Leben oft passirt is, Fragen vorgekommen sind, bei denen ich zu demselben Resultat gekommen war, zu dem Leute von der gerade entgegengesetzten politischen Richtung auch gekommen waren, so hat mich das augenblicklich zwar stutzig gemacht, allein dann doch nur veranlasst dass ich die Sache um so gewissenhafter geprüft habe, und habe ich da gefunden, dass meine Ansicht die richtige sei, so habe ich darin, dass die Gegner meiner politischen Meinung dieselbe Ansicht haben, gerade den grössten Beweis für die Wahrheit meiner Ansicht gefunden. So ist es mir auch bei dieser Frage gegangen.“

(7) Het is waar, dat de heer DE JONGE in 1840 als lid der commissie van wetgeving, in 1847 als minister van justitie het tijdelijk behoud der

TIENHOVEN, DE KEMPENAER, STORM, DE BOSCH KEMPER, GODEFROI, OLIVIER, mannen van zeer verschillende politieke kleur. Moge het zoo blijven als de vraag eenmaal — en dat kan niet lang meer duren — aanhangig zal worden gemaakt bij onze vertegenwoordiging. Niets zoude nadeeliger zijn voor de beslissing van dit zoo hoogst belangrijk maatschappelijk probleem, dat te huis behoort op het onzijdig gebied van regt en moraal, dan wanneer het een twistappel werd tusschen de politieke partijen in en buiten de Staten Generaal.

Ik kom terug tot het Saksisch ontwerp. In de eerste kamer was de strijd, daarover gevoerd, vrij wat heviger dan in de tweede kamer. Belangrijke bijzonderheden dien-aangaande vindt men in de *Strafrechtszeitung* van October 1868 en Januarij 1869. Ik zal daarbij niet stilstaan, maar vermeld alleen den uitslag. In de zitting van 19 Mei 1868 verklaarden zich 15 leden van het Saksisch hoogerhuis voor en 22 tegen het voorstel der regering. Nu zoude men zeggen, was dit verworpen, maar de constitutie van het koninkrijk Saksen wil het anders.

Volgens de artt. 91 en 92 van de Saksische grondwet moet, zoo over de aanneming van eene wetsvoordragt tusschen de beide kamers verschil van gevoelen blijkt te bestaan, in eene volgende zitting tot eene nieuwe stemming worden overgegaan. Wordt nu bij die nieuwe stemming het verschil van gevoelen niet opgeheven, dan wordt tot verwerping van het voorstel vereischt, dat minstens twee derden der aanwezigen hunne stem daartegen hebben uitgebragt. Dit nu was het geval niet bij de eindstemming in de eerste kamer. Van 36 aanwezigen stemden 16 voor en 20 tegen doodstraf verdedigde omdat „de maatschappij voor de geheele afschaffing „(toen) nog niet rijp was —, maar het is niet minder waar, dat de man, die verklaarde, dat „geene taak hem streelender zoude zijn geweest“ dan een voorstel tot geheele afschaffing en dat hij het als „de eerekroon van „zijn vaderland zoude beschouwen, indien daarin het voorbeeld mogt gegeven „kunnen worden“, wel gerangschikt mag worden onder hen, die in beginsel tegen de doodstraf gestemd zijn.

de novelle, die eenige dagen later door de regering werd bekrachtigd, en waaraan de Koning bij de sluiting van den landdag op den 30 Mei 1868 de volgende, door Dr. SCHWARZE (p. 43) tekstueel medegedeelde, woorden wijdde:

„Eene gewigtige en met Gods hulp zegenrijke schrede
„is ook gedaan door de afschaffing der doodstraf, waartoe
„is besloten. De vraag is van zoo ernstigen aard en grijpt
„zoo diep in het menschelijk geweten, dat elke opregte
„overtuiging, al verschilt zij van onze eigene, hier voor alles
„achting eischt, en het was mij dus noch onverwacht noch
„ongewenscht hier tegenspraak te vinden. Ook mij is het
„besluit niet ligt gevallen. Het is echter geground niet op
„bloot théoretische bespiegelingen, maar op de overweging,
„dat bij de, met het oog op den aard van het Saksische volk,
„aan te nemen ontbeerlijkheid van dit strafmiddel, in gewone
„omstandigheden (8), het behoud tegenover de gewigtige
„bedenkigen, waartoe het aanleiding geeft, niet langer
„geregtvaardigd schijnt. En zoo hoop ik dan, dat, bij even-
„tueel gunstige ervaring, aan Saksen de eer zij voorbehouden,
„eene schrede gedaan te hebben, die welligt in ruimeren
„kring navolging zal vinden“.

II.

Het voorstel, dat in 's lands vertegenwoordiging tot groot verschil van meening aanleiding gaf, maakte ook daarbuiten het onderwerp uit van een levendigen strijd. Die strijd gaf aanleiding tot de aan het hoofd van dit opstel vermelde geschriften van de heeren KUNTZE en SCHWARZE, die beiden in den vorm van brochure verschenen nadat zij reeds als dagbladartikelen, het eerste in de *Sachsische Zeitung*

(8) De Saksische wet — wij merkten dit reeds op — is beperkt tot het gemeene strafregt. Voor militaire misdrijven blijft de doodstraf gehandhaafd.

en het tweede in de *Allgemeine Sächsische Gerichtszeitung*, ter kennis van het publiek waren gebracht.

Dr. KUNTZE is een zeer groot, een zeer beslist voorstander van de doodstraf. Zich niet plaatsende op het utilitair standpunt maar op dat der absolute theorie, verdedigt hij haar met hartstogtelijken ijver, niet omdat wij haar nog niet missen kunnen in den tegenwoordigen maatschappelijken toestand, maar omdat zij de eenige goede en regtvaardige straf is voor het zwaarste misdrijf (den moord), en dus niet kan worden afgeschaft zonder te breken met de in het volksbewustzijn levende hoogste wet der natuur en der godsdienst.

De schrijver stelt in het eerste hoofdstuk van zijn werk (*Ein Votum gegen die Abschaffung der Todesstrafe*) eerst (p. 3—13) *die Frage*, bespreekt dan (p. 13—18) *das Experiment*, wederlegt daarna op zijne wijze (p. 18—28) *die Einwände* tegen, resumeert verder (p. 29—32) *die Gründe* voor het behoud, en stelt eindelijk (p. 32 tot 36) *die Grenzen* van de toepassing der doodstraf. Dit eerste hoofdstuk bevat den hoofdinhoud; in het tweede en het derde komt de schrijver op enkele vroeger reeds behandelde punten in bijzonderheden terug; in een aanhangsel wordt nog meer bepaald te velde getrokken tegen het Saksische voorstel tot afschaffing der doodstraf. Over het geheel is dit boekje rijk aan telkens herhaalde phrases, arm aan denkbeelden. Als ik mij niet bedrieg is de heer KUNTZE op privaatrechtelijk gebied gunstig bekend, maar zoo dit waar is, dan bewijst deze brochure eenmaal te meer, dat men een goed civilist kan zijn zonder eenige noemenswaardige kennis van het strafregt in zijne tegenwoordige ontwikkeling. Reeds bij het stellen en de algemeene toelichting van de vraag bewijst Prof. KUNTZE, dat hij volstrekt niet op de hoogte is van de rijke en veelzijdige litteratuur, die de laatste jaren daarover hebben opgeleverd. Gelooft men hem, dan, zouden onder Duitsch-

lands meest bekende wetenschappelijke en praktische criminalisten van onzen tijd geen andere tegenstanders van de doodstraf te noemen zijn dan MITTERMAIER — volgens KUNTZE „eine Autorität viel mehr unter den Laien als „unter den Fachmänner“! — BERNER en SCHWARZE. Hoe onvolledig deze opgave is, heeft Dr. SCHWARZE reeds aangetoond in zijn tegenschrift (p. 2—6). Hij wijst er op, hoe men, zich tot Duitschland en Zwitserland beperkende, nog onder de tegenstanders der doodstaf kan noemen mannen als KÖSTLIN, OSENBRUGGEN, TEMME, GEYER, HOLTZENDORFF, ARNOLD en vele anderen. Is het wonder, dat Prof. KUNTZE, de litteratuur over de door hem behandelde vraag zelfs in Duitschland niet kennende, geschriften als die van LUCAS, BÉRENGER, ORTOLAN in Frankrijk, DUCPÉTIAUX, HAUS, NYPELS in België, VAN BEMMELÉN in Nederland, OLIVECRONA in Zweden geheel met stilzwijgen voorbijgaat. Intusschen, ik zoude de laatste zijn om het den schrijver ten kwade te duiden, dat hij geene notitie heeft genomen van vele belangrijke geschriften tegen de doodstraf, in de laatste jaren in en buiten Duitschland verschenen, ware het niet, dat het waarschijnlijk ook daaraan is te wijten, dat hij zijn gevoelen verdedigt met gronden, die reeds herhaaldelijk zegevierend zijn wederlegd, wat hieronder nader in eenige bijzonderheden zal blijken.

Zoo Dr. KUNTZE de litteratuur van zijn onderwerp niet kent, ook ten aanzien van den stand der vraag op wetgevend gebied zijn zijne opgaven niet in alle deelen te vertrouwen. Zoo meen ik stellig te weten, dat hij zich vergist, waar hij opgeeft, dat de in het kanton Freiburg in 1849 afgeschafte doodstraf daar later weder zoude zijn ingevoerd. Evenmin juist schijnt zijne bewering, dat in de Italiaansche republiek San Marino, welke die straf in 1849 ophief, zij nu weder van kracht is, „auf Grund des zur Herrschaft gelangten Italienischen Strafgesetzbuch“. Het Italiaansche strafwetboek, waarvan de schr. spreekt, bestaat nog niet. ten minste

niet anders dan in een in 1867 door eene staatscommissie vervaardigd ontwerp, dat de doodstraf niet kent. In het Koninkrijk Italië gelden tot op dit oogenblik nog drie strafwetboeken, het Sardinische van 1859, thans ook tijdelijk van kracht in de vroegere Napolitaansche en Pauselijke provinciën, het Toskaansche en het Lombardisch-Venetiaansche. San Marino is een kleine, maar onafhankelijke staat, in het bezit eener eigen wetgeving, en al ware dus de praemisse van den schrijver, dat in het wetboek van het Koninkrijk Italië de doodstraf is opgenomen juist, de gevolgtrekking, dat het schavot ook weder is opgericht in deze republiek, zoude toch niet opgaan. Van meer gewigt dan deze vergissingen is het stilzwijgen, dat de schrijver bewaart over de afschaffing van de doodstraf in Portugal bij de wet van 1 Julij 1867, en zulks nadat de beul daar reeds meer dan twintig jaar feitelijk op non activiteit was gesteld. Het is uit het een en ander duidelijk, dat Dr. KUNTZE het „Experiment“, dat hij veroordeelt, niet in zijn vollen omvang kent. Is hem nu gelukt, wat niemand voor hem vermogt, het bewijs te leveren, dat de afschaffing der doodstraf vermeerdering ten gevolge heeft van die misdaden, waartegen zij vroeger was bedreigd? Natuurlijk niet, want dat bewijs is onmogelijk; wie er nog aan twifelen mogt leze wat Dr. SCHWARZE daarover met zooveel juistheid zegt in de §§ 6 en 13 zijner Aphorismen. De vrees, die men dan tooit met den schoonen naam van volksregtbewustzijn, speelt in deze quaestie een groote rol. Als het toeval wil of de réactie voorgeeft, dat in de eerste jaren na de afschaffing der doodstraf het aantal zware misdrijven toeneemt, ontstaat een groot alarm, waarbij, zoo men zich al de moeite geeft de waarheid van het feit behoorlijk te constateren, het onderzoek of dit nu werkelijk een gevolg is van de wetsverandering geheel buiten de rekening blijft. Zoo heeft men ook bij de beraadslagingen over het Saksische ontwerp zich beroepen op de opgaven voorkomende in het

in menig opzigt uitnemende advies van een verdediger der doodstraf in Wurtemberg (9), volgens hetwelk het aantal vroeger met den dood strafbare misdrijven in de weinige jaren, gedurende welke zij daar was afgeschafft (1849—1853), aanmerkelijk zoude zijn toegenomen. Het feit zelf wordt betwist (10), maar gesteld het is waar, wat bewijst het, vooral waar het slechts over een drietal jaren is en kon worden waargenomen, zoolang men niet kan aantoonen, dat het zijne oorzaak had in de afschaffing der doodstraf? Behoort dan het *post hoc ergo propter hoc* ook al onder de axioma's van de voorstanders van het schavot? Deze vragen mag men vooral stellen aan hen, die, zoo als Dr. KUNTZE (p. 17), waar men hen wijst op de ondervinding, dat in staten, de zoo als in Nassau, Anhalt, Oldenburg en Michigan, waar doodstraf reeds sedert twintig jaren en langer is afgeschafft, de zware misdaden volstrekt niet zijn toegenomen, zich behelpen met de uitvlugt «dass von Erfahrung nur dann »die Rede seyn kann, wenn mann längere Zeiträume und »grössere Landesgebiete ins Auge fasst». Waarlijk, zoo men ooit *pour le besoin de la cause* met twee maten heeft gemeten, dan was en is dit hier het geval.

Ik heb boven reeds opgemerkt, dat het boekje van den Leipziger hoogleeraar rijk is aan telkens herhaalde phrases. Daaronder zij het mij vergund te rangschikken de bewering, dat de bestrijders der doodstraf, bewust of onbewust, zijn tegen de straf in het algemeen, omdat wat zij aanvoeren tegen het werk van den beul met even veel of even weinig regt kan worden aangevoerd tegen alle straffen (zie p. 17, 24, 30, 37, 38, 39 en verder passim). Vraagt men naar gronden voor deze enormiteit, men kan ze vinden in voege als volgt: »Die Obrigkeit ist der Arm der Gerechtigkeit, »die Strafgewalt das Schwert in ihrer Hand, und die

(9) BEYERLÉ, vgl. noot 1.

(10) SCHWARZE, §§ 6, 13 der Aphorismen. Vgl. ook zijne redevoering medegeedeeld in de «Strafrechtszeitung» van Mei 1868, p. 258.

„Todesstrafe die Spitze an diesem Schwert. Was ist ein „Schwert ohne Spitze?“ Waarlijk, de draad der discussie begint ons te ontvallen, waar men op deze wijze eene beeldspraak wil doen gelden voor een argument. Het is reeds kort en goed aangetoond door Dr. SCHWARZE (§ 11); ik zal er niet langer bij stilstaan. Maar als Prof. KUNTZE het onderscheid tusschen de doodstraf en alle andere straffen niet kent of — wat wel zoo waarschijnlijk is — niet wil kennen, dan zij het mij vergund nog op te merken, dat de doodstraf den individu, den persoon opoffert aan den staat, terwijl geene andere straf verder gaat dan de beperking van sommige regten of bevoegdheden in het algemeen belang. Alleen hij, die de opoffering, de vernietiging van den mensch, den persoon, den staatsburger voor niets rekent, kan beweren, dat de vraag, of de staat het regt heeft om haar onder zijne straffen op te nemen, eigenlijk niet verschilt van die, of er in het algemeen een regt om te straffen bestaat.

Afgescheiden van dit principieel verschil, bestaan er tegen de doodstraf nog een aantal bedenkingen, die tegen vrijheid-, eer- en vermogensstraffen niet of niet in gelijke mate kunnen worden aangevoerd. Om kort te gaan noem ik hier slechts hare ondeelbaarheid, hare onherroepelijkheid, hare uitsluiting der mogelijkheid van zedelijke verbetering des misdadigers.

De laatste bedenking noemt Dr. KUNTZE „ein wohl-gemeinter aber sehr unklarer Einwand gegen die Todesstrafe“. — „Unklar“? Mij dunkt, de zaak is duidelijk genoeg. Den man, dien men door beulshanden laat ombrengen, ontzegt men den inkeer tot zich zelve, het in daden werkzame berouw, in één woord de mogelijkheid der bekeering in dit leven. Nu moge men zeggen, het doel der straf is niet de zedelijke verbetering van den misdadiger, het is waar, maar niet afdoende. Zedelijke verbetering is zoomin als afschrikking het doel der straf, maar

Themis, D. XVI, 2de St. [1869.]

onder de vereischten van een deugdelijk strafstelsel mag men voor het minst de mogelijkheid van zoodanige verbetering evenzeer rangschikken als het gestreng en daardoor waarschuwend en in zekere mate afschrikwekkend karakter der maatschappelijke vergelding. Maar, vraagt Dr. KUNTZE, wat helpt de mogelijkheid der verbetering als de ondervinding niet leert, dat zij eene werkelijkheid wordt? Antwoord, de ondervinding leert dat, niet bij allen, misschien bij weinigen, zeker bij enkelen. De hypothese der onverbeterlijkheid van sommige misdadigers, aangenomen alleen op grond van de gruwelijkheid der door hen gepleegde misdaad, is onhoudbaar. Mannen als de Belgische inspecteur-generaal van het gevangeniswezen DUCPÉTIAX (11) en de Saksische procureur-generaal SCHWARZE (12), die spreken op grond van eene jarenlange ondervinding, opgedaan in het verkeer met de zwaarste misdadigers, niet het minst in gesprekken met veroordeelde moordenaars, voor hunne executie of nadat hun gratie was geschonken, gelooven er niet aan. En nu komt het mij voor, dat in dit opzigt het gezag van zulke uitstekende practici wel zal gaan boven dat van een hoogleeraar in het privaat regt, wiens excursie op het gebied van het strafregt noch van groote kennis noch van veel ervaring op dat gebied de blijken geeft.

Ook het bezwaar der onherroepelijkheid acht Dr. KUNTZE niet groot. Hij voert daartegen de gewone phrases aan, die reeds honderdmaal zijn wederlegd. »Ook voor de verloren vrijheid kan men niemand schadeloos stellen«. Maar de vrijheid is toch niet het leven. Buitendien, de vrijheid kunt gij ten minste voor de toekomst wedergeven, het door beulshanden verloren leven niet (13). »Geregtelijke moorden zijn zeldzaam, in Duitschland vooral, met al de waar-

(11) La peine de mort envisagée dans son actualité, Bruxelles, 1865, p. 19—22.

(12) Aphorismen, § 8.

(13) Aphorismen, § 14.

„borgen, die daar de strafregtspleging omringen, schier „ondenkbaar“. IJdele waan! Waar zijn afdoende waarborgen te vinden tegen de feilbaarheid van menschelijke regters, wie kan iets tegen veroordeelingen, uitgesproken op grond van valsche getuigenissen en in strijd met de waarheid afgelegde bekentenissen. Regterlijke dwalingen zeldzaam? Helaas, er zijn er zooveel geconstateerd, en wie kan eene statistiek opmaken van die, welke nimmer aan het licht zijn gekomen? „De onherroepelijkheid der doodstraf is iets ver- „schrikkelijks,“ dit geeft Dr. KUNTZE dan toch toe, maar hij voegt er bij, „de moord is nog verschrikkelijker“. (p. 25). O logica! Vergeet de schrijver dan, dat men, klagen- de over de onherroepelijkheid der doodstraf, niet den moordenaar, maar den onschuldig wegens moord veroor- deelde op het oog heeft?

Het bezwaar der ondeelbaarheid wordt door Dr. KUNTZE eenvoudig ontkend (p. 56). De moord, de met voorbedachten rade (d. i. niet altijd met koel overleg, zoo als de schrijver schijnt te meenen) volbragte doodslag, is onder alle omstan- digheden eene zoo zware misdaad, dat alle schakeringen van schuld „diesse Grösse gegenüber“ in het niet verdwij- nen. Wat zal men zeggen van zulk eene bewering? Wat anders dan dat zij bewijst, hoe hij, die haar uit, een vreem- deling is in de praktijk van het strafregt. Wederlegging schijnt dan ook onnoodig, vooral na 't geen ook dienaan- gaande werd gezegd door den procureur-generaal SCHWAR- ZE (14), die uit zijne praktijk van de laatste tien jaren op niet minder dan tien moordaanlagen wijst, waarbij de graad der zedelijke schuld een geheel verschillende (ein total verschiedener) was.

Wij komen tot de kern van het boek, de gronden, die voor de doodstraf pleiten. „Voor het behoud spreken het „volksbewustzijn, de wijsbegeerte en de heilige schrift“ (p. 29). Aan het volksbewustzijn valt later de eer te beurt van

(14) Aphorismen, § 15.

eene afzonderlijke paragraaph (das Rechtsbewustseyn im Volke, p. 45 —49, cf. ook p. 18). Op dit punt is het vooral noodig elkander goed te verstaan en alle dubbelzinnigheid te vermijden.

Het is eene elementaire waarheid, dat de wetgever het regt niet scheidt, maar, dat het in het algemeen zijne taak is de regtsovertuiging, die in het volk leeft en spreekt, in de wet uit te drukken.

De vraag is maar, welke zijn de organen dier volks-overtuiging? Moet men ze zoeken bij de ruwe en onbeschaafde menigte, die heden welligt — het geval is niet zeldzaam — de partij trekt van den veroordeelden misdadiger, wiens doodvonnis zij gisteren met onberaden ijver vroeg? Moet ook het strafregt worden overgeleverd aan het *suffrage universel*? Moeten de volksvooroordeelen en overleveringen gaan boven het ontwikkelde oordeel van het meest beschaafde en verlichte deel der natie, waarvan die edele volkstem uitgaat, die men met de stem Gods gelijk heeft gesteld?

Zoo ja, wel ons, dat wij van de pijnbank, den brandstapel, de geesselroede en zooveel gruwelen meer verlost zijn, want wie weet of wij er anders wel ooit van verlost zouden worden? Zoo neen, wie durft verzekeren dat die edele regtsovertuiging, dat natuurlijk bewustzijn van wat goed en regt is, gezind is voor het werk des beuls? Wie weet — en dat men, als men met de volksovertuiging te rade wil gaan, zich deze vraag in al haar ernst voorstelle —, welke kreet van verontwaardiging en afschuw er ook in Nederland, zoo als weleer in Toskane, zoude opgaan als men eenmaal het schavot, dat sedert negen jaren te Amsterdam ligt te roesten, in dat groote centrum van beschaving of waar ook elders in ons vaderland weder eens opsloeg? In Nederland zeer zeker is de uitvoering der doodstraf, nu men sedert jaren gewoon is daarvan gratie te verleenen. door de volkstem nog nimmer gevraagd, veelmin met eenigen hartstogt gevorderd; en ik zoude durven

verzekeren, dat de galg daar nu nog minder populariteit geniet dan vóór twintig jaren de geesselroede en het brandijzer, toen men — het schijnt ons nu eene fabel — in de hoogste vergadering des lands betoogde, dat wij die foltertuigen niet konden missen, en een, eerst vijf à zes jaren later aangenomen, voorstel om ze voor goed ter zijde te stellen verwierp.

De heilige schrift. Gods woord gebiedt, zegt men, de doodstraf ten minste in het geval van opzettelijken doodslag. Wij ontmoeten natuurlijk bij Dr. KUNTZE het bekende, maar vooral in den laatsten tijd zoo menigmaal met deugdelijke gronden ongeldig verklaard beroep op Gen. 9 : 6 en op Romeinen 13 : 4. De geest van liefde en vergevingsgezindheid, die aan de Israëlitische zoowel als aan de Christelijke godsdienst ten grondslag ligt, wordt bij dat beroep op enkele uit hun verband gerukte teksten geheel uit het oog verloren. Aan Gen. 9 : 6 wordt noch Gen. 4 : 14, 15, noch Deut. 32 : 35, noch Ezechiël 33 : 11 getoetst; aan Rom. 13 : 4, waar alleen van het zwaard, als symbool der gerechtigheid, in de verste verte van de doodstraf de rede niet is, eene uitlegging gegeven, die noch met de woorden van dien tekst, noch met zooveel andere plaatsen uit de boeken des nieuwen verbonds is overeen te brengen. Op Gen. 9 : 6 wordt door Dr. KUNTZE (p. 29, 33), even als door anderen, die vóór hem de doodstraf uit den bijbel verdedigden, een bijzondere nadruk gelegd, omdat men daar vindt geboekstaafd „een Noachitisch gebod“, dat, in tegenstelling van de Mozaïsche straf- en burgerlijke wetten, die alleen van kracht waren voor den Israëlitischen staat, voor alle volken en tijden zoude gelden. Een gebod, eene wet, maar is het dat? Of is het niet veeleer, zoo als vele geleerde theologen en orientalisten beweren, eene goddelijke waarschuwing, eene voorspelling (Weissagung) van de vreeselijke gevolgen van eigen rigting door moord en doodslag, van

het *bellum omnium contra omnes*? En hebben wij hier te doen met eene onveranderlijke wet, geldt dan voor haar niet de regel, die voor alle andere wetten wordt aangenomen, namelijk dat wij niet mogen onderscheiden waar zij dit niet doet? Zoo ja, met welk regt wordt dan gratie verleend van de doodstraf aan «wie des menschen bloed vergiet», en hoe zal men, op grond van Gods woord de doodstraf alleen eischende voor den moord, niet voor den opzettelijk doch zonder prémeditatie gepleegden doodslag, deze onderscheiding goedmaken tegenover de wet, die haar niet kent of althans niet uitdrukt? Dr. KUNTZE heeft dit laatste bezwaar gevoeld, maar te vergeefs getracht het op te lossen door eene, naar mijne zienswijze, zeer gewrongen en gewaagde uitlegging van den tekst (p. 60). Ik wensch intusschen over dit alles niet verder uit te weiden, ik begrijp, dat mijn gevoelen vooral ten aanzien van deze zijde der vraag geen het minste gezag heeft. Alleen zij mij hier nog eene verwijzing geoorloofd naar de geschriften van den heer VAN BEMMELEN (15) en vooral ook naar dat van een godgeleerde van professie, den Wurtembergschen prelaat MEHRING (16). Zoo het verklaarbaar is, dat Dr. KUNTZE de eersten niet heeft gekend, omdat zij, in Nederland uitgekomen, in het Nederlandsch zijn geschreven, men heeft reden om zich te verwonderen, dat hij, de doodstraf ook en voornamelijk uit het godsdienstig oogpunt beschouwende, geen de minste notitie heeft genomen van hetgeen daarover door den Wurtembergschen théoloog reeds in 1865 in de Wurtembergsche vergadering van afgevaardigden was gezegd (17) en in 1867 was geschreven.

(15) *De Bijbel en de Doodstraf*, Alkmaar, 1865.

Doodstrafpolemieek, Alkmaar, 1866 (p. 67—108).

(16) *Die Frage von der Todestraf*, von dem Prälaten MEHRING, Mitgliede des Württ. Kammer der Abgeordneten.

(17) *Staats-Anzeiger für Württemberg* van 16 Februarij 1865, p. 366, 367.

Eindelijk pleit, volgens Dr. KUNTZE, voor het behoud der doodstraf ook nog «die Philosophie». Quod probandum. Wij zijn hiermede in het hart der quaestie. Kan bewezen worden, dat de wijsgeerige begrippen, die aan het positieve regt ten grondslag moeten liggen, dat het natuurregt, de algemeene regtsleer, of hoe men het anders noemen wil, de doodstraf voor enkele zware misdaden of voor den moord alleen (zooals Dr. KUNTZE wil) eischt, dan is de strijd op wetenschappelijk terrein gesloten. Maar dat nu juist wordt door de tegenstanders van de doodstraf betwist, en men kan dezen niet tot zwijgen brengen met een beroep op autoriteiten, al heeten zij KANT en HEGEL. Immers, aangenomen de juistheid van hunne vergeldingstheorie, waar is dan nog het bewijs, dat door den staat bloed alleen met bloed kan worden vergolden? Noemt Dr. SCHWARZE eene leer, die dat aanneemt, niet met volkomen regt «das verfeinerte Echo der Talionstheorie»? Waarom moet men den moordenaar vermoorden als men den dief niet besteelt, den man, die zijn naaste heeft verminkt, niet met gelijke munt betaalt? Het valt moeilijk te zeggen. Zijn er dan geen gronden voor de toepassing van het *ius talionis* bij uitsluiting op den moord? Wel zeker. Oordeelt zelve. Ik geef de woorden van Dr. KUNTZE (p. 33, 34) tekstueel terug:

«Ausserordentliches kann nur durch Ausserordentliches gesühnt werden, Freiheitstrafe ist aber nichts Ausserordentliches, darum ist sie für den Mord nicht genügend, und der Staat, welcher die Todesstrafe abschafft, ist ungerrecht gegen sich selbst, gegen die menschliche Gesellschaft, gegen den Mörder. Es klingt paradox und ist doch wahr, dass der Mörder ein Recht auf die Todesstrafe hat: der Fall is nicht so selten, als mancher glauben mag, dass der Mörder selbst die Todesstrafe im überwältigenden Gefühl des Sühnebedürfnisses verlangt hat».

Ik zeg op mijne beurt, het klinkt paradox maar het is

toch waar, dat er te Leipzig een hoogleeraar in het privaat regt is, die het regt van den moordenaar op de doodstraf afleidt uit het verlangen van sommige moordenaars om de doodstraf te ondergaan (18). *J'en passe et des meilleurs*. Zulk een tekst behoeft geen commentaar, zulk eene bewijsvoering verdient geen wederlegging.

Wanneer ik mij zoo lang met het boekje van den Saksischen professor heb bezig gehouden, dan is het niet omdat ik daaraan eenige wetenschappelijke of praktische waarde toeken, maar omdat het de bron was van meest alle redevoeringen in de Saksische Kamers (vooral in de eerste) tegen het regeringsvoorstel gehouden, het thema daarin voortdurend gevarieerd, — waaruit volgt, dat de ontleding van dit geschrift tevens kan gelden voor bewijs, dat ook in Saksen niet alleen de numerieke, maar tevens de intellectuele meerderheid aan de zijde der abolitionisten was. Wie daarvoor nog meer afdoend bewijs geleverd wil zien, leze de aphorismen van Dr. SCHWARZE. Hij, een hoog geplaatst ambtenaar van het openbaar ministerie in Saksen, behoort, even als MITTERMAIER en HAUS, tot die mannen der wetenschap, welke, vroeger voorstanders af althans geene bepaalde tegenstanders der doodstraf, door voortdurend en gemoedelijk onderzoek tot eene andere meening zijn gekomen. De maatschappelijke betrekking, door Dr. SCHWARZE sedert veel jaren met eere bekleed, zijne groote kennis van de praktijk van het strafregt geeft aan die bekeering dub-

(18) Als bewijs (of als autoriteit?) voor deze stelling wordt aangehaald „der gewichtige Ausspruch“ van GOETHE, waar hij aan Gretchen in het laatste bedrijf van „Faust“ laat zeggen:

„Gericht Gottes, dir hab'ich mich übergeben“,

en van SCHILLER in deze door het koor in „die Braut von Messina“ uitgesproken dichtregelen: „Das Eine fühl ich und erkenn'es klar: Das „Leben ist der Güter Höchstes nicht; der Uebel Grösstes aber ist die „Schuld“. En dan verwijt men aan de tegenstanders der doodstraf hun gebrek aan deugdelijke argumenten en hunne „Schwärmerei“.

bele waarde en wederlegt, met den geheelen inhoud van zijn geschrift, voor de honderdste maal de telkens en telkens herhaalde beschuldiging, dat de abolitionisten ziekelijke idéologen zijn, die de wereld en vooral de wereld der misdadigers niet kennen.

III.

De koning van Saksen, aan wiens persoonlijk initiatief men, zooals velen verzekeren (19), de wet tot afschaffing der doodstraf grootendeels te danken had, sprak bij het sluiten van den landdag, den 30 Mei 1868, den wensch uit: »dat aan Saksen de eer zij voorbehouden, eene schrede »gedaan te hebben, die welligt in ruimeren kring navol- »ging zal vinden». Zonder mij aan eene voorspelling te wagen, zoude ik toch meenen, dat er voor de vervulling van dezen wensch wel eenige grond bestaat. De voorstanders der doodstraf plegen met zekere voornaamheid te wijzen op den geringen omvang van de staten — het zijn er thans reeds veertien, tien in Europa (20), vier in Amerika (21) — waar de doodstraf is afgeschaft; maar nu is toch, na het voorbeeld in 1867 door Portugal gegeven, de afschaffing een jaar later in een der belangrijkste Noord-Duitsche staten eene groote zedelijke overwinning. Saksen moge noch in zielental noch in omvang tot de groote rijken behooren, waar sprake is van beschaving en van rijpe ontwikkeling, ook op het gebied van regts-wetenschap en wetgeving, staat het in de voorste rijen. Een bijzonder belang daarenboven ontleent de opruiming van het schavot in Saksen aan de betrekking van dit

(19) »Man gab fast allgemein gern der Vermuthung zu, das der »Anlass dazu von allerhöchster Stelle ausgegangen». SPRANGER, t. a. p. in de *Strafrechtszeitung*, p. 4.

(20) Bremen, Anhalt, Oldenburg, Saksen, Freiburg, Neuchatel, Toskane, San Marino, de Donau-Vorstendommen, Portugal.

(21) Michigan, Rhode-Island, Wisconsin, Nieuw Grenada.

land tot den Noord-Duitschen Bond. De aanleiding van het voorstel tot afschaffing der doodstraf in het koninkrijk Italië in 1865 was het niet bestaan van die straf in een der kleinere staten, die zich in dat koninkrijk hebben opgelost. Welnu, ook na de verwerping van dit door de kamer der afgevaardigden met imposante meerderheid aangenomen voorstel in den senaat, is dezelfde toestand blijven voortduren in het voormalig groothertogdom Toskane; en ook dit heeft er krachtig toe bijgedragen, dat in het ontwerp van een nieuw wetboek van strafregt voor het koninkrijk Italië de doodstraf niet is opgenomen. Is het zoo onwaarschijnlijk, dat een gelijk verschijnsel, na korteren of langeren tijd, gelijke gevolgen zal hebben, als de Noord-Duitsche Bond gebruik zal maken van zijne, bij art. 4 der Bondsconstitutie voorbehouden, bevoegdheid om het strafregt der daaraan onderworpen staten algemeen te regelen? Ik weet wel, dat men, wijzende op het gevaar voor Saksen, dat eenmaal de nu afgeschafte doodstraf door de Bondswet weder zoude worden ingevoerd, juist aan art. 4 der Bondsconstitutie een argument heeft ontleend tegen het voorstel der regering? Maar door den minister van justitie is, dunkt mij, deze grond kort en goed wederlegd (22). De Bond zal waarschijnlijk in de eerste jaren wel geen gebruik maken van zijn regt om een algemeen strafwetboek in te voeren, al is daarvoor onlangs een ontwerp in het licht gegeven door Dr. R. E. JOHN (23), waarin de doodstraf niet is opgenomen. Is het onmogelijk, dat het bondspraesidium, eenmaal zijn ontwerp inleverende, hetzelfde zal voorstellen? Zou het niet bestaan van de doodstraf in vier Bondstaten, Oldenburg, Anhalt en Bremen, waarbij nu ook het koninkrijk Saksen is gekomen, geene

(22) *Strafrechtszeitung* van Mei 1868, p. 262, 263.

(23) Entwurf met Motiven zu einem Strafgesetzbuche für den Nord-deutschen Bund von Dr. R. E. JOHN, ord. Prof. der Rechte an der Universität Kiel. Berlin, 1868.

aanleiding, geen overwegend motief zelfs kunnen zijn om dit voorbeeld voor de gezamenlijke Bondstaten te volgen? Besluit men daartoe echter niet, dan laat het zich toch naauwelijks denken, dat men in vier onafhankelijke Bondstaten zal beproeven wat in eene provincie van het koninkrijk Italië gebleken is eene zedelijke onmogelijkheid te zijn; en wordt nu, bij behoud van de doodstraf in het Noord-Duitsche wetboek, eene uitzondering toegelaten ten behoeve van die staten, waar zij reeds is afgeschaft, dan zal die uitzondering een blijvende prikkel zijn om ook den regel te verlaten. Men zal hiertegen welligt aanvoeren, dat Nassau onder de lusten en lasten zijner inlijving bij Pruissen ook het schavot weder heeft aanvaard; maar het zal toch wel worden toegegeven, dat er verschil bestaat in de verhouding tusschen het wingewest en den naar krijgsregt overwinnenden staat en die tusschen meerdere staten, wier zelfstandig bestaan niet wordt opgelost in den bond, dien zij gezamenlijk vormen. Hoe men echter over dit alles denke, niemand zal ontkennen, dat de Saksische novelle, niet het minst met het oog op art. 4 der Bondsconstitutie, van zeer groot gewigt is (24)

En Nederland? zal, nu de wensch van den man, wiens nagedachtenis nog in eere wordt gehouden door de Nederlandsche balie en de Nederlandsche magistratuur, van wijlen den minister van justitie DE JONGE VAN CAMPENS NIEUWLAND, dat hier eenmaal het voorbeeld mogt worden gegeven van de afschaffing der doodstraf,

(24) Dr. JOHN, die van de Saksische wet eerst kennis bekwam nadat het gedeelte van zijn boek, waarin de doodstraf behandeld wordt, was afgedrukt, zegt dienaangaande in zijn voorberigt: „Es ist dies ein „Epochemachendes Ereigniss in der Geschichte des deutschen und nicht „blos des sächsischen Strafrecht. Denn durch dieses Vorgehen des „königlich sächsischen Regierung dürfte es entschieden sein, dass in „dem Strafgesetzbuche für den Norddeutschen Bund die Todesstrafe „keine Platz mehr finden wird“. Dat „entschieden sein“ laat ik voor rekening van den hooggeleerden schrijver.

niet vervuld is, ons vaderland ten minste de vijftiende of zestiende staat zijn waar men besluit het schavot en het beulsambt voor goed ter zijde te stellen? Of zullen wij nog jaren en jaren wachten totdat ook de groote Europesche staten ons op dien weg zullen zijn voorgegaan, om dan te volgen omdat wij niet meer kunnen achterblijven; en ons inmiddels blijven behelpen met het stelselmatig gratiëren van alle ter dood veroordeelde booswichten? Er zijn er onder de tegenstanders der doodstraf, die daarin zoo groot kwaad niet zien of die zelfs, zoo als de Belgische hoogleeraar HAUS, de voortzetting van dit experiment of expediënt nog gedurende een ruim aantal jaren aanraden. Ik ben niet van hunne meening om onderscheidene redenen, die ik hier slechts met een enkel woord aanstip. Vooreerst, al ben ik de repliek schuldig gebleven op de hoogst belangrijke verhandeling, waarmede mijn geachte vriend VAN BEMMELN mijn eenvoudigen brief in *Weekbl. van het Regt* no. 2903 heeft beantwoord, toch blijft het mijne overtuiging, dat het voor het minst eene zeer bedenkelijke zaak is door middel van het regt van gratie, de wet stelselmatig buiten werking te stellen, en het doet mij genoegen ook in dat opzigt een bondgenoot te vinden in Dr. SCHWARZE (p. 40). Ten andere, zoolang de wet de doodstraf bedreigt, kan niemand er voor instaan, dat men niet eenmaal het schavot weder zal oprigten en den heul op nieuw aan het werk zal stellen. Eindelijk, als de wetgever werkelijk doordrongen is van de overtuiging, dat de staat gaat buiten de uiterste grenzen van het regt en dus gruwelijk onregt pleegt wanneer hij, buiten noodweer, den dood van den misdadiger als straf tegen de misdaad bedreigt, dan komt het mij voor, dat niets hem mag wederhouden om de wet, die met die overtuiging strijdt, hoe eerder hoe liever in te trekken.

BOEKBEOORDEELINGEN EN VERSLAGEN.

NEDERLANDSCHE LITERATUUR.

De Regtspraak en de administratieve beslissingen op de Nederlandsche Staatswetten, besluiten enz. van 1850 tot Februarij 1869, met ophelderingen, ontleend aan de geschiedenis der Wetgeving, de litteratuur enz., en met verdere aanteekeningen, door Mr. E. L. VAN EMDEN, Adv. te 's Gravenhage. Tweede deel. (Tweede vervolg op deel I der *Regtspraak* van Mr. D. LÉON). 's Gravenhage, bij GEBR. BELINFANTE, 1869, bl. 507.

Tot Februarij 1869 is „de Regtspraak” bijgehouden, die in April daaraanvolgende het licht zag. In het Supplement op de Afdeeling „Tractaten” wordt nog het op den 20 Februarij 1869 door de *tweede* Kamer aangenomen Wetsontwerp gevonden, „waarbij de artt. 884 en 957 B. W. worden afgeschaft en voor zeker geval een regel wordt gesteld, in acht te nemen bij de verdeeling van eene nalatenschap tusschen Nederlanders en vreemdelingen.” De *eerste* Kamer heeft sedert mede tot die aanneming besloten, en de wet van 7 April 1869 staat in het Staatsblad van dit jaar sub no. 56.

De werkzame verzamelaar heeft alzoo met zijne opteekening niet opgehouden voor dat het laatste vel moest worden afgedrukt, en mag gezegd worden voor zijn voorganger in diens voorbeeldigen ijver niet onder te doen.

Overigens komt hem gelijke lof omtrent naauwkeurigheid toe, dat hoofdvereischte in een werk van dezen aard.

Op het tweede deel of vervolg dat voor mij ligt, is mijn gunstig oordeel in *Themis* Jaarg. 1865 uitgesproken, geheel toepasselijk.

Dit nieuwe stuk bevat mede *Staats-regt* en behandelt niet minder dan nagenoeg 140 *Wetten*, dit woord in uitgestrekten zin genomen.

Mr. A. Wm. JACOBSON heeft het in de *Gemeente-Stem* van 29 Maart ll. aangekondigd en naar verdienste geprezen. Had deze bevoegde beoordeelaar kunnen goedvinden dat stuk aan de redactie der „Themis” aan te bieden, ik had mij daardoor van mijne taak ontslagen gerekend, want ik deel zijn gevoelen geheel, en dat is veel gezegd, want zijne lofspraak is onbepaald: zij strekt zich zelfs tot den netteren en schooner druk uit van dit tweede deel boven dien van het eerste, en wordt alleen beperkt door eene aanmerking op het verschil van papier.

Hoe nu nog iets van dien arbeid gezegd? Herhaaldelijk heb ik van de moeilijkheid eener beoordeeling van zoodanig werk gewaagd: zij wordt vergroot nadat daaraan reeds een paar kolommen in een dagblad zijn gewijd, en waarin op den belangrijken inhoud en de oordeelkundige bewerking reeds naar waarde is geweest.

Dit tweede deel loopt over:

A. 45 Wetten en Koninklijke besluiten, uitgevaardigd na de Grondwetsherziening van 1848.

B. 56 Wetten, Koninklijke besluiten en publicatiën, uitgevaardigd vóór de Grondwetsherziening van 1848.

C. 7 Tractaten.

D. 29 Wetten, Decreten en andere verordeningen van Franschen oorsprong.

Aan het slot vindt men nog een Supplement, bevatende:

1°. beslissingen enz. die *onder het afdrukken* van het werk bekend zijn geworden en tot de reeds afgedrukte vellen behoorden; 2°. eenige bijvoegingen of verbeteringen. Die veelomvattende inhoud van zoo verschillende onderwerpen „van allerlei en zeer uiteenloopenden aard,” had m. i. een alphabetisch register niet geheel overbodig doen zijn: met weinig moeite ware nog wel, ten gemakke des gebruikers van dit werk, zoodanig register te maken en daaraan toe te voegen. Als ik die massa overzie, dan breng ik

mij voor den geest eene andere massa wetten, waarmede wij bedreigd worden ten gevolge van het, schoon wijselijk aangenomen stelsel van partiële wetsverandering. Welk eene tijdspilling tot nazoeking van vroegere wetten waarnaar wordt verwezen, — welk een gevaar van over het hoofd zien van enkele van dezen en van verwijt van onkunde als gevolg daarvan! Zal men niet goed doen, om, nadat de partiële veranderingen wet zijn geworden, *wat dan* wet is, tot een geheel te brengen, omdat het veranderde alleen historische en eluciderende waarde heeft behouden, waarnaar in eene aantekening kan worden verwezen. Zoo zal men het ongerief van ons oud-Hollandsch — ja van het Engelsch regt voorkomen en onder een stellig geschreven regt niet herkrijgen wat de voorstanders der codificatie hebben willen uit den weg ruimen. Kan de wetgever er niet toe besluiten, de wetenschappelijke beoefenaar (want het werk moet aan geschikte handen worden toevertrouwd) beproeve het. Men neme eens de proef met welke wet ook, en stelle zich slechts de vraag voor: *wat is thans wet?* Dat mag men toch vragen en moet men toch met een oogopslag kunnen zien. De wetgever is ons in 1838 daarin voorgegaan: hij heeft de partiële veranderingen der wetgeving van 1830 schoon niet altijd even naauwkeurig, in die van 1838 opgenomen en de vroegere bepalingen daardoor vervangen. Elke veranderde wet is daarvoor vatbaar. Langzaam aan zullen de registers onnoodig worden, en slechts aanvullingslijsten behoeven te worden gemaakt.

Men zou de vraag *wat is wet?* met 1°. Januarij 1870 kunnen beantwoorden, want veel zal vóór dien tijd door de wetgevende magt wel niet worden veranderd. Men neme de proef met enkele punten van veranderde wetgeving en het zal bijval vinden. Ik maak van dit mijn denkbeeld *hier* gewag, omdat met de onderwerpelijke regtspraak hetzelfde doel, vergemakkelijking, wordt beoogd, en de voorgestelde onderneming aan even naauwkeurige werkzame

regtsgeleerden moet worden overgelaten. Men geve de wet, *zoo als zij thans is*, met verwijzing naar de plaats waar de afgeschafte bepalingen te vinden zijn: dit wordt door velen verlangd en kan, onder goede leiding ondernomen, veel gemak aanbrengen. (1)

Om nu tot het werk van den Heer VAN EMDEN weder te keeren, zoo zal men bemerken, dat hij, zonder de volledigheid te kort te doen, meerdere beknoptheid dan vroeger, heeft in acht genomen vooral ten aanzien der uittreksels uit hetgeen de wetenschap heeft geleverd. De oordeelkundige verzamelaar, tenax, maar niet pertinax, heeft zich daarmede blijkbaar den wenk van Prof. BONEVAL FAURE ten nutte gemaakt, voor zoo veel hij gemeend heeft, dat te moeten doen, en waaromtrent hij vrij moet blijven. Mr. JACOBSON beschouwt, en teregt, om de wijze van behandeling, dit gedeelte der regtspraak als een *encyclopedie van vragen over 't Nederlandsch Staatsrecht* te mogen noemen, en als zoodanig mag het wel wat uitvoerig zijn.

Ik zal mij niet wagen, om als proeve der behandeling, een der 137 nummers uit te kippen, want ik zou ligt kunnen mistasten. Het eene is belangrijker dan het ander, over het eene is meer in regten getwist of geschreven dan over het ander, en van dit alles hangt de meerdere of mindere uitvoerigheid der opgaven en beschouwingen des schrijvers dezer judicieuse compilatie ten eenenmale af.

Alvorens te eindigen, meen ik, naar aanleiding der vierde

(1) In België voorziet de Wetgever zelf in die door ons beweerde behoefte. Zie hier een voorbeeld: De wet van 9 Junij 1853 (*Recueil administratif*, Tome IV, n°. 352) houdende *Changements apportés à la législation sur la fabrication des eaux de vie indigènes*, zegt in haar art. 12: *La loi du 27 Juin 1842 (Bull. offic. n°. 464) sur les eaux-de-vie indigènes, sera réimprimée et publiée de nouveau avec les modifications résultant des lois du 5 Mars 1850 (Moniteur n°. 67) et du 20 Décembre 1851 (Moniteur n°. 356), ainsi que de la présente loi.*

rubriek, het met veel zorg opgesteld rapport der meer dan *twintig* jaren geleden (bij besluit van 5 Februarij 1849, Stbl. no. 5) benoemde commissie van onderzoek omtrent de bij ons nog vigerende vooral Fransche wetten in herinnering te moeten brengen. Heeft een harer verdienstelijke leden op den ministerieelen zetel geplaatst geweest, toen den tijd niet kunnen vinden, om der wetgevende vergadering een ontwerp van afschaffing en vervanging voor te dragen, dit dringend noodzakelijk werk worde elken Minister van Justitie herinnerd!

En hiermede genoeg: de regtsgeleerde wereld is den Heer VAN EMDEN voor zijne werkzaamheid dank verschuldigd en wenscht hem geluk met de wel volbragte taak. Zij verwacht dat zijne supplementen en de vervolgen op de Regtspraak der Wetboeken, reeds aan kundige mede-arbeiders opgedragen, van geene mindere gehalte wezen zullen. Het zij zoo!

DAV. H. L. N.

ACADEMISCHE LITERATUUR.

S. J. FOCKEMA ANDREAE, *Beschouwingen over Burenrecht*. Academisch proefschrift. Leiden 1868. 153 blz. 8°.

„In den tegenwoordigen tijd van toenemende nijverheid, nu zoo velen naast hunne erven lastige, schadelijke en dikwijls hoogst gevaarlijke fabrieken, magazijnen etc. zien verrijzen, kwam mij,“ zegt de schrijver van boven aangekondigde verhandeling in zijn inleiding, „dit onderwerp voor een bijzonder onderzoek overwaardig te zijn,“ en hij geeft ons in een goed geschreven dissertatie, die getuigt van zijn rijpe studie en helder nadenken, een overzicht over de verhouding van eigenaars van naburige erven, over het burenrecht, d. i. over de beperkingen die het begrip van eigendom ten gevolge van den natuurlijken samenhang van

Themis, D. XVI, 2de St. [1869].

de verschillende deelen der aarde in zijn toepassing op den grondeigendom ondergaat.

De schrijver heeft, blijkens de inleiding, bij zijn onderzoek vooral gebruik gemaakt van de Duitsche litteratuur over dit onderwerp, en behandelt, na een beantwoording der vraag, welke eigenlijk de taak is van het burerecht, achtereenvolgens de stelsels in de belangrijkste Duitsche monographiën ontwikkeld, nl. die van WERENBERG, IHERING, HESSE en HOFFMANN. In het eerste hoofdstuk wordt met veel degelijkheid een onderzoek ingesteld naar de middelen, door vele schrijvers aangegrepen, die zich wel niet los konden maken van de uitspraak: „ieder kan met het zijne doen wat hij wil,“ toch inzagen dat de consequentiën dier leer van de onbeperktheid van het recht van beschikking en die van uitsluiting door den eigenaar niet waren voltehouden en derhalve er naar trachtten die uiterste consequentiën te vermijden of te wijzigen. De schrijver toont aan hoe het niet aangaat met velen vast te stellen dat de regel: „qui suo jure utitur, neminem laedit,“ voor het burerecht niet zou gelden in al zijn omvang; zoo die regel juist is, moet hij overal en altijd kunnen worden toegepast, ook op de betrekking die er bestaat tusschen de eigenaars van naburige erven, mits men, in ieder bepaald geval dien regel gebruikende, eerst wete wat in *dat* geval suum jus is. Practische waarde juist daarom heeft die regel niet, omdat hij nooit kan strekken tot bewijs van recht. Schrijver huldigt het beginsel van IHERING: het recht van beschikking en uitsluiting van vreemde machtsoefening, hetwelk uit den eigendom voortvloeit, kan bij onroerende goederen niet even sterk zijn als bij roerende: het begrip van grondeigendom is een ander dan dat van eigendom.

In de volgende hoofdstukken worden nu de bovengemelde verschillende stelsels, voor zooverre ze stelsels heeten mogen, uiteengezet, en nauwkeurig getoetst aan de vele daarvoor aangehaalde Romeinsche wetten. Een afzonderlijke behande-

ling valt te beurt aan den eigendom van het luchtruim en den ondergrond (Hoofdstuk III), welke beschouwing den schrijver op uitnemend logische gronden brengt tot dit resultaat: geene handeling is ongeoorloofd alleen omdat zij bevat een inwerking op het luchtruim boven, of den ondergrond onder eens anders erf. En na alzoo de meerdere of mindere onbruikbaarheid te hebben aangetoond dier verschillende stelsels, na het geven van slechts negatieve resultaten, komt schrijver in Hoofdstuk VII tot zijn eigen stelsel. Allereerst beschouwt hij het burendrecht in jure constituendo, en zoekt de beginselen daartoe afte leiden uit het natuurlijk begrip van eigendom. Na een oogenblik te hebben stilgestaan bij de dwaasheid en ongerijmdheid van de leer der communisten *«la propriété c'est le vol.»* stelt schrijver voorop, dat vóór er privaateigendom bestond, alles was, niet de eigendom van allen, der gemeenschap (anders hoe kwam die gemeenschap aan dien eigendom) maar alles was *res nullius*, en zoo is het niet moeilijk een antwoord te geven op de vraag: heeft privaateigendom recht van bestaan? Er staat dan, zegt schrijver, tegenover den wil van den individu om zich iets toe te eigenen niet meer een recht der gemeenschap, in den strijd waartegen die wil zou kunnen bezwijken, maar alleen een lijdelijk voorwerp, een onbezielde zaak. Daarover kan die wil heerschen, dat kan hij omvatten en tot zich in eene zoo nauwe betrekking brengen, dat het het zijne wordt. *Das Wollen der Person und das Gewollt werden können der Sache*, zijn alzoo de gegevens, waaruit de privaateigendom moet ontstaan. Zoo krijgt dan ook grondeigendom recht van bestaan, in het leven getreden, omdat de bruikbaarheid van den grond daardoor werd verhoogd, de behoeften op meer geschikte wijzen konden worden vervuld. En daarom moet dat doel steeds in het oog worden gehouden bij de beantwoording der vragen hoever zich de grondeigendom moet uitstrekken: of hij omvat een onbeperkt recht van beschikking en uitsluiting van de inwerking van anderen, en in hoeverre

anders dat recht is beperkt. Zoo komt de schrijver tot deze twee waarheden: 1o. het eigendomsrecht moet den eigenaar zoo groot mogelijke bruikbaarheid van zijne zaak waarborgen; en 2o. de rechten van alle eigenaars moeten gelijk zijn; uit die beide waarheden worden voorts de regelen afgeleid, die in het burenrrecht moeten gelden.

Het ligt buiten [het doel dezer aankondiging, en het zou mij bovendien te ver voeren], wanneer ik den schrijver op deze wijze wilde volgen, en aantoonen, hoe hij, steeds die beide verkregen waarheden vasthoudende, door logische redenering komt tot de verschillende uitzonderingen, die er moeten bestaan op den regel, die den grondeigenaar een recht van beschikking en van uitsluiting van vreemde inwerking geeft. Met aandrang de lectuur vooral van dit en de volgende Hoofdstukken aanbevelende, geef ik eenvoudig de resultaten weder van des schrijvers naauwkeurig onderzoek.

Het recht van beschikking mag alleen worden uitgeoefend, voor zooverre daardoor de bruikbaarheid van andere erven niet wordt verminderd: het recht van uitsluiting van vreemde inwerking komt den grondeigenaar alleen toe, voor zooverre die inwerking de bruikbaarheid van zijn erf vermindert. Maar, zij het ook in geringe mate, bijna elk gebruik dat van een erf gemaakt wordt, zal voor naburige erven hinderlijk zijn, daarom moet op deze uitzondering weér een nieuwe uitzondering worden aangenomen, dat nl. de beschikking voor een erf tot alles, wat een normaal gebruik daarvan noodzakelijk medebrenge den eigenaar geoorloofd is, al wordt ook daardoor de bruikbaarheid van andere erven verminderd; en dat een inwerking op eens anders erf, ook al vermindert zij de bruikbaarheid daarvan, door den eigenaar niet kan worden verhinderd, zoo ze het noodzakelijk gevolg is van het normale gebruik van het erf, waarvan ze uitgaat. Men zou nu kunnen vragen of de eigenaar, die van zijn erf

een abnormaal gebruik maakt, maar hetwelk voor zijn buurman dezelfde gevolgen te weeg brengt als het normale gebruik, door dezen daarin kon worden verhinderd. Zeer zeker, betoogt de schrijver, zoodra dat abnormale gebruik niet strekt tot vermeerdering van de bruikbaarheid van zijn erf, maar een ander doel, welk dan ook, op het oog heeft. Maar zoodra het abnormale gebruik van een erf strekt om dat erf in gelijke of hoogere mate bruikbaar te maken voor den eigenaar dan het normale gebruik zou doen, zal het geoorloofd zijn. Zoo komt de schrijver tot deze conclusie: Vreemde inwerking van het eene op het andere erf strijdt niet met het eigendomsrecht van den eigenaar van dat laatste erf: 1°. wanneer ze de bruikbaarheid van dat erf niet vermindert: 2°. wanneer ze een noodzakelijk gevolg is van het normale gebruik van het vreemde erf; en 3°. wanneer ze een gevolg is van een abnormaal gebruik van het vreemde erf, dat de bruikbaarheid daarvan in gelijke of hoogere mate bevordert dan het normale gebruik en niet in meerdere mate de bruikbaarheid van het andere erf vermindert, dan het normale gebruik.

Met deze regelen tot rigtsnoer worden nu achtereenvolgens de botsingen behandeld, die kunnen ontstaan uit: graven in de diepte, bouwen in de hoogte, doordringen van rook, damp, stof, vuur, gedruisch etc., werkeloosheid van den eigenaar, het overhangen van takken en doordringen van boomwortels, en eindelijk het binnendringen van vee, bijen en wild.

In alle deze verschillende afdelingen wordt met consequentie doorgeredeneerd. Om hier een enkel voorbeeld te noemen: A. heeft een muur gebouwd op de grens van zijn erf, gelegen in een veenderij. Zijn buurman B. gaat op de grens van zijn erf aan het graven en de muur dreigt instortten. Heeft A. nu een actio negatoria tegen B.? Neen, want B.'s erf was bestemd tot verveenen; door dit te doen, maakte hij van zijn erf het normale gebruik; A., die op de grens had

gebouwd, moet de gevolgen van zijn eigen onvoorzichtigheid dragen. — Nog een: wat zal rechtens zijn, zoo iemand aan zijn huis, dat op de grens staat en dus over zijns buurmans grond een balcon uitbouwt. Zij, die een eigendom van het luchtruim aannemen, geven aan dien buurman de *actio negatoria*, op grond dat er een deel van het luchtruim boven het erf van dien buurman wordt ingenomen. Op juiste gronden echter wordt door den schrijver de eigendom van het lucht-ruim ontkend. Hoe dan nu? Kan mijn buurman mij afweren en mij toevoegen: *tibi jus non competit*, of zal hij dat uitbouwen van mijn balcon lijdelijk moeten toezien? Laat ons zien: het bouwen van een huis moge zijn een *normaal gebruik*; het bouwen van een huis met een balcon kan nooit genoemd worden een *noodzakelijk gevolg van het normale gebruik*, alleen wanneer het dat was zou mijn buurman zich de vermindering van bruikbaarheid, die zijn erf treft, moeten laten welgevalen; nu zal hij zulks met de *actio negatoria* kunnen beletten.

Zoo heeft de schrijver in dit uitmuntend ineengezette Hoofdstuk VII naar algemeene beginselen, die uit den aard van den grondeigendom voortvloeijen, zonder zich voorloopig nog om het *jus constitutum* te bekommeren, zoowel de algemeene regelen aan de hand gegeven, die overal en altijd moeten gelden en worden vastgehouden, wanneer tusschen de eigendomsrechten van naburige erven botsingen ontstaan, als de voornaamste dier gevallen voor botsing opgelost; met hem noem ik 't resultaat van dat onderzoek zeer bevredigend.

In Hoofdstuk VIII worden nu met die uit het natuurlijk begrip van eigendom voortvloeiende beginselen de op dit onderwerp betrekkelijke uitspraken der Romeinen vergeleken, en eindelijk in het laatste Hoofdstuk het vigerende Nederlandsche recht op dit punt besproken.

Dit laatste geschiedt in twee paragrafen, waarvan de eerste tot opschrift heeft: „toepasselijkheid van het stelsel in het Nederlandsche recht,“

Indien ik over dat Hoofdstuk en bepaaldelijk over deze paragraaf den schrijver een verwijt wilde doen, 't zou dat moeten zijn van mindere volledigheid. Trouwens dat is een fout, waarin velen met hem zijn gevallen, die, na met de uiterste naauwkeurigheid hun proefschrift te hebben geschreven, op het laatst zich haasten om gereed te komen en te promoveren; maar ik wil er daarom den schrijver te minder hard om vallen, omdat het doel van zijn proefschrift geen ander geweest is, dan te zoeken naar de algemeene rechtsregelen die met betrekking tot dit onderwerp overal en altijd zouden moeten gelden, en hij dit doel had bereikt, ook al hadde hij achter Hoofdstuk VII het punctum geschreven.

Van de artikelen die in ons Burgerlijk Wetboek het burenrrecht regelen en beheerschen, worden sommige genoemd een uitvloeisel van de boven uiteengezette beginselen, andere geoordeeld daarmede te strijden, maar dan toch meestal om practische redenen. Tot de eersten behooren de artikelen 673, 677, 702 en 703, tot de laatsten 693—697, 700, 701, 713 en 714. Elk dezer artikelen worden achtereenvolgens door den schrijver kortelijk besproken. Een enkele opmerking slechts.

In art. 702 wordt gezegd: «alle gebouwen, muren, heiningen of andere scheidingen, welke, hetzij door ouderdom, hetzij uit anderen hoofde dreigen instortten, en die het naburige erf in gevaar brengen of over hetzelfde heen hangen, moeten afgebroken, opgebouwd of hersteld worden op de eerste aanmaning van den eigenaar van het naburige erf.» Op dit artikel wordt door den schrijver aangevallen de leer, verdedigd door Mr. LEVYSSOHN in dit tijdschrift, VIII, pag. 485 en volgg. Deze hooggeachte schrijver toont in het genoemde opstel aan dat het *enkel overhangen* van den muur van mijn buurman over mijn erf voldoende is om mij de actie tot herstel volgens dit artikel te geven. Door Mr. FOCKEMA wordt die leer bestreden, naar mijn inzien ten onrechte. Ik kan mij met de door hem voorgestane lezing, die de actie

alleen dan volgens dit artikel wil zien toegekend, wanneer de muur niet slechts overhangt, maar bovendien dreigt intestorten (immers indien ik den schrijver wel begreep is dit zijne bedoeling) niet vereenigen. Juist het woordje *of* in ons artikel verbiedt die lezing. Alle gebouwen enz. die dreigen intestorten, die het naburige erf in gevaar brengen, en nu volgt er *of* over hetzelfde heenhangen. Me dunkt het artikel is niet anders optevatten. En wat het jus constituendum betreft, geloof ik dat ook in het systeem en naar het bovenaangehaalde beginsel van onzen schrijver, het artikel juist is: indien mijn buurmans muur hangt over mijn erf, dan vermindert daardoor zonder eenigen twijfel eo ipso de bruikbaarheid van mijn erf, want de mogelijkheid om op de grens te bouwen is mij benomen, en om die bruikbaarheid te verminderen heeft mijn buurman het recht niet; hij zal den muur moeten herstellen, ook al bestaat er vooralsnog hoegenaamd geen gevaar van instorting. De woorden in het artikel „uit anderen hoofde“ moeten ook naar mijn inzien wel degelijk verbonden worden niet alleen met het dreigen intestorten, maar ook met het overhangen. Er zijn toch ook wel nog andere redenen denkbaar dan juist ouderdom of verval, waardoor een muur kan gaan overhellen, brand, storm enz. kunnen dien toestand doen ontstaan. Op het einde dezer paragraaf bespreekt de schrijver, doch slechts met een enkel woord, het Koninklijk besluit van 31 Januari 1824 (*Staatsblad* n°. 19), en komt daar later, pag. 147, nog even op terug; hij geeft als zijn gevoelen te kennen, dat de meening van hen, die aan de eigenaars van erven, gelegen naast eene met vergunning der administrative macht opgerichte fabriek, nooit een actio negatoria, alleen een actie tot schadevergoeding toekennen, is onjuist. Argumenten worden niet daarvoor aangebracht, maar wel toegezegd dat die quaestie in een afzonderlijk opstel zal worden behandeld. Van harte hoop ik dat de schrijver, die getoond heeft voor zijn taak zoo goed berekend te zijn, aan dat voornemen gevolg zal geven.

Eindelijk worden nog enkele vonnissen zoowel in Nederland als in het buitenland over quaestiën, het burendrecht betreffende, gewezen, besproken en getoetst aan de door den schrijver ontwikkelde beginselen en vaste regelen. Blijkens die jurisprudentie verschillen wel dikwijls de gronden der beslissing van het door den schrijver ontwikkelde stelsel, maar de beginselen, die daartoe leidden, schemeren toch overal door.

Aan het einde van dit overzicht (want iets meer stelde ik mij niet voor te geven) gekomen, meen ik recht te hebben tot de verklaring, dat de schrijver een nuttig werk heeft verricht met een onderwerp tot zijn eersteling te kiezen, dat in ons land nog geen stof van afzonderlijke behandeling uitmaakte, en dat hij dit werk, over het geheel genomen, volbracht op een wijze, die ons het verlangen doen uiten dat nog menig opstel van zijn hand, als de vrucht zijner studiën, ons moge geworden.

A. HINIÓPEN.

W. THORBECKE, *Iets over de verbindtenis tot schadevergoeding wegens onrechtmatige daad*. Leiden, 1867, 120 blz.

Onder den indruk van de fraaie dissertatie van Mr. H. J. KIST, (1) door den heer THORBECKE terecht eene uitmuntende genoemd en onder den invloed van een paar burgerlijke processen over schadevergoeding wegens onrechtmatige daad, schreef ik in dit tijdschrift — de getrouwe lezers zullen het zich wellicht herinneren — een opstel, getiteld: „Wat is onrechtmatige daad en wat is schuld

(1) Over de verbindtenissen die uit onrechtmatige daad ontstaan, volgens artikel 1401 en 1402 B. W. Leijden, 1861.

volgens art. 1401 B. W.?" (1) Het stukje had niet ten doel den *législateur à petit pied* uit te hangen, veel minder over een wetenschappelijk leerstuk het laatste woord uit te spreken. Reeds de vragende vorm van 't artikel bewees, dat ik licht verlangde, en ik had — oprecht gesproken — de heijmelijke hoop dat van anderen te ontvangen.

Antwoorden op mijne vraag, oplossingen van het raadsel, dat ik meende te ontwaren, zijn niet uitgebleven; is mij nu het licht geschonken? is werkelijk het laatste woord uitgesproken? Ik meen het te mogen betwijfelen.

't Eerst zou het licht uit het Oosten opgaan. Het eerst voelde zich tot schrijven opgewekt Mr. A. VAN DER DOES DE BYE, de gunstig bekende rechtsgeleerde te Batavia. „De verplichting tot schadevergoeding wegens onrechtmatige daad volgens het Nederlandsch Recht (2);“ daarna volgde een opstel van Mr. F. A. R. A. VAN ITTERSUM, die de *Nieuwe Bijdragen* reeds met menig belangrijk artikel verrijkte en ditmaal „Eene nadere beschouwing van de vereischten voor de acties van art. 1401, B. W.“ ten beste gaf. (3). Eindelijk mocht mij de eer te beurt vallen, dat de heer W. THORBECKE, bij het eindigen zijner academische studiën, ook mijn opstel koos tot uitgangspunt van bestrijding en de wetenschappelijke litteratuur opluisterde met eene proeve, waarvan ik veel te weinig zeg, als ik haar, wat wetenschappelijke waarde en logischen gedachtengang betreft, zonder aarzelen stel boven de beide door mij reeds genoemde beschouwingen.

Ik meen de belangstelling, welke mijn betoog opwekte, behalve aan 't groot gewicht van 't onderwerp, aan 't nieuwe gezichtspunt te mogen toeschrijven, waaruit ik art. 1401 B. W. beschouwde. En nu wil ik al dadelijk zeggen, dat eene

(1) Themis: 2e Verz. XIIe Deel, bl. 341—364.

(2) Themis: 2e Verz. XIIIe Deel, bl. 389—412.

(3) Nieuwe Bijdragen, 1866, bl. 101—126.

kalme, nauwgezette en herhaalde overweging der verschillende gronden, door mijne tegenstanders aangevoerd, mij *ontrent de hoofdvraag* niet aan het wankelen hebben gebracht, al ben ik even aanstonds bereid te erkennen, dat enkele argumenten, door mij aangevoerd, ofschoon niet ongegrond, toch niet ter beslissing afdoende kunnen worden geacht. Ook is 't mij gebleken, dat ik eenig misverstand had kunnen voorkomen, door hier of daar een beter woord te kiezen.

Het nieuwe gezichtspunt, waaruit ik vier jaren geleden art. 1401 B. W. beschouwde, laat zich samenvatten in de volgende punten:

1°. De qualificatie *onrechtmatig*, aan de schade toebrengende daad gegeven, heeft volgens de wet geene *vaste* beteekenis;

2°. aan de *onrechtmatigheid* moet dan ook geene overwegende kracht worden geschonken, daar de daad alleen dan onrechtmatig kan worden genoemd, wanneer de dader onbevoegd heeft gehandeld en dus de daad hem toerekenbaar is;

3°. bij de vraag der toerekenbaarheid heeft de rechter, niet de wet het antwoord te geven; moet het feit, niet het rechtspunt worden beoordeeld en moet vooral op het onmiddellijk verband, hetwelk tusschen de daad en de schade bestaat, worden gelet;

4°. de rechter, die dat antwoord geeft, overwege den zedelijken aanblik, waarin de daad zich vertoont en van daar, dat niet alleen opzet, maar ook nalatigheid bestanddeelen uitmaken van het begrip van schuld; het *jus in causa positum* zal hier moeten gelden in zijne volle uitgestrektheid;

5°. art. 1401 is dus in *hoofdgedachte* in overeenstemming met de beginselen van de bekende, door mij zeer gewaardeerde *lex Aquilia*, vermits ook uit de *Pandecten-fragmenten* en de *Instituten* is af te leiden, dat, waar de *culpa ontbreekt*, het *damnum injuria* datum van zelve vervalt: met het *jure feci* verdwijnt de *culpa*; en

6°. 't woord *onrechtmatig* verliest zijne predominerende

beteekenis, wanneer het hoofdcriterium dezer burgerlijke rechtsvordering in het al of niet bestaan van *schuld* wordt gezocht.

En op grond van al die stellingen kwam ik tot deze — naar ik mij voorstelde, consequente en logische — slotsom:

„De wezenlijke zin van onze artt. 1401 en 1402 B. W. is dan deze, dat degene, die aan een ander *schade* toebrengt, *door te doen* datgene, waartoe hij zijne ontoerekenbaarheid niet kan aanwijzen of *door niet te doen* datgene, waartoe hij als zorgvuldig en waakzaam burger was verplicht in zijne maatschappelijke betrekking tegenover zijne medeburgers, verplicht is de schade te *vergoeden*, *door zijne schuld* veroorzaakt.“

Nu kom ik tot mijne bestrijders.

I.

Jhr. Mr. A. VAN DER DOES DE BYE.

De geachte schrijver strijdt werkelijk tegen windmolens; zijne analyse van de *lex Aquilia*, welke *ik* bij de lezers van dit tijdschrift als bekend onderstelde (1), is zeer volledig; maar zijne bestrijding van mijn betoog berust grootendeels op misverstand. Geeft de geachte schrijver aan het woord „onrechtmatig“ die ruime beteekenis, dat de toewijzing dezer vordering vooral van dat criterium der actie zoude afhankelijk zijn? Verre van daar. Aan het slot van bl. 394 is hij het volkomen met mij eens, waar hij zegt: „Hij die dus zijne *bevoegdheid* kan aantoonen tot de handeling, welke de schade toebrengt, is *niet* verplicht die schade te vergoeden.“ Niets anders had ik beweerd.

Maar waarin zou dan het verschil van opvatting tusschen

(1) Dit tot antwoord op de aanmerking bl. 397: „Mr. BELINEANTE bespreekt echter den omvang van de *lex Aquilia* in het geheel niet, ofschoon ik erken, dat hij in zijne toelichting van art. 1401, nog wel eens aan die wet herinnert.“

den heer VAN DER DOES en mij gelegen zijn? Terwijl ik de toerekenbaarheid zóóver uitstrek, dat zij ook zedelijke vergrijpen zou omvatten, welke aan een ander onmiddellijke schade hebben toegebracht, beperkt hij de schuld tot civiel-rechtelijke toerekenbaarheid.

Ik blijf van den schrijver verschillen, zoo wat het Romeensch als wat ons recht betreft.

Volkomen waar, wat het Romeensch recht betreft, dat alleen die handelingen tot schadevergoeding verplichtten, welke de *lex Aquilia* in strijd achtte met het recht, maar, naar mijne bescheiden meening, moet men, om uit het Romeensch recht te redeneeren, niet bij een enkel stadium stilstaan. Mr. VAN ITTERSUM zinspeelde daarop reeds in zijn opstel bl. 114, toen hij herinnerde: „dat, naar mate de maatschappij zich meer uitbreidt, de betrekkingen van menschen tot menschen meer verscheiden zijn en daardoor ook de gelegenheden om elkander te benadeelen gemakkelijker en menigvuldiger.” De heer VAN DER DOES kan gerust zijn; zulk een vreemdeling in het Romeensch recht ben ik niet, dat ik niet zoude weten, dat de *lex Aquilia* niet alle gevallen omvatte, en juist de uitbreiding der maatschappelijke betrekkingen te Rome de hulp des *prætors* vorderde om niet bij de wet voorziene gevallen onder het recht te brengen. De *Aquilia* vergold de schade „*corpore et corpori*,” dus de schade, uit eene beperkte handeling voortgevloeid. Zij vorderde *damnum corpore* en *corpore læsum*, maar zij was te eng voor de samenleving en de *actio in factum* volgde, welke bij de interpretatie van a 1401 B. W. ook niet verwaarloosd mag worden. Indien eenig feit, dat schade had toegebracht, (schade niet aan toeval te wijten) niet viel in het kader der *lex Aquilia*, indien het dus noodig was het feit door eene bijzondere actie te beteugelen, dan werd daartoe de *actio in factum* gebezigd, vooral hier *in factum* omdat de toewijzing der actie nagenoeg geheel van *feitelijke* beschouwing afhing. De actie *in factum*, welke de *Aquilia* aanvulde, is voor mij het bewijs dat

de toerekenbaarheid voornamelijk uit het feit en dus ook uit den zedelijken aanblik, waarin dit feit zich vertoonde, moest worden opgemaakt.

En wat ons recht betreft, blijf ik ook van meening, dat, om te beoordeelen of er schuld bestaat bij daad of verzuim, de rechter niet met nauwgezetheid behoeft te onderzoeken, of er hier en daar een wetsartikel — dan liefst een wetsartikel, dat slechts ééne enkele uitlegging toelaat — is geschonden of miskend; of de gepleegde daad zou kunnen aandruischen tegen een uit den samenhang der wet af te leiden rechtsbeginsel (wat, indien burgerlijke wet met staatswet strijdt?) maar dat hij telkens de daad moet beschouwen, afscheiden van de vermeende wetsschennis, geheel op zich zelve, in verband met de omstandigheden, waaronder die daad is gepleegd. Of de schade is een rechtstreeksch gevolg van die handeling of van dat verzuim; of die schade aan toeval te wijten is, dan wel of zij aan den persoon, die ze toebrecht, kan worden toegerekend, die omstandigheden zijn natuurlijk geheel van feitelijken aard en het kan niet missen, of de rechter moet bij zijne beoordeeling dier handelingen ook letten op het zedelijke karakter en dat vooral doen, wanneer het uit de wet bij benadering blijkt, dat ook zij die inbreuken op de zedeleer vraakt.

Ziedaar het verschilpunt tusschen den heer VAN DER DOES en mij nader aangewezen: de analyse van de *lex Aquilia* had als *rafraîchissement de mémoire* voor de lezers van dit tijdschrift wellicht waarde, maar was niet rechtstreeks noodig tot de bestrijding van mijn opstel.

Want de drie voorbeelden, welke de geachte schrijver als wapenen tegen mij bezigt, deren mij niet.

Vooreerst. » A is gevolgd door een dollen hond, dien hij ontloopen heeft, hij komt B. tegen, die denzelfden weg opgaat, een paard aan de hand leidende. Hij gaat B. stilzwijgende voorbij. B. niet wetende, welk gevaar hem wacht, vervolgt zijn weg, en ontmoet den hond, die het paard bijt,

dat daarop ook dol wordt en afgemaakt moet worden.

„Zou Mr. BELINFANTE A. veroordeelen tot vergoeding aan B. van de waarde van het paard?” Ik laat daar dat het voorbeeld tot de *rariora* behoort, want het steunt op het denkbeeld, dat een dolle hond denzelfden weg blijft volgen, dien hij eens heeft ingeslagen. Maar, het zij zoo, wij hebben met een dollen hond te doen, die niet afdwaalt. Dan antwoord ik den heer VAN DER DOES op zijne vraag: Neen, ik zou, als ik rechter ware, dien man *niet* veroordeelen. En waarom niet? Omdat ik hier geene overtreding zie van eenig zedelijk voorschrift. Ik zou niet tevreden zijn met eene rechtsvordering tot schadevergoeding, waarbij de eischer de schuld niet aantoonde. Ik mis hier het verband tusschen daad en schuld. Er bestaat geene *verplichte betrekking* tusschen A. en iedereen dien hij bij toeval ontmoet, om dezen op *mogelijke*, wellicht geheel *hersenschimmige* gevaren te wijzen. A heeft het gevaar ontloopen: waarom zou B. het niet eveneens beproeven? Deed hij dit niet, 't was een gevolg van *zijne* schuld.

Tweede voorbeeld. Het koraalrif, dat *schip A* bij dag in een moeilijken doortocht verreed en waartegen *schip B*, niet gewaarschuwde, middernachts strandt.

Ook hier zou zedelijke verplichting bestaan — volgens Mr. VAN DER DOES.

Ik ontken het wederom. Schip A zal wel iets anders te doen hebben dan ieder schip, hetwelk het ontmoet, voor een *mogelijk* gevaar te waarschuwen. Ook hier bestaat geen verzuim; geene de minste betrekking tusschen beide schepen. Heeft schip A den moeilijken doortocht vermeden, schip B wijte 't zich zelf dat het geene genoegzame voorzorgsmaatregelen heeft genomen om dit gevaar eveneens te vermijden.

Toeval, overmacht, kunnen ook in mijn stelsel nooit onder *schuld* worden gerangschikt.

Derde voorbeeld. „De eene of andere Staat neemt de lichten of de bakens weg in een gevaarlijk vaarwater, waardoor vele schepen vergaan. Zouden de reeders in een proces tegen den

Staat tot schadevergoeding gelukkig zijn»? De heer VAN DER DOES zou zijn naam niet gaarne geleend hebben aan een proces tegen het Ned.-Ind. Gouvernement, op grond van zijne nalatigheid om in straat Sunda behoorlijke lichten te stellen en voor een goed loodswezen te zorgen.

Ditmaal zou ik mijn naam wel geleend hebben voor zoodanig proces, want in dit geval zou de schade zeer licht kunnen geweest zijn het regtstreeksch gevolg van een verzuim, hetwelk aan den Staat wel degelijk toerekenbaar is, want een gevestigde Staat is zeer zeker verplicht voor de openbare veiligheid die allereerste zorgen aan te wenden, zonder welke het leven en de bezittingen der ingezetenen dagelijks zouden zijn bedreigd en dubbel weegt die verplichting m. i., wanneer de Staat, na eenmaal lichten of bakens gesteld te hebben, die, om welke reden dan ook, wegneemt en daardoor zelfs de nalatigheid tot eene toerekenbare daad maakt.

Ziehier het verschil tusschen den heer VAN DER DOES en mij. 't Overige is bijzaak of misverstand. Ik denk niet de qualificatie onrechtmatig «in den geest weg», want ik zeide haar over te brengen «op het terrein der schuld, waar zij behoort»; — ik wijk niet af van de Aquilia, want «in de hoofdgedachte» blijf ik haar getrouw, maar geef ook acht op hare uitbreiding; — ik vertaal het «corpore» niet *verkeerd*, want, indien ik en Mr. ITTERSUM met mij, oneigenlijk van persoonlijke daad spraken, dan bedoelde ik volstrekt geene vertaling, maar eene vingerwijzing naar 't vereischte van persoonlijke *aanraking*, ofschoon dit vereischte in 't Romeinsche recht van lieverlede verloren raakte, en tevens eene herinnering aan het onrechtvaardige en onbillijke eener verantwoordelijkheid voor handelingen van anderen.

Ik ga al dat misverstand voorbij, hetwelk tot de hoofdzaak weinig afdoet, maar één punt mag ik toch niet achterwege laten. Onder meerdere *douceurs*, die de heer VAN DER DOES zich geroepen voelt mij toe te voegen, behoort ook deze (bl. 401): «De besprokene uitlegging van het woord

„schuld“ is geheel *willekeurig*. (*Oorspronkelijk* ware een juister term geweest.) *Indien zij (de redeneering) Hollandsch is, waarvoor ik niet wil instaan*, dan is zij toch zeker zeldzaam en de noodzakelijkheid enz. Wat bedoelt de heer VAN DER DOES hiermede? Mocht hij dit tijdschrift wederom eens met een pennevrucht verrijken, dan zal hij wel doen mij eenige verklaring te geven. Tot zoo lang wil ik er wel voor instaan, dat die opmerking is eene *Indische hatelijkheid*. De opmerking is in geen geval logisch, want de schrijver zal mij willen toegeven, dat het al of niet logische eener redeneering met de nationaliteit niets gemeens heeft. Ik had deze hatelijkheid vooral niet van dezen schrijver verwacht, ook omdat hij als publicist getoond heeft, liever licht te willen verspreiden dan brand te stichten. Laat ik dus liever deze aanmerking op rekening schuiven van het „tropisch klimaat“, waarvan de schrijver gewaagde.

II.

Mr. VAN ITTERSUM.

Deze schrijver wijkt ook niet zoo ver van mij af, als het schijnt.

„Waar de culpa ontbreekt, vervalt het *damnum injuria datum* van zelf, met het *jure feci* verdwijnt de culpa.“ Dit laatste — zegt de heer VAN ITTERSUM, mijne woorden op bladz. 103 aanhalende — stemmen wij den schrijver *volkomen* toe.

Hiermede is het pleit beslecht, want juist dat is de *cardo quaestionis*.

Welk is het misverstand, hetwelk tusschen hem en mij bestaat?

Hij vreest, dat ik eene omkeering in den bewijslast wil te weeg brengen.

In geen geval. Wil de schr. dat de *onrechtmatigheid* der daad door den eischer worde bewezen, ik wil dat de *schuld* *Themis*, D. XVI, 2de St. [1869].

door den eischer bewezen worde, de schuld, die, om eens een *modern* woord te bezigen, (de schr. gelooft niet aan het *droit divin* der koningen, bl. 114), de onrechtmatigheid der daad of van het verzuim *determineert*.

Welk verschil bestaat er dan toch wel tusschen beiden?

Hij construeert de begrippen van *onrechtmatigheid* en *schuld*, afgescheiden van elkander.

Ik construeer het begrip van *schuld*, welks bestaan de handeling als onrechtmatig veroordeelt, welks gemis haar als rechtmatig doet beschouwen.

Het is eene dwaling van den schrijver, dat hij gelooft, dat tengevolge van die leer de bewijslast wordt omgekeerd, door mijne bewering: „de dader kan excipiëren: *jure feci*.”

Ja, *excipiëren*, maar eerst dan, wanneer de eischer, behalve daad, *rechtstreeksche schade*, ook de *schuld* bewijsbaar trachtte te maken.

't Verschil is, dat de heer VAN ITTERSUM den eischer geen ander bewijs oplegt dan „dat de daad is in strijd met de wet” (bl. 112), terwijl ik den eischer, die *schuld* van den gedaagde (althans ex artt. 1401 en 1402 B. W.; ik spreek nu niet van de volgende artikelen) moet bewijzen, 't bewijs opleg „dat de daad is in strijd met de vervulling van een rechtsplicht of eene allereerste zedelijke plichtsbetrachting,” want ik versta onder *schuld* zeker meer dan „zedelijk toedoen.” Het begrip van *culpa*, vooral van de *culpa ex lege Aquilia*, is oneindig ruimer, (en hij, die dit niet gelooft, zou toonen die wet al zeer weinig te waardeeren).

Wijkt de schrijver *hierin* van mij af? Al wederom niet.

Op bladz. 124 zegt hij: „Wij daarentegen vatten met den schrijver *schuld* op in den zin van *zedelijke toerekenbaarheid* . . . doch geheel los van de daad. Die daad moet bij den heer VAN ITTERSUM vooral *onrechtmatig* blijven als aanduidende de *hoedanigheid* van de daad, terwijl bij mij die zoogenaamde hoedanigheid het *corollarium* is der *schuld*. De handeling is bij mij rechtmatig, wanneer *niet* en onrechtmatig, wanneer *wel* van *schuld* (*culpa*) gebleken is.

Met de leer van den heer VAN ITTERSUM,— want hij besluit aldus: *alle drie vereischten* moeten alzoo *aanwezig* (dus natuurlijk ook *bewezen*) zijn; zoodra *één* ontbreekt, vervalt de actie tot schadevergoeding — komt men tot deze onrechtkundige slotsom, dat de eischer eigenlijk *vier* zaken moet bewijzen: 1°. de daad; 2°. de wet, waarmede zij strijdt; 3°. de schade, welke er onmiddellijk uit is voortgevloeid; 4°. de zedelijke toerekenbaarheid of schuld.

Ik geef het tweede element den geëerden schrijver cadeau. Maar, zonder ik dit punt uit en de meening, dat ook de Aquilia een haarfijn onderscheid maakt tusschen de injuria en culpa, dan is waarlijk de afstand tusschen ons zoo groot niet, en blijft mij alleen over hem te bedanken voor de aanmerkingen, welke hij zich hier en daar op een door mij gebezigd woord heeft veroorloofd. Hij vergunne mij evenwel, dit voorbeeld niet te volgen, het punt van den „noodweer“ tot straks te bewaren, en, waar hij in zijne groote voorliefde voor het *objectief* vereischte der *onrechtmatigheid*, zich op enkele fransche schrijvers beroept die van fait *villicite et imputable* gewagen, te herinneren, dat, bij het groot verschil van gevoelen, het welk tusschen de fransche rechtsgeleerden heerscht, het raadzaam is, tot de bronnen van het fransche recht terug te gaan, en indien hij dan de goedheid mocht willen hebben nog eens na te gaan het *discours*, in het wetgevend lichaam door den volkstribuun TERRIBLE (1) uitgesproken, dan geloof ik, dat er van die onrechtmatigheid, volgens den franschen *wetgever*, niet veel overblijft, terwijl alles zich tot de toerekenbaarheid laat herleiden. De fout der fransche schrijvers is, dat zij aan het woord *faute* te weinig gewicht hebben gehecht.

Drie kleine punten nog, vóór ik van Mr. VAN ITTERSUM's betoog afstap, niet zonder hem nogmaals mijne erkentelijkheid te hebben betuigd voor de zeer zorgzame wijze, waarmede hij het mijne heeft overwogen.

(1) PONCELET, Ie Dl. pag. 522. „Le dommage, pour qu'il soit sujet à la réparation“ — „il en est dû réparation.“

1°. De grond der verbintenis. Volgens den schr. (bl. 115) is de *wet* de naaste bron der verbintenis; volgens mij, en, naar ik aantoonde, ook volgens den Hoogen Raad (bl. 347), de *daad* hare onmiddellijke oorzaak. De tegenbedenkingen van den schrijver hebben mij niet overtuigd: zijne kunstmatige omschepping van de verbintenis wegens onrechtmatige daad in eene verbintenis onder beding van straf of poenaliteit is zeker voor mij een krachtige grond, om mij in *mijne* overtuiging te versterken, want hoe zal men zoodanige verbintenis volgens ons recht kunnen aannemen, dáár waar de verplichting tot schadevergoeding niet is eene verzekering van de uitvoering der verbintenis *in geval van niet-nakoming*, maar de *uitvoering* der verbintenis zelve?

Ik blijf den grond der verbintenis, zoogenaamd uit de wet voortvloeiende, zien in eene eenzijdige *daad*, die schade toebrengt, gelijk ik den grond der verbintenis, welke uit de overeenkomst voortspruit, zie in *twee* ineenvloeiende *handelingen* (art. 1349 B. W.)

Dat de wet „de algemeene juridische bron is van alle verbintenissen“ geeft schrijver mij reeds toe; — welnu, hij ga één stap verder, en blijve niet volhouden, dat de *naaste* bron van eene verbintenis, *voortvloeiende* uit *onrechtmatige daad*, is . . . de wet!

Staat dan tusschen ons dit *primum verum* vast, dan vloeit daarnit onmiddellijk voort, dat de daad niet *per se* eene wets-overtreding behoeft op te leveren; de sleutel van gansch zijn betoog.

Het *tweede* punt, waarbij ik nog verschil ontmoet met den heer VAN ITTERSUM, betreft de schade. Terwijl ik (toch wel een bewijs, dat *ik* niets *uit den geest* wegdenk, wat in de wet duidelijk geschreven staat) het woord *schade* in art. 1401 B. W. zoo onbeperkt mogelijk opvat, meent schr. met prof. DIEPHUIS, dat zij moet beperkt worden tot de grenzen van art. 1283. Hoe 't bestaanbaar is dit artikel, hetwelk zoo duidelijk mogelijk gewaagt van kosten, schaden en interessen

welke men voorzien heeft of heeft kunnen voorzien, *ten tijde van het aangaan der verbintenis*, uit te breiden tot de schade van art. 1401, gaat — het zij met alle bescheidenheid gezegd — mijn begrip te boven. Men verwijt mij dat ik in mijne uitlegging het criterium van onrechtmatigheid tot de *schuld* beperk: heb ik niet veeleer recht om te verwijten, dat de heer VAN ITTERSUM aan de schade eene door niets gerechtvaardigde beperkende verklaring geeft? Ik verwijs hem naar de overtuigende bestrijding welke hij, ofschoon dáár niet genoemd, bij Mr. THORBECKE in zijne dissertatie, op bl. 34, heeft ontmoet: „Of de schade voorzien zij of niet, bedoeld of niet bedoeld, een *noodwendig of toevallig, naderbij of meer verwijderd* gevolg der daad (deze laatste woorden alleen gaan m. i. te ver), dit alles is voor de berekening van den omvang der schade volkomen onverschillig. „Indien eene daad of een verzuim schade toebrenge, dan is men voor al de gevolgen *van de daad* verantwoordelijk. Maar, ik zou meenen, dat de gevolgen van het *toeval*, welke de daad kunnen zijn voorafgegaan of hebben vergezeld, uitgesloten blijven.

Eindelijk een practisch voorbeeld van het verschil, hetwelk tusschen Mr. VAN ITTERSUM en mij werkelijk bestaat. De geachte schrijver vereenigt zich niet met een vonnis in *Weekbl.* n°. 2749, waarbij geoordeeld werd „dat het varen met een stoomboot, zoodanig dat er groote wegspoeling werd veroorzaakt aan de eigendommen des eischers, een rechtmatige daad is, omdat de gedaagden gerechtigd waren met hunne stoombooten door die trekvlies te varen“, en waarom het aangeboden getuigenbewijs van de *schuld* der gedaagden werd afgewezen. De schr. zegt: „Al waren ook de gedaagden gerechtigd met hunne stoombooten door die trekvlies te varen, hadden zij toch de eigendommen des eischers behooren te eerbiedigen, het daartegen aanvaren was dus *objective een onrechtmatige daad gepleegd* (men zou hebben kunnen aanmerken, dat het beter ware te zeggen: *het plegen van eene onrechtmatige daad*) en had de rechter alsnu een

onderzoek behooren in te stellen naar de schuld van den dader en dus het getuigenbewijs als daartoe kunnende leiden admitteren" (leze: *te admitteren*).

Maar dit voorbeeld geeft juist krachtigen steun aan mijne bewering, dat de rechtmatigheid of onrechtmatigheid waarlijk weinig afdoet *als bestanddeel der actie*, waar zij toch als qualificatie der handeling geheel afhangt van het al of niet bestaan van schuld. Hier hebben wij nu eene *rechtmatige* handeling, welke evenwel, ook naar mijn inzien, tot schadevergoeding verplicht. En waarom? Omdat de wijze, waarop is aangevaren, de aansprakelijkheid der stoomboot voor de toegebrachte schade zal bepalen, en blijkt nu uit het verband der feiten en omstandigheden, dat alleen de schuld bestaat bij de stoomboot (hetgeen vooral door een getuigenbewijs kan worden aangetoond), dan eerst zal aan die *rechtmatige* handeling de qualificatie eener *onrechtmatige* moeten worden gegeven. In beide gevallen moet het vonnis worden afgekeurd; het verschil bestaat alleen hierin, dat de heer VAN ITERSUM het vonnis een klap geeft op de linker- en ik op de rechterwang.

III.

MR. W. THORBECKE.

De schrijver der dissertatie, wier aankondiging mij door de redactie van dit tijdschrift werd toevertrouwd, duide het mij niet ten kwade, dat ik, alvorens daartoe over te gaan, een paar oude schulden heb afgedaan, en een clandestiene anti-kritiek geleverd.

Ik kom nu tot zijn arbeid, die, zoowel wat inhoud, als wat vorm betreft, de beide vorige opstellen onmiskenbaar achter zich laat.

De indeeling van zijn geschrift is systematisch, zijne redeneeringen zijn logisch, zijne stellingen duidelijk, zijne

volzinnen afgerond, en ik stel dit dadelijk op den voorgrond, al zal de schrijver erkennen dat zijn standpunt hemelsbreed van het mijne afwijkt. Welk is het ware? Het zijne? Ook zijn geschrift, hoe net ook ingedeeld en hoe keurig gestyleerd, heeft mij daarvan niet overtuigd.

De schrijver veroorlove mij evenwel eene aanmerking tegen zijne dissertatie. Ik kan mij vergissen, maar wat mij bij de lezing wel eens gehinderd heeft, is dat de kernachtige toon, welke daarin heerscht, hier en daar iets apodictisch heeft. Het is mij soms voorgekomen, dat de schrijver aan enkele beweringen zijner tegenstanders geen recht laat wedervaren, en deze veeleer poogt te bestraffen dan te bestrijden. Maar, ik herhaal, het kan zeer wel zijn, dat mij niets anders trof, dan *le défaut de la qualité!*

Ik zeide, dat Mr. THORBECKE bij de bewerking zijner dissertatie een geheel ander standpunt gekozen heeft dan ik bij mijn opstel. Onze uitkomsten moeten dus geheel verschillend zijn. Ik ben 't met hem eens, als hij op blz. 11 zegt: „Indien blijkt, dat de grondslag, waarop eene uitlegging berust, onjuist is, kan men de gevolgtrekkingen ter zijde laten.“ Niet om al de gevolgtrekkingen is het te doen, maar om den grondslag.

Hier is de opvatting van den heer THORBECKE, zoowel wat het Romeinsche als het tegenwoordige recht betreft, geheel verschillend van de mijne, en ofschoon ik erken, dat, wat het Romeinsche recht aangaat, de zijne steun vindt bij HASSE, een werk, met liefde door hem geraadpleegd, blijft het toch de vraag, of die opvatting voor de ware is te houden?

Welke leer bouwt de heer THORBECKE, schaarsch in het aanhalen van Pandecten-fragmenten, op uit de „aandachtige raadpleging“ der *lex Aquilia*? Welke is zijne opvatting van art. 1401 B. W.?

I. *Het Romeinsche recht.* 1°. Slechts dat *damnum* is als wederrechtelijk aan te merken, dat *injuria* is toegevoegd.

Niet *ieder* *damnum*, het *damnum injuria datum* is wederrechtelijk. De schade-aanbrengende daad vindt haar kenmerk niet in de schennis van een bepaald recht of in eene bepaalde toerekening, neen, zij is wederrechtelijk, omdat de schadetoevoeging dit onrechtmatig karakter draagt, *omdat zij schaadt*. De grond van het *damnum injuria* is een algemeen onbepaald recht om niet beschadigd te worden (bl. 2, 63).

2°. In de actie der *Aquilia* onderscheidt men *twee* bestanddeelen, de uiterlijke en de innerlijke daad. De uiterlijke daad is de wederrechtelijke schadetoevoeging, de innerlijke daad is de toerekening. Het eene met het andere maken te zamen de volle wederrechtelijkheid uit, welke men uitgedrukt vindt in de formule: *damnum injuria datum* of ook wel *culpa datum*. Deze *beide* vereischten, het objectieve en het subjectieve, zijn *scherp* af te scheiden, *hoe moeilijk het ook valle*, want zij hebben beide haar eigen terrein en mogen niet willekeurig verwisseld worden (bl. 64).

3°. *Culpa* en *injuria* zijn synoniem, voor zoover zij beide ééne beteekenis gemeen hebben: *vergrijp tegen het recht*. In alle andere beteekenissen wijken de beide woorden hemelsbreed vaneen. In de *Aquilische* actie staat *culpa* (in weerwil der gelijkkluidende beteekenis) als het subjectieve element *tegenover* het objectieve element: de *injuria* (bl. 65).

4°. Eene afgeleide beteekenis van *injuria* is *contumelia*; eene afgeleide van *culpa* is toerekenbaarheid (bl. 67).

5°. Hij, die uit nooddwang van verdediging iemand doodt, begaat *geene* *injuria*, want het *occidere* was niet *contra jus* (bl. 67, 79).

6°. *Culpa* als toerekenbaarheid duidt een oneindig begrip aan: zij vindt hare grens alleen waar ook het gebied der menschelijke daad eindigt: in het toeval (bl. 71).

7°. Het is klaar, dat geenerlei andere *culpa* bedoeld kan zijn in de *Aquilische* wet, dan die aan de algemeene toerekening beantwoordt (bl. 73). Voor de toerekening wordt niet meer

verlangd dan dat de persoon, wien de daad *toegeschreven worden zal*, daarvan de *zedelijke oorzaak* zij (bl. 78).

8o. De heer BELINFANTE beroept er zich op dat waar de culpa ontbreekt het *damnum injuria datum* van zelf vervalst, maar vervalst de culpa niet waar het *damnum injuria datum* gemist wordt? (bl. 78).

Ik meen des schrijvers systeem tot deze stellingen te kunnen terugbrengen; het zal voldoende zijn, om mijn standpunt te bewaren, op elk dezer stellingen kortelijk te antwoorden.

Vooraf vergunne mij de schrijver ééne opmerking. Wat bedoelt hij, wanneer hij zegt (bl. 80): „Alles wijst er op om de begrippen van *injuria* en *culpa* scherp van elkander, *ten minste in theorie* afgescheiden te houden.” Eene dergelijke opmerking ontmoet ik wederom elders: „*In het regt* kan men wel is waar eigenlijk niet daar gewagen van eene onregtmattige daad, waar de toerekening ontbreekt (gewichtige concessie); dit geeft echter bij eene *theoretische beschouwing* niet het regt om als kenmerk van de toerekening datgene op te vatten waaraan men de onregtmattige daad herkent (bl. 78).” Van waar die afscheiding tusschen theorie en practijk? De theoriën der *lex Aquilia* hadden toch geen ander doel dan een vruchtbaren bodem te vinden in de practijk; en in art. 1401 B. W. heeft onze wetgever toch zeker meer willen doen dan enkel theoretische elementen op te nemen; hij heeft de vereischten eener actie willen aanwijzen, welke in de zamenleving veelzijdig nut zou opleveren.

En nu mijne opmerkingen.

1o. Welk nut levert het afzonderlijk construeeren van het begrip van *injuria* op, wanneer de schrijver als *primum verum* vooropstelt, en er in één adem bijvoegt, dat het kenmerk der schade-aanbrengende daad *niet* de schennis is van het recht? Dan trekt Mr. VAN ITTERSUM er meer partij van (bl. 104 van zijn opstel), die bij ieder feit wilde onderzocht hebben of de handeling een van diegene was, waarin bij de wet was voorzien. Ik ben het daarmede niet eens, want ik heb nu eenmaal de zwakheid mij te houden aan de bronnen zelve.

En dan is l. 5 § 1 ff. de leg. Aq. voor mij beslissend, ten ware die plaats corrupt was. Injuria est quod non jure factum est, hoc est contra jus, *id est*, si culpa enz. Zoo ook § 2 Inst. de leg. Aq. „*qui nullo jure occidit*,“ d. i. *qui culpa reus est*,“ de geliefkoosde spreekwijze van dezen titel der Instituten. Is de splitsing van Mr. ITERSUM bl. 105 anders dan willekeurig?

„De schadetoevoeging heeft een onrechtmatig karakter, omdat zij schaadte.“ Dus onrechtmatigheid een corollarium: concedo, maar dan moet de volzin nog aldus aangevuld worden „en omdat die beschadiging het gevolg is van culpa, niet van casus.“

„De grond van het d. i. d. is een recht om niet beschadigd te worden.“ Zoo noemde ik reeds in mijn vorig opstel als den grond der actie het „alterum non laedere.“

2°. Men spreekt van „innerlijke daad,“ intern feit, maar hoe kan de uiterlijke daad *wederrechtelijk* zijn, als het intern feit gemist wordt?

Ontleenen wij een voorbeeld aan § 4 Inst. de leg. Aq. Wat onrechtmatigs is er gelegen in het doorboren van den voorbijgaanden slaaf, als het volgens het aangewezen geval bij ongeluk geschiedt? De daad valt dan niet in het kader der strafwet, is *niet* onrechtmatig: *nulla culpa ejus intelligitur, non est injuria*. De Aquilia is nu toch eenmaal ook volgens Mr. T. eene strafwet (bl. 23 met aanhaling van v. SAVIGNY). Injuria is volgens Mr. T. vergrijp tegen het recht: (bl. 65) waarin bestaat dan hier toch wel dat vergrijp?

3°. Geene andere beteekenis dan de synonyme kan *hier* gelden. L. 151 ff. de reg. jur. bevat den bekenden regel: „*nemo damnum facit, nisi qui id fecit, quod facere jus non habet.*“ 't Damnum *moet* dus 't gevolg zijn van eene onbevoegdlijk gepleegde handeling. 't Gemis der bevoegdheid stelt de schuld daar. Door dat gemis wordt de handeling onrechtmatig. Maar culpa is *niet* vergrijp tegen het recht; culpa is niets anders dan toerekenbaarheid (cf. PUCHTA Instit. I § 227);

en van die aansprakelijkheid voor de schade zal het afhangen, of de gepleegde handeling door het recht wordt gewraakt. Culpa en injuria staan dus niet *tegenover*, maar *naast* elkander, zij drukken geene afgescheidene, maar geheel verwante begrippen uit.

4°. Met de afgeleide beteekenis van injuria hebben wij hier niets te maken; daarover handelt de volgende titel der Instituten. De beteekenis van culpa, welke als de afgeleide wordt opgegeven, komt mij voor hare voorname, hare grond-beteekenis te zijn.

5°. Hoeveel gewicht èn Mr. T. èn Mr. v. I. (bl. 104) ook aan het punt van noodweer hechten, veroorloof ik mij de vraag, of zij hierbij wel gelet hebben op de laatste woorden van de aangehaalde plaats § 2 Inst. de leg. Aq. „*Utique si aliter periculum effugere non potest.*” Er moet dus vóór alles onderzoek worden ingesteld naar de toerekenbaarheid. Bestond er wettige zelfverdediging, staat dit eerst *feitelijk* vast, het feci, sed jure feci neemt dolus en culpa weg, en de gepleegde handeling is dan eerst niet contra jus. De al of niet rechtmatigheid wordt wederom door de vraag naar de bevoegdheid bepaald.

6°. Culpa als toerekenbaarheid — geene andere — is de culpa ex lege Aquilia. Waarom dit element dan telkens op den achtergrond geschoven, terwijl het op den voorgrond moet staan?

7°. *Eene algemeene toerekening en tevens eene zedelijke oorzaak!* Hoe gaan beide begrippen te zamen? Eene onbegrensde toerekenbaarheid en een bloot toedoen of verband tusschen daad en dader: hoe kan daarvan in één adem worden gesproken? PUCHTA spreekt dan ook niet van eene *algemeene* toerekening, maar zegt: „Der rechtswidrige Erfolg musz dem Handelnden *zugerechnet* werden können.” Dus niet durch Ihn *verursacht*, maar Ihm *zugerechnet*. Met die zedelijke oorzaak, welke aan ons Hollandsch „toedoen” herinnert, kan ik mij in 't geheel niet vereenigen. De woorden: *culpa reus* hebben dieper zin.

80. Met andere woorden: wanneer eene schade is toegebracht, welke (volgens Mr. v. I.) *niet* in de lex Aquilia valt, — welke (volgens Mr. T.) *niet* een vergriep tegen het recht oplevert, zou er ook geen toerekenbaarheid zijn, zou er van geen culpa sprake kunnen zijn. Alsof de toerekenbaarheid alleen afhankelijk was van rechtsbeschouwingen, en niet in de allereerste plaats van het feitelijk geval! Zeer zeker moet de schade aanbrengende daad altijd voorafgaan, maar de factor der culpa wordt vereischt om het *damnum injuria datum* aan te nemen. En ten bewijze dat de culpa hier alles afdoet, herinner ik aan l. 44 ff. de leg. Aq. «In lege Aquilia et levissima culpa venit.»

Ook voor het tegenwoordige recht handhaaf ik mijn vroeger opstel, al wordt mij door den schrijver in parlementaire taal tegengeworpen dat ik het aanzijn schonk «aan een gewas, noch op den Nederlandschen noch op den Romeinschen grond te vinden.» Dus misschien een gewas, op den Franschen grond geteeld. Ik zal mij dan met de gedachte troosten, dat een overgroot deel van ons burgerlijk recht ook op dien grond is voortgekomen.

Op verschillende plaatsen, (vooral bl. 76, 77, 80) worden mijne beweringen bestreden. Wij wentelen voortdurend in denzelfden cirkel rond. De heer T. zegt: «Is de daad onrechtmatig, dan onderzoeken wij eerst daarna de toerekenbaarheid.» Ik beweet: «Is er schuld (in den ruimsten zin genomen), dan qualificeere men de daad als onrechtmatig; handelde de dader krachtens zijne bevoegdheid, dan handelde hij volgens het recht.» Op ééne plaats in zijne dissertatie laat de heer T. zich wederom medeslepen mij gelijk te geven, (bl. 79), waar hij zegt: «Eene handeling, uit de bevoegdheid des daders voortvloeiende, is volgens het regt.» Ziedaar juist, wat *ik* beweet.

Evenwel die leer wordt door Mr. T. bestreden op grond van onjuist beroep op artt. 1402, 1403, 1483 B. W. (bl. 21, 22). Ik ontken, dat dit beroep onjuist zoude zijn, maar erken gaarne, dat het voor mijn stelsel niet afdoende is.

Maar de twee grondzuilen, waarop het steunt en welke Mr. T. niet aan het wankelen heeft gebracht, zijn 1°. de dubbelzinnigheid en rekbaarheid van het woord: *rechtmatig*, hetwelk met al zijne hoog gewaardeerde objectiviteit geene vaste juridieke beteekenis heeft; 2°. de stelling, dat de verbintenis voortspruit uit de daad, en hare toewijzing alzoo geheel en al van feitelijke beschouwingen afhangt en moet afhangen. Het vergrijp tegen het recht wordt door de actie ex art. 1401 B. W. beteugeld. Volkomen waar. Maar welk recht? Geen ander dan om niet benadeeld, niet beschadigd te worden. In zoover is art. 1401 zeer zeker nog altijd de getrouwe afspiegeling der *lex Aquilia*.

Ook omtrent de beteekenis van het woord *schuld* blijf ik verschillen van hetgeen de schr. leert op bl. 86. Volgens hem beteekent schuld daar niets dan „toerekening in het algemeen.” Hij vergeet, dat nalatigheid, onvoorzichtigheid (art. 1402) onderdeelen der schuld zijn, en dat dus een onderzoek naar den graad van ijver en voorzorg door den rechter in ieder bijzonder geval wel degelijk moest worden ingesteld, en het trof mij dan ook zeer, dat ik in KELLER (Pand. I, bl. 541) volkomen mijne vroeger geuite meening, welke Mr. v. d. DOES zooveel ergernis baarde, terugvond. Hij zegt: „Hier geht nämlich die allgemeine Bürgerpflicht nicht bloß so weit, daß man es unterlasse, absichtlich das Eigenthum der Anderen körperlich zu schädigen, sondern auch weiter dahin, daß man in seinem täglichen Benehmen den Grad von Sorgfalt, welcher einem verständigen, besonnenen, gewissenhaften Manne natürlich ist, anwende und bethätige, um eine solche Schädigung auch unabsichtlich nicht zu veranlassen.” Ik blijf gelooven, dat die woorden ook kracht behouden voor ons recht, en dat ook hierin de schrijver niet juist ziet, dat de nalatigheid altijd zou moeten zijn eene onrechtmatige.

Ik mag van het geduld mijner lezers niet vergen, dat zij mij in de verdere bestrijding van deze dissertatie volgen. De geleverde bestrijding zal niemand kunnen verwonderen, die

weet, dat ik het eenmaal gewaagd heb op dit terrein mijne denkbeelden uit te spreken.

Maar wellicht zal het den heer THORBECKE aangenaam zijn, juist van zijnen bestrijder de verklaring te ontvangen dat 't door hem geleverde proefschrift eene keurige bijdrage bevat tot de oplossing van de vraagstukken, die ons verdeeld houden, en dat 't door hem eenmaal gekozen standpunt met frischheid en voorliefde is uitgewerkt.

Het geschrift bestaat uit drie hoofdstukken, waarvan het eerste handelt over de vereischen voor het ontstaan der verbintenis, — het tweede over den inhoud van de verbintenis tot schadevergoeding wegens onrechtmatige daad, — het derde (hetwelk ik niet het minst waardeer om de oorspronkelijkheid van gedachte, welke daarin doorstraalt) over de verantwoordelijkheid (schuld). Menig belangrijk vraagpunt wordt in deze bladzijden met grondigheid besproken, als: bijv. de onrechtmatige daad, voortspruitende uit het niet voldoen van eene verbintenis (bl. 13 volgg.); het wezen van het interesse (bl. 38 volgg.); de omvang der schadevergoeding (bl. 47 volgg.); de aansprakelijkheid van vader, moeder, schoolonderwijzer, enz. (art. 1403) voor toeval (bl. 101 volgg.).

En toch heeft de heer T. niet het gansche veld omgeploegd. Juist dezer dagen verscheen eene dissertatie over den invloed van publiekrechtelijke persoonlijkheid op de aansprakelijkheid; — voor een ander zal nog ter bewerking overblijven eene studie over het verband tusschen artt. 1401 en volgende met art. 1902 B. W. en andere bepalingen nopens het bewijs, in verband vooral met de jurisprudentie van den Hoogen Raad deswege.

Wat de heer THORBECKE geleverd heeft, is in ieder geval eene schoone proeve van juridischen blik, degelijke studie en kernachtige uitdrukking, eene gelukkige intrede in de praktische loopbaan, een werk, waarvan de wetenschap nut en de schrijver eere heeft.

G. BELINFANTE.

BERIGTEN VAN GEMENGDEN AARD.

ADVOCATEN EN PROCUREURS IN ENGELAND.

In het February-nummer van het Engelsche *Law Magazine* vindt men een breedvoerig artikel over de „zamensmelting van de twee takken van regtsbijstand,” waarvan wij, om de belangrijkheid, hier eene schets geven.

In het jaar 1837 telde men in Engeland en Wales 9719 Procureurs (*attorneys*) en soliciiteurs en 1434 Advocaten (*barristers*). In 1867 telden die beroepen respectivelijk 10,442 en 4,640, zoodat in dertig jaren tijds het getal advocaten meer dan verdriedubbeld is, terwijl dat der procureurs weinig of niet is toegenomen. Dertig jaren geleden was de verhouding tusschen procureurs en advocaten als zeven tot één, terwijl zij thans slechts twee tot één is.

Gezamenlijk tellen de beide takken dezer professie in Engeland en Wales dus ruim 15,000 personen, en over 't geheele Rijk kan men aannemen dat de regtskundige bijstand in al zijne onderdeelen door 70 tot 80 duizend personen vertegenwoordigd wordt. Die bijstand is onmiskenbaar in de latere jaren, niet alleen in getal, maar ook in maatschappelijke beteekenis verhoogd, ofschoon de verandering in den staat van den procureur zeker wel het opmerkelijkste is. Welke ook de maatschappelijke voorregten zijn, die de balie heeft bezeten, en nog bezit, zoo schijnt het ligchaam der procureurs toch het meestvermogende in den Staat.

Die tak van den regtskundigen bijstand wordt heden ten dage uit dezelfde klasse als de balie gerecruteerd. Hij is bemiddeld, heeft eene stelling in de zamenleving die met elken dag verbetert, en blinkt uit door intelligentie; ofschoon hij krachtig in de hoofdstad wordt vertegenwoordigd, zoo heeft hij toch ook eene even krachtige organisatie en band in de gewesten; aanzienlijk in getal, hebben de attorneys ook grooten staatkundigen invloed, terwijl zij met der daad voor eene aanmerkelijke waarde Staats-eigendom onder hunne berusting hebben.

Wat de Engelsche balie betreft, in den zin waarin dit woord gemeenlijk verstaan wordt, kan men hare geschiedenis niet hooger dan tot de dertiende eeuw doen opklimmen; want eerst na de Magna Charta werden de geregthoven blijvend te Westminster gevestigd, in stede van, gelijk vroeger, 's Konings persoon op zijne togten door het land te vergezellen. 't Was omstreeks denzelfden tijd, dat personen, niet meer van den geestelijken stand, als advocaten practiseerden en voor de hoven

optraden, en zich tot vereenigingen vormden, die deels tot leerscholen moesten strekken, deels tot lichamen tot behoud van de tucht onder hunne orde.

't Schijnt, dat deze professoren of practizijns voor het gemeenterecht te Oxford of in Cambridge waren uitgesloten, en dat zij zekere huizen aankochten, thans „de Inns of Court and Chancery” geheeten, en gelegen tusschen de City van Westminster, de plaats waar de Koning zijne gerechtshoven hield, en de City van Londen, ten einde alzoo gereedelijk toegankelijk te zijn, wanneer men hunne hulp noodig had.

Die vrijwillige vereenigingen werden door de gerechtshoven erkend, en aan hunne leden was het uitsluitend regt verleend, dat zij voor de registers in de hooge gerechtshoven werden gehoord. De registers gaven van tijd tot tijd, met toestemming van de optredenden voor de balie, bevelen in zaken van tucht. Zoo werd o. a. in 1557, van wege PHILIPS en MARIE, bepaald: „dat geen procureur zou worden toegelaten,” eene bepaling in 1574 scherper gemaakt. In 't eerste regeringsjaar van JACOBUS I werd bij een bevel, door Sir E. COKE geteekend, gelast: „dat voortaan niemand in de vereeniging van eenig *house of court* zou worden toegelaten die niet een gentleman van goeden huize was.”

Laatstgemeld bevel toont duidelijk aan hoe sterk de neiging in Engeland was het beroep van advocaat tot de hoogere standen der maatschappij te bepalen, zoo als te Rome in den tijd der koningen en de eerste tijden der republiek, toen het tot de klasse der patriciërs beperkt werd.

In het 12e jaar der regering van JACOBUS I werd, onder meerdere nieuwe bevelen, het volgende uitgevaardigd:

„Nademaal er voor altijd een verschil behoort te blijven bestaan tusschen een raadsman in regten, die de voornaamste persoon is na de sergeanten en registers in de bedeeeling van het regt, en procureurs en solliciteurs, die slechts personen van minderen aard zijn die hun ministerie verleenen, zoo wordt bevolen, dat voortaan geen gewone procureur of solliciteur tot een der vier *houses of court* zal worden toegelaten.”

Zoo waren dus de Inns of Court zamengesteld; zoo luiden de bevelen, die van de regering deswege waren uitgegaan; men kan uit deze schets opmaken, dat hunne organisatie eigenlijk die was van een private vereeniging of gilde, van een bijzonder uitsluitenden aard, in 't leven geroepen ten behoeve van innerlijke tucht en tot handhaving van zekere privilegiën.

Het beroep van procureur, hoezeer daarvan op eene onbepaalde wijs in verscheiden acten gewaagd wordt, kan men aannemen, dat reeds van het statuut van Westminster, van het jaar 1285, dagteekent. Bij dat statuut werd aan procureurs vergunning verleend bij de *afwezigheid* van partijen, ter vervolging of

verdediging, in eenige actie op te treden. De gewoonte om aldus door procureur te verschijnen werd weldra algemeen, doch dit oefende, bij de vermeerdering van hun getal, op hunne hoedanigheid juist niet den besten invloed uit. Immers, volgens eene acte van HENDRIK IV, in 1402 uitgevaardigd, „had zich een groot getal procureurs opgedaan, onkundig en niet in het regt ervaren, zoo als vroeger het geval was.” Ten einde in dit kwaad te voorzien, schrijft de acte voor, „dat de procureurs voor de registers zullen worden geëxamineerd, en naar bevind van zaken hunne namen op de rol zullen worden gesteld, en dat zij goed, deugdzzaam en wel ter faam zullen zijn, behoorlijk beëdigd en trouwhartig in de vervulling van hun beroep.”

Eene regeling van het hof van de Bank der Koningin van 1615 omschrijft de taak der procureurs te dier tijde aldus:

„Om stukken in te dienen en te verschijnen voor cliënten op de terechtzittingen in zulke zaken waarin zij als procureurs gesteld zijn voor de registers, en om gereed te zijn den raadsman van hunne cliënten en hunne meesters te dienen tot inlichting.”

Sedert is de werkring der procureurs alleraanmerklijkst uitgebreid. Zij treden thans op als makelaars of soort notarissen, inzonderheid ook als makelaars in den wissel, rentmeesters, ontvangers en wettelijke en vertrouwelijke agenten in familie-zaken. Eene reeks statutaire bepalingen heeft hunne bevoegdheid uitgebreid tot het uitsluitend vervullen van verschillende werkzaamheden voor alle gerechtshoven, en hun ook eenige verordeningen opgedragen, die het gemeene regt tot den werkring van den raadsman brengt. Zoo hebben zij de uitdrukkelijke vergunning erlangd, acten, overdragen en andere wettelijke instrumenten in gereedheid te brengen; zij, zoowel als de advocaten, treden op in de hoven voor de bankbreuken, en zelfs naar de bewoordingen van een onlangs uitgevaardigd statuut nemen zij daar zelfs een meer begunstigd standpunt in.

Dit is, in hoofdtrekken, de geschiedenis van den oorsprong der twee takken van den regtskundigen bijstand. De één een gilde of broederschap van lieden die tot maatschappelijke bedoelingen en beroepsbezigheden onderling verbonden zijn, en die uitsluitend tot zekere functiën geroepen worden en tot het uitoefenen daarvan bevoegd zijn; — de ander bestaan ontleenende krachtens statuten, zijn beroep uitoefenende onder het oog van de hooge gerechtshoven, terwijl de kring zijner pligten zich uitbreidt naar gelang van de veranderingen in de samenleving en de behoeften van den tijd, en ofschoon wezenlijk onderscheiden in eenige opzigten, met het andere beroep toch reeds vermengd en ineengesmolten.

Wat nu het kenschetsende van beide takken aangaat, de advocaat, als zoodanig, is niet verantwoordelijk voor verzuim,

noch voor onkunde, hoe groot ook, — twee ontzagelijke voorregten die hij boven zijn beroepsbroeder, den procureur, heeft. Ten einde tegen deze oogenschijnlijk groote voorregten op te wegen, kan de advocaat geen actie instellen, ten einde zijn honorarium te erlangen, ofschoon er eene uitdrukkelijke overeenkomst tusschen partijen besta. „Wij honden het daarvoor, zegt de Lord Opperregter ERLE in zekere zaak, dat eene belofte door een cliënt gedaan tot het betalen van geld aan een raadsman voor zijne optreding als advocaat, 't zij vòdr, 't zij gedurende, of na het regtsgeding geschied, geen verbindende kracht heeft.

De procureur heeft geen privilegie noch vrijstelling wegens het gewoon gevolg van verzuim of onkunde, maar heeft ook geen zoodanige onbevoegdheid als de evenvermelde om de betaling van zijn honorarium te erlangen. Hij is, gelijk alle Engelsche onderdanen, aansprakelijk, binnen de grenzen van zijn werkkring, voor alle zijne handelingen of verzuimen.

De taak van een advocaat bepaalt zich tot 1°. optreding in burgerlijke gedingen voor de hoven; 2°. in strafzaken; 3°. werkzaamheden in zijn kabinet, en daarmede in verband staande, voor regterlijke kamers.

Ten einde zich van een advocaat te kunnen bedienen, heeft de werkelijk litigerende partij heden ten dage een procureur noodig. Dit is geen voorschrift van de wet, maar de etiquette brengt dit mede. Er zijn daarop echter eenige uitzonderingen. Maar de heerschende dunk onder het publiek en bij de lieden van het vak is, dat een cliënt niet voegzaam een advocaat raadplegen of in dienst stellen kan, dan door middel van een procureur, en die dunk heeft tot de zoo goed als algemeenen regel aanleiding gegeven, dat men, in alle zaken, begint met zijne toevlugt tot den procureur te nemen. Die regel is van lieverlede zoodanig tot ontwikkeling gekomen, want er zijn nog uitstekende advocaten in leven, of eerst onlangs gestorven, die gewoon waren regtstreeks met hunne cliënten te handelen. Lord BROUGHAM zelf, die in 1824, ter zake van zijne voorgestelde hervormingen in het regtswezen, door eene vereeniging van procureurs bedreigd werd dat zij hem zijne praktijk zouden doen verliezen, wist zich boven die vereeniging te verheffen en verklaarde openlijk, dat hij als raadsman en advocaat zou optreden voor zoodanige cliënten als regtstreeks zijnen bijstand zouden komen inroepen. Hij werd in die verklaring behoorlijk ondersteund, en de hem vijandige procureurs moesten het veld ruimen.

De veranderingen in de wetgeving in de laatste jaren, alsook de toenemende handelsbeweging, de oprigting van allerlei maatschappijen enz. heeft vele werkzaamheden aan de procureurs doen opdragen, zelfs ten koste van den vroegeren werkkring van de advocaten. Daarbij zijn in den laatsten tijd beide takken

van regtskundigen bijstand uit dezelfde klassen der samenleving gerecruteerd.

„Het schijnt ons toe, zegt de schrijver dien wij volgen, dat de verrigtingen van die beide takken in haren aard onderscheiden zijn, dat de taak van den advocaat en die van den procureur twee groote afgescheiden vakken van menschelijke bedrijvigheid zijn. De zaak te bepleiten, is het werk van den advocaat, haar voor te bereiden, is dat van den procureur. — Het werk van den advocaat is uit zijnen aard van een hooger karakter dan dat van den procureur.” Nu betoogt de schrijver nogtans dat de voordeelen tusschen beide takken niet meer in behoorlijke evenredigheid staan, daar de procureurs de hoogste belooningen erlangen, en de advocaten de *half pence*. Van daar dat er in den laatsten tijd bij sommigen naijver, ja wrevel ontstaan is, en men veel van ontwerpen heeft gehoord om daarin eene verbetering tot stand te brengen. De heer JEVONS heeft zelfs (in de verslagen der commissie over de Inns of Court, reeds in 1855, en ook later) het denkbeeld vooruitgezet dat hij noemt de *amalgamation* van beide vakken; de regter HANNEN heeft ook een soortgelijk plan geopperd; doch het schijnt dat de kracht der gewoonte en het onbepaalde nog van bedoelde ontwerpen niet gedoogen zal de afscheiding van de tweeërlei taak te doen ophouden. Maar wel houdt men het er voor dat de voortdurende behandeling van het onderwerp tot eenige wijzigingen daaromtrent en tot betere afbakening van de twee vakken leiden zal. De gewoonte, thans in zwang gekomen, dat de advocaat zijne instructiën niet regtstreeks van zijnen cliënt aanneemt, behoort eigenaardig tot het Engelsch en Schotsch stelsel; in Frankrijk en Duitschland wordt, zoo men weet, de advocaat vaak regtstreeks door den cliënt in dienst gesteld, en hij bedient zich dan van een *avoué* of beveelt dien aan. Uit het Engelsch stelsel is voortgevloeid dat de procureur den advocaat in dienst stelt, en daartegen doen zich stemmen hooren, die anders voor 't behoud van de beide takken van den regtsbijsland zijn.”

GEREGTELIJKE STATISTIEK VAN NEDERLAND, OVER 1866.

De Minister van Justitie heeft onlangs den Koning aangeboden het verslag ten geleide van de GEREGTELIJKE STATISTIEK des Koninkrijks over 1866. Daaruit blijkt hoofdzakelijk:

Wat betreft de EERSTE AFDEELING, § 1, STRAFZAKEN BIJ DEN BURGERLIJKEN REGTER, dat zich in dat jaar heeft

voorgedaan eene vrij algemeene vermeerdering, en wel bij alle regterlijke collegiën en bij de kantongeregten, met uitzondering van het Hoog Militair Geregts-hof en van de krijgsraden, waar eene kleine vermindering van het getal zaken en van dat der beklagden heeft plaats gehad; terwijl bij de geregts-hoven de geringe vermindering van 13 beschuldigten is op te merken, waar tegenover echter staat gelijke vermeerdering van het getal der aangebragte criminele zaken. De grootste vermeerdering is waar te nemen bij de kantongeregten, en wel met 2966 zaken en 3095 beklagden, terwijl in 1865 die cijfers respectivelijk juist vrij aanzienlijk waren afgenomen. Bij de regtbanken bedroeg de vermeerdering 316 zaken en 402 beklagden. Laatste gemelde vermeerdering is echter grootelijks toe te schrijven aan het aanzienlijk grooter getal vervolgingen wegens overtreding der wetten en verordeningen ter zake van besmettelijke veeziekte. Opmerkelijk is daarentegen de algemeene vermindering bij de regterlijke collegiën van het getal der beklagden en der beschuldigten ter zake van gequalificeerden en van eenvoudigen diefstal. Eindelijk wordt opgemerkt, wat in het bijzonder het hooger beroep in strafzaken betreft, dat van dit beroep door de veroordeelden in eerste instantie weder minder gebruik is gemaakt dan in het jaar te voren. Deze vermindering is in de jongste jaren telkens waargenomen.

Wat den HOOGEN RAAD aangaat, er werden in 1866 aangebragt 296 zaken (40 meer dan in 1865); aanhangig waren nog 56, zoodat te behandelen waren 352 zaken, het hoogste getal sedert 1858. Afgedaan werden 236, in 7 werd afstand van voorziening gedaan, en hangende waren op ult^o. Dec. 109. Voorts werden 284 verzoeken om gratie behandeld.

De wijze van afdoening was in 1866 als volgt:

Van de 236 regterlijke uitspraken werden 77 vernietigd; derhalve is de verhouding ook nu weder gunstiger dan in het vorige jaar.

Ten opzigte van 144 zaken werd de eisch tot cassatie verworpen, en ten opzigte van 13 zaken werd het beroep niet-ontvankelijk verklaard, terwijl in 2 zaken het beroep werd vervallen verklaard. Ook dit jaar werd geen arrest van regsregeling uitgesproken.

Van de 66 behandelde voorzieningen van het Openbaar Ministerie zijn er 33, waarop vernietiging, 33, waarop verwerping, vervallenverklaring of niet-ontvankelijk-verklaring gevolgd is.

Door de elf PROVINCIALE GEREGTSHOVEN werd in raadkamer ter zake van *misdaad* naar de openbare terechtzitting verwezen een gezamenlijk getal van 628 beschuldigten, tegen welke werden opgemaakt 455 acten van beschuldiging.

In dit jaar wordt derhalve, in vergelijking met het vorige jaar, eene vermeerdering van criminele zaken ten bedrage van 13 acten van beschuldiging waargenomen, terwijl daarentegen het getal beschuldigten 13 minder bedraagt dan in het vorige jaar.

Deze cijfers wijzen dus, alles zamengenomen, geene ongunstiger uitkomsten aan dan over de twee laatst verloopen jaren het geval was. Daarbij moet nog opgemerkt worden, dat de vermeerdering van het getal der acten van beschuldiging, in vergelijking met het verminderd getal der beschuldigten, daaraan is toe te schrijven, dat over het algemeen nog minder acten van beschuldiging, die meer dan één beschuldigde te gelijk betroffen, zijn voorgekomen dan in 1865 (1). In de laatste dertien jaren is het getal der beschuldigten nooit zoo laag geweest als in 1866. Gemiddeld over het tienjarig tijdperk had men 513 acten van beschuldiging en 707 beschuldigten, zoodat in 1866 die cijfers respectivelijk 58 en 79 beneden het middengetal bleven.

Uit eene tabel blijkt, dat eenige vermeerdering, zoowel bij de misdrijven *tegen de eigendommen* als bij die *tegen de personen* zichtbaar is, terwijl daarentegen van de misdrijven *tegen de algemeene zaak*, in vergelijking met het vorige jaar, vermindering op te merken is, zoowel wat het getal der acten van beschuldiging als dat der beschuldigten betreft. Juist het omgekeerde had in 1865 plaats, terwijl voor 1864 hetzelfde verschijnsel als thans wordt waargenomen.

De vermeerdering van het getal misdaden *tegen de eigendommen* in 1866 moet hoofdzakelijk gezocht worden in het grooter bedrag der vervolgingen wegens *bedriegelijke bankbreuk*. Vermeerdering bij de rubriek: *misdad tegen de personen* is zichtbaar bij *valsche getuigenis*. Terwijl de vermindering van het getal misdaden *tegen de algemeene zaak* valt op te merken bij de rubrieken *rebellie* en *valscheid in openbaar* en *in onderhandsch geschrift*, welke drie laatste rubrieken van misdrijf in 1865 juist toege-
nomen waren.

Van de 628 criminele beschuldigten waren 519 van het mannelijk en 109 van het vrouwelijk geslacht; 608 hadden den ouderdom van 16 jaren en meer bereikt; terwijl er slechts 20 beneden dien leeftijd waren, namelijk 15 jongens en 5 meisjes; welke getallen, wat de beschuldigten beneden zestien jaren betreft, eene gunstiger verhouding opleveren dan in het vorige jaar.

In het gezamenlijk bedrag der beschuldigten komen de mannen voor ruim 82 pet., de vrouwen voor ruim 17 pet. in rekening, zoodat de verhouding tusschen de mannelijke en vrouwelijke beschuldigten dit jaar dezelfde is gebleven.

(1) Zoo stonden in 1865 niet minder dan 21 beschuldigten wegens *rebellie* bij éne enkele acte van beschuldiging voor het Hof in Noord-holland te regt, hetgeen in 1866 niet is voorgekomen.

De beschuldigten beneden de zestien jaren stonden, op 2 na, allen te regt wegens misdaad tegen de eigendommen, en wel wegens *gequalificeerden diefstal*. Dit verschijnsel doet zich telken jare voor.

Dezelfde opmerking kan jaarlijks omtrent de vrouwelijke beschuldigten van 16 jaren of daarboven gemaakt worden. Van de 107 beschuldigde vrouwen toch stonden dit jaar 88 of ruim 82 pct., dus 2 pct. minder dan in het vorige jaar, te regt wegens misdaden *tegen de eigendommen*.

Van de 501 mannen van zestien jaar of daarboven stonden te regt 80 of ruim 9 pct. wegens misdaden *tegen de algemeene zaak*, 43 of ruim 8 pct. wegens misdaden *tegen de personen*, en 412 of ruim 82 pct. wegens misdaden *tegen de eigendommen*. Wat eerstgemelden betreft, is dus de verhouding veel gunstiger dan in het vorige jaar, zijnde daarentegen het aantal beschuldigten onder de laatste hoofdrubriek met 7 pct. vermeerderd.

De *verhouding* der beschuldigten tot de *bevolking* geeft ééne van misdaad beschuldigde op de 5619 zielen. In 1865 was de verhouding 1 : 5450, in 1864 1 : 5156.

Van de 628 beschuldigten, in 1866 in raadkamer door de provinciale gerechtshoven naar de openbare terechtzitting *verwezen*, stonden er 73, alzoo ruim 11 pct. van de beschuldigten, in dat jaar nog niet te regt, welke verhouding weder ongunstiger is dan in het jaar te voren.

Wederspannig aan de wet werden verklaard 9 beschuldigten of ruim 1 pct. van de gezamenlijke beschuldigten, even als in de drie jaar te voren.

Vrijgesproken of *ontslagen van rechtsvervolging*, naar aanleiding van art. 210 van het Wetboek van Strafvordering, werden 48 of ruim 7 pct. der beschuldigten, derhalve 2 pct. minder dan in 1865.

Schuldig werden bevonden en *veroordeeld* 497 personen; veroordeeld werden met dezelfde qualificatie, als welke bij het arrest van teregtstelling aan de misdaad gegeven was, 461 personen; met veranderde qualificatie, doch behoud van het karakter van misdaad, 10; te zamen 471 veroordeelden wegens *misdad*. De overige 26 veroordeelden werden allen, met uitzondering van twee personen, aan wanbedrijf schuldig verklaard.

Het gezamenlijk getal der veroordeelden bedroeg 573, of 15 meer dan in het vorige jaar, waaronder 63, die, reeds in 1865 of vroeger naar de openbare terechtzitting verwezen, eerst in 1866 te regt stonden en veroordeeld werden. In verhouding tot de werkelijke bevolking des Koninkrijks in laatstgemeld jaar, bevond zich dus 1 veroordeelde op de 6159 zielen.

In 1865 was deze verhouding als 1 : 6261, in 1864 als 1 : 5757 zielen.

Van deze veroordeelden behoorden 480 tot het mannelijk en 93 tot het vrouwelijk geslacht; onder deze getallen zijn begrepen 18 jongens en 2 meisjes beneden de zestien jaren. De verhouding is als volgt: ruim 83 pct. mannen en ruim 16 pct. vrouwen, welke verhouding voor de vrouwen ook nu weder gunstiger is dan in het vorige jaar. Ook is die verhouding gunstiger voor de veroordeelden beneden *zestien jaren*, daar zij in 1865 bijna 9 pct., in 1866 slechts ruim 3 pct. bedroeg van het gezamenlijk getal der veroordeelden.

De mannen werden veroordeeld, ter zake van *misdrifft tegen de algemeene zaak*, voor ruim 9 pct.; *tegen de personen*, voor ruim 6 pct., en *tegen de eigendommen* voor ruim 63 pct. der gezamenlijke veroordeelden, terwijl de vrouwen in de laatste rubriek in rekening komen voor ruim 13 pct., en in de overige rubrieken te zamen voor 2½ pct. In vergelijking met het vorige jaar is dus de verhouding voor de vrouwen in de beide laatstgemelde rubrieken nagenoeg dezelfde gebleven en in de rubriek *misdrifft tegen de eigendommen* gunstiger geweest; terwijl die voor de mannen in deze rubriek daarentegen en in de rubriek *misdrifft tegen de personen* ongunstiger, maar in de rubriek *misdrifft tegen de algemeene zaak* gunstiger is, welke uitkomsten natuurlijk in verband staan tot het grooter of kleiner getal beschuldigten in de verschillende rubrieken van misdrifft.

Het getal veroordeelden tot de *doodstraf* bedroeg dit jaar 7, waarvan geene werd uitgevoerd.

De *tuchthuisstraf* van 10 tot 5 jaren werd ook dit jaar het meest, namelijk aan 104 veroordeelden opgelegd; die van 15 tot 10 jaren aan 12 veroordeelden; die van 20 tot 15 jaren is niet opgelegd. Dus zijn aan 116 personen of 20 pct. der gezamenlijke veroordeelden tuchthuis-straffen opgelegd, tegen 106 of 19 pct. der gezamenlijke veroordeelden in 1865 en 111 of ruim 18 pct. in 1864.

Ter zake van onwil of van afwezigheid van getuigen, voor welke misdrijven in het vorige jaar twee nieuwe rubrieken zijn opgesteld, werden in 1866 tien *geldboeten* uitgesproken.

Behalve laatstgenoemden zijn met *correctionnele straffen* gestraft 436 veroordeelden, zijnde 8 minder dan in 1865, en bedragende ruim 76 pct. van het gezamenlijk bedrag der veroordeelden, tegen 79 pct. in 1865.

Uit een der staten is thans beter, dan vóór het jaar 1864 het geval was, op te maken, welke soort van correctionnele straffen, gevangenis-straf of geldboete, of wel beide straffen te zamen, werd opgelegd; en de opgaven, dienaangaande verstrekt, duiden aan, dat, ten gevolge van veranderde qualificatie, bij aanneming

van het karakter van wanbedrijf, 26 enkele gevangenis-straffen en 2 gevangenis-straffen en geldboeten te zamen, doch geene afzonderlijke geldboeten zijn uitgesproken. Aan bijna 5 pct. der gezamenlijke veroordeelden zijn dus te dier zake correctionnele straffen opgelegd, of ruim 5 pct. minder dan in 1865.

Van de 446 veroordeelden tot correctionnele straffen ondergingen 213 of ruim 47 pct., en dus 23 meer dan in 1865, hunne gevangenis-straf in *eenzame opsluiting*. — 3 *politie-straffen*, zijnde enkele geldboeten, werden ook dit jaar door de hoven opgelegd.

Wegens wanbetaling der door de hoven opgelegde geldboete is, op grond van de wet van 22 April 1864 (*Stbl.* n°. 29), in 62 gevallen *subsidiare gevangenis-straf* uitgesproken. In 1865 had dit in 39 gevallen plaats.

Onder de veroordeelden bevonden zich 74 *recidivisten*, en wel 35 die vroeger wegens misdad en 39 die vroeger wegens wanbedrijf veroordeeld waren. De herhalingen staan tot de veroordeelingen als ongeveer 1:7; in 1865 was deze verhouding 1:11, in 1864 van 1:10.

De werkzaamheden der provinciale gerechtshoven in strafzaken, regt doende in hooger beroep, maken het onderwerp van eenen afzonderlijken staat uit.

Het getal arresten in *hooger beroep* bedroeg dit jaar 639, dus 151 meer dan in 1865, waarvan 237 na getuigenverhoor, ingevolge art. 247, tweede lid, van het Wetboek van Strafvordering, en 402 zonder getuigenverhoor.

Gedurende het jaar 1866 werden 75 eind-arresten in hooger beroep uitgesproken op de voorziening van den beklaagde alleen, 304 op die van het Openbaar Ministerie of den minister van Finantiën, en 260 op die zoowel van den beklaagde als van het Openbaar Ministerie of den minister van Finantiën. Voor 1865 waren deze getallen: 74, 178 en 236. De grootste vermeerdering wordt dus waargenomen bij de eind-arresten, in hooger beroep uitgesproken, op de voorziening van het Openbaar Ministerie of van de administratie alleen; terwijl het getal der gezamenlijke eind-arresten, in hooger beroep uitgesproken, bij alle hoven is toegenomen, met uitzondering van die in Gelderland en in Groningen.

Gedurende de laatste tien jaren (1857—1866) werden gevezen 5820 arresten in correctionneel appel, of gemiddeld ieder jaar 582.

In hetzelfde tienjarig tijdvak werden in eersten aanleg bij de regtbanken aangebragt 112,157 correctionnele zaken, hetgeen eene aan de laatstvoorgaande jaren bijna gelijkstaande verhouding oplevert van ruim 5 appellen op de 100 zaken in eersten aanleg.

In afwijking van hetgeen in vorige jaren werd aangenomen, strekte de meerderheid der arresten dit jaar niet tot bekrachtiging van de vonnissen der regtbanken, ook zelfs niet, wanneer daarbij in rekening gebragt worden de arresten, houdende vernietiging van vonnissen wegens informaliteit, doch overigens bevestiging van de door den eersten regter gegeven beslissing.

Het getal personen, dat in hooger beroep te regt stond, bedroeg dit jaar 792, dat is 169 meer dan in het vorige jaar.

Van de terechtgestelden ondergingen 97 preventieve gevangenzetting, en waren 695 op vrije voeten. Derhalve verschenen ruim 12 pct. preventief gevangenen voor den regter, of weder 2 pct. minder dan in het vorige jaar.

Van de door den eersten regter veroordeelde personen tot *gezamenlijke opsluiting* zijn 13 door de hoven tot *eenzame opsluiting* verwezen; van de door den eersten regter veroordeelde personen tot *eenzame opsluiting* zijn daarentegen 6 personen door de hoven tot *gezamenlijke opsluiting* veroordeeld.

Van de 293 verzoeken om gratie, in 1866 aanhangig of ingediend, waarop het advies der gerechtshoven werd gevraagd, zijn 79 verzoeken geheel of gedeeltelijk ingewilligd en 191 afgewezen; 23 bleven aanhangig.

Bij de **ARRONDISSEMENTS-REGTBANKEN** wordt, in vergelijking met de twee vorige jaren, vermeerdering van het getal zaken en beklaagden waargenomen.

In 1866 waren er 10,962 zaken en 13,737 beklaagden, en over het tienjarig tijdperk gemiddeld 11,215 zaken en 14,070 beklaagden per jaar; zoodat de cijfers voor 1866 niet onaanzienlijk minder bedroegen dan de gemiddelde.

Bij vergelijking met het jaar 1865 is het getal der zaken met 316 en dat der beklaagden met 402 vermeerderd. In 1865 had men daarentegen eene vermindering van 80 beklaagden, in 1864 871 zaken en 888 beklaagden.

Bij eene vergelijking van de uitkomsten in de bijzonderheden met die des vorigen jaars blijkt, dat de waargenomen vermeerdering van het gezamenlijk bedrag der misdrijven zich alleen ten aanzien van de misdrijven *tegen de eigendommen* doet gevoelen, terwijl het getal misdrijven onder de beide andere rubrieken is afgenomen. In het jaar 1863 zijn de misdrijven tegen de *personen* toegenomen. In het jaar 1864 werd daarentegen bij de drie hoofd rubrieken van misdrijf vermindering waargenomen. Voor het jaar 1865 zijn dezelfde uitkomsten als voor het jaar 1863 op te merken. Over het algemeen is het getal misdrijven tegen de *algemeene zaak* sedert 1862 afgenomen en dat der misdrijven tegen de *eigendommen* sedert 1863

voor het eerst weder toegenomen; ook dat der misdrijven tegen de *personen* is dan eens toe- dan weder afgenomen.

Bij de wanbedrijven tegen de *algemeene zaak* heeft eene vermindering plaats gehad van 368 zaken en van 369 beklagden.

Vermindering wordt hoofdzakelijk opgemerkt ten aanzien der overtredingen van de wetten en verordeningen betreffende de *provinciale of gemeente-belastingen* (met 259 zaken en 284 beklagden), zijnde deze rubriek sedert 1863 jaarlijks afgenomen; betreffende de *nationale militia* (met 100 zaken en 101 beklagden), zijnde deze in het vorige jaar juist vrij aanzienlijk toegenomen; den *burgerlijken stand*, de *huishouding en tucht op de koopvaardij-schepen* (ook in het vorige jaar afgenomen), het *koopen van militaire kleedingstukken zonder vergunning*, die in het vorige jaar eenigzins toegenomen waren. Vermeerderd is daarentegen o. a., hoewel in geringe mate, het getal zaken en beklagden wegens *bedelarij en landlooperij* (met 66 zaken en 115 beklagden), zijnde deze rubriek sedert 1862 juist steeds afnemende geweest; ter zake van *belediging van of geweldpleging tegen bedienende beambten of ambtenaren in functie* (met 28 zaken en 31 beklagden); ter zake van overtreding der wetten en verordeningen betreffende de *uitoefening der geneeskunde* en het *gebruik der spoorwegen* (met 29 zaken en 30 beklagden). Ook de drie laatstgemelde rubrieken waren in het vorige jaar afgenomen.

De vermindering der misdrijven tegen de *personen*, ten bedrage van 285 zaken en 334 beklagden, is voornamelijk te weeg gebracht door de afneming van het getal der *eenvoudige mishandelingen* met 221 zaken en 275 beklagden, welke rubriek in het vorige jaar toegenomen was met 100 zaken en 163 beklagden; door de afneming van het getal der gevallen van *hoon en scheldwoorden* en van *laster*, welke beide rubrieken daarentegen in het vorige jaar eenigzins waren toegenomen.

De waargenomen vermeerdering van het getal misdrijven tegen de *eigendommen*, ten bedrage van 969 zaken en 1105 beklagden, moet bijna geheel gezocht worden in de groote toeneming van de vervolgingen ter zake van overtreding der wetten en verordeningen *tot afwending en wering van besmettelijke veeziekten* (met 1102 zaken en 1317 beklagden), welke rubriek reeds in het vorige jaar eene toeneming van 99 zaken en 114 beklagden opleverde. Vermeerderd zijn ook, hoewel in zeer geringe mate, de vervolgingen wegens *bedriegelijke opligtig* en wegens *misbruik van vertrouwen*. Verminderd zijn daarentegen de *gequalificeerde diefstallen* (met 61 zaken en 101 beklagden) en de *eenvoudige diefstallen* (met 97 zaken en 151

beklaagden); terwijl eerstgemelde rubriek in het vorige jaar juist toegenomen was.

Wat *geslacht*, *ouderdom* enz. betreft, bevonden zich onder de 13,737 beklaagden 11,397 mannen en 2340 vrouwen. Van de mannen waren 641 en van de vrouwen 150 beneden de zestien jaren. De mannen komen bijna voor tot 83 pct., de vrouwen voor ruim 17 pct. onder de gezamenlijke beklaagden; eene verhouding, die in het voorgaande jaar voor de mannen bedroeg ruim 81 pct. en voor de vrouwen ruim 18 pct.

De beklaagden beneden de zestien jaren komen voor ruim 5 pct. van het geheel in rekening; eene verhouding, welke iets gunstiger is dan die van het vorige jaar. *Bedelarij*, *overtreding* op het stuk der *belastingen*, *eenvoudige mishandeling* en *diefstal* waren als gewoonlijk de feiten, waarvoor zij ook dit jaar voornamelijk te regt stonden.

Tot de bevolking des Koninkrijks staan de 13,737 beklaagden als 1 : 256; eene verhouding, die iets ongunstiger is dan die van het vorige jaar.

Vrijgesproken of *ontslagen van rechtsvervolging* werden 2087 beklaagden, en nog bovendien 101 op grond van art. 66 van het Strafwetboek, als hebbende gehandeld zonder oordeel des onderscheids, hetgeen te zamen eene verhouding oplevert van ruim 15 pct. vrijgesprokenen of ontslagenen op de gezamenlijke beklaagden, zijnde nagenoeg 2 pct. meer dan in het vorige jaar.

Het verschil tusschen het aantal vrijspraken bij de hoven en bij de regtbanken, waarop in vroegere verslagen gewezen werd, doet zich ook thans voor, welk verschil dit jaar weder veel grooter is dan in 1865.

Veroordeeld werden 11,505 of ruim 83 pct. der beklaagden, welke verhouding dus ruim 2 pct. minder is dan die voor het vorige jaar. Onder de veroordeelden komen de mannen in rekening voor 9478 of ruim 82 pct. en de vrouwen voor 2027 of ruim 17 pct. Deze verhouding is derhalve voor de mannen weder iets ongunstiger dan in het vorige jaar.

Den ouderdom van zestien jaren hadden nog niet bereikt 594 of ruim 5 pct. der veroordeelden, dus nagenoeg zooveel als in de beide vorige jaren.

Tot *correctionele gevangenisstraf* werden veroordeeld 7143 personen of ruim 62 pct. van het gezamenlijk bedrag der veroordeelden. Ten vorigen jare was deze verhouding 64 pct., in 1864 66 pct. en in 1863 63 pct.

Onder de veroordeelden tot gevangenis-straf komen 6804 of ruim 95 pct. voor, welke tot één jaar of minder werden veroordeeld, dus 2 pct. minder dan in de drie laatste jaren. Van deze werden 2576 of ruim 36 pct. veroordeeld om hun

straf tijd in *eenzame opsluiting* te ondergaan. In 1858 was deze verhouding slechts van 17 pct., in 1859 van 19 pct., in 1860 van 20 pct., in 1861 van 21 pct., in 1862 van 22 pct., in 1863 en 1864 van 31 pct., in 1865 van 33 pct.; vermeerdering in de toepassing der cellulaire straffen had dus met 3 pct. plaats. Van bovengemelde cellulair veroordeelden werden er 161 of ruim 6 pct., dus 1 pct. minder dan in het vorige jaar, tot eenzame opsluiting van langer dan zes maanden verwezen.

Van de veroordeelden tot correctionnelle gevangenis-straf zijn ruim 2 pct. of 178 personen tot gevangenis-straf van *meer dan één jaar*, in gezamenlijke opsluiting te ondergaan, verwezen, welke verhouding gelijk staat met die van het vorige jaar.

Van de 7143 veroordeelden tot correctionnelle gevangenis-straf zijn 1703 of ruim 23 pct. *te gelijker tijd* tot *geldboete* verwezen, in die gevallen namelijk, waarin de regter deze beide tegen hetzelfde feit bedreigde straffen toepaste. In het vorige jaar was de verhouding ruim 25 pct., in 1864 24 pct en in 1863 27 pct.

Tot *enkele correctionnelle geldboete* werden veroordeeld 2941 personen of, even als in het vorige jaar, ruim 25 pct. der veroordeelden in het algemeen. In 1864 bedroeg de verhouding der uitgesproken geldboeten tot het totaal bedrag der veroordeelden ruim 23 pct. en in 1863 ruim 22 pct.

Het totaal der tot *politie-straf* veroordeelden bedroeg een cijfer van 1410 personen of ruim 12 pct. van de gezamenlijke veroordeelden, derhalve 2 pct. meer dan in 1865.

Het totaal cijfer der zaken, van welke de regtbanken gedurende het jaar 1866 in eersten aanleg kennis namen, bedraagt 11,570 zaken.

Art. 463 van het Wetboek van Strafrecht en art. 20 der wet van 29 Junij 1854 (*Stbl.* n°. 102) werden, behalve op de meesten van bovengemelde veroordeelden tot politie-straf, nog op 4424 veroordeelden tot correctionnelle straf toegepast, derhalve te zamen op 5762 veroordeelden of ruim 50 pct. der gezamenlijke veroordeelden; de toepassing dezer wets-artikelen is mitsdien, in vergelijking met het vorige jaar, met 4 pct. toegenomen.

Op grond van art. 1 der wet van 22 April 1864 (*Stbl.* n°. 29) zijn 5398, en op grond van art. 8 dezer wet, namelijk meest in rijks-belastingzaken, 144 *subsidiare gevangenis-straffen* uitgesproken.

Ten aanzien van 1459 of ruim 77 pct. van de 1882 veroordeelden wegens bedelarij of landlooperij heeft de regter gebruik gemaakt van de bij art. 19 der wet van 29 Junij 1854 gegeven

bevoegdheid, en de overbrenging naar een *bedelaarsgesticht* of werkhuis bevolen.

De verhouding eindelijk der 357 *herhalingen van misdrijf* tot de veroordeelden in het algemeen was 3 pct., dus gelijkstaande met die in het vorige jaar. Ruim 83 pct. dezer herhalingen betroffen wanbedrijven.

Over het tienjarig tijdperk 1857—1866 werden als *misdaad* opleverende, krachtens artt. 120 en 119 Wetboek van Strafvordering, verwezen naar de procureurs-generaal 5494 zaken; naar de correctionnelle terechtzitting, volgens art. 119, lid 1, Strafvordering, 544 zaken, te zamen 6038 zaken, of gemiddeld voor ieder jaar 603 criminele zaken; welk laatste cijfer, over de 34 regtbanken van het Koninkrijk omgeslagen, een gemiddeld getal oplevert voor ieder arrondissement en iedere Regtbank van bijna 18 verwijzingen ter zake van misdaad in het jaar. Voor 1866 had men een totaal cijfer van 532 zaken, waarvan 505 naar de procureurs-generaal en 27 naar de correctionnelle terechtzitting; het totaal cijfer 532 is het geringste sedert tien jaren.

Door de gezamenlijke regtbanken eindelijk werd, blijkens de daaromtrent op een der staten voorkomende opgaven, behandeld een getal van 1473 *verzoeken om gratie*, hetgeen, in vergelijking met het vorige jaar, eene vermindering van 51 afgedane verzoeken oplevert. In 1866 bedroeg het getal ahangige en ingediende verzoeken 1628 tegen 1632 in 1865. Ook thans werd weder op de meerderheid der behandelde verzoeken in afwijzenden zin geadviseerd.

Het getal zaken, in 1866 door de KANTONGERECHTEN beregt, bedroeg 33,168 met 38,532 beklagden.

Bij de kantongerechten zijn de stratzaken dit jaar vermeerderd met 2966 zaken, waarin 3095 beklagden, tegenover de vrij aanzienlijke vermindering van 534 zaken en 1624 beklagden in het jaar te voren.

Wat *geslacht en ouderdom* betreft, komen onder de beklagden de mannen in rekening voor 86 pct., de vrouwen voor ruim 13 pct. Onder het gezamenlijk bedrag dezer beklagden komen die beneden de zestien jaren, ten bedrage van 2407 personen, voor ruim 6 pct. voor. De verhouding is voor laatstgemelden en voor de vrouwen boven de zestien jaren dus weder gunstiger dan in 1865; voor de mannen boven de zestien jaren daarentegen is zij ongunstiger.

Tot de *bevolking* des Koninkrijks staat het cijfer der beklagden als 1 : 91; in 1865 was die verhouding van 1 : 98, in 1864 1 : 93, in 1863 1 : 94 en 1 : 88 in 1862.

Van al de voormelde beklagden betaalden 7015 of ruim 18 pct. vrijwillig het *maximum* der verbeurde geldboete, ten

einde verdere vervolging der overtreding te voorkomen; werden 2286 vrijgesproken of ontslagen en nog 60, op grond van art. 66 van het Strafwetboek, te zamen dus 2346 of ruim 6 pct.; had bovendien ten aanzien van 252 of ruim $\frac{1}{2}$ pct. hetzij schorsing des gedings, onbevoegd-verklaring des registers of niet-ontvankelijk-verklaring van het Openbaar Ministerie plaats. Deze verhoudingen verschillen ook thans niet veel van die des vorigen jaars.

Het getal *veroordeelden* bedroeg 28,919 of ruim 75 pct. der beklaagden, zoedat de verhouding gelijk is aan die des vorigen jaars.

Onder die veroordeelden waren 24,695 of ruim 85 pct. van het mannelijk en 4224 of ruim 14 pct. van het vrouwelijk geslacht, hadden 2056 of ruim 7 pct. den ouderdom van *zesien jaren* nog niet bereikt. De verhouding voor de mannen was derhalve dit jaar weder iets ongunstiger dan ten vorigen jare.

Volgens de laatstelijk ingevoerde verdeling was de verhouding der veroordeelden onderling als volgt: 5843 of ruim 20 pct. ter zake van overtreding van den Code Pénal of andere wetten; 1033 of ruim 3 pct. wegens overtreding van algemeene maatregelen van inwendig bestuur, strafbaar krachtens art. 1 der wet van 6 Maart 1818 (*Stbl.* n°. 12); 1342 of ruim 4 pct. wegens overtreding van provinciale reglementen; 14,670 of ruim 50 pct. wegens overtreding van plaatselijke of andere verordeningen; 3301 of ruim 11 pct. wegens diefstal, voorzien bij art. 18 der wet van 29 Junij 1854 (*Stbl.* no. 102); en 2533 of ruim 8 pct. wegens overtreding op het stuk der jagt en visscherij; 197 of bijna 1 pct. wegens overtreding der keuren en politie-verordeningen van waterschappen, ingevolge art. 1 der wet van 12 Julij 1855 (*Stbl.* no. 102).

In vergelijking met het jaar 1865 is de verhouding ten aanzien der gezamenlijke veroordeelden wegens overtreding van plaatselijke of andere verordeningen met 3 pct. en die wegens overtreding van den Code Pénal of andere wetten met 1 pct. vermeerderd; daarentegen die wegens diefstal met 3 pct. en die wegens overtreding van maatregelen van inwendig bestuur met 1 pct. verminderd.

Wat den *aard der straffen* betreft, van de gezamenlijke veroordeelden zijn 24,289 of ruim 83 pct. tot *enkele geldboete* verwezen. Het getal der veroordeelden tot enkele gevangenis-straf bedroeg een cijfer van 4167 veroordeelden of ruim 14 pct. der gezamenlijke veroordeelden, dus 3 pct. minder dan in 1865, en dat der veroordeelden tot gevangenis-straf en geldboete te zamen 463 of ruim 1 pct. der gezamenlijke veroordeelden, zijnde dezelfde verhouding als in de vorige jaren.

Behalve het hierboven aangegeven getal van 2533 veroordeelingen wegens overtreding op het stuk der jagt en visscherij,

werden bovendien door de gezamenlijke officieren van justitie, krachtens art. 51 der jagtwet, nog 503 vervolgingen door middel van transactie afgedaan.

De stand der *herhalingen van misdrijf* was dit jaar bij de kantongeregten als volgt: veroordeeld werden, als hebbende zich vroeger reeds schuldig gemaakt aan *misdaad*, geen veroordeelde, aan *wanbedrijf* 75, aan *politie-overtreding* 830, te zamen 905 herhalingen van misdrijf of ruim 2 pct. der veroordeelden, welke in de termen vielen hetzij van art. 483 van den Code Pénal, hetzij, voor zooverre het de bestraffing gold van wanbedrijven, staande ter bevoegdheid der kantonregters, van art. 11 der wet van 29 Junij 1854. In 1865 was de verhouding 2 pct., in 1864 was zij 3 pct. der gezamenlijke veroordeelden.

Voorts vindt men in een der staten de gewone mededeelingen omtrent de verrigtingen der kantonregters als hulp-officieren, en namens den regter-commissaris, terwijl verder het getal en de wijze van afdoening worden vermeld van de *verzoeken om gratie*, waarop door de kantonregters advies werd uitgebragt. Het getal dier door de kantonregters uitgebragte adviezen bedroeg 1033, van welke 708 geheel of gedeeltelijk ingewilligd en 325 afgewezen zijn; 124 verzoeken bleven aanhangig, of 1 meer dan in het jaar te voren.

Ten slotte van de opgaven betrekkelijk de regtsbedeeling in strafzaken vindt men die omtrent de **KRIJGSRADEN**.

Bij de gezamenlijke **KRIJGSRADEN**, zoo te land als ter zee, werden aangebragt 334 *zaken* met 393 *beklaagden*, en derhalve 48 *zaken* en 35 *beklaagden* minder dan in 1865. De vonnissen in die *zaken* werden gedeeltelijk aan het Hoog Militair Gerechtshof ter approbatie ingezonden, gedeeltelijk werden zij bij het Hoog Militair Gerechtshof in hooger beroep behandeld; 229 vonnissen van Krijgsraden werden eenvoudig geapprobeerd.

Van de 393 *beklaagden*, waaronder 7 officieren voorkwamen, werden 23 *vrijgesproken* of *ontslagen van regtsvervolging*, 5 zijn ter terechtzitting verwezen naar den burgerlijken strafregter, en 5 naar de krijgstucht der disciplinaire bestraffing, 360 zijn veroordeeld, waaronder 6 officieren.

Van de veroordeelden werden 271 onder-officieren en manschappen, of 8 meer dan in 1865, schuldig bevonden aan misdrijven, waartegen bij de militaire wetboeken, en 6 officieren en 83 onder-officieren en manschappen, dus 30 minder dan in het jaar te voren, aan misdrijven, waarbij alleen bij de burgerlijke strafwetgeving is voorzien.

Desertie, *diefstal in de chambrée* en *insubordinatie* waren als gewoonlijk de feiten, waaraan de meeste veroordeelden zich schuldig hadden gemaakt.

Blijkens een staat werd in 1866 geen doodvonnis uitgesproken.

Uit dien staat ziet men nu ook weder dat in de laatstverloopen 10 jaren vele der bij de militaire strafwetgeving bedreigde straffen niet meer of hoogst zelden zijn opgelegd. Bepaaldelijk is dit het geval met de straffen, uit lichamelijke tuchtiging bestaande, met uitzondering nogtans van de bij de marine in gebruik zijnde straf van *laarzen*, wier toepassing dit jaar, voornamelijk ter zake van *desertie*, zelfs toegenomen is. Ook valt op te merken het nagenoeg in onbruik geraken van het *als schelm aan wal zetten* en van *het vervallen verklaren van den militairen stand*, als afzonderlijke hoofdstraffen, terwijl de straf van *cassatie*, als zijnde alleen toepasselijk op officieren, uit den aard der zaak zelden wordt uitgesproken. Eindelijk wordt ook thans weder opgemerkt, dat de kolom bestemd voor hen, die ter beschikking van het Departement van Oorlog zijn gesteld, sedert 1863 ledig staat, daar deze straf sedert de invoering der militiewet van 19 Augustus 1861 (*Stbl.* no. 72) vervallen is.

In 2 gevallen is daarenboven provoost-arrest opgelegd, ter vervanging der tegen het misdrijf bedreigde geldboete, en wel in één dezer gevallen aan een officier.

Art. 9 der wet van 29 Junij 1854 (*Stbl.* n°. 102), werd in 12, *art. 463 Code Pénal*, in verband met *art. 20* der evengemelde wet, eveneens in 12 gevallen toegepast. In 1865 waren deze getallen 25 en 15, in 1864 5 en 27.

Tegen 12 veroordeelden werden *herhalingsstraffen* uitgesproken en wel tegen één op grond van vroeger door den burgerlijken regter veroordeeld te zijn geweest, en tegen de overigen op grond van vroegere veroordeeling door den militairen strafregter.

Daarna komt het verslag tot AFDEELING II, BEDEELING DES REGTS IN BURGERLIJKE ZAKEN.

Omtrent deze afdeeling maakt de Minister de opmerking dat de statistiek betreffende die zaken, op nieuw eene vrij algemeene vermeerdering van aangebragte zaken gedurende het jaar 1866 doet kennen, met uitzondering van die bij de Hoven aangebragt, omtrent welke ook thans eene kleine vermindering van 4 zaken is waar te nemen.

Eerst komt in aanmerking de regtsbedeeling door den HOOGEN RAAD:

In het tienjarig tijdvak: 1857—1866, werden aangebragt 493 voorzieningen in *cassatie* in burgerlijke zaken, hetgeen gemiddeld 49 eischen in *cassatie* geeft voor ieder jaar, of

1 eisch in cassatie per jaar minder dan in het vorig tienjarig tijdperk.

Van deze voorzieningen zijn er in 1866 30 aangebragt tegen arresten der Provinciale Geregtshoven en 15 tegen vonnissen der Arrondissements-Regtbanken, terwijl op 1 Januarij van dat jaar aanhangig waren tegen arresten der Provinciale Hoven 16 en tegen vonnissen van de Arrondissements-Regtbanken 11 voorzieningen in cassatie.

In het geheel zijn bij den Hoogen Raad in 1866 aangebragt 75 zaken tegen 74 in 1865.

Door den Hoogen Raad werd dit jaar in 9 van de 42 uitspraken in burgerlijke zaken verwijzing uitgesproken; 31 eischen werden verworpen, 2 uitspraken zijn ten principale geccasseerd.

Van de 30 arresten der Provinciale Geregtshoven zijn er 5 vernietigd; van de vonnissen der Arrondissem.-Regtbanken 6.

In *hooger beroep* zijn bekrachtigd 4 uitspraken van het Geregts hof in Suriname. In twee voorzieningen tegen uitspraken van gemeld Hof werd ten principale regt gesproken en in 11 andere zijn interlocutoire arresten gewezen.

In *eersten aanleg* zijn 5 arresten, van welke 3 eind-arresten en 2 interlocutoire arresten, gewezen en werd in revisie 1 interlocutoir arrest uitgesproken.

Bij de Kamer van burgerlijke zaken zijn alzoo in het geheel 65 arresten gewezen tegen 55 in 1865 en bleven 124 zaken aanhangig, dus 11 meer dan in het vorige jaar.

In 3 zaken werd *afstand der voorziening* gedaan. De *verzoekschriften* bij den Hoogen Raad behandeld, waren van den volgende aard: Verzoeken om brieven van wettiging 18; brieven van *venia aetatis* 112; om kosteloos te procederen 6; van allerlei aard 52; te zamen 188.

Verlof tot *kosteloos procederen*, op grond van art. 865, *eerste lid*, van het Wetboek van Burgerlijke Regtsvordering, werd door den Hoogen Raad verleend in 2, geweigerd in 3 gevallen. Op grond van art. 874 is 1 verzoek toegestaan.

In 3 zaken was het tweede lid van art. 865 van toepassing.

De gevallen waarin, krachtens art. 872 van het Wetboek, door den Hoogen Raad eene kostelooze beschikking verleend werd, waren 23 in getal.

Bij de elf PROVINCIALE GEREGTSHOVEN werden aangebragt 194 zaken, waarbij komen 326 zaken, reeds vòòr 1 Januarij aanhangig, te zamen 520 zaken. Het *getal* der aangebragte zaken bedraagt dus 4 minder dan ten vorigen jare.

Het getal zaken vòòr 1 Januarij aanhangig, bedraagt 6 meer dan dat der zaken, welke op 1 Januarij 1865 reeds hangende waren; 182 van deze zaken, die reeds drie jaar of langer

aanhangig waren, kunnen echter grootendeels als door partijen verlaten worden beschouwd.

In *hooger beroep* wezen de Hoven 42 arresten van incidentelen, interlocutoiren, praeparatoiren aard en 138 eind-arresten, te zamen 180 arresten, dat is 11 minder dan in het vorige jaar.

In *eersten aanleg* wezen de Provinciale Geregtshoven 12 eind-arresten.

In 1866 werd één incidenteel of interlocutoir arrest in eersten aanleg uitgesproken.

Afgedaan werden bij arrest 150, door afstand van de instantie 41, te zamen 191 *zaken*, of 2 zaken minder dan in het jaar te voren.

Gedurende de tien laatst verlopen jaren werden 1766 *eind-arresten* door de Hoven uitgesproken, of gemiddeld in het jaar 176 arresten, dat is 16 gemiddeld door ieder Hof.

In het geheel bleven op 31 December 1866 bij de Hoven 329 zaken onafgedaan of 4 meer dan op ult^o. December des vorigen jaars.

Van de 23 verzoeken om *kosteloos te procederen* werden er 13 toegestaan en 10 geweigerd.

Er werden 6 verzoeken om kosteloze magtiging op grond van art. 872 Wetb. van Burg. Regtsv. verleend, 3 dergelijke verzoeken werden niet ingewilligd.

Verder volgden eindbeschikkingen op 35 requesten van anderen aard dan de bovengenoemde.

Bij de gezamenlijke ARRONDISSEMENTS-REGTBANKEN werd een getal van 4006 zaken aangebragt, hetgeen in vergelijking met het vorige jaar eene vermeerdering oplevert van 253 zaken.

Aanhangig was bovendien reeds vóór 1 Januarij 1866 een getal van 2774 zaken, waaronder er echter 1499 van 3 jaren of langer dagteekenden. Van deze laatste zal waarschijnlijk een groot getal nimmer worden voortgezet, noch door afstand der instantie van de rol verdwijnen. Onder deze aanhangig gebleven zaken bevonden zich 22, die niet op de rol waren ingeschreven.

In *hooger beroep* wezen de Regtbanken 7 vonnissen van incidentelen, praeparatoiren, interlocutoiren aard, en 50 eind-vonnissen, te zamen 57 uitspraken in hooger beroep, of 2 minder dan in het vorige jaar.

Van de eindvonnissen in hooger beroep strekten 22 tot bekrachtiging, 25 tot tenietdoening en 3 tot niet-ontvankelijkverklaring.

In *eersten aanleg* wezen de Regtbanken 984 incidentele, interlocutoire, praeparatoire vonnissen en 2900 eindvonnissen, te zamen 3884 uitspraken. Er werden dus 153 eindvonnissen

in eersten aanleg meer uitgesproken dan in het vorige jaar.

Afgedaan werden bij eindvonnis in eersten aanleg of in hooger beroep 2950 *zaken*, of 159 meer dan in 1865, door afstand der instantie 813, te zamen 3763 *zaken*. Onafgedaan bleven alzoo, met inbegrip dier *zaken* welke, sedert 3 jaren of meer aanhangig, meerendeels als door partijen verlaten zijn te beschouwen, 3017 *zaken* of 392 meer dan op 31 December 1865.

Gemiddeld over het tienjarig tijdvak 1857—1866 telt men 873 incidentele en ruim 2510 eindvonnissen voor ieder jaar, of jaarlijks ruim 99 uitspraken voor iedere Regtbank, tegen 97 uitspraken jaarlijks, gedurende het tienjarig tijdvak 1856—1865.

In 1864 bedroeg deze verhouding een getal van 95 uitspraken 's jaars voor iedere Regtbank.

Wat den aard der behandelde *zaken* betreft, daaronder komen voor 756 uitspraken in *zaken* van koophandel, 308 faillietverklaringen, 247 onder-curatele-stellingen en opheffingen daarvan, 109 echtscheidingen, 53 scheidingen van tafel en bed, 14 scheidingen van goederen, 31 uitspraken tot verkoop en toewijzing van in beslag genomen goederen; 24 vonnissen tegen ambtenaren van den burgerlijken stand, notarissen, enz. Slechts ééne uitspraak op voorzieningen tegen uitspraken van scheidsregters geschiedde.

Een getal van 18 *beslissingen van scheidslieden* werd, overeenkomstig de wet, ter griffie van de Regtbanken nedergelegd.

In kort geding gaven de Voorzitters der Regtbanken 21 uitspraken, dat is 3 meer dan ten vorigen jare.

Eindelijk werd verlof tot *kosteloos procederen* verleend in 714 gevallen, geweigerd in 130. In verhouding tot de aangebragte *rolzaken* kwamen alzoo ruim 20 pct. *admissiën pro deo* voor, of 6 pct. minder dan in 1865. Kostelooze magtigingen buiten regtsgeding werden verleend 1331, geweigerd 37.

6588 beschikkingen op request, van anderen aard dan de bovengenoemde, werden bovendien gegeven, dus 262 meer dan in het vorige jaar.

Bij de 150 KANTONGEREGTEN des Koningrijks werd een gezamenlijk bedrag van 8874 *zaken* aangebragt, waarbij nog komen 650 van vroegere dagteekening, te zamen alzoo 9524 te behandelen *zaken*.

Onder de aangebragte *zaken* vielen er 8 in de termen van art. 43 der wet op de Regterlijke Organisatie.

Vonnissen van incidentelen, interlocutoiren, praeparatoiren aard werden er uitgesproken 1171, eindvonnissen 7309, te zamen 8480 uitspraken.

Afstand der instantie werd gedaan in 1447 zaken. Langs dien weg of bij eindvonnis werd dus afgedaan een gezamenlijk bedrag van 8756 zaken of 554 meer dan in het vorige jaar, en er bleven mitsdien nog 768 zaken ter behandeling overig.

Eene vergelijking met het vorige jaar wijst een getal aan van 469 zaken, die dit jaar meer werden aangebragt, terwijl 435 vonnissen meer werden uitgesproken. In het vorige jaar bedroeg laatstgemelde vermeerdering 387 vonnissen, tegenover eene vermeerdering van 290 aangebragte zaken, in vergelijking met het jaar 1864.

In de laatste tien jaren werden bij de Kantongeregtten aangebragt 81,366 zaken of gemiddeld voor ieder jaar 8136, welke verdeeld over de gezamenlijke Kantongeregtten, ruim 54 aangebragte zaken geeft, gemiddeld voor ieder Kantongeregt in het jaar.

Over datzelfde tijdvak werden uitgesproken 10,681 incidentele vonnissen, of gemiddeld ruim 1068 in het jaar, 66,065 eindvonnissen of voor ieder jaar 6606, te zamen 76,746 of gemiddeld 7674 uitspraken in het jaar, welke, verdeeld over de 150 Kantongeregtten, voor ieder van deze jaarlijks geeft een getal van ruim 51 vonnissen, eene verhouding die 2 pct. meer bedraagt dan die in het vorig tienjarig tijdperk. Deze vermeerdering is voornamelijk ontstaan in de drie laatstverloopen jaren en betreft vooral de eindvonnissen.

Het getal requesten, ter verkrijging van toelating om *kosteloos te procederen*, bedroeg 1014, waarvan er 882 werden toegestaan en 132 afgewezen. De verhouding der kostelooze procedures tot de aangebragte zaken bedroeg dit jaar ruim 9 op de 100 rolzaken, of 2 pct. minder dan in het vorige jaar, toen, in vergelijking met 1864, deze verhouding met 1 pct. toegenomen was.

Kostelooze magtigingen buiten regtsgeding werden verleend 121, geweigerd 1.

De Kantonregters verleenden daarenboven 76 eindbeschikkingen van anderen aard dan de bovengenoemde.

Wat AFDEELING III, FAILLISEMENTEN betreft, in het jaar 1866 zijn door de gezamenlijke Regtbanken in het geheel 308 *failliet-verklaringen* uitgesproken, dat is 68 meer dan in het vorige jaar. Van de *failliet-verklaarden* waren 294 bijzondere personen en 14 vennootschappen onder eene firma; het jaar te voren 229 bijzondere personen en 11 vennootschappen onder eene firma. Voor zooveel betreft naamlooze vennootschappen, is in 1866 geene failliet-verklaring uitgesproken.

Overeenkomstig art. 888 van het Wetboek van Koophandel

werd tegen 2 failliet-verklaarden de vóór de failliet-verklaring uitgesproken lijfswang in stand gehouden.

Van al de gefailleerden werden 5 in bewaring gesteld, overeenkomstig art. 789, lid 1, Wetboek van Koophandel, en wel alleen bij wijze van gijzeling. Naar aanleiding van het 3e lid van gemeld art. werden 4 gefailleerden uit de bewaring ontslagen, en wel zonder borgtocht. — 2 verzoeken van gefailleerden om ontslag uit de gijzeling, volgens art. 890 Wetboek van Koophandel, werden toegestaan, één dergelijk verzoek is afgewezen.

Ter zake van *bankbreuk* werden in dit jaar 24 gefailleerden vervolgd, waarvan 6 reeds vóór 1866 waren failliet verklaard, en 18 in den loop van dat jaar failleerden; een hunner werd vervolgd wegens eenvoudige bankbreuk en de 23 overigen wegens bedriegelijke bankbreuk.

Een failliet-verklaarde werd, ter zake van laatstgemeld misdrijf, met twee medepligtigen veroordeeld.

Van de faillissementen in den loop des jaars 1866 geopend, werden er 218 uitgesproken op eigen aangifte, 84 op aangifte van schuldeischers en 6 op de vordering van het Openbaar Ministerie.

In het geheel was een getal van 813, tegen 707 in 1865, faillissementen *aanhangig*, waarvan, gelijk reeds boven gezegd is, 308 in den loop des jaars werden uitgesproken, en de overige 505 reeds van vroeger, ja enkele sedert het jaar 1838 dagteekenden. Sedert meer dan drie jaren waren aanhangig 328 (1) faillissementen, sedert meer dan twee jaren 29, sedert meer dan één jaar 35, sedert meer dan zes maanden 51 (2) en sedert zes maanden of minder 62. In vergelijking met het vorige jaar is dus, wat het aantal der vóór 1866 aanhangige faillissementen betreft, weder; eenige vermeerdering op te merken.

Van het gezamenlijk getal der aanhangige faillissementen werden er dit jaar *afgedaan* 245, namelijk 120 door accoord, 118 door vereffening der betrekkelijke boedels, 5 op andere wijzen (3), en 2 door te-niet-doening der failliet-verklaringen na verzet of hooger beroep.

Onafgedaan bleven alzoo 568 faillissementen, namelijk 346

(1) Onder dit getal bevindt zich een in 1862 heropende kennelijk onvermogene boedel, die in 1866 vereffend werd.

(2) Onder dit getal bevindt zich een in staat van kennelijk onvermogen verklaarde boedel, die in dat jaar onafgedaan bleef.

(3) De Regtbank gelastte namelijk den verkoop van alle roerende goederen, ontsloeg de curators en verklaarde dat er geen termen bestonden om verder voort te procederen.

wegens gebrek aan genoegzaam actief en 222 om andere oorzaken. De 346 wegens gebrek aan voldoende actief onafgedaan gebleven faillissementen zullen waarschijnlijk meerendeels onafgedaan blijven.

Het getal der onafgedaan gebleven faillissementen bedroeg 63 meer dan in het vorige jaar, niettegenstaande 43 faillissementen meer zijn afgedaan.

Een overzicht van de afgedane en niet afgedane faillissementen gedurende de laatste zeven jaren geeft de volgende staat:

JAARTAL.	Gedurende elk jaar uitgesproken.	AFGEDAAN DOOR			Onafgedaan gebleven
		Accoord	Vereffening	Tenietdoening	
1860	204	79	107	1	347
1861	191	81	83	3	379
1862	222	111	92	1	396
1863	194	85	120	3	388
1864	197	84	94	"	407
1865	240	108	92	"	505
1866	308	120	118	2	568

Voorts blijkt dat het actief in de in 1866 afgedane faillissementen bedroeg eene som van minder dan f 2500 in 175, van f 2500 tot f 5000 in 34, van f 5000 tot f 10,000 in 6, van f 10,000 tot f 25,000 12, van f 25,000 tot f 50,000 in 4, en van meer dan f 50,000 eveneens in 4 faillissementen.

Eindelijk valt nog op te merken dat in deze statistiek verstaan wordt, onder *aanhangige* faillissementen, diegene, die sedert 1 Januarij 1838 en later aanhangig waren gebleven; onder afdoening door *accoord*, de in kracht van gewijsde gegane homologatie van het accoord, overeenkomstig artt. 848 en 849 Wetboek van Koophandel; onder afdoening door *vereffening* na de verklaring van insolventie, de sluiting der rangregeling (artt. 865 en 866 van genoemd Wetboek); onder *uit te deelen actief*, het actief, dat bij de homologatie van het accoord (art. 849 Wetboek van Koophandel) of volgens de rangregeling (artt. 862, 865 en 885 Wetboek van Koophandel) in den boedel, ter uitdeeling aan de schuldeischers, mogt blijken beschikbaar te zijn.

Van de 813 failliet-verklaringen, in dit jaar aanhangig, werden er 38 uitgesproken na *oproeping* en *met verhoor van den schuldenaar*, en 57 *zonder zoodanig verhoor*. Dit jaar werd ééne failliet-verklaring *vernietigd* ten gevolge van verzet van den schuldenaar en ééne ten gevolge van diens ingesteld hooger beroep. Geen

hooger beroep werd dit jaar ingesteld van geweigerde of vernietigde failliet-vorklaringen.

Inventarisatiën hadden er in het geheel 322 plaats, namelijk 226 zonder verzegeling en wel 105 notarieel en 121 onder 's hands, terwijl 96 inventarisatiën ten overstaan van den Kantongeregter na verzegeling, ingevolge art. 799 Wetboek van Koophandel, geschiedden. Alle de 120 door de schuldeischers aangenomen accoorden werden door de Regtbanken *gehomologeerd* en wel zonder verzet.

In 2 faillissementen is cessie van boedel gedaan.

Van de 120 door accoord afgedane faillissementen kan slechts omtrent 118 worden opgegeven, welk bedrag aan de schuldeischers als *dividend* is aangekomen.

In 32 dezer faillissementen is slechts minder dan 10 pct. kunnen uitgekeerd worden; in 66 faillissementen is een bedrag van 10 pct. tot 25 pct. ten bate der crediteuren gekomen; in 18 een bedrag van 25 pct. tot 50 pct. en in 2 faillissementen van 50 pct. tot 75 pct. Boven 75 pct. werd niet uitgekeerd. Alles zamengenomen zijn deze uitkomsten dus ongunstiger dan in het vorige jaar.

Omtrent de 118 door *vereffening des boedels* afgedane faillissementen kunnen de volgende opgaven dienen, aangaande het aan de crediteuren aangekomen dividend; in 80 faillissementen is minder dan 10 pct. uitgekeerd; in 31 boedels van 10 pct. tot 25 pct.; in 5 van 25 pct. tot 50 pct.; in geen van 50 pct. tot 75 pct. en in 2 meer dan 75 pct.

Onder deze opgaven komen niet voor de 5 hierboven vermelde, noch bij accoord noch door vereffening, afgedane faillissementen, in welke de schuldeischers noch de curators eenige waarden ontvingen.

Eene vergelijking tusschen de uitkomsten van deze beide wijzen van afdoening der faillissementen doet ook thans weder zien dat, door elkander genomen, aan de schuldeischers een hooger dividend, ten gevolge van accoord, dan ten gevolge van vereffening van boedels werd uitgekeerd.

Wat aangaat de *verhouding van de kosten der vereffende faillissementen tot het uit te deelen actief*: in 14 faillissementen bedroegen de kosten minder dan 10 pct. van het actief; in 20 van 10 pct. tot 25 pct.; in 31 van 25 pct. tot 50 pct.; in 15 van 50 pct. tot 75 pct. en in 38 vorderden de kosten meer dan 75 pct. van het actief.

De verhouding is dus over het algemeen nog ongunstiger dan in vorige jaren.

Er kwam dit jaar weder 1 *heropening der vereffening* voor, ingevolge art. 886 en volgende van het Wetboek van Koophandel, welke vereffening dit jaar onafgedaan bleef.

In den loop van 1866 werden 27 *rehabilitatiën* verleend, waarvan 22 te gelijk bij de homologatie van het aangenomen accoord, krachtens art. 850, en 3 later afzonderlijk verzocht, ingevolge art. 892 van bovengenoemd Wetboek, welke zonder verzet werden verleend. — 2 verzochte rehabilitatiën werden geweigerd, zonder dat daartegen verzet was gedaan.

DE PREVENTIEVE GEVANGENIS IN BELGIË.

De Minister van Justitie in België heeft onlangs aan den Senaat aldaar overgelegd eene opmerkelijke statistiek over de preventieve gevangenis.

Die statistiek loopt over twee tijdperken, elk van vier jaren, als: 1843—47 (ministerie van den heer D'ANETHAN), en van 1861—65 (ministerie van den heer TESCH).

1843—47.

1861—65.

Vrijgesproken door de correctionnelle regtbanken:

Na 3 tot 6 maanden gevangenhouding . . .	32
Na langer dan 6 maanden	3
Totaal	35

Na 3 tot 6 maanden gevangenhouding	6
Id. na langer dan 6 maanden	—
Totaal	6

Ontslagen door de Kamer van in-beschuldigingstelling:

Na 3 tot 6 maanden gevangenhouding	27
Na langer dan 6 maanden	11
Totaal	38

Na 3 tot 6 maanden gevangenhouding	8
Id. na langer dan 6 maanden	1
Totaal	9

Vrijgesproken door het hof van assises:

Na 3 tot 4 maanden gevangenhouding	99
Na 4 tot 5 maanden	101
„ 5 „ 6 „	69
„ 6 „ 9 „	91
„ 9 maanden tot 1 jaar . .	17
„ 1 jaar en langer	14
Totaal	391

Na 3 tot 4 maanden gevangenhouding	64
Na 4 tot 5 maanden	23
„ 5 „ 6 „	15
„ 6 „ 9 „	11
„ 9 maanden tot 1 jaar . .	2
„ 1 jaar en langer	8
Totaal	123

De heer ALTÉRIC ALLARD, hoogleeraar te Gend, heeft onlangs in het licht gegeven: *Histoire de la justice criminelle au XVIIe siècle*. Dit werk was oorspronkelijk in den vorm eener verhandeling, die in 1866 door de Académie des sciences mor. et pol., in Frankrijk, op een verslag van den heer FAUSTIN HÉLIE, bekrond werd. De schrijver heeft, gebruik makende van de raadgevingen van dien regter, zijn arbeid aan eene strenge herziening onderworpen en het veelzins aangevuld. De heer ALLARD heeft tot zelfs van zeer jonge geschriften over zijn onderwerp partij getrokken. Daarom te meer bevreemdt het een beoordeelaar in de *Belg. Judic.*, dat de heer ALLARD zich bijkans tot uitsluitend fransche en latijnsche werken voor zijn arbeid bepaald heeft, en niet of weinig de deutsche schrijvers over het onderwerp heeft geraadpleegd, zoo als b. v. STEIN, de schrijver van de *Französische Staats- und Rechtsgeschichte*, van WARNKÖNIG, reeds in 1846 uitgekomen. De heer STEIN behandelde toch juist hetzelfde onderwerp, tot het begin der fransche omwenteling. Ook zou de raadpleging ook van de deutsche bronnen den heer ALLARD van zelve er toe hebben gebragt, van den beruchten belgischen *Reinaert de Vos* partij te trekken, waarvan o. a. MAURER, in zijne „Geschiedenis van de mondelinge en openbare strafvordering in Duitschland” (Heidelberg 1824) gewaagt, en waarvan ’t gewigt niet ontsnapt was aan den onvermoeiden „opspoorder” der belgische oudheden RAEPSAET. Maar ook FAUSTIN HÉLIE en het fransche Instituut hebben aan die bronnen niet gedacht, noch bij het uitschrijven der vraag, noch bij het beoordeelen van ’t antwoord.

Hoe ’t zij, het werk van den heer ALLARD is daarom toch een allerbelangrijkst boek. Hij heeft het in vier gedeelten, van zeer ongelijken omvang, gesplitst. Het eerste is eene soort geschiedkundige inleiding, waarin de staat der criminele jurisdictiën van haren oorsprong tot het einde der XVe eeuw wordt nagegaan. In afzonderlijke hoofdstukken wordt ontvouwd wat, gedurende dat voorbereidend tijdvak, de heerlijke regtspraken, de justitie des konings, zoowel gewoon als buitengewoon, en de gelijktijdige justitie voor kerk en gemeenten waren. Zeer breedvoerig heeft de schrijver, uit de bronnen zelve, vooral het gemeenteregt behandeld.

In het tweede gedeelte doet de schrijver kennen, welke oorzaken aanleiding hebben gegeven in de XVIe eeuw de geheime procedure te doen aannemen en ontwikkelen.

Het derde gedeelte, dat als het gewigtigste te beschouwen is, omvat de kritische behandeling van de geheele strafvordering in de XVIe eeuw en eindigt met eene synthetische waardering van het stelsel. Behalve het eigenlijk onderwerp, behandelt de schrijver ook het asyiregt, de gevangnissen, de

pijnbank, de processen tegen ketters, tovenaars en het regt van gratie. Hij volgt daarbij nagenoeg de volgorde, door DAMHOUDER in acht genomen.

In het vierde gedeelte gaat de schrijver de literatuur van het strafregt na, sedert de herstelling van het romeinsch regt tot in de XVIIe eeuw; een belangrijke arbeid, die besloten wordt met een algemeene lijst van de regtsdoctoren, die bijgebracht zijn, 't zij in de werken der criminalisten van de XVIe eeuw, 't zij door den schrijver zelf. Zoo vindt men meer dan vijf honderd regtsgeleerden herinnerd, die over de regterlijke instellingen of over de strafvordering hebben geschreven. Het werk van den heer ALLARD, dat ook door stijl uitmunt, zal een vraagbaak blijven.

„*Legislazioni comparate al Codice penale italiano in ordino alfabetico analitico*” is de titel van een 4° werk, uitgegeven door den heer MARTINO SPECIALE COSTARELLI, advocaat bij het hof van cassatie en lid van het italiaansche parlement. Het zal niet alleen ten nutte strekken van zijn vaderland en de commissie, die belast is met den voorbereidenden arbeid voor een nieuw wetboek van het koninkrijk Italië; maar het kan ook als van algemeen belang worden beschouwd, daar het een gemakkelijke leidraad biedt voor alle transalpynsche en isalpynsche criminalisten. Niet alleen dat het de vergelijkingen bevat met het vroegere en latere strafregt der italiaansche Staten, maar ook met de fransche wetgevingen vòòr den Code Pénal van 1810 en zelfs het ontwerp van dien Code en de herzieningen daarvan op verschillende tijdstippen, als 1832, 1848 en 1 Junij 1863; — voorts met de ontwerpen in België, Nederland, vele Staten van Duitschland, in Spanje, Brazilië en andere vreemde Staten.

In het jaar 1867 is te Florence van wege het depart. van binnenl. zak. uitgekomen de gevangenis-statistiek van 1862-65. Die statistiek, door een rapport van den algemeenen directeur der ital. gevangnissen, JOSEPH BOSCHI, toegelicht, is zeer uitgebreid; het innerlijk gehalte beantwoordt echter aan den omvang. Het rapport is zeer stelselmatig opgesteld, ter opheldering van de 92 daarbij gevoegde staten, die loopen:

- 29 over de eigenlijke strafinrigtingen, *case di pena*,
- 2 „ „ huizen van justitie,
- 55 „ „ „ „ bewaring voor minderjarigen,
- 6 „ „ stichtingen (*instituti pii*).

Deze arbeid bevat zeer belangrijke bouwstoffen voor iederen vriend der hervorming van het gevangeniswezen.

De tijd van afzonderlijke pogingen op dit en ander gebied

is voorbij, merkt te regt dr. G. EBERTY, in het jongst verscheenen nummer van de *Strafger.-Zeit.* aan. De beschaafde volken maken als ééne familie uit. Met de ontwikkeling van de vrijheid der steden gingen in Italië de voorzorgen voor de gevangenen hand aan hand (vergel. BELTRANI, *sul governo e sulla riforma delle carseri*, hoofd. 4).

„Opmerkelijk is 't — zegt de heer EBERTY met veel juistheid — vond het streven van den geest in Italië (in de 16e eeuw) in geen ander germaansch land zoo veel sympathie als in de Nederlanden. In de schoone kunsten, in de taal en geschiedenis en rechtsbeoefening traden deze als mededingers van de Italianen op, maar niet minder in het edel pogen der menschlievendheid. Zoo werd, omstreeks het einde der 16e eeuw, te gelijk met de oprigting van soortgelijke gestichten in Italië, het tuchthuis te Amsterdam gegrondvest. De vlugt, die de vrijheid der gemeenten in beide landen genomen had, was zeker de voorname aanleiding tot het aanwakkeren van den geest, in al die rigtingen.

„Maar veel belangstelling wekte in den aanvang der 18e eeuw de stichting van het tuchthuis van St. Michael, te Rome, oorspronkelijk slechts voor jeugdige misdadigers bestemd. Grootsoch is het opschrift voor dat huis: *Parum est coercere improbos poena nisi meliores efficias disciplina.*

„Hierdoor werd een gewichtig uitgangspunt tot ontwikkeling van het gevangeniswezen gegeven, waaraan Italië voortdurend is getrouw gebleven. Reeds omstreeks het midden der 18e eeuw heeft VICO in zijn *de uno universi juris principio et fine uno* het beginsel der verbetering als grondslag der strafaangenomen. En tegen het einde der 18e eeuw was het de markies BECCARIA, die de grondstellingen van MONTESQUIEU en ROUSSEAU naar Italië overplante, met goed gevolg de pijnbank aantastte en den strijd tegen de doodstraf ondernam, die thans allerwege aan de orde van den dag is.

„BECCARIA was een volgeling van DESCARTES; hij ging van een afgetrokken idealisme uit, dat, daar de beoefening van de natuur en de geschiedenis hem niet genoegzaam ter zijde stonden, slechts gedeeltelijk gevolg verschaffen kon. Maar hij riep een bloeitijd voor de beoefening van het italiaansch strafregt in 't leven, die nog niet vervlogen is en in veelsoortigheid van vruchtbaren arbeid zeker dien van alle landen overtreft. (Men vergel. hieromtrent het werk van PESSIVA, *dei progressi del diritto penale in Italia nel secolo XIX.*)”

THEMIS, REGTSKUNDIG TIJDSCHRIFT.

TWEEDE VERZAMELING,

Zestiende Deel,

DERDE STUK.

STELLIG REGT (NEDERLANDSCH).

BURGERLIJK REGT EN REGTSVORDERING. — *Wat is de invloed van eene vergunning verleend ingevolge het Kon. besluit van 31 Jan. 1824, op de civiele acties der bureu, door Mr. S. J. FOCKEMA ANDREAË, Advocaat te Beetsterzwaag.*

In mijn academisch proefschrift (1) besprak ik met een woord de vraag, in hoeverre de autorisatie der administratieve macht tot oprichting eener fabriek van invloed is op de burgerlijke acties, welke uit schade, door die fabriek aan naburige erven toegebracht, zouden kunnen voortspruiten. Ik wil trachten de meening die ik daar uitsprak nader uiteen te zetten.

Vooraf echter nog een woord over de stelling, die ik in mijne geheele proefschrift door trachtte te verdedigen, dat eigendom uit zijn aard niet is een onbeperkt recht.

Dat woord komt mij te meer wenschelijk voor, omdat in eene recensie van mijn proefschrift in de *Nieuwe Bijdragen*

(1) Beschouwingen over bureu-recht. Leiden. v. d. Hoek. 1868.

voor *Rechtsgeleerdheid en Wetgeving* (Deel 19. p. 135) naar het schijnt het tegendeel en voor het Rom. en voor het hedendaagsch recht, nog met hand en tand wordt vastgehouden. De schrijver der recensie bestrijdt mijn stelsel van burennrecht, op grond dat *normaal gebruik* van een erf en *vermindering van bruikbaarheid* van een ander erf, volgens mij factoren van beslissing voor de vraag of zeker gebruik van een erf geoorloofd of ongeoorloofd is, te onbepaalde begrippen zijn.

Ware mijn doel hier eene anticritiek te leveren, ik zou hem antwoorden dat *normaal gebruik* en *vermindering van bruikbaarheid* misschien eenigszins ruime, maar toch *feitelijke* begrippen zijn, in de praktijk bruikbaar dan wat ons art. 625 B. W. geheel onbepaald: *rechten van anderen* noemt.

Ik zou hem afvragen of naar zijne meening onze wetgever even onduidelijk zou hebben uitgedrukt wat hij onder zaken buiten den handel verstond, wanneer hij, zooals een der afgevaardigden voorstelde, den *usus publicus* (een ruim feitelijk begrip) gesteld had als vereischte voor het zijn buiten den handel (een juridisch begrip).

Anticritieken zijn echter meestal minder aangename lectuur en de schrijver laadt daarin dikwijls den schijn op zich, meer zich zelve dan zijne stellingen te verdedigen. Daarom wil ik mij van beantwoording der recensie liever onthouden, en mij bepalen bij eene nadere toelichting van mijne stelling, dat eigendom geen onbeperkt recht is.

De eigendom heeft het voorrecht, zich te kunnen verheugen in den algemeenen eerbied, in eene soort van heiligheid. Die daaraan raakt pleegt heiligschennis, vergrijpt zich aan een van de heiligste rechten van den mensch.

Hij geniet dien eerbied terecht, maar ten onrechte meer dan ieder ander recht. Alle jura zijn heilig, aan geen van allen kan men raken zonder zich te vergrijpen, aan den

eigendom evenmin als aan een ander, aan ieder ander evenmin als aan den eigendom.

Vanwaar dan dat waas van heiligheid, die aureole om de slapen van het eigendomsrecht? Het is alsof men redeneerde: eigendom geeft de meest uitgebreide bevoegdheid, atqui er moet één recht zijn dat bevoegdheid tot alles geeft, ergo dat recht is de eigendom. Maken we ons een oogeblik van dat denkbeeld los, zeggen we niet b. v. met genoemden criticus apodictisch: „naar mijne meening erkent het Rom. recht de absolute natuur van het eigendomsrecht, als de bevoegdheid tot ieder gebruik en tot elke daad verleerende ten opzichte van het object des eigendoms” (quod erat demonstrandum), plaatsen we ons op neutralen bodem, dan kan het m. i. niet missen, of we moeten het begrip van eigendom als onbeperkt recht laten varen.

We beginnen dan ons onderzoek met eene hulde aan de voorzichtigheid der Rom. juristen, die nergens eene definitie gaven van den eigendom. Het „in jure omnis definitio periculosa” heeft zich ook hier volkomen bewaarheid; nimmer zou men tot eene zoo onjuiste voorstelling van de rechten des eigenaars gekomen zijn, zoo men die niet uit eene definitie had gezocht, in plaats van ze af te leiden uit het begrip van eigendom (1).

Ons onderzoek naar de grenzen des eigendoms moet als uitgangspunt kiezen, de *natura rerum*. Die is het die alles wat recht is gebiedt, wat onrecht is verbiedt. Hoe iedere gezonde rechtsregel, iedere juridische onderscheiding hoe fijn ook, in de natuur, of liever in de natuurlijke verhouding van personen onderling en van den mensch tot het onbezielde, haren oorsprong vindt, moge niet bij de eerste beschouwing blijken, bij rijper onderzoek kan die oorsprong niet verborgen blijven.

(1) Zie mijn proefschrift p. 59 en de meening van Hesse daar aangehaald.

In mijn proefschrift (1), trachtte ik aan te toonen, dat in de eerste plaats de natuur het bestaan van eigendom meëbrengt, en in de tweede plaats, welke noodzakelijk de aard van dat recht „eigendom” moet zijn. Het is eene, men mag zeggen door bijna allen erkende, ofschoon door sommigen betreurde waarheid, dat geene menschelijke maatschappij denkbaar is zonder eigendom, en wel hierom omdat zonder erkenning van dat recht geene vervulling der menschelijke behoeften mogelijk is. De natuur eischt die vervulling en noodzaakt ons zoo tot erkenning van het recht zonder hetwelk die onmogelijk zou zijn, van het recht dat wij eigendom noemen.

Wat die eigendom is, blijkt uit den grond van zijn bestaan. Volkomen vervulling van behoeften was onmogelijk zonder eigendom, die trad dus in het leven *om ze mogelijk te maken*.

Verschillende wetgevers mogen nu den eigendom kneden in onderscheiden vorm, altijd en overal moet hij blijven strekken tot dat doel dat hem in het leven riep. De natuur laat zich niet dwingen; men vernietige of verminke den eigendom (zoo opgevat), terstond zal de behoefte hare vervulling zoeken onder een anderen naam en eene vermomming, die haar misschien voor oningewijden een nieuw aanzien zullen geven, maar waarin de jurist onmisbaar den onverdelgbaren eigendom zal terugvinden, die met het vijandige streven lacht en aldus gemaskerd gezond en ongeleerd voortleeft.

Uit het doel van het eigendomsrecht laat zich nu deze gevolgtrekking afleiden. De natuur die de mogelijkheid van volkomen bevrediging van behoeften eischte en daarom een recht deed scheppen voor die bestemming berekend, zou haar doel zijn voorbijgestreefd, zoo ze het eigendomsrecht had gevormd tot eene bron, ook van bevoegdheid

(1) p. 60—90.

om handelingen te verrichten die tot geene vervulling van behoeften strekken.

Een menschelijke wetgever moge nu in zijne bepalingen soms meer geven dan hij wilde, de natuur, de wetgeefster van het jus constituendum is onfeilbaar; met andere woorden, zoo een wetgever aan den eigendom rechten verbindt welke op geene vervulling van behoeften gericht zijn, gaat hij verder dan hij mag, verder dan het abstracte natuurrecht, dat hij onder woorden wil brengen, hem veroorlooft (1).

Uit het bovenstaande volgt m. i. klaar, dat eigendom geen onbeperkt recht *behoeft te zijn*, dat hij n. l. geen recht behoeft te geven tot datgene wat niet strekt tot vervulling van behoeften. Maar niet alleen is het waar dat de eigendom geen onbeperkt recht *behoeft te zijn*, hij *kan* het ook niet zijn.

Daar toch het eigendomsrecht van den een en dat van den ander noodzakelijk rechten van gelijken omvang moeten zijn, kan iedere eigendom slechts die rechten verleenen, wier uitoefening op alle eigendommen, ook aangrenzende, tegelijk mogelijk is. Wel moet iedere eigendom zoovele behoeften vervullen als mogelijk is, maar toch steeds met dien verstande, dat vervulling van behoeften door andere eigendommen *in gelijke mate* mogelijk blijve.

Alle schrijvers over burendrecht nu hebben gevoeld, IHERING heeft helder als de dag aangetoond, dat het bestaan van twee onbeperkte eigendomsrechten naast elkaar volmaakt onmogelijk is (2).

(1) Men versta mij wel, mijne bewering is niet, dat ieder wetsartikel zou zijn eene uitdrukking van een beginsel van natuurrecht. Niet iedere positieve bepaling, maar iedere rechtsinstelling is de weërkaatsing van eene natuurlijke noodzakelijkheid. De enkele bepalingen zijn slechts de middelen om die weërkaatsing zoo getrouw mogelijk te maken.

(2) Zur Lehre von den Beschränkungen der Grundeigentümer im Interesse der Nachbarn. — Jahrb. f. d. Dogm. des heut. Röm. u. D. priv. R. VI p. 81.

Bij ieder voorbeeld valt het ongerijmde van eene tegenovergestelde bewering in het oog. Ik wijs o. a. op het voorbeeld dat in de gemelde recensie in de *Nieuwe Bijdragen* wordt aangehaald (1). Men bestrijdt daar mijne meening, „dat vermindering van bruikbaarheid van een erf, door „abnormaal gebruik van een ander erf, niet wordt gerecht- „vaardigd door het eigendomsrecht van dit erf. „

Daartegen voert men het volgende aan: „In eene stad „b. v. gebruiken de meeste eigenaars hun grond voor huizen „en tuintjes, dit is dus het normaal gebruik en wie nu „zijn grond liever gebruikt voor een stal, eene fabriek, eene „werkplaats, een kerkgebouw, een gasthuis, eene bleeke- „rij of bloemisterij, maakt er dan een abnormaal gebruik „van en, als dit dan aan de bureu meer last veroorzaakt „dan een gewoon huis of tuintje, behoeven zij dien meer- „deren last niet te dulden. Waarlijk dan is het eigendoms- „recht van een in de stad gelegen erf al zeer beperkt, „..... zoo zal de grondeigendom eindelijk voor mij „juist zijne bruikbaarheid verliezen ten behoeve mijner „bureu, en waar zouden in onze steden de stallen en fa- „brieken, de gasthuizen en magazijnen blijven als eens des „schrijvers stelsel doorging en elke buurman zijn buurman „tot een normaal gebruik in dien zin kon beperken. „

De schrijver meent dus, dat het gebruiken van erven in de stad, tot het oprichten van fabrieken, gasthuizen, magazijnen etc. onbepaald geoorloofd is, dat het eigendomsrecht daartoe de bevoegdheid geeft. Zoolang die stelling niet bewezen wordt uit de natuur van het eigendomsrecht, zoolang niet is *bewezen* dat eigendom een onbeperkt recht is, kan ik recensents meening niet deelen.

Vooreerst is het m. i. onloochenbaar, dat dat gebruik in vele gevallen voor de aangrenzende erven geene grootere vermindering van bruikbaarheid medebrengt, dan een normaal gebruik zou doen.

(1) t. a. p. pag. 137.

Maar wanneer nu het tegendeel eens het geval is, wanneer de goederen in het magazijn opgestapeld, zulk een stank verspreiden dat het verblijf op een naburig erf ondragelijk wordt, wanneer de werking der fabriek den grond in die mate doet schudden dat een huis in de onmiddellijke nabijheid er voortdurend schade door zou lijden en misschien dra zoude instorten, en dat gebruik is geoorloofd, dan roep ik met evenveel recht als de schrijver der recensie uit, waar blijven dan de woonhuizen in onze steden, zoo ieder fabrikant elk oogenblik het recht heeft, door het stichten van eene fabriek of de inrichting van een magazijn, het verblijf daarin onmogelijk te maken!

De schrijver ziet m. i. over het hoofd, dat ons hier dit alternatief is gegeven: we moeten *of* het eene en het andere gebruik toelaten, het oprichten en gebruiken van eene fabriek of een magazijn, en het bouwen en bewonen van een woonhuis, *of* slechts een van beide als geoorloofd beschouwen. Doen we het eerste, dan verleenen we wel krachtens den eigendom het recht om een woonhuis te bouwen, maar maken tevens dat recht illusoir, door een ander te vergunnen de uitoefening van dat recht feitelijk onmogelijk te maken, zonder dat zijn buurman een rechtsmiddel is gegeven om de handeling te beletten waardoor dat geschiedt. „ Een recht (zegt Mr. Goupsart) (1) is de aan een persoon „ door *het recht* toegekende wilsheerschappij in betrekking „ tot een zeker voorwerp. Tegenover dit recht staat zoo al „ niet eene stellige van een bepaald individu, de negatieve „ verplichting van alle overigen, den rechthebbende in de „ uitoefening zijner door *het recht* toegekende heerschappij „ niet te storen. „ Een recht, waartegenover dus geene verplichting van anderen staat om het te eerbiedigen, is geen recht.

Doen we het tweede, dan moeten we *of* de fabriek *of*

(1) Pandecten-systeem I. p. 35.

het woonhuis toelaten en beschermen. Ik verwijs naar mijn proefschrift, voor het betoog dat, waar slechts een van beiden ongedeerd kan bestaan, in eene stad aan het woonhuis de voorrang toekomt. En door daaraan den voorrang toe te kennen, nemen wij aan een voor allen gelijk eigendomsrecht, een recht dat ieder dienstbaar is voor de vervulling van behoeften en dat niemand de bevoegdheid geeft tot handelingen, waardoor misschien voor hem eene behoefte vervuld zou worden, maar die tevens zijne bureu iedere vervulling van behoeften door hun eigendom onmogelijk zouden maken. Hoe kan men toch in ernst beweren, dat de eene eigenaar krachtens zijn eigendom een gebruik van zijn goed mag maken, waardoor den ander het meest gewone gebruik van zijn erf geheel of ten deele onmogelijk wordt? Welke grond zou voor dien ongelijken omvang van twee gelijke rechten kunnen worden aangevoerd? Met volle overtuiging zeg ik, geen grond hoegenaamd.

Waarom is het hard en onbillijk dat aan een eigenaar een recht wordt ontzegd, dat onder gelijke omstandigheden ieder andere eigenaar evenzeer mist, en wie zal het recht en billijkheid noemen, den een een gebruik te vergunnen dat den ander zijn gebruik belet?

Het schijnt niettegenstaande dat een ingeworteld begrip te zijn, dat men op zijn eigen erf alles mag doen wat men verkiest. Dat begrip heeft den Hoogen Raad er toe geleid, om aan te nemen, dat men op zijn eigen erf strafeloos een anders huisdier kon doodden (1). Zou het niet met evenveel recht, consequent toegepast, de grond kunnen worden van de leer, dat men op zijn eigen erf krachtens zijn eigendomsrecht ongestraft een mensch kan vermoorden?

Bij mij staat het op de bovengenoemde gronden vast, dat dat begrip eene dwaling, eene grove dwaling is. Heeft ieder eigenaar een recht om over zijn erf onbeperkt te

(1) H. R. 2 Nov. 1852. — v. d. H. 1852. II, 888. 119.

beschikken en iedere vreemde machtoefening (inwerking) daarop te beletten, dan is een voortdurende oorlog tusschen naburige erven onmisbaar, dan is het zeker dat de eene eigenaar krachtens zijn eigendomsrecht zal kunnen *verbieden*, wat de andere krachtens datzelfde recht zal kunnen *doen* (1).

Het zou mij tot te vele herhalingen voeren, zoo ik hier die stelling weder ging toelichten en betoogen. Het bovenstaande moge dus genoeg zijn ten bewijze, dat het eigendomsrecht uit zijn aard, 1°. niet onbeperkt behoeft te zijn en 2°. niet onbeperkt kan zijn.

Ik ga nu na deze korte voorafpraak over tot het eigenlijke doel van dit opstel.

Is het kon. besl. van 31 Jan. 1824 (2) in Nederland rechtsgeldig? Dit is de eerste vraag die we ons zouden

(1) OLIVIER zegt daarover op p. 2 van zijne „Proeve over de beperkingen van den eigendom door het politierecht“ (Leiden 1847 GEBHARD) het volgende: Wanneer eigendom inderdaad het recht was „op de volstrektste wijze over eene zaak te beschikken,“ wat zou het gevolg zijn, wanneer dat recht met andere rechten in botsing kwam? Dat de andere rechten zouden moeten wijken en alzoo het recht van eigendom, een recht *per excellentiam*, een alle andere rechten overheerschend recht zou worden. En hoe wanneer nu eens een eigenaar door zijn wijze van gebruik of beschikking eenen anderen eigenaar in het gebruik of de beschikking van diens eigendom verhinderde of belemmerde? Hier zouden de rechten van beiden even krachtig zijn, en op gelijke handhaving aanspraak maken. De eerste had het recht zijnen eigendom zoo te gebruiken en er zoo over te beschikken als hem goeddacht; de ander had evenzeer recht, niet te dulden, dat zijn recht van gebruik en beschikking verkort werd. Elk eigenaar zou dus op zijne beurt excipiënt en geëxceptieerde zijn, naarmate hij optrad *of* om te vorderen dat zijn recht van gebruik en beschikking niet wierd ingekrompen, *of* om zich te hooren verbieden, het recht van gebruik en beschikking des anderen te verkorten en in te krimpen.

(2) Kon. besl. rakende de vergunning ter oprichting van sommige fabrieken en trafikken.

moeten voorstellen. Ab utraque parte is deze vraag onderzocht door fallooze en daaronder door uitmuntende schrijvers, mij nog eens daarin te verdiepen, zou meen ik noodeloos zijn; gerust kan ik, naar het mij voorkomt, naar die betoogen verwijzen. Het antwoord op die vraag is daarenboven op onze quaestie van geen invloed; geldt het besluit niet, dan kan er van eigendomsbeperving daardoor geen sprake zijn. Ik neem dus voor dit oogenblik met den Hoogen Raad aan, dat het rechtsgeldig is, en stel nu mijne vraag: is de vergunning ingevolge het kon. besluit gegeven, van invloed op de civiele acties der bureu?

Het is niet zonder schroom dat ik mij waag aan hare ontkennende beantwoording, want voor zoover mij bekend, sta ik tot nog toe daarbij bijna allen; dit geeft mij echter aan den anderen kant den moed mijne overtuiging uit te spreken, in de hoop door mijn betoog een enkelen onzer juristen aan mijne zijde te krijgen. /e

Bij alle verdedigers van de rechtsgeldigheid van genoemd besluit staat het, mag ik zeggen, vast, dat het behelst eene maatregel van politie; de aanhef zelf leert dat dan ook. (1)

We vragen nu het allereerst: wat is eene maatregel van politie? De meest juiste voorstelling van het politierecht is m. i. deze. De staat, gevormd als eenheid, heeft tot roeping, al zijne leden behulpzaam te zijn in de vervulling hunner behoeften, en wel bepaald van die behoeften, wier vervulling aan ieder burger individueel onmogelijk zou zijn.

(1) Hij luidt: „Wij WILLEM etc., willende met betrekking tot de „fabrieken en trafieken, en andere inrichtingen, die bij eene ongepaste „daarstelling of verandering, klaarblijkelijk het publiek met gevaar, „schade of hinder kunnen bedreigen, en tot welker oprichting of verandering van inrichting mitsdien *uit het oogpunt eener goede politie*, de „voorafgaande beoordeeling en toestemming van het openbaar gezag, „als noodig zijn te beschouwen, de vereichte bepalingen maken waar- „door alle onzekerheid, zoowel voor hen die tot zoodanige oprichting „of verandering van inrichting wenschen over te gaan, als voor de „publieke autoriteiten zal zijn voorgekomen; gezien etc.“

Die taak kan de staat alleen volbrengen, wanneer ieder burger van zijne rechten als mensch, van de rechten die zijne persoonlijkheid hem geeft, een deel afstaat. Zoo moet de staat, tegelijk met de rechten die hij waarborgt, verplichtingen opleggen. Beide, rechten en verplichtingen, spruiten voort uit de wet, in den zin van de stem van het geheel, den staat; van daar het oude en eeuwig ware *«legum servi sumus ut liberi esse possimus.»* De rechten die de natuur hem geeft, behoudt dus de burger deels voor zich, deels doet hij daarvan afstand aan den staat, die dien afstand, door alle burgers gedaan, dienstbaar maakt aan het groote doel waarvoor hij bestaat, om n. l. ieder te waarborgen het ongestoorde genot van die rechten die hij behoudt, m. a. w. de mogelijkheid van de vervulling van behoeften door die rechten (1).

Strikt genomen is iedere verplichting die de staat de burgers oplegt, ieder gebod of verbod dat hij hun doet, in het belang van bijzondere personen.

Sommige echter zijn in elk geval meer direct in het belang van een of meer bijzondere personen, andere meer in het belang van het algemeen, weêr andere in het belang van den staat en zoo middellijk in het belang van allen.

De laatste zijn die, welke direct strekken tot instandhouding van den staat, van het lichaam waaraan alle burgers de bescherming hunner rechten te danken hebben.

De eerstgenoemde zijn wat we noemen de civielrechtelijke verplichtingen. De staat wijst aan waar, hoe, voor wien en jegens wien ze bestaan. Worden ze verwaarloosd, de persoon ten wiens opzichte ze bestaan kan hare nakoming vorderen van hem op wien ze rusten.

De tweede, ofschoon ze ook somtijds, ja meestal worden

(1) Ook hier weêr, mag men steeds spreken van vervulling van behoeften. Een recht toch, eene bevoegdheid kan niet nutteloos in het leven treden. De reden voor zijn ontstaan is dat het begeerd wordt, die het begeert, voor dien moet het dus wenschelijk zijn en alzoo eene behoefte vervullen.

geschonden doordat op rechten van enkele personen inbreuk wordt gemaakt, betreffen niet die personen alleen. Ze zijn opgelegd omdat zonder haar de maatschappelijke orde zou worden verstoord; die die verplichtingen schendt, pleegt onrecht jegens hem wiens rechten hij aanrandt niet alleen, maar daarenboven jegens den staat, die van hem de belofte had dat hij zijne voorschriften zou in acht nemen. Die verplichtingen vinden grootendeels hare uitdrukking in het strafrecht.

Een staat echter die deze drie door mij omschreven verplichtingen oplegde, zou niet genoeg doen.

Stellen we ons een oogenblik zulk een staat voor.

We zien daar alle noodige maatregelen nemen om het staatsorganisme in stand te houden, die maatregelen zijn voldoende, en het organisme kan werkelijk zonder buitengewone schokken ongedeerd voortduren.

Die storend in bestaande toestanden ingrijpt en den staat beleedigt in een zijner leden, zal zijne straf ontvangen en daardoor zal het verbroken evenwicht worden hersteld.

Die een der burgers aantast in een der rechten die hij voor zich heeft behouden, zal genoodzaakt worden hem daarvoor schadeloos te stellen en hem zoo mogelijk de ontroofde rechten terug te geven.

De staat zou, zoo hij dat alles gaf, reeds veel gedaan hebben, maar zooals ik zeide, niet genoeg.

Ook al konden de staat en zijne burgers een gepleegd vergrijp tegen hunne rechten in elk geval doen vergoeden en herstellen, toch zoude hun dan nog steeds de mogelijkheid van zulk een vergrijp als een zwaard van DAMOCLES boven het hoofd hangen.

Ze zouden wel de gevolgen van den val van dat zwaard kunnen doen vergoeden, maar dien val zelf niet kunnen beletten.

Dit zag de staat in en schiep het politierecht.

Wat nu de taak is van dat politierecht, wat het doel

moet zijn van iedere politie-verordening, is na deze toelichting m. i. duidelijk.

Het is, maatregelen voor te schrijven, *tot voorkoming* van datgene wat, zoo het plaats had, eene inbreuk zou zijn *of* 1°. op de rechten van den staat, *of* 2°. op de rechten van het algemeen, van de totaliteit der burgers, *of* 3°. op de rechten van enkele individuën (1).

Van dat politierecht was het kon. besl. van 1824 een uitvloeisel. Het is van sommige fabrieken en trafieken te voorzien, dat ze *of* rechten van het algemeen *of* rechten van enkele individuën kunnen kwetsen door hare werking. Ze kunnen, om een enkel voorbeeld te noemen, schadelijk zijn voor de volksgezondheid, *of* voor de algemeene veiligheid op de plaats waar ze worden opgericht (eene fabriek van kruid *of* *nytroglycerine*), *of* voor belendende eigendommen. Het kon. besl. noemt nu eenige categoriën op, waarvan het, om zooveel mogelijk schending van rechten te voorkomen, de oprichting afhankelijk maakt van de voorafgaande vergunning der administratieve macht.

Om nu de werking van dat besluit juist te vatten, dienen we in het oog te houden wat de toestand zou zijn zonder dat besluit: we moeten dat doen bepaald met betrekking tot de rechten der eigenaars van naburige erven, want die hebben we in dit opstel speciaal op het oog.

Zonder dat besluit dan, zou ieder het recht hebben om op zijn erf eene fabriek *of* trafiek op te richten, naar verkiezing, met dien verstande echter, dat ieder andere eigenaar de werking van die fabriek *of* trafiek zou kunnen beletten zoo die in strijd was met zijn eigendomsrecht (2).

Nu is het ontegenzeggelijk, dat het wenschelijker is geene stoornis van zijn eigendomsrecht te ondervinden, dan alleen

(1) Zie OLIVIER t. a. p. pag. 14.

(2) Voor het antwoord op de vraag, wanneer dit laatste het geval is, verwijs ik naar mijn proefschrift.

een middel te hebben om ondervonden stoornis te doen ver-
goeden en die voor het vervolg te voorkomen. Daarom
gaf het koninklijk besluit zijne voorschriften. Voor den
eigendom van anderen storende fabrieken, zullen ten ge-
volge van dat besluit meestal niet in werking komen, maar
komen ze onverhoopt toch in werking, zijn dan door dat
besluit de rechten verkort, van hen voor wier rechten het
juist wilde waken? Immers neen. Waarvan zou die verkort-
ing een uitvloeisel zijn?

Is het besluit rechtsgeldig, dan behoort het tot de ver-
ordeningen waarvan art. 625 B. W. spreekt, de rechten
van den eigenaar worden er door beperkt, maar van welken
eigenaar? Natuurlijk van hem die de fabriek wil oprichten,
niet van een derde.

Die derde was om zoo te spreken geene partij bij het
verleenen der vergunning. De aanhef van het besluit leert
het, die partijen waren aan de eene zijde hij die tot zoo-
danige oprichting wenschte over te gaan, aan de andere
zijde de publieke autoriteiten, de vertegenwoordigers van
den staat, dus de staat. Dit vindt zijne bevestiging in
art. 10, dat zegt, dat de vergunning de rechten van derden
ongedeerd laat.

De vergunning bewijst alleen dit, dat de voorgenomen
oprichting niet valt in de termen om voorkomen te worden,
dat de staat als zoodanig het opgerichte moet laten bestaan.

Deze strekking van het besluit is m. i. onmiskenbaar,
ze volgt uit de woorden zelve waarin het vervat is, uit
den aard van het politierecht, en uit het begrip van eigen-
dom, ook in ons recht gehuldigd. Dat begrip staat vast
en ieder eigenaar heeft recht op volkomen eerbiediging van
zijn eigendom. Nooit mag, wat tot beperking van de rechten
van alle eigenaars is ingevoerd, zonder uitdrukkelijk voor-
schrift, worden geacht hem dien het beperkt, binnen die
beperking alles toe te staan, ook wat hem zonder die be-
perking ongeoorloofd zou zijn, m. a. w. nooit kan de eene

eigenaar uit zijne beperking een recht putten en de beperking van den een *per se* die van den ander meëbrengen.

Deze beschouwing gaf mij grond om in mijn proefschrift (1) te beweren, dat de vergunning der administratieve macht tot oprichting eener fabriek, de eigenaars van naburige erven geene der civiele acties kan ontnemen, welke hun zonder die vergunning zouden toekomen.

Zien we nu welke argumenten daartegen door onze tegenstanders worden ingebracht (2).

We ontmoeten dan allereerst in het strijdperk, Mr. W. C. D. OLIVIER (3).

Dat deze schrijver niet aan onze zijde staat, verwondert ons te meer, omdat zijne bewering o. i. steunt op ééne *petitio principii*.

Hooren wij den kundigen jurist zelve. Het besluit was, zegt hij, noodig, omdat wel is waar art. 625 B. W. verbiedt, door het gebruik van zijn eigendom aan anderen hinder toe te brengen, maar in de gevallen waarin het kon. besluit voorziet, dikwijls de toegebrachte schade niet op geld waardeerbaar, en de culpa van den schade toebrengenden eigenaar niet bewijsbaar zou zijn. Het ligt nu op den weg van het politierecht, vooral dergelijke gevallen te voorkomen.

De vergunning strekt nu niet slechts tot waarborg van hen, die door de nabuurschap der fabriek hinder of schade zouden kunnen lijden, *zij is tevens eene zekerheid voor den fabrikant, die thans weet hoever zijn recht gaat en gevrijwaard is tegen allerlei ongegronde vorderingen.*

Tegen deze laatste stelling van Mr. OLIVIER mag ik, naar ik geloof, opmerken, dat zij uit het voorgaande

(1) p. 138 en 147.

(2) Zoo ik sommige schrijvers onbeantwoord laat, het is omdat ik bij het schrijven van dit opstel hunne werken niet te mijner beschikking had.

(3) In zijne aangehaalde proeve p. 161 en vlg.

betoog volstrekt niet volgt. Door de vergunning weet de fabrikant wel hoever zijn recht gaat tegenover de administratieve macht, in hoeverre zijn eigendom is beperkt door het politierecht, niet wat daarvan volgens het civielrecht de grenzen zijn.

Vrijwaring tegen ongegronde acties had hij niet noodig; zoo dat beteekent dat hij ze zal winnen wanneer ze ongegrond zijn, zal wel niemand betwijfelen of hetzelfde zou gelden ook zonder de vergunning. Bedoelt de schrijver daarentegen, dat er na de vergunning geene ongegronde acties tegen den fabrikant kunnen worden ingesteld, dan is dit zeker minder juist, daar de vergunning ook volgens schrijvers meening, toch wel het toewijzen, zeker nooit het instellen eener ongegronde vordering kan tegengaan.

Mr. OLIVIER zegt, dat men zich tegen zijne meening beroept op de woorden van art. 625 B. W., „mits men „aan de rechten van anderen geen hinder toebrengt” en op grond van die woorden en de stelling, dat de eene beperking de andere niet kan opheffen, beweert, dat deze maatregel in het publiek belang niets te kort doet aan de gewone burgerrechtelijke bepalingen van den eigendom.

Zijn antwoord op die bedenking is het volgende: „Hinder „aan eens anders *rechten*, brengt men eerst dan toe, wanneer „men zelf ten onrechte heeft gehandeld. Maar de fabrikant „die handelt, binnen den hem door de overheid afgekonden kring, doet geen onrecht, hij doet slechts wat „hij bevoegd was te doen.”

Behoef ik het te zeggen, dat hier de *petitio principii* schuilt? Neen voorzeker, want op de vraag: waarom heft hier de eene beperking de andere op, waarom doet hij *geen onrecht*, die binnen de eene beperking blijft, maar de andere overschrijdt, antwoordt Mr. OLIVIER in waarheid niets anders dan, omdat hij *recht* doet.

Er moest juist bewezen worden, dat de fabrikant *suo jure utebatur*, dat eene handeling binnen den door de

overheid afgebakenden kring geen onrecht kan zijn, en in plaats van het te bewijzen, neemt Mr. OLIVIER het als praemisse aan. Ziedaar meen ik, eene *petitio principii* die de redeneering geheel valsch maakt. Een andere grond wordt tegen de naar mijn oordeel geheel juiste bedenking niet aangevoerd, en bestaat ook geloof ik niet.

Wel zegt de schrijver, dat wanneer men zijne meening niet aanneemt, de rechter zou kunnen verklaren voor *onrecht*, wat volgens de openbare verordeningen der grondwettig bevoegde macht *recht* is; maar ik voer hier tegen aan, dat wat recht is uit een publiekrechtelijk oogpunt, daarom van een civielrechtelijk standpunt nog geen recht behoeft te zijn (1).

„De eigenaar fabrikant,“ lezen we verder „is (dan) bestendig tusschen twee vuren: hij is verplicht zich te houden aan zijne bijzondere voorschriften, en volgens die voorschriften handelende, staat hij er steeds aan bloot tot schadevergoeding veroordeeld te worden.“ Dit is wederom minder juist; hij staat niet tusschen, maar tegenover twee vuren. Hij is in het gebruik van zijn eigendom beperkt door het burgerlijk recht, het politierecht voegt bij die ééne beperking eene tweede, zonder deugdelijk bewijs mag men niet aannemen dat de tweede de eerste opheft.

Het laatste argument dat Mr. OLIVIER bestrijdt, is dat de tusschenkomst der overheid hier alleen in het publiek belang plaats vindt. Die zoo redeneert, zegt hij, vat den aard van het politierecht niet. Het zorgt wel voor het publiek, maar daarom nog niet *alleen* voor de gemeente als eenheid,

(1) Zou b. v. volgens Mr. OLIVIER de huurder van een huis, die met den eigenaar was overeengekomen dat deze tweemaal 's jaars de schoorsteenen van het gehuurde zou doen vegen, onontvankelijk zijn in eene actie tot nakoming van dit contract, wanneer een plaatselijk brandreglement iederen eigenaar verplichtte zijne schoorsteenen eenmaal 's jaars te doen vegen? Waarschijnlijk ja, want anders zou de rechter voor onrecht verklaren wat de verordening recht noemde, dat n. l. de schoorsteen maar eenmaal 's jaars werd geveegd.

Themis, D. XVI, 3de St. [1869].

als ééne onverdeelde en ondeelbare massa. Het is wel in tegenstelling van het burgerlijk recht voor allen verplichtend en van dien aard dat men er geen afstand van kan doen, maar strekt toch, vooral in casu, meestal in het belang van enkele individuën. — Volkomen juist; maar de schrijver zegt zelf, het politierecht strekt slechts tot het *voorkomen* van schade voor het publiek of voor bijzondere personen; en hoe kan hij dan beweren dat de schade die het niet voorkomt per se *niet* vergoed behoeft te worden. — Was dat waar, de bijzondere personen zouden met het oog op het politierecht klagend moeten uitroepen: non tali auxilio.

M. i. is het volkomen juist, wanneer men zegt: het kon. besluit van 1824 is een uitvloeisel van het politierecht, het strekt om schade te voorkomen, hoe meer het voorkomt (zonder te belemmeren) hoe beter, schiet het soms te kort dan geldt alleen het civielrecht en onder de bij de wet gestelde voorwaarden het woord van Mr. OLIVIER (1): Voor *toegebrachte* schade kan men vergoeding eischen bij den rechter, de justitie (hier in tegenstelling van de politie) begint eerst te werken wanneer het feit gebeurd is.

We komen in de tweede plaats tot Mr. LAMAN TRIP (2).

Over de meening van dezen schrijver kunnen we zeer kort zijn, daar hij deels aan onze zijde staat. We vinden toch op pag. 111 en volgende van het aangehaalde geschrift een naar ons oordeel volkomen juist betoog, dat een bepaald gebruik van een erf, ook binnen de grenzen der vergunning somtijds onrechtmatig kan zijn en dus tot schadevergoeding aan naburige eigenaars aanleiding kan geven.

Volgens Mr. TRIP is echter door de vergunning der administratie de actio negatoria voor de eigenaars der naburige erven verloren (3). Bedrieg ik mij niet, dan is dat eene

(1) t. a. p. pag. 162.

(2) Beschouwingen over het toezicht op inrichtingen van nijverheid. — Groningen, GEER. HOITSEMA, 1868.

(3) t. a. p. pag. 110.

inconsequentie. Een van beiden moet toch m. i. waar zijn: die binnen den kring zijner vergunning handelt overschrijdt per se nooit de grens zijner eigendomsbevoegdheid, *of* ook binnen dien kring kan hij zijn recht te buiten gaan. Is het eerste het geval, dan is er noch negatoria, noch actie tot schadevergoeding mogelijk, want *qui suo jure utitur neminem laedit*.

Is het tweede waar (en dit neemt de schrijver aan), dan is, hij betoogt het terecht, eene actie tot schadevergoeding allezins toegelaten. Maar welk recht kan men dan hebben om eene negatoria aan den benadeelden eigenaar te weigeren? Pleegt de fabrikant door de werking der fabriek eene handeling, waardoor hij mijn eigendomsrecht schendt, steunt hij daarbij niet op zijn recht van eigendom, dan kan ik met volle recht zeggen: *nego tibi esse jus ita utendi fundo tuo* en alle vereischten voor de negatoria zijn aanwezig.

Ontbreekt een van de twee *of* de schending van mijn eigendomsrecht, *of* de rechtsoverschrijding van den fabrikant, dan is evenmin eene actie tot schadevergoeding wegens onrechtmatige daad mogelijk.

Misschien werpt men mij tegen, dat voor die actie wel schade, geene schending van eigendomsrecht een vereischte is, maar men dient wel in het oog te houden, dat hier de twee eigendomsrechten elkaar raken. Waar mijn eigendomsrecht begint, houdt dat van mijn buurman op; schendt hij dus door zijne handeling mijn eigendomsrecht *niet*, dan gaat hij zijne eigendomsbevoegdheid *niet* te buiten. Hij handelt dan in strijd, noch met de verordening, noch met het recht van derden, en dus *suo jure utitur* (1).

Op deze gronden meen ik het inconsequent te mogen noemen, hier de actie tot schadevergoeding toe te laten en

(1) Mr. W. A. C. DE JONGE (*Administratie en Justitie*, 's Hage, GEBR. BELINEANTE, 1865), verklaart zich op pag. 52 voor de meening door Mr. TRIP verdedigd, zonder echter daarvoor gronden aan te voeren.

de negatoria te ontzeggen. De vergunning tengevolge van het kon. besl. van 1824 verleend, geeft *of* aan den fabrikant eene objectieve bevoegdheid en dan sluit ze beide acties uit, *of* ze is alleen een uitvloeisel van het politierecht en dan laat zij ze beide ongedeerd. Boven betoogde ik dat dit laatste het geval is.

De meening van Mr. LAMAN TRIP is in hoofdzaak dezelfde als die welke vroeger door Mr. W. SASSEN Jz. werd verdedigd en in het breede uiteengezet (1).

Ook het betoog van dezen kundigen schrijver dienen we nog in het kort na te gaan.

Het beginsel van art. 10 van het kon. besl., zegt Mr. SASSEN, is van groot belang. — Verschillende quaestien spruiten daaruit voort en daaronder eene vraag van groot gewicht „in hoeverre uit het in werking brengen eener fabriek een recht op schadevergoeding voor den nabuur kan worden geboren.”

Geschiedt, zegt hij, de exploitatie in strijd met de bestaande verordeningen of is daarbij van de gestelde voorwaarden afgeveken, dan bestaat zonder twijfel dat recht.

Maar hoe, wanneer de vergunning verleend is en de concessionaris de voorwaarden der vergunning stiptelyk opvolgt, zal in dit geval de nabuur, zoo hij schade lijdt, vergoeding kunnen vragen? De woorden van art. 625 B W. „mits men aan de rechten van anderen geen hinder toebrengt” en de aard van het politierecht leiden Mr. SASSEN m. i. geheel terecht tot eene bevestigende beantwoording dezer vraag. Ik beaam geheel wat de schrijver zegt op pag. 644: „De vergunning van de bevoegde macht is niets anders „dan een verlof, door haar salvo jure tertii uitgereikt uit „het oogpunt eener goede politie, dat den concessionaris

(1) In zijn uitmuntend opstel: „Opmerkingen en toelichtende verklaring op het besluit van 31 Jan. 1824, rakende de vergunning ter oprichting van sommige fabrieken en trafieken.” *Themis* 1854, pag. 293 vlg. en 597 vlg.

„ jegens haar en, ingeval van vervolging, bij den strafrechter
„ in veiligheid stelt. Dusdanig verlof als een vrijbrief te
„ beschouwen om aan derden schade te veroorzaken zou zeer
„ zeker te ver gaan. Uit het recht der administratieve macht,
„ om de vergunning te verleen en of te weigeren, kan niet
„ worden afgeleid dat zij, eenmaal de vergunning verleend
„ hebbende, de onschadelijkheid der inrichting heeft uitge-
„ maakt. Haar oordeel is niet onfeilbaar en vaak kan het
„ gebeuren, dat hare voorschriften onvoldoende bevonden
„ worden (1). De fabrikant kan ook niet gezegd worden
„ rechtmatig te handelen zoodra hij hinder te weeg brengt,
„ al is het dat hij zich binnen de grenzen zijner concessie
„ beweegt, want daar, waar de hinder begint, houdt zijn
„ recht op. „

Minder voorzichtig is misschien de onderscheiding tus-
schen exploitatie in strijd met de verordening of de ge-
stelde voorwaarden, en exploitatie volgens de vergunning.
Ze kan aanleiding geven tot de dwaling, dat de onrecht-
matigheid der daad van den omvang der vergunning af-
hangt, dat de vergunning de rechten van den fabrikant
tegenover derden omschrijft, in een woord, dat ze iets anders
is dan eene praeventieve maatregel. Maar zoo die onderschei-
ding eene kleine onvoorzichtigheid was, Mr. Sassen heeft
die volkomen genentraliseerd, door zijn helder betoog, dat
het kon. besl. van 1824, als behoorende tot de verorde-
ningen waarvan art. 625 B. W. en 544 C. N. spreken,
den eigendom van den fabrikant beperkt, niet uitbreidt en
dus dezen geen recht kan geven, dat hij zonder dat besluit
zou missen, het recht n. l. om aan rechten van anderen
hinder toe te brengen. Ik behoef het geheele betoog van
den schrijver niet te volgen, want al reeds boven bij de

(1) In de hier door mij weggelaten zinsneden is m. i. minder juist, de
meening dat de administratie hier alleen zou moeten voorkomen dat het
publiek met gevaar, schade of hinder wordt bedreigt. Dat is toch niet
alleen de roeping van het politierecht.

bestrijding van Mr. OLIVIER meen ik voldoende aangetoond te hebben, dat het recht van derden op schadevergoeding, door de vergunning der administratieve macht, niet kan worden verkort.

Een enkel woord slechts over de meening van MASSÉ ook door Mr. SASSEN bestreden, dat n.l. de verplichting om alle geautoriseerde fabrieken te dulden, eene *servitude naturelle* zou zijn klevende op ieder erf, ten behoeve der nijverheid.

Deze stelling vindt noch in het begrip van eigendom, volgens ons burgerlijk recht noch in den titel van ons B. W. handelende over de rechten en verplichtingen tusschen eigenaars van naburige erven, eenigen grond en mag dus in ons recht nooit worden erkend. Wel bestaan er, zooals een vonnis van de rechtbank van Bordeaux het uitdrukt, *charges ordinaires du voisinage*, die men zoo men wilde met den min juiststen naam van «servitudes naturelles» zou kunnen bestempelen, maar deze moeten hun oorsprong vinden in het burgerlijk recht, daar ze voortvloeien uit den omvang van het eigendomsrecht. Dien omvang te regelen (of beter: te constateeren) kan nooit de taak zijn van het politierecht, dit kan wel beperken, nooit nieuwe rechten geven.

Na alles wat Mr. SASSEN had opgemerkt omtrent het recht der bureu op vergoeding der schade, hun door de werking eener fabriek toegebracht, hoopte ik in hem een bondgenoot te vinden voor mijne meening, dat hun ook het recht toekomt om de sluiting der fabriek te eischen waar hare werking voortdurend dezelfde schade zal aanbrengen, maar ziet, in deze verwachting vond ik mij teleurgesteld.

Op pag. 655 en volg. leert de schrijver, dat de vergunning der administratieve macht aan de fabriek een wettig bestaan heeft verzekerd, waarop door den rechter geen inbreuk mag worden gemaakt. Tusschen deze bewering en de erkenning van het recht der bureu op schadevergoeding,

bestaat volgens hem geen strijd. Bij eene negatoria toch, is het bestaan der inrichting betrokken, terwijl het bij eene actie tot schadevergoeding de verantwoordelijkheid geldt, voor daden of handelingen welke uit dat bestaan kunnen voortvloeien.

Ik geloof niet te boud te spreken, wanneer ik zeg uit de eigen woorden van Mr. Sassen zijne inconsequentie in deze te kunnen bewijzen.

Op pag. 641 van zijn opstel lezen wij uit de beperking van art. 625 B. W. volgt, dat het niet voldoende is, eene vergunning te bezitten om eene fabriek op te richten, men mag daarenboven door de exploitatie dier fabriek geen hinder veroorzaken aan een ander. Voegt men hierbij de woorden van den schrijver op pag. 644, die ik boven aanhaalde, dan zien we dat hij een recht op schadevergoeding erkent op de volgende gronden:

Dat het kon. besl. van 1824 behoort tot de verordeningen bedoeld in art. 625 B. W. en als politiemaatregel slechts van praeventieven aard is, dat de vergunning salvo jure tertii gegeven, alleen kan strekken om den fabrikant tegen eene aanspraak der administratieve macht en eene strafvervolging te beveiligen, dat de vergunning geen vrijbrief is om aan anderen hinder toe te brengen, dat de fabrikant niet gezegd kan worden rechtmatig te handelen zoodra hij hinder te weeg brengt, al is het ook dat hij zich binnen de grenzen zijner concessie beweegt, omdat daar waar de hinder begint, zijn recht ophoudt.

Redeneeren we nu op deze gronden verder, met het oog op de negatoria, dan komen we tot de volgende sluitrede:

Die hinder (1) toebrengt, handelt niet meer binnen de grenzen van zijn eigendomsrecht, dat recht wettigt dus zijne handeling niet.

(1) Onder „hinder” versta ik hier dien last, tot het toebrengen waarvan, volgens mijn proefschrift, de eigendom de bevoegdheid niet geeft.

Hij, wien op zijn eigendom hinder wordt toegebracht, ondervindt eene krenking van zijn eigendomsrecht (omdat de eigendomsrechten elkaar begrenzen en de toegebrachte hinder geene overschrijding van het eene zou zijn, zoo het geene krenking van het andere was).

De actio negatoria is de actie welke waakt tegen die handelingen waardoor eene partieele schennis van eigendomsrecht wordt gepleegd.

Ergo de werking der fabriek waardoor hinder wordt toegebracht, eene handeling die onrechtmatig is, d. i. op geen recht hoegenaamd steunt, en waardoor het eigendomsrecht van den buurman wordt geschonden, kan door de negatoria worden belet.

Deze conclusie is dunkt mij zoo eenvoudig, dat het mij raadselachtig voorkomt hoe ze ooit achterwege kon blijven.

En wat voert Mr. SASSEN er tegen aan?

Dat bij de negatoria het bestaan der inrichting betrokken is, terwijl het bij eene actie tot schadevergoeding de verantwoordelijkheid geldt, voor daden of handelingen welke uit dat bestaan kunnen voortvloeien.

De begrippen hier tegenover elkaar gesteld, zijn geene corresponderende begrippen; het eerste ziet op de strekking, het tweede op den grond der actie. Wat de strekking eener actie zou zijn, is van geen invloed op haar al of niet bestaan, daarvoor heeft men alleen te vragen welke is haar grond. Is de grond aanwezig dan bestaat ook de actie die daarop rust. Men moet m. i. hier zoo onderscheiden. De grond der negatoria zou zijn, partieele schennis van eigendomsrecht, die der actie tot schadevergoeding, het onrechtmatige der handeling waardoor schade is toegebracht. En met het oog op die onderscheiding herhaal ik nog eens wat ik tegen Mr. LAMAN TRIP opmerkte.

Het eigendomsrecht moet een recht zijn dat zooveel mogelijk behoeften vervult; is het recht van beschikking van den eigenaar door het privaatrecht beperkt, het is omdat

geene onbeperkte eigendomsrechten (1) naast elkaar bestaanbaar zijn, omdat daar waar het recht van beschikking van den eenen eigenaar begint, noodzakelijk het recht van beschikking van den anderen eigenaar moet ophouden. (2) De fabrikant die binnen den kring zijner vergunning handelt en dus met het publiek recht niet in strijd komt, blijft altijd binnen de grenzen van zijn eigendomsrecht en dan is zijne handeling niet onrechtmatig, of zoo zijne daad onrechtmatig is, zoo dus zijn eigendom hem daartoe het recht niet geeft, treedt hij daardoor op het rechtsgebied van zijn buurman, tusschen welk gebied en het zijne geen ledige ruimte is en schendt zoo zijns buurmans eigendom. En in dit laatste geval is eene actio negatoria onloochenbaar.

M. i. gaan dus ongetwijfeld de actie tot schadevergoeding en de negatoria samen, daar voor beide de grond is, het overschrijden van eigendomsrecht, hetwelk bij de eerste actie de eigendomsschennis, bij de tweede het onrechtmatige der handeling meëbrengt.

Een tweede argument van Mr. SASSEN is, dat de vergunning der administratieve macht aan de fabriek een wettig bestaan heeft verzekerd. Maar waar blijft dan schrijvers bewering (3) dat de vergunning wordt gegeven salvo jure tertii (4) en niets anders belet dan eene vervolging door de administratie, eene vervolging voor den strafrechter.

Het derde argument van den schrijver, uit art. 6, 7, en 11 van het besluit geput, bewijst m. i. even weinig. De sluiting en schorsing der fabriek, door de administratieve macht, geschiedt door deze uit hetzelfde oogpunt als de weigering der vergunning tot oprichting, n. l. uit het oogpunt eener goede politie (5).

(1) D. i. eigendomsrechten die allen een onbeperkt recht van beschikking geven.

(2) In zooverre n. l. als dit laatste aan het eerste hinderlijk zou zijn.

(3) T. a. p., pag. 644.

(4) D. i. van het *geheele* recht, niet van *een deel* van het recht van den derde.

(5) Art. 11 wijst daarop zelfs uitdrukkelijk.

Is het nu waar dat het verleenen der vergunning *wel* het geoorloofde daarvan constateert van het standpunt der administratie, maar *niets* bewijst voor het geoorloofde van het standpunt van andere eigenaars, dan bewijst ook het niet schorsen of sluiten der fabriek door de administratie *wel* dat hare werking niet strijdt met het politierecht, in geenen deele dat ze ook door het privaatrecht wordt geduld.

Ook het betoog van Mr. SASSEN heeft mij dus niet kunnen overtuigen, dat het consequent en juist is, de actie tot schadevergoeding toe te laten en de negatoria te weigeren.

Ten slotte nog een woord over de bezwaren door den beoordeelaar van mijn proefschrift (1) tegen mijne opvatting van het kon. besl. ingebracht.

Hij bestrijdt mijne meening op twee gronden, vooreerst op grond dat de bureu over de vergunning worden gehoord. Wat beteekent dat, vraagt hij, zoo de rechten der bureu niet door die vergunning worden bepaald? op die vraag kan ik geen zeker antwoord geven; misschien is dat hooren voorgeschreven, omdat men zoo de bureu tegen de vergunning geene bezwaren inbrengen, vrij gerust kan aannemen dat het politierecht de oprichting niet als per se schadelijk behoeft te voorkomen, daar de bureu de eerste belanghebbenden zijn.

Maar ook al was dat hooren een begin van bewijs tegen mijne stelling, het zou geheel worden te niet gedaan door het volledig bewijs, te putten uit den aard van het politierecht en art. 10 van genoemd kon. besl.

Het politierecht geeft geene meerdere bevoegdheid maar beperkt *tot voorkoming* van schade; art. 10 kon. besl. 1824 zegt, dat de vergunning aan de gerechtelijke actiën van particulieren onderling niet praejudicieert; het gaat niet aan, tegen de algemeene bewoordingen van het besluit in, van die actiën willekeurig de actio negatoria uit te sluiten;

(1) Nieuwe Bijdragen t. a. p.

Ubi lex non distinguit nec nobis est distinguendum. —

Het tweede argument van den schrijver is de vraag: „Wie zou eene fabriek durven oprichten als hij, na alle formaliteiten vervuld, alle opgelegde voorwaarden nagekomen te zijn, nog door zijn buurman tot staking kon genoodzaakt worden?“ (1) Begrijp ik deze vraag wel, dan wil ze zeggen: de mogelijkheid van eene negatoria zou het bestaan eener fabriek onzeker maken, zou dus belemmerend zijn voor de industrie; belemmering der nijverheid strijdt tegen het algemeen belang, dat belang vordert dus recensents verklaring.

Het kan toch niet in de bedoeling van den schrijver liggen hier den fabrikant te bevoordeelen ten koste van andere eigenaars; dat zou immers een schreeuwend onrecht zijn.

Maar ook zijn beroep op het algemeen belang is m. i. niet overtuigend. Vooreerst mag men zeker niet redeneeren: Zoo deze of die wetsbepaling bestond zou ze strijdig zijn met het algemeen belang, ergo bestaat ze niet.

In de tweede plaats zouden er ook in mijn stelsel tal van erven overblijven, waar, zonder krenking van het eigendomsrecht van anderen, fabrieken konden worden opgericht.

En in de derde plaats, waar zal men ooit vinden geleerd, dat in het belang der industrie, d. i. in het algemeen belang, private rechten willekeurig mogen worden verkort? Waar zal men ooit hooren beweren, dat zoo het algemeen belang den aanleg eener spoorweglijn vordert, de concessionaris van die lijn zich de daarvoor benoodigde gronden zonder vergoeding zou mogen toe-eigenen? Welnu hetzelfde zou hier het geval zijn; in het belang der industrie zou men den industrieel het recht geven, het eigendomsrecht van een ander te schenden.

Een dergelijk systeem kan en mag m. i. niet opgaan, te minder omdat den fabrikant ieder oogenblik de gelegenheid

(1) T. a. p., pag. 139.

openstaat (ten minste in de meeste gevallen) om zich door het verwerven eener servituut op de naburige erven het voortdurend bestaan der fabriek te verzekeren (1).

We zouden het voor eene zeer gevaarlijke stelling houden, dat de staat gerechtigd zou zijn door eene eenvoudige administratieve handeling aan particulieren hunne rechten te ontnemen, alleen op grond van een bestaand of beweerd publiek belang.

Wel zegt de schrijver dat mijne bewering strijdt tegen den geest en de bedoeling van het kon. besl. zelf, maar ik toonde, meen ik, voldoende aan, dat zoo het besluit is eene politie maatregel, zijn geest en bedoeling juist voor mijne bewering pleiten.

Nog eene bedenking verwacht ik tegen mijn betoog in dit opstel. Uwe geheele bewijsvoering, zal men misschien zeggen, staat of valt met uwe stelling, dat het kon. besl. van 1824 is eene politie maatregel, en juist die stelling neemt gij geheel zonder bewijs aan.

Volkomen waar, maar met die stelling staat of valt ook het kon. besl. zelf. Wat van de rechtsgeldigheid daarvan zij, wanneer men het als politie maatregel beschouwt, zoo men daarin ziet eene wijziging van het begrip van eigendom, is het ontegenzeggelijk dat het is uitgegaan van eene onbevoegde macht, dat het een onderwerp van zuiver burgerlijk recht regelt, en van eene andere dan de wetgevende macht uitgegaan, van nul en geener waarde is.

Men zegge niet dat het behoort tot de *règlements* en *verordeningen* bedoeld in art. 544 C. N. en art. 625 B. W. Die toch kunnen blijkbaar wel een eigenaar in het gebruik van zijn erf beperken, nooit een anderen eigenaar noodzaken alles te dulden wat zij niet verbieden.

(1) Zie W. S. J. VAN WATERSCHOOT VAN DER GRACHT, *over den aard en het wezen der erflijenstbaarheden* (Leiden, J. W. VAN LEEUWEN, 1868), p. 49 vlg.

Nog eens wil ik kortelijk mijne meening aldus samenvatten:

Het kon. besl. van 1824 is, zoo het rechtsgeldig is, eene maatregel van politie, het strekt dus om mogelijke rechtskrenking te voorkomen. Het beperkt ingevolge art. 544 C. N. en 625 B. W., het eigendomsrecht van hem — die de fabriek wil oprichten. Van uitbreiding van het recht van dezen en beperking van het recht van derden, is daarin geen spoor te vinden. De rechten van derde eigenaars, die het door praeventieve maatregelen beschermt, worden er niet door vernietigd waar die praeventie te kort schiet. Deze eigenaars behouden dus ook na de vergunning alle civiele acties, ook die welke uit het eigendomsrecht voortvloeien.

Beelsterzwaag, 27 Aug. 1869.

STRAFREGT EN STRAFVORDERING. — *Over de beperking der rechtsbevoegdheid ten gevolge van militaire veroordeeling*, door Mr. G. BELINFANTE, Advocaat te 's Gravenhage.

Ontstaat de eerloosheid, welke volgens onze wet de burgerlijke rechtsbevoegdheid wijzigt en vermindert, door elke veroordeeling tot straf? Daartoe zal het noodig zijn, dat de veroordeeling volgens de wet heeft plaats gehad, door den bevoegden rechter is uitgesproken, en dat de straf een ont-eerend karakter heeft, maar nu doen zich hier *twee* rechtsvragen voor, waarvan tot dusver vooral de eerste tot grooten strijd heeft aanleiding gegeven, en nog niet als beslist kan worden beschouwd. Deze *eerste* vraag is, of ook eene buitenlandse veroordeeling eerloosheid kan na zich slepen;

de *tweede*, of ook militaire vonnissen haar ten gevolge kunnen hebben?

De *eerste* vraag is door onze juristen vooral besproken bij de echtscheiding op grond van art. 264 3°. B. W., maar is hiertoe geenszins beperkt; men moet haar algemeen, met het oog op al de gevolgen van onteerende straffen, op de eerloosheid zelve toepassen. Onderscheidene schrijvers hebben beweerd, dat het alleen op het feit der veroordeeling aankomt; dat eene buitenlandsche veroordeeling een feit is, en dat de wet aan dat feit hare onteerende gevolgen verbindt: de heer DIEPHUIS is zelfs van meening, en hij heeft dat gevoelen in verschillende geschriften (*Opm. en Med.* II, 132—145; *Handboek* II, 31; *Ned. Burg. Recht* 1868 I, bl. 215 volgg.) consequent volgehouden, dat ook dan buitenlandsche vonnissen hier hunne kracht behouden, wanneer hier te lande volstrekt geene onteerende straf op het misdrijf gesteld is. Nog onlangs heeft de heer FRESEMANN VIÉTOR, *de Kracht van buitenlandsche vonnissen*, Groningen 1865, bl. 137, zich op de *ratio legis* beroepen, welke geen verschil zou maken tusschen Nederlandsche en vreemde vonnissen.

Het ligt niet in mijn voornemen *deze* belangrijke vraag te behandelen; en ik zou zelfs vreezen, dat die behandeling geene andere motieven zou kunnen bevatten, dan welke gevonden worden bij Prof. OPZOOMER *Burg. Wetb.* II, bl. 40 noot 1, en Mr. DE LOUWER, *De Beperkingen der rechtsbevoegdheid ten gevolge van vermindering der burgerlijke eer*, bl. 132 en 133, die m. i. op afdoende gronden betoogen, dat, zonder uitdrukkelijke bepaling van wet of tractaat, het vreemde vonnis door onzen rechter niet zal kunnen worden erkend. Het is een algemeen rechtsbeginsel, hetwelk ook hier behoort te worden toegepast, dat in den regel rechtspraak niet geldt buiten het gebied van den souverain, aan wien zij haar gezag ontleent; en reeds daarom is het niet aanemelijk dat bijv. in het geval van echtscheiding, uit eene veroordeeling tot eene onteerende straf voortvloeiende, onze

burgerlijke wet aan de uitvoering van een buitenlandsch vonnis gedacht, veel minder die zou hebben toegelaten. Beweert men, dat de buitenlandsche veroordeeling is een feit, hetwelk onze rechter niet kan loochenen, dan mag met mr. DE LOU-TER gevraagd worden: „Wat is toch dat verbinden van rechtsgevolgen aan het feit der veroordeeling anders, dan het erkennen en executeeren van het vonnis? Het is, dunkt mij, een louter woordenspel zich telkens op een feit te beroepen, alsof men met dat feit geen begrip moest verbinden. Waarin bestaat dat feit der veroordeeling? In de uitspraak van een rechterlijk ambtenaar? Maar zullen niet allen, die dat feitelijke zoo hoog stellen, hierbij toch willen voegen: dat het eene uitspraak moet zijn in den wettigen vorm, volgens de voorschriften der wet, door den bevoegden rechter, enz. enz.? Ongetwijfeld. Ook volgens mij komt het op het feit der veroordeeling aan; maar ik hecht een begrip aan dat feit, en wel dit: De wet vordert alleen veroordeeling tot eene onteerende straf. Nu vrage men: wat is eene veroordeeling? wat is eene onteerende straf? Het antwoord zoeke men natuurlijk in *onze* wet. Eene veroordeeling is eene uitspraak des rechters, zoo als die overeenkomstig onze wetten op de Rechterlijke Organisatie en de Strafvordering geschieden moet. Wat daarmede niet in overeenstemming is, is voor het recht *geene* veroordeeling; is er dus geene uitdrukkelijke bepaling, die aan buitenlandsche veroordeelingen kracht geeft, dan bestaan zij voor onze wet niet. Hetzelfde geldt van de onteerende straf. Wat kan deze anders zijn dan eene straf, waarmede onze wet sommige misdrijven straft, en waarvan zij de gevolgen binnen juist omschreven grenzen heeft afgebakend? De infamante straffen van naburige staten zijn voor onze wet *niet* onteerend. Zoo lang deze er niet uitdrukkelijk op verwijst, zijn zij voor ons recht onbekend en zelfs niet bestaande. Eerloosheid kan dus alleen ontstaan door eene veroordeeling door onzen rechter, volgens onze procesorde en tot eene volgens onze wet onteerende straf,

wegens een volgens onze wet daarmede strafbaar misdrijf.”

Ik vereenig mij gaarne met deze oplossing gegeven aan eene vraag, die meer het internationaal dan het privaatsrecht geldt, maar ik wensch eenige bladzijden te wijden aan de *tweede* vraag, juist omdat zij nog niet opzettelijk is beschouwd en omdat ik meen, dat daaraan tot dusver nog geene redelijke oplossing is gegeven: kan ook eene veroordeeling door den militairen rechter, eerloosheid na zich slepen?

Het doet mij leed, mij hieromtrent niet te kunnen aansluiten aan hetgeen in de dissertatie van Mr. DE LOUTER volgt.

„Over militaire vonnissen” zegt hij, „valt weinig te zeggen. In het militaire strafwetboek zijn oonteerende straffen onbekend; doch zal in sommige gevallen eerloosheid ook hier het gevolg der veroordeeling zijn, namelijk 1°. wanneer de militaire regter den misdadiger tot eene oonteerende straf heeft veroordeeld, volgens de regelen van het gemeene strafrecht, en 2°. wanneer er veroordeeling tot eene militaire straf heeft plaats gehad wegens een feit, dat ook in het gemeene strafrecht als misdaad wordt gequalificeerd. In geene andere gevallen kan eerloosheid het gevolg zijn eener militaire veroordeeling, zoodat daardoor de burgerrechtelijke bevoegdheid *niet* beperkt wordt. Zoo werd uitgemaakt bij arrest van het Prov. Gerechtshof van Noordholland van 9 April 1867, *Weekblad v. h. R.* n°. 2923, dat iemand, die wegens desertie tot drie jaren kruiwagenstraf was veroordeeld, zeer goed onder eede getuigenis kan afleggen: „Overw. dat, blijkens den inhoud der wet van 3 Maart 1852, de door den militairen rechter opgelegde straffen, door den burgerlijken strafrechter als lijf- en oonteerende straffen moeten worden aangemerkt, alleen in de gevallen van art. 1 van genoemde wet omschreven. Overw. dat desertie niet bij de gewone strafwet is strafbaar gesteld, veel minder met eene lijf- en oonteerende straf, en dat het geval bij art. 1 van gemelde wet omschreven niet voorhanden is.”

Ziedaar al wat de schrijver ten aanzien van deze quaestie

mededeelt; het schijnt hem verborgen te zijn gebleven, dat de meening, door hem, op het voetspoor van genoemd arrest gedeeld, ook met die van andere schrijvers overeenstemt. Immers, ik lees bij Mr. LÉON, *Wetb. van Strafvordering* ad. art. 180 n°. 6 in eene noot:

„De wet van 3 Maart 1852 (*Stbl.* n°. 20) regelende de gevolgen van de door den militairen strafregter uitgesprokene veroordeelingen bij later gepleegde misdaad of wanbedrijf, sedert gewijzigd door art. 11 der wet van 29 Junij 1854 (*Stbl.* n°. 102), heeft een einde gemaakt aan het verschil van gevoelens, bestaan hebbende tusschen den Hoogen Raad, en de meeste provinciale hoven omtrent de vragen: 1°. of eerloosheid, aan militaire straffen verbonden, ook tot het burgerlijke wordt uitgestrekt, en 2°. of de kruiwagenstraf, door den militairen regter opgelegd, al dan niet als eene oonteerende straf moet worden beschouwd. *Ten gevolge daarvan is thans tevens uitgemaakt, of en wanneer de personen, welke die straf hebben ondergaan, in eene strafzaak, hetzij als getuigen, hetzij slechts bij wege van inlichting zullen kunnen worden gehoord.*„

Op zijne beurt leert Mr. SCHOONEVELD, 3e uitg. ad art. 7 C.P. h: „De vraag, of zekere, door den *militairen regter* uitgesprokene straffen als *lijf- of oonteerende* zijn te beschouwen, *alleen* te pas komende bij herhaling van misdrijf, moet thans beantwoord worden uit de wet van 3 Maart 1852 (*Stbl.* n°. 20), te vinden bij art. 56.„ De heer SCHOONEVELD meent, dat deze vraag *alleen* te pas zoude komen bij herhaling van misdrijf, en zegt ook bij art. 56: „Die strijd, d. i. *alleen* de strijd over de vraag: of eene *militaire* veroordeeling bij later gepleegde misdaad of wanbedrijf, volgens den C. P., een element tot daarstelling van *récidive* kan opleveren, is eindelijk opgeheven bij de wet van 3 Maart 1852 (*Stbl.* n°. 20).„

Mr. SCHOONEVELD bevestigt dus de uitspraak van Mr. *Themis*, D. XVI, 3de St. [1869.]

DE LOUTER, dat in geene andere gevallen dan in het geval van *récidive*, eerloosheid het gevolg zou kunnen zijn eener militaire veroordeeling, of liever, dat de vraag of een straf, door den militairen rechter uitgesproken, onteering na zich sleept, *alleen* zou kunnen te pas komen in geval van *récidive*; Mr. LÉON daarentegen erkent, dat de vraag zich ook bij andere rechtsinstituten zal kunnen voordoen, maar zoo schijnt de gang zijner redenering, in dit geval en in alle dergelijke gevallen moet de wet van 3 Maart 1852 (*Stbl.* n°. 20) beslissen. Zóó begreep het ook het hof van Noordholland.

Ik verschil hier geheel en al van de schrijvers, en ik mogt de voldoening smaken, dat mijn tegenovergesteld gevoelen onlangs door het hof van Zuidholland (*Weekbl. v. h. Regt* n°. 3130) werd aangenomen, zoodat ik mij vleie, dat ook ten aanzien *dezer* quaestie van de oude jurisprudentie, door het hof van Noordholland gehuldigd, zal worden afgeweken.

Ik onderzoek *twee* punten:

1°. Waarop is de leer van hen gegrond, die beweren, dat eene veroordeeling, door den militairen rechter uitgesproken, geen eerloosheid na zich sleept dan binnen de perken der wet van 1852? Is die grondslag afdoende?

2°. Zoo neen, hoe moet deze vraag dan worden beslist?

I. De schrijvers beroepen zich uitsluitend op de wet van 3 Maart 1852 (*Stbl.* no. 20), regelende de gevolgen van door den militairen strafregter uitgesprokene veroordeelingen, bij later gepleegde misdaad of wanbedrijf.

Welke was de bedoeling, de *raison d'être* dezer wet?

Die wet had geen ander doel, dan de gevolgen te regelen van veroordeelingen, door den militairen strafrechter uitgesproken, bij later gepleegde misdaad of wanbedrijf: die wet is eene *aanvulling* van art. 56 en 57 Code Pénal; zij is daarmede zóó vereenzelvigd, zij maakt daarmede zóózeer één

geheel uit, dat, toen deze beide artikelen werden vervangen door art. 11 der wet van 29 Junij 1854, art. 12 *dier* wet deze met de wet van 3 Maart 1852 op nieuw in verband bracht.

De wet van 1852 is dus eene *partiëele* aanvulling van het wetboek van strafrecht, regelende den invloed van vroegere militaire uitspraken op de *récidive*.

Dit blijkt nader uit den *inhoud*, uit de *toelichting* *dier* wet en uit de *beraadslagingen*, daarover gevoerd.

De inhoud.

De wet regelt de gevolgen van door den militairen strafrechter uitgesproken veroordeelingen, *bij later gepleegde misdaad of wanbedrijf*: dus bij een geval van strafrecht, *niet* van strafvordering, *niet* van burgerlijk recht.

De considerans luidt: „Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat er noodzakelijkheid bestaat bij de wet de gevolgen te regelen van door den militairen strafrechter uitgesprokene veroordeelingen, *bij later gepleegde misdaad of wanbedrijf*.” De considerans wijst voldoende aan, dat de wet *alleen* de regeling van den invloed van vroegere militaire veroordeelingen *op récidive* bedoelt.

En nu art. 1.

De *eerste* alinea gaan wij voorbij; deze zou reeds uit het gemeene strafrecht voortvloeien, al ware zij niet in *deze* wet opgenomen: maar hare weder-opneming dient slechts om het beginsel uit te spreken, in de *tweede* alinea gehuldigd.

Die *tweede* alinea luidt aldus: „Indien op het vroeger misdrijf eene straf is toegepast, bij de militaire strafwetgeving voorgeschreven, legt de regter slechts dan de verhoogde straf wegens herhaling van misdrijf op, wanneer het feit, in het vroeger vonnis van veroordeeling als bewezen aangenomen, naar de bepalingen der gewone strafwetten als misdaad moet worden beschouwd,“

De gansche *portée* der wet is in deze alinea uitgedrukt: niemand zal daarin iets anders kunnen lezen, dan eene regeling (ik onderzoek niet, of zij voldoende, of zij rechtvaardig, of zij volmaakt is), alleen en uitsluitend van de *réculive*.

Omtrent den invloed van vroegere militaire veroordeelingen op ieder ander gebied van het straf- of burgerlijkrecht, wordt daarin *niet* gesproken. Kan de echtgenoot echtscheiding vorderen op grond van eene veroordeeling tot eene onteerende straf, door den militairen rechter uitgesproken? kan in strafzaken een getuige onder eede worden gehoord, die vroeger door den militairen rechter tot eene onteerende straf is veroordeeld? In één woord, brengt eene *militaire* veroordeeling tot een onteerende straf in het algemeen dezelfde wijziging en beperking van rechtsbevoegdheid te weeg als eene zoodanige veroordeeling door den *burgerlijken* strafrechter? Die vraag lost deze wet *niet* op, is deze wet niet bestemd op te lossen, omdat zij van den beperktsten inhoud en de striktste toepassing is.

De *toelichting* der wet.

Ook daarin is geen spoor te vinden van eene algemeene beslissing, welke voor den militair een geheel ander recht op dit punt zou moeten creëren dan voor den gewonen staatsburger.

Wat was de reden van de indiening dezer wet? Een einde te maken aan den langdurigen strijd die met zeldzame hardnekkigheid hier te lande werd gevoerd over de vraag, of eene vroegere veroordeeling door den militairen strafrechter uitgesproken, bij latere veroordeelingen door den burgerlijken rechter in aanmerking moest komen tot verhooging der straf? Groote sensatie maakte een arrest van den Hoogen Raad van 8 September 1851 (*W. v. h. R. n°. 1357*) waarbij de vraag zich, als gewoonlijk, voordeed in den vorm, of de kruiwagen-straf, door den militairen rechter uitgesproken, als eene lijf- en onteerende straf was te be-

schouwen? Sommigen, cf. *Bijblad* 1851/52, (*W. v. L. R.* n°. 1246), beweerden, dat er herhaling van misdrijf bestaan kan, zoo dikwerf er eene door den militairen rechter uitgesproken veroordeeling voorafging, ook dan, wanneer die veroordeeling een zuiver militair misdrijf betrof, zoo als desertie of insubordinatie. Anderen daarentegen erkenden, dat de militair, die door eene militaire vierschaar, krachtens het algemeen strafrecht, is veroordeeld tot lijf- en onteerende of correctioneële straffen, bij herhaling van misdrijven, naar de onderscheidingen der art. 56—58 van dat wetboek, als récidivist moet worden beschouwd, maar beweerden tevens, dat de misdrijven, voorzien bij en gestraft met de straffen, bepaald in de militaire wetboeken van strafrecht, later niet tot de qualificatie der récidive kunnen leiden.

Dezen strijd wilde de regeering opheffen.

„De regeering houdt het boven redelijken twijfel verheven” zegt de Memorie van Toelichting, na eerst een breedvoerig overzicht van den stand der meeningen en der rechtspraak te hebben gegeven, „of eene militaire veroordeeling *kan* en *moet*, binnen bepaalden grenzen, aanleiding tot recidive geven.”

„Hij die, na een vroeger begaan misdrijf, er een tweede pleegt, mag in het algemeen als meer strafbaar beschouwd worden dan iemand, die voor het eerst te regt staat.

„Wie van het eerste misdrijf kennis nam, de burgelijke of de militaire strafregter, doet in het oog der wet niets toe of af tot de strafbaarheid van het feit. Beiden passen de wet toe naar eer en geweten; de uitspraken van beiden, in kracht van gewijsde gegaan, worden gerekend het uitvloeisel der wet, de uitdrukking der waarheid te zijn; men kan aan de uitspraken des eenen geene hoogere waarde hechten dan aan die des anderen, of men treedt in onderscheidingen, welke in strijd met het bovenstaande en buiten de wet zijn.” En daarna treedt de regeering

in eene uitvoerige wederlegging van bedenkingen, wier tegenwerping zij vermoedt, en betoogt dat aan hare redeneering volstrekt niet in den weg staat de omstandigheid, dat in de militaire strafwetgeving (zoo als zij in 1851 bestond en nog bestaat) de verzwaring van straf wegens herhaling van misdrijf als algemeen beginsel niet aangenomen en slechts in enkele bij die wet aangewezen gevallen bekend is.

Geene andere materie dan deze wordt in de memorie van toelichting door den wetgever aangeroerd; geene andere bedoeling moveert hem, dan de strijdvraag op te lossen in een milderen zin dan door den Hoogen Raad is gedaan. *In milderen zin*, want . . . wel staan de militair en de burger in zoover *geheel gelijk* dat voor beiden eene vroegere veroordeeling verzwaring van straf moet na zich slepen, maar — zoo redeneert onze wetgever — „de burgerlijke strafregter moet, bij het toepassen der herhalings-straffen, *niet zonder onderscheid* gebonden zijn aan de qualificatie en de toepassing van straf, gelijk die in het militaire vonnis voorkomen.” Het zou immers, ten gevolge van de afwijkende en strengere qualificatien van de militaire wet, kunnen gebeuren, dat lichte militaire vergrijpen, die een burger *niet* kan plegen of die, zoo hij ze al plegen konde in elk geval zachter, *civiliter* worden gequalificeerd, bij eene latere veroordeeling van den militair door den burgerlijken rechter tot verzwaring zouden kunnen leiden. De wetgever deinst voor zulk eene toepassing van de leer van den Hoogen Raad terug: daarom moet het vroegere misdrijf, al zij het van militairen aard, bij herhaalde veroordeeling door den burgerlijken rechter, uit het oogpunt van het *gemeene*, en niet van het *militaire* recht, worden *gewaardeerd*.

De wet van 1852 heeft ontegenzeggelijk een vrijzinnige strekking, ademt een rechtvaardigen geest. Maar niet

daarom is het mij te doen: ik wilde alleen doen uitkomen, dat de wetgever zich eene *bepaalde* taak voorstelde, en dat hij de regeling van geen enkel ander geval op het oog had.

Ook bij de *beraadslagingen* over deze wet in de zitting van 23 Febr. 1852, waaraan door de heeren J. K. VAN GOLTSTEIN, VAN DAM VAN ISSELT en WINTGENS werd deelgenomen, gold de gemaakte bedenkingen alléén het punt der *récidive*, alléén de vraag, of art. 1 al. 2 van het ontwerp in de practijk niet tot moeilijkheden zou kunnen leiden, welke men vooral vreesde, dat zouden kunnen voortvloeien uit het verschil van qualificatie van gelijksoortige feiten door den militair en den burgerlijken strafrechter. Men vreesde ongelijkheid van maat. Men was bezorgd, dat de militair, in weêrwil van de vrijzinnige bedoeling der Regeering, toch van erger conditie zou worden dan de burger. Men was beducht, dat de gewone rechter te vergeefs zou zoeken naar de elementen van criminaliteit die voor hem het kenmerk van misdaad volgens de gewone strafwet moeten opleveren. Maar van eenig ander punt dan dat, hetwelk de wet bestemd was te regelen, was geen sprake. Wie van de bestrijders dacht er aan, dat men eenmaal deze wet zoude te baat nemen om eene liberalitas ten behoeve van een militair als middel te bezigen om het plegen eener liberalitas ten behoeve van een gewoon beschuldigde te verhinderen? Wie van de bestrijders sprak bij deze gelegenheid van de beperkingen der rechtsbevoegdheid van militair veroordeelden uit anderen hoofde?

Met groote bekwaamheid werd het ontwerp door den Minister VAN ROSENTHAL verdedigd. Het hoofdpunt der verdediging concentreert zich in de volgende regelen:

»Wanneer de militaire regter eenvoudig de gemeene strafwetten toepast, dan moet hij - de feiten als bewezen aannemende — de daaraan gegeven qualificatie als eene

gewijsde zaak eerbiedigen, en daarnaar de beantwoording der vraag regelen, of hier herhaling van misdrijf aanwezig is. Maar de zaak wordt van eene andere natuur in het tweede geval, wanneer schuldigverklaring heeft plaats gehad aan een *gemengd* misdrijf, dat èn naar het militair, èn naar het burgerlijk regt gequalificeerd is, maar volgens de bepalingen van het militair strafregt gestraft is. Aan dat bezwaar moet door den regter worden te gemoet gekomen. Nu had de Hooge Raad aangenomen, dat men slechts te letten had op den aard der straf, en dat wanneer deze onteerend was, ook naar het militaire regt, van het opleggen der straf bij recivide geen twijfel kon bestaan. Maar dit is onbillijk geoordeeld en daarom heeft men zijne toevlugt moeten nemen tot deze wets-voordragt. En wat schrijft dit ontwerp nu voor? Dat, bij dergelijke gevallen van schuldigverklaring aan gemengde misdrijven, de vraag: of er herhaling van misdrijf in den zin der strafwet aanwezig is, niet naar de opgelegde straf moet worden beoordeeld, maar door eene toetsing der als beproeven aangenomen feiten aan het gemeene strafregt moet worden opgelost.»

Zie hier kort en klaar de voordracht uiteengezet. Uit de beraadslagingen blijkt dus wederom, dat het bloot eene aanvulling van artt. 56 en 57 van het Wetboek van Strafrecht gold en geene algemeene wijziging, uitbreiding of inkrimping van rechtsbevoegdheid.

Wel wordt in de Memorie van Beantwoording, Bijlage 1851/52, gezegd, dat het de bedoeling der Regeering was «een *algemeen geldend voorschrift* uit te vaardigen, hetwelk *in voorkomende gevallen* zoowel door den militairen als door den burgerlijken regter behoort te worden nageleefd» en dat men het niet noodig heeft geacht, dit doel bepaaldelijk uit te drukken, dewijl iedere wet, zonder uitdrukkelijke beperking, het karakter van algemeene ver-

bindbaarheid bezit, en de militaire regter, volgens artt. 12 en 21, Crim. Wetb. voor het Krijgsvolk te Lande, gehouden is de bepalingen van het algemeen strafregt toe te passen, in alle zoodanige gevallen, waarin bij de militaire wetgeving niet is voorzien." Maar uit dit gezegde valt niets af te leiden, in strijd met hetgeen is betoogd. De bedoeling dezer zinsnede is geene andere dan eene rechtvaardiging, dat de regeering niet ieder bijzonder geval van récidive speciaal heeft geregeld, maar slechts eene *norma*, een leidend beginsel heeft aangewezen, hetwelk de rechter *in voorkomende gevallen* (altijd van récidive) zal behooren te volgen.

Uit al het bovenstaande blijkt mitsdien, dat de wet van 3 Maart 1852, n°. 20, noch wat haren inhoud, noch wat hare bedoelingen betreft, een afdoende grondslag kan zijn om te betoogen, dat nu ook *in het algemeen*, eene militaire veroordeeling geene eerloosheid na zich sleept, dan binnen de perken dier wet. Met de verwerping dier stelling vervallen natuurlijk ook hare gevolgen. Kan eene veroordeeling door den militairen rechter wèl eerloosheid na zich slepen, eveneens als eene veroordeeling door den burgerlijken strafrechter dit vermag, dan zal men, bij de uitlegging van art. 190, 3° van het Wetboek van Strafvordering, van art. 264, 3°, 288, 1950, 4° van het Burgerlijk Wetboek en wellicht ook van andere wetsbepalingen tot eene gansch andere conclusie komen, dan waartoe de leer leidt, door de bestreden schrijvers gevolgd.

Omtrent het punt hier besproken, kan men nog vergelijken Mr. H. VAN DER HOEVEN, *Opmerkingen over de Nederlandsche strafwetgeving voor het krijgsvolk te lande*, 2e druk, blz. 232 en 233, die ook de vrijzinnige bedoeling der wet aantoot

II. Kan dus de wet van 1852 hier geen grondslag van beslissing zijn, welke leiddraad moet dan gevolgd worden?

Geen andere m. i. dan die van de militaire strafwet, doch nu beweert men (Mr. M. S. Pöls, Crimineel Weth. voor het Krijgsvolk te Lande bl. 120): „Nergens is bepaald welke militaire straffen eerloosheid ten gevolge hebben; slechts van twee, de *cassatie met infamie* en *het wejjagen als eerloozen schelm*, volgt het *uit den aard der zaak*.” Indien *de aard der zaak* bij het gemis eener onderscheiding *in de wet* tusschen onteerende en niet-onteerende straffen beslissen moet, waarom zich dan tot deze enkele straffen te bepalen? Dit zou haast gelijkstaan met aan alle militaire straffen het onteerend karakter te ontzeggen.

Maar welke reden kan er bestaan, in geen geval aan eene uitspraak van den militairen rechter eerloosheid te verbinden, dan voor zoo ver 't een commuun misdrijf geldt dat onteering na zich sleept? Is een onteerend vonnis, vroeger ondergaan, volgens de algemeene rechtsbeginselen een beletsel voor den wetgever om in eene verklaring als getuige in een burgerrechtelijk of in een strafproces vertrouwen te stellen, waarom zal hij den militair wèl, den burger niet vertrouwen? Kan de gewone tuchthuisstraf, door den echtgenoot ondergaan, voor zijne echtgenootte een grond tot echtscheiding of scheiding van tafel en bed zijn, waarom zal de straf van den kruiwagen *met* de vervallenverklaring van den militairen stand dan geen grond tot echtscheiding of scheiding van tafel en bed opleveren?

Het ware de hoogste onrechtvaardigheid, het ergerlijkste meten met twee maten. De vrijspraak van een beschuldigde zal wèl het gevolg kunnen zijn van het niet aannemen der verklaring van een getuige, wien eenmaal het dwangbuis in een gewoon tuchthuis is opgelegd, maar zal niet kunnen voortvloeien uit het verwerpen der verklaring van een getuige, die op militaire, en dat is ge-

woonlijk veel gestrengere wijze is veroordeeld en gekerkerd geweest en wellicht als eerlooze schelm weggejaagd! Het ware niet enkel onrechtvaardig, maar ongerijmd.

En waarmede wil men nu, in strijd met gezond verstand, logica en rechtsbeginselen, die leer goedmaken?

Men zie, behalve Mr. POLS bl. 120 en ad art. 30 Crim. Wetb. bl. 133 volgg., prof. DIEPHUIS *Burg. Regt.*, 2e druk II, no. 32: „Het Crimineel Wetboek voor het krijgsvolk kent geene onderscheiding in oonteerende en niet-oonteerende straffen.“ Altijd hetzelfde argument, en op grond van dat argument opineert de hoogleeraar „de straf van den kruiwagen en vervallenverklaring van den militairen stand kan geen grond tot echtscheiding opleveren.“

Maar is dit gezegde, zoo algemeen gesteld, juist?

Ter beantwoording dier vraag beschouwe men art. 26 Crimineel Wetboek en toetse de voorname militaire staffen aan het vereischte van eerloosheid.

De straf des doods. — Volgens militair recht is zij oonteerend *met den strop* en *niet* oonteerend *met den kogel*.

Het is echter van zeer weinig belang voor onze quaestie, op welke wijze de militair ter dood wordt gebracht. Wanneer hij zijne straf zal hebben ondergaan, zal zijne echtgenoot het middel van echtscheiding kunnen ontberen, — hij zelf van den last of het recht van getuigenis zijn verschoond.

Mr. POLS bl. 139 bestrijdt het gevoelen van den Hoogen Raad (zie arresten Mr. SCHOONEVELD ad art. 7 C. P.), dat de kogel, zoo al niet *oonteerende*, dan toch eene *lijfstraf* is, met de bewering dat volgens den C. P. de lijfstraffen, peines afflictives, *allen* oonteerend zijn. Niet-oonteerende straffen zijn geene lijfstraffen in den zin van den C. P. Doch, mag ik vragen, ziet de geëerde schrijver hier niet zelf art. 5 C. P. voorbij? Dit *in transitu*.

De kruiwagen. — Deze *tweede* militaire straf is in

vijftig verschillende gevallen in ons Crimineel Wetboek bedreigd.

De vraag, of die straf onteerend is, komt het meest frequent voor. Bij de beantwoording daarvan lette men vooral op art. 32 Crimineel Wetboek, waarin de *derde* militaire straf: cassatie eerste soort *onteerend* wordt genoemd, terwijl, bij de beide andere soorten van cassatie, van eerloosverklaring geen sprake is.

Dat het Crimineel Wetboek dus geen onderscheid zou maken tusschen onteerende en niet-onteerende vonnissen is niet volkomen juist. Dáár, waar dit Wetboek aan de *derde* militaire straf in sommige gevallen eerloosheid verbindt, mag men dit *a fortiori* voor de *tweede* aannemen, waaraan nog wel vervallenverklaring van den militairen stand verbonden is, al moge het dan ook waar zijn, hetgeen ik volmondig toegeef, dat de bepalingen omtrent *peines afflictives et infamantes* van den Code Pénal niet tot het militaire recht kunnen worden uitgestrekt. De vraag moet uit het Militaire Wetboek zelve worden beslist.

Het ligt niet in mijn voornemen, het oude *dubium* omtrent het onteerende der kruiwagenstraf op te halen. De vraag is van beide zijden grondig onderzocht, de vraag is uitgeput: een kort *résumé* van de wederzijds aangevoerde gronden kan men vinden in de uitmuntende werken van Mr. VAN DER HOEVEN bl 229 volgg. en Mr. POLS bl. 135 volgg. De eerste komt tot deze slotsom: „Doet zich evenwel de vraag bij eene rechtbank voor, dan moet de rechter natuurlijk in den een of anderen zin een vonnis vellen: hij mag niet weigeren recht te spreken op grond van onduidelijkheid of stilzwijgen der wet, en meestal zal de meerdere of mindere zachtmoedigheid der rechters, soms zelfs de mode, op de uitspraak een belangrijken invloed uitoefenen. Maar wat te zeggen van *een wetgever*, die zulke omstandigheden bij de uitspraken een beslissenden invloed doet hebben?“

Mr. VAN DER HOEVEN, bl. 231, verzekert dat de kruiwagenstraf tegenwoordig *bij ons leger* als infamant wordt aangemerkt.

Niet alleen bij het leger, maar ook volgens de gevestigde jurisprudentie. Dit leest men in de Memorie van Beantwoording op het Voorloopig Verslag over het wetsontwerp, houdende veranderingen in den eersten titel van het Crimineel Wetboek voor het Krijgsvolk te Lande, en vervanging van den tweeden titel door nieuwe bepalingen, *W. v. h. R.* no. 3108. Het kan hier de vraag niet zijn, of 't *in jure constituendo* wel raadzaam is dien onteerenden invloed aan de kruiwagenstraf te verbinden: ik beaam hetgeen deswege door de Regeering in de Mem. van Beantw. wordt gezegd en van vrijgevigte gezindheid getuigt, maar die beschouwing kan geen invloed hebben op de beoordeeling der bestaande, gebrekkige militaire wetgeving, welke ook, naar mijn oordeel, aan eene veroordeeling tot kruiwagenstraf eerloosheid vastknoopt.

Zie omtrent het eerlooze der straf van cassatie Mr. VAN DER HOEVEN bl. 235.

Het eenig argument ontleend aan het gemis eener stellige onderscheiding in de militaire wet is dus, in mijn oog, niet overwegend; want, het moge waar zijn, dat het Crimineel Wetboek voor het Krijgsvolk te Lande geene scherpe onderscheiding maakt tusschen onteerende en niet-onteerende straffen: het is van genoegzame bekendheid, dat dit Wetboek een zamenstel van onduidelijke, tegenstrijdige en verwarde bepalingen moet worden genoemd, een zamenstel, waarvan Mr. POTS in zijne Inleiding bl. 52 zoo te recht zegt, „dat de geheele wetenschappelijke bouw van het Criminele Wetboek afkeuring verdient,“ en daarom kan dan ook van de „vervallenverklaring van den militairen stand“ m. i. gezegd worden, dat het onteerende daarvan volgt „uit den aard der zaak.“

Maar zal men wellicht een ander argument tegen de ruime opvatting van de woorden: „onteerende straf” in onze burgerlijke wetgeving willen putten uit de bepalingen van ons staatsrecht, o. a. uit art. 55 Wet op de Nationale Militie van 19 Augustus 1861 (*Stbl.* no. 72), waarbij tot de dienst bij de militie *niet* toegelaten wordt de loteling „die tot eene onteerende straf veroordeeld, als eerlooze schelm weggejaagd of van den militairen stand vervallen is verklaard”, — ik antwoord, dat die bepalingen bij de beoordeeling van het burgerlijk recht geheel achterwege kunnen blijven, en dat, al kon daaruit worden geredeneerd, zij zeer wel met de ruime opvatting van het burgerlijk recht in overeenstemming kunnen worden gebracht.

Eerlang zal de eerste titel van het Crimineel Wetboek worden herzien: het is te hopen, dat de wetgever iederen twijfel voor de toekomst moge opheffen, door duidelijk vast te stellen welke straffen den militair opgelegd, een onteerend karakter dragen, of wellicht ook, aan welke misdrijven, wanneer door den militairen rechter geene verzachtende omstandigheden zijn aangenomen, hij de straf van eerloosheid verbindt. De militair, al wordt hij aan bijzondere wetten onderworpen, blijft burger, treedt, na volbrachten dienstdienst, in de maatschappij terug en het is voor hem van 't hoogste belang, dat geene onzekerheid heersche omtrent den omvang zijner rechtsbevoegdheid.

ROMEINSCH REGT.

Opmerkingen het Romeinsche regt betreffende, door
Mr. J. E. GOUDSMIT, Hoogleeraar te Leiden.

Vervolg. XXVII.

De L. 69 D. pro socio (XVII, II) behoort tot de moeielijkste fragmenten en de zoogenaamde cruces Pandectarum. Bekend omtrent haar is het gezegde van CUIACIUS *Observ.* 4, 17: „a quo tempore juri civili operam dare coepi, nulla me lex diutius torsit.“ Na de zoo velerlei wanhopende pogingen tot verklaring waag ik een nieuwe. Ik stel mij de casus positie op de volgende wijze voor. A, B, C sluiten eene overeenkomst -- die wij zouden noemen een handeling voor gemeene rekening -- om op of tijdens een markt, die eenige dagen zou duren, waren in te koopen, en de daaruit voortvloeiende winst onderling te verdeelen (quum societas ad emendum coiretur). Nauwelijks echter is het contract aangegaan, en zijn de goederen ingekocht en door één voor gezamenlijke rekening ontvangen, of A. wil van de compagnieschap af om den handel voor eigen rekening te drijven. Nu stelt hij zijn vennooten voor, en deze stemmen daarin toe, dat hij gedurende den marktijd, voor hun diners zoude zorgen en ter gelegenheid van één daarvan hen tevens zou ontheffen van de door hen jegens de verkoopers der waren aangegane verplichtingen (unus reliquis nundinas (id est epulas) praestaret eosque a negotio dimitteret). Het spreekt van zelf dat ten gevolge dier overeenkomst de goederen voor gezamenlijke rekening ingekocht, nu op A. alleen moesten overgaan en hij alzoo van deze voor het deel zijner vennooten kooper moest worden. Maar ziet, hij stelt zijne vennooten te leur, verschaft hun geen eten en ontheft hen evenmin van de jegens de verkoopers aangegane

verbindtenissen. Welke actiën kunnen B. en C. tegen A. doen gelden? Vooreerst de *actio pro socio*, tot schadevergoeding wegens het niet verschaffen der beloofde maaltijden, de eenige winst door hen uit kracht en ten gevolge der compagnieschap verworven; en in de tweede plaats de *actio ex vendito*, tot betaling van den koopprijs dien A. wegens de overname der goederen aan zijne vroegere vennooten verschuldigd is (et *pro socio et ex vendito cum eo agendum est*).

De moeielijkheid dezer wet komt mij voor hierin te zijn gelegen, dat men uit de woorden niet duidelijk genoeg kan opmaken, dat het hier niet geldt een enkele overeenkomst (een dwaling waartoe de woorden van *ULPIANUS* wel aanleiding geven, zoo men niet voor *conveniret* moet lezen *convenerit*) maar veeleer twee verschillende, kort op elkander gevolgd zijnde overeenkomsten waarvan de laatste slechts moest strekken om de eerste op te heffen. Als enig bezwaar blijft over de uitdrukking: *praestare nundinas*. Doch komt het mij niet onwaarschijnlijk voor (1) dat men daardoor verstond het verschaffen van maaltijden, waarbij ter gelegenheid eener markt, die een groote menigte deed samenvloeien, de disch wat ruimer dan gewoonlijk voorzien was. Men zoude in stede van *nundinariae epulae*, eenvoudig *nundinae* gezegd hebben zooals wij spreken van iemand een *kermis* geven in plaats van een *fooi* ter gelegenheid der *kermis*. Deze beteekenis van het woord kon echter ten tijde van *JUSTINIANUS* zijn verloren gegaan, zoodat men het noodig vond ze door de uitdrukking: *id est epulas* te verduidelijken.

(1) Zie een der schrijvers aangehaald bij *Glück*, *Erl. der Pand.* D. XV, blz. 453.

ALGEMEENE REGTSGELEERDHEID.

Het gebruik dat hier te lande van den lijfswang gemaakt wordt, door Mr. J. P. VERLOREN, Advocaat te Deventer.

STATISTIEK VAN HET GEVANGENISWEZEN OVER DE JAREN
1865 EN 1866.

In den jaargang 1865 van bovengenoemde officieële statistiek zijn voor het eerst tabellen opgenomen, die eenigszins in staat stellen een overzicht te nemen van het gebruik dat hier te lande van den lijfswang gemaakt wordt.

In vroegere jaargangen werd uitsluitend vermeld het getal gegijzelden, die gedurende een jaar bij afwisseling in de verschillende huizen van verzekering, van arrest en bewaring waren opgesloten geweest. In beide bovengenoemde jaargangen, waarvan de laatste in December II. verschenen is, zijn tevens vele belangrijke opgaven medegedeeld omtrend den aard en het bedrag der schulden, voor welke de schuldenaren gegijzeld werden, omtrend den duur der gijzeling en omtrend de redenen van het ontslag.

Het getal van hen, die wegens burgerlijke en handelschulden zich in de verschillende huizen van verzekering, van arrest en bewaring in gijzeling hebben bevonden, bedroeg in 1861: 126 personen; in 1862: 117, in 1863: 104; in 1864: 90; in 1865: 108; in 1866: 107. Het getal personen, die in gijzeling werden opgenomen, is natuurlijk iets lager, namelijk in 1865: 84; in 1866: 92.

Aard der schuld. Van de 176 personen, die in 1865 en 1866 in gijzeling zijn *opgenomen*, werden 151 wegens handelsschuld gegijzeld (art. 586 no. 1 Rv.), 11 wegens wisselschuld (art. 586 no. 2 en 3 Rv.), 10 wegens burgerlijke schuld (art. 585 no. 1—9 Rv.)

Bedrag der schuld. Op deze 176 gegijzelden zijn 104 *Themis*, D. XVI, 3de St. [1869].

wegens eene schuld beneden de *f* 200 gegijzeld, waaronder 11 beneden de *f* 50; 24 van *f* 50 — *f* 100 en 69 van *f* 100 — *f* 200. Men vindt 26 personen gegijzeld wegens eene schuld van *f* 200 — *f* 300; 21 wegens eene schuld van *f* 300 — *f* 500; 19 wegens eene schuld van *f* 500 — *f* 1000 en slechts 13 boven de *f* 1000, namenlijk 11 van *f* 1000 — *f* 3000; 1 van *f* 3000 — *f* 5000 en 1 van *f* 5000 — *f* 10,000.

Duur der gijzeling. Van de 170 personen, die in 1865 en 1866 uit de gijzeling zijn *ontslagen*, werden 45 binnen de 5 dagen ontslagen; 41 personen bevonden zich in gijzeling van 6 dagen tot een maand; 45 van 1 tot 3 maand; 24 van 3 tot 6 maand; 11 van 6- maand tot een jaar, en 1 van een tot twee jaren.

Redenen van het ontslag. Voor de vraag of de lijfswang doeltreffend werkt, is dit zeker de gewichtigste rubriek. Ongelukkig zijn hier de statistische gegevens het minst volledig. Van 10 personen, die met toestemming des schuldeischers zijn ontslagen, is het onbekend, of zij in het geheel niet dan of zij gedeeltelijk hebben betaald. Zes en twintig personen zijn na transactie of gedeeltelijke betaling ontslagen; doch het is onbekend hoeveel zij betaald hebben, en dit is bij de beoordeeling of de schuldeischers in deze gevallen met vrucht hebben gegijzeld van het grootste belang: de schuldenaar moet toch, krachtens art. 596 no. 2 Rv., niet alleen de schuld zelve betalen met de renten, maar ook al de kosten der gijzeling en de kosten, tot zijn onderhoud voorgeschoten; betaalt nu de schuldenaar niet slechts deze aanzienlijke kosten maar ook nog een gedeelte der schuld, zoo heeft de gijzeling den schuldeischer voor de voldoening zijner schuldvordering althands eenigermate gebaat (1); maar dit is niet het geval wanneer — zooals wel dikwerf gebeuren zal — de schuldenaar niet

(1) Tenzij, hetgeen ook wel eens zal voorkomen, de schuldenaar hun reeds vóór zijne gijzeling hetzelfde of misschien zelfs beter aanbod heeft gedaan.

meer dan deze kosten betaalt, ja zelfs deze niet geheel. Dezelfde redeneering geldt eveneens voor 14 gevallen, waarin de schuldenaar wegens boedelafstand (art. 596 no. 3 Rv.) is ontslagen (1). — Op de 170 personen, die in beide jaren uit de gijzeling zijn ontslagen, vindt men 20, die met toestemming der schuldeischers, *zonder eenige betaling* zijn ontslagen, en 14 personen, *eveneens zonder iets te betalen*, krachtens art. 692 Rv., wegens gebrek aan voorschot, losgelaten, alzoo 34 gevallen, waarin de schuldeischer zijn verlies zeer zeker aanmerkelijk heeft vergroot, door den schuldenaar te laten gijzelen. — Daarentegen vindt men 42 gevallen, waarin de gegijzelde geheel heeft betaald en men derhalve mag aannemen dat de schuldeischer door den lijfswang de betaling zijner schuld heeft verkregen (2). Of evenwel al deze gevallen mogen aangehaald worden als bewijzen dat de lijfswang ook wel eens nuttig werkt, meen ik te mogen betwijfelen, daar in de meeste gevallen dat de schuld betaald wordt, niet de schuldenaar zelf betaalt maar diens betrekkingen dit doen; de beschouwing omtrend dit punt hangt alzoo hiervan af, of men onder de nuttige zijden van den lijfswang behoort op te nemen dat hierdoor aan den schuldenaar een middel wordt gegeven om het medelijden van meewarige vrienden en betrekkingen te exploiteeren.

Uit deze cijfers kan men reeds zien dat men het gewicht van den lijfswang niet te hoog moet schatten: de meeste personen worden gegijzeld wegens zeer geringe schulden; het getal personen, die geheel betalen, is klein; en, gelukkig ook, het geheele getal van gegijzelden is niet groot.

Hoe belangrijk bovengenoemde cijfers ook zijn mogen, zij stellen ons evenwel nog niet in staat een volledig oordeel

(1) Bij deze rubriek ware het, zoo als wij later zullen betoogen, wel wenschelijk te weten hoevele gevallen van *gerechtelijken*, en hoevele van *vrijwilligen* boedelafstand zich hadden voorgedaan.

(2) Vier gegijzelden zijn gestorven of om andere redenen dan de bovengenoemde ontslagen.

te vellen over het gebruik dat hier te lande van den lijfswang gemaakt wordt. Men moest hiervoor meer kunnen nagaan onder welke omstandigheden de lijfswang het effect pleegt te hebben dat de schuldenaar betaalt: uitsluitend bij kleine of ook bij groote schulden? uitsluitend na korte of ook na lange gijzeling? Daarenboven zoude het, om nader te vermelden redenen, wel wenschelijk zijn te weten of uitsluitend de groote schuldenaren voor langen tijd pleegden gegijzeld te worden dan of dit ook met de kleine schuldenaren het geval is.

In de plaatsen, waar jaarlijks meerdere personen gegijzeld werden, is het geheel ondoenlijk om deze vragen te beantwoorden, doch ook op andere plaatsen is dit eene groote zeldzaamheid. Een enkel voorbeeld tot opheldering: in het Huis van Verzekering te Arnhem werd in 1865 één persoon in gijzeling opgenomen, wegens eene schuld van $f1000$ — $f3000$, en er werd niemand uit de gijzeling ontslagen (Tab. XLIV). Hopende in dit geval te kunnen nagaan of deze persoon zijne schuld betaald heeft en hoe lang hij in gijzeling is geweest, sla ik den jaargang van 1866 op en vind dat in dit jaar drie personen in gijzeling zijn opgenomen en vier ontslagen, waarvan een persoon van 1—3 maand, twee van 6 12 maand en één van 1—2 jaar heeft gezeten. Van deze vier personen zijn drie zonder eenige betaling ontslagen, en slechts één heeft gedeeltelijk betaald; wie nu evenwel betaald heeft, hij, die wegens de schuld van $f50$ — $f100$ of die wegens de schuld van $f1000$ — $f3000$ is gegijzeld, is hoegenaamd niet na te gaan. Ik waande echter een oogenblik althands dit te kunnen vaststellen dat hij, die in 1865 was gegijzeld, de persoon was, die in 1866 na 1—2 jaar gijzeling, was ontslagen, zoodat men in dit geval althands de verhouding van den duur der gijzeling tot de grootte der schuld zou kunnen nagaan. Doch ook dit kwam niet uit: uit een andere tabel (Tab. XLIII), welke opgeeft „het getal gevangenen, gedurende het jaar 1866 bij afwisseling in de Huizen van Verzekering aanwezig geweest,” blijkt dat er zich in dat

jaar niet *vier* maar *vijf* personen te Arnhem in gijzeling hebben bevonden, zoodat zich, behalve het drietal dat in 1866 is opgenomen, niet alleen in dat jaar aldaar heeft moeten bevinden de persoon, die in 1865 was gegijzeld, maar ook nog iemand, die reeds vroeger gegijzeld is. En derhalve kan men niet nagaan of hij, die in 1866 na 1—2 jaar gijzeling is ontslagen, de persoon was, die in 1865 wegens de schuld van *f* 1000—*f* 300 was gegijzeld, of iemand, die reeds in 1864 in gijzeling was opgenomen.

Ondanks bovengenoemde bezwaren, heb ik evenwel 16 gevallen nauwkeurig kunnen nagaan.

In negen gevallen bevond zich de schuldenaar langer dan een maand in gijzeling. *Drie* hunner werden zonder eenige betaling ontslagen, nl. één in 1866 in het H. v. Arr. te Eindhoven, die in 1865 wegens eene schuld van *f* 50—*f* 100 was gegijzeld en na 6—12 maanden opsluiting ontslagen werd; een ander in 1865 in het H. v. Arr. te Zierikzee, die wegens eene schuld van *f* 300—*f* 500 werd gegijzeld en na 3—6 maand opsluiting ontslagen werd; een derde in 1865 in het H. v. Arr. te Heereveen, die wegens eene wisselschuld beneden de *f* 50 werd gegijzeld en na 1—3 maand opsluiting ontslagen. — In *twee* gevallen is het geheel onbekend of de schuldenaar in het geheel niet of nog gedeeltelijk heeft betaald, namenlijk een in 1865 in het Huis van Bewaring te IJsselstein, die wegens eene schuld van *f* 50—*f* 100 van 1—3 maand gevangen zat, en een die in 1866 in het H. van Bew. te Sittard om eene schuld van *f* 500—*f* 1000 van 1—3 maand werd opgesloten. — In *een* geval is de schuldenaar wegens boedelafstand ontslagen, namenlijk in 1865, in het H. van Verz. te Assen, waar iemand, die om eene handelsschuld van *f* 300—*f* 500 was gegijzeld, na 3—6 maand gijzeling ontslagen is. — *Twee* gevallen komen voor van personen, die gedeeltelijk hebben betaald, namenlijk een in 1866 in het H. v. Verz. te Maastricht wegens eene schuld van *f* 500—*f* 1000 gegijzeld, die na 1—3 maand ontslagen werd, en een ander in 1866

in het H. van Arr. te Goes voor eene schuld van $f500$ — $f1000$ gegijzeld en eveneens na 1—3 maand opsluiting ontslagen. Wie weet echter of deze schuldenaren hetzelfde aanbod evenwel niet reeds vóór hunne gijzeling hadden gedaan. — In *geen* dezer gevallen betaalde de schuldenaar zijne geheele schuld.

In alle (zeven) gevallen, die ik heb kunnen nagaan, waarin de schuldenaar geheel heeft betaald, is hij betrekkelijk slechts korten tijd in gijzeling gebleven. Twee betaalden den dag hunner opneming in de gevangenis, namenlijk een, in 1865, in het H. v. Arr. te Dordrecht, die wegens eene schuld beneden de $f50$ was gegijzeld, en een in 1866 in het H. v. Verz. te Utrecht, die wegens eene schuld van $f100$ — $f200$ was gegijzeld. — Twee kooplieden, in 1866 wegens eene schuld van $f300$ — $f500$ in het H. v. Arr. te Amersfoort gegijzeld, betaalden hunne schuld binnen de 2—5 dagen. — Twee schuldenaren betaalden binnen de 6—14 dagen, namenlijk een particulier, die in 1865 wegens een wisselschuld van $f50$ — $f100$ in het H. van Arr. te Roermond werd gegijzeld, en een koopman, die aldaar in 1866 wegens eene handelsschuld van $f100$ — $f200$ gegijzeld werd. — Een koopman, die in 1865 wegens eene handelsschuld van $f100$ — $f200$, in het H. v. Bew. te Oostburg gegijzeld werd, betaalde eerst na 15—30 dagen.

Van deze zeven gevallen betaalden alzoo vier schuldenaren hunne geheele schuld binnen de 5 dagen, twee in 6—14 dagen, een in 15—30 dagen.

Mij dunkt, uit deze gevallen blijkt reeds met eenige zekerheid dat een schuldenaar, die in staat is zijne schuld te betalen, of wiens betrekkingen hiertoe in staat zijn, vrij spoedig zijne schuld voldoet nadat hij gegijzeld is. Trouwens dit is ook zeer natuurlijk. Niet alleen toch mist de schuldenaar, gedurende de gijzeling, zijne vrijheid. Maar daarenboven mist hij — die meestal vader van een huisgezin is —

zijne kostwinning. En het wordt hem te meer bij den dag moeilijker zijne geheele schuld te voldoen, omdat hij den schuldeischer tevens de gelden, voor zijn onderhoud voorgesloten, moet terug betalen, bedragende ongeveer f 1.— voor elken dag, dien hij in gijzeling heeft doorgebracht. (1)

Maar wat is dan de reden waarom de schuldeischers hunne schuldenaren dikwijls zoo lang in gijzeling houden, daar toch bij niet-betaling, ook hun verlies bij den dag klimt? Gedeeltelijk ligt de reden ongetwijfeld in de groote kosten, die zij hebben moeten maken om een vonnis te verkrijgen, waarbij de lijfswang werd uitgesproken. Deze kosten toch bedragen, wanneer het eene schuld boven de f 200 betreft en er derhalve een vonnis van de rechtbank noodig is, minstens f 100; bij mindere sommen zijn deze onkosten wel iets geringer, daar er dan slechts een vonnis van het kantongerecht vereischt wordt, doch zij blijven evenwel betrekkelijk vrij groot. En bij deze kosten komen daarenboven, die voor het onderhoud van den gegijzelde. — Nu hebben wij gezien dat op de 176 gevallen van gijzeling, die in 1865 en 1866 zijn voorgekomen, er 104 zijn beneden de f 200 en 47 tusschen de f 200 en f 500, alzoo in het geheel 151 gevallen, waarin de schuldeischer zijn verlies met $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{3}$ of $\frac{1}{2}$ zou vermeerderd hebben, ja zelfs dit soms zou verdubbeld hebben, zooals in de gevallen beneden de f 50, wanneer hij den schuldenaar uit de gijzeling ontsloeg, zonder dat deze hem iets betaalde. En dit is zeker een reden om met dit ontslag maand op maand te wachten tot dat alle hoop vervlogen is.

Evenwel ook dit verklaart nog niet geheel, waarom de schuldeischers hunne schuldenaren dikwijls zoo lang gegijzeld houden, daar zij, bij deze kansen op voortdurende vermeerdering van verlies, zich wel meestal nauwkeurig zullen informeerden of de schuldenaar betrekkingen heeft, in staat en

(1) Namenlijk achttien stuivers per dag in den zomer en een en twintig stuivers in den winter.

genegen om iets te betalen, al waren het alleen de gemaakte onkosten.

Er bestaat een andere reden. Ieder, die omtrend dit punt nauwkeurige informaties inwint, zal vernemen dat in zeer vele gevallen, vooral in sommige streken, personen gegijzeld worden van wien het bekend is dat zij noch hunne betrekkingen ooit kunnen betalen; en dat dit eensdeels geschiedt om voor andere schuldenaren een afschrikkend voorbeeld te stellen, maar ook dikwijls om ze te straffen voor handelingen den schuldeischers in den handel, soms ook in het private leven, aangedaan.

De oorzaak van mijn onderzoek lag daarin dat ik toevaligerwijze een sterk sprekend feit vernam, door mij reeds vroeger in het *Weekblad van het Recht*, n°. 3065, medege-deeld. De schuldenaar was, wegens eene schuld van nog geen *f* 400, reeds *veertien maanden* gegijzeld. En de schuldeischer getuigde openlijk van den aanvang der gijzeling af geweten te hebben dat noch de schuldenaar noch diens betrekkingen ooit deze schuld zouden kunnen betalen; persoonlijke wraakneming, straf voor eenige handelingen hem door zijn schuldenaar aangedaan — aldus zeide hij zelf — was de beweegreden, waarom hij hem had laten gijzelen en nog geruimen tijd zich de aanzienlijke kosten van gijzeling zou getroosten, zoo zijne financiën hem dit bleven veroorloven.

Men zeide hem dat zijn schuldenaar de kostwinner van eene geheele familie was, dat de schuldenaar ziekelijk begon te worden en hij misschien sterven zou, wanneer hij langer bleef opgesloten. En de schuldeischer trok zijne schouders op en zeide: „de man heeft mij te gemeen behandeld.” (1)

(1) De schuldenaar is evenwel na achttien maanden gijzeling ontslagen, daar de schuldeischer toen in gebreke bleef de toereikende som tot onderhoud van den schuldenaar voor te schieten, waartoe hij volgens art. 592 Wb. v. Rv. verplicht is. De kosten voor de in-gijzeling-stelling bedragen in een geval als het hierboven genoemde, ruim *f* 100; de kosten voor het onderhoud van een gegijzelde, gedurende achttien maanden, bedragen

Voor zoodanige wraaknemingen stelt de staat — de staat, die iedereen verbiedt zich als strafrechter op te werpen, ja zelfs de meest verschoonbare wraak met straffen bedreigt — zijne gevangenissen beschikbaar!

Men heeft zich beijverd in de grondwet, in het wetboek van strafvordering en in dat van strafrecht tal van bepalingen op te nemen die tot waarborg konden strekken dat geen rechterlijk collegie iemand lichtvaardig zou straffen en dat de straf evenredig zou zijn aan het gepleegde misdrijf. En men geeft elken schuldeischer de macht om zijnen schuldenaar, die eenige, zelfs de nietigste, schuld niet kan betalen, tot vijf jaar toe gevangen te houden om hem zoogenaamd te straffen.

Naar het mij voorkomt is het zeer twijfelachtig of de lijfswang voor den handelsstand nuttig is. de afschaffing van den lijfswang zoude zeker ten gevolge hebben dat de kooplieden zich des te nauwkeuriger informeerden naar het crediet van hen aan wien zij leveren, en het crediet vindt in zulke informaties een veel vaster grondslag dan het dit dwangmiddel geven kan. Doch hoe dit ook zij — ook al ware het behoud van den lijfswang niet geheel zonder nut — wanneer de wetgever dergelijke misbruiken als de hierboven genoemde niet kan voorkomen, is dunkt mij de lijfswang geoordeeld.

Hierin toch, verwacht ik, zullen de meeste voorstanders van het behoud van den lijfswang het ook met mr. A. DE PINTO eens zijn dat lijfswang niet mag gebruikt worden als straf voor oneerlijkheid, maar dat het *«eenig geoorloofd doel»* van het uitoefenen van den lijfswang is *«om den schuldenaar te noodzaken tot betaling van het verschuldigde.»*

Is dit *«eenig geoorloofd doel»* nu ook in werkelijkheid het eenige waarom gegijzeld wordt? Wij hebben hierboven een

ongeveer f 500. — Deze wraakneming heeft alzoo aan den schuldeischer ongeveer f 600 gekost.

sterk sprekend feit verhaald, waaruit het tegendeel blijkt. En men vleie er zich niet mede, dat dit een geheel eenig geval is. Van de 14 gevallen, waarin de schuldenaar boedelafstand heeft gedaan, meen ik, zonder veel vrees voor tegenspraak, te kunnen aannemen dat in de meeste, waarschijnlijk in alle gevallen, de schuldeischer niet vrijwillig dezen boedelafstand heeft aangenomen, maar de rechter, krachtens art. 707 *Wetb. v. Regtsv.*, den ongelukkigigen schuldenaar in bescherming heeft genomen tegen zijnen schuldeischer. En zelfs uit de zeer weinige gevallen, die ik nauwkeurig heb kunnen nagaan en hierboven heb medegedeeld, mag ik, dunkt mij, het bewijs putten dat wraak of strafneming soms de beweegreden is waarom gegijzeld wordt; om slechts een geval te noemen, dat, hetwelk is voorgekomen in het huis van Arrest te Eindhoven, waar een koopman in 1865 wegens eene schuld van *f* 50 — *f* 100 werd gegijzeld en eerst in 1866, na 6 — 12 maanden gijzeling, natuurlijk zonder eenige betaling, ontslagen. (1) Of zoude het onjuist gedacht zijn dat men, bij eene dergelijke oneveuredigheid tusschen den tijd der gijzeling en de grootte der schuld, reeds uit de cijfers alleen, kan opklommen tot de beweegreden waarom de schuldeischer heeft laten gijzelen?

Maar de schuldenaar kan immers de „gunst“ — alzoo noemt de wetgever dat middel — van gerechtelijken boedelafstand inroepen, zal men zeggen. Aldus mr. A. DE PINTO: „de schuldenaar,“ schrijft hij (2), „kan betalen, of hij kan het niet. Kan hij betalen, dan heeft hij zich zeker over

(1) Opmerking verdient het dat in 1866 aldaar weder een koopman, niet vreemdeling, wegens eene handelsschuld van *f* 50 — *f* 100, gegijzeld werd, die den laatsten December van dat jaar nog niet ontslagen was. Is dit wellicht dezelfde persoon? Wanneer de tabel juist is van het aantal personen, die zich in 1866, bij afwisseling in het H. v. Arr. te Eindhoven bevonden hebben, is dit zeker, daar zich volgens deze tabel, in 1866 slechts één persoon in gijzeling bevond.

(2) *Handleiding tot het Wetboek van Burg. Rechtsvoordering*, tweede gedeelte, 1845, § 400, pag. 633 en 634.

„niets te beklagen.... Kan hij daarentegen niet betalen, „dan zal wel in de meeste gevallen juist zijn onvermogen „hem beschermen tegen den lijfswang (1); want geen „schuldeischer bijna zal zijn geld wegwerpen en kosten „maken, die hij weet niet te kunnen verhalen op eenen onver- „mogenden schuldenaar (2). Maar er is meer dan dit; één „van beiden toch moet waar zijn; òf hij is buiten zijn toedoen „onvermogen geworden, hij heeft te goeder trouw gehan- „deld en is dus alleen ongelukkig; in dat geval vindt hij in „den boedel-afstand een zeker en gereed middel om van de „gijzeling bevrijd te worden, art. 708, 709; òf hij is onver- „mogend geworden door zijne eigene schuld, hij heeft opzet- „telijk te kwader trouw gehandeld, hij is niet ongelukkig, „maar oneerlijk, misschien misdadig; en zal hij dan klagen „over hardheid en onmenselijkheid, als hij de gevolgen en „de straf draagt zijner eigene oneerlijke handelingen?“

Wanneer mist de schuldenaar het voorrecht van gerechte- lijken boedel-afstand? Volgens art. 707 — 709 Wetb. v. Rechtsv. kan de rechter hem deze gunst *niet* toestaan: 1°. „wanneer de schuldeischers mogten kunnen aantoonen dat de schuldenaar niet ter goeder trouw heeft gehandeld;“ 2°. „wanneer, om de woorden van DE PINTO zelve te gebruiken, „de schuldenaar niet voldoende doet blijken van ongeluk- ken,“ (3); 3°. in eenige bijzondere gevallen, in art. 710 Wetb. v. Rechtsv. opgenoemd, waaronder, wanneer „de schuldenaar een vreemdeling is, die geen vaste woonplaats in

(1) „In de meeste gevallen“, zegt DE PINTO. Doch blijkt nu door de officieele statistiek niet duidelijk het tegendeel uit het groote getal personen, die zijn ontslagen, zonder dat zij hunne schuld betaald hebben?

(2) „Geen schuldeischer bijna“ zegt DE PINTO. Hij erkent alzoo zelf dat dit wel eens gebeurt. En men informeeere er zich naar bij de procureurs in sommige streken of dit zulk eene zeldzaamheid is, of het niet integendeel regel in plaats van uitzondering is dat de schuldenaars gegijzeld worden òf om ze te straffen voor hunne oneerlijke handelingen, òf om andere schuldenaren bang te maken.

(3), *Handl. tot het Wetboek v. Rechtsv.* § 407.

het Koninkrijk heeft » In al deze gevallen kan de schuldenaar niet van deze gunst gebruik maken en heeft de schuldeischer alzoo de macht om hem vijf jaar gevangen te houden.

DE PRINCE zegt: de schuldenaar heeft in dat geval ook geen recht tot klagen over hardheid en onmenselijkheid; hij draagt de straf zijner eigene oneerlijke handelingen. — Wanneer men evenwel nagaat hoe de meeste gegijzelden kleine winkeliers, kleermakertjes, schoenmakertjes, enz. zijn, die wegens zeer kleine sommen gegijzeld worden, geloof ik dat men aarzelen zal om iedereen, die zijne schulden niet kan betalen, zoo strafwaardig te beschouwen, al kunnen zij ook geen enkel ander ongeluk aanvoeren dan de armoede, waarmee zij te worstelen hadden. En zulk een toestand van armoede, welke dikwijls reeds jaren bestaan heeft, zal de rechter toch zeker niet als een «ongeluk» mogen aannemen, gelijk DE PRINCE op grond van art. 707 bedoelt, maar integendeel dikwijls als een bewijs moeten aannemen dat de schuldenaar «niet ter goeder trouw» heeft gehandeld, toen hij deze schuld aanging, daar hij de groote waarschijnlijkheid had kunnen en moeten voorzien, deze schuld niet te kunnen betalen, waar de dagelijksche opbrengst van het verwerkte leder of laken reeds sinds langen tijd ter nauwernood voldoende was om zijn huisgezin te onderhouden.

Veeleer dan den schuldenaar in dit geval zoo zwaar te veroordeelen, meen ik dat de schuldeischer het geleden verlies zich zelve te wijten heeft, daar hij — wellicht vertrouwend op zijn dwangmiddel van lijfsdwang — het niet noodig heeft geacht zich behoorlijk naar de omstandigheden, het karakter, de bekwaamheden van zijnen schuldenaar te informeerden. (1)

(1) Er bevinden zich op vele plaatsen buitenslands. o. a. in Amerika, instellingen, niet van liefdadigheid, maar zuiver financieele instellingen, waar aan jonge menschen, die de eene of andere zaak willen beginnen, ook zonder dat zij borgen kunnen stellen, tegen behoorlijke renten vrij aanzienlijke sommen worden geleend. De directeuren moeten zich in dit geval natuurlijk zeer nauwkeurig naar het karakter en de bekwaamheden

Doch het is niet de vraag of de schuldenaar al dan niet recht tot klagen heeft over hardheid en onmenselijkheid: het geldt hier de vraag of de staat mag dulden dat lijfswang door de schuldeischers gebruikt wordt om zich op hunne schuldenaren te wreken of ze zoogenaamd te straffen.

Mocht de schuldenaar, zooals DE PINTO het geval stelt, zich „oneerlijk, misschien misdadig,“ gedragen hebben, het staat niet aan den schuldeischer hem hiervoor te straffen. En de schuldenaar heeft alle recht om te klagen, zoo al niet over onmenselijkheid, dan toch daarover dat hij gestraft wordt zonder dat hij gebruik heeft kunnen maken van al de waarborgen voor eene juiste en billijke rechtsspraak, welke de wet ook den zwaarsten misdadiger toekent.

Ware werkelijk het behoud van den lijfswang nog noodig, men zoude bovengenoemde misbruiken althands eenigermate kunnen tegengaan door het maximum van de gijzeling te laten afhangen van de grootte der schuld, evenals bij de wet van 22 April 1864 het maximum van de subsidiaire gevangenisstraf, welke toch ook nog steeds eenigermate het karakter van lijfswang is blijven dragen, afhangt van de grootte der geldboete waartoe de delinquent veroordeeld is. Wanneer men b. v. het maximum stelde van twee maanden voor schulden beneden de f 25, van drie maanden voor schulden van f 25—50, van vier maanden voor schulden van f 50—100, waarlijk ook

van den vrager informeerden. En bestond in ons land de lijfswang niet meer, voorzeker de winkeliers zouden ook niet op crediet leveren, zonder behoorlijke informaties in te winnen. — Daar betrekkelijk zeer weinige schuldeischers en om de kosten en om redenen van menselijkheid hunne schuldenaren laten gijzelen, zoude het, dunkt mij, voor deze kleermakertjes, enz. een veel meer afdoend dwangmiddel wezen, wanneer alle winkeliers overeenkwamen in een hiervoor bestemd blad er publiciteit aan te geven, wanneer een hunner schuldenaren niet betaalde.

dan zoude men den lijfswang nog wel een dwangmiddel mogen noemen. (1)

Men versta mij wel. Eene dergelijke verkorting van den duur des lijfswangs is m. i. niet aan te bevelen, *omdat* — even goed als bij de wet van 22 April 1864 — ook hier de billijkheid gebiedt dat iemant, die eene groote schuld niet betaalt, voor langeren tijd kan gegijzeld worden dan iemant, die eene kleine schuld niet voldoet, maar *omdat* bij kleine sommen niet hetzelfde maximum vereischt wordt als bij groote om den lijfswang een zeker dwangmiddel tot betaling te doen zijn, en *omdat* de staat dient tegen te gaan dat de lijfswang tot persoonlijke wraak- of straf-neming misbruikt wordt, hetgeen bij eene grootere onevenredigheid tusschen de grootte der schuld en den duur der gijzeling bijna ontwijfelbaar is.

Mocht men de hierboven opgenoemde termijnen niet voldoende achten, men verdubbele ze des noods. Volgens de tegenwoordige wet kan evenwel iemant, wegens eene schuld *f* 25 en minder, gedurende *vijf jaren* in gijzeling worden gehouden. En in zulk een geval — niemand zal het mij wel tegenspreken — zoude het toch wel zeker zijn dat hoop om betaling te verkrijgen niet het doel kan geweest zijn waarom de schuldeischer zijn schuldenaar zoo lang in gijzeling gehouden heeft. — Zoude het derhalve niet wenschelijk zijn dat de schuldenaar in dit geval geen vijf jaar in gijzeling *kan* gehouden worden?

(1) Het maximum der subsidiaire gevangenisstraf, zoo als dit bij de wet van 1864 is bepaald, is voor boeten beneden de *f* 10 van drie dagen, voor boeten beneden de *f* 50 van zeven dagen, voor boeten beneden de *f* 100 van veertien dagen. Dit maximum is evenwel te kort. Dikwijls doet zich toch het verschijnsel voor dat iemant, die wél betalen kan, liever drie dagen gevangen zit dan *f* 10 boete te betalen. Van de meer dan twintig duizend gevallen, waarin de subsidiaire gevangenisstraf in 1865 en 1866 werd toegepast, betaalden 13 personen hunne boete gedurende hunne detentie.

Nieuwe Gevangenis literatuur, door Mr. ALSTORPHIUS GREVELINK, te 's Gravenhage.

Bekend is het groot verschil van gevoelen over het stelsel van eenzame opsluiting, als eenige gevangenisstraf. Wordt het aan de eene zijde (en vooral in Nederland is dit nog het geval) aangemerkt als het eenig goede gevangenisstelsel en hoogelijk geprezen, als het eenig afdoend middel tot voorkoming van recidive en tot bevordering van zedelijke verbetering; aan de andere zijde doet zich een tal van stemmen hooren, die deze wijze van strafvoltrekking in meerdere of mindere mate veroordeelen; wij meenen zelfs, dat die stemmen in den laatsten tijd vooral niet verminderen.

Het is thans ons voornemen niet in bijzonderheden te treden, of te oordeelen; vooral zullen wij thans over het Iersche gevangenisstelsel (dat wel eens de verstandige middenweg is genoemd) het stilzwijgen bewaren. Maar wij achtten het niet onbelangrijk in dit tijdschrift op een paar der nieuwste geschriften over het Gevangeniswezen te wijzen, waaruit het bedoeld uiteenlopend oordeel ten allerduidelijkste kan blijken. Zij kwamen genoegzaam op hetzelfde tijdstip in het licht; maar zelden zal een sterker sprekend voorbeeld van dit verschil van gevoelen kunnen worden bijgebracht. Het één kwam uit te Amsterdam, het ander te Breslau; het een is van een man, het ander van eene vrouw, welke elkander intusschen in opregte menschenliefde en belangstelling in het lot hunner natuurgenoeten, voorzeker niets toegeven. Het een is van den volijverigen Secretaris van het Nederlandsch Genootschap *tot zedelijke verbetering van gevangenen* en is getiteld:

Handboek voor Directeurs en bewaarders in Gevangnissen, inzonderheid bij cellulaire opsluiting, door A. A. STUART, Leeuwarden, SURINGAR 1869.

Het ander door ons bedoeld geschrift is van FREDERIKE

KEMPNER, de begaafde Duitſche Vrouw, reeds bekend door hare geſchriften, vooral die over ſchijndooden en door hare bemoeijingen ter verkrijging van zoogenaamde lijkenhuizen, en van een langeren termijn voor het begraven; en voert den vrij duidelijken titel:

Gegen die Einzelhaft, oder das Zellengefängniſz.
Breslau, HEIDENFELD 1869.

Van beide deze geſchriften willen wij hier een kort overzigt geven.

De S. van het handboek, zonder eenigen twijfel vele nuttige wenken en lessen voor gevangenisbeambten bevattende, deelt het gevoelen, dat zedelijke verbetering van den veroordeelde het groote doel is, waaraan de gevangenisſtraf dienſtbaar moet worden gemaakt; maar is toch van oordeel dat eigenlijk *alleen* de cellulaire opſluiting tot dit doel kan leiden; dat onderling zedenbederf onafſcheidelijk aan gemeenschappelijke opſluiting verbonden is, en dat hierbij onmogelijk op individuele belangen kan gelet worden. Dáárom alléén is cellulaire opſluiting rationeel en moet zij boven *alle* gemeenschappelijke verkozen worden. Dit oordeel beheerscht het geheele geſchrift; zóódat hier dan ook het gevoelen geuit wordt, dat in beambten van cellengevangeniſſen *meer* gevorderd wordt, dan in die geplaatst bij gemeenschappelijke geſtichten; vooral de werkkring der eerſten wordt belangrijk genoemd, in de eerſte plaats voor hen is eene hoogere bezoldiging een vereiſchte. De Kommandant eener gemeenschappelijke Gevangenis bewaart orde, beſtuurt arbeid; maar bekommert zich weinig over het later lot van den onſlagene. (?) De directeur eener cellengevangenis moet een gansch *ander mensch* zijn; *hij* is het, die zich vooral de oprigting van den gevangene tot een eerlijk beſtaan in de maatschappij ten doel ſtelt. Godsdienſtoefening is ook wel goed in gemeenschappelijke gevangeniſſen, maar, zegt de S., *werpt geen paarden voor de . . . ik durf het woord niet*

schrijven" (sic). Bij gemeenschappelijke opsluiting geldt het alleen het waken over arbeid en tegen komplotten, het politie houden, orde handhaven *en meer* niet (?). Maar bij cellulaire opsluiting geldt het *invloed op verstand en hart*, heerschen over den geest, opwekking, bemoediging, redelijke overtuiging, waarschuwing en raad. Hoe langer onder dien invloed hoe beter, het ernstig woord bij de Godsdienstoefening *"slaat MET EEN WEERHAAK in het hart,"* slechter gaat er niemand uit. Dit is het groot nut, *het voorregt* van het cellulair systeem. — Bij gemeenschappelijke opsluiting heeft een gevangene het eigenlijk gemakkelijker en goed; hij behoeft niet hard te werken; hij heeft goede kost en lacht met schande (?); als hij heen gaat, dan gaat hij verhard in de boosheid en men roept hem *vrobijk* toe *"tot wederziens."* Alleen in eene cellengevangenis, kan men meer beschaafden naar hun aanleg en stand behandelen, zonder onbillijk te zijn. De gemeenschappelijke gevangenis geeft aanleiding tot de gruwelijkste zonde, waartegen de cel vrijwaart; wel heeft ook deze hare verleiding, maar veelvuldig bespieden kan daartegen behoeden. Het voorwenden van ziekten komt in de cel minder voor; terwijl in gemeenschappelijke gevangenissen velen zich gaarne ziek houden, omdat zij in het hospitaal niet behoeven te werken en beter voedsel ontvangen. Dat de cel per se gevaarlijk zou zijn voor stompzinnigheid, waanzin, krankzinnigheid of zelfmoord, daarvan heeft de S. *nog geen spoor ontdekt*, ten zij bij halve idioten en dronkaards; zelfs op die ongelukkigen werkt juist de cel *weldadig*, onder de toespraak der beambten; zoo die somberheid aanvankelijk bestaat, dan wijkt zij in de cel spoedig. Bij ontslag uit eene gemeenschappelijke gevangenis, uit die Hoogeschool van zedebederf, is het uiterst moeilijk weder aan de kost te komen; van ontslagenen uit de cel laten zich betere dingen verwachten, vooral als zij van den directeur een gunstig getuigschrift ontvangen.

Dit Handboek beoogt ten duidelijkste een tweeledig doel : n. l. het geven van voorschriften aan gevangenis-beambten ; maar *vooral* den hoogen lof der zuiver cellulaire opsluiting. Na de lezing zou men genegen zijn uit te roepen : „hoe kunnen er nog bedenkingen, tegen cellulaire opsluiting, zelfs de langdurige, bestaan.” — En toch, dat zij bestaan en maar al te zeer worden gehoord, vernemen wij nu weder van FREDERIKE KEMPNER. Hooren wij nu hare stem.

„Van alle wetsvragen (zegt zij) in den laasten tijd gedaan, is er zeer zeker geen van ingrijpender aard en van zóó *onberekenbaar* verre gevolgen, dan die der eenzame opsluiting. Al dadelijk merkt zij op, dat juist America, waaraan wij *deze onnatuurlijke uitvinding* te danken hebben, de talrijkste misdadigers oplevert. De beweerde voordeelen er van zijn: 1°. dat die inderdaad ontzettende verlatenheid er toe zou leiden, dat boosdoeners zich beteren en 2°. dat deze voor slecht gezelschap zouden bewaard blijven. — Het eerste acht zij onmogelijk, alleen zijn toch is slechts nog mogelijk voor een gelukkig mensch, voor hem die zich niets te verwijten heeft; maar eigenlijk, geheel alleen zijn, daartoe is niemand in staat, zonder wanhopig te worden. Eenzame opsluiting leidt slechts tot verbittering. Maar al neme men eens voor een oogenblik aan, dat de cel ten slotte tot verbetering leidt, is dan de staat een vagevuur, dat de geesten moet martelen ter bekeering? daartoe heeft de staat geen regt; alleen slechte geneesheeren, nemen proeven op zoogenaamd gevaarlijke of onherstelbare lijdens „ De beweering van het bewaren voor slecht gezelschap acht zij inderdaad zelfs belagchelijk. Hoe! men zal slechte menschen bewaren voor slecht gezelschap, voor zijne gelijken! Waarom, in plaats van in tijds te zorgen voor raad en daad, voor onderwijs en voor opvoeding, hen nog zelfs het laatste te ontnemen, den aanblik hunner gelijken. Terwijl de goeden hen verachten, *kan* hun slechts het bijzijn van gelijken nuttig zijn; *ja!* (herhaalt de S.) *nuttig zijn.*

Zelfs de vijand van het menschdom betert zich, wanneer hij zijne gelijken ziet en daardoor al het afzigtelijke van zijne beeldtenis. Weet men dan niet, dat ieder mensch geneigd is, het liefst van zijns gelijken iets te leeren, en, wanneer hij ongelukkig is, lessen ter verbetering aan te hooren! *zelfs de meest verdorvene waagt het niet voor zijne gelijken, als apostel van het kwaad op te treden. Dit is hem door God zelve als in het hart gegrist.* Het zamenzijn met andere gevangenen is hun althans zeker nuttiger, dan al die hoogdravende predikatiën van hen, die veinzen zich niets te verwijten te hebben. Kan dan geen veroordeelde ook eene of andere goede eigenschap hebben? is hij zelfs voor zijne gelijken niet goed genoeg? zoo neen, dan zij men consequent *en geve aan ieder cellulair veroordeelde eenen deugdzaam tot gezelschap.* Wanneer een deugdzaame zich alleen op een woest eiland bevond, ik ben er zeker van, dat hij zelfs een boosdoener of dief met vreugde tot zich zou zien komen. En een woest eiland is niet zoo verschrikkelijk als eene cellengevangenis. *Leeft* men daarin? niet spreken, niets zien, niets hooren, is dit *leven*, of het graf?!

De Heer WICHERN (vervolgt zij) gewaagde in — 63 van een in zijn oog, zeer verschrikkelijk voorval, in eene gemeenschappelijke gevangenis, dáárin bestaande, dat eens bij sommige gevangenen gevonden was een fles bier en een stuk ham, terwijl zij (N.B!) het lied van SCHILLER hadden gezongen (*ein freies Leben führen wir* enz.). Mijn God! roept zij uit, wanneer dit werkelijk is gebeurd, is *dit* dan zóó gruwelijk, waarlijk *„böse Menschen haben keine Lieder.“* Verlangt men dan, dat men tot zich zelve spreekt om de spraak niet te verliezen; dat men met de oogen draait en rolt, om niet altijd en altijd de wanden der cel te zien; dat men als een dolle door de cel loopt, om zijne eigene stappen te kunnen hooren! wat zoude wel de groote THOMASius van die *moderne tortuur* hebben gezegd? hij zou er voor zijn teruggedeinsd.

De cellulaire opsluiting maakt de gevangenis tot eene geheimenis; hoeden wij ons toch voor alle geheimzinnigheid bij het gevangeniswezen. Zij is *gruwelijker dan de doodstraf* en volkomen in strijd met 's menschen bestemming. De afzondering toch maakt den zinkende al dadelijk volkomen rijp voor ondergang; terwijl juist opbeuring hem redden kan. Hoeden wij ons voor die, jegens den overtreder onverantwoordelijke daad. Ziet, hoe voorzigtig de eeuwige Voorzienigheid straft en volgt dit voorbeeld; zij is genadig en geduldig; zij strafte nog niemand met volslagene eenzaamheid. — Wie waarborgt ons, dat er in de cel steeds eene behoorlijke behandeling plaats heeft? de ongelukkige is alléén, kan er geen misbruik van gezag plaats hebben? dit dáár tegen te gaan is moeilijker dan men denkt en het te straffen, is niets dan eene nahinkende gerechtigheid; en dubbel geldt dit bij vrouwen. Neen! de eenzame opsluiting is niets dan een dwangbuis, *alleen voor razenden* geschikt; maar voor den met verstand begaafden mensch is zij niets dan eene groote wreedheid, waarvoor God den mensch behoeft.

En nu nog de geldquestie! Het opofferen van millioenen schat voor een gevangenisstelsel, dat schier door het gansche volk als onnatuurlijk wordt verfoeid, is nooit te verantwoord. Dat zielengemartel, dat zeer twijfelachtig zielenheil van gevangenen zou dan veel meer kosten nog dan de geheele verzorging van die invalide braven, die hun bloed voor het vaderland hebben vergoten, en nu op hun ouden dag in kommer verkeerren. Ach! dat ieder die deze cellulaire opsluiting zoo lief heeft, er eens de proef van kon nemen. Voor korte straffen past die straf in het geheel niet, en bij langdurige straffen is zij een gruwel, waarvoor geen naam is te vinden, een levend graf.

In het eerstgenoemd geschrift is het vooral de voor ons vreemde redenering, dat in een Kommandant eener cellengevangenis meer zou worden vereischt, dan in een Kommandant eener gemeenschappelijke gevangenis, en de voorstelling dat Godsdienst en onderwijs daarin schier ondenkbaar en daarbij van geen nuttigen invloed op verstand en hart sprake kan zijn, waarmede wij ons niet kunnen vereenigen; wij zijn toch volkomen van het tegendeel overtuigd; maar tevens van het feit, dat eene *goed* ingerigte gemeenschappelijke gevangenis veelal nog uitzondering kan heeten; en dat men, vooral in ons vaderland, van het een uiterste verviel tot het ander. — In het laatstgenoemd geschrift trof ons vooral de veroordeeling van *alle* cellulaire opsluiting, zelfs van de kortstondige. Wij herhalen het echter; van alle beoordeeling zullen wij ons hier onthouden, en slechts wijzen op deze lijnregt tegen elkander overstaande geschriften. Namen wij de taak van beoordeelaar op ons, wij zouden meenen, dat veel zoude kunnen worden bijgebracht, waaruit zoude volgen, dat hier beide belangstellende schrijvers te ver gaan en de waarheid ook hier in het midden ligt. Dit is intusschen zeker, dat ook weder hier kan blijken, dat het er meer en meer van verwijderd is, dat de zoogenaamd zuiver cellulaire opsluiting *thans*, als eenige gevangenisstraf, *algemeene goedkeuring* vindt. Het was alleen onze bedoeling de aandacht hierop te vestigen, en hiermede eene zeer geringe bijdrage te leveren tot eene juiste waardeering van dit zoo aangelegen onderwerp.

Julij 1869.

BOEKBEORDEELINGEN EN VERSLAGEN.

NEDERLANDSCHE LITERATUUR.

Iets over de particuliere landerijen bewesten de rivier Tjimanok, door E. A. J. FRANCIS. Utrecht, KEMINK EN ZOON, 1869. 36 blz.

Gedurende de laatste levensjaren van den oud-minister van koloniën J. C. BAUD was het mij gegund hem nu en dan te mogen bezoeken en leering te trekken uit hetgeen hij dan mededeelde uit zijn rijke ondervinding in koloniale zaken. Bij een dier bezoeken deelde de heer BAUD mede, dat hij eenmaal van den door hem teregt hoog vereerden oud-commissaris-generaal over Nederlansch-Indië en oud-minister van koloniën, ELOUT, niet lang vòòr diens overlijden, op de vraag „hoe ziet U. Exc. zoo bedrukt?“ tot antwoord had gekregen: „ik dacht er over na, dat ik in mijn veeljarig publiek leven eigenlijk niet veel meer heb voortgebracht dan scheurpapier. Van alle wetten en reglementen en bepalingen, welke ik heb helpen tot stand brengen, bestaat toch schier niets meer!“ „Ik zou hetzelfde kunnen zeggen“ voegde de heer BAUD er bij; „van alle bepalingen, welke ik in het leven hielp roepen, bestaat er bijna geen meer, behalve het Reglement op de particuliere landerijen bewesten de Tjimanok.“ (1)

(1) En dit zou niet eens van BAUD zijn! Uit de „Bijdragen tot de kennis van het koloniaal beheer, getrokken uit de nagelaten papieren van wijlen den minister van staat ELOUT,“ blijkt „dat het dezen staatsman is dien de eer toekomt het particulier landbezit in zijne ware beteekenis te hebben opgevat, en de regels te hebben aan de hand gegeven, die bij de uitoefening der daaraan verbonden regten moesten gevolgd worden.“ Zoo beweert K. in het *Bataviaasch Handelsblad* van 14 Nov. 1864 (mail-editie, p. 265). Nu zal het niet worden tegengesproken dat BAUD, die lang onder ELOUT heeft gediend en dien uitstekenden staatsman steeds ten hoogste vereerde, immer erkende zeer veel van hem te hebben geleerd, in het Reglement van 1836 vermoedelijk voor een deel althans slechts leven gaf aan beginselen, welke hij menigmaal door ELOUT had hooren verkondigen. Maar hij gaf er dan toch het leven aan. Hij maakte tot wettelijk gebod wat vroeger slechts als theoretisch beginsel was ver-

Thans, twaalf jaren na BAUDS dood, is dat reglement nog van kracht, niet echter zonder dat in dat tijdvak bij herhaling van wijziging sprake was.

Die wijziging, ook door den heer FRANCIS, vroeger advocaat en procureur bij het hoog gerechtshof in Ned.-Indië, in de aan 't hoofd dezès vermelde brochure, blz. 12, wenschelijk genoemd, schijnt toch zulk eene gemakkelijke taak niet te zijn. Men kan zich toch herinneren, dat reeds meermalen, wanneer over regeling van grondeigendom of van regten op den grond op Java in wetsontwerpen sprake was, deze zinsnede gebezigd werd: met uitzondering van de en van de particuliere landerijen bewesten de Tjimanok.

„Gedurende de laatste jaren is veel geschreven over de vraag, wien het eigendomsregt op de gronden van het eiland Java toekomt; voor dat gedeelte evenwel dezer gronden, bekend onder den naam van particuliere landerijen bewesten de rivier Tjimanok is deze vraag gemakkelijk te beantwoorden. Dit regt behoort aan de personen, op wier naam de verschillende perceelen zijn gesteld in de eigendoms-acten, berustende ter Griffie van den raad van Justitie te Batavia „ Met deze woorden vangt de heer FRANCIS zijne brochure aan. Waaraan „deze gelukkige uitzondering op dit gewichtig punt te danken is,„ tracht hij vervolgens in eenige bladzijden aan te toonen, door te wijzen op de verovering van deze landen door de Oost-

kondigd. Een theoretisch juist beginsel, professor GOUDSMIT herinnerde onlangs terecht aan dien in Engeland steeds gehuldigde regel, behoort niet tot wet te worden gemaakt alvorens het in den volksgeest is opgenomen, alvorens het volk er rijp voor is. Maar de staatsman die het beginsel tot wet maakt, mag toch terecht de vader dier wet heeten, ook al hebben anderen korter of langer geleden op het tot wet verheffen van dat beginsel aangedrongen. En zoo mogt, meenen we, BAUD zich terecht het vaderschap van het Reglement op de particuliere landerijen bewesten de Tjimanok toeëigenen, ook al hadden ELOUT en anderen reeds vroeger de beginselen verkondigd, die aan dat Reglement ten grondslag liggen, omdat BAUD degeen is geweest die het beginsel tot wettelijk gebod heeft gemaakt, het van het gebied der theorie tot dat der praktijk heeft overgebracht.

Indische Compagnie na de inneming van Jacatra in 1619, op hunne gedeeltelijke overdragt eerst aan kolonisten (boeren), later aan enkele particulieren, om eindelijk te komen tot de regeling van 1836.

Op meer of min soortgelijke historische gronden werd dat eigendomsregt ook betoogd o. a. door den ijverigen en kundigen schrijver over Indische belangen, den heer J. A. KRAJENBRINK, particulier landhuurder in Krawang, in zijn: „Het regt van eigendom der bezitters van particuliere landen op Java met authentieke acten bewezen.“ (Tiel, 1864,) dat destijds tot heel wat geschrijf, zoowel in Nederland als op Java, aanleiding gaf, en die reeds vroeger in zijn: „Het particulier landbezit der Europeanen op Java verdedigd tegen de beschuldigingen van Mr. P. MIJER en vergeleken met het landrentenstelsel in de gouvernements-residentien“ (Tiel, 1862,) de inlandsche opgezetenen dier landerijen veel gelukkiger had geheeten dan die der gouvernementslanden, — wat destijds beaamd werd door het Tijdschrift van Ned.-Indië, doch weersproken door den heer RIESZ, zelven een dier particuliere landbezitters.

Dat eigendomsregt schijnt ook te worden aangenomen door den heer J. TROMP, die in zijn te Batavia in 1857 geschreven, in het Tijdschrift van Ned.-Indië van Mei 1865 opgenomen stuk: „Het particulier landbezit in de Batavia'sche Ommelanden“, een overzicht geeft van de daaromtrent van ouds bestaande bepalingen tot op het jaar 1811, waarbij hij er (we constateren dit om er straks op terug te komen), o. a. op wijst, dat volgens een plakaat van 1806 geen eigenaar een door den planter of opgezetene aangelegde sawa mogt tot zich nemen.

Zoo was meestal van eigendomsregten sprake in de geschriften van belanghebbenden uitgegaan. Anderen, we herinneren o. a. aan den heftigen pennestrijd, voor jaren ontstaan door het bekende voorstel van den heer SLOET TOT OLDFHUIS, tot verkoop van gronden op Java, spreken

van een regt sui generis; wezen, wat inzonderheid de particuliere landerijen bewesten de Tjimanok betreft, op bepalingen uit het Reglement van 1836, op regten aan de opgezetenen dier landerijen toegekend, onvereenigbaar met ons westersch begrip van eigendom, d. i. „het regt om van eene zaak het vrij genot te hebben en daarover op de volstrektste wijze te beschikken.“

Wordt oneigenlijk van eigendomsregten op die landen gesproken, heeft er eigenlijk, gelijk sommigen beweren, slechts een overdrag plaats gehad van het regt van belastingheffing, dan voorzeker is de regering mede schuldig aan het onjuiste begrip dat ontstaan is door in de praemissen en in onderscheidene der 61 artikelen waaruit het reglement van 1836 bestaat, telkens van eigendom en van verkoop te spreken. Zeker althans hebben wij hier te doen met een vreemd soort van eigendom, met een dat met onze westersche begrippen van eigendom nog al aanmerkelijk verschilt. Om ons toch te beperken tot het onderwerp, meer bepaald door den heer FRANCIS behandeld, zoo zien we uit de art. 3, 4 en 5 van het Reglement van 1836, dat aan de inlandsche opgezetenen dier landerijen is toegekend een erfpachtsregt op de gronden door hen ontgonnen of bewerkt, welk regt de erfpachters kunnen verkoopen en vervreemden, en in sommige bepaald aangewezen gevallen kunnen verliezen; terwijl art. 624 van het Ind. Burg. Wetb., sprekende over de wijze waarop eigendom wordt verkregen, zegt dat „geen verandering wordt gebragt in de regten der opgezetenen van de door de regering aan bijzondere personen afgestane landgoederen of gronden; blijvende die regten, bepaaldelijk ten aanzien van bezit en eigendom, zoodanig als zij thans, het zij volgens de oude herkomsten en gewoonten, het zij volgens bijzondere verordeningen bestaan zonder dat door de voorschriften van dit wetboek op die regten of in 't algemeen op de onderlinge verhouding tusschen die opgezetenen en landeigenaren

eenige inbreuk wordt gemaakt." Dat wetboek nu is ingevoerd in 1848, dus twaalf jaren na het Reglement van 1836. Kennelijk beschouwde de wetgever van 1848 de regten van de bezitters of zoogenaamde eigenaren der particuliere landerijen ook toen nog als zoo verschillend van het gewone begrip van bezitregt of eigendomsregt, dat hij meende den invloed van het Bnrg. wetboek daarop geheel te moeten weeren.

De heer FRANSSEN VAN DE PUTTE n.f. zei eenmaal dat de vraag bij wien inderdaad de eigendom der gronden op Java berust, eigenlijk meer van antiquarisch dan van praktisch gewigt is. Is dit juist, kan dit ook met grond gezegd worden, wanneer die vraag meer bepaald wordt gedaan ten opzichte der particuliere landerijen bewesten de Tjimanok, dan kan zij veilig blijven rusten, totdat een antiquarius zich opgewekt zal gevoelen haar toe te lichten. Kan zij echter praktisch nuttig worden geacht, ten einde de regten en verplichtingen zoowel van de bezitters als van de opgezetenen dier landen juist te bepalen, dan is zoodanige toelichting en desnoodig nieuwe regeling zeer wenschelijk en dan ware het nuttig dat een kundig jurist, van nabij met Indische toestanden, vooral met de regten op die landerijen bekend, de zaak nauwkeurig toelichtte en wenken gaf ten aanzien eener nieuwe regeling. En zoo we ons zeker bekend proces van het jaar 1864 herinneren, waaruit bleek dat een particulier landeigenaar in het Buitenzorgsche, of diens gemagtigde geheel in zijn regt meende te zijn toen hij de opgezetenen van dat land voorschreef koffij te planten, de koffijtuinen te bewerken in onbetaalde heerendienst, terwijl de regter uitmaakte dat hij daartoe onbevoegd was, dan komt het voor dat nadere regeling, althans verduidelijking der wederzijds bestaande regten en verplichtingen, wenschelijk mag heeten.

De heer FRANCIS acht dit noodig ten aanzien van een deel dier regten: het bovenbedoeld erfpachtsregt van de inlandsche opgezetenen dier particuliere landerijen. Wij zullen ons ook

verder tot dat punt bepalen en nagaan hoe de heer FRANCIS dat erfpachtsregt, over welks nieuwe regeling zijn boekje hoofdzakelijk handelt, geregeld wenschte te zien. Met het voorgaande hadden we slechts ten doel er op te wijzen dat, zoo inderdaad van eigendomsregten op die particuliere landerijen moet worden gesproken, het een in onze westersche ooren wel wat vreemd luidend «eigendomsregt» is, dat den «landeigenaar» verplicht het «erfpachtsregt» van de opgezetenen van het land te erkennen voor de gedeelten daarvan door hen ontgonnen, bewerkt of gebruikt, en toe te staan dat zij dat regt verkoopen en vervreemden. De «landeigenaar» behoudt natuurlijk tegenover den nieuwen bezitter van het «erfpacht» zijne regten van belastingheffing enz. Maar, ben ik, in westerschen zin althans, «landeigenaar», heb ik «het regt om van eene zaak (mijn land) het vrij genot te hebben en daarover op de volstrektste wijze te beschikken,» wanneer ik in ieder die gedeelten van mijn land heeft ontgonnen en bij voortdoring bewerkt, een «erfpachter» moet zien, die dat erfpachtrecht vrijelijk kan verkoopen of vervreemden? Het is ons integendeel immer voorgekomen, dat de zoogenaamde «eigenaren der particuliere landerijen bewesten de Tjimanok,» om ons te beperken tot hen op wien het Reglement van 1836 van toepassing is, hebben een jus sui generis. Zij hebben het regt, even als vroeger de vorst of de Oost-Indische Compagnie, in wier regten zij door koop of overdracht zijn getreden, tot het heffen van een bepaald gedeelte van de opbrengst van den veldarbeid der opgezetenen van het land, tot het doen presteren door die opgezetenen van een zeker gedeelte onbetaalden arbeid, maar zij hebben niet het regt om van het land «het vrij genot te hebben en daarover op de volstrektste wijze te beschikken.» Het erfpachtsregt van de opgezetenen, om alleen dit te noemen, staat hun daarbij in den weg.

Zien wij nu hoe de heer FRANCIS dat erfpachtsregt wenschte geregeld te zien.

Hij betoogt eerst, blz. 13 en volg. dat regeling dringend noodig is, omdat gebrek aan regeling dikwijls tot groot nadeel strekt van den „landeigenaar,“ maar vooral van den kleinen man, den opgezetene, wiens erfpachtsregt hem dikwerf werdt ontfutseld, vooral door listige Chinezen. Hij geeft vervolgens eene „ontwerp-regeling van het erfpachtsregt der bevolking“ op de bedoelde landerijen, met eene memorie van toelichting. Zijn hoofddoel daarbij is volkomen duidelijk te doen blijken wie is eigenaar of bezitter, regthebbende op het erfpachtsregt, de overdragt van dat regt niet te lastig te maken, maar toch iedere overdragt duidelijk te constateren. Zou zijn ontwerp dat oogmerk voldoende doen bereiken, iets wat slechts juist zou kunnen worden beoordeeld door personen met toestanden en omstandigheden op Java, speciaal op de hier bedoelde particuliere landerijen, naauwkeurig bekend, waarschijnlijk zou de heer FRANCIS dan een nuttig werk hebben gedaan. Daar wij ons die kennis in de verte niet mogen toekennen, zullen we ons van beoordeeling onthouden, en slechts op enkele bepalingen uit de „ontwerp-regeling“ wijzen.

Volgens art. 1 zal ieder erfpachter zich binnen den tijd van één jaar voorzien van een „erfpachts-acte,“ af te geven door den „hoofd-inlandsche-politiebeamte“ van het land, en bevattende den naam van den erfpachter en van het land, de afmetingen enz. van den grond, waarop het erfpachtsregt wordt uitgeoefend, den datum waarop die acte is opgemaakt, den naam van hem die ze opmaakte, en de woorden „gezien en goedgekeurd“ te stellen door den assistent-resident der afdeeling. In de memorie van toelichting wordt gezegd waarom al die bijzonderheden noodig zijn, terwijl ter verduidelijking het model eener erfpachts-acte wordt gegeven. Volgens art. 2 begint de bovenbedoelde termijn van één jaar te loopen zes maanden na de afkondiging dezer bepalingen, en verbeurt elk erfpachter, die niet aan het voorschrift van art. 1 voldoet,

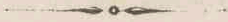
eene boete van twintig gulden ten behoeve van den Staat. Dit wordt noodig geacht omdat anders een groot aantal zorgelooze pachters eene bepaling niet zou opvolgen die toch allereerst in hun belang wordt gemaakt. Gelijk doel hebben de volgende voorschriften : Een ieder, die door erfopvolging erfpachten verkrijgt, zal, op straffe van gelijke boete, binnen dertig dagen na verkrijging der pachten zich, van een erfpachtsacte voorzien. (art. 3) Telkenmale het erfpachtsrecht op een ander overgaat, moeten nieuwe erfpachts-acten worden opgemaakt (art. 5). Nieuwe erfpachten, verkregen na de invoering dezer regeling, zijn dadelijk onderworpen aan hare bepalingen (art. 6). Bij art. 9 tot en met 13 wordt de wijze aangegeven waarop deze erfpachtsregten beleend kunnen worden en hoe deze beleeningen afgelost moeten worden.

„De strekking van deze artt. is om de regten van alle partijen zooveel mogelijk te beschermen, in de hoop, dat de erfpachter hierdoor in de gelegenheid zal worden gesteld op billijke voorwaarden geld te kunnen opnemen tegen de waarde zijner pachten, en dat de geldschieters in deze pachten behoorlijke onderpanden zullen krijgen voor de gelden, welke zij genegen mogten zijn aan erfpachters te leenen». Bij art. 14 is bepaald, dat verbandhouders boven alle andere crediteuren op de waarde der aan hen verbonden pachten bevoorrecht zijn, terwijl art. 15, door het om niet of tegen te lagen huurschat in gebruik geven van beleende erfpachstregten te verbieden, strekt om verbandhouders te beschermen tegen de kwade trouw van eenen erfpachter.

Menig lezer van de artt. 9 tot 15 zal welligt de vraag doen, of er, zoo men denkt aan het bekende karakter van den inlander, redelijk vooruitzigt bestaat dat hij uit eigen beweging en ten einde zijn grond tot grooter ontwikkeling te brengen zijn erfpachtregt zal beleenen, en of er niet eer waarschijnlijkheid bestaat dat listige geldschieters

hem kleine geldsommen tegen beleening van zijn erfpachtsrecht zullen opdringen, ten einde hem dit dan later bij eventuelen verkoop afhandig te maken. Zoo niet alles onwaar is wat verhaald wordt van de Chinesche opkoozers, die zich dikwerf van den oogst van den landman tegen geringen prijs weten meester te maken, omdat zij dien hebben weten te doen verbinden voor de afbetaling van vroegere kleine schulden, zal het vermoeden ook wel niet geheel ongegrond zijn dat iets soortgelijks zal plaats hebben bij het beleenen van erfpachtsregten. En nu zijn wij in het allerminst geen Chinophoben: wij zijn integendeel overtuigd dat de Chinezen tot ontwikkeling van Ned. Indië zeer veel hebben bijgedragen en dit verder nog zeer veel zouden kunnen doen; maar het is toch ook bekend, dat zij het in de kunst van geldmaken verbazend ver hebben gebragt en dat hun geweten verbazend ruim schijnt wanneer het de vraag geldt of de middelen daarbij aangewend wel strikt eerlijk zijn, terwijl tevens bekend is, de heer FRANCIS verhaalt er nog een treffend voorbeeld van, dat zij er vooral op uit zijn grondbezit te bekomen. De ongeregeldheden te Bekassie, in April 1869, schijnen, voor een deel althans, ontsproten te zijn uit wrevel verwekt door knevelarijen van een Chineschen landheer. Misschien ligt daarin een les voorzigtig te zijn met maatregelen, welke overdragt van gronden uit handen van den kleinen man op Java in die van Chinezen in de hand kunnen werken. Kundiger dan wij beoordeelen of de voorstellen van den heer FRANCIS dat gevolg zouden kunnen hebben.

J. K. W. QUARLES VAN UFFORD.

BUITENLANDSCHE LITERATUUR.

Manuel pratique de la profession d'avocat, par G. DUCHAINE et E. PICARD, avocats et docteurs en droit à Bruxelles, avec une préface d'ED. DELINGE, avocat à Bruxelles. — Paris, DURAND et PEDONE LAURIEL; Bruxelles, CLAESSEN, 1869. — 548 pag., in 8°.

In Frankrijk zagen in de laatste jaren onderscheiden werken het licht over de geschiedenis, de instelling, de regten en de pligten der balie. Dat voorbeeld schijnt thans in België navolging te vinden; en het werk van de heeren DUCHAINE en PICARD levert daarvan eene zeer gelukkige proef. Ik meen dat het den lezers der *Themis* niet ongevallig zal zijn daarvan eene korte aankondiging te ontvangen.

Het eerste gedeelte, het geschiedkundige, komt mij voor niet het best geslaagd te zijn; — althans wie daarin eene geschiedenis zou zoeken van de Belgische balie, zou zich zeer teleurgesteld vinden. De schrijvers hebben dan ook maar een *geschiedkundig overzicht*, en dan nog wel een zeer beknopt overzicht, willen geven. Afzonderlijk worden behandeld de oude Belgische instellingen, de balie onder de Fransche heerschappij, de balie gedurende de vereeniging met Noord-Nederland, en eindelijk de tegenwoordige Belgische balie.

Alleen dit laatste heeft eenige merkwaardigheid, ofschoon de schrijvers zich ook daar bepalen tot de fragmentarische mededeeling van eenige op zich zelve staande gebeurtenissen, voornamelijk omtrent de Brusselsche balie.

Na de omwenteling van 1830 werd de orde, zoo als de Fransche instellingen die georganiseerd hadden, feitelijk ontbonden. Men wilde niets meer weten van het Napoleontische decreet van 1810; en te Brussel vormde zich eene vrije vereeniging van advokaten, die zich eenvoudig gedroeg als of dat decreet was vervallen. Regtens was dit nogtans het geval niet; en aan dezen onwettigen toestand werd eerst een einde gemaakt door het besluit van 5 Augustus 1836, dat eenige

wijzigingen bragt in het decreet van 1810; waarbij aan de orde o. a. het regt werd gegeven om regtstreeks haren raad van toezigt en haren deken te benoemen; en het toezigt der regterlijke magt binnen zeer enge grenzen werd beperkt.

Men vindt hier voorts nog verhaald, de geschillen in den aanvang gerezen tusschen de orde bij het hof van cassatie, en die bij het hof van appel, waaraan echter voor goed een einde werd gemaakt bij zeker compromis van den 15 Julij 1843; — de regeling der curatelen van failliete boedels; — een conflict tusschen de regtbank van koophandel te Brussel en de advokaten, veroorzaakt door een vrij ongepasten uitval van den president dier regtbank, gevolgd door eene algemeene onthouding van de balie om daar te verschijnen, en geeindigd, zoo als zulke geschiedenissen gewoonlijk eindigen, door zekere amende honorable van den president; — en de poging van het gemeente-bestuur te Luik, om de advokaten, onder den naam van plaatselijke belasting, eene soort van patent op te leggen. Eindelijk vinden wij eenige bijzonderheden medegedeeld over twee belangrijke instellingen bij de Brusselsche balie, de zoogenaamde conférentie der jonge balie en de bibliotheek.

De organisatie van de balie in België wordt nog gevonden in het Fransche decreet van 1810, zoo als dit later is gewijzigd door het besluit van 1836. Den text dezer beide besluiten en van de met het onderwerp in verband staande wetten en verordeningen, voorzien van korte aantekeningen in de noten, vindt men in de tweede afdeeling; terwijl de schrijvers in hun derde gedeelte in eene zeer uitvoerige verklaring treden van de verschillende wetten en verordeningen, waardoor op dit oogenblik de advokatie in hun land wordt beheerscht. Zij behandelen daar in vier afzonderlijke titels de advokaten in het algemeen, de orde der advokaten, de raden van toezigt, en de verhouding der hoven en regtbanken tot de balie.

De grondslagen der Belgische organisatie komen hierop neder:

De orde vergadert niet alleen om de leden van haren raad van toezigt en haren deken te kiezen, maar zoo dikwijls dit noodig wordt geoordeeld, ter overweging van andere algemeene belangen. Bij ons is, men weet het, dit regt betwistbaar. Zoo al de letterlijke inhoud van de bepalingen van ons reglement voor tweeledige uitlegging vatbaar zijn, het schijnt betwijfeld te kunnen worden, of het wel de bedoeling van het reglement geweest is die bevoegdheid te erkennen. De geheele zaak is echter misschien niet veel meer dan eene zaak van vorm; omdat, zoo al eene vergadering der *orde* niet mogt kunnen worden toegelaten dan voor het bepaalde doel om candidaten te kiezen voor den raad van toezigt, eene vergadering van *advokaten* zeer zeker niet ongeoorloofd kan zijn.

De orde kiest regtstreeks de leden van den raad van toezigt en den deken; en aan den raad van toezigt is het houden van het tableau opgedragen. Daaruit volgt, dat hij het regt van toelating heeft niet alleen, maar ook dat van weigering van hen, die hetzij de vereischten missen, hetzij eenige betrekking vervullen, die met de advokatie onvereinigbaar wordt geoordeeld. Wat dit laatste betreft, is men gewoon als regel aan te nemen, „*que la profession veut un homme tout entier,*” — en dat de advokatie in het algemeen onvereinigbaar is met ieder beroep, dat iemands voorname bezigheid is of kan zijn. Ambtenaren worden daardoor reeds in den regel uitgesloten.

De schrijvers treden verder in den derden titel in vele bijzonderheden omtrent de wijze van procederen voor de raden van toezigt als disciplinaire regtbanken. Men vindt daarvoor de hoofdregels in de reglementen; het overige wordt aangevuld door de praktijk en de gewoonte. Ook hierin zijn de Belgische verordeningen de onze verre vooruit, die alles ongeregeld laten, zoodat onze raden van toezigt in volslagen onzekerheid verkeeren omtrent de regels en vormen, die zij hebben in acht te nemen bij de oproeping

en het verhoor van den beklaagde, bij het verder onderzoek der zaak, bij hunne uitspraken, bij de mededeeling daarvan aan den beklaagde en bij de verdere uitvoering daaraan te geven. Is nu het gevolg dier wetteloosheid, dat iedere vorm goed, immers niet onwettig is? Waarschijnlijk. Maar zeker is het wel gelukkig, ook voor die raden, dat de geheele zaak bij ons zelden of nooit behoeft in toepassing gebragt te worden.

De regten en de pligten der advokaten maken het onderwerp uit der beide volgende afdeelingen.

Tot de regten brengen de schrijvers: den titel, het costuum, het regt van pleiten, het regt van consultatie, dat van niet-openbaring der hun toevertrouwde geheimen, de toegang tot hunne cliënten in de gevangenissen, de vrijstelling van het regt van patent, het regt om de zittingen met gesloten deuren bij te wonen, het voorregt van op hun woord geloofd te worden bij vorderingen tot teruggave van stukken, het regt van plaatsvervangning en dat van onthouding om voor zekere regtbanken of hoven te pleiten, *droit de coalition*.

Dit een en ander geeft mij aanleiding tot eenige opmerkingen.

Onder de voorregten der pleidooi brengen de schrijvers o. a. het regt der advokaten op eene volkomen gelijkstelling op de criminele teregtzittingen met de ambtenaren van het openbaar ministerie. Dat dit zoo zou behooren te zijn, neem ik gaarne aan. Maar dat het zoo is, zou ik niet zoo onvoorwaardelijk durven verzekeren. Éene zeer gewigtige uitzondering op dezen regel wordt bij die stelling zeker over het hoofd gezien: de wijze van ondervraging der getuigen. Mij ten minste is het niet bekend, dat de bepaling, dat de advokaten hunne vragen aan den getuige alleen kunnen doen door tusschenkomst van den president, in België niet meer van kracht is, ofschoon ik meen, dat zij in Frankrijk, en misschien ook in België, door de praktijk is in onbruik

geraakt. De zaak zelve, weinig vereerend voor de balie, is voor het overige van geen nut hoegenaamd, en legt aan het regt van verdediging veel meer belemmering en moeilijkheden in den weg dan men zich verbeeldt. Maar gelijkheid van regt voor verdediging en beschuldiging is daar zeker niet te vinden.

Het regt om de zittingen met gesloten deuren bij te wonen, schijnt te berusten op de overlevering van oude tijden; in de wet echter is zoo iets moeilijk te vinden, althans als *regt*. Eene andere vraag echter is het, of de regter die het geheim beveelt, niet de bevoegdheid heeft dit tot zekere grenzen te beperken.

Evenzoo is het gelegen met het voorregt om bij vorderingen tot teruggave van stukken op hun woord geloofd te worden. Eene wet, waarin dit geschreven staat, bestaat niet; en ik zou het zeer betwijfelen, of, bij ons ten minste, de advocaat, tegen wien zulk eene vordering werd ingesteld, zou kunnen volstaan met de eenvoudige verklaring, dat hij die stukken niet of niet meer heeft.

Het zoogenaamd *droit de suppléance*, dat is het regt om de afwezige regters in eene regtbank te vervangen, is bij ons niet bekend. Het *droit de coalition* daarentegen wordt alleen vermeld om te zeggen, dat het in België eigenlijk niet bestaat, omdat daar nog altijd van kracht is art. 34 van het decreet van 1810; en omdat dit zelfs zoo weinig is in onbruik geraakt, dat men het terugvindt in het ontwerp eener nieuwe wet op de regterlijke organisatie. In dit opzigt zijn onze advocaten gelukkiger dan de Belgische confrères. Het *regt* van onthouding kan bij ons zeker niet worden betwist, ofschoon het niet ligt in den geest van onze balie, en het *esprit de corps* daar niet zoo sterk is doorgedrongen, om tot zulke uiterste middelen de toevlugt te nemen.

De pligten der advocaten vinden haren grondslag voor een gedeelte in de wetten en reglementen, maar voor een ander, misschien wel voor het grootste gedeelte, in eigen

gebruiken en overleveringen der balie. In Frankrijk hebben die gebruiken zelfs eene wettige sanctie verkregen door eene bepaling van het besluit van 20 November 1822, waarbij uitdrukkelijk werden in stand gehouden de gebruiken in acht genomen bij de balie in de uitoefening der praktijk. — In België en bij ons bestaat zulk eene wettelijke bepaling niet, en hebben dus die gebruiken geene eigenlijke wets-kracht, maar worden zij alleen in het leven gehouden en geëerbiedigd door gewoonte en overlevering. Zij blijven echter leven, omdat zij gelegen zijn in de natuur der zaak, en omdat zonder haar de advokatie zich zelfs niet denken laat.

De schrijvers bespreken voorts in den eersten titel de algemeene pligten van den advokaat, liever misschien de eigenschappen en deugden, die voor de uitoefening der praktijk onmisbare vereischten zijn, als: kennis der regelen van zijnen stand; toewijding aan de hem toevertrouwde zaken; onafhankelijkheid, ook bepaaldelijk van de cliënten, wier driften en hartstogten men zich vooral wachten moet te deelen; eerlijkheid; kieschheid; waarheids-liefde; gevoel van eigen-waardigheid, zonder ijdelheid of trots; gematigdheid en voorzigtigheid; belangeloosheid, die juist niet vordert, dat men het regtmatig loon van zijnen arbeid versmaadt, maar wel dat men met denzelfden ijver zijne diensten verleene aan den behoeftige, die ze niet kan vergoeden als aan den vermogenden man, van wien men eene behoorlijke vergelding verwachten mag; confraterniteit (ik weet daar geen Hollandsch woord voor); eerbied voor de regterlijke magt; liefde voor zijnen stand. — Op dit alles volgt de niet onjuiste opmerking, dat het vreemd is, dat men de advokaten gehoorzaamheid aan grondwetten en getrouwheid aan het hoofd van den staat laat zweren. Niet, omdat dit niet behoort tot hunne verplichtingen als burgers van den staat; maar omdat het zaken zijn, die niets gemeens hebben met het beroep van den advokaat, en omdat men een uitmuntend

advokaat kan zijn, tot welke politieke partij men ook behoore.

De bijzondere pligten van den advokaat, die het onderwerp uitmaken van den tweeden titel, worden onderscheiden in die jegens zich zelven, jegens de cliënten, jegens de confrères, jegens de magistratuur en jegens de gestelde magten.

Hoe logisch juist deze verdeeling ook zijn moge, toch blijkt het dat het niet altijd even gemakkelijk is daarin aan ieder onderwerp zijne juiste plaats aan te wijzen, zoodat dan ook de schrijvers zich daaraan niet altijd even streng hebben kunnen houden. Als voorbeeld wijs ik alleen op de regels in acht te nemen bij arbitrages, die gerangschikt worden onder de pligten door den advokaat aan zich zelven verschuldigd.

Bij de behandeling der vele zaken, die men in deze afdeling besproken vindt, toonen de schrijvers overal doordrongen te zijn van den goeden en waren advokaten-geest. Zij behandelen dat geheele onderwerp blijkbaar met bijzondere voorliefde; men vindt hier dan ook eene menigte nuttige wenken en wijze lessen: en, wanneer zij op den voorgrond stellen, dat de betrekking tusschen den advokaat en den cliënt zich met geene mogelijkheid wringen laat in het gareel van eenig burgerlijk contract, bepaaldelijk niet in dat van dienst-huur of lastgeving, zullen zij wel niet veel tegenpraak te wachten hebben.

Voor het overige kan de lezing van dit werk ons op nieuw leeren, dat de begrippen en denkbeelden omtrent de uitoefening der advokaten-praktijk, ofschoon ook hier algemeene regels en waarheden zijn, die overal erkend worden, in vele opzichten afhankelijk zijn van nationale en zelfs van plaatselijke opvattingen en overleveringen, en daarom in de verschillende landen zeer verschillen.

Wanneer wij b. v. vernemen, dat het beneden de waardigheid van den advokaat is, niet alleen om zich bij zijne cliënten te vervoegen, in plaats van hen bij zich te ontvangen, wat uit den aard der zaak wel overal, in den regel ten minste,

gebruikelijk zal en moet zijn, maar ook om op het kantoor van zijn procureur of notaris over zaken te gaan spreken; — dat de advokaat zich zorgvuldig wachten moet, om zijne cliënten in extrajudiciële zaken te vertegenwoordigen, omdat hij geen mandataris van zijn cliënt worden mag; — dat hij beter doet zijnen naam niet voor zijne deur te plaatsen, dat hij geene gedrukte declaratiën moet hebben, en geene quitantie geven voor zijn honorarium, omdat hij daardoor den schijn aanneemt van zich te gedragen als koopman; — dan moet men wel aannemen, dat dit alles in het land der schrijvers zoo gebruikelijk zal zijn, en daarom moet geëerbiedigd worden; maar men zal toch moeilijk de vraag terughouden, of zeer veel daarvan niet uiterst overdreven, en in onzen tijd op den duur wel vol te houden is? — Zeker is het al weder moeilijk te zeggen, wat deze zaken gemeens hebben met de pligten der advokaten tegenover hunne cliënten, onder welke rubriek men ze behandeld vindt?

Dezelfde algemeene opmerking zoo even gemaakt omtrent de pligten van den advokaat, geldt omtrent zijne werken, waaraan de schrijvers hunne zesde afdeeling wijden. Ook daarbij hangt, daargelaten het groot verschil in wetgeving en regtsvormen, dat daarop van regtstreekschen invloed is, zeer veel af van de in ieder land verschillende eischen en gewoonten; men behoeft slechts deze afdeeling te lezen, om te zien, dat niet alleen de gebruiken en overleveringen anders zijn, maar dat de Belgische advokaat geheel anders werkt dan de onze. Is het bij hen daarom minder goed dan bij ons? Ik wil dit in het minst niet beweren. *Variis modis bene fit*; en de waarheid zal wel zijn, dat ieder onzer bij den ander wat te leeren vindt. Maar daarbij komt nog, dat nergens meer dan bij de wijze van arbeiden, waarin die ook bestaan moge, de individualiteit van den persoon op den voorgrond treedt. Ieder werkt en studeert op zijne wijze, en verder dan tot eenige algemeene raadgevingen, waarmede ieder trachten kan zijn nut te doen, kan men het dan ook moeilijk brengen. De

schrijvers hebben dit echter volkomen goed begrepen en erkend, en zij voegen er zelfs bij, dat hunne wenken alleen bestemd zijn voor de jonge balie; en als zoodanig kan misschien ook dit gedeelte van hun werk, dat zeker wel het minst belangrijke van het geheel is, eenig nut hebben. Maar voor mij is het reden genoeg om daarover in geene verdere bijzonderheden te treden. Ik wil er alleen dit nog van zeggen, dat zij afzonderlijk spreken eerst over het practicale werk, en daarna over de oratorische talenten, die zij in den pleiter verlangen. Het eerste noemen zij de regels van het ambacht, of liever van het vak, het tweede die van de kunst. Ik heb daarmede vrede. Alleen heeft het mij verwonderd in een werk, dat ook hier in waarheid aanspraak mag maken op den lof eener groote volledigheid, met geen woord gewaagd te zien van den wetenschappelijken arbeid, die toch bij niemand kan gemist worden, zelfs bij hem niet, die zijn leven uitsluitend tot de praktijk beperkt.

Het werk wordt besloten met eene uitvoerige bibliographie der werken over het beroep van advocaat.

Ik eindig hiermede een verslag van een werk, dat èn om zijne strekking, èn om zijnen inhoud zeer de aandacht verdient ook van onze Nederlandsche regtsgeleerden. Ik heb het dikwijls betreurd, dat bij ons dit veld zoo geheel onbearbeid blijft. Waarom b. v. beproeft niet eens één onzer jeugdige juristen zijne krachten aan eene geschiedenis der Nederlandsche balie? — Zulk een arbeid zou de moeite er aan besteed wel beloonen.

A. DE PINTO.

L'indépendance de la magistrature et les procès politiques.—

Incident SÉGUIER. — Paris. DÉCEMBRE. — MONNIER.

1869. — 99 pag. in 8°.

De geschiedenis van het ontslag van den keizerlijken procureur SÉGUIER te Toulouse ligt nog versch in het geheugen van hen die in de lotgevallen der Fransche magistratuur belang stellen. De heer SÉGUIER, die een naam draagt, in de Fransche regterlijke magt met eere bekend, en die dien naam in alle opzigten eer schijnt aan te doen, had het ongeluk in zijne requisitoiren in verschillende drukpers-vervolgingen niet genoeg kracht en gestrengheid, misschien niet genoeg hartstogt te ontwikkelen, naar den zin van den minister van justitie BAROCHE. Meer dan eens moest hij daarover onaangename teregtwijzingen onder vinden, die hem eindelijk deden besluiten, liever dan zijne overtuiging en zijne onafhankelijkheid als mensch op te offeren, zijn ontslag te vragen. Dit geschiedde bij een brief aan den procureur-generaal van 30 December 1868, die zich onderscheidt door kalmte en waardigheid. Het ontslag volgde weinige dagen later, en de in ongenade vervallen magistraat liet zich, zoo ik mij niet bedrieg, inschrijven op het tableau der advokaten te Toulouse.

Een verhaal van dat ontslag met de mededeeling van alle daarover gewisselde stukken, gevolgd door een volledig verslag van de langdurige en hoogstbelangrijke beraadslaging daarover gevoerd in het wetgevend ligchaam, ontvangen wij in dit werkje.

De ongenoemde schrijver laat daaraan voorafgaan twee korte aantekeningen over de wetgevende beginselen, die bij deze zaak, naar zijne meening, meer bijzonder betrokken zijn.

Het eerste is de wet op de drukpers en de magistratuur.

Eene wet namelijk van 11 Mei 1868 heeft het oordeel over de drukpers-misdrijven onttrokken aan de jury en

overgebracht bij de correctionele regtbanken en hoven. Dit vindt bij den schrijver en bij velen met hem hooge afkeuring, en zeker niet zonder reden. Ik laat natuurlijk de vraag der jury in het algemeen hier geheel buiten beschouwing; maar, waar men die instelling heeft, waren zeker de drukpers-misdrijven de laatsten die men haar moest ontnemen.

De schrijver geeft hiervoor twee redenen, waarvan de juistheid niet wel kan betwist worden.

De eerste is, dat de drukpers-misdrijven onmogelijk met bepaalde juistheid en zekerheid in de wet te omschrijven zijn, en dat daarbij altijd iets, veel zelfs, moet worden overgelaten, zoo al niet aan willekeur, dan toch aan subjectieve opvattingen van den regter. — *„Ce qui m'inquiète”* zegt EMILE OLLIVIER *„au sujet d'une loi sur la presse ce n'est point la force qui réprimera, mais la manière de définir dans une loi les délits qui méritent une répression; — les articles les plus dangereux peuvent échapper à toute condamnation, tandis que les plus insignifiants peuvent tomber sous le coup de la loi; — là a toujours été la difficulté.”*—

In de tweede plaats heeft ieder drukpers-proces, het ééne meer, het ander minder, altijd een zeker politiek karakter. En nu is het niet wenschelijk de magistratuur, hoe indirect ook, te mengen in de twisten der politieke partijen. Noch de waardigheid der regterlijke magt, noch het welbegrepen regeringsbelang, noch, en dit zegt zeker niet het minst, eene goede regtspraak wint hiermede.

De schrijver geeft eindelijk nog een derden grond voor zijne meening, die misschien minder goed te begrijpen is. Het noodzakelijk gevolg van de wet van 1868 is het appel, en daardoor de minder spoedige beëindiging van drukpers-zaken. Dit is volkomen waar. Maar waarom juist in deze zaken de beslissing in hooger beroep minder indruk maakt en minder eerbied inboezemt, dan die van den eersten regter, is mij niet duidelijk.

De tweede aantekening heeft tot onderwerp de pligten en regten van het openbaar ministerie.

„Als de ambtenaar van het openbaar ministerie,“ zeide de minister van justitie in de zitting van het wetgevend ligchaam van 5 April van dit jaar, „een bevel ontvangt, heeft hij te kiezen tusschen twee zaken, eene derde is niet mogelijk: het bevel uit te voeren of eenvoudig zijn ontslag te nemen.“

Tegen deze stelling verzet zich de schrijver met kracht. Hij maakt eene onderscheiding voor de leden van het parket, als *ambtenaren* en als *magistraten*, die misschien wel wat gezocht is.

De *ambtenaar* zou dan zijn de gehoorzame dienaar der regering, maar de *magistraat* het onafhankelijk en zelfstandig orgaan der wet, natuurlijk zooals hij die opvat; en de stelling door hem verdedigd, is deze: „de conclusiën (en requisitoiren) van het openbaar ministerie op de teregtzitting zijn vrij, volstrekt vrij.“

Ik zeg *verdedigd*. Maar dat is eigenlijk het woord niet. De schrijver stelt eenvoudig zijne thesis, zonder die nader toe te lichten dan met eenige antecedenten en autoriteiten.

Hoe het zij, ik geloof niet, dat zijne leer de ware is; en ik ben het veel meer eens met den minister dan met hem. Ik geloof wel niet, dat men in Frankrijk eene uitdrukkelijke wetsbepaling heeft als die van ons art. 5 R. O., die aan alle deze en soortgelijke vragen een einde heeft gemaakt, en dit kan voorzeker voor onze naburen de zaak eenigzins twijfelachtig maken. Maar ik geloof toch dat het ligt in den aard der instelling, en een uitvloeisel is van de Fransche beginselen, dat de ambtenaren van het openbaar ministerie zijn de vertegenwoordigers van de regering bij de regterlijke magt, de *gens du roi*. Maar, als dat waar is, dan valt ook aan die zoogenaamde onafhankelijkheid niet te denken. Men moet bovendien niet uit het oog verliezen, dat het doel der gansche instelling daarmede zou verloren

gaan, omdat de regering geen ander middel heeft om bij den regter te doen zeggen, wat zij in 's lands belang wil gezegd hebben, dan juist door de tusschenkomst van hare eenige wettige organen.

Maar volgt daaruit nu, dat de ambtenaar van het openbaar ministerie gedwongen kan worden te spreken en te handelen in strijd met zijne overtuiging? — Volstrekt niet. Als hij eenvoudig uitvoert een last van hooger hand, dan belet niets hem dit openlijk te zeggen. Maar in het ergste geval blijft hem het middel over, wat ieder ambtenaar van de regering heeft, aan wien men onredelijke eischen doet, hij kan zijn ontslag nemen. Hij staat daarin bovendien gelijk met den advocaat. Ieder cliënt heeft het regt om zijne zaak bij den regter te laten verdedigen zoo als hij dit verlangt, maar ieder advocaat, wien men verdedigings-middelen wil opdringen of woorden in den mond leggen, die hem niet bevallen, heeft het regt zich aan deze zaak en aan verdere zaken van lastige en onverstandige cliënten te onttrekken.

A. DE PINTO.

AKADEMISCHE LITERATUUR.

C. P. H. KLAVERWIJDEN, — *De hypothécatie van eens anders goed. Academisch Proefschrift.* Leiden, 1869.

Het zakelijk regt op onroerend goed heeft in de laatste jaren de aandacht van velen op zich gevestigd. Getuigen daarvan de belangrijke geschriften van de Heeren WOLTERBEEK, COLENBRANDER, v. ECK en anderen. Getuige daarvan de benoeming eener commissie tot herziening der bepalingen onzer wet omtrent dit onderwerp, getuige daarvan ook deze disser-

tatie, die mij door de Redactie van de *Themis* ter recensie is toegezonden en waarvan ik gaarne een kort verslag zal geven.

Het onderwerp, dat de schrijver zich ter behandeling stelt, is belangrijk, zoowel voor de theorie, als voor de praktijk: „de gevolgen van het verbinden van onroerend goed aan een ander toebehoorende.”

De titel is dunkt mij minder gelukkig gekozen. Hypothecatie toch is een zonderling zamengesteld hybridisch en gelukkig ook nog ongebruikelijk woord, dat ik liever door een meer Hollandsch vervangen zag. Waarom spreekt de S. niet van *verzetting* van eens anders goed, dat ware zuiver Hollandsch, of van *onderzetting*, hetgeen zich aan de taal onzer wet zoude hebben aangesloten. Had hij bij het Grieksch willen blijven dan had hij de handeling van het verbinden *hypothesis* moeten noemen, had hij van het woord *hypotheek* een Hollandsch woord willen maken, dan zou hij tot *hypothekeeren* en *hypothekeering* hebben moeten komen.

De S. behandelt zijn onderwerp in drie deelen, volgens Romeinsch, Fransch en Nederlandsch regt, op eenvoudige en wetenschappelijke wijze. Hij geeft daarbij blijken van ernstige studie en een juist oordeel.

Onder het Romeinsche regt komt hij tot deze resultaten:
Regel is: de hypotheek op eens anders goed is nietig.

Onder de *generale* hypotheek waren echter ook die goederen begrepen, die de hypotheekgever later zoude verkrijgen.

Eene speciale hypotheek op eens anders goed kon in de volgende gevallen het gevolg hebben, dat de praetor eene actio hypothecaria utilis gaf:

a. Wanneer de hypotheek gesloten is onder voorwaarde si res debitoris facta fuerit.

b. Wanneer het betrof eene zaak, welke den hypotheekgever verschuldigd was, bepaaldelijk wanneer het een zaak gold, welke hij gekocht had, maar die hem nog niet geleverd was.

c. Wanneer de verpander eigenaar werd en de schuld-

eischer niet wist, dat hem eens anders zaak te pand was gegeven, dus ook wanneer de verpander erfgenaam werd van den eigenaar. Volgens sommigen, doch ten onrechte, ook wanneer de eigenaar erfgenaam werd van den verpander. Die resultaten zijn over het algemeen op goede argumenten gegrond. Alleen het laatste wordt bestreden door DERNBURG, *Pfandrecht* I. p. 289 en schijnt twijfelachtig.

Een punt is er echter waar de S. zich m. i. vergist, te weten, waar hij wijst op een beweerd verschil tusschen de pandovereenkomst en het koopcontract, volgens Romeinsch regt, daar, indien iemand eens anders goed tegen diens wil in pand gaf, het pandregt nietig was, terwijl het geoorloofd zoude zijn geweest eens anders zaak te verkoopen. Hij beroept zich daarbij op twee Romeinsche wetten de l. 6 Cod. Si aliena res (VIII niet, zoo als in de Dissertatie is aangehaald, VII, 16), waar gezegd wordt: „et per alium rem alienam invito domino pignori obligari posse, certissimum est,“ en l. 28 (niet 18) Dig. de Contr. emtione (XVIII, 10). „Rem alienam distrahere quem posse nulla dubitatio est, nam emto est et venditio.“

Schijnbaar bestaat er dus zeer zeker verschil. Ik geloof echter, dat die schijn alleen te wijten is aan het verschillende oogpunt, waaruit de fragmenten den koop- en het pandcontract beschouwden. De l. 6 Cod. Si aliena res, stelt zich op het standpunt van het zakelijk regt, de l. 28 Dig. de cont. emt. op het standpunt van de obligatio.

Wanneer men de eerste wet geheel leest zal men zien dat DIOCLETIANUS en MAXIMIANUS wel verre van het *contract* van pandgeving van eens anders zaak nietig te verklaren, daaraan integendeel volle werking toekennen, want zij zeggen: „Quae praedium in filios a se titulo donationis translatum creditori suo dat pignori, se magis contrario pignorationitio obligat iudicio, quam dominis noceat,“ d. i. verbindt wel zich zelve aan den pandhouder door de actio pignoratitia contraria,“ cf. l. 9 Dig. de Pign. act. et contra. (XIII

7), maar schaadt niet aan de eigenaars der zaak, want zij kan eens anders zaak niet te pand geven. De *overeenkomst* van in pandgeving van eens anders zaak is derhalve niet nietig, want zij doet eene verbindtenis ontstaan. Zij doet echter geen zakelijk regt geboren worden omdat de in pandgever geen regt op de zaak had en dus ook geen regt op de zaak kon afstaan.

Evenzoo is het met de *emptio-venditio*. Het was er ver af, dat het te Rome geoorloofd zoude geweest zijn eens anders zaak te verkoopen en dat zoodanige verkoop eenigen overgang van zakelijk regt tengevolge zoude gehad hebben. Wanneer eens anders zaak verkocht werd, gold de overeenkomst in zooverre, dat daaruit de *actio empti* en de *actio venditio* ontstaan (l. 30, § 1 *Dig. de act. empt. et vend.*), maar ten aanzien van het zakelijk regt had de koop en verkoop geenerlei uitwerking, „*sed res emptori auferri potest*“, zegt de aangehaalde l. 28 *Dig. de cont. empt.*, d. i. de zaak kan bij den koper door den waren eigenaar gevindiceerd worden. De koper heeft dan zijn *regres* tegen den verkooper l. 1 *Dig. de evict.* (XXX1—2.) en vraagt van dezen, volgens de aangehaalde l. 30, § 1 de *act. empt.*, „*id, quanti ejus intersit rem suam esse factam*.“ Het verschil tusschen de beide aangehaalde wetten bestaat dus alleen daarin, dat de wet betrekkelijk het *pignus* het zakelijk regt voorop zet en verklaart, dat niemand eens anders zaak tegen den wil des eigenaars kan verpanden, terwijl de wet betrekkelijk de *emptio venditio*, het *jus in personam* voorop zet en verklaart, dat koop en verkoop ook van eens anders zaak *obligatiën* doet ontstaan.

Zoo opgevat is het verschil tusschen het Romeinsche regt en het onze ook zoo groot niet. Ook bij ons gaat geen zakelijk regt over door den verkoop van eens anders zaak en in zooverre is koop en verkoop van eens anders zaak ook bij ons nietig, (art. 1507 *Burg. Wetb.*, art. 1599 *Cod. Civ.*) Ook bij ons echter doet de koop en verkoop van eens anders zaak

verbindtenissen ontstaan en is dus niet nietig, want art. 1507 zelf geeft aan den koper dezelfde actie, die hem onder het Romeinsche regt bij de aangehaalde l. 30 gegeven werd, „in id, quanti intersit rem suam esse factam.“ Bovendien bestaat de verpligting tot vrijwaring, Art. 1527 v., die geen anderen grond kan hebben dan de obligatie uit koop en verkoop ontstaan.

Tot gelijk resultaat komt men bij de overeenkomst van in pandgeving van eens anders zaak. Zakelijk regt wordt daar door niet gevestigd, voor zooverre is de in pandgeving nietig. De overeenkomst grondvest echter verbindtenissen, al ware het slechts tot schadevergoeding.

Ten aanzien van het Fransche regt komt de S. tot het besluit „dat onder den Code Civil geene hypotheek op eens „anders goed konde worden verleend onder voorwaarde, dat „de verpander later eigenaar zal worden, en dat ook de hypotheekatie van eens anders goed nietig in den aanvang, niet „geldig wordt, doordat later de verpander den eigendom van „dat goed verkrijgt,“ zoodat onder het Fransche regt in geen geval door die hypotheekering van eens anders goed enig zakelijk regt gevestigd wordt.

Wat het hedendaagsche Nederlandsche regt aangaat begint de S. met het betoog, dat onder ons regt het zakelijk regt van hypotheek door de *inschrijving* wordt gevestigd, niet door de acte, want dat de wetgever in de artt. 1213 en 1220 al. 1 met het woord *vestigen* niet bedoelt het doen ontstaan van het zakelijk regt, maar het verlenen van hypotheek het *geven van toestemming* tot het vestigen van hypotheek, zoodat de wetgever in die artikelen de overeenkomst van hypotheekgeving heeft op het oog gehad, en derhalve de vraag of iemand de bevoegdheid heeft om enig goed te bezwaren, moet worden beoordeeld naar het tijdstip der notarieële acte. Op het oogenblik, dat die acte gepasseerd wordt, moet hij eigenaar zijn, en niet alleen op dat tijdstip, maar ook op het tijdstip der inschrijving, art. 1225.

In alle de gevallen, waarin, zoo als wij boven hebben vermeld, volgens Romeinsch regt, eene hypotheek op eens anders goed nog geldig kon zijn, ontkent de S. de geldigheid volgens ons regt, op grond van art. 1220.

De hypotheek verleend onder voorwaarde, dat de hypotheekgever eigenaar der zaak zal worden, wordt niet gehandhaafd door art. 1215, want in dat geval wordt geen voorwaardelijk regt te pand gegeven, maar wordt eene zaak verpand, waarop men *geen* regt heeft, voor het geval men er regt op mogt verkrijgen.

Evenmin kan men zich op art. 1215 beroepen tot verdediging van de geldigheid der hypotheek door den koper vóór de levering verleend, noch van die, welke door den verkooper onder beding van wederinkoop is gegeven, want beide hebben volgens den S. wel een opgeschort, maar geen zakelijk regt. Ik twijfel of die gevallen gelijk staan. De koper vóór de levering heeft voorzeker geen zakelijk regt, de verkooper onder beding van wederinkoop echter, kan, wanneer hij van het beding gebruik maakt, de zaak van iederen houder vrij van alle daarop gelegde lasten opvorderen art. 1559. Hij heeft dus een regt op de zaak, een regt dat tegen derden geldt.

Ook wanneer de verpander later eigenaar wordt of de de eigenaar erfgenaam van den verpander, wordt de hypotheek niet geldig. Te dien opzichte is men bij ons van geheel andere beginselen uitgegaan, dan het Romeinsche regt. Hypotheek op toekomstige goederen, die volgens Romeinsch regt geldig was, is bij ons nietig volgens art. 1220.

De hoofdoorzaak van die verandering wordt door den S. gezocht in het stelsel van publiciteit, dat onze wetgever onvoorwaardelijk heeft aangenomen. Hij meent dat de zekerheid der registers door de toelating van inschrijvingen op eens anders goed zoude te niet gaan, zoodat geene inschrijving zoude kunnen geschieden, wanneer het uit de registers blijkt dat de hypotheekgever geen eigenaar was op het

oogenblik, waarop de acte van hypotheekgeving is gepasseerd. Ik geloof dat de S. zich te veel van de zekerheid onzer registers voorstelt. Het zal niet altijd uit de registers kunnen blijken, dat iemand geen eigenaar is. Het is mogelijk dat iemand eigenaar is van een onroerend goed, niettegenstaande het goed niet te zijnen name staat en koop- of andere acten, waarbij dat goed aan een ander wordt overgedragen in de openbare registers zijn overgeschreven. De werking der registers is alleen negatief, de handelingen der partijen werken niet tegen derden zonder overschrijving der daarvan opge- maakte acten. Die overschrijving geeft echter aan die handelingen geene kracht, die zij op zich zelve niet hadden. Een eigendoms-overdragt door den non dominus gedaan wordt niet geldig door de overschrijving; een hypotheek gegeven door iemand, die geen zakelijk regt had, krijgt geene kracht door de inschrijving. De bewaarder zal daarom moeilijk de inschrijving van een borderel kunnen weigeren, indien de daarin vermelde hypotheekgever niet op zijne registers als eigenaar bekend is.

Bij de beraadslagingen heeft men zich dan ook niet op het beginsel van publiciteit, maar op dat van specialiteit beroepen. VOORDUIN, op art. 1220 p. 522; IV. De hoofdreden ligt hier in het streng vasthouden aan den regel: *nemo plus juris in alterum transferre potest, quam ipse habet*. Men is daarom teruggekeerd tot de beginselen van het oud-Hollandsche regt. VOET ad. tit. Dig. XX, 3, n°. 6. Men houde echter ook hier in het oog, dat de verbindtenis zelve niet nietig is. Men kan zich verbinden hypotheek te geven op toekomstige goederen. Zoodanige verbindtenis is alleen personeel en geeft grond om te vorderen, dat later verkregen goederen zullen worden aangewezen voor hypotheek, hetzij bij acte, hetzij bij vonnis, art. 1220, al. 2.

Om dus geldig hypotheek te geven moet men zijn eigenaar van het onroerend goed, zoowel op het oogenblik, dat men de overeenkomst van hypotheekgeving aangaat, als op het oogen-

blik der inschrijving. Dit geeft aanleiding tot bezwaren in de praktijk, vooral wanneer iemand een onroerend goed koopt en een derde hem geld op hypotheek geeft om den koopprijs te betalen. Als middel om aan dit bezwaar te gemoet te komen geeft de S. de subrogatie aan de hand. De verkooper bedingt hypotheek voor de onbetaalde kooppenningen en subrogeert overeenkomstig art. 1437 no. 1 den geldschietter, die hem den koopprijs betaalt, in de regten, die hij volgens art. 1227 heeft. De bezwaren tegen dat hulpmiddel ingebracht, worden door den S. ten slotte op voldoende gronden opgelost.

J. G. KIST.

A. TEIXEIRA DE MATTOS. — *Bijdrage tot de leer van den meeneed*; aantekening op art. 366 C. P. — Amsterdam 1869, VIII en 223 blz. 8°.

Zij ook de inhoud dezer bijdrage niet nieuw, zij is met oordeel geschreven en bevat m. i. bijna zonder uitzondering eene juiste en welgemotiveerde beslissing, waar tusschen afwijkende gevoelens moet worden gekozen. Tot bladz. 83 historisch, behandelt zij tot blz. 166 de tegenwoordige wetgeving van Nederland in elf paragrafen. De eerste daarvan is gewijd aan het vereischte dat, niettegenstaande de algemeenheid der uitdrukking *matière civile*, de verklaring zij afgelegd in een burgerlijk *geding*. Ook de eed, afgelegd voor scheidslieden, wordt daar door den schrijver onder de verklaringen in een burgerlijk *geding* begrepen; maar bij de adstructie van dit gevoelen is geen acht geslagen op de leer van sommige Fransche schrijvers, dat het arbitrale vonnis niets anders is dan eene overeenkomst, door scheidslieden gesloten ten name

der partijen, die hun daartoe de magt hebben opgedragen (1): eene opvatting die, zoo zij juist is, niet zonder invloed op de beoordeeling der meinedsvraag kan blijven. Overigens is deze paragraaf oordeelkundig behandeld. In de volgende acht de schrijver meined ook dan strafbaar, wanneer bezworen wordt de ontkenenis eener handeling, welke, zoo zij waar bevonden werd, den zwerende aan strafvervolging zou blootstellen: teregt m. i. volgens het jus constitutum; maar ook deel ik in zijnen wensch om eene bepaling ter contrarie te verkrijgen, al verliest daardoor in het ergste geval de tegenpartij een bewijsmiddel. Pondig wordt voorts de stelling ontwikkeld dat bij meined de lastgever (art. 1984 2° B. W.) *dader* en de lasthebber *medepligtige* is. In de vierde paragraaf — over de noodzakelijkheid dat de verklaring zij in strijd met de waarheid — wil de schrijver quoad jus constituendum, dat beweerde valscheid in den schattings-eed van art. 1979 B. W., al acht hij die strafbaar, wegens de moeilijkheid van bewijs tot geene strafvervolging kunne leiden: mij daarentegen dunkt, dat dit op zich zelf juiste argument niet verder kan leiden dan tot groote omzigtigheid bij het Openbaar Ministerie in het aanvaagen van zoodanige vervolging. Meer eens ben ik het met zijnen voorslag om de bereidverklaring tot het bezweren van feiten, die men weet valsch te zijn — hoedanige bereidverklaring in jure constituto niet strafbaar is — als delictum sui generis te bedreigen met eene straf, aanmerkelijk lager dan die van den eigenlijken meined.

Boos opzet — geen gequalificeerde dolus, maar eenvoudig het willens afleggen eener valsche beëdigde verklaring, wetende dat zij valsch is — behoort volgens den schrijver tot de vereischten van het misdrijf; maar in jure

(1) Cf. BONFILS: De la compétence des tribunaux français à l'égard des étrangers (Paris 1865), die n°. 281 van de scheidsregterlijke uitspraak verklaart: «Elle n'a d'un acte judiciaire que la forme »

constituendo wil hij verder gaan en met eene aanmerkelijk lagere straf, op het voorbeeld van sommige Duitsche wetgevingen, treffen de onjuiste opgaven, ter goeder trouw doch culpâ bezworen. „Het is waar (zegt hij blz. 132) „dat hij die volgens zijn geweten al datgene verklaart, „wat hem op het oogenblik bekend is van de feiten, „waaromtrent hij den regter inlichting moet verschaffen, „*ten volle aan zijne verpligting voldoet* maar kan „de wetgever onder bedreiging van straf niet nog iets „meer vorderen?“ en op die vraag geeft hij een bevestigend antwoord: eerst wanneer de betrokkene alle hem ten dienst staande middelen heeft aangewend om achter de waarheid te komen, houdt schrijver hem van zijn pligt jegens den staat ontslagen. Mij gaat die leer, welke meer verlangt dan dat men *ten volle aan zijne verpligtingen voldoe*, wat ver; een zedelijke pligt moge het zijn zich aldus tot ontdekking der waarheid in te spannen, eene poenale sanctie daarop komt mij te minder geregtvaardigd voor, omdat het oordeel, of men wel van alle beschikbare middelen gebruik heeft gemaakt, uit den aard der zaak willekeurig zal zijn: de eene regter zal vorderen wat de andere meent niet te moeten vergen, terwijl de *wetenschap* dat men *valche* opgaven beëedigt een vast bestemd begrip is. Men denke aan de gevolgen der strafbedreiging van culpa bij het jusjurandum de credulitate (art. 2010 2° B. W.), om in te zien, hoever zulk eene strafbedreiging zou kunnen reiken. Zeer zeker zou, bij strafbedreiging tegen het culpâ onwaarheid bezworen, herroeping der onware verklaring — welke de schrijver teregt noch in jure constituto noch in jure constituendo wil laten gelden tot strafonthefing bij eigenlijk gezegden meined — straffeloosheid ten gevolge moeten hebben.

Hiermede zij tot aankondiging dezer dissertatie genoeg gezegd.

A. P. TH. EYSSSEL.

A. F. K. HARTOGH, — *De aansprakelijkheid van den Staat voor onregtmatische daden zijner ambtenaren.*
Leiden, 1869. — 206 blz. in-8°.

Het zou mij voor eene eenvoudige aankondiging in dit tijdschrift te ver leiden, indien ik een volledig verslag wilde geven van alle de onderwerpen en vragen, die de schrijver in deze verhandeling met even veel grondigheid als degelijkheid behandelt. — Ik ga daarom met stilzwijgen voorbij de vragen, wat men te houden hebbe voor *onregtmatisch*, en wat voor *ambtsdaden*; evenzeer de uitvoerige mededeeling der literatuur over het onderwerp en de beoordeeling van de zeer uiteenlopende stelsels van anderen, om mij te bepalen tot de hoofdvraag, en het eigen stelsel dat de schrijver daarover ontwikkelt: de aansprakelijkheid van den Staat voor onregtmatische handelingen zijner ambtenaren zoowel naar algemeene regtsbeginselen, als naar die van het Nederlandsch Staatsregt.

Vooraf echter meen ik een oogenblik te moeten stilstaan bij de verhouding van den Staat tot zijne ambtenaren, eene zaak, die met de vraag der aansprakelijkheid in een regtstreeksch en onafscheidelijk verband staat, en aan de behandeling waarvan dan ook een tamelijk uitvoerig hoofdstuk door den schrijver wordt ingeruimd.

Dat de zonderlinge leer, dat de Staat met zijne ambtenaren een burgerlijk contract sluit, daarin ernstige en krachtige bestrijding vindt, zal wel nauwelijks gezegd behoeven te worden. Ik geloof niet, dat zij tegenwoordig nog ernstige verdediging vindt; maar ik herinner mij toch dat het nog niet zeer vele jaren geleden is, dat één onzer hoven den Staat eene burgerlijke actie tot het doen van rekening en verantwoording toewees tegen één zijner comptabele ambtenaren, op grond dat dit ambt niets anders zijn zou dan een gewoon burgerlijk mandaat.

Hoe goed nu ook de schrijver in zijne wederlegging dier

leer geslaagd zij, zou men toch misschien mogen vragen, of hij die ketterij niet wat al te veel eer bewijst? De zonderlinge verwarring, waarin hare voorstanders geraken, de weinige overeenstemming, die er tusschen hen bestaat, als het op de toepassing aankomt, de verlegenheid waarin zij verkeerden als men dit zoogenaamd contract een naam moet geven, dat alles zou reeds voldoende zijn om te bewijzen, dat zij eene leer verdedigen, die in ieder opzigt onverdedigbaar is. Noem toch dat contract dienstuur, lastgeving, do ut facias, precarium, het een is evenveel onzin als het andere, omdat de verhouding tusschen den Staat en hen die door de bevoegde magt worden aangesteld, om eene taak te vervullen in verband staande met de Staatsdienst, en die daarin ondergeschikt zijn aan eene hoogere magt (blz. 5, 6), van louter publiekrechtelijken aard is, en niets gemeens heeft met het burgerlijk- of privaatrecht, welks regelen daarop dan ook met geene mogelijkheid kunnen worden toegepast.

In één opzigt zou ik slechts van den schrijver in gevoelen verschillen. Hij zegt, als gij volstrekt een burgerlijk contract wilt, dan zal het nog het meeste hebben van lastgeving. Ik geloof niet dat dit juist is. De lasthebber eenmaal aangesteld zijnde, is wel verantwoordelijk en rekenplichtig voor zijne daden, maar hij handelt voor het overige zelfstandig, en het karakter van voortdurende ondergeschiktheid van den ambtenaar is juist in het mandaat niet terug te vinden, daargelaten nog dat een doorlopend mandaat om zegels te kloppen, om vonnissen te vellen, om belastingen uit te schrijven, om bekeuringen te doen, toch al eene zeer vreemde zaak schijnt.

Ik zou denken, dat, als er dan hier een contract zijn moet, het eenvoudigste nog maar zijn zal in den ambtenaar den dienstknecht of den *ondergeschikte van den Staat* te zien. Dan is men met de vraag over de aansprakelijkheid ook het spoedigst gereed, en met de toepassing van art. 1403 B. W. is de geheele moeilijkheid opgelost. Ik meen dan ook, dat men daarop voornamelijk de doorgaans zeer verre strekking

grondt, die men bij ons gewoon is te geven aan de aansprakelijkheid van den Staat voor de daden zijner ambtenaren.

Maar, om nu tot de vraag terug te keeren de leer door den schrijver verdedigd, en die ook mij voorkomt de juiste te zijn, komt hierop neder, dat voor de actie van art. 1401 B.W., van eigenlijke aansprakelijkheid van den Staat voor onregtmatische handelingen zijner ambtenaren nooit sprake kan zijn. In den regel is ieder, fysiek of denkbeeldig persoon, alleen verantwoordelijk voor eigen daden en verzuimen; en onregtmatisch handelen: in culpa zijn, kan alleen een fysiek persoon. De Staat, of ieder ander denkbeeldig wezen of zedelijk ligchaam, kan geen eigen wil hebben; en daarbij is dus geene culpa denkbaar.

Men moet echter onderscheiden tusschen de gevallen, waarin de Staat optreedt als Staat ter uitoefening der staatsmagt of als *fiscus*, en daaraan geeft de schrijver met anderen de ruimere beteekenis van *subject aan privaatrecht*. In het eerste geval kan nooit sprake zijn van eene burgerregtelijke verhouding of aansprakelijkheid: „treedt de Staat op als staatsmagt, of oefent hij de regten uit, die hem als zoodanig toekomen, dan kan er geene sprake zijn hem in het gareel van het privaatrecht te dwingen” (blz. 179).

Anders echter is het, wanneer de Staat, als gewoon regts-persoon, als *fiscus* in den meer uitgebreiden zin, voor de behartiging zijner vermogensregten optreedt en met bijzondere personen in aanraking komt. Ook dan kan wel niet de rede zijn van vergoeding wegens onregtmatische daden, omdat de Staat zelf niet onregtmatisch kan handelen, en even weinig aan anderen den last opdraagt om dit voor hem te doen; maar in die gevallen toch wordt de Staat handelende en vertegenwoordigd door zijne ambtenaren, privaatregtelijk verbonden jegens hen met wie hij op die wijze handelt; — daaruit volgt dat uit de door den ambtenaar gesloten contracten voor en tegen den Staat geboren worden dezelfde verbindtenissen en actiën als

uit ieder contract tusschen anderen gesloten, ook die tot schadevergoeding wegens niet- of niet-behoorlijke vervulling der contractuële verplichtingen.

Wil men derhalve het beginsel der verantwoordelijkheid verder uitstrekken, dan zal dit, bij gebreke van eenigen regtsgrond, moeten geschieden op gronden van billijkheid. Dat toch b. v., wat sommigen zeggen, de Staat beter dan de particulieren de schade kan lijden, mag zoo veel of zoo weinig waar zijn als men wil, maar voor een regtsgrond zal men dit wel niet willen doen doorgaan.

Wil men beweren dat het de schuld van den Staat is, indien hij geene ambtenaren aanstelt, die nooit misdoen of dwalen; of indien hij niet een stelsel van toezigt of contrôle weet te organiseeren, dat elke onregtmatige handeling onmogelijk maakt; hetzelfde antwoord past op deze en dergelijke beweringen. Wil men niettemin zeggen, dat dit een of ander toch billijk is, en daarom zijne toevlugt nemen tot de fictie, dat de Staat geacht wordt gedaan te hebben alles wat zijne ambtenaren doen, het zij zoo. Maar als men die leer in regten aannemelijk wil maken, dan zal men toch moeten beginnen met haar uitdrukkelijk in de wet te schrijven; en in onze wetten zal men tot nu toe vruchteloos naar eene bepaling zoeken, waarbij dit geschied is.

Ik eindig met den wensch, dat dit boekje vele lezers vinden moge. Het verdient dit, niet het minst om de heldere en gezonde denkbeelden die het verspreidt over een zeer gewichtig onderwerp, waarover hier en daar nog vrij zonderlinge dwaalbegrippen heerschen.

A. D. P.

J. DE LOUTER. — *De beperkingen der Rechtsbevoegdheid ten gevolge van vermindering der burgerlijke eer*, Utrecht, KEMINK EN ZOON, 1869, 235 bladz.

Zoowel wat rijkdom van inhoud, als wat stelselmatigheid van bewerking en wat juistheid van oordeel betreft, mag deze dissertatie met den grootsten lof worden genoemd, en het is mij aangenaam, daarvan verslag te kunnen leveren, terwijl ik hier en daar de weinige punten wensch aan te stippen, waarin ik van den geachten schrijver meen te moeten verschillen.

De dissertatie is in *drie* afdeelingen verdeeld; de *eerste* afdeeling is historisch, en behandelt het gekozen onderwerp naar Romeinsch, Duitsch en Fransch recht; de *tweede* afdeeling, in zes hoofdstukken onderverdeeld, is aan het Nederlandsch recht gewijd, terwijl de *derde* afdeeling het *jus constituendum* behandelt, en daarom zeker niet van het minste belang is te beschouwen.

Het is genoeg bekend, dat het geheele jus personarum te Rome werd beheerscht door drie status of standen, de libertas, civitas, familia. Het inbegrip der rechten en voordeelen, die uit de vereeniging dezer drie status voortsporen, was het caput van den persoon. Werd een dezer drie bestanddeelen aangetast, dan had er eene aantasting van het caput zelf plaats; van hier de drie capitum deminutiones. SAVIGNY in zijn System des heutigen Römischen Rechts (1) heeft over deze leer en de daarmee in onafscheidelijk verband staande leer der infamia, een helder licht doen opgaan. In het Romeinsche recht nu komt het hoofdzakelijk aan op de onderscheiding tusschen poenae capitales en non capitales. Terwijl de eerste onmiddellijk het caput betroffen, hadden de laatste *infamia* en geldboeten ten gevolge (poenae existimationis en pecuniariae).

(1) II. § 64—76.

Deze geheele indeeling hing nauw te samen met de inrichting en de voortdurende uitbreidingen van den Romeinschen staat. Immers, om één voorbeeld te noemen, de zoogenaamde *media capitis deminutio* verloor hare beteekenis, naar mate de *civitas* zich ten gevolge van de veroverings-oorlogen meer en meer uitbreidde en dientengevolge minder begeerde rechten in zich sloot. De *poenae capitales* kunnen echter achterwege blijven, waar men het leerstuk der *infamia* onderzoekt. *Infamia* moet vooral niet gelijk gesteld worden met *capitis deminutio*: de *infamia* was volgens de *Pandecten-fragmenten* eene *existimationis deminutio* of liever *consumptio*, zoodra men tot eene straf werd veroordeeld, die eene *maxima* of *media capitis deminutio* ten gevolge had. Hiertegen schijnt l. 5 § 3 ff. de *extr. cogn.* in strijd, die de *consumptio existimationis* alleen bedreigt, *cum libertas adimitur*, doch men schijnt in die plaats *ut est* voor *id est* te moeten lezen. De schrijver beroept zich hier op MAREZOLL, maar dezelfde emendatie werd reeds door SCHULTING en VOORDA voorgesteld. De oorzaken, welke *deminutio existimationes* konden ten gevolge hebben, zijn in l. 5 § 2 ff. de *extr. cogn.* opgenoemd. Deze *infamia*, ook wel te onderscheiden van de *nota censoria*, is volgens SAVIGNY, en de schr. beaamt dit gevoelen, een van ouds bekend instituut dat door den praetor voor het eerst in het *jus scriptum* werd opgenomen. Zij laat zich alleen splitsen in *mediata* en *immediata*, waarvan de eerste, dus genaamd omdat zij het gevolg was eener veroordeeling, eener tusschenkomst der rechterlijke magt, het meeste belang inboezemt, omdat zij het langst stand hield. In het edict van den praetor worden beide onderscheiden met de woorden *si damnatus erit* en *si fecerit*. De *infamia mediata* was nimmer het onmiddellijk doel der veroordeeling, altijd slechts gevolg daarvan, onafhankelijk van de straf; zij was het gevolg 1°. van elke veroordeeling in een *judicium publicum*; (men

weet, dat deze judicia onder de keizers allengs verdwenen, toen de jurisdictie in handen van den senaat kwam en later overging op den praefectus urbi met appel op den keizer); 2o. van enkele privaatdelicten, als: diefstal, roof, belediging, bedrog, onder de voorwaarde evenwel eener veroordeeling *suo nomine*; 3o. van overtredingen van privacontracten, als vooral het mandatam en depositum. Betwistbaar is de vraag, of, terwijl het edict van geen dolus gewaagde, daarop bij de voogdij-actie eene uitzondering werd gemaakt. De schr. herinnert vooral aan de twee groote beginselen, die het leerstuk der infamia beheerschen: 1o. dat men zoowel bij de infamia mediata als immediata alleen door zijn eigene handelingen infaam werd, hetzij die handelingen in een bepaald feit of in eene berispelijke levenswijze bestonden; 2o. dat de handeling *zelve* de grond der infamie was, en dat zij *nooit* het gevolg was der straf; *het feit zelf* maakte den veroordeelde eerloos; en staat wijders stil bij de kracht, de uitwerking der infamia, waaromtrent Rome's eerste redenaar in zijne verschillende redevoeringen veel licht heeft verspreid, en welke uitwerking zich oneindig meer in het publiek- dan in het privaatrecht deed gevoelen; bij den duur der infamie, welke volgens schr. (doch dit is wederom een duister punt) door eene soort van rehabilitatie zou kunnen worden opgeheven; en eindelijk bij de *infamia facti*, slechts ter wille der volledigheid besproken, omdat deze infamie niet bestaat in een bepaalden rechtstoestand, maar veeleer in een zedelijke smet, en ook geheel samenhangt met den trap van beschaving van het Romeinsche volk.

Even als in het Romeinsche, kunnen in het Germaansche recht bij de behandeling van dit onderwerp de onvrijen buiten beschouwing blijven: bij hen komt geen onderzoek naar de opheffing of beperking van rechtsbevoegdheid te pas. Uit de kostbare mijn van de Sachsen-spiegel delft de schr. echter de beperkingen op, waaraan

de rechten van den vrijen onderworpen waren. Ook naar het Germaansche recht kon de volkomene rechtsbevoegdheid ten gevolge van strafbepalingen beperkt, ja zelfs opgeheven worden; dit kon geschieden ten gevolge van doodstraf, geldboeten, verlies van den gemeenen vrede (Friedlosigkeit), van recht (Rechtlosigkeit) en verlies van eer (Ehrlosigkeit). — Friedlosigkeit was een toestand van volkomene rechteloosheid, ondragelijker dan die van den onvrije en had verbanning uit familie, maatschappij, staat ten gevolge; Rechtlosigkeit was een geheel andere toestand, ten gevolge waarvan men wel allerlei rechten verloor, maar niet geheel buiten de maatschappij werd gesloten; met minder zekerheid kan de Ehrlosigkeit worden aangewezen. Werd daarmede eene ontzetting uit den adel- of ridderstand bedoeld? Was het een verlies van trouw, „trüwe“, die ieder toekwam, zoo lang hij zich anderer vertrouwen niet onwaardig gemaakt had? De schr. houdt het laatste vol tegenover EICHORN, en in overeenstemming met MITTERMAIER. Niet te ontkennen is het, dat de aangehaalde plaatsen uit den Sachsen-spiegel het gunstigst luiden voor die opvatting, welke de Ehrlosigkeit beschouwt als een gevolg van trouwbreuk. Maar het schijnt, dat die oorspronkelijke opvatting met den loop der tijden is gewijzigd, dat de oude beteekenis van goede trouw meer en meer op den achtergrond is geraakt, en toen het Romeinsche recht vooral in de veertiende eeuw telkens meer ingang in Duitschland vond en het als subsidiair recht werd erkend, werd ook natuurlijk de leer der eerloosheid in vele opzichten gewijzigd. Die wijzigingen worden door den schrijver niet een voor een nagegaan; maar, door de beste Deutsche schrijvers voorgelicht, staat hij slechts bij enkele hoofdpunten stil. De Ehr- en- Rechtlosigkeit vervielen: de Romeinsche infamie oefende haren invloed uit op de algemeene Ehrlosigkeit, die daardoor merkbaar van gedaante veranderde. MITTERMAIER was het, die in zijn systeem

des Deutschen Privatrechts § 101 het eerst het stelsel ontvouwde, dat de eerloosheid van den lateren tijd (Ehrlosigkeit) dat is het verlies van de burgerlijke eer als juridisch leerstuk uit de vermenging van oud-Duitsche en Romeinsche rechtsbeginselen is voortgesproten. Zoo ontstonden allengs in Deutschland drie wettelijke graden van eerloosheid, de genoemde Ehrlosigkeit, de Anrüchtigkeit en de Verächtlichkeit (de laatste veel overeenkomst hebbende met de Romeinsche turpitude). Deze leerstukken zijn als werkelijke instituten van het algemeene Deutsche Privatrecht te beschouwen; nu er echter gedurende de laatste tachtig jaren in de meeste Duitsche staten een gecodificeerd recht is tot stand gekomen, mag dat algemeene recht alleen worden toegepast, voor zooverre het in de verschillende wetboeken is overgenomen, of deze er althans niet mede strijden. Men zal het den schrijver niet euvel kunnen duiden, dat hij opgezien heeft tegen de taak om de geschiedenis en de theorie van al de thans in Deutschland geldende wetboeken na te gaan: aan het slot van zijn geschrift worden de voornaamste beginselen van de twee belangrijkste wetgevingen, de Pruissische en Oostenrijksche, medegedeeld.

Tot het richtig verstaan onzer eigene wetgeving is een onderzoek naar de beginselen van het Fransche recht van oneindig meer belang dan eene nasporing van de vroegere Romeinsche en Germaansche. Is het Fransche recht bijkans nooit voor het onze te versmaden. hier is de kennis daarvan onmisbaar, omdat de beginselen van ons strafrecht omtrent eerloosheid niet anders zijn dan Fransche beginselen, welke onze wetgever soms schier onbewust heeft overgenomen. De schrijver onderscheidt op het voetspoor der meeste schrijvers drie tijdperken: het recht der monarchie, zoo als zich dat uit de samensmelting van het droit écrit en coutumier heeft ontwikkeld; het droit intermédiaire of recht der republiek; de wetgeving van 1810 zelve met hare latere wijzigingen. Het komt bij ons vooral aan op de laatste. Het strafstelsel van den Code Pénal,

dat in vele opzichten met het intermediaire recht overeenstemde, week in één punt zeer af. Het voerde de *mort civile* in, welke in het intermediaire recht volgens HUMBERT (HANIN is daarentegen van een ander gevoelen en blijft op vreemde wijze aan de *mort civile* vasthouden in den Code van 1791, terwijl zij in het geheele Wetboek niet wordt genoemd) was verdwenen; het nam dus, even als vóór 1791, twee graden van infamie aan en onderscheidde de criminele straffen, welke de *mort civile* ten gevolge hebben van die, welke alleen *infamie* met zich brengen. Breedvoerig weidt de schr. over het zoo dikwerf behandelde onderwerp der *mort civile* uit, 't gevolg van de veroordeeling tot drie verschillende straffen, de doodstraf, den levenslangen dwangarbeid en de deportatie, ofschoon dit punt voor ons toch bloot is van historisch belang en deze juridische enormiteit ook in Frankrijk bij de wet van 8 Junij 1850 in geval van deportatie en bij de wet van 31 Mei 1854 in alle gevallen werd afgeschaft, om door *dégradation civique* en *interdiction légale* vervangen te worden. De criminele straffen, welke geene *mort civile* na zich slepen, brengen volgens den Code Pénal infamie te weeg, die dus onafscheidelijk is van eene veroordeeling tot dwangarbeid voor een tijd, tot tuchthuis, tot de kaak, tot verbanning (*bannissement*) en tot *dégradation civique*. De kaak (*carcan*) werd in Frankrijk echter bij de wet van 1832 afgeschaft en door *détention* vervangen. Diezelfde wet maakte nog eene andere groote verandering: de gevolgen der infamie werden identiek dezelve als die, welke de *dégradation civique* als op zich zelve staande hoofdstraf te weeg brengt. In één woord, de wet van 1832 heeft art. 28 en 34 Code Pénal geheel herzien en de beperkingen der rechtsbevoegdheid ten gevolge van oonteerende straf werden veel stelselmatiger en juister geregeld dan in den Code van 1810. Infamie is in Frankrijk een gevolg van de *straf*, niet van de *veroordeeling*; daarom doet gratie

haar niet ophouden, wel amnestie, die met de veroordeeling al hare gevolgen wegneemt. Even als in het droit intermédiaire, bestaat tegenwoordig in Frankrijk eene wettelijke rehabilitatie. Opmerkelijk is het, dat volgens eene latere wet, die van 3 Julij 1852 (waarbij een decreet van 18 April 1848 is afgeschaft) ook correctioneel veroordeelden rehabilitatie kunnen vragen: eigenlijk eene contradictio *in terminis*, want eene correctionele veroordeeling onderscheidt zich juist volgens den Code Pénal hierin van de criminele, dat zij geene eerloosheid ten gevolge heeft. Dit belet echter niet dat zij enkele beperkingen der rechtsbevoegdheid kan ten gevolge hebben, hetzij de wet die uitdrukkelijk beveelt, hetzij zij de beslissing telkens aan den rechter overlaat. Ik geef hier slechts het kort résumé van hetgeen de schrijver met vele aanhalingen der Fransche schrijvers in het licht stelt.

Het vierde hoofdstuk bevat een beknopt algemeen overzicht van het Nederlandsche recht. Onnoodig hierbij lang stil te staan: het tegenwoordig strafstelsel wordt kort herinnerd, en vooral de geschiedenis van den burgerlijken dood in ons land opgehaald. De schr. acht, in tegenstelling met Prof. OPZOOMER, art. 4 B. W. niet overtollig, omdat art. 18 C. P. eene uitdrukkelijke afschaffing vorderde. De schr. overtuigt mij niet, want art. 18 C. P. werd tot doode letter gemaakt, zoodra ons burgerlijk recht in 1838 den burgerlijken dood niet als rechtsinstituut erkende. De strafrechter ja zou den burgerlijken dood wellicht hebben kunnen uitspreken, maar die uitspraak zou, bij gemis van regeling dier materie in het burgerlijk recht, evenmin uitgevoerd hebben kunnen worden als de deportatie, bij gemis van een wettelijk aangewezen verbannings-oord. In den regel meen ik, dat een burgerlijke wet geene prohibatieve bepalingen moet inhouden, welke alleen een historische beteekenis hebben. Niettegenstaande de burgerlijke dood bij ons is afgeschaft (als gevolg van eenwigdurenden dwang-

arbeid, bij K. B. 11 Dec. 1813) kunnen zich omtrent zijne gevolgen nog dikwijls eenige moeilijkheden voordoen. Bekend is de vraag, of art. 18 al. 2 nog van kracht is, of liever, zoo als Mr. GODEFROI leert (l. l. bl. 274) of art. 18 al. 2 niet dus moet worden uitgelegd, dat hetgeen daarin gezegd wordt omtrent de uitoefening der burgerlijke rechten, of van sommige, alleen van die rechten moet worden opgevat, welke ook thans nog, *niettegenstaande* de afschaffing van den burgerlijken dood, ten gevolge eener veroordeeling tot onteerende straffen, verloren gaan. Mr. SCHOONEVELD, *Wetb. v. Strafr.*, ad art. 18 C. P. a. wraakt dit gevoelen, en Mr. DE LOUTER sluit zich aan dien heer aan, m. i. allezins juist, want met de afschaffing van de straf kunnen zonder uitdrukkelijke wetsbepaling hare gevolgen geen stand houden. Bovendien, men kan zich voorstellen, dat de strafwetgever eene uitzondering raadzaam achtte bij het verlies van *alle* burgerlijke rechten (mort civile), maar dit niet noodig keurde, waar ten gevolge van art. 28 C. P. slechts *enkele* rechten verloren gaan.

Het gevolg is dus, dat in ons recht die misdrijven, welke vroeger den burgerlijken dood ten gevolge hadden, nu nog de gewone eerloosheid veroorzaken. Maar welke zijn de uitwerkingen der eerloosheid in ons recht? Schr. noemt ze op, bl. 80 en 81. Hij wil alleen over de privaatrechterlijke spreken, en gaat nu over tot de behandeling van *vijf* punten: 1°. de eigenlijke eerloosheid (werking der criminele of onteerende straf); 2°. de wettelijke curatele (werking van sommige criminele straffen); 3°. de beperking der rechtsbevoegdheid als correctionele straf; 4°. zoodanige beperking ten gevolge eener correctionele veroordeeling (art. 42 C. P.); 5°. zoodanige beperking ten gevolge van een slechten naam, zonder rechterlijke veroordeeling.

Wat het *eerste* punt betreft, onderzoekt schr. achterenvolgens wat rechtens is ten aanzien van de onbekwaamheid

a. om getuigenis bij acten, het zoogenaamde solemnele getuigenis af te leggen; *b.* het getuigenis in rechten; *c.* het in rechten optreden als deskundige; *d.* de onbekwaamheid tot voogdij en curateele; *e.* de onbekwaamheid om het recht van stuiting van een huwelijk uit te oefenen; *f.* de veroordeeling tot eene oonteerende straf als reden tot echtscheiding.

Dit *vijsde* hoofdstuk, deze zes punten zamenvattende, is verreweg het belangrijkste. Daarin worden tal van vragen behandeld, welke het gevolg zijn van het verzuim van onzen burgerlijken wetgever om gestadig rekening te houden met de voorschriften van het strafrecht, welke op eene zelfde zaak betrekking hebben. In die gevallen heeft onze wetgever bijna nooit aan de gevolgen van deze in-eenvloeiing van beider voorschriften gedacht, zoodat telkens de vraag moet worden opgelost, of het burgerlijk dan wel het strafrecht praevaleert.

Uit de reeks van vragen, welke de schr. onderzoekt, neem ik enkele.

De overbekende vraag, hoe art. 20 B. W. dat de eerloozen niet uitdrukkelijk uitsluit van het afleggen van solemneel getuigenis te rijmen met art. 28 C. P., hetwelk bepaalt dat de eerlooze *nooit* als getuige bij acten kan optreden. Mr. GODEFROI (1) huldigde de meening, dat de eerloozen *niet* zijn uitgesloten, en de wetgever door zijn stilzwijgen de eerloozen zou hebben toegelaten. Dit betoog is op uitnemende wijze wederlegd door Mr. OPZOMER, die er aan herinnerde, dat art. 20 B. W. met art. 28 C. P. één geheel vormde, even als art. 37 C. C. met hetzelfde artikel, zoodat de regel: *generi per speciem derogatur* hier niet kan opgaan, daar regel en uitzondering gelijktijdig bij ons zijn overgenomen, en gezamenlijk als recht zijn blijven gelden. Waar gemeld artikel 28 met andere

(1) Ned. Jaarb. I. bl. 276.

Themis, D. XVI, 3de St. [1869.]

bepalingen van het burgerlijk recht in botsing geraakt, daar moet, dunkt mij, genoemde regel veelal worden toegepast, omdat twee strijdige bepalingen niet gelijktijdig kunnen worden inachtgenomen; dit is echter *niet* het geval met de beide artikelen, welke ik genoemd heb, en strekken om ten aanzien van de algemeene regelen van bekwaamheid tot het afleggen van getuigenis bij acten elkander aan te vullen. Mr. DE LOUWER is eveneens de meening van Prof. OPZOOMER toegedaan, later ook door Prof. DIEPHUIS gevolgd, en bestrijdt vooral ook het argument van den heer GODFROR, dat partijen zelve kunnen kiezen en moeten weten wat zij doen, een argument, dat, gelijk Mr. D. L. terecht aanmerkt, tegen art. 14 Alg. Bep. aandruischt.

Minder gaaf kan ik toestemmen wat Mr. D. L. leert omtrent het verband tusschen art. 28 C. P. en art. 991 B. W. Hij ziet in het laatste artikel de *bevestiging* van de bepaling van art. 28 C. P. Was die bevestiging noodig? Het oud-Hollandsch burgerlijk recht kan hier buiten aanmerking blijven, want destijds bestond niet de bepaling van het Wetboek van Strafrecht. Zoo als de wet thans luidt, moet men volgens den genoemden regel van interpretatie in art. 991 B. W. eene afwijking zien van den algemeenen regel van art. 28. Hier scheidt de wet eene uitzondering; eerloozen zijn *alleen* uitgesloten als getuigen bij openbare testamenten, en dit is ook de opvatting van de voornaamste onzer commentatoren, maar wat zij niet opmerken is dit, dat de wetgever zich die moeielijkheid door onnadenkendheid zelf op den hals heeft gehaald, want de toevoeging van de slotwoorden van art. 991 B. W.: „noch eindelijk de zoodanigen, die tot eene lijf- of oonteerende straf zijn veroordeeld,“ hoe ook aangeprezen door Mr. C. ASSER in zijn bekend vergelijkend handboek § 509, was m. i. volmaakt overtollig. Door *te veel* te willen regelen, heeft onze wetgever *onvolkomen* geregeld, want *zonder* die toevoeging zou tusschen art. 991 B. W. en art. 28 C. P. hetzelfde

logische en ondubbelzinnige verband hebben bestaan als tusschen art. 20 B. W. en art. 28 C. P. en *eerst dan* zou het waar zijn, wat Mr. D. I. nu ten onrechte leert, dat eerloozen bij *alle* soorten van testamenten zijn uitgesloten. Opmerkelijk is het, dat de onachtzaamheid van onzen wetgever bij Prof. DIEPHUIS (1) tot wijsheid schijnt verheven te worden, welke hoogleeraar in allen ernst voordraagt, dat voor eene toelating van eerlooze getuigen bij ieder ander testament dan dat bij openbare akte een afdoende grond is te vinden. Waarin? In de omstandigheid, dat de tegenwoordigheid van eerlooze getuigen bij het testament *par acte public* ligt een nadeeligen invloed op den erfflater en zijne beschikking zou kunnen uitoefenen, en geen voldoende waarborg zou opleveren, dat zijn wil juist en getrouw werd opgeschreven, welke vrees bij iederen anderen vorm van testament niet zoude bestaan. Alsof onze wetgever de formaliteit van getuigen bij die vormen lichter had geteld! Alsof de tegenwoordigheid of liever de *onderteekening* der getuigen in de gevallen van artt. 979 en 987 B. W. (in 't laatste geval worden *vier* vereischt) niet eveneens strekt, om tegen mogelijken ontrouw van dezen of genen notaris een waarborg te geven! En hoe is dit betoog van den heer DIEPHUIS te rijmen met hetgeen hij leert ad n°. 988, dat het olografisch en besloten testament eigenlijk eerst een testament wordt door de opmaking der acte van bewaargeving of van superscriptie, zoodat men van de getuigen, in wier bijzijn die akten worden opgemaakt, zal kunnen zeggen, dat zij bij het maken van uiterste willen tegenwoordig zijn? Ik meende deze opmerkingen niet te mogen achterwege houden, wanneer ik zie, dat onze schrijver eene leer voorstaat, die de ware *behoort* te zijn, maar die eene hier ongepaste veranderingzucht heeft afgebroken.

(1) Burg. Regt IV, n. 1011.

Eene andere zeer practische vraag. Wat is rechtens — vraagt schr. — indien art. 28 C. P. overtreden wordt en een eerlooze toch getuige bij eene acte geweest is? Art. 1000 B. W. heeft slechts één geval geregeld: wat in andere gevallen? Hier ontstaat groote moeilijkheid, die de schr. wil oplossen, door artt. 1905 en 1906 B. W. toe te passen. Eene acte — zegt hij — die om een gebrek in den vorm niet voor authentiek kan worden gehouden, geldt als onderhandsch geschrift. Wanneer aan de getuigen iets hapert, bestaat er een gebrek in den vorm. *Atqui ergo*: al de acten, waarbij eerloozen als getuigen zijn toegelaten, hebben *alleen* kracht van onderhandsch geschrift: dit geldt — zegt de schr. — zoowel van alle notariële en deurwaarders-acten en zelfs van die van den burgerlijken stand. Maar — mag ik vragen — zijn wij met die oplossing nu al zeer ver gevorderd? Wat baat het, of een testament, als *testament* ongeldig, kracht heeft van een onderhandsch geschrift? Wat wil dat anders zeggen dan dat zoodanig testament *geen* kracht heeft? Daarom zegt Mr. C. VAN BELL „Het bewijs volgens het burg. recht,“ bl. 24 zeer juist, dat, als de authenticiteit der akten een vereischte is voor de geldigheid der daarin opgenomen handeling of overeenkomst, bijv. huwelijksel e voorwaarden, schenking, enz. art. 1906 B. W. niet zal kunnen worden toegepast. Zoo ook prof. DIEPHUIS, dien ik thans als bondgenoot kan citeren. IX, n°. 108.

Het meest heb ik echter bedenking tegen de wijze, waarop DE LOUWER de moeilijkheid wil oplossen, welke ontstaat ten gevolge van de botsing tusschen art. 28 C. P. en art. 1950 B. W. 4°., betrekkelijk de onbekwaamheid tot het afleggen van getuigenis in rechten. Om die vraag te behandelen, beschouwt schr. eerst het verband tusschen art. 28 C. P. en art. 294 C. d. P. C. hetwelk hem eerder van het ware spoor afvoert dan hem derwaarts heen leidt. De zwarigheid is deze: art. 1950 B. W. zegt, niettegenstaande art. 28 C. P. de vol-

strekte onbekwaamheid der eerloozen uitspreekt, dat dezen als getuigen kunnen gewraakt worden. Er is dus strijd, volgens de meeste schrijvers, die altijd volgens den bekenden regel tot de eenig logische gevolgtrekking komen, dat art. 1950 4°. B. W. derogeert aan art. 28 C. P. en eerloozen dus eerst dan onbekwaam zijn om in regten getuigenis af te leggen, wanneer zij gewraakt worden. Deze leer keurt Mr. de L. m. i. op geene goede gronden af. Hij zegt: 1°. het blijkt niet uit de geschiedenis van ons artikel, dat daarbij geen sprake is geweest van art. 28 C. P. De geschiedenis kan, dunkt mij, hier evenmin eenig licht verspreiden als bij al de andere questien, welke met art. 28 verband houden, want herhaaldelijk zegt de schr. zelf, dat onze burgerlijke wetgever zich niet te zeer om het strafrecht bekommerd heeft, waarvoor ook deze reden bestond, dat het destijds en nu nog op het punt stond om te worden herzien, — 2°. eene andere oplossing is mogelijk waardoor botsing vermeden wordt. Art. 28 C. P. kent den eerloozen de bevoegdheid toe inlichtingen te geven. Op dien grondslag redeneert schr. voort en zegt nu: art. 1950 4°. B. W. kent partijen de bevoegdheid toe door uitoefening van het recht van wraking het recht van inlichtingen te geven illusoir te maken. Op deze redenering is het *acutius magis quam verius* van toepassing, en, welke moeite de schr. zich ook geeft om die opvatting aannemelijk te maken, zij houdt bij dieper doordenken geen steek, en ik verwacht, dat ook de schr. haar zal loslaten. Reeds dadelijk immers springt in het oog, dat art. 1950 aanvangt met de woorden: *Als getuigen* kunnen gewraakt worden, dus van het recht om *getuigenis* af te leggen. Stel dat die woorden in den zin van den schr. verwrongen werden, welke reden zou er dan kunnen bestaan om de drie eerste n^{rs}. van art. 1950 eveneens uit te leggen, en zoo zou men tot het ongerijmde resultaat komen dat zij, wier verhoor *als getuigen* de

wet afhankelijk heeft gemaakt van het goedvinden van partijen, in één tooverslag onvoorwaardelijk van het recht om *getuigenis* af te leggen werden verstoken! De wet heeft gewild, dat, bij gemis van wraking, *al* de in art. 1950 B. W. uitgedrukte personen, *als getuigen* zouden worden beëdigd en gehoord. Zonderling is verder de redeneering van schr. dat de eerlooze gelijk staat met den minderjarige en onder curatele gestelde van art. 1949 B. W. Het tegendeel is waar. De wet zegt uitdrukkelijk, dat de in dat art. genoemde personen in *geen* geval als getuigen mogen worden gehoord: hen treft eene absolute nietigheid, en het staat *den regter*, niet *aan partijen*, vrij hunne verklaringen als inlichtingen aan te nemen. Eene wraking van „het recht van inlichtingen” is, waar het getuigen geldt, in onze wet niet bekend. Art. 1950 4° B. W. bevat dus eene afwijking van art. 28 C. P. voor zoover aldaar, bij veroordeeling tot oteerende straf, het afleggen van getuigenis in rechten ontzegd wordt, anders dan tot het geven van inlichtingen. De verkeerde uitlegging van schr. vitieert ook noodwendig zijne interpretatie van art. 225 Regtsv. (bl. 106).

Wat betreft het afleggen van getuigenis in strafzaken, herinnert de schr. aan de moeilijke oplossing der vraag hoe het juiste verband te zoeken tusschen art. 322 C. d. I. C. en art. 28 C. P.; het eerstgemelde noemde immers geene veroordeelden op onder de reeks van personen, wier getuigenis niet mocht worden afgenomen. Was nu hunne bevoegdheid al of niet van de toestemming van eene der partijen afhankelijk? Te recht berispt hij de arresten van het Hof van cassatie, welke aan art. 28 zijne werking ontnomen, en art. 322 buiten zijne grenzen hebben uitgebreid, vooral in strafzaken eene gewaagde uitbreiding: bij ons kan het weinig twijfelachtig heeten, of art. 190 Strafvord. heeft ten aanzien van het afleggen van getuigenis

in strafzaken in alle opzichten aan art. 28 C. P. gede-
rogeerd.

Eene laatste vraag ten aanzien van *dit* punt: be-
staat nog bij ons de absolute onbekwaamheid van *expert*,
in art. 28 C. P. voorgeschreven? Is daaraan door art.
225 Regtsv. gede-rogéerd? Neen, volgens Mr. DE LOUWER:
„Art. 28 behoudt zijne volle kracht, omdat er in geen
ander van de zaak, waarover het spreekt, gerept wordt.“
Ik vraag daarentegen: hoe is absolute onbekwaamheid met
wraking nevens elkander bestaanbaar? Wraking onderstelt
het gemis van absolute onbekwaamheid. Ik aarzel niet te
verklaren, dat daarom reeds art. 225 Regtsv. derogeert
aan art. 28 C. P., al bewaren de meeste schrijvers hier-
over het stilzwijgen.

Men zal van mij niet vergen, dat ik voortga met de
vele andere vragen te bespreken, welke in dit hoofdstuk
met zorg worden behandeld, en bij wier oplossing ik mij
in den regel kan nederleggen. Voldoende zij het, wanneer
ik de rechtsgeleerde lezers van dit tijdschrift mocht hebben
opgewekt van deze dissertatie, welke theorie en praktijk
op nuttige wijze weet te vereenigen, aandachtig kennis
te nemen. Na al de gevallen te hebben onderzocht, waarin
de burgerlijke rechtsbevoegdheid ten gevolge van eerloos-
heid gewijzigd, en verminderd wordt, staat hij bij drie
vragen stil: wanneer begint de eerloosheid? ontstaat zij
door elke veroordeeling tot ootterende straf? wanneer ein-
digt zij? alle welke vragen naar Fransch en Nederlandsch
recht worden nagegaan. Lang en met voorliefde vertoeft
schr. bij de vraag naar den invloed eener buitenlandsche
veroordeeling, terwijl ik omtrent de werking van militaire
vonnissen (bl. 134 en 135) mijne meening boven in een
afzonderlijk opstel heb geuit.

Wanneer eindigt de eerloosheid? Volgens schr. is zij,
als een aan de veroordeeling verbonden gevolg, onafhan-

kelijk van de straf, en blijft ook na het ondergaan daarvan tot den dood des misdadigers bestaan. Al wordt de straf niet ondergaan, en hare ten uitvoerlegging door verjaring verhinderd, dan toch blijven de onteerende gevolgen voortduren: alleen abolitie en amnestie wisschen de veroordeeling uit, en de straf als haar gevolg; gratie *alleen* de straf. Dit is de leer van den schrijver, die de eerloosheid geheel verbindt aan de veroordeeling, en niet aan de straf. Is die leer echter juist? Geldt waarlijk ook in strafrecht de regel van den Franschen dichter: *le crime fait la honte, et non pas l'échafaud?* Art. 28 C. P. schijnt mij toe in een anderen, milderen geest te moeten worden opgevat, terwijl het correctionaliseren van tal van misdrijven bij de wet van 1854 deze mildere interpretatie begunstigt. Ook art. 66 Grondwet staat die interpretatie niet in den weg. Het moge waar zijn, dat volgens dat art. het recht van gratie „*straffen* betreft, door rechterlijke vonnissen opgelegd”, maar de opheffing der straf brengt ook de opheffing van hare gevolgen te weeg, en iedere veroordeeling vindt in de opgelegde straf hare wezenlijke beteekenis. Maar, indien aan de gratie die zin wordt gehecht, wat blijft er dan voor de rehabilitatie over, dat middel, hetwelk onze wetgever niet heeft geregeld, als niet behorende tot de proces-orde (1) en meenende dat het beter was een belangrijk moeilijk leerstuk in 't geheel niet, dan onvoldoende te regelen? Dood eenvoudig: het vragen van de opheffing van de smet der eerloosheid *alléén*. Men weet, — en de schrijver herinnert dat zeer te recht — dat de Hooge Raad, bij arrest van 23 Februarij 1841, heeft beslist, dat: „hoewel in den tegenwoordigen stand der wetgeving, het middel van rehabilitatie, in de wet niet wordt gevonden, en derhalve veroordeelden, die hunne straf hebben ondergaan, dit uitzicht op herstel vooralsnog niet krachtens de wet bezitten, dat echter niet belet, dat

(1) VOORDUIN, VII, blz. 578—581.

dit middel van herstel, als bijzonder gunstbewijs, door den Koning, uit kracht van H.D. recht van gratie, kan worden verleend. Maar die beslissing werd genomen vóór 1848, en de meeste schrijvers betwijfelen, of na 1848 de rehabilitatie op deze wijze nog *mogelijk* is. En toch, zal niemand tegenspreken, dat zij *wenschelijk* is, zoo lang althans het leerstuk der juridieke eerloosheid zelf niet is opgeheven. *Niemand?*.... Dat is al te veel gezegd. Er zijn rechtsgeleerden (1) die alle rehabilitatie voor ongerijmd verklaren. Waarom? „Omdat de oneer of infamie de schaduw is der gepleegde daad, en die nooit kan verlaten.“ Eenmaal moordenaar — altijd moordenaar — ziedaar de leer van de Nederlandsche criminalisten van veertig jaren geleden: gelukkig, dat sedert het beginsel van zedelijke verbetering der boosdoeners meer in ons vaderland heeft veld gewonnen! Gelukkig het land, dat op zulk een trap van beschaving staat, dat het de doodstraf afschaft en de boosdoeners, meestal slachtoffers van onkunde en bekrompenheid, na ernstige en duurzame verbetering, gelouterd in de rij zijner burgers opneemt, en hun het hoogste goed, de eer, teruggeeft.

Ik mag de grenzen mijner beoordeeling niet verder overschrijden en bepaal mij tot de korte aanwijzing van de belangrijke zaken, welke verder in dit uitmuntend proefschrift worden besproken. In hoofdstuk VI wordt een welgeslaagd betoog geleverd van het karakter, de vormen en de gevolgen der wettelijke curateele (*interdiction légale*), door schr. beschouwd als „eene bijkomende straf bij veroordeeling tot het tuchthuis, die den misdadiger gedurende zijn straftijd de beschikking over zijne goederen ontnemt, en het beheer daarover opdraagt aan een curator, die het moet voeren, overeenkomstig de regels voor voogden van minderjarigen voorgeschreven.“ Bekend is het verschil

(1) Weekblad n°. 110.

van gevoelen over de meer door de Fransche dan onze schrijvers onderzochte vraag: welke zijn de gevolgen der wettelijke curatele met betrekking tot de rechtsbevoegdheid van den veroordeelde? CARNOT, BOITARD, DALLOZ, zijn van oordeel, dat de wettelijke curatele volkomen gelijk staat met de gewone, welke in de burgerlijke wet is geregeld. Anderen, als CHAUVEAU en HÉLIE, TOULLIER en BERTAULD daarentegen leeren, dat alleen het beheer zijner goederen aan den veroordeelde wordt ontnomen, en hij overigens de bevoegdheid behoudt alle mogelijke overeenkomsten aan te gaan. Te recht bestrijdt ook schr. de eerste meening, op grond zoowel van de woorden van art. 29 C. P. als van het doel der wettelijke curatele, en stelt hij in een duidelijk licht, dat de persoonlijke rechten van den geïnterdiceerde ongeschonden blijven.

Hoofdst. VII handelt over de beperking der rechtsbevoegdheid *als correctioneële straf*. De invoering van ons B. W. in 1838 deed ook hier allerlei moeilijkheden ontstaan, van geheel denzelfden aard als die nopens de eerloosheid. Voor het grootste gedeelte zijn deze echter door de wet van 29 Juni 1854 vervallen, en art. 42 C. P. moet in verband met art. 8 der Wet worden beschouwd, dat de rechten aanwijst die ten gevolge van veroordeeling tot correctioneële straf geheel of gedeeltelijk verloren gaan. Er zijn nog enkele correctioneële straffen, behalve die, welke in dit art. 8 zijn opgenoemd, ten gevolge waarvan de rechtsbevoegdheid van den misdadiger beperkt wordt, als art. 377, en art. 335 C. P.

Hoofdstuk VIII handelt over de beperking der rechtsbevoegdheid *ten gevolge eener correctionnele veroordeeling*. Deze beperkingen zijn meer van belang op het gebied van het publiek dan op dat van het privaatrecht. Voor het laatste komen hier drie punten in aanmerking: het afleggen van getuigenis in rechten (art. 1950 B. W.), de rehabilitatie

bij faillissement (art. 893 Kooph.), en de boedelafstand (art. 707 Regtsv.). Maar nu ontstaat er eenige moeilijkheid over de vraag, hoe art. 1950 4°. B. W. vereenigbaar is met art. 8e der wet van 1854, volgens hetwelk de rechter, in de door de wet aangegeven gevallen, bij eene veroordeeling wegens wanbedrijf, den schuldige het recht zal kunnen ontnemen om onder eede getuigenis af te leggen in geval van wraking? Met den schr. mag men aannemen, dat art. 8e derogeert aan art. 1950, en dat in de gevallen, waarin de vrijheid den rechter is gelaten om het bij art. 8e bedoelde recht te ontzeggen, alleen dan wraking zal kunnen plaats hebben, wanneer de ontzetting werkelijk is uitgesproken.

Hoofdstuk IX is aan de *infamia facti* gewijd, dat is de eerloosheid, voortvloeiende uit bepaalde handelingen door den persoon gepleegd of uit bepaalde toestanden, waarin hij verkeert. De schrijver komt tot de slotsom, dat de Romeinsche *vilitas* en de Duitsche *Anrüchtigkeit* voor het licht der nieuwe beschaving zijn geweken. Intusschen, zoo het leerstuk zelf niet in ons recht bestaat, te recht merkt de schrijver aan, dat zoodanige infamia in onze wetgeving in twee gevallen bestaat, 1°. als uitvloeisel van den staat van faillissement en van kennelijk onvermogen: en 2°. als straf voor het leiden van een bekend slecht levensgedrag. Als voorbeeld voor de laatste werking der infamia brengt schr. o. a. bij de beruchte zaak, die eenige jaren geleden te Zwolle is voorgekomen (*Weekbl.* nos. 2522 en 2591).

Hoofdst. X geeft een belangrijk overzicht van de nieuwere wetgeving omtrent de beperkte rechtsbevoegdheid, waaruit blijkt, dat het nieuwste strafwetboek, dat van België van 8 Junij 1867, ten dien aanzien de vrijgevigste beginselen inhoudt. Ook wordt aan de vroegere Nederlandsche ontwerpen van een strafwetboek herinnerd, en tevens aangezezen, dat het in zoo vele opzichten belangrijke en voortreffelijke ontwerp van 1847 geene onteerende straffen

en evenmin eene eerloosverklaring als bijzondere straf kent.

Deze fraaie dissertatie wordt met een kort woord besloten, waarin de heer DE LOUTER zijne resultaten samenvat. Des schrijvers conclusie is (bl. 225) dat de *eerloosheid* geheel uit de wetgeving behoort te verdwijnen. Maar die uitspraak welke ik gaarne tot de mijne maak, behoeft en behoort het behoud der ontzetting van bepaalde rechten — eene zeer geschikte straf — niet in den weg te staan. Ook de wettelijke curateele behoeft geen stand te houden. Het is eene onrechtvaardige verzwareing der tuchthuisstraf boven die van verbanning in *ons* recht, en boven andere straffen in andere wetboeken. Er is ook geen reden voor te vinden, waarom de wetgever die teedere zorg draagt bij enkele veroordeelingen, en bij alle andere die zorg veronachtzaamt. Deze straf zou kunnen worden vervangen door een verbod, dat geen veroordeelde in het tuchthuis eenig geld of goed mag ontvangen, een verbod, dat, zonder onderscheid, tot al de gevangenen zou moeten worden uitgestrekt.

Het komt mij voor, dat men Mr. DE LOUTER allezins dank verschuldigd is voor de keuze van zijne stof, en voor de volledige en uitnemende wijze, waarop zij is bearbeid en medegedeeld.

G. BELINFANTE.

BERIGTEN VAN GEMENGDEN AARD.

GEREGTELIJKE STATISTIEK

betreffende Nederl. Indië over 1864 en 1865.

De hoofdambtenaar in Nederl. Indië, de heer T. H. DER KINDEREN heeft weder een belangrijk verslag deswege opgemaakt waarvan hier de derde afdeeling of het *globaal overzicht* volgt.

A. *Strafzaken.*

a. *Misdrijven.*

Het totaal beklaagden over welke de rechtspraak in revisie over geheel Nederlandsch Indie zich moest uitstrekken beliep in 1865 5830, in 1864 5241, tegen 5068 in 1863, 4542 in 1862, 3491 in 1861, 3305 in 1860 en 3156 in 1859.

Afgedaan werden in 1865 de zaken van 4557 beklaagden, in 1864 van 3946; daarvan werden er vrijgesproken of ontslagen van rechtsvervolging in 1865 1116, in 1864 739.

Bekrachtigende of berustende arresten werden er in 1865 gegeven 1839, in 1864 1933 tegen 1894 in 1863, 2215 in 1862, 1423 in 1861, 1396 in 1860 en 1204 in 1859; wijzigende of vernietigende arresten in 1865 2518, in 1864 2013 tegen 2399 in 1863, 1855 in 1862, 2290 in 1861, 1909 in 1860 en 1952 in 1859.

In 1865 werden in het hoogste ressort veroordeeld tot de doodstraf 84 beklaagden, in 1864 61; tot de straf naast die des doods in 1865 56, in 1864 62; tot straffen van eenen duur van 5 tot 10 jaren in 1865 120, in 1864 220; tot straffen van eenen duur van 2 tot 5 jaren in 1865 1744, in 1864 1863; tot gevangenis of dwangarbeid van 6 maanden tot 2 jaren in 1865 1088, in 1864 856 en ten slotte tot straffen van een duur van 6 maanden of minder in 1865 217, in 1864 124.

In 1863 was het aantal ter dood vercordeelende gewijsden geweest 80, in 1862 65, in 1861 81, in 1860 82, in 1859 96, in 1858 88, in 1857 90.

In eersten aanleg (1) was het totaal beklaagden ter zake van misdrijf als volgt:

(1 De zaken behandeld door de regtbanken van den soesoehonan n den pangerang ario Mangkoe Negoro zijn in dit globaal-overzicht niet opgenomen.

BEKLAAGDEN.	1865.				1864.			
	Europeanen.	Vreemde Oosterlingen.	Indianen.	TOTAAL.	Europeanen.	Vreemde Oosterlingen.	Inlanders.	TOTAAL.
Op Java en Madura . . .	90	172	6645	6907	63	148	6007	6218
In de buitenbezittingen. .	8	99	2611	2718	23	109	1571	1703
Totaal . .	90	271	9256	9625	86	257	7578	7921

In hoeverre de totalen staan tot die van de voorgaande jaren geeft het volgend staatje aan.

In het jaar	Beklaagden over geheel Nederlandsch Indië.
1865	9625
1864	7921
1863	6911
1862	8058
1861	5604
1860	4545
1859	4788
1858	4329
1857	4428

In welke verhouding het aantal beklagden in de bezittingen buiten Java en Madura stond tot die op Java en Madura, leert het navolgende staatje kennen.

Jaren.	VERHOUDING VAN			
	alle beklagden in de buitenbezittingen tot die op Java en Madura.	de Europeesche beklagden in de buitenbezittingen tot die op Java en Madura.	de vreemde Oosterlingen in de buitenbezittingen tot die op Java en Madura.	de inlandesche beklagden in de buitenbezittingen tot die op Java en Madura.
1865	39.35 op 100	8.8 op 100	67.56 op 100	39.45 op 100
1864	27.37 " 100	36.51 " 100	73.63 " 100	26.15 " 100
1863	27.39 " 100	26.76 " 100	101.18 " 100	39.47 " 100
1862	41.24 " 100	35.69 " 100	61.22 " 100	26.57 " 100
1861	27 " 100	13 ² / ₃ " 100	92 " 100	25 ¹ / ₄ " 100
1860	20 ¹ / ₂ " 100	23 " 100	67 ¹ / ₂ " 100	19 ¹ / ₂ " 100
1859	15 ³ / ₄ " 100	21 " 100	63 " 100	15 " 100

Als altijd toont deze staat, dat de verhoudingen steeds verschillen; het jaar 1864 was even als 1863 en 1862 zeer ongunstig voor de Europeanen.

Onderzoek doende naar het geslacht der beklaagden, verkrijgt men het navolgende resultaat.

BEKLAAGDEN.	1865.			1864.		
	Vrouwen.	Mannen.	Totaal.	Vrouwen.	Mannen.	Totaal.
Op Java en Madura.	208	6699	6907	206	5653	5859
In de buitenbezittingen.	46	2672	2718	74	1613	1687
Totaal . .	254	9371	9625	280	7266	7546

Het navolgend staatje toont de verhouding aan van de vrouwelijke beklaagden tot de mannelijke.

JAREN.	VROUWEN OP 100 MANNEN.		
	VROUWEN.		
	in geheel Ned. Indië.	op Java en Madura.	in de buitenbezittingen.
1865	2.71	3.10	1.61
1864	3.85	3.64	4.52
1863	4.30	4.56	3.33
1862	3.36	3.46	3.06
1861	4	4½	2
1860	4	4⅓	3¾
1859	4½	4	6

Veroordeelende vonnissen werden er in 1865 geweest 6472; in 1864 5265 tegen 4989 in 1863, 5411 in 1862, 3916 in 1861; 3141 in 1860 en 3280 in 1859. Hiervan vielen er in 1865 op Java en Madura 4131, op de buitenbezittingen 2341, in 1864 op Java en Madura 3934, op de buitenbezittingen 1331, zoodat de verhouding van de veroordeelden op de buitenbezittingen tot die op Java en Madura was als volgt:

in 1865 als 56.66 op 100;
 „ 1864 „ 33.87 „ 100, en zulks tegen 30.90

op 100 in 1863, 5508 op 100 in 1862, 33 op 100 in 1861, 25 op 100 in 1860 en 20% op 100 in 1859.

Het totaal vrijspraken of ontslagen van rechtsvervolging over geheel Nederlandsch Indie beliep in 1865 1608, in 1864 1415, in 1863 1246, in 1862 969, in 1861 1190, in 1860 996 en in 1859 1118, zoodat de verhouding van vrijspraken en ontslagen van rechtsvervolging tot de veroordeeling was als volgt :

in 1865 als	24.84	op 100
„ 1864 „	26.87	„ 100
„ 1863 „	24.97	„ 100
„ 1862 „	17.90	„ 100
„ 1861 „	28.04	„ 100
„ 1860 „	31.70	„ 100
„ 1859 „	34.61	„ 100

Het aantal doodvonnissen in 1865 over geheel Nederl. Indie in eersten aanleg uitgesproken bedroeg 83, in 1864 131 tegen 106 in 1863, 112 in 1862, 86 in 1861, 78 in 1860 en 74 in 1859.

Tot de straf naast die des doods werden in geheel Nederl. Indie veroordeeld :

in 1865	140 bekl.	in 1861	93 bekl.
„ 1864	171 „	„ 1860	80 „
„ 1863	172 „	„ 1859	160 „
„ 1862	112 „		

Tot dwangarbeid of gevangenis van 5—10 jaren :

in 1865	360 bekl.	in 1861	325 bekl.
„ 1864	283 „	„ 1860	267 „
„ 1863	364 „	„ 1859	276 „
„ 1862	273 „		

Tot dwangarbeid of gevangenis van 2—5 jaren :

in 1865	2981 bekl.	in 1861	2244 bekl.
„ 1864	2762 „	„ 1860	1836 „
„ 1863	2637 „	„ 1859	1839 „
„ 1862	2680 „		

Tot dwangarbeid of gevangenis van 6 maanden tot 2 jaren :

in 1865	4884 bekl.	in 1861	607 bekl.
„ 1864	1081 „	„ 1860	574 „
„ 1863	826 „	„ 1859	567 „
„ 1862	913 „		

Tot straffen van eenen duur van 6 maanden of minder :

in 1865	1481 bekl.	in 1861	348 bekl.
„ 1864	656 „	„ 1860	178 „
„ 1863	608 „	„ 1859	195 „
„ 1862	615 „		

Tot geldboete:

in 1865	143 bekl.	in 1861	219 bekl.
„ 1864	178 „	„ 1860	129 „
„ 1863	173 „	„ 1859	117 „
„ 1862	706 „		

De leeftijd nagaande der mannelijke beklaagden, treft men over geheel Nederlandsch Indie in de laatste zeven jaren het volgend aantal, die nog geen 20 jaren oud waren.

in 1865	343	in 1861	206
„ 1864	226	„ 1860	180
„ 1863	178	„ 1859	151
„ 1862	255		

Het volgend aantal had reeds 50 jaren bereikt:

in 1865	164	in 1861	146
„ 1864	185	„ 1860	116
„ 1863	157	„ 1859	114
„ 1862	165		

De navolgende staat leert het cijfer kennen der voornaamste misdrijven over geheel Nederlandsch Indie gepleegd.

OMSCHRIJVING DER MISDRIJVEN.	1865.			1864.		
	Op Java en Madura.	In de buitenbe- zittingen.	In geheel Ned. Indië.	Op Java en Madura.	In de buitenbe- zittingen.	In geheel Ned. Indië.
Landlooperij en bedelarij	76	8	84	120	19	139
Ambtsmisdrijven . . .	23	8	31	17	18	35
Valsehe munterij . . .	13	5	18	20	2	22
Valschheid in openbaar geschrift	5	„	5	2	2	4
Aanr. der eerbaarheid .	24	43	67	3	41	44
Vadermoord of mishan- deling van ouders . .	„	1	1	„	12	12
Kindermoord	5	4	9	4	8	12
Vergiftiging	4	7	11	3	11	14
Moord	102	39	141	151	33	184
Moedwillige manslag . .	73	27	100	70	20	90
Moedw. brandstichting.	29	1	30	24	4	28
Veediefstal	921	96	1017	669	87	756
Andere diefstallen . . .	4023	798	4821	3613	563	4176

Ten slotte duidt de navolgende tabel aan hoe landlooperij, moord, moedwillige manslag en diefstallen stonden tot het getal beklaagden.

Verhouding op 100 beklagden.

MISDRIJVEN.	Op Java en Madura.					In de buitenbesittingen.					In geheel Nederlandsch Indie.				
	1865.	1864.	1863.	1862.	1861.	1865	1864.	1863	1862.	1861.	1865.	1864.	1863	1862.	1861.
Landlooperij.	1,1	1,92	2,63	1,8	1 3/4	0,29	1,11	1,47	0,55	3/4	0,86	1,75	2,06	1,43	1 3/4
Moord	1,05	2,42	0,59	4,82	2 3/4	1,43	1,03	6,45	5,47	8	1,56	2,32	5,15	5,01	4
Moedwillige manslag.	1,07	1,12	2,8	1,5	1	2,37	1,17	1,07	1,1	2 1/2	1,03	0,35	2,43	1,37	4 1/3
Veediefstal	13,33	10,75	10,39	11,7	6 1/2	3,53	5,1	4,84	6,45	»	10,56	9,54	9,2	10,17	5
Andere diefstallen . .	58,24	58,1	59,03	67,02	42 3/4	28,9	33	30,6	24,64	28	50	52,72	52,8	53,78	39

b. Overtredingen.

De eerste afdeling van dit verslag heeft de regtspraak in cassatie reeds behandeld.

Het totaal zaken was in 1865 6, in 1864 15 tegen 10 in 1863, 6 in 1862, 8 in 1861, 3 in 1860 en even zoo veel in 1859.

Behalve die welke behandeld worden voor de regtbanken van den Keizer van Soerakarta en den prins MANGKOE NEGORO, de regentschapsgeregten en districts-geregten en politierollen was het aantal overtredingszaken in eersten aanleg en hooger beroep over geheel Nederlandsch Indie in 1864 en 1865, in vergelijking met de vijf voorgaande jaren als volgt:

Jaren.	Op Java en Madura.	Buiten Java en Madura.	In geheel Nederl. Indie.
1865	904	250	1154
1864	699	309	1008
1863	4199	314	1513
1862	743	912	1755
1861	4017	1936	2953
1860	4060	1904	2964
1859	4017	1936	2953

Voortdurend was dus het totaal sterk afnemend.

Telt men bij deze cijfers die, aangevende de zaken van de districts- en regentschapsgeregten en van de politierollen, dan verkrijgt men de navolgende getallen:

Jaren.	Op Java en Madura.	Buiten Java en Madura.	In geheel Nederl. Indie.
1865	94,903	18,697	113,600
1864	99,615	19,275	118,890
1863	95,097	15,057	110,154
1862	105,322	14,095	119,417
1861	88,706	14,473	103,179
1860	89,547	13,441	102,988
1859	77,298	11,966	89,264

Het jaar 1862 bleef dus op Java en Madura het hoogste cijfer

behouden, in de buitenbezittingen waren de overtredingen daarentegen in de thans in behandeling zijnde jaren zeer toenomen. Over geheel Nederlandsch Indie behield het jaar 1862 toch het grootste aantal.

De ondervolgende resultaten verschaffen nog de verzamelingstaten van de overtredingen over geheel Nederl. Indie bij de regtbanken beregt, zonder daaronder te tellen de regten der Vorsten in de Vorstenlanden, de districts- en regentschapsgeregten en de politierollen.

In 1865 zijn in het geheel opgegeven 518 overtredingen van de amfioenpachtvoorwaarden, in 1864 525, van de overige pachtvoorwaarden in 1865 151, in 1864 173.

Voorts werden in 1865 veroordeeld 900 beklaagden; vrijgesproken, ontslagen van regtsvervolgving of verwezen 191; in 1864 793 veroordeeld en 277 vrijgesproken, ontslagen van regtsvervolgving of verwezen tegen 1109 veroordeelingen en 213 vrijspraken, ontslagen van regtsvervolgving of verwijzingen in 1863; 1484 van de eersten en 213 van de anderen in 1862; 2620 van de eersten en 266 van de anderen in 1861; 2633 van de eersten en 263 van de anderen in 1860; en 1348 van de eersten en 191 van de anderen in 1859.

Het aantal opgelegde geldboeten was in 1865 597 en in 1864 550.

De navolgende vergelijkende staat geeft het geslacht der beklaagden aan in de zeven jaren.

In het jaar.	Vrouwen.	Mannen.
1865	58	1168
1864	79	1035
1863	135	1240
1862	107	1666
1861	200	2719
1860	202	2723
1859	106	1475

De verdeling der beklaagden naar hun landaard is als volgt:

In het jaar.	Europeanen.	Vreemde Oosterlingen.	Inlanders.
1865	307	344	574
1864	298	465	431
1863	296	387	692
1862	261	339	1172
1861	203	401	2345
1860	213	405	2346
1859	322	375	905

Het aantal Europeanen bleef dus voortdurend toenemen.

B. *Burgerlijke zaken.*

In 1865 kwamen in cassatie 8 zaken voor; in 1864 slechts 3 tegen 5 in 1863, 3 in 1862, 7 in 1861, 4 in 1860 en 6 in 1859.

Het aantal zaken in hooger beroep was in de thans in behandeling zijnde jaren mede gering.

Het totaal hangende appèlzaken was in 1865 238, in 1864 222 tegen 371 in 1863, 305 in 1862, 234 in 1861, 493 in 1860 en 512 in 1859.

Van die zaken waren er in 1865 3 van de buitenbezittingen, in 1864 26 af te doen.

Het cijfer der einduitspraken in appèl beliep in 1865 204, in 1864 212.

Gedurende die beide jaren was het getal zaken in eersten aanleg bij de verschillende regtbanken (uitgezonderd die van den Keizer en van MANGKOE NEGORO) wederom hooger dan in de meeste vorige jaren, zoo als de volgende staat aantoont.

J A R E N.	Op Java en Madura.	Buiten Java en Madura	In geheel Nederlandsch Indie.
1865	6129	2646	8775
1864	6063	2316	8379
1863	6488	2177	8645
1862	7336	2165	9501
1861	5388	1771	7159
1860	5950	1749	7699
1859	6035	2082	8117

Het totaal eindvonnissen of eindarresten over geheel Nederl. Indie bedroeg in 1865 7635, in 1864 6978 tegen 7098 in 1863, 8185 in 1862 en 6817 in 1861; dat der interlocutoire, preparatoire en incidentele uitspraken in 1865 471, in 1864 506 tegen 295 in 1863, 237 in 1862 en 262 in 1861.

Het aantal der verleden acten van eigendom, hypotheek en cessie van hypotheek was in vergelijking met voorgaande jaren als volgt: in 1865 bedroeg het 5994, in 1864 6801, in 1863 6021, in 1862 4296, in 1861 4801, in 1860 4328; dus was het in de jaren 1864 en 1865 toegenomen.

De navolgende staat leert kennen hoeveel van die acten werden verleden ten overstaan van de regters-commissarissen uit de raden van justitie en hoeveel ten overstaan van residenten en adsistent-residenten.

JAREN.	Verleden ten overstaan van regters-commissarissen.			Verleden ten overstaan van administrative ambtenaren		
	eigendom.	hypotheek.	cessie van hypotheek.	eigendom.	hypotheek.	cessie van hypotheek.
1865	2666	885	104	1950	360	29
1864	2834	755	134	2719	355	17
1863	2464	788	65	1763	210	6
1862	2504	802	115	2291	303	6
1861	2814	717	80	973	212	5
1860	2416	657	66	979	194	16

Het aantal is dus voortdurend toenemend; naar de daarvoor als vermoedelijke oorzaak in vorige verslagen opgegeven reden kan voor de nu in behandeling zijnde jaren moeilijk meer verwezen worden, daar de ordonnantie van 1861 hare werking heeft gehad.

Men kan echter voorzeker gerustelijk in beginsel aannemen, dat het aantal dezer acten wel in den regel toenemende zal blijven, als gelijken tred houdende met de toename van het aantal particuliere eigendommen in Nederlandsch Indie.

Het aantal verzegelingen bedroeg over geheel Nederl. Indie in 1865 48, waarvan 47 op Java en Madura en 1 in de buitenbezittingen; 27 daarvan waren bij sterfgevallen, 20 bij faillissementen en 1 bij kennelijk onvermogen; in 1864 bedroeg het aantal 36, waarvan 29 op Java en Madura en 7 in de buitenbezittingen; daarvan hadden 25 plaats bij sterfgevallen en 11 bij faillissementen.

Het aantal ter griffie ingeschreven acten bij sterfgevallen beliep in 1865 in geheel Nederl. Indie 123, als 10 van beraad, 80 van aanvaarding onder benefice van inventaris en 33 van verwerping; daarvan werden op Java en Madura ingeschreven 117, in de buitenbezittingen 6; in 1864 was het aantal over geheel Nederl. Indie 117, als 12 van beraad, 76 van aanvaarding onder benefice van inventaris en 29 van verwerping. Daarvan werden er op Java en Madura ingeschreven 111 en 6 in de buitenbezittingen.

Acten van handelsovereenkomsten werden ter griffie ingeschreven over geheel Nederl. Indie in 1865 49, in 1864 60; van bodemerij in 1865 5, in 1863 3.

In 1865 was het aantal keeren, dat de substituut-griffiers tegenwoordig moesten zijn bij het leggen van beslag op roerende goederen over geheel Nederl. Indie 182, als 148 malen op Java en Madura en 34 malen in de buitenbezittingen; in 1864 geschiedde zulks 180 malen en wel 150 malen op Java en Madura en 30 malen in de buitenbezittingen.

Uit verschillende andere staten blijkt :

1°. dat het aantal Europesche gevangenen en gegijzelden en inlandsche militaire gevangenen in Ned. Indie, ulto December van het jaar 1866, bedroeg :

- a. tot militaire straffen veroordeeld 532 (waarvan 511 op Java en Madura);
- b. dat in den loop des jaars zich in civile gijzeling hebben bevonden 17 personen (waarvan 15 op Java en Madura);
- c. dat het getal preventieve gevangenen, op 31 December 1866, wier zaak nog in onderzoek was, bedroeg 109 (alle op Java en Madura);
- d. dat het getal op gen. datum aanwezige veroordeelden tot dwangarbeid beliep :

	in den ketting.	buiten den ketting.	
	Mannen.	Mannen.	Vrouwen.
op Java en Madura	1349	3837	270
in de buitenbezittingen	2335	1601	119
zamen . . .	3684	5438	389

algemeen totaal . . . 9511

- e. dat het getal personen op de politierol met gevangenis, blokkarrest en ten-arbeid-stelling aan de publieke werken gestraft, beliep op 31 December 1866 :

	Mannen.	Vrouwen.	Zamen.
op Java en Madura	3273	369	3642
in de buitenbezittingen	737	18	755
zamen . . .	4010	387	4397

In het Hoofdstuk Justitie en Politie, van het Verslag over Ned. Indie betreffende 1866, leest men o. a. :

I. REGTSWEZEN.

§ 1. *Wetgeving in het algemeen.*

Regeling van regtswezen in de buitenbezittingen. Ofschoon de gouvernements-commissaris voor deze regeling, Mr. T. H. DER KINDEREN, in den aanvang van 1866 benoemd werd tot procureur-generaal bij het Hooggeregtshof, bleef echter de beëindiging der bedoelde commissie aan hem opgedragen. Ten einde hem dezen arbeid te vergemakkelijken, werd den heer DER KINDEREN in September 1866 een regtelijk ambtenaar toegevoegd.

In den loop van 1866 werden door den commissaris de grondslagen aangegeven waarop hij het regtswezen in de bezittingen buiten Java en Madura wenschte gevestigd te zien.

Afscheiding tusschen de regtelijke en administrative magt werd daarbij op den voorgrond gesteld, en het Indisch Bestuur schonk aan die voorstellen zijne goedkeuring. Er bestond even-

wel tegen dat plan een gewichtig bezwaar, de moeilijkheid namelijk om het gevorderde getal regtsgeleerden voor de buitenbezittingen beschikbaar te stellen. De Gouverneur-Generaal werd daarom in den aanvang van 1867 aangeschreven de voorstellen in nadere overweging te nemen,

Intusschen werd aan de Indische Regering opgemerkt, dat, vermits te regt is betoogd dat voor elk gewest eene afzonderlijke regeling noodig is, niets belet dat daar, waar zich zeer dringende behoefte tot regeling openbaart, reeds dadelijk een begin worde gemaakt, zonder vooraf omtrent alle punten in het algemeen tot eene beslissing te zijn gekomen.

Zeer onlangs heeft de Indische Regering van haar voornemen doen blijken om, in den door haar aan te geven zin, uitgewerkte en voor dadelijke aanbieding aan het Opperbestuur geschikte voorstellen te doen ontwerpen, tot wegneming van de meest erkende leemten en gebreken die het regtswezen, zoo op als buiten Java, aankleven. Zij meende echter met zoodanige opdracht, in het belang eener spoedige behandeling en afdoening, te moeten verwijlen tot dat bij de Indische begrooting voor 1869 beslist zou zijn nopens de instelling eener directie van justitie, zich voorbehoudende om bij niet-bewilliging der instelling van zoodanige directie, te overwegen op welke andere wijze de zaak der verbetering van het regtswezen, ook op de buitenbezittingen, het spoedigst tot een gewenscht einde zou zijn te brengen.

§ 2. *Burgerlijk en handelsregt.*

Onderhandsche geschriften. Ofschoon eerst van 1867 dagteekende, verdient reeds nu vermeld te worden de ordonnantie van 14 Maart 1867 (*Indisch Staatsblad* n°. 29), waarbij een einde is gemaakt aan de verouderde en voor den handel belemmerende voorschriften, volgens welke de onderhandsche geschriften van inlanders en met dezen gelijk gestelden, om in regten geldig te zijn, steeds door een openbaar ambtenaar moesten gewaarmerkt zijn, zijnde voortaan aan de bedoelde geschriften dezelfde bewijskracht toegekend als met opzigt tot onderhandsche geschriften afkomstig van Europeanen enz. is bepaald bij art. 1875 en volg. Burgerlijk Wetboek.

Burgerlijke stand. Inschrijving van natuurlijke kinderen. Ingevolge de resolutie van 31 Julij 1830, n°. 8 (*Indisch Staatsblad* n°. 31), was de inschrijving in de registers van den burgerlijken stand van een buiten huwelijk verwekt kind geoorloofd, wanneer slechts de aangifte door een Christen geschiedde, onverschillig of deze zich al dan niet als vader bekend stelde, en de aangever met toestemming der moeder, de verzorging en opvoeding in de Christelijke godsdienst van het kind op zich nam. Dit voorschrift,

dat bij art. 61 der bepalingen omtrent de invoering van en den overgang tot de nieuwe wetgeving, en bij art. 85 van het reglement op het houden der registers van den burgerlijken stand (*Indisch Staatsblad* 1849, n°. 25), behoudens eenige wijziging was in stand gehouden, werd bij ordonnantie van 31 December 1866 (*Indisch Staatsblad* 1867, n°. 3), als geheel afwijkende van de beginselen bij de nieuwe wetgeving omtrent het vaderschap en de afstamming van kinderen gehuldigd, ingetrokken, met bepaling dat in werking treedt art. 42 van bovengenoemd reglement van 1849, volgens hetwelk de inschrijving in de registers, van de geboorte van een natuurlijk kind, waarvan de moeder tot de inlandsche of daarmede gelijk gestelde bevolking behoort, slechts zal mogen geschieden wanneer zoodanig kind een Europeaan of met dezen gelijk gestelden persoon tot vader heeft, en de aangifte van de erkenning vergezeld gaat.

Burgerlijke stand op de buitenbezittingen. Ten einde op de buitenbezittingen ook in afdeelingen en onderafdeelingen onder het gezag staande van ambtenaren beneden den rang van adsistent-resident, het houden der registers van den burgerlijken stand bij wijze van algemeene voorziening te regelen, werd bij ordonnantie van 7 Maart 1867 (*Indisch Staatsblad* n°. 34), art. 1 van het reglement in *Indisch Staatsblad* 1849, n°. 25, aangevuld met eene bepaling van die strekking.

§ 3. *Strafregt.*

Wetboek van Strafregt. Aan de met 1 Mei 1848 in Nederlandsch Indie ingevoerde nieuwe wetgeving ontbrak nog altijd eene codificatie van het strafregt. In die behoefte werd voorzien door de vaststelling bij Koninklijk besluit van 10 Februarij 1866, n°. 54, overeenkomstig het ontwerp eener ten jare 1860 hier te lande benoemde commissie van regtsgeleerden, omtrent wier arbeid ook de Indische autoriteiten in de gelegenheid gesteld waren haar oordeel te doen kennen, van een Wetboek van Strafregt voor Nederlandsch Indie (Wetboek voor de Europeanen), hetwelk echter, zoo als de titel aanduidt, voorloopig alleen bestemd werd, om te gelden voor de Europeanen, met deze beperking nog, dat het verklaard werd, zoo lang daaromtrent niet nader zou zijn voorzien, niet van toepassing te zijn op de inlandsche Christenen, die door art. 109, 2de lid, regeringsreglement, in het algemeen met Europeanen worden gelijk gesteld.

Het Wetboek, waarvan de in-werking-treding was bepaald op 1 Januarij 1867, werd in Nederlandsch Indie afgekondigd onder dagteekening 10 Junij 1866, door plaaising in het *Staatsblad* n°. 55, terwijl eene afzonderlijke officiële uitgaaf er van kort daarop het licht zag ter Landsdrukkerij te Batavia.

Behoudens de wijzigingen door de eigenaardige Indische toestanden noodzakelijk gemaakt, geeft het Wetboek in het algemeen terug het in Nedeland nog geldende Fransche Wetboek van 1810, zoodanig als dit hier te lande gewijzigd is.

Dadelijk na ontvangst van dit Wetboek werden door de Indische Regering — op aanbeveling van 't Opperbestuur — de midelen beraamd om nu ook tot eene betere strafwetgeving voor inlanders en met dezen gelijkgestelden te geraken.

Na den procureur-generaal bij het Hooggeretshof en den Raad van Indie ter zake te hebben gehoord, werd door den Gouverneur-Generaal bij een besluit van 27 Junij 1866, aan den ambtenaar op non-activiteit Mr. F. F. L. U. LAST, laatstelijk raadsheer in het Hooggeretshof, de zamenstelling van een strafwetboek voor de bedoelde personen opgedragen, met aanbeveling om daarbij zooveel mogelijk te volgen en over te nemen de bepalingen van het nieuwe Wetboek van Strafrecht voor Europeanen.

In den aanvang van 1868 is de Gouverneur-Generaal uitgenoodigd al het mogelijke aan te wenden, om eene spoedige voleinding dezer taak te verzekeren.

Onder dagteekening van 1 Julij 1868 heeft de indische Regering aan Mr. LAST (inmiddels weder tot raadsheer benoemd), in antwoord op de door dezen gevraagde inlichtingen, nader doen kennen, dat het niet de bedoeling der Regering is, om een nieuw Strafwetboek voor inlanders te doen ontwerpen, maar alleen om die bepalingen van het ingevoerde Europesche Strafwetboek, die daarvoor vatbaar blijken te zijn, toepasselijk te verklaren op den inlander, behoudens zoodanige wijzigingen als voor de toepassing dier bepalingen op de inlandsche bevolking noodig blijken te zijn.

Rottingslagen. Krachtens magtiging des Konings werd bij ordonnantie van 28 Februarij 1866 (*Indisch Staatsblad* n°. 15), de straf van rottingslagen in Nederlandsch Indie, voor zoover die ter zake van misdrijf (als bijkomende straf) en politie-overtreding kon worden opgelegd, afgeschaft, behoudens hare handhaving als maatregel van tucht onder veroordeelde mannen.

Te gelijker tijd werden de hoofden van gewestelijk bestuur door de Indische Regering opmerkzaam gemaakt op het misbruik, dat *misdrijven*, die krachtens regterlijke organisatiën tot de competentien der landraden behoorden, gemakshalve politieeel werden afgedaan, met aanbeveling om zich daarvan te onthouden en om tevens te waken dat de door den politie-regter tot arbeid aan de publieke werken veroordeelden den tijd niet in ledigheid of met onbeduidenden arbeid doorbrengen, en ten andere dat van het opleggen der rottingslagen in de gevangenis-

en geen misbruik worde gemaakt. (*Bijblad* op het *Indisch Staatsblad* n°. 1792). Nadere wenken in het belang eener juiste onderscheiding tusschen potitie-overtredingen en strafzaken werden gegeven bij eene aanschrijving van 3 Mei 1866, te vinden in n°. 1857 van genoemd *Bijblad*. Later werd nog opgemerkt (*Bijblad* n°. 1902), dat onder „veroordeelde mannen” in *Indisch Staatsblad* 1866, n°. 15, alleen zijn te verstaan zij die zijn veroordeeld bij regterlijke gewijsden, welke door geen hooger regter meer kunnen worden vernietigd of gewijzigd.

Aangaande de werking van de afschaffing der straf van rottingslagen zijn nog geen officiële berichten ontvangen.

Knevelarij. In verband met de tractementsverhooging en de daarmede gepaard gaande regeling van de diensten aan de inlandsche hoofden en ambtenaren op Java en Madura, werden door den Gouverneur-Generaal bij ordonnantie van 26 September 1867 (*Indisch Staatsblad* n°. 124), in afwachting van een strafwetboek voor inlanders en met dezen gelijkgestelden, voor de gouvernementlanden op Java en Madura, de Preanger regentschappen voorshands uitgezonderd, strafbepalingen uitgevaardigd tot toegang van knevelarij.

§ 4. Regtsvordering en regterlijke magt.

Vervolging in regten van inlandsche vorsten en hoofden. Eene gewichtige aangelegenheid, die in 1866 haar beslag erlangde, was de vaststelling, bij Koninklijk besluit van 3 November 1866, n°. 73 (*Indisch Staatsblad* 1867, n°. 10), der algemeene verordening, bedoeld in art. 84 regeringsreglement, tot aanwijzing der inlandsche vorsten en hoofden, die niet dan na vooraf verkregen verlof van den Gouverneur-Generaal, of buiten Java en Madura van den hoogsten gewestelijken gezaghebber, in regten mogen worden betrokken.

Met wijziging o. a. van art. 4 van het reglement op de regterlijke organisatie en het beleid der justitie in Nederlandsch Indie, krachtens hetwelk zoodanig verlof ook vereischt werd waar het gold burgerlijke of strafgedingen tegen nabestaanden van inlandsche vorsten, regenten en grooten, of tegen districts-hoofden en andere hoofden van aanzien, is bij het aangehaald besluit het bewuste voorregt in al zijne volheid — en dus met behoud van de voorgeschreven afzonderlijke judicature en procesvormen — alléén gehandhaafd voor in functie zijnde vorsten, rijksbestierders, regenten en onderregenten, en zullen alle overige in gemeld art. 4 genoemde personen, voortaan in burgerlijke zaken kunnen worden vervolgd zonder voorafgaand verlof en voor hunnen gewonen regter; terwijl de kennisneming van strafvervolgingen, ofschoon mede zonder voorafgaand verlof, alleen is opgedragen aan de voor Europeanen aangewezen regt-

banken of regters ten opzichte van: afgetreden of ontslagen vorsten, rijksbestierders, regenten en onderregenten; de vrouwen, bloedverwanten en aangehuwden tot den vierden graad ingesloten, zoo wettige als onwettige, van de evenbedoelde vorsten en hoofden, onverschillig of deze al dan niet meer in functie zijn, en eindelijk ten opzichte van patih's, districtshoofden en andere inlandsche hoofden, die, onder welken titel ook, over de eigenlijke inlandsche bevolking een gelijk of een hooger gezag dan de districtshoofden uitoefenen, ondercollecteurs, hoofdpriesters, hoofddjaksa's, djaksa's en leden der inlandsche regtbanken, allen echter alleen zoo lang zij in werkelijke dienst zijn.

Zowel de evenbedoelde categorien van aanzienlijke inlanders als de (in functie zijnde) vorsten, rijksbestierders, regenten en onderregenten in de eerste plaats bedoeld, zijn voorts, met toepasselijkverklaring in zoover van art. 27 der bepalingen ter regeling van eenige onderwerpen van strafwetgeving enz., onttrokken aan de straffen van dwangarbeid in en buiten den ketting.

Kort na de in-werking-treding van het Koninklijk besluit van 3 November 1866, vond de Indische Regering aanleiding om de vraag in overweging te nemen, of ook de vorsten in Nederlandsch Indie, die hunne rijken in leen hebben van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, onder de toepassing vallen van art. 84 regeringsreglement en de daaruit voortgevloeide algemeene verordeningen. Bij Indisch besluit van 13 September 1867, n°. 9, werd die vraag in bevestigenden zin beslist, voor zooveel betreft de gevallen, waarin de bedoelde vorsten strafregtelijk of burgerregtelijk in regten kunnen worden betrokken voor de regtbanken, ingesteld door het Gouvernement.

Inlandsche getuigen. Op uitnoodiging van het Opperbestuur werd door de Indische Regering overwogen, op welke wijze het afleggen van getuigenis der waarheid voor de inlanders zoo weinig bezwarend mogelijk zou kunnen gemaakt worden, en hunne verschijning voor den regter als getuigen zooveel mogelijk zonder bemoeienis der politie te verkrijgen zou zijn.

De Indische Regering was van oordeel dat het beoogde doel grootendeels te bereiken ware, door aan de bedoelde personen een billijker vergoeding te verzekeren, dan hun volgens de bepalingen toekwam, voor de kosten van de reis naar en het verblijf op de plaats, waar de verschijning moet geschieden, en door hun daarenboven eene indemniteit voor tijdverlies te verleenen. Zij verzocht mitsdien, en verkreeg de magtiging des Konings om tot eene nadere regeling van die kosten en schadeloosstelling over te gaan, hetgeen heeft plaats gevonden bij ordonnantie van 8 November 1866 (*Indisch Staatsblad* n°. 120).

Ook werden, als een gevolg van de overweging dezer aangele-

genheid, de hoofden van gewestelijk bestuur aangeschreven om toe te zien, dat de als getuigen in regten opgeroepen inlanders niet onder politie-geleide worden opgezonden, maar de bemoeijng der politie zich in dezen voortaan niet verder uitstrekke dan tot het verleenen van hulp, wanneer die in het belang der getuigen vereischt wordt, behoudens de toepassing van de artt. 250—253 van het reglement op de uitoefening der politie enz. onder de inlanders, indien daartoe termen aanwezig zijn.

Vrouwen van vreemde Oosterlingen als getuigen. In den loop van het jaar werd door de Indische Regering een adres ontvangen van het hoofd der Arabieren te Samarang, waarbij ook namens andere Arabieren en vreemde Oosterlingen die de Mohammedaansche godsdienst belijden, bezwaren werden ingebracht tegen de voorschriften van de Nederlandsch-Indische wetten, krachtens welke ook hunne vrouwen geroepen kunnen worden om in het openbaar voor den regter te verschijnen ten einde getuigenis der waarheid af te leggen, daar het, naar hunne gebruiken en godsdienstige instellingen, aan hunne vrouwen ten strengste verboden zou zijn zich, om welke reden ook, in het openbaar te vertoonen.

In het geopperd bezwaar werd door de Indische Regering niet gedeeld, uit overweging dat het aan Mohammedaansche vrouwen, zelfs in landen alwaar de leer van Mohammed de heerschende is, niet verboden is om zich, mits gesluijerd, in het openbaar te vertoonen.

Inlandsche deskundigen en tolken. Met aanvulling van het tarief in *Indisch Staatsblad* 1858, n°. 15, werd in 1866 bepaald (*Indisch Staatsblad* n°. 108), dat de daarbij vastgestelde vergoeding bij geregtelijke verrigtingen toe te kennen aan deskundigen en tolken behorende tot de inlandsche bevolking, verschuldigd is voor elke zaak, waarin zij geroepen worden hunne functien uit te oefenen.

Hooggeretshof en Raad van justitie te Batavia. Eene gewenschte verbetering in het belang der justiciabelen voor het Hooggeretshof en den Raad van justitie te Batavia, kwam in 1867 tot stand door de bij 's Konings besluiten van 3 Februarij 1867, n°. 34 en 35 (*Indisch Staatsblad* n°. 44—47) toegestane uitbreiding van het personeel dier collegien. De vermeerdering van 's Hof's personeel deed tevens de noodzakelijkheid vervallen om langer te bestendigen de in 1864 gemaakte beperking omtrent de raadpleging van dit collegie, weshalve het betrekkelijk voorschrift (zie het verslag over 1864, blz. 51) werd ingetrokken. De verdeling der werkzaamheden van beide collegien werd, krachtens

daartoe bekomen magtiging, door den Gouverneur-Generaal geregeld bij besluit van 9 Mei 1867, n°. 2 (verg. *Bijblad op het Indisch Staatsblad*, n°. 1971 en 2078).

In 1866 deed zich de vraag voor, in welken zin moest worden opgevat de 1ste alinea van art. 53 regerinsreglement, waarbij den Gouverneur-Generaal bevoegdheid is gegeven om dispensaties te verlenen in de gevallen bij de algemeene verordeningen omschreven, voor zooveel regtszaken betreft na gehoord advies van het Hooggeretshof.

Terwijl aan de eene zijde beweerd werd dat de raadpleging van het Hof noodzakelijk is waar die bij de wetboeken van Nederlandsch Indie is voorgeschreven, niet noodzakelijk, waar zoodanig voorschrift niet aangetroffen wordt, vermeende men aan de andere zijde dat de wetgever bij de vaststelling van art. 53 de voorlichting van het Hof, overbodig in zaken van finantielen of administrativen aard, noodig heeft geacht in alle zaken waarvoor speciale regtskennis wordt vereischt, met andere woorden, in die zaken, welke geregeld zijn bij bepalingen waarvan de toepassing in den regel aan de regterlijke magt is opgedragen. Met laatstbedoelde zienswijze heeft het Opperbestuur zich vereenigd. (Verg. *Bijblad op het Indisch Staatsblad*, n°. 1941).

Inlandsch regtswezen op Java en Madura. In verband met de tegen 1°. Januarij 1867 aangekondigde reorganisatie van het binnenlandsch bestuur op Java, werd het noodige verordend omtrent de oprigting voor zooveel noodig in de achttien nieuw ingestelde adsistent-residentiën, van landraden, en omtrent het doen zitting houden van de regtbank van omgang aldaar. Het kwam wenschelijk voor, hierin door eene algemeene regeling te voorzien. Mitsdien werd bij ordonnantie van 31 December 1866 (*Indisch Staatsblad* 1867, n°. 2) bepaald dat voortaan, behalve op de hoofdplaatsen der gewesten, ook landraden zullen gevestigd zijn en de regtbanken van omgang zitting houden op alle hoofdplaatsen van afdeelingen op Java en Madura, aan wier hoofd een adsistent-resident geplaatst is, zullende de regtbank van omgang daarenboven voortgaan zitting te houden te Bekassi, waar tevens even als te Trengalek een landraad gevestigd blijft. Deze verordening is op 1 Januarij 1867 in werking getreden.

In vijf van de achttien nieuwe adsistent-residentien waren reeds krachtens vroegere beschikkingen landraden gevestigd, terwijl in twee daarvan ook de regtbank van omgang bereids zitting hield.

In den loop van 1865 en 1866 werden voorstellen uit Indie ontvangen, die eene reorganisatie ten doel hadden van het inlandsch regtswezen op Java en Madura. Volgens dat plan zouden de landraden behooren te worden voorgezeten uitsluitend door

regtsgeleerden, die tevens als residentie-regters zouden optreden terwijl de omgaande regtbanken zouden worden opgeheven. Zonder volstrekte verwerping dier voorstellen, werd in het begin van 1867 aan den Gouverneur-Generaal te kennen gegeven, dat het aanzienlijk getal regtsgeleerde ambtenaren voor zoodanige reorganisatie vereischt, bezwaarlijk te verkrijgen zoude zijn, weshalve de landvoogd werd uitgenoodigd zijne voorstellen aan dat bezwaar te toetsen. Van het voornemen der Indische Regering betreffende de aanbieding van nadere voorstellen, is reeds gewag gemaakt in § 1 hiervoren.

II. POLITIE.

§ 1. *Regt van verblijf.*

(Daaromtrent worden eenige bijzonderheden over de toelating enz. van Europeanen en Oostersche vreemdelingen medegedeeld.)

§ 2. *Drukkers.*

Na dienaangaande het gevoelen van verschillende autoriteiten te hebben ingewonnen, deed de Gouverneur-Generaal in het najaar van 1867 de beschouwingen kennen waartoe hem de nadere overweging van de quaestie der drukpersaangelegenheden in Indie had geleid. Die beschouwingen hebben aanleiding gegeven tot eene nieuwe gedachtenwisseling met de Indische Regering, waarvan de uitkomsten nog worden te gemoet gezien. Intusschen werd de Gouverneur-Generaal bij die gelegenheid (Maart 1868) uitgenoodigd, om met behoedzaamheid zooveel mogelijk te willen te keer gaan wat, in afwachting van eene afdoende regeling van dit zoo aangelegen onderwerp, door de Indische dagbladpers tot ondermijning der openbare orde schadelijks zoude kunnen worden uitgewerkt.

III. MAGT VAN DEN GOVERNEUR-GENERAAL IN ZAKEN VAN JUSTITIE EN POLITIE.

Regt van gratie. De gevallen waarin de Gouverneur-Generaal in 1866 van dit regt toestemmend heeft gebruik gemaakt, bedroegen 429; in 191 was het afwijzend. Gratie van de doodstraf werd verleend in 69 gevallen, als voor 7 Europeanen, 1 Afrikaan en 61 Inlanders; afgewezen werd de gratie van die straf in 23 gevallen, als 1 voor een Europeaan en 22 voor Inlanders.

Onder de verzoeken van ter dood veroordeelden, telde men er 22 van militairen (7 Europeanen, 1 Afrikaan en 14 Inlanders), 1 van een Europeesch matroos der Nederlandsche marine en 2 van (inlandsche) vrouwen. Tegen 14 dezer militairen (7 Europeanen,

1 Afrikaan en 6 inlanders) zoomede tegen den matroos, was de doodstraf uitgesproken ter zake van feitelijke insubordinatie. Aan alle dezen, op één na, werd gratie verleend, hetzij omdat het gepleegde feit geen beduidende gevolgen had gehad, hetzij omdat hetzelve in dronkenschap was gepleegd.

Overigens werden nog 55 andere verzoeken om gratie van de doodstraf toegewezen, allen inlanders betreffende. Uit den aard der zaak waren de beweegredenen zeer uiteenlopend. In vele gevallen golden als verschoonend motief de omstandigheden waaronder het misdrijf had plaats gevonden, hetzij dat de schuldige een ondergeschikte rol had vervuld of onder de pressie van anderen had gehandeld, hetzij dat de misdaad het gevolg was van provocatie of wel uit dweepzucht, wanhoop, enz. was gepleegd. Ook in de gunstige antecedenten of den jeugdigen leeftijd der veroordeelden als anderzins, werden in enkele gevallen voldoende gronden tot toewijzing gevonden.

De verzoeken om gratie van de doodstraf van Europeesche veroordeelden waren in de drie voorafgegane jaren achtereenvolgens 4, 17 en 4 in getal, en werden blijkens de verslagen over die jaren allen toegewezen. Op 1 na, waren allen militairen; 19 hunner waren tot de doodstraf veroordeeld ter zake van feitelijke insubordinatie, en 5 ter zake van diefstal gepleegd als schildwacht op post. Hunne verzoeken werden toegewezen, op grond dat de feitelijke insubordinatie voor de aangeranden geen blijvend nadeelige gevolgen had opgeleverd en in enkele gevallen was gepleegd onder den invloed van sterken drank, en wat de veroordeelden ter zake van diefstal betreft, uit overweging dat vergrijpen tegen den eigendom in den tegenwoordigen tijd niet meer met den dood plegen te worden gestraft.

De Europeaan door den burgerlijken regter tot de doodstraf veroordeeld, was schuldig bevonden aan moord. De inwilliging van diens verzoek om gratie geschiedde voornamelijk op grond, dat het misdrijf van manslag onder de Europeesche bevolking in Indie zeer exceptioneel was, en het belang der maatschappij dus de toepassing der doodstraf niet scheen te vorderen. Daarenboven werd de gebrekkige zedelijke en verstandelijke ontwikkeling van den veroordeelde in aanmerking genomen.

IV. EENIGE ONDERWERPEN MET HET REGTSWEZEN IN VERBAND.

§ 1. *Advocaten en procureurs.*

Het geval deed zich voor, dat geen enkel bij eene regtbank occupperend praktizijn zich wilde belasten met de behandeling eener burgerlijke regtszaak. Ten einde ten deze ook voor den vervolge eene voorziening te treffen, werd bij ordonnantie van 29 September 1866 (*Indisch Staatsblad* n°. 103b), onder naderen en sedert verleende goedkeuring des Konings, bepaald, dat de

praktizjns bedoeld bij het IVde hoofdstuk van het reglement op de regterlijke organisatie enz. in Nederlandsch Indië, hunne dienst als procureur niet mogen weigeren bij de collegien, bij welke zij zijn benoemd.

§ 2. *Notarissen.*

Het reglement op het notarisambt in Nederlandsch Indië, (*Indisch Staatsblad* 1860, n°. 3) bleek in zijne bepalingen nopens de verplichtingen van vervangers van notarissen eenige leemten te bevatten, doordien niet genoegzaam waren onderscheiden de gevallen, die de optreding van een vervanger kunnen vereischen. In deze leemten werd voorzien bij ordonnantie van 1 Februarij 1866 (*Indisch Staatsblad* n°. 8).

§ 5. *Gevangnissen en gevangenen.*

In den loop van 1866 werd in beginsel besloten tot eene afdoende verbetering van het gevangeniswezen en het strafstelsel in Nederlandsch Indië. Er werden dien ten gevolge voorstellen uit Indie ontvangen, naar aanleiding waarvan in het begin van 1867 aan den Gouverneur-Generaal werd opgegeven, welke verbeteringen in het gevangeniswezen noodzakelijk werden geacht. Daarbij werd gelet op de verschillende categorien van gedetineerden, als: de Europesche preventief gevangenen; de Europesche veroordeelden tot tuchthuis- en gevangenisstraf; de preventief gedetineerde inlanders en de tot dwangarbeid veroordeelde inlanders. Voor de Europeanen zal een ruim en behoorlijk ingerigt gebouw worden gesticht met de noodige werkzalen enz., waarin tevens voor eene behoorlijke afscheiding van preventief gedetineerden en veroordeelden zal worden gezorgd. Voorts werd het Indisch Bestuur uitgenoodigd een onderzoek in te stellen betreffende den toestand der gevangnissen in geheel Nederlandsch Indië, ten einde daar, waar de inrigting van het gebouw of de beperkte ruimte strijdig is met de wetten der gezondheidsleer, zooveel doenlijk de noodige verbeteringen aan te brengen. Eindelijk werd ook de oprigting voorgenomen van een etablissement voor dwangarbeiders, in navolging van dat te Singapoer.

Blijkens n°. 1991 van het *Bijblad op het Indisch Staatsblad* is onlangs aan de verschillende hoofden van gewestelijk bestuur ter navolging aanbevolen eene in den laatsten tijd bij enkele gevangnissen met goed gevolg in toepassing gebragte handelwijze om de preventieve gevangenen den geheelen dag buiten hunne opsluitingslocalen te doen vertoeven, ten einde daardoor zooveel mogelijk de nadeelen te verminderen, voortspruitende uit overbevolking der gevangnissen.

THEMIS,

REGTSKUNDIG TIJDSCHRIFT.

TWEEDE VERZAMELING,

Zestiende Deel,

VIERDE STUK.

NECROLOGIE.

Mr. NICOLAAS OLIVIER.

NICOLAAS OLIVIER, op 1 Augustus 1808, te Utrecht, geboren, overleed op 12 November 1869, te 's Gravenhage, en zijn stoffelijk overschot werd den 16den derzelfde maand te Leiden op de begraafplaats aan de Groene Steeg aan den schoot der aarde teruggegeven. Niemand voerde daarbij het woord, niet omdat niemand daaraan behoefte zou gevoeld hebben, ook niet omdat zijn overlijden niet door zeer velen diep betreurd werd; maar omdat zoodanig de uitdrukkelijke wil was geweest van hem, die gedurende zijn leven zich door eenvoudige nederigheid had onderscheiden, en die niet verlangd had dat op zijn graf zijn natuurlijke afkeer van ijdele vertooning zou worden verloochend.

Voor de redactie echter van dit tijdschrift, dat gedurende de eerste jaren van zijn bestaan, zeer veel aan hem te danken had, mag dit geene reden zijn om een kort woord van hulde en dank te onthouden aan zijne nagedachtenis, die zij met allen die hem gekend hebben,

Themis, D. XVI, 4de St. [1869].

ten hoogste vereert. Dat alleen is het doel dezer regelen. Wij schrijven geen levens-berigt.

OLIVIER heeft zich als regtsgeleerde en staatsman een welverdienden goeden naam weten te verwerven. Over het laatste zullen wij alleen zeggen, dat hij, gelijk ieder die op dat gebied werkzaam is, zijne politieke vrienden en vijanden had. Maar, moge hij al niet altijd met even veel liefde en billijkheid beoordeeld zijn, de lof toch van zijn land gediend te hebben met getrouwheid, met onpartijdigheid, met overtuiging vooral, en met hetgeen hij voor waarheid hield voor oogen, is hem nooit door iemand onthouden. En geen wonder. OLIVIER was een man van vaste, op studie en wetenschap gegronde overtuiging; en, hoe verdraagzaam ook voor de meeningen van anderen, hoe toegankelijk ook voor tegenspraak en overreding, hoe aangenaam ook in den omgang, zoolang men hem niet van dwaling had overtuigd, liet hij zich door niemand en in niets terugbrengen van den weg, dien hij in gemoede hield voor dien der waarheid en van het regt. Het *fortiter in re suaviter in modo* vond in hem een trouwen aanhanger.

Maar nu, als regtsgeleerde :

Hij genoot zijne opleiding gedeeltelijk aan de Utrechtsche, gedeeltelijk aan de Leidsche hoogeschool; en werd aan deze laatste op 27 Junij 1835 bevorderd tot doctor in de beide regten, na de verdediging van een *Specimen de Theodosii magni constitutionibus*. Het Romeinsche regt en het staatsregt waren, ook gedurende zijne maatschappelijke loopbaan, zijne meest geliefde vakken van studie. Maar de weinige geschriften die wij van hem bezitten, bewijzen toch hoe hij ook in de andere onderdeelen der wetenschap uitmuntte door grondige kennis en scherpzinnigheid. Hoe hij voor het overige dacht over de studie van het Romeinsche regt in onzen tijd, lezen wij in eene door hem geschreven beoordeeling van eene nieuwe uitgave van NOODT's werk, in de *Themis* van 1843, blz. 306 volg.

Reeds in 1831, gedurende zijnen studenten-tijd, gaf hij het bekende nagelaten werk uit van zijnen vader over het „Zeeregt van vroegeren en lateren tijd;“ en vreemd is het, dat na zijnen dood hij in de dagbladen genoemd is als schrijver van een werk in 1831 in het licht verschenen, en waarvan de titel als schrijver noemt *nu wijlen* N. OLIVIER.

Onze OLIVIER vestigde zich dadelijk na zijne promotie als advocaat te Leiden, waar hij zich reeds spoedig mogt verheugen in eene bloeiende praktijk, die hij voortzette tot 1862, toen hij door het vertrouwen des konings geroepen werd, de portefeuille te aanvaarden van het departement van justitie. Van dien tijd af wijdde hij zich uitsluitend aan de staatkunde.

De regts-praktijk is echter te Leiden niet uitgebreid genoeg om een werkzaam leven, als dat van OLIVIER was vóór dat zijne geschokte gezondheid hem, meer dan hem lief was, tot rust noopte, te vervullen. In den aanvang wijdde hij zijne ledige uren aan het geven van privaot onderwijs aan de studerende jeugd; en hoe nuttig en degelijk, hoe aangenaam en onderhoudend tevens dat onderwijs was, er leven nog velen zijner leerlingen, die dit kunnen getuigen.

Als lid van den raad der stad zijner inwoning, was hij de vraagbaak zijner medeleden, zoo dikwijls er regts-geleerde vragen te behandelen waren; en bekend is het o. a. welke uitstekende diensten hij als raadslid bewezen heeft in de bekende twisten over het huuszittenhuis.

In de commissie voor de Fransche wetten, benoemd bij koninklijk besluit van 5 Februarij 1849, was hij een niet minder nuttig en werkzaam lid, al heeft die commissie het lot gedeeld van alle vroegere en latere wetgevende commissiën, van weinig vreugde van haren arbeid te beleven. De bewerking van het geheele hoofdstuk over de binnenlandsche zaken hebben wij aan zijne kennis en arbeid te danken.

Wij komen eindelijk tot ons tijdschrift.

Toen kort na de invoering der nieuwe wetgeving in 1838 de hoogleeraar TYDEMAN het oogenblik meende gekomen te zijn voor de oprigting van een tweede regtsgeleerd tijdschrift, behoorde OLIVIER tot zijne drie oud-leerlingen, die hij aanspoorde hunne krachten aan deze onderneming te beproeven. Hij, bij wien de wetenschap altijd hoog aangeschreven stond en die nooit achterbleef, waar men hem tot eene nuttige zaak opriep, aanvaardde die zeker niet gemakkelijke taak, met liefde en met lust. Hij was gedurende veertien jaren een sieraad onzer redactie. Maar toen hij in 1854 inzag, dat zijne andere bezigheden hem niet langer toelieten de pligten daaraan verbonden zoodanig te vervullen, als hij begreep dat dit behoorde te geschieden, vroeg hij ons om zijn ontslag, dat wij hem gaven, niet echter zonder een diep gevoel van leedwezen, en niet minder zonder dankbare erkenenis van het vele, dat wij hem verschuldigd waren.

Aan zijne hand zijn wij, behalve een groot aantal recensien, de volgende verhandelingen verschuldigd:

Overzigt van de voorname meeningen omtrent den aard van het bezitregt in de laatste jaren in Duitschland, 1839, bl. 353; - 365

Over het hooren der partijen op vraagpunten, 1840, bl. 142; - 152

Eenige regtsvragen over een concordaat, 1842, bl. 80; 107

Over het burgerlijk regt van vreemdelingen in Nederland, 1844, bl. 425; - 438

Over de verpligting van den verkooper van onroerend goed tot levering, 1846; bl. 348; - 376

Iets over den aard van het marktgeld of de recognitie voor het gebruik van plaatsen op de openbare markten, 1846, bl. 489; - 497

Nog iets over de levering bij verkoop van onroerend goed, 1847, bl. 33;

= W.C.D. Olin
Over het regt van den eigenaar om op zijnen grond te bouwen of te planten, 1849, bl. 19.

Men kan uit deze opgave zien, dat hetgeen hij ons in de *Themis* heeft nagelaten, waarlijk niet weinig is. Maar als men alle die stukken over zoo uiteenlopende onderwerpen nóg eens doorleest, dan zal men gaarne met ons erkennen, dat het niet alleen *multa*, maar ook *multum* was: en dat wij overvloedig reden hebben om onzen ontslapen en betreurden OLIVIER dankbaar te zijn.

STELLIG REGT (NEDERLANDSCH).

BURGERLIJK REGT EN REGTSVORDERING. — *Iets over de voogdij der regenten van gestichten van weldadigheid*, door Mr. C. M. J. WILLEUMIER, advocaat te Amsterdam.

Het artikel 421 van ons Burgerlijk Wetboek geeft aanleiding tot verschillende meeningen over de grenzen van de bevoegdheid van regenten, die wel waard zijn nader beschouwd te worden. In het dagelijksche leven kan het licht tot botsing komen tusschen regenten en den vader of de moeder van een aan hunne zorgen toevertrouwd kind. Ik wil daarom eene poging wagen de gevoelens der verschillende schrijvers over dit onderwerp uit een te zetten en ten slotte het resultaat te ontwikkelen, waartoe, naar mijne bescheiden meening, deze beschouwingen moeten leiden.

Aanleiding tot dit opstel was het volgende geval, dat mij onlangs ter oore kwan. Regenten van een weeshuis, waarin ook zoogenaamde halve weezen worden opgenomen, hadden bericht ontvangen dat een aan hunne zorgen toevertrouwd meisje des Zondags door den vader werd gebruikt om te

bedelen. Informaties omtrent het gedrag van den vader, bij de politie ingewonnen, luidden ongunstig en de omgang met dien vader kon dus niet anders dan verkeerd zijn voor de dochter, een meisje van twaalf jaar. Waren de regenten nu bevoegd om het meisje te beletten haar vader te zien en zoo deze zijn kind opvorderde, konden zij hem dit weigeren? En zoo zij dit deden, waren zij dan in hun recht, niet alleen op moreel gebied, maar ook op dat van de wet? Ziedaar de vragen waartoe dit geval aanleiding gaf, vragen die zeer goed gegeneraliseerd kunnen worden, en zich dan oplossen in deze ééne: hoever gaat de macht van regenten?

Er bestaan hieromtrent drie meeningen:

1° de macht van regenten gaat boven die van den vader of moeder,

2° dit gaat alleen zoover als de vader of moeder hun kind aan de regenten toevertrouwen, maar zij behouden altijd hun recht om hun kind terug te vragen, en

3° regenten zijn in het geheel geen voogden, oefenen slechts eenige daden van voogdij uit, zoodat de macht van den vader of de moeder altijd naast de hunne blijft bestaan.

Maar men moet deze rechtsvraag niet beperken tot het geval dat een der ouders nog in leven is, zij doet zich ook voor bij ouderlooze kinderen, die niet terstond na den dood van den laatsten hunner ouders in een gesticht zijn geplaatst maar eerst later, nadat de kantonrechter reeds in hunne voogdij had voorzien of ook bij de tutela testamentaria. De voogd benoemd bij het testament van den langstlevenden der ouders of de door den kantonrechter aange- stelde voogd verkrijgt later de plaatsing van zijne pupillen in een gesticht. Blijft nu zijne voogdij bestaan naast die van regenten, of liever, daar dit in strijd zou zijn met de uit- drukkelijke bepaling van de wet dat er in iedere voogdij slechts één voogd is, behoudt hij de macht om zijne pupillen terug te eischen en daardoor zijne voogdij te

doen herleven of verliest hij die geheel. De plaatsing van de pupillen in een gesticht komt echter niet voor onder de redenen die de voogdij doen eindigen en zoo blijft altijd de vraag bestaan: hoe moeten regenten handelen, als de voogd of de vader of moeder het kind van hen terugvraagt en er redenen bestaan die het wenschelijk maken dat aan dat verzoek geen gevolg worde gegeven? Hebben zij recht die teruggave te weigeren?

Om deze vraag te kunnen beantwoorden is het noodig eerst eene andere quaestie te behandelen, waarvan het practisch gewicht hier vooral kan worden ingezien, de quaestie n.l. of door den dood van een der ouders de vaderlijke of wel ouderlijke (1) macht ophoudt of dat deze blijft bestaan? In het laatste geval komt de macht der regenten niet alleen in botsing met die van een anderen voogd, maar met de ouderlijke macht, en het is de vraag of daarvoor niet de voogdij der regenten moet wijken.

OPZOOMER (2) was vroeger van gevoelen dat ouderlijke macht en voogdij elkander geheel uitsluiten, dat de ouderlijke macht alleen bestaat zoolang beide de ouders leven, maar door den dood van een van beiden in voogdij verandert. In zijn laatste werk (3) evenwel is hij van gevoelen veranderd, bestrijdt zijne vroegere meening en is van oordeel dat de ouderlijke macht, die gedurende het huwelijk alleen door den vader wordt uitgeoefend (4), ook na den dood van een der ouders blijft voortduren in den persoon van den langstlevenden echtgenoot, dat waar deze tevens voogd is (5), hij steeds gebruik kan maken van zijne grootere

(1) Zie over de oneigenlijke uitdrukking „vaderlijke macht“ OPZOOMER B. W., bl. 220 en DIEPHUIS, N. B. R., 2de druk II bl. 174.

(2) Aant. op art. 421, I, 189, 1ste druk en I, 145, 2de druk.

(3) Het B. W. verklaard, 1869 II, bl. 225.

(4) Eveneens na ontbinding door echtscheiding, als ook na scheiding van tafel en bed, wanneer deze door den eenen echtgenoot tegen den anderen gevorderd is, art. 285 en art. 301 in verband met art. 261.

(5) Art. 400 B. W.

bevoegdheid voortspruitende uit de ouderlijke macht, en dat waar de moeder gebruik heeft gemaakt van haar recht om een ander tot voogd te benoemen (1), haar macht, waarvan zij geen afstand kan doen, als spruitende uit de *vincula sanguinis*, steeds zal gaan boven die van den voogd, zoo zij daarmede in botsing mocht komen.

Het ligt in den aard der zaak dat, zoo men dit gevoelen aanneemt, het in het boven door ons medegedeelde geval geheel hetzelfde is, hoe men denkt over de vraag of de voogdij van regenten al of niet gaat boven andere voogdij, want ook al mocht zij dien van den vader of de moeder doen vervallen, dezen zouden toch steeds op grond van hunne onvervreembare ouderlijke macht, hunne rechten op de eenmaal aan regenten toevertrouwde kinderen kunnen doen gelden. Verandert echter de ouderlijke macht na den dood van eender ouders in voogdij, zoo verkeeren regenten, wanneer een vader of moeder een kind opvoert, in het zelfde geval alsof zij stonden tegenover een bij testament of door den kantonrechter aangestelden voogd die hun vroeger een pupil hebben toevertrouwd, of in het geval van den voogd die na de weigering van de moeder om de voogdij aan te nemen is benoemd en van wien nu de moeder haar kind terugvoert, een geval dat reeds is voorgekomen en door den rechter ten nadeele van de moeder is beslist (2).

Het valt niet te ontkennen dat vaderlijke macht en voogdij vallen onder hetzelfde genus: de bescherming en besturing van den persoon en het goed der minderjarigen. Onze ouderlijke macht is niet meer de *patria potestas* der Romeinen, bestaat niet meer alleen in het belang en ten behoeve van den vader, maar is gegeven in het belang van kinderen en ouders beide en in het belang der geheele

(1) Art. 404 B.W.

(2) Zie R. Bijblad 1852, bl. 541 en 1853, bl. 428.

maatschappij (1). Van daar dat onze vaderlijke macht, met uitzondering van het wettelijk vruchtgenot der ouders, niet wel van de voogdij der minderjarigen is te onderscheiden. Alleen heeft de ouderlijke macht een uitgebreider begrip, daar zij niet alleen gegrond is op de wet, maar hoofdzakelijk op de natuurlijke betrekking die tusschen ouders en kinderen bestaat. De voogdij is dan ook niet anders dan een aanvulling die noodzakelijk werd voor het geval dat de vaderlijke macht heeft opgehouden te bestaan. De kinderen, die hunne ouders verloren, zouden voortaan onbeschermd en zonder opzicht in de Maatschappij achterblijven. Dit kon en mocht de wetgever niet dulden en daarom besloot hij in die behoeften te voorzien. De regeling der voogdij heeft dus een anderen oorsprong dan die der ouderlijke macht. Deze bestond reeds, want zij ligt in de natuur, maar de wetgever moest waken dat die macht niet in willekeur ontaardde, moest ook de rechten der kinderen doen eerbiedigen, moest dus die macht zoo juist mogelijk afbakenen, maar de voogdij moest in het leven worden geroepen, juist om daar in de plaats te treden waar de ouderlijke macht ontbreekt. Houdt men dit in het oog, dan kan men tot geen ander resultaat komen dan dit, dat ouderlijke macht en voogdij nooit tegelijkertijd aanwezig kunnen zijn, dat de eene ophoudt waar de ander begint en dat er dus nooit eenige botsing tusschen ouderlijke macht en voogdij kan ontstaan. Volkomen scheiding tusschen ouderlijke macht en voogdij, ziedaar wat OPZOOMER zelf noemt als het eenige middel om zoodanige botsing te vermijden. „Op tweeërië weg, zegt hij, kan men die scheiding tot stand brengen. Men kan de ouderlijke macht laten voortduren tot den dood van beide ouders, maar dan ook de voogdij

(1) DIEPHUIS N. B. R. . II bl. 173, 2de druk, VAN HALL, bl. 321. Zie ook de beraadslagingen over den 15den titel bij VOORDUIN, II, bl. 572 en vlg.

eerst na beider dood laten aanvangen. Of men kan omgekeerd de voogdij reeds doen beginnen zoodra maar één der ouders gestorven is, maar is dan ook verplicht de ouderlijke macht reeds door dien dood een einde te doen nemen. Als men art. 385, 3°., en de derde afdeeling van den volgenden titel leest, schijnt het duidelijk dat onze wetgever den laatsten weg heeft gekozen (1). Maar slechts een oogenblik verder, vraagt hij, of wat zoo natuurlijk schijnt, wel door den wetgever is bedoeld, en geeft dan twee artikelen op, waaruit hij eene andere bedoeling des wetgevers meent te moeten opmaken. Wij komen later op die twee bepalingen der wet, die alleen in staat zijn hem een anderen weg te doen inslaan, nog terug, maar vragen nu reeds wanneer de wetgever duidelijk en klaar heeft gesproken, gaat het dan op te redeneeren: de wetgever heeft het wel gezegd maar hij heeft juist iets anders *willen* zeggen. Is zoodanig eene wetsinterpretatie niet uiterst gevaarlijk?

OPZOOMER geeft zelf de twee wegen op om eene scheiding tot stand te brengen. Welnu, juist omdat de wetgever geopteerd heeft voor den laatsten weg, is de eerste uitgesloten. De wetgever laat niet de voogdij aanvangen eerst na den dood der beide ouders, maar zegt uitdrukkelijk in art. 385: Minderjarigen, welker ouders beide of *een van beide* zijn overleden, staan onder voogdij.

En dit is m. i. natuurlijk, juist omdat wij niet meer hebben een vaderlijke maar een ouderlijke macht (1). De vader heeft die macht niet alleen, noch de moeder, maar zij hebben die beiden te zamen. En hiermede is niet in strijd art. 355, want dat artikel kent niet aan den vader uitsluitend die *macht*

(1) T. a. p., bl. 231.

(2) De wetgever gebruikt zelf die uitdrukking in art. 285, a. M. i. is het inconsequent om aan te nemen een *ouderlijke* macht en toch deze te laten voortduren ofschoon een der ouders is overleden. In dat stelsel zou m. i. juist passen de leer dat na den dood des vaders de moeder uitoefent de *vaderlijke* macht, dat deze op de moeder overgaat.

toe maar slechts de *uitoefening daarvan*, omdat hij is het hoofd van het gezin, en ook in alle andere gevallen zijne vrouw niets zonder hem vermag. Daarmede is geheel in overeenstemming de bepaling van art. 354. Het kind blijft niet onder de ouderlijke macht, door wie dan ook uitgeoefend, tot aan zijne meerderjarigheid, maar het artikel zegt uitdrukkelijk dat het blijft onder *hunne* macht, d. i. die der beide ouders. Sterft een van beiden, zoo blijft de ouderlijke macht niet voortduren in den persoon van den langstlevende, maar art. 385 is daar om in dat geval te voorzien en doet de ouderlijke macht overgaan in eene voogdij. Waarom zou deze noodig zijn indien de ouderlijke macht nog bestond? Waarom is het anders noodig dat hoewel de vader nog leeft een toeziende voogd wordt benoemd? Omdat een der ouders overleden is, is de ouderlijke macht verbroken en treedt de voogdij in de plaats en wie die voogd moet zijn ligt voor de hand, het is de overgebleven echtgenoot, als het ware de natuurlijke voogd; van daar dat de wet ook dezen aanwijst, hetgeen niet noodig zou zijn geweest, indien het kind zich nog in de ouderlijke macht bevond. Daarmede vervallen echter niet alle rechten die de ouders hebben als vader of als moeder, zoo als b. v. het recht om hunne toestemming te weigeren tot het huwelijk van hun kind. Zeer juist wordt dit door OPZOOMER ontwikkeld (1).

Die rechtsbetrekkingen die tusschen den overgebleven echtgenoot en zijne kinderen blijven voortduren, ook nadat het huwelijk door den dood is ontbonden, zijn niet gevolgen van de ouderlijke macht, maar veeleer van die natuurlijke verwantschap die eerst met den dood van beide ouders een einde neemt. Vooral bij de toestemming die voor het huwelijk der kinderen wordt vereischt, valt dit in het oog, want diezelfde toestemming wordt ook van de grootouders gevorderd aan wie toch nooit de ouderlijke macht kan toekomen.

(1) T. a. p., bl. 232.

Maar wat heeft OPZOOMER dan bewogen om in de wet te lezen de bedoeling van den wetgever om de ouderlijke macht naast de voogdij te laten voortduren? Het zijn de artikelen van den titel over de ouderlijke macht, waarin aan den langstlevenden der ouders rechten worden toegekend die juist volgens den titel zelven als gevolgen der ouderlijke macht zijn te beschouwen. Men kan niet beweeran, zegt hij, dat de wet wel die gevolgen laat voortduren, maar niet de oorzaken waaruit zij voortvloeien (1).

De langstlevende vader of moeder behoudt het vruchtgenot van de goederen die aan hunne kinderen toebehooren (2) en aan de langstlevende niet hertrouwde moeder wordt het regt gegeven om de vastzetting van haar kind te verzoeken (3). Naar mijne bescheiden meening is het beroep op die artikelen niet afdoende. Het is waar het vruchtgenot is een gevolg van de ouderlijke macht met betrekking tot de goederen van het kind, en de dood van een der ouders doet dit gevolg van de ouderlijke macht niet ophouden. Maar daarom ligt nog niet de gevolgtrekking voor de hand dat de wet dat gevolg laat voortduren, omdat zij ook de oorzaak daarvan, de ouderlijke macht zelve in stand houdt. Juist het uitdrukkelijk toekennen van dat genot aan den langstlevenden echtgenoot zou niet noodig zijn geweest, indien de ouderlijke macht nog bestond. Dan zou het volkomen duidelijk zijn dat die macht met al hare gevolgen op den overgebleven echtgenoot overging. Maar juist omdat de titel over de voogdij derogeert aan die van de ouderlijke macht, omdat art. 385 duidelijk zegt dat zoodra een der ouders sterft de kinderen onder voogdij staan, zouden al de bepalingen van den titel over de ouderlijke macht, dus ook die van het vruchtgenot, niet toepasselijk zijn op den overgebleven echtgenoot en

(1) T. a p., bl 233.

(2) Art. 366.

(3) Art. 358.

was er een uitdrukkelijke wetsbepaling noodig om dat aan dezen te blijven verzekeren. Had de wetgever de bedoeling gehad de ouderlijke macht ook na den dood van een der ouders te doen voortduren, hij zou in den titel over de voogdij alleen gesproken hebben van kinderen wier *beide* ouders overleden zijn en dus de geheele derde afdeeling over de voogdij van den vader en de moeder, de zogenoemde wettelijke voogdij, hebben weggelaten, terwijl hij in den titel van de vaderlijke macht het niet noodig zou hebben gekeurd uitdrukkelijk te bepalen dat het vruchtgenot ook aan den langstlevenden echtgenoot toekomt, daar dit, als het gevolg van de ouderlijke macht, van zelf zou spreken.

Met de bepaling van art. 358 is het niet anders. Daaruit blijkt duidelijk dat ook de langstlevende vader het recht van vastzetting behoudt. Maar waarom was weder die uitdrukkelijke bepaling noodig? omdat anders de overblijvende echtgenoot zou vallen onder de bepaling van art. 442. Dat artikel zou deroegeren aan deze bepaling omtrent de ouderlijke macht, omdat volgens art. 385 de overblijvende echtgenoot is de voogd, indien niet de wet zelve uitdrukkelijk verklaarde dat niettegenstaande den dood van een der ouders dat recht aan den vader of de moeder blijft toegekend. Art. 442 dus is alleen van toepassing op den voogd van ouderlooze kinderen, daar voor den vader-voogd of de moeder-voogdesse eene afzonderlijke bepaling bestaat in art. 357 en 358. Maar deze artikelen gelden niet alleen voor den vader of de moeder die tevens voogd of voogdesse is, het is een recht waartoe hunne voogdij niets afdoet, het is een recht dat de wet hun toekent als vader of als moeder hoewel de ouderlijke macht niet meer bestaat. Van daar dat men niet, gelijk OPZOOMER zegt, (1) tot eene uitlegging van art. 358 de toevlucht behoeft te nemen die niet vrij is te pleiten van

(1) T. a. p., bl. 235.

vermetelheid, dat men het niet behoeft te beschouwen als een artikel, dat hier niet op zijne plaats is, maar in den volgenden titel behoorde te staan, en wel in de tweede afdeeling onmiddelijk na art. 442, op welks tweede lid het dan eene uitzondering maakt. Neen, in den titel van de vaderlijke macht weten wij nog niets van de voogdij, deze komt eerst veel later. Het is een recht dat aan de ouders toekomt, hetzij zij de voogdij hebben of niet. Zeer juist zegt OPZOOMER (1) als art. 358 van de moeder spreekt die tevens voogdes is, wat doet er dan haar al of niet hertrouwd zijn toe, zoo ze maar wanneer zij hertrouwd is, in de voogdij is bevestigd. Maar als nu art. 358 het gevolg laat voortduren omdat de oorzaak, de vaderlijke macht, niet door den dood van een der ouders is verbroken, waarom zou dan die ouderlijke macht wel ophouden als de moeder hertrouwd? Waarom zou zij dan, als zij ten minste in de voogdij is bevestigd, uitsluitend voogdes worden? De ouderlijke macht zou dus wel te niet gaan door het opvolgend huwelijk van de moeder (2)! Neen, de ouderlijke macht bestaat niet meer zoodra het huwelijk ontbonden is door den dood, maar de overblijvende echtgenoot behoudt alleen het recht van vruchtgenot en dat van vastzetting, omdat de wet dit uitdrukkelijk zegt, terwijl de moeder het recht van vastzetting alleen heeft zoolang zij niet hertrouwt. Zij hebben dus ook die rechten al zijn zij van de voogdij ontzet of indien de moeder een ander tot voogd heeft doen benoemen.

Maar, zal men zeggen, gij die de ouderlijke macht wilt doen ophouden zoodra de voogdij begint om eene botsing te vermijden, hoe zal dit hier mogelijk zijn, waar naast de voogdij ook nog gevolgen van de vaderlijke macht blijven bestaan?

(1) T. a. p., bl. 235, in de noot.

(2) VAN HALL, bl. 322, ziet in het verlies voor de hertrouwd moeder van het recht van vastzetting alleen eene beperking van hare ouderlijke macht, maar het ligt in den aard der zaak dat het voor het practisch gevolg weinig afloet of zij al of niet de vaderlijke macht heeft als zij die toch niet mag uitoefenen.

Wat het recht van vruchtgenot betreft, hier kan nooit sprake zijn van een botsing, omdat den voogd dit recht niet toekomt. Het recht van vastzetting geeft tot meer moeilijkheid aanleiding, alleen echter in geval de overblijvende echtgenoot niet tevens is de voogd, want is dit het geval, zoo zal steeds de vader-voogd of de moeder-voogdes gebruik maken van de hun veel gunstiger bepaling van art. 357 en 358, dan van art. 442, waarvan alleen de voogd zich kan bedienen. Is echter de vader uit de voogdij ontzet of heeft de moeder een ander tot voogd doen benoemen, zoo rijst de moeilijkheid of de vader en moeder nu toch buiten den voogd om de vastzetting kunnen vragen.

De wetgever schijnt aan dit geval niet te hebben gedacht. Volgens de uitdrukkelijke woorden van de wet geloof ik dat de vader en moeder dat recht behouden, maar tevens dat de moeilijkheid theoretisch grooter is dan practisch. In het dagelijksch leven zal het geval zich zeer weinig voordoen. Bovendien de vader of moeder zal wel de vastzetting kunnen verzoeken, maar het is een andere vraag of de rechter dat verzoek zal toestaan, indien de voogd onder wiens onmiddelijk opzicht het kind staat, werkeloos is gebleven. Ook kan het kind na zijne vastzetting daartegen opkomen en zal zich dus steeds in zoodanig geval op zijn voogd beroepen, die geen reden heeft gevonden om de vastzetting te vragen.

De twee gronden dus, die OPZOOMER hebben bewogen om van gevoelen te veranderen, zijn, naar mijne bescheiden meening, niet gewichtig genoeg om hem te volgen. Evenmin pleit m. i. voor hem het ontwerp van 1820 waarin hij eene bevestiging wil zien van zijn gevoelen. Art. 511 van dat ontwerp zegt: „ bij het overlijden van een der ouders gaat al de magt en het gezag welke bij de voorgaande artikelen aan de gezamenlijke ouders zijn toegekend, geheel over op den anderen, „ en art. 520: „ de ouderlijke macht gaat met al hare gevolgen te niet door den dood van *beide* de ouders. „ Ik

zie in die bepalingen integendeel eene bevestiging van het gevoelen dat volgens onze wet de dood van een der ouders een einde maakt aan de ouderlijke macht. In onze wet is toch eene bepaling als die van het ontwerp van 1820 niet te vinden. Had de wetgever gewild dat de ouderlijke macht bleef voortduren, hij zou die bepalingen van het ontwerp van 1820 in de wet hebben opgenomen. Hierbij komt dat in dat ontwerp eene duidelijke scheiding tusschen ouderlijke macht en voogdij werd daargesteld. Art. 585 zegt uitdrukkelijk „een der ouders in leven zijnde bepaalt zich het gezag der beoemde voogden tot der minderjarigen goederen.” De overblijvende echtgenoot, al is hij ook uit de voogdij ontzet, blijft dus steeds zijn toezicht over den persoon van het kind behouden. Maar in onze wet is eene dergelijke bepaling niet te vinden, en het gaat, dunkt mij, een weinig te ver om met OPZOOMER aantenemen dat de rechter, bij eene botsing tusschen vaderlijke macht en voogdij, zijn vonnis zoo zou moeten wijzen alsof ook in ons wetboek art. 585 van het ontwerp 1820 te lezen was. Neemt men daarentegen het andere stelsel aan, er zal nimmer eenige botsing kunnen ontstaan dan alleen in het geval dat de vader of moeder, die uit de voogdij is ontzet, of de moeder, die een ander tot voogd heeft doen benoemen, buiten den voogd om de opsluiting van den minderjarige vraagt. Maar dit geval zal, zoo ik reeds zeide, uiterst zeldzaam zijn. Voor zooveel mij bekend is, is het dan ook nog niet voorgekomen.

Het andere stelsel daarentegen geeft tot eene veel grootere moeilijkheid aanleiding. Art. 356 bepaalt uitdrukkelijk dat een minderjarig kind zonder toestemming van zijn vader het ouderlijk huis niet mag verlaten. Neemt men nu aan dat de ouderlijke macht na den dood des vaders blijft voortduren in den persoon van de moeder, zoo zal deze hare toestemming moeten verleenen en dus steeds kunnen beslissen waar het kind zijn verblijf zal houden. Dit heeft geen zwaarigheid als de moeder tevens voogdesse is, maar hoe als zij ingevolge artikel 404

geweigerd heeft de voogdij aan te nemen en een ander tot voogd heeft doen benoemen? Zal nu niet aan den voogd de beslissing toekomen over het verblijf van het kind?

Dit geval dat veel eerder zal voorkomen dan het andere, heeft zich dan ook reeds werkelijk voorgedaan. De zaak kwam zelfs in appel maar èn de Rechtbank èn het Hof beslisten beiden dat de moeder, als zij afstand heeft gedaan van de voogdij, geen recht behoudt op de persoonlijke verzorging van haar kind (1). Die uitspraak is van zooveel gewicht voor de onderlinge verhouding van de voogdij en de vaderlijke macht, dat wij niet kunnen nalaten met een enkel woord het geval medetedeelen dat tot die uitspraak aanleiding gaf.

De moeder van een natuurlijk erkend kind weigerde na den dood des vaders de voogdij om te ontkomen aan eene ontzetting, die door den Officier van Justitie bij de Rechtbank was gerequireerd. Door den kantonrechter was daarop in de voogdij voorzien, maar de moeder bleef weigerachtig aan dezen het kind over te geven. Kort daarop echter kwam het kind onder beheer van den voogd, die het bezorgde in het Gesticht van Liefde te Oss in Noord-Brabant. Na eene vruchteloze poging door de moeder bij insinuatie beproefd om van den Directeur van het gemelde gesticht de uitlevering van het kind te verkrijgen, wendde de moeder zich tegen den voogd, sommeerde dezen om het kind bij haar terug te brengen en toen ook dit niet baatte, dagvaardde zij hem voor de Rechtbank tot uitlevering van haar kind, op grond dat de door haar gedane afstand van de voogdij was onwettig, als in strijd met de wet en de publieke orde, en na de

(1) R. Bijblad 1852, bl. 541 en 1853, bl. 428. Door de Rechtbank te Amsterdam is later ook uitgemaakt dat wanneer de moeder-voogdesse de voogdij verloren heeft, de minderjarige kinderen niet meer hare woonplaats volgen, maar die van den voogd op grond van art 78 B.W. (zie R. Bijbl. 1860, bl. 420 en 1861, bl. 72). In die gevallen gold het echter het domicilium iuris en was er geene quaestie over het feitelijk verblijf van het kind.

benoeming van een nieuwen voogd wel het beheer over de goederen van het kind aan hem was verbleven, maar de persoon van het kind aan hare zorgen was overgelaten. De gedaagde beriep zich op art. 441 B. W. en bood voorts aan te bewijzen dat de eischeresse van zulk een slecht levensgedrag was dat aan haar het kind niet mocht worden toevertrouwd. De Officier van Justitie, Mr. H. A. HARTOGH, nam in deze zaak eene allerbelangrijkste conclusie. Hij was van oordeel, dat, daar de afstand van de voogdij door de moeder geheel was overeenkomstig de wet, de hoofdvraag, die hier te beslissen was, daarin bestond of de moeder, als zij afstand heeft gedaan van de voogdij, recht behoudt om het kind onder haar toezicht te hebben. Nam men dit aan, zoo deed niets ter zake of de moeder was van een slecht gedrag; dit moge een reden zijn om van de voogdij uittesluiten, maar kan nooit de ouderlijke macht vernietigen. Die macht gaat alleen te niet door den dood van het kind of van beide de ouders, de meerderjarigheid of een rechterlijk vonnis wegens aansporing tot ontucht. Bij den dood van een der ouders ondergaat de ouderlijke macht eene wijziging. Deze blijft, voor zoover zij afgescheiden van de voogdij aanwezig is, naast de voogdij bestaan en dus ook daar waar de moeder van de voogdij heeft afstand gedaan. Art. 441 geldt dus alleen van ouderlooze pupillen en het is daarom dat de eischeresse gerechtigd is tot den persoon van haar kind.

In strijd echter met deze conclusie werd door de Rechtbank beslist. Die beslissing steunde voornamelijk op de overweging dat *na den dood van een der ouders de macht van den overblijvendenden echtgenoot verwisselt in eene voogdij* en dat alsnu, behoudens die onverbreekbare banden der natuur, welke niet wel anders dan tusschen vader of moeder en kind kunnen bestaan, de eischeresse niet zuiver of uitsluitend moeder is gebleven, maar moeder-voogdesse is geworden en hierdoor aan verschillende nieuwe rechtsverplichtingen is onderworpen, dat zij, als zoodanig; ingevolge art. 441

B. W. belast was met de zorg over den persoon van haar kind; dat zij zich echter van die zorg wat het beheer over den persoon betreft kan ontslaan en dit ook werkelijk gedaan heeft; dat daardoor ingevolge art. 441 het toezicht over het kind op den voogd is overgegaan; dat dit toezicht medebrengt de zorg voor zijne lichamelijke en zedelijke opvoeding en *zelfs zijne dagelijksche verwijdering van de moeder zoo die scheiding aan den voogd nuttig, noodzakelijk, onvermijdbaar voorkomt*, terwijl devrees voor willekeurige of jegens het kind of de moeder onbetamelijke handelwijze kan verdwijnen door het toezicht dat bloedverwanten, kantonrechter, of officier van justitie en arrondissements-rechtbank op den voogd uitoefent.

Zooals reeds boven is medegedeeld, men kwam van dit vonnis in appel, maar èn de Procureur-Generaal Mr. J. J. UYTWERF STERLING èn het Hof vereenigden zich daarmede ten volle.

In zijne conclusie zeide de eerste o. a. dat de zorg voor den persoon, d. i. de eigenlijke opvoeding, eene der hoofdverplichtingen van den voogd, *waaromtrent de wet geen onderscheid maakt tusschen geheel ouderlooze kinderen en die welke nog eene moeder hebben*, niet in allen deele is na te komen wanneer de voogd de minderjarigen zou moeten afstaan, overgeven en toevertrouwen aan de moeder, welke hij voor de opvoeding ongeschikt rekent; dat het verder duidelijk blijkt uit art. 386 dat het niet de wil van den wetgever kan zijn geweest de plichten der voogdij te verdeelen tusschen de moeder en den voogd; dat wel is waar door den afstand van de voogdij niet *alle* ouderlijke macht ophoudt, doch wel en in zooverre als die volstrekt onafscheidelijk is van de richtige waarneming der voogdij, en het Hof overwoog bij zijn arrest dat de eerste rechter op volkomen juiste gronden beslist had dat de voogdij van den langstlevende der ouders de vaderlijke macht vervangt voor zooverre de wet de gevolgen van die macht niet naast

de voogdij in wezen laat; dat bijgevolg ook het toezicht over den persoon van den minderjarige door den langstlevende der ouders niet als *vader* of *moeder* maar als *voogd* wordt uitgeoefend; dat als de moeder van die voogdij heeft afstand gedaan, zij daardoor heeft gerenuntieerd aan al de rechten aan die voogdij verbonden, dus ook aan dat om te beslissen over de plaats waar het kind zal worden opgevoed; dat dit recht is overgegaan op den voogd, die in de voogdij der moeder is gesuceedeerd en dus het kind kan laten opvoeden waar hij verkiest, waardoor van zelve het recht der moeder wordt uitgesloten om te vorderen dat het kind haar tot verzorging zal worden uitgeleverd.

Ongelukkig genoeg werd de zaak niet aan de beslissing van den Hoogen Raad onderworpen. Men ziet dus dat de Rechter van oordeel was dat de ouderlijke macht na den dood van een der ouders verandert in voogdij. Dit wordt wel alleen in het vonnis der Rechtbank *expressis verbis* gezegd, maar terecht merkt OPZOOMER(1) op dat tusschen het gevoelen van de Rechtbank en dat van het Hof en den Procureur-Generaal alleen verschil bestaat in den vorm en niet in het wezen der zaak. Het is tamelijk wel hetzelfde, zegt hij, of men van oordeel is dat de ouderlijke macht „verwisseld is in voogdij” dan of men beweert dat zij in stand blijft, maar overal waar zij met de voogdij in aanraking komt, door deze geheel wordt verdrongen (2).

(1) T. a. p., bl. 230.

(2) Van daar dat ook met de medegedeelde uitspraken niet in strijd is een vonnis van de Rechtbank te Rotterdam (R. Bijblad. 1856, bl. 445), waarbij deze aan eene hertrouwde en niet in de voogdij bevestigde moeder het recht toekende om haar kind op te vorderen, want die beslissing steunde op de overweging dat: „hoe uiterst beperkt ook de grenzen der ouderlijke macht gedacht mogen worden ten aanzien van eene hertrouwde moeder, die de voogdij over de kinderen, uit haar vorig huwelijk gesproten, verloren heeft, en in die voogdij vervangen is door een wettig aangestelden voogd, aan die ouderlijke macht echter de bevoegdheid om het opzigt en de opvoeding dier kinderen op te vorderen niet kan ontzegd worden, *wanneer (als in casu)*

Nu was in de medegedeelde uitspraken slechts sprake van het geval dat de moeder vrijwillig had afstand gedaan van de voogdij, maar hoe indien de overblijvende echtgenoot van de voogdij is ontzet? Zou hij dan het rechterlijk vonnis kunnen bespotten door de eenvoudige bewering dat het kind niet aan zijn toezicht kan worden onttrokken omdat hij is en blijft de vader van het kind? Zoo hij slechts niet valt in de termen van art. 335 C. P., zou hij dus steeds dat toezicht kunnen behouden, hoewel hij van de voogdij is uitgesloten of ontzet.

Terecht werd daarom m. i. door het Hof overwogen dat, indien men aanneemt, dat de langstlevende der ouders het toezicht over den persoon van den minderjarige uitoefent, als vader of als moeder, en niet als voogd, het bij de wet verleende middel van uitsluiting en ontzetting van de voogdij, althans om de redenen bij n°. 1, 2, 3 en 4 van art. 437 B. W. vermeld, waar het geldt eene voogdij van den langstlevende der ouders, grootendeels zou zijn doelloos en illusoir. Deze overweging noemde het Hof zelfs ter beslissing afdoende, en OPZOOMER, die haar citeert, geeft zelf toe dat men hare juistheid moeilijk kan betwisten. Hij verklaart dan ook dat het hem altijd nog voorkomt dat ouderlijke macht en voogdij in het rechtssysteem inderdaad onverenigbaar zijn (1). En theoretisch en practisch geloof ik dan ook dat het veel beter is de ouderlijke macht te doen eindigen met den dood van een der ouders, de wetgever heeft in dien zin gesproken, laat ons dan niet angstig vragen of hij werkelijk niet zoodanige scheiding tusschen ouderlijke macht en voogdij heeft *bedoeld*.

dat regt niet uitgeoefend wordt jegens den aangestelden voogd, en alzoo de regten van ouderlijke magt en voogdij niet tegenover elkander staan en het de vraag is aan welke van beiden de voorrang en meerderheid moet toegekend worden, maar wanneer de vordering gerigt is tegen een derde die uit zijne voogdij geene regten tegenover de moeder kan doen gelden.

(1) T. a. p., bl. 226.

En zoo komen wij tot onze oorspronkelijke vraag terug : welke is de verhouding van regenten tegenover andere voogden , hetzij den langstlevende der ouders , hetzij den bij testament van dezen of den door den kantonrechter benoemden voogd , hoever strekt zich hunne macht ut?

Hoewel onze wetgever eene afzonderlijke afdeeling aan deze voogdij heeft gewijd , zoo is deze daarin toch volstrekt niet geregeld. Slaat men VOORDUIN op om eenig licht uit de beraadslagingen te putten , men ziet zich teleurgesteld. Niets vinden wij daaromtrent de wijze hoe de wetgever deze voogdij wil beschouwd hebben. Alleen vinden wij vermeld (1) dat de Regeering de afdeeling in het ontwerp had opgenomen om aan den wensch van de Kamer te voldoen en het beginsel in de wet uittedrukken , terwijl later hieromtrent nadere bepalingen zouden worden gemaakt. Van daar dat sommigen , zoo als DE PINTO (2) , nog nadere voorschriften verwachten. Dezen zijn echter nimmer gegeven (3) en terecht merkt DIEPHUIS op dat bij de herziening van 1830 het tweede lid aan het eerste is toegevoegd en men dus eene nadere bepaling gemaakt heeft die weinig voegde in de wet , wanneer men daarin alleen een beginsel wilde vaststellen. Hij komt dan ook tot het besluit dat men het onderwerp beschouwen moet als geheel in de wet behandeld , zoodat al wat hier niet geregeld is uit het overige van den titel moet worden aangevuld (4). Ik geloof dat dit te meer juist is omdat men alle vroegere wetten op dit punt moet beschouwen als te zijn afgeschaff. Ik bedoel hier inzonderheid de wet van 15 Pluivose an XIII (4 Februari 1805) (5) , waarbij was bepaald dat kinderen ,

(1) Zie VOORDUIN III. bl. 83.

(2) B. W. , 2de ged. , bl. 179 , 4de druk.

(3) Het ligt in den aard der zaak dat wij hier niet bedoelen huishoudelijke bepalingen der gestichten.

(4) DIEPHUIS , N. B. R. II , bl. 295.

(5) Loi relative à la tutelle des enfans admis dans les hospices , te vinden

onder welke benaming ook, in gestichten opgenomen, onder de voogdij staan der regenten, die uit hun midden een lid be-
noemen om waar het te pas komt de functiën van voogd
waar te nemen, terwijl de anderen den familieraad uit-
maken, en dat, als het kind het gesticht verlaat om in eene
andere plaats in de een of andere betrekking geplaatst te
worden, het bestuur zijne voogdij kan overdragen aan dat
van een gesticht dat meer in de onmiddellijke nabijheid van
de verblijfplaats van den pupil gelegen is. Deze bepalingen
nu zijn niet overeenbrengen met ons art. 421 dat niet
spreekt van het opdragen van de voogdij aan een der leden
van het bestuur noch aan dat van een ander gesticht. Ik be-
grijp dan ook niet hoe of sommigen die wet nog als bestaande
kunnen aanmerken of althans hare afschaffing als quaestieus
beschouwen (1).

bij LOCRÉ, Législation civile, vol. III. p. 433, FORTUYN, Verz. van wetten
en besl., II. bl. 333 en v. en ook bij DE MARTINI, in zijne verzameling van
bijlagen, bl. 44. In het Exposé des Motifs van den Heer REGNAUD DE ST.
JEAN D'ANGELY en in de redevoering van den Heer DUVIDAL, waarmede
deze het ontwerp inleidde, wordt een overzicht gegeven van de ge-
schiedenis der wetgeving op dit punt. Beiden zijn te vinden bij LOCRÉ,
p. 434 et suiv. Deze wet werd later nog aangevuld door een Keizerl. Decreet
van 19 Jan. 1811, Décret relatif aux enfans trouvés, abandonnés
et aux orphelins pauvres, zie LOCRÉ, p. 442, FORTUYN, III, p. 265
en DE MARTINI, bl. 56.

(1) VERNEDE ad art. 421, FORTUYN II, p. 333 en ook DE MARTINI,
Bijlagen, bl. 44.

Mr. MAKKERS komt in zijne dissertatie over de voogdij der regenten van
gestichten van weldadigheid, Amsterdam, 1857, p. 4 vgl., tot een ander be-
sluit. Bij art. 1 van de wet van 16 Mei 1829 is afgeschaft het Wetboek
Napoleon met alle *daartoe behoorende* besluiten en verordeningen. Zal
dus eene wet door dat artikel hare kracht verliezen, zoo moet worden aan-
getoond dat zij tot het Wetboek Napoleon behoort. Dit nu is met de
wet van Pluv. an XIII niet het geval, want van het door haar geregelde
onderwerp wordt in den Code niet gesproken. Zij is dus niet nitdrukke-
lijk afgeschaft. Men zou kunnen zeggen dat dit stilzwijgend is geschied door
art. 421, maar dat artikel is niet in strijd met die wet, het eenige
onderscheid is dat art. 421 spreekt van *alle* gestichten van weldadigheid,

Bijna alle schrijvers over dit onderwerp beschouwen de voogdij van regenten als exceptioneel, maar sommigen laten de andere voogdij boven haar primeeren, terwijl anderen van oordeel zijn dat elke andere voogdij door haar wordt opgeheven. Het is het laatste gevoelen waaraan ik de voorkeur geef. Ik vereenig mij dan ook volkomen met OPZOOMER, waar hij zegt: „de algemeene bepaling moet onderdoen voor de bijzondere, en naast deze voogdij kan er daarom geene andere bestaan, zij dringt elke andere, *zelfs die van den langstlevende der ouders*, terug” (1), hoewel ik moet doen opmerken dat deze woorden eenigermate onduidelijk zijn. Kenden wij niet het gevoelen des Hoogleeraars omtrent de vraag of de ouderlijke macht al dan niet blijft voortduren in den persoon van den langstlevenden echtgenoot, wij zouden geneigd zijn te gelooven dat hij van oordeel is dat de macht van regenten gaat zelfs boven die van den vader of de moeder. In zijn stelsel kunnen echter dezen zich altijd beroepen op hunne ouderlijke macht en doet het dus weinig af of hunne *voogdij* al voor die van regenten moet onderdoen (2). Volgens het door mij aangenomen gevoelen gaat de macht van regenten boven die van den vader of de moeder, juist omdat dezen zijn *voogden* en de voogdij der regenten alle andere opheft. Dit laatste gevoelen wordt ook omhelsd door Mr. JERONIMO

terwijl de wet van Pluviose slechts toepasselijk is op instellingen van *staatswege* (uit latere wetten blijkt dat de commissions administratives benoemd werden door het municipale bestuur.) Hieruit volgt dat voor de hospices over eenkomende met die der Fransche wet, de wet van Pluviose nog geldig is.

(1) T. a. p., bl. 324.

(2) Zie ook ASSER, B. W., bl. 187 en DIEPHUIS, N. B. R., II, bl. 296. Mr. MAKKERS daarentegen zegt uitdrukkelijk dat de cura personae aan den vader of de moeder verblijft, ook al missen zij de voogdij, omdat de ouderlijke macht niet geëindigd is. Overigens beschouwt hij de voogdij der regenten als eene werkelijke voogdij, die daardoor alle andere op zijde dringt. Deze dissertatie kwam mij eerst in handen toen dit opstel reeds gereed was. Van daar dat ik er mij toe bepaald heb om haar een enkele maal aantehalen.

DE VRIES (1) maar hevig bestreden door Mr. G. B. EMANTS (2). Hooren wij eerst Mr. DE VRIES. Hoewel die geachte rechtsgeleerde van oordeel is dat de wetgever aan het punt der dusgenaamde halve weezen niet gedacht heeft, meent hij toch dat zonder bezwaar door het opnemen van halve weezen in eenig liefdadig gesticht alle voogdij moet geacht worden te vervallen, ook die van den vader of de moeder, behoudens de rechten onafhankelijk van de voogdij die van zelve aan de ouders verblijven. In ieder opzicht zal, volgens hem, indien de moedervoogdesse, door haar, gelijk de wet daartoe de bevoegheid geeft in art. 404, bij de opneming van haar kinderen in een gesticht een afstand der voogdij kunnen worden gedaan om allen waan dat zij de voogdij behield aftesnijden. Deze zeer practische raad is echter niet van toepassing waar de vader in leven is. Deze kan van de voogdij geen afstand doen, maar aangezien art. 421 later in het wetboek geplaatst is dan en *na* de bepalingen van de vaderlijke en moederlijke voogdij, kan het gerekend worden ook uit *dezen* hoofde te derogeeren aan die vroegere bepalingen welke alleen der moeder toelaten om de voogdij te weigeren. Bovendien, zegt hij, is de uitdrukking „ minderjarigen „ in art. 421 zoo ruim en onbeperkt dat men er ook ongetwijfeld onder kan en moet begrijpen hen die nog vader of moeder hebben.

Hoewel Mr. DE VRIES dus wel niet de quaestie van de vaderlijke macht heeft aangeroord, meen ik toch uit het medegedeelde te mogen opmaken dat hij aan regenten een beter recht toekent dan aan den vader of de moeder. Niet alzo Mr. EMANTS. Deze ontwikkelt een geheel tegenovergesteld gevoelen. Volgens hem zijn regenten geen eigenlijke voogden maar handelen zij slechts *pro tutore* of als *quasi tutores*. Evenals de bewindvoerder in art. 387 oefenen zij voogdij

(1) Zie zijn Opstel in R. Bijblad, 1841, bl. 235.

(2) Ned. Jaarboeken voor Rechtsgeleerdheid en Wetg., X, bl. 407.

uit, zonder daarom voogden te zijn. De wet zegt dit dan ook niet maar alleen dat de minderjarigen onder hunne voogdij verblijven, hetwelk geene andere beteekenis heeft, dan dat zij evenals de voogd den minderjarige rechtens in en buiten rechten kunnen vertegenwoordigen. Bestaat er nu geen voogd, zoo oefenen zij die voogdij als *voogden* uit; bestaat er daarentegen een, zoo zullen zij dit doen voor den voogd, voor wien zij, met of zonder diens weten, de voogdij zullen waarnemen. *Negotiorum gestio* bestaat er derhalve steeds dan wanneer een voogd aanwezig is of zoodra hij benoemd is, *pro tutela* bestaat in elk geval tusschen regenten en minderjarigen. Dientengevolge hebben regenten als voor den voogd de voogdij uitoefenende, tegen dezen de *actio negotiorum contraria*, zoo als deze de *actio directa* heeft; de minderjarigen daarentegen hebben hunne rechten tegen den voogd en tegen regenten de *actio protutelaе directa*. De voogd is en blijft steeds de persoon die den minderjarige in zijne burgerlijke handelingen vertegenwoordigen en diens goederen besturen moet; de regenten kunnen dit ook rechtens doen wegens de exceptioneele bepaling van art. 421, doch alleen zoolang de voogd dit wil en toelaat. Wil deze de *negotiorum gestio* der regenten doen eindigen, zoo moet hij hun dit aanzeggen en het kind terugvorderen. Laat hij den minderjarige in het gesticht dan bestaat er een wettelijk vermoeden dat hij regenten met het beheer der voogdij wil laten voortgaan.

Men moet erkennen dat deze leer oorspronkelijk en scherpzinnig is uitgedacht maar tevens dat zij uiterst gezocht is. Vooreerst berust alles op de uitdrukking van de wet dat de minderjarigen in eenig gesticht opgenomen onder de voogdij van regenten verblijven. Daarmede staat en valt het geheele kunstig opgetrokken gebouw. De wet zegt niet uitdrukkelijk dat regenten zijn voogden, maar de geachte schrijver vergeet dat het opschrift van de zesde afdeeling eveneens luidt als dat der vorigen. Evengoed als de wet spreekt van de

voogdij door den kantonrechter opgedragen, spreekt zij van de voogdij van kinderen die in een gesticht van weldadigheid zijn opgenomen. In de wet kan men dus niet vinden een onderscheid tusschen de eene voogdij en de andere. Maar ten tweede, kan men hier ooit denken aan eene negotiorum gestio? Wanneer iemand, zegt art. 1390, vrijwillig, zonder daartoe last te hebben bekomen, eens anders zaak met of zonder zijn weten waarneemt, verbindt hij zich daardoor stilzwijgend om de waarneming voorttezetten, tot dat degene wiens belangen hij waarneemt in staat zij om in die zaak zelf te voorzien. Wiens belangen nemen nu regenten waar? Die van den voogd of die van de aan hunne zorgen toevertrouwde minderjarigen? Immers van deze laatsten, en zij doen dit totdat deze in staat zijn om zelf hunne eigene belangen te behartigen. Indien er dus ooit van eene negotiorum gestio sprake kan zijn, zou die rechtsbetrekking bestaan niet tusschen den voogd en de regenten, maar tusschen dezen en hunne pupillen.

Bovendien vordert art. 1390 uitdrukkelijk dat er geen last is gegeven. In den regel nu komen de vader, de moeder of de voogd de opneming van hunne kinderen of pupillen in het gesticht als een voorrecht vragen. Men zou dus juist eerder aan een mandaat moeten denken. Maar is de voogdij nu iets dat men aan een ander kan opdragen, is de voogdij eene zaak die men een ander kan laten waarnemen? Neen, evenmin als het *nobile iudicis officium* door een ander kan worden vervuld, evenmin is dit het geval met de voogdij. De voogdij der regenten is door de wet zelve ingesteld, zij is dus eene wettelijke, evenals die van den vader of de moeder, en evenmin als naast deze eene andere voogdij kan bestaan, is dit het geval met die der regenten. Door haar vervallen ipso iure alle andere voogdijen, omdat de wet uitdrukkelijk zegt: in iedere voogdij is slechts één voogd (1). De beweesing van

(1) Art. 386. Terecht merkt Mr. EMANTS het onjuiste op der beweesing

Mr. EMANTS dat de wetgever dit niet bedoeld kan hebben, omdat in de Memorie van Toelichting gesproken wordt van afschaffing van *alle* wettelijke voogdij behalve die der ouders, gaat niet op. Men had daar op het oog de wettelijke voogdij der grootouders van den Code Napoleon (1), en deze heeft men afgeschafft. Men heeft de wettelijke voogdij beperkt tot den vader en de moeder, omdat de grootouders door hun meer gevorderden leeftijd minder geschikt zijn zich met de zorg eener voogdij te belasten (2). Maar men heeft daar niet gedacht aan eene voogdij der regenten die eerst veel later in het wetboek dan de wettelijke der ouders te vinden is en die men juist daarin toch heeft opgenomen.

Evenmin zijn andere argumenten van Mr. EMANTS naar mijn inzien gegrond. Zoo merkt hij op dat art. 421 de voogdij van regenten niet laat voortduren tot de meerderjarigheid van het opgenomen kind, maar haar afhankelijk maakt van het feit dat het kind in het gesticht verblijft of daartoe behoort; is alzoo, zegt hij, het kind uit het gesticht ontslagen of *rechtens daaruit teruggenomen*, dan is die voogdij geëindigd.

Deze conclusie is ten eenenmale gewaagd en wordt dan ook door niets gerechtvaardigd. Het is juist de vraag, heeft iemand het recht, hetzij de vader of de moeder, hetzij de voogd, het kind *tegen den wil der regenten* uit het gesticht te nemen, en dit wordt ontkend door hen die de voogdij der regenten beschouwen als eene wettelijke, welke alle andere op zijde dringt. De conclusie van Mr. EMANTS is dus niets anders dan eene *petitio principii*, dan hetgeen hij

dat regenten geene voogden kunnen zijn omdat zij te zamen de voogdij uitoefenen, en derhalve zoovele voogden, als er regenten zijn, uitmaken. De regenten oefenen de voogdij uit niet voor zich zelve, maar voor het gesticht. Dit, de *persona moralis*, is één en eigenlijk hebben dus de minderjarigen het gesticht tot voogd.

(1) Artt. 402—404.

(2) Zie ASSER, het N. B. W. vergeleken met den Code, bl. 181.

juist had te bewijzen. Uit de woorden van art. 421 kan men dan ook niets anders afleiden, dan dat de voogdij der regenten ophoudt wanneer de in het gesticht opgenomen kinderen niet meer daarin verblijven of daartoe behooren. Daaruit op te maken dat de vroegere voogd zijn pupil kan terugnemen, gaat te ver. Hij kan dit niet doen omdat zijne voogdij is geeindigd. Zoo zegt ook **MR. DE VRIES** (1) dat door het opnemen in eenig liefdadig gesticht alle voogdij moet geacht worden te vervallen, zoolang althans de kinderen zich in het gesticht bevinden of daartoe behooren. Men zou kunnen zeggen dat hij door deze laatste bijvoeging de mogelijkheid laat bestaan van het opvorderen der kinderen door hen die hunne plaatsing hebben verzocht, maar deze bewering kan niet opgaan doordien hij juist uitdrukkelijk zegt dat alle voogdij door de opneming moet geacht worden te vervallen. Het zou nu eene contradictie zijn om te zeggen dat een kind door zijn voogd kan worden teruggenomen, wanneer hij geen voogd meer heeft. Ik kan echter **MR. DE VRIES** niet toegeven dat de voogdij van den vader moet gezegd worden te herleven, indien de kinderen uit het gesticht ontslagen zijn. Iets dat dood is, dat geeindigd is, kan niet meer herleven. Naar mijn inzien, vallen zulke kinderen onder het gemeene recht terug en verkeerden zij in denzelfden toestand als op het oogenblik dat zij weezen werden. Leeft nog een der ouders, zoo wordt deze voogd als de langstlevende, zijn beide ouders overleden, maar heeft de langstlevende een voogd benoemd, deze vat de voogdij weder op, evenals of hij die nog niet had uitgeoefend. Is ten laatste in hunne voogdij niet voorzien, zoo zal de kantonrechter tot de benoeming van een voogd moeten overgaan. Had deze reeds voordat de kinderen in het gesticht werden opgenomen een voogd benoemd, zoo zal wel deze in de meeste gevallen weder de persoon zijn

(1) T. a. p., bl. 237.

aan wien de voogdij zal worden opgedragen, maar verkreeg de langstlevende der ouders of de testamentaire voogd de voogdij omdat hij reeds vroeger was voogd en zijne voogdij herleefde door het ontslag zijner pupillen, zoo zou in het laatste geval de tusschenkomst van den kantonrechter niet op nieuw noodig zijn en m. i. is dit wel het geval, omdat geene voogdij, ingevolge art. 386, naast die van regenten kan blijven bestaan, zoodat kinderen, over wie door den kantonrechter een voogd is benoemd, en die daarop door dien voogd in eenig gesticht zijn geplaatst, waaruit zij vóór hunne meerderjarigheid worden ontslagen, m. i. gelijk staan met diegenen in wier voogdij niet is voorzien.

Evenmin is een tweede argument van Mr. EMANTS, naar mijne bescheiden meening, juist. Hij beroept zich op de uitdrukking „minderjarigen” in art. 421, en op de omstandigheid dat in art. 385 dit artikel of de zesde afdeling niet wordt vermeld. Wanneer regenten nu voogden waren zouden ook zij, wier *beide* ouders nog leven, gedurende den tijd dat zij in een gesticht zijn opgenomen, staan onder voogdij en dat wel onder die van regenten (1). Dit argument wordt m. i. reeds terstond wederlegd door hetgeen de geëerde schrijver onmiddellijk laat volgen, dat art. 421 eene der afdelingen van den titel over minderjarigheid en voogdij uitmaakt, en derhalve in verband met de overige artikelen van dezen titel moet beschouwd en uitgelegd worden. Kinderen wier beide ouders nog leven, kunnen niet onder voogdij staan, dit kan de wetgever niet bedoeld hebben. Maar, zegt Mr. EMANTS, in art. 385 komt deze voogdij toch niet voor. Het is waar, maar ik geloof dat dit onnoodig is. Het was dan ook voldoende geweest in dat artikel den regel te stellen dat minder-

(1) Mr. EMANTS voert dit aan als eene ongerijmdheid waartoe het stelsel, dat regenten werkelijk voogden zijn, noodwendig moet leiden. In een opstel echter in de tweede verzameling der Rechtsgeleerde Adviezen, bl. 71, wordt deze leer werkelijk gehuldigd, gelijk ook door Mr. MAKERS, T. a. p., bl. 36.

jarigen wier ouders beiden of een van beiden overleden zijn, onder voogdij staan. Uit hetgeen de wet in de volgende artikelen zegt, blijkt genoegzaam op welke wijze.

OPZOOMER, aan wiens scherpziend oog zoo weinig ontsnapt, maakt dan ook van deze lacune in art. 385 geen melding. Integendeel in een noot wijst hij er juist op (1) hoe de wetgever had moeten denken aan het geval dat kinderen wier ouders beiden nog leven in een gesticht van liefde zijn opgenomen. Hij verklaart dan ook uitdrukkelijk dat minderjarigen onder geen andere voogdij staan dan onder die der regenten, mits zij in het geheel onder voogdij staan, wat geen plaats heeft zoolang beide hunne ouders nog in leven zijn, en iets vroeger bestrijdt hij (2) Mr. DIEPHUIS en Mr. MAKKERS (3) waar zij aannemen dat art. 413 iets anders bedoelt, (4) dan het eigenlijk zegt, op grond dat art. 413 geschreven is voor de regelmatige en art. 421 wel daarstelt eene wettelijke maar tevens eene geheel bijzondere, van den regel afwijkende voogdij. Ik geloof dat dit standpunt het ware is en men dus niet eens zoover behoefte te gaan als Mr. SCHULLER (5), en aan te nemen dat de aanhaling der zesde afdeling in art. 385 waarschijnlijk bij vergissing is verzuimd. Art. 421 roept eene geheel bijzondere buitengewone voogdij in het leven, maar dit neemt niet weg dat daaronder alleen diegenen kunnen vallen welke ook wettelijk onder voogdij staan. Art. 385 geeft dus alleen de regelmatige voogdij op, art. 421 de onregelmatige (6).

(1) Bl. 324.

(2) Bl. 301.

(3) T. a. p., bl. 11.

(4) n. l. iets algemeen dat de kantonrechter eerst dan een voogd moet benoemen als er niemand op eene andere wijze tot de voogdij geroepen is.

(5) B. W. met aantekeningen, Utrecht, 1841, bl. 78.

(6) Houdt men dit in het oog dan is het tevens duidelijk, waarom regenten zijn vrijgesteld van het stellen van zekerheid en waarom in hunne voogdij geen toeziende voogd behoefte te worden benoemd. Het gaat m. i. volstrekt

De overige argumenten van Mr. EMANTS zijn meest allen argumenten van conveniëntie, die zeker wel groot gewicht hebben, maar waarop men zou kunnen antwoorden: „lex dura, attamen scripta”. Alles, zegt hij, zou aan de willekeur van regenten overgelaten zijn en hunne voogdij zou daarvan afhangen of zij zich al dan niet tot voogd wilden benoemen, deze zelfbenoeming kan de wetgever niet gewild hebben.

Het is waar, regenten benoemen zich zelve doordien zij het recht hebben de opname van een kind in hun gesticht te weigeren en derhalve daardoor voor de voogdij kunnen bedanken, maar die zelfbenoeming is niet eene zoodanige dat zij het recht hebben zich van het eerste kind het beste als voogd op te werpen. Neen, de vader, moeder of voogd vraagt als een gunst de opname van hun kind of pupil in het gesticht en geven derhalve hunne volledige toestemming dat de voogdij van hen overgaat op regenten (1).

niet op, gelijk Mr. EMANTS, te beweerden, dat de wetgever dat onnoodig heeft geoordeeld omdat regenten geen eigenlijke voogdij hebben. Dan ware juist de uitzondering niet noodig geweest. Dan bestond naast regenten een voogd die zekerheid stelde en een toezieende voogd, niet in de voogdij van regenten, maar in die van den voogd. Neen, het stellen van zekerheid is niet noodig geoordeeld omdat men in de goederen van het gesticht genoeg waarborgen heeft en een toezieende voogd achtte men onnoodig omdat regenten te zamen de voogdij uitoefenen en dus als het ware op elkander toezien. Bovendien, en dit zal wel het meeste afdoen, verkeeren kinderen, die in een gesticht van weldadigheid worden opgenomen, in armoedige omstandigheden en zal het bestuur van den voogd zich dus grootendeels oplossen in het uitoefenen van het toezicht op den minderjarige.

(1) Dat dit voor den vader of den voogd een gemakkelijk middel zou zijn om zich, in strijd met de wet (artt. 434 en 435) van de voogdij te ontslaan (Mr. EMANTS), kan ik zoo gaaf niet toestemmen. Vooreerst is het middel zoo gemakkelijk niet; slechts wanneer men in bepaalde armoedige omstandigheden verkeert, zal men de opneming als een voorrecht kunnen verkrijgen, en ten tweede zal juist bij armoedige kinderen de voogdij zoo bezwaarlijk niet zijn, om de eenvoudige reden dat dezen niets hebben te beheeren. Bovendien is het zeer juist wat Mr. MAKKERS, bl. 21 opmerkt. De vader of de voogd ontslaan zich niet in zoodanig geval van de voogdij *in strijd met de wet*, maar slechts door een in de wet aangewezen

Maar indien er kinderen overblijven zonder ouders, moeten naar mijne meening, regenten er nooit toe overgaan om dezen op te nemen in hun gesticht voordat in de voogdij is voorzien. Komen de bloedverwanten de opname vragen, zoo handelen zij, naar mijn inzien, voorzichtig door dezen aan te raden eerst een voogd door den kantonrechter te doen benoemen of, zoo er geene bloedverwanten zijn, zelve die benoeming te provoceeren. De voogd kan dan, indien ook hij het raadzaam oordeelt, op nieuw het verzoek doen, maar geeft dan ook zijne volledige toestemming, zijne voogdij dient dan tot niets anders dan om die opname te verkrijgen, waardoor zij van zelve een einde neemt. Tegen den wil van den voogd der minderjarigen, hetzij dat die voogd is de vader of de moeder, hetzij door dezen of den kantonrechter benoemd, kunnen nimmer minderjarigen in een gesticht werken opgenomen. Zoo dit toch geschiedde, regenten zouden vallen onder de artikelen 347 en 348 G. P., zouden zich schuldig maken aan oplichting, wegvoering, verberging of wegmaking van een kind. Niet dus het enkele feit der opneming doet de voogdij der regenten geboren worden, dit zal slechts dan plaats hebben wanneer die opneming niet in strijd met de algemeene wetten of zelfs ook met de instellingen en reglementen van het gesticht heeft plaats gehad.

De willekeur van regenten is dus niet zoozeer te vreezen voor de opneming van minderjarigen in hun gesticht als wel in het laten voortdueren hunner voogdij door de uitlevering der kinderen te weigeren. Vooral daartegen komt OPZOOMER op, hoewel hij erkent dat *in iure constituto*

middel, n. 1. de opname in een gesticht van weldadigheid. Evenzoo geven de artt. 405, 407 en 430 nog andere middelen aan de hand om zich van de voogdij te ontslaan, bepalingen die dus alle tegen den geest der wet zouden indruischen. Ook heeft de wet wel *eenige* wijzen opgenoemd, waarop de voogd zijne betrekking verliest, maar niet *alle*. De dood van den voogd, evenmin als de erkenning van een natuurlijk kind dat zich onder voogdij bevindt, worden ergens genoemd.

Themis, D. XVI, 4de St. [1869].

daartegen niets te doen valt (1). Het kan, zegt hij, vooral waar godsdienstige partijschap in het spel komt, allernoodlottigst zijn, aan regenten het recht in handen te geven om trots allen aandrang van bloedverwanten het ontslag van een minderjarige uit hun gesticht hardnekkig te weigeren. Ik beaam dit ten volle, maar vraag: is dit niet het geval met iedere voogdij? Gesteld eene moeder heeft een ander tot voogd doen benoemen. Later verandert zij van godsdienst en wenscht nu ook gaarne hare kinderen in de leer derzelfde kerk te doen opvoeden, maar de voogd verzet zich daartegen en weigert haar op hare vordering de kinderen terug te geven. OPZOOMER zou in dat geval aan de moeder een beter recht toekennen dan aan den voogd op grond van hare onderlijke macht, hoewel, gelijk wij reeds hebben gezien, onze rechterlijke collegies anders hebben beslist, maar het geval kan zich even goed voordoen dat niet de moeder maar een der bloedverwanten op denzelfden grond de voogdij van den voogd wil doen eindigen en in zoodanig geval zal wel voor afzetting van den voogd, evenals meestal bij regenten, alle grond ontbreken. Dit bezwaar doet zich dus evenzoo goed gevoelen bij elke andere voogdij als die der regenten, en hoewel ik erken dat het bestaat, kan ik toch niet toegeven dat het van zoo groot gewicht is, om, ten einde het te vermijden, een stelsel aan te nemen, gelijk Mr. EMANTS, dat niet op de wet is gegrond. Het zal zich alleen daar doen gevoelen waar de vader of moeder een ander geloof aanneemt, want is het de voogd, ik zie geen reden waarom zijne pupillen hem zouden moeten volgen. Het zou in zoodanig geval altijd de vraag zijn of dat de wensch kan zijn geweest der ouders, die eene andere leer beleden. Evenmin geldt het bezwaar waar de vader of moeder is overleden, na de plaatsing hunner kinderen in een gesticht te hebben verkregen en de familie die tot eene andere kerk

(1) T. a. p., bl. 325, in de noot.

behoort de kinderen uit het gesticht zou willen verwijderen om die in hare leer te doen opvoeden. Vooreerst strijdt die wensch ten duidelijkste met dien der ouders, maar ten anderen, wie zou hier het ontslag moeten vragen? Hoe men ook moge denken over de vraag of de voogdij der ouders blijft bestaan naast die der regenten, nu dezen overleden zijn is er geene andere voogdij dan deze en zal men nu aan de familie het middel geven om door den kantonrechter een voogd te doen benoemen (1), ten einde door dezen, als hebbende beter recht dan de regenten, het ontslag der kinderen te kunnen bekomen tegen den uitdrukkelijk verklaarden wil der ouders? Mij dunkt dat uit dit geval blijkt, dat het stelsel van Mr. EMANTS hetzelfde godsdienstig bezwaar oplevert als wanneer men aan regenten, aan wie eenmaal, met toestemming van den voogd, de kinderen zijn toevertrouwd, alle macht in handen geeft. De bezwaren daaraan verbonden kunnen dan ook niet anders worden uit den weg geruimd, dan, gelijk OPZOOMER terecht wenschelijk vindt, door eene speciale wet, die de zesde afdeeling van den titel over de voogdij zou moeten afschaffen en het onderwerp op nieuw regelen, die de kinderen in een gesticht opgenomen, onder den gewonen regel der voogdij zou moeten laten, maar tevens het gezag der regenten over hen regelen en met dat hunner ouders of voogden in verband brengen. Ik zou echter in die wet nog meer wenschen en ook bepalingen willen zien opgenomen, die een einde maken aan de quaestie van de ouderlijke macht, die, zoo de wet deze laat voortduren, de verhouding bepalen tusschen den langstlevende der ouders en den voogd, zoo een ander de voogdij uitoefent, of, zoo zij de ouderlijke macht in voogdij doet veranderen door den dood van een der ouders, de botsing vermijden, die zou kunnen ontstaan, wanneer de vader of moeder

(1) Mr. EMANTS, t. a. p., bl. 418. Zie ook de later aangehaalde Rotterdamse vonnissen.

buiten den voogd om de vastzetting van den minderjarige vraagt.

Dit alles echter betreft het *ius constituendum*; wat het *ius constitutum* betreft, ik heb trachten te bewijzen dat regenten èn tegenover den vader of de moeder èn tegenover den voogd het recht hebben de uitlevering der in hunne gestichten opgenomen kinderen te weigeren. Ik kan mij daarom dan ook volstrekt niet vereenigen met twee vonnissen van de rechtbank te Rotterdam (1). In beide gevallen was door den kantonrechter, tijdens de minderjarige zich in het gesticht bevond, over dezen een voogd benoemd, die het kind van regenten opvorderde. De rechtbank wees in beide gevallen de vordering toe, maar bij het eerste vonnis op grond dat de voogdij van de regenten is van een buitengewonen geheel liefdadigen aard, de gewone voogdij vervangende waar die te kort schiet, zoodat zij slechts dan te pas komt, wanneer de gewone middelen ontbreken en dus niet opgedrongen kan worden, wanneer de door de wettige autoriteit aangestelde voogd zich met de verzorging van den minderjarige wil belasten, terwijl in het andere geval de rechtbank de voogdij der regenten wel als eene gewone voogdij beschouwde, maar, in het midden latende of er behoefte en belang aanwezig was dat in de voogdij van den minderjarige nu nogmaals door den kantonrechter werd voorzien, besliste dat de eenmaal aangestelde voogd een beter recht heeft op den minderjarige dan regenten, op grond dat de voogdij van dezen afhankelijk is van het feit van werkelijk verblijf in of behooren tot het gesticht, maar dat het onaannemelijk zijn zou regenten een blijvend gezag toetekennen, waar de verzorging van den verpleegde niet meer door de betrekkingen verlangd wordt; dat regenten dus geen belang noch recht hebben om het ontslag der minderjarigen uit het gesticht te weigeren; dat derhalve de voogd recht heeft de teruggave

(1) Rechtsgel. Bijbl., 1842, bl. 909 en 1852, bl. 687.

van zijn pupil te eischen; dat daardoor de voogdij der regenten eindigt en met het vervallen van dien exceptieoneelen toestand, waaruit zij eeniglijk geboren werd, onmiddellijk moet overgaan op den aangestelden voogd.

Terecht merkt OPZOOMER op dat voor de eerste uitspraak, als zou de voogdij van regenten alleen dan de gewone vervangen waar die te kort schiet, hoegenaamd geen grond bestaat, terwijl de rechtbank bij het andere vonnis, tien jaren later, die zonderlinge beschouwingen hebbende laten varen, zich echter te gelijkertijd aan de grootste inconsequentie schuldig maakte door de voogdij der regenten wel als eene gewone te beschouwen, maar tevens er geen bezwaar in te zien dat over een kind, onder die voogdij staande, nu nog eens de kantonrechter een voogd benoemde. Dit was juist het hoofdpunt, dat niet werd beslist, maar als feit aangenomen. De rechtbank had m. i. moeten beslissen dat de eischer onbevoegd was om de uitlevering van het kind te vragen, daar, krachtens art. 421, zoolang de minderjarige het gesticht niet zou hebben verlaten, over dezen geen anderen voogd had kunnen worden benoemd. Maar er is nog meer. De rechtbank beslist dat de voogdij der regenten is een gewone voogdij die te niet gaat door de teruggave van het kind, door welke overgave de voogdij onmiddellijk overgaat op den aangestelden voogd. Alzoo: regenten moeten het kind teruggeven aan iemand die nog niet de voogdij heeft, maar die eerst verkrijgt als hij van regenten het kind heeft bekomen, dat hij juist uit kracht van zijne voogdij heeft opgevorderd. Mij dunkt, die redeneering is niet houdbaar. Neemt men aan dat de voogdij der regenten is een gewone voogdij, er kan nog wel quaestie zijn of de vroeger benoemde voogd een beter recht heeft, maar men kan nooit aannemen dat in eene bestaande voogdij de kantonrechter nog eens een voogd kan benoemen. Juist omdat door de voogdij der regenten alle andere voogdij is vervallen, kan daarnevens geen nieuwe voogdij ontstaan. Alleen waar gods-

dienstige beweegredenen in het spel komen , kan de groote macht die regenten hierdoor bekomen gevaarlijk worden , maar in alle andere gevallen kan zij niet dan heilzaam werken. De regenten *kunnen* het verzoek weigeren om de in hun gesticht verpleegd wordende kinderen te ontslaan , maar *zullen* zij het doen ? Men kan hier gewagen van de hardheid om eene moeder te weigeren haar kind weder bij zich te nemen , men kan hartroerende tafereelen schilderen , het is alles fingeeren van een toestand , die niet bestaat. Gesteld een vader , die in armoedige omstandigheden verkeert , verkrijgt de opname van zijne kinderen in een gesticht ; later geraakt hij in gunstiger positie , wenscht zijne kinderen , in wier onderhoud en opvoeding hij nu kan voorzien , bij zich te hebben , en komt met dit verzoek bij regenten. Zullen dezen het hem weigeren ? het is immers niet aan te nemen. En in het belang van het gesticht aan hun bestuur toevertrouwd , en in dat der minderjarigen zelve , zullen zij zich haasten aan het verzoek te voldoen. Zij ontslaan de kinderen en daarmede houdt de bepaling van art. 421 op , hunne voogdij is geeindigd. Alleen wanneer zij zien dat de teruggave aan den vader of de moeder niet in het belang is van de kinderen , wanneer genen zich slecht gedragen , zullen zij van hunne macht gebruik maken en de teruggave weigeren , waardoor de kinderen in hun gesticht en alzoo onder hunne voogdij blijven. Het behoeft geen betoog dat in zoodanig geval de macht van regenten allerheilzaamst werkt.

Moesten zij op de eerste vordering van vader , moeder of voogd het kind teruggeven , zij zouden lijdelijk moeten aanzien dat het gestrooide zaad geheel verloren ging en dat niet alleen , maar ook dat al het geld dat reeds aan de opvoeding van het kind is besteed , zou zijn weggeworpen. Bovendien men zou huiverig worden om immer een kind , waarvan een der ouders nog in leven is (1) , in een

(1) Bij zoodanige kinderen toch , de zoogenaamde halfweezen , zal zich de quaestie het meeste voordoen.

gesticht te plaatsen, waartegen toch reeds zoovele gegronde bezwaren bestaan. Alleen dus waar het ontslag van het kind voor dit zelf nadeelig is, zullen regenten het weigeren, en dezen zijn als voorgden in staat en bevoegd om dit te beoordeelen. In het andere stelsel daarentegen staan regenten weerloos tegenover een ieder die, om welke redenen dan ook, een kind aan hunne zorg willen onttrekken, want, leeft geen der ouders meer, men heeft niets te doen dan door den kantonrechter een voogd te doen benoemen, aan wien de regenten het kind *moeten* uitleveren. Dit kan echter nooit gelegen hebben in de bedoeling van den wetgever die uitdrukkelijk aan regenten de voogdij opdraagt.

Ik geloof dan ook dat bij voorkomende gelegenheden de rechter in dien geest zijn vonnis zou wijzen. Het geval dat regenten aan den vader of de moeder een kind weigeren terugtegeven op grond van hun slecht levensgedrag, staat geheel gelijk met dat waarin de door den kantonrechter benoemde voogd dit weigert, het geval dat wij boven medeelden, en daarin luidde de uitspraak des rechters uitdrukkelijk, dat het toezicht op den persoon van een minderjarige medebrengt de zorg voor zijne opvoeding en zelfs zijne dagelijksche verwijdering van de moeder, zoo die scheiding aan den voogd, nuttig, noodzakelijk, onvermijdbaar voorkomt. Ik geloof in allen gevalle dat de zaak zoo quaestieus is, dat ik niet aarzelen zoude in een geval als dat wat aanleiding gaf tot dit schrijven, aantetraden de uitlevering te weigeren en eene rechterlijke beslissing uittelokken, te meer daar over deze cumulatie van voogdijen geen uitspraak van den Hoogen Raad bestaat.

Er blijven nu nog eenige quaesties omtrent de voogdij van regenten ter behandeling over, waarmede wij dit opstel willen besluiten. De eerste is deze: hebben kinderen, opgenomen in gestichten die onder het bestuur van vrouwen

staan, deze van rechtswege tot ^{vrouwden} regentessen? DIEPHUIS (1) maakt zwarigheid om art. 421 B. W. op andere gestichten toetepassen dan die mannen tot regenten hebben, terwijl DE PINTO (2) eene tegenovergestelde meening is toegedaan. Art. 436, 3o. verklaart alle vrouwen, behalve de moeder, onbevoegd tot de voogdij of de toeziende voogdij en het is dus de vraag of dit artikel al of niet moet geacht worden te derogeeren aan art. 421. Het is dan ook op grond van de uitdrukkelijke bepaling van art. 436 dat DIEPHUIS vrouwen-regentessen van de voogdij uitsluit. Ik geloof echter dat dit niet kan gelegen hebben in de bedoeling van den wetgever. De ratio legis is geheel dezelfde (3). Bovendien is, zooals wij zagen, de voogdij van regenten geheel exceptioneel. Men kan dus zeer goed, gelijk DE PINTO, aannemen dat zij derogeert aan alle de algemeene bepalingen der gewone voogdij die daarmede in strijd zijn. Men kan ten alle overvloede nog bijbrengen eene opmerking van den heer NICOLAÏ (4), waar hij de wenschelijkheid betoogde van eene algemeene bepaling omtrent de geldigheid van bijzondere verordeningen en juist als voorbeeld aanhaalde de gestichten die door vrouwen bestuurd worden. In het stelsel dat regenten geen eigenlijke voogden zijn, doet zich deze quaestie niet voor. Mr. EMANTS (5) verklaart dan ook vrouwen-regentessen bevoegd tot de voogdij omdat vrouwen even goed als mannen tot zaakgelastigden kunnen worden gekozen (6).

Eene andere vraag is deze: wat men verstaan moet onder „gestichten van weldadigheid.“

(1) N. B. R., II, bl. 297.

(2) T. a. p., bl. 179.

(3) Evenzoo Mr. MAKKERS, bl. 28.

(4) VOORDUIN, III, bl. 82.

(5) T. a. p. bl. 419.

(6) Art. 1490, B. W.

De wet laat dit geheel in het midden. In het opschrift van de afdeeling wordt zelfs alleen van gestichten gesproken, terwijl men in het artikel nauwkeuriger was. Ik geloof dat men met OPZOOMER (1) moet aannemen dat men de uitdrukking „gestichten van weldadigheid” in den zin moet opvatten dien het gewone spraakgebruik daaraan hecht. Het zijn dan die gestichten waarin de opneming, natuurlijk geheel kosteloos, als een gunst, als een onderstand te beschouwen is. Voor het overige omvat art. 421 alle instellingen, ook die, wier stichting aan bijzondere personen te danken is, en wier geheele inrichting en besturing buiten het staatsgezag omgaat.

Eene laatste quaestie waartoe art. 421 aanleiding geeft in deze: wat moet men verstaan onder de daarin voorkomende uitdrukking: „of daartoe behooren” (2).

Deze vraag, waarover veel geschreven en getwist is, splitst zich in tweeën. Worden met die woorden alleen die weezen bedoeld die in eenig gesticht gehuisvest doch buiten het gesticht werkzaam zijn, of zien zij ook op het geval dat oudere weezen vroeger in het gesticht verpleegd, na het verlaten van het gesticht, kleederen of andere tegemoetkoming van wege zoodanige instelling blijven genieten, en ten andere: zijn die woorden ook toepasselijk op die kinderen welke door eenig gesticht bij anderen besteed worden, omdat zij nog te jong zijn om in het gesticht zelf verpleegd te worden en alzoo aan zoogenaamde minne-moeders moeten worden toevertrouwd, hetzij uit gebrek aan ruimte in een gesticht, hetzij eindelijk omdat er geen gesticht bestaat, zooals in kleine burgerlijke of bij diaconiën

(1) T. a. p., bl. 325.

(2) Deze woorden kwamen in het ontwerp van 13 Febr. 1823 niet voor, maar worden eerst in dat van Febr. 1832 gevonden. Zie VOORCUIJ, III, bl. 82 en 83, no. 3 en 6.

van min talrijke kerkelijke gemeenten dikwijls het geval is of bij zoodanige die aan het systeem van uitbesteding de voorkeur geven.

Wat de eerste vraag betreft, ik geloof dat de woorden "zoo lang zij zich daarin bevinden" natuurlijk ook slaan op die kinderen, welke hoewel in het gesticht gehuisvest, daar buiten werkzaam zijn, zoodat deze nooit kunnen vallen onder de uitdrukking: "of daartoe behooren." Die woorden slaan dus m. i. juist op die kinderen welke in het gebouw geen huisvesting meer genieten, zich daarin niet meer bevinden. Zoo zegt OPZOOMER (1) dat die uitdrukking duidelijk te kennen geeft dat men tot het gesticht kan behooren zonder er juist zijn persoonlijk verblijf in te hebben. De vraag is dus slechts wat er noodig is om den band met het gesticht vast te houden. In een opstel te lezen in het *Rechtsgeleerd Bijblad* van het jaar 1843 (2) vinden wij het gevoelen dat als de regenten minderjarigen uit het gesticht zenden ten einde in de dienst van anderen hun kost en loon te verdienen, zij niet de voogdij over die kinderen blijven behouden, zoodat de uitdrukking "of daartoe behooren" alleen zou omvatten die kinderen welke door het gesticht bij anderen besteed worden. De schrijver beroept zich tot staving van dat gevoelen op eene dispositie van den kantonrechter van het eerste kantongerecht te Amsterdam van 8 Augustus 1842 waarbij door dezen een voogd werd aangesteld over een twintigjarig jongeling, een militair, die van wege de regenten van de bestedelingen te Amsterdam was besteed geworden, en op eene voogdbenoeming van den kantonrechter van het 4de kanton te Amsterdam van 20 Juni 1843 waarbij deze een voogd benoemt over een meisje van twintig-jaren dat uit het diaconiehuis der Hervormde gemeente

(1) T. a. p., bl. 326.

(2) Bl. 495.

was ontslagen (1). Terecht wijst de schrijver op het groote belang der quaestie omdat vele ambtenaren van den burgerlijken stand huwelijken van minderjarigen voltrekken op de toestemming van regenten van het gesticht waaruit die minderjarigen reeds lang ontslagen zijn, zoodat ingeval regenten geene voogden meer zijn al die huwelijken ongeldig moeten worden verklaard en terecht acht hij het daarom wenschelijk dat deze quaestie door het hoogste rechterlijke collegie werd uitgemaakt.

Ik geloof dat door een ontslag uit het gesticht, zoo als hier bedoeld wordt, regenten niet kunnen gezegd worden de voogdij te verliezen (2). Dit is dan ook niet in tegenpraak met hetgeen vroeger door ons werd gezegd toen wij beweerden dat door het ontslag uit het gesticht de kinderen weder onder het gemeene recht vielen. Met dat ontslag bedoelden wij het wegzenden van een kind binnen den tijd b. v. om redenen van slecht gedrag of wegens teruggave aan zijne familie. Door dat ontslag houdt alle betrekking tusschen regenten en het kind op, maar door het ontslag dat plaats heeft volgens de reglementen op bepaalden leeftijd wordt de betrekking tusschen de kinderen en regenten volstrekt niet verbroken. Integendeel dit ontslag uit het gesticht is juist een daad van hunne voogdij die getuigt van hunne liefderijke zorg om het kind langzamerhand zelfstandig in de maatschappij te doen optreden. Zij ontslaan dan ook niet het kind uit het gesticht in zooverre als daaronder verstaan wordt de geheele liefdadige instelling, maar alleen uit het gebouw, het verleenen van huisvesting houdt op, maar zij blijven hun pupil met raad en daad bijstaan. Verliezen zij de dienst waarin zij door regenten

(1) Het beroep op het vonnis van de rechtbank te Rotterdam, Bijblad, 1842, gaat niet op omdat daar, gelijk wij zagen, sprake was van eene voogdbenoeming over een kind dat nog in een gesticht zijn verblijf hield.

(2) Anders Mr. MAKKERS, t. a. p., bl. 33.

geplaatst zijn om goede redenen, zij *kunnen*, volgens reglementen van sommige instellingen, weder in het gesticht worden opgenomen; hebben zij eenigen tijd in hunnen nieuwen werkkring met lof doorgebracht, zij ontvangen dikwijls nog een bijzonder uitzet van het gesticht. Zoo blijven de regenten steeds in gedurige aanraking met hunne pupillen en het zou, dunkt mij, even ongerijmd zijn te beweerden dat regenten hunne voogdij op deze wijze verliezen, als dat een voogd ophoudt voogd te zijn omdat hij zijn pupil naar een kostschool zendt of in militaire dienst laat treden. Juist de uitdrukking: «of daartoe behooren» toont m. i. aan dat de wetgever in dit geval heeft voorzien en de benoeming van een voogd in zoodanig geval door den kantonrechter is daarom overbodig. Ik ben het dan ook in zooverre niet met OPZOOMER eens waar deze het beter had geoordeeld de voogdij der regenten zoolang over den eens in het gesticht opgenomene te laten voortduren als er nog geen nieuwe voogd in hun plaats door den kantonrechter was benoemd, zoodat de verplichting om voor hun opvolger te zorgen, hun daarmede van zelf zou zijn opgelegd. De benoeming van een nieuwen voogd acht ik in al zulke gevallen onnoodig.

Wat de andere quaestie betreft, die hangt nauw met deze zamen. Acht men niet noodig voor de voogdij van regenten dat de kinderen in het gesticht gehuisvest zijn, zoo kan men hun ook de voogdij toekennen over die kinderen die zij hebben uitbested. Het eenige verschil, en daardoor ook de moeilijkheid, ligt daarin dat in het eene geval de kinderen toch altijd in het gesticht zijn opgenomen geweest en bij uitbesteding niet. De wet noemt die opneming uitdrukkelijk. Het is dan ook op dezen grond dat de schrijver in de *Rechtsgeleerde Adviezen*, vierde verzameling (1), de door ons gestelde vraag ontkenneud

(1) Bl. 52 vgl.

beantwoordt. Volgens hem moet de bepaling van art. 421, omdat zij geheel exceptioneel is, strikt geïnterpreteerd worden en daarom vallen daaronder alleen diegene die in het gesticht verpleging genieten, of hebben genoten. Zullen dus de regenten voogden zijn zoo moeten toch altijd de minderjarigen in den beginne in het gesticht verpleegd zijn geworden. Verder zou hier een grond voor de voogdij, de lichamelijke verzorging, ontbreken, omdat er plaats heeft huisvesting buiten het gesticht en dus het rechtstreeksch toezicht door anderen wordt uitgeoefend (1). Eindelijk wijst de schrijver er op voor het geval dat men de opneming in een gesticht niet noodwendig beschouwt en de wetsbepaling wil toepassen daar waar in opvoeding en verpleging wordt voorzien, hoe moeilijk dan de grens te bepalen is welke bestuurders of liever de bestuurders van welke soort van liefdadigheid in de termen van art. 421 zouden vallen, daar een ieder in dat geval het recht van voogdij zou kunnen verwerven over al de zoodanige weezen, welke hij nit gevoel van liefdadigheid van het noodige tot levensonderhoud voorziet. Ik geloof dat op dit laatste argument met recht van toepassing is: „ce qui prouve trop ne prouve rien,“ Er moet natuurlijk altijd sprake zijn van eene weldadige instelling die hare eigene fondsen en bestuurders heeft. (2) De schrijver van het medegedeelde opstel hecht m. i. te veel aan de letter van de wet zonder op haar geest acht te slaan. Welke denkbare reden toch zou er bestaan dat de wetgever wel de voogdij aan regenten zou geven over die kinderen die in hun gesticht zijn gehuisvest en niet over die welke door hen worden uitbesteed, voor wier opvoeding toch

(1) Dit geschiedt ook waar de voogd zijn pupil uitbesteedt.

(2) Evenzoo Mr. MAKERS, t. a. p., bl. 32.

door hen wordt zorg gedragen? Waar dus een gesticht bestaat zou voor de voogdij alles afhangen van de vraag of in het gebouw al of niet plaats is. Is dit het geval en worden de kinderen opgenomen, zoo bekomen regenten de voogdij, maar is er geen plaats en zijn regenten genoodzaakt de kinderen uittebesteden, zoo worden zij geen voogden! Dit kan de wetgever niet bedoeld hebben, maar neemt men eenmaal de ongerijmdheid daarvan aan, dan is er ook geen denkbare reden waarom men anders zou beslissen voor het geval dat er in het geheel geen gesticht bestaat en men aan het stelsel van uitbesteding, om welke reden dan ook, de voorkeur heeft gegeven. De voogdij der uitbestede kinderen kan toch niet afhangen, gelijk DE PINTO m. i. terecht opmerkt (1), van de vraag of er door diezelfde instelling nog andere kinderen worden verpleegd in een *eigen gebouw*. Ik ben het dan ook volkomen met DE PINTO eens dat de ratio legis volmaakt dezelfde is, hetzij de kinderen zich in een gesticht bevinden, hetzij daaruit ontslagen in een dienst of andere betrekking geplaatst zijn, hetzij terstond worden uitbesteed, en dat dan ook de wet met het woord „gesticht” niet bedoelt *het gebouw*, maar *de weldadige instelling zelve, het besturend personeel* (2).

Ik kan mij ten slotte nog beroepen op het gevoelen van DIEPHUIS, waar hij zegt: „zij die *tot het aanleeren van eenig bedrijf of om andere redenen buiten het gesticht verkeeren of uitbesteed zijn behooren tot het gesticht* en zijn dus aan de hier bedoelde voogdij onderworpen.” (3)

(1) 2de ged., bl. 180.

(2) Daarmede vervalt ook de critische aanmerking van OPZOOMER over het ongerijmde van de bewering dat tot een gesticht zouden behooren zij die in een gesticht zijn opgenomen, maar er zich niet in bevinden omdat er in het geheel geen gesticht bestaat.

(3) T. a. p., II, bl. 296.

De resultaten dus, waartoe deze vluchtige beschouwingen mij geleid hebben, zijn de volgende:

1. De ouderlijke macht gaat te niet door den dood van een der ouders; zij verandert dan in eene voogdij behoudens die rechten welke de wet uitdrukkelijk aan den vader of de moeder toekent.

2. Regenten staan derhalve tegenover den vader of de moeder in dezelfde verhouding als tegenover den bij testament of door den kantonrechter benoemden voogd.

3. Regenten zijn voogden en daarom vervalt door de opneming van een kind in een gesticht iedere andere voogdij, ook die van den vader of de moeder, zoo die opneming althans niet in strijd met de wetten heeft plaats gehad.

4. Ook vrouwen-regentessen zijn voogdessen.

5. Regenten en regentessen hebben het recht de uitlevering der aan hunne zorgen toevertrouwde kinderen te weigeren, zoo zij dit in het belang dier minderjarigen achten.

6. Regenten en regentessen hebben ook de voogdij van die kinderen welke het gesticht hebben verlaten om in een dienst te gaan of eenig handwerk aan te leeren en eveneens van die kinderen welke door hen bij anderen zijn uitbesteed.

7. Over een kind dat in eenig gesticht is opgenomen of daartoe behoort kan derhalve niet door den kantonrechter een voogd worden benoemd.

October, 1869.

REGTSGESCHIEDENIS.

Schets van het oud-Friesche privaatrecht, door Mr.
I. TELTING, Advocaat te Leeuwarden.

B. FAMILIEREGT. (*Vervolg.*)

3. *Huwelijk. a. Persoonlijke rechtsbetrekking der echtgenooten.*

Het huwelijksrecht berustte bij de Friezen, even als bij de Germaansche stammen in het algemeen, op monogamie. In de rechtsbronnen uit lateren tijd vinden wij tegen de bigamie bepaalde straffen bedreigd (1).

Een eerste vereischte voor het huwelijk was de weêrkeerige vrije toestemming der beide aanstaande echtgenooten. De *Jurisprudentia Frisica*, Tit. LXXXIV, § 1, 2, zegt: „Dat is riucht: Dat ney da riuchte so wirt dat aefte allynna mit ta consente, dat is twyra menscha willa in een, byghinsen, als mans en de wyfis. Item: Dyo consent, daer ma dat aeft mey byghaen schel, dat schil wessa frijwillich, ende mit wirden, deer sprecka moghen, ende naet by swygien, ende naet bytwongen.“ d. i. Dat is recht: Dat naar het recht zoo wordt de echt alleen met toestemming, dat is tweeër menschen wil tot een, aangegaan, als van man en vrouw. Item: De toestemming, waar men den echt meê aangaan zal, die zal wezen vrijwillig, en met woorden, die spreken mogen, en niet met zwijgen, en niet gedwongen (2). Hoezeer wel de vrouw volgens het Friesche recht, even als volgens het Germaansche recht in het algemeen, onderworpen was aan het mundium, kon

(1) Verg. *Stadboek van Groningen*, VIII, 23, *Pro Excol.*, V, bl. 155; *Stadboek van Bolsward*, c. 86; *Charterb.*, I, bl. 261; *Stadboek van Sneek*, ald. bl. 583.

(2) Verg. ook nog ald. § 25, 26.

zij evenwel door hem, onder wiens mundium zij stond, niet tot een huwelijk worden gedwongen; zij had vrije magt over haar eigen ligchaam en haar eigen leden, zooals wij dit in onze regsbronnen vinden uitgedrukt. De zesde overkeur zegt: „Thiu sexta kere is: thet en iewelikes frouwespersona, thiu mey hiren keyr hebbe, huetta monne thet hiu nime huel” (3). d. i. De zesde keur is: dat een iegelijk vrouwspersoon, die mag hare keur hebben, welken man dat zij nemen wil, of, zooals het in een anderen tekst heet: „huuene hiu hire lif lyde, and hire fereth mengde” d. i. wien zij haar ligchaam toestaat en (met wien) zij haar vermogen vermengt. *Schoutenregt*, § 7: „Dit is riucht, dat di faeder aech syne dochter nen man to iaen wr hern willa, um dat hyo naet waldes aech oers dan her ledena; ende ieft hyse iout wr her willa, ende her on da oenwilla missey so aech hy to betane dyen ferd, als ieft hyse mit synre hand wrslayn hede” (4). d. i. Dit is regt, dat de vader mag zijne dochter geen man te geven tegen haren wil, omdat zij geene magt heeft dan over hare leden; en indien hij ze geeft tegen haren wil, en haar wegens de onwilligheid mishandeling geschiedt, zoo moet hij den yrede boeten, als of hij ze met zijne hand verslagen had. De acht doemen, § 1: „Di aersta doem is, hweerso een ioncfrou een aefte bigaen schil, soe schil hyoe tolef ieer ald wessa, soe mei hyo een foermond tziesa, ende ief dat ymmen wr sprecka wil, soe aegh et di aesga to riucht to wisen, dat hyo dat aefte moge bigaen” (5). d. i. De eerste doem is, waar zoo eene jonkvrouw een echt aangaan zal, zoo zal zij twaalf jaar oud wezen, zoo mag zij een man kiezen, en indien dat iemand tegenspreken wil, zoo moet het de aesga te regt wijzen, dat zij den echt moge aangaan. *Keizer Rudolfsboek* § 3: „wantse agen wald liues

(3) RICHTHOFEN, S. 106.

(4) Ald., S. 388.

(5) Ald., S. 420.

Themis, D. XVI, 4de St. [1869].

ende ledena and ene foermond toe tziesane" (6). d. i. Want zij hebben magt over haar ligchaam en hare leden en een man te kiezen. Hetzelfde beginsel van vrije keus vinden wij, naar 't mij voorkomt, ook terug in het eigenaardig gebruik van stefgong. De uitvoerigste plaats hierover is *Schoutenregt*, § 30: "Dit is riucht, hweerso ma een wif an nede nimpt, end ma dat claget da frana, so schelma her folgia mitta aesga ti da fordel deer hio binna is; ende di frana schel heer fregia, hose deer komme, hor willens so onwillens; hockera hio dan spreckt, so schel hio in des frana wald wessa tria nachta, truch da need deer ma al deer claghet. Dis tredda deys aeghse di frana oen den werf to bringhen, ende tweer steuen to setten her willa to barien; bi da ena steue stande her megghen, ende bi da ora her man. Ief hyo ti da man geet, so bruckese dis mannes mit willa, om dat hyo her ledena wald aegh; ief hyo to da megghen geet, so schil hise twede ielda, ende brand ende breck tielda, ende tachtich pond herem ende lyodem iaen" (7). d. i. Dit is regt, waar zoo men eene vrouw verkracht, en men dat klaagt den frana, zoo zal men haar volgen met den asega naar het huis (8) waar zij binnen is; en de frana zal haar vragen, hoe ze daar komt, of willens of onwillens; hoedanig zij dan spreekt, zoo zal zij in des frana magt wezen drie nachten, om den nood waarover men aldaar klaagt. Des derden daags moet ze de frana aan de warf brengen en twee staven zetten om haren wil te openbaren; bij den eenen staf staan hare magen, en bij den andere haar man. Indien zij tot den man gaat, zoo gebruike ze den man naar haren wil, omdat zij de magt over hare leden heeft; indien zij tot de magen gaat, zoo zal hij ze dubbel gelden, en brand en braak ondergaan,

(6) Ald. S. 426.

(7) Ald. S. 391.

(8) RICHTHOFEN, in voc. vertaalt *fordel* door grondstuk; ik zou evenwel met de uitgevers der *O. Fr. Wett.*, bl. 40, het hier liever door »huis» willen vertalen.

en tachtig pond aan de heeren en lieden geven. Op hetzelfde schijnt bedoeld te worden (9) in de 2^e *Wende*, Hunsing. tekst: „Thi other wend is: hwarsa en frowe nede nimen is, end hiu sit wepanda enropande, end hire foliat thi frana enta liuda; end hiu en urpena warue, end en heida thinge, hire modvilla ant thene frudelf ur tiucht, end to tha riuchta foremunda gength; sa ach hiu hire wergeld, and ist alla iechta tha liudum enta frana, end ne thor ymbe tha dede nene vithe biada” (10). d. i. De tweede wende is: waar zoo eene vrouw verkracht is, en zij zit schreiende en roepende, en haar volgt de frana en de lieden; en zij in een opgeworpen warf en in een omheind geding den (tegen haar bedreven) moedwil en den minnaar overtuigt en tot den regten voogd gaat; zoo komt haar haar weergeld toe, en is het geheel bekend den frana en de lieden, en (hij) mag om die daad geene wijteeden bieden. *Rustringer keuren*, § 9: „Thit is thi niugunda kere: sa hwer sa ma en wif nimi ouir wold and ouir willa, and hiu fon him kiase, ieftha stefgongis werne, hiri twintich merk to bote an golde and an selouere, and tha liodon hundred merk to fretha” (11). d. i. Dit is de negende keur: zoo waar zoo men eene vrouw neemt tegen geweld en tegen wil, en zij van hem kiest, of stafgang weigert, haar twintig mark te boete aan goud en aan zilver, en den lieden honderd mark tot vrede.

Verder was noodzakelijk de toestemming van dengene, die het mundium had en van de naaste bloedverwanten (12). Belangrijk is hierover het *Groninger Stadboek*, II, § 28: „Dese vrunde hebben to raden ende to consenteren voer de echtscap ende huwelic der ioncfrouwen der ionghelinge ende der wedewen to doende. Inden eersten ende

(9) Verg. RICHTHOFEN, in voc. *formund* no. 2 en *frudelf*.

(10) Ald., S. 33 fg.

(11) Ald., S. 116.

(12) Verg. RIVB, *Gesch. d. deutsch. Vormunds.*, II, S. 117.

bouen al die vader ende de moder in hoerre tijt mit horen vrunden van beiden sijden daer na de broders ende de susters mitten voermunden oft mit den besorghers alst so geleghen is Ende ommer twe vandes vader sijde de naeste Ende twe de naeste van der moder side Ende wes de meere deel van desen voornoemden vrunden die tot horen iaren comen sint voer dat beste doen dat bliuet onbestraffet» (13). Het was op straf verboden om buiten hun weten en zonder hunne toestemming minderjarigen uit te huwelijken, zooals uit de volgende plaatsen blijkt. *Upstalb. wetten*, § 13: «Quicumque puerum, uel masculum vel foeminam, intra legitimos annos ad contrahendum acceperit uel tradiderit, sine scitu tutoris et proximioris haeredis, poena centum marcarum puniatur; et puerum restituat; et eidem puero secundum antiquum willekeur et nouas constitutiones satisfaciatur» (14). Dat hier «ad contrahendum» beteekent ten huwelijk, blijkt uit de Friesche teksten «ti bede ieft iefta nimpt» en «to bosta iout ieffta nympt» (15). *Hunsingoer overregt*, § 11: «Item soe we eyn oniarich kynt toe manne gheuet buten des vaders of moders, of broeders, of oldevaders, of yemandes (16) willen, soe sal em de meene meente ghelyck enen rover to voren of trecken, ende bedwyngen em daer to dat hie dat roef weder gheue, ende in syne vryheit to bliven, end de meene meente oeck vier hondert marck tho broke» (17). *Keizer Rudolfsboek*, § 13: «Ief di mond da kinden to aefta iout eer hia to hiara ierem commen sint buta rede der moder, soe ne mei dio dede naet staen, want di keyser wrbeden haet alle need-

(13) *Pro excol.*, V, bl. 31.

(14) RICHTHOFEN, S. 104.

(15) Verg. RICHTHOFEN, in *voc. bed.* n°. 3, en in *voc. boste*.

(16) Dit woord, dat volgens RICHTHOFEN in andere HSS. ontbreekt, heeft hier geen zin. Zou het ook corrupt zijn en «vormundes» moeten worden gelezen?

(17) *Ald.* S. 349.

monda (18); ief hit dioe moder deth buta reed dis mondis, so aegh dio dede eft naet to staen, want him di keyser da mondschip toe deeld haet" (19). d. i. Indien de voogd de kinderen ten huwelijk geeft eer zij tot hunne jaren gekomen zijn buiten raad der moeder, zoo mag die daad niet bestaan, want de keizer heeft alle noodmonden verboden; indien het de moeder doet buiten raad des voogds, zoo mag dat huwelijk niet bestaan, want de keizer heeft hem de voogdij toegedeeld. Het woord *needmond* vertalen de uitgevers der *oude Friesche wetten* door geweldige voogdij, "de daad, waardoor ongetrouwde vrouwen en minderjarige kinderen, met geweld, van onder de magt van derzelve wettige voogden getrokken, en onder een vreemde magt gebragt wierden" (20). Volgens RICHTHOFEN moet het woord *mond* hier niet in de beteekenis van voogdij, maar in den oorspronkelijken zin van hand, manus, worden genomen, zoodat *needmond* dus zou beteekenen "Zwangshand, Zwingende Hand, Gewaltthat" (21). In het *Charterboek* vinden wij een bevel van den graaf van Holland, waarin gezegd wordt, dat hem de voogdij toekomt over zeker ouderloos meisje, en waar o. a. ook het volgende voorkomt: "ende willen, dat men dat kind niet en manne, ten zi bi ons, ende bi zinen maghen van zinen vier verendeelen" (22). Wat met die vier verendeelen bedoeld wordt, is mij niet regt duidelijk.

Voorts meen ik hier nog op de volgende plaatsen te moeten wijzen, die, hoezeer minder duidelijk dan de zoo even medegedeelde, mij toch toeschijnen hetzelfde beginsel uit te drukken. *Brokmerbrief*, § 107: "Hwersa ma ene

(18) Verg. ook § 19: "Ic wrbanne alle needmonden fan onieriga kynden, buta rede des mundis ende der hera." RICHTHOFEN, S. 432. d. i. Ik verban alle noodmonden van onjarige kinderen, buiten raad van den voogd en der heeren.

(19) RICHTHOFEN, S. 429.

(20) bl. 390.

(21) *Wörterb.* in voc.

(22) I, bl. 175.

founa of tha werem ieftha ieftha spont, and hia makiema mitha faderem vnierech (23), sa reszema hire to bote en tuede szeremonnis ield, and tha liudem half alsa stor, and tha rediem ene merc" (24). d. i. Waar zoo men een meisje uithuwelijkt (25) of verleidt en men bewijst met de bloedverwanten, dat zij minderjarig is, zoo reike men haar tot boete een half weergeld van een geestelijke, en den lieden half zoo veel, en den regters een mark. Men zou kunnen denken, dat hier eene straf gesteld wordt op het uithuwelijken van meisjes, die nog niet huwbaar waren, maar in het vervolg der plaats wordt de bestaanbaarheid van het huwelijk erkend als het een "wilmec" d. i. een vrijwillige uithuwelijking was: daarmede wordt waarschijnlijk bedoeld het geval, dat de voogd zijne toestemming had gegeven, zoodat men daaruit mag besluiten, dat in het eerste gedeelte der plaats gesproken wordt over eene uithuwelijking buiten diens toestemming. Zoo vat ook WILARDA de plaats op (26). *Fivelgoër keuren*, § 16: "Si quis pueros parentibus orbatos ad nubendum tradiderit, vel in claustrum deduxerit, ut bona eorum distrahantur, dantes et accipientes similiter secentas marcas persolvent, et pueris bona sua restituantur" (27). Ook hier wordt, naar 't mij voorkomt, met het ad "nubendum tradere" bedoeld eene uithuwelijking buiten toestemming van den voogd. De woorden "ut bona eorum distrahantur" hebben zeker alleen betrekking op het onmiddelijk voorafgaande "in claustrum deduxerit", niet op het "ad nubendum tradere" (28). *Hunsingoër keuren*, § 11: "Alle vniierge bern

(23) Verg. over het bewijs van minderjarigheid ook *Jurisprud. Fris.* Tit. XXVII, § 6, 7.

(24) RICHTHOFEN, S. 166.

(25) Eigenlijk staat er: uit het bezit geeft. Verg. echter RICHTHOFEN in *voc. were* n°. 3.

(26) *Willck.* S. 87 fg.

(27) RICHTHOFEN, S. 286.

(28) Verg. *Keizer Rudolfsboek*, § 13: "Ief dat eerwe wrbrocht is mit clasterferd." d. i. Indien het erf doorgebracht is met in het klooster te

sken wesa befret had uppa hiara federgode al to tha twelef ierum, hit ne se thetse ieue feder and moder, iestha fulbrother; hwasase elles ieue, sa ieuere allera ombechta eckum sextech merka, ande tha redgenum sextech merka, and hiara hus en bronde, and thes breidgoma hus al ther mithe" (29). d. i. Alle minderjarige kinderen zullen wezen bevredigd op hun vadergoed al tot de twaalf jaren, het en zij dat ze (ten huwelijk) geeft vader en moeder, of volle broeder; wie zoo ze anders (ten huwelijk) geeft, zoo geve hij van alle ambachten elk zestig marken, en de regters zestig marken, en hun huis in brand, en des bruidegoms huis aldaar mede. Deze plaats bevat duidelijk eene strafbedreiging tegen het uithuwelijken van minderjarigen buiten toestemming van den voogd en van de moeder; het is mij evenwel niet helder, hoe dit in verband wordt gebracht met de bevrediging der minderjarigen met opzigt tot hunne erfgoederen.

De vrouw, die buiten den raad en de toestemming van hare ouders, of van hem, in wiens mundium zij stond, zich in den echt begaf, had daarvan de nadeelige gevolgen in haar vermogen te wachten (30); niettemin was het huwelijk, naar het schijnt, regtsgeldig (31). De *Brokmerbrief*, § 108: "Hwersar en foune skech, sa skeppe thet feder and brother, hu stor hia hire to boldbrenge resze" (32). d. i. Waar zoo er een meisje eigenmagtig trouwt (33), zoo bepale dat vader en broeder, hoe

gaan. RICHTHOFEN, S. 429. *Bolswarder zeendregt*, § 8: "Ende sinther enige liode, der to claester wolleth gaen, hws ende hielde deer hia habbeth, ende dat neste land, in dae holden to blyuwen." d. i. En zijn er eenige lieden, die in het klooster willen gaan, huis en hof dat zij hebben, en het naaste land, bij de bloedverwanten te blijven. S. 483.

(29) Ald. S. 329.

(30) Verg. hierbij KRAUT, *Vormunds.* I, S. 320 fgg., II, S. 604. WILDA, *Strafr.*, S. 801, 848.

(31) Verg. RIVE, II, S. 128. (32) RICHTHOFEN, S. 166.

(33) Eigenlijk staat er: schaakt. Dat moet hier evenwel in passieven

veel zij haar tot uitzet reiken. Bijna gelijkkluidend is het *Emsiger penningsschuldboek*, § 17, terwijl de plat-Duitsche tekst nog deze uitbreiding heeft: „so hebbe de vader ende broeder oeren koer, watse oer gheuen wyllen to bolborghen of nycht, wente vmme so daner sake mach eyn vader synen kynde vnteruen“ (34). *Emsiger doemen*, § 19: „Item quicumque maritabit sine consensu patris, arbitrio patris erit, quantam dotem assignet filie“ (35). *Oldambtster landregt*, III, § 19: „Soe waer ein suster scheecket vnde geit van huse vnde hove buten der vrenden raet toe enen man vp echtschop, vnde die swager dan groet guet wil hebben, vnde de vrenden beden den swager susterdeel nae der weerden, vnde wil de swager die werde nicht entfangen, soe machmen hem inbrengen de werde mit vullen rechte, vnde wilmen hem dat susterdeel nicht geven, soe entrechte men bem mit synen naesten vrenden als dat van den olderen gedeelt hebbe gewesen“ (36). *Hunsingoër overregt*, § 23: „Item soe waer een iunckfrouwe off vrouwe mannet binnen hoeren viu entwintich iaeren, buiten wille hoeres vaders end broeders, soe moegen de vader off die broeder hoer gheuen meer off myn, wathsy hoer ghunnen; end issy boeuen XXV iaeren oldt, soe eghetsy hoer ghuedt“ (37). Bijna woorde-lijk hetzelfde vinden wij in de *Jurisprudentia Frisica*, Tit. LXXXIV, § 17. Opmerkelijk is het, dat hier de toestemming alleen vereischt wordt voor meisjes beneden vijf en twintig jaar, terwijl toch anders vrouwen van welken leeftijd ook aan het mundium onderworpen waren. *Westerwolder landregt*,

zin worden opgevat, zoodat het dan zou zijn: zich vrijwillig schaken laat, m. a. w. zonder toestemming het ouderlijk huis verlaat, om zich in den echt te begeuen. Dat dit hier de beteekenis is, blijkt uit *Ems. penningsschuldb.*, § 23, 2e tekst en *Oldambtster landregt*, III, § 19. Verg. WIARDA, *Willck.*, S. 88. WILDA, S. 848, Not. 1.

(34) RICHTHOFEN, S. 199. (35) S. 193.

(36) *Pro excol.*, VI, bl. 701.

(37) RICHTHOFEN, S. 351. Verg. hierbij ook *Zeitschrift für Rechtsgeschichte*, VII, S. 140.

cap. I, § 1: „Alle hemelycke truwe sonder guedt, die daer geschiet sonder vrende raet und der olderen, dat weer sake dat het die oldeste soene of dochter wcre den dat huys toe hoert, die sollen daer nyet aff hebben, dwyle dat die olderen leven; meer willen hem dan die olderen tot sick nemen, dat moegen soe doen; sonder na den olderen dode, soe hoert hem dat arve“ (38). Eene afwijkende bepaling bevat het *Keizer Rudolfsboek*, § 3: „Dit is dat fiederde, huerse faeder ende een moeder tyet tria kynden, twee soenen ende een dochter, ende hara ielderer dan steruet, ende hio dan een man nimpt buta reda bedera broren, soe quaet da broren, hio hadde her gued wrschelt, om dat hio et deen haet buta hiara reed; nw queth her mond, hio nabbet naet wrschelt, om dine frya wilker, deer her ende alla frowen di koningh Kaerl ghaf ende di koning Pipwyn efter biscreeff, wantse agen wald liues ende ledena and ene foermond toe tziesane; truch dat aeghma da frowen foerd to fynden ende dae broren wr bek, iesta een soen, deer wise lyoed lowiad ende redet; ief dae wysa liod ne counet naet wr een wirda, soe schil doch der frowa riucht foerd ghaen“ (39). d. i. Dit is het vierde, waar zoo vader en eene moeder winnen drie kinderen, twee zonen en eene dochter, en hunne ouders dan sterven, en zij dan een man neemt buiten raad beider broeders, zoo zeggen de broeders, dat zij haar goed verbeurd heeft, omdat zij het gedaan heeft buiten hun raad; nu zegt haar voogd (d. i. haar man) zij heeft het niet verbeurd, om de vrije willekeur, die haar en alle vrouwen de koning Karel gaf en de koning Pepyn later beschreef, want zij hebben magt over haar lijf en hare leden en een voogd (d. i. man) te kiezen; daarom moet men de vrouw toewijzen en de broeders afwijzen, of een zoen, die wijze lieden beloven en raden; indien de wijze lieden niet kunnen overeen-

(38) Ald. S. 258.

(39) Ald. S. 425 fg.

komen, zoo zal toch het regt der vrouw voortgaan. Zou men uit deze plaats mogen opmaken, dat in West-Friesland in lateren tijd eene afwijking van het strenge beginsel ten gunste der vrouw ingang kreeg, zoodat alleen de toestemming der ouders werd vereischt? Volgens het *Bolswarder Stadboek*, c. 114 en het *Sneeker Stadboek* verloor de minderjarige dochter, die buiten raad van den voogd trouwde, haar erfregt. »Soe zullen alle brueders allyck nae wesen by neuen ende nichten, allycke nae totter erffschip, ten sy saeke dat dye broeder dat erffschip verwrocht hebbe nae den rechte, ende dye suster neme enen man buyten hoir monders raet, eer sy tot hoiren rypen jaeren comen is nae den rechte» (40).

Over een huwelijk buiten 's lands gesloten zonder toestemming wordt gehandeld in het *Westerwolder landregt*, c. I, § 17: »Item echtschap, die geschiet buten landes, buten der olderen wille ende naeste vrende raedt, den machmen geven wat men wil onbekruent» (41). Volgens het *Groninger Stadboek*, II, § 27, verloor eene vrouw, die met iemand van buiten de stad huwde, haar burgerregt en moest eene boete betalen (42).

Wat den leeftijd betreft, waarop men een huwelijk mogt aangaan, kan ik verwijzen naar hetgeen ik vroeger over den invloed van den verschillende leeftijd in het algemeen heb opgemerkt (43).

Bloedverwantschap tot zekere graden ingesloten was een huwelijksbeletsel. De bepalingen daaromtrent komen meestal voor in de zeendregten, en de invloed der kerk is in dit punt zeker niet gering geweest; de bestraffing van hen, die tegen de daaromtrent bestaande regels zondigden, behoorden dan ook tot de geestelijke regtspraak. Reeds in den *Brokmer zeendbrief* van 1253 is sprake van

(40) *Charterb.*, I, bl. 563, 577.

(41) *RICHTHOFEN*, S. 259.

(42) *Pro excol.*, V, bl. 31.

(43) *Verg. Schets*, III, in *Themis*, DI. XV, bl. 430 volg.

leges matrimonii, waaronder waarschijnlijk de bepalingen van het kerkelijk regt omtrent de verboden huwelijken moeten worden verstaan. „Item contra leges matrimonii nulla fiet dissimulatio alicui, respectu pecunie uel fauoris“ (44). Duidelijker is de *Bisschopszoen* van 1276: „Item si quis cum consanguinea sua in gradu prohibito contraxerit, uel inter quos est cognatio spiritualis uel affinitas incestum, uel adulterium commiserit, uel dissidium fecerit ad vsuram, si per euidenciam haec fuerint manifesta, singuli excessus isti puniantur in V marcis“ (45). De verboden huwelijken wegens natuurlijke of geestelijke verwantschap worden hier alzoo op eene lijn gesteld met overspel, scheiding en het plegen van woeker, welk laatste eveneens door het geestelijk regt verboden was en tot de geestelijke regtspraak behoorde. De *Farmsumer zeendbrief* van 1325, § 7, zegt: „Van welcken saken de provest syne ban mach nemen, enen iewelycken als hyr na steyt gheschreven. Int erste woert sake dat ene myt synre nichte, ofte de hemelick were, ofte de syn huusfrouwe naest hemelyck were, ofte dat sy byhemelick synt enen graden der machscop ofte nichten, dat sulke personen to hope tho doin hadden in echtschap ofte buten echtschap, de overspul dreven ofte twe in eenen slachten kun maken; elck van den vor schreven punten, so mach de provest nemen vyf marck“ (46). Deze plaats is niet zeer duidelijk; 't komt mij voor, dat hier over twee onderscheidene zaken gehandeld wordt, verboden huwelijken en overspel. Voorts gis ik, dat deze geheele §, waar vervolgens ook nog over „destidium“ en woeker gesproken wordt, is overgenomen uit de zoo even medegedeelde plaats uit den *Bisschopszoen*; en de overeenstemming tusschen beide plaatsen, en de omstandigheid, dat later in § 17 met name naar den *Bisschopszoen* verwezen wordt, maken dit

(44) RICHTHOFEN, S. 139.

(45) Ald. S. 144.

(46) Ald. S. 293.

waarschijnlijk. *Loppersumer zeendbrief*, § 2, 3: „Soe wel echtschap doet, dat van goede nyet staen mach, ende daer van gewroget wort, de sal de provest ontwe delen, ende sie soelen den provest voer synen broeke betalen ene enghelsche marck. Ende sundigense daer nae, of langher bliven in den sonden, ende daer voer gewroget worden, soe sölense gheven twe enghelsche mark; ende bliuen sie noch voert an in den sunden, soe mach de provest teghens oer voert varen mytten banne. Die tosamen sitten ende sybbe synt, of die gheen echtschap enmoghen doen, den salmen den provest wrogen, ende elck sal den provest gheven eyn enghelsche marck; sundigen sie daer nae, of langher bliven an den sunden, daer mach de provest teghens oer voert varen, als in den naesten punte gescreven staet» (47). *Bolswarder zeendregt*, § 3: „Item thi thredda pont is, datter enige swera secken foelen ney thisse fremdsinde ende eftersinde binna ieer, deer dio ewa naeth daya mochta, als fan helghena goede, ende fan aecten, ende fan oers seckem deer da misdedige fan aech absolutionem to hebben, da secken riuchte di decken by laynghe ende claghe in deer tydt deer hia gaed ende staed; ende de decken emmer fry ende friesch to wessen. § 25. Item dy XXV pont is, hwanneer twa sibba zy, and togara sittet, da scelleth da ban beta mith sex merkum, ende di decken nath to absolueren, eer hi sie ontwa driowen hat, ief hia des bannes nath ontfruchtet, dy decken zyn fol riucht to dwaen» (48). d. i. Item het derde punt is, dat er eenige zware zaken vielen na deze eerste zeend en nazeend binnen het jaar, die de wet niet dulden mogt, als van heiligen goed, en van echten, en van andere zaken waar de misdadiger van absolutionem moet hebben, die zaken beregte de deken bij dagvaarding en klagt in den tijd daar zij gaan en staan; en

(47) Ald. S. 312.

(48) Ald. S. 482, 485. Verg. ook *Zeendregt*, § 4, S. 403.

de deken altijd vrij en Friesch te wezen. Item het XXV punt is, wanneer twee verwant zijn, en te zamen zitten, die zullen den ban boeten met zes marken, en de deken niet te absolveren, eer hij ze van elkander gedreven heeft, indien zij den ban niet vreezen, de deken zijn volle regt te doen. *Jurisprudentia Frisica*, Tit. XV, § 32: „Dit is riucht: Dat een menscha een aeft byhyndrya mey, also dat hy sib jefsta seeka foerdbrocht, dat hya naet gaer mochte, so fyr so hit nymmen kettiger weer so hym.” d. i. Dit is regt: Dat een mensch eenen echt verhinderen mag, alzo dat hij verwantschap of zaken voortbragt, dat zij niet te zamen mogten, zoo verre zoo het niemand bekender was dan hem. In Tit. XLIX wordt over de verschillende soorten van verwantschap gehandeld, en verder lezen wij daar in § 4, 6, 7 en 8: „Dio frow, deer dy een kynd heuet haet fan da fonte, jefsta du her, dyo mey neen aeft wer dij bygaen, ende uirt er een aeft wer byginzen, so schel me 't scheda. Da kynden, deer tween fadrien habbet, hor so se teyn sint eer da faderscip, so eeffter, mogen wal aeft bygaen, byhala dam, deer dyo faderscip mey byginzen is. Dit is riucht: Dat deer een man aegh dine mondscip to ontfaen, deer dij Prester jefste jelkirs een diept haet. Hiare neen mogen deer neen aeft weder bygaen; bygaet se et, so schel ma ze schede. Jefft er tweer gaer commet, jefsta twa, dy ena in da lettera kne, ende dij ora in da fyffta kne, da mogen aeft bygaen: hwant dat riucht dis aeftis steet on da fyaerda kne; aldus sint alle slachte in da fyower kne, ney da gong dis aeftes. Aldus bywisa ma dat sib ney da gastlicke riucht.” d. i. De vrouw, die u een kind geheven heeft van de vont, of gij haar, die mag geen echt met u aangaan, en wordt er een echt mede aangegaan, zoo zal men 't scheiden. De kinders, die twee gevaders hebben, hetzij ze geteeld zijn voor het gevaderschap, of na, mogen wel echt aangaan, behalve met dien, waar het gevaderschap mede aangegaan is. Dit is regt:

Dat daar een man behoort de voorgdij te ontvangen, wien de Priester of anders een gedoopt heeft. Geen hunner mogen daar een recht mede aangaan, gaan zij het aan, zoo zal men ze scheiden. Zoo er er twee zamen komen, of twee, de een in den tweeden graad, en de andere in den vijfden graad, die mogen echt aangaan: want het regt van den echt staat in den vierden graad; aldus zijn alle geslachten in de vier graden, naar den gang van den echt. Aldus bewijze men de verwantschap naar het geestelijke regt. Over de cognatio spiritualis als huwelijksbeletsel vinden wij nog eene bepaling in de *Statuta Guidonis episcopi Trajectensis* van 1310: „Item praecipimus et mandamus, quod sacerdos in suis ecclesiis publice, et pluries suis parochianis insinuet, quod in confirmatione, quae post baptismum in frontibus puerorum per Episcopos debet fieri, sicut in baptismo paternitas contrahatur, quae non solum matrimonium impedit contrahendum, sed etiam dirimit jam contractum” (49).

De bepalingen omtrent verboden huwelijk betroffen de publieke orde, zoodat men daarvan door geene overeenkomst kon afwijken. In dien zin meen ik de *Jurisprudentia Frisica*, Tit. LX, § 14, en de daarmede overeenstemmende Tit. LXXXIV, § 11, te moeten opvatten. „W^s seyt dat scriff, ney der ewa, dat ter sint tria secken, deer ma naet aegh to sonen. Dat aerst is: Om een aefft, dat aegh ma to recknien, hor hit se aefft so onaefft.” d. i. Ons zegt het scriff, naar de wet, dat er zijn drie zaken, die men niet behoort te zoenen. Het eerste is: Om een echt, dat behoort men te berekenen, of het zij echt of onecht.

Wanneer bloedverwanten binnen den verboden graad in onwetenschap een huwelijk sloten, waren de kinderen uit zoodanig huwelijk wettig, hoezeer het huwelijk behoorde te worden ontbonden. *Oldambtster landregt*, I, § 41: „Item

(49) *Charterb.* I, bl. 139.

soe wie een wyff te echte nemel onwetens, de he nae rechte niet hebben moet, vnde wint he dan kinder by haer, vnde se worden daernaes gescheyden mit recht, het schadet die kinderen niet toe oeren recht, die eer der scheydinge gebooren sint, noch dat de moeder draget" (59).

Verder was het huwelijk tusschen een Jood en eene Christin verboden. In de *Jurisprudentia Frisica*, Tit. XII, § 12, waar over bekentenis sprake is, wordt gezegd: "Dat alfte is: Dat een Joede seyde, hij hadde een Christen frow jefsta een joncfrow, dat mey dat riucht naet tyelda." d. i. Het elfde is: Dat een Jood zeide, dat hij heeft eene Christen vrouw of eene jonkvrouw, dat mag het regt niet dulden.

Eindelijk was een huwelijk tusschen personen, die te zamen overspel hadden bedreven, ongeoorloofd. *Jurisprudentia Frisica*, Tit. LXXXIV, § 23: "Hweerso een man is, deer een aeft wyff haet, slept hij dan bij een ora wyff, ende dat wyff jefsta bola wil syn aeft wyff slaen jefsta deya, so mey dij man syn bole, ney syn aefta wyffs daed, naet aeftigia. Dit is lick fan da man ende van da wyue." d. i. Waar zoo een man is, die een echte vrouw heeft, slaapt hij dan bij een andere vrouw, en de vrouw of boel wil zijne echte vrouw slaan of dooden, zoo mag die man zijne boel, na zijner echte vrouws dood, niet huwen. Dit is gelijk van den man en van de vrouw. Eenigzins anders luidt § 21, waar het al- of niet-geoorloofde van het huwelijk afhankelijk wordt gemaakt van de omstandigheid, of er eene trouwbelofte was gedaan of niet. "Jest er een man bij een aefta mannes wyff slept, ende hij heer neen trouwa lowade, ende her man stere dan, jefsta datter daet wirde, so mey hire aeft wer bygaen; mer haet hij her da trouwa ontheten bij syn lyue, so mey er's naet habba ney syn daed." d. i. Indien er een man bij eens echten mans vrouw slaapt, en hij haar geen trouw beloofde, en haar

(50) *Pro excol.* VI, bl. 680.

man sterft dan, of dat hij gedood werd, zoo mag hij er echt mede aangaan; maar heeft hij haar de trouw beloofd bij zijn (des mans) leven, zoo mag hij haar niet hebben na zijn (des mans) dood.

Het huwelijk zal in den regel wel door eene verloving zijn voorafgegaan, waarbij dan tevens de noodige bepalingen over de huwelijksgift werden gemaakt; of daarbij bijzondere plegtigheden plaats hadden, blijkt niet. In het Brokmer en Emsigerregt vinden wij een huwelijkszonderhandelaar, onder den naam van *mekere* of *meikere* genoemd. *Brokmerbrief*, § 107: „Ist en wilmec, and ma sziwe vmba thene blodbreng, sa skeppe thi redieua thene mekere, and ther after winnema thene holdbreng mitha mekere, and mith tuam triuwe monnum ieftha wiwem', and thi redieua thet rede vmba thet mec. Thi threda mot spreca fore thene alderlosa, fon eyder sida binna threda“ (51). d. i. Is 't een vrijwillig huwelijk, en men twist over den uitzet, zoo bepale de regter den onderhandelaar, en daarna winne men den uitzet met den onderhandelaar, en met twee trouwe mannen of vrouwen, en de regter beslisse het wegens de uithuwelijking. De derde moet spreken voor den ouderlooze, van ieder zijde binnen de derde. Het slot der plaats is mij niet duidelijk. Een gelijksoortige bepaling vindt men verder in het *Emsiger penningschuldboek*, § 16 (52). Wanneer de ouders hun minderjarig kind hadden verloofd, dat naar 't schijnt soms reeds op zeer jeugdigen leeftijd geschiedde, werd het kind hierdoor evenwel niet verplicht om de verloving gestand te doen. Zoo meen ik de *Jurisprudencia Frisica*, Tit. LXXXIV, § 13—15 te moeten verstaan (53). „Hweerso da jelderen een aeft makiet foer da kynden, enda da kynden dat wyten, versprecka hia et

(51) RICHTHOFEN, S. 166.

(52) Ald. S. 198.

(53) Vroeger heb ik deze plaats opgevat, alsof er van een huwelijk gesproken werd. Zie *Themis*, XV, bl. 431. Bij nadere overweging komt 't mij voor, dat hier eerder aan eene verloving moet worden gedacht.

naet, so schel 't blyuwa, ende mey ma naet scheda. Jeff da jelderen dwaet een aefft foer da kynden, so schel dat aefft staen, ont da kynden synt ierich. Hweerso deer twa kynden to gara joun wirdeth bynna saun jerem, ende schede se dan in da saunda jeer, so moet ayder in oderis slacht boestigia; sint se to gara wr da saun jeer, so moet nenthera in oders sib faen." d. i. Waarzoo de ouders een echt maken voor de kinders, en de kinders dat weten, weerspreken zij het niet, zoo zal 't blijven, en mag men niet scheiden. Indien de ouders doen een echt voor de kinders, zoo zal de echt staan, tot dat de kinders zijn jarig. Waarzoo daar twee kinders te zamen gegeven worden binnen zeven jaren, en scheiden ze dan in het zevende jaar, zoo moet ieder in des anderen geslacht huwen; zijn ze te zamen boven de zeven jaar, zoo moet geen hanner in des anders verwantschap tasten. Over het bewijs van gegevene trouwbelofte wordt gehandeld in het *Keizer Rudolfsboek*, § 23: "Dat oder is, hueerso een man ende een frouwe dwaet een trouwa, nyster neen man ouer, willet hya dan bisecka, soe ontgonghse mit hyara sexter hand, dat riucht moet da wird neder slaen; mer habbet deer wr wessen tween man, soe moet hit staen, want deer steet fan scrioun in da ewangelio: tueer menscha tuech of tree is weer. In lege mea scriptum est, quod duorum hominum stat omne uerbum" (54). d. i. Het andere is, waar zoo een man en eene vrouw doen een trouw, is er geen man bij, willen zij dan ontkennen, zoo ontgaan ze met hun zesde hand, het regt moet de waarheid neder slaan; maar zijn daar bij geweest twee mannen, zoo moet het staan, want daar staat van geschreven in het evangelie: tweeër menschen getuigenis of drie is waar. In lege mea scriptum est, quod duorum hominum stat omne uerbum.

Het huwelijk werd met veel plegtigheid gevierd. De

(54) RICHTHOFEN, S. 433.

Themis, D. XVI. 4de St. [1869].

bruid werd met een optogt van feestgenooten en hoornge-
schal en gezang door den bruidegom naar huis gehaald.
Een der naastverwanten van den bruidegom droeg een
zwaard, welligt als symbool van de magt, waaraan de aan-
staande vrouw zich onderwierp (55). Vreugdevuren werden
er ontstoken. Verder moest het kerkelijk worden ingeze-
gend. Door de beklimming van het huwelijksbed was het
geheel voltrokken. Na den eersten huwelijksnacht deed de
jonge vrouw haar kerkgang en bragt haar offer op het
altaar. Al die plegtigheden waren een noodzakelijk ver-
eischte voor een wettig huwelijk; zonder dat werd de ver-
eeniging als een bloot concubinaat beschouwd, en waren
de kinderen daaruit gesproten onecht (56). Reeds in de
oudste bronnen vinden wij die plegtige voltrekking van
het huwelijk vermeld *Zesde landregt*, Ems. I: „Thet istet
sexte londriucht: huersa tuene brothere send, and thi other
wif halath to hone and to huse, mith dome and mith
dregte, mith horne and mith liude“ (57). d. i. Dat is het
zesde landregt: Waar zoo twee broeders zijn, en de ander
eene vrouw haalt naar hof en naar huis, met „dome“ (58) en
met geleide, met hoorn en met lieden. *De Overkeuren*,
§ 4: „Thi fiarda kere: hwersa ma wif halat mith horne
and mith lude, mith dome and mith drechte, thet hiu
emmer scolde aftue stol bisitta“ (59). d. i. De vierde keur:
Waar zoo men eene vrouw haalt met hoorn en met geluid,
met „dome“ en met geleide, dat zij altijd zou een echten

(55) Verg. NOORDEWIER, *Ned. Regtsoudh.*, bl. 4.

(56) Verg. hierbij de plaatsen aangehaald in *Schets*, III, noot 191, in *Themis*, XV, bl. 421 en v. WICHT, S. 826; WIARDA, *Asegab.*, S. 115; WILDA, S. 806 fgg.

(57) RICHTHOFEN, S. 52.

(58) Dit woord is tot nog toe niet verklaard; ook RICHTHOFEN weet er geen weg mee. De platduitsche tekst der *Overkeuren* heeft: „myt dome dat is goede, myt drechte dat is werscup.“ RICHTHOFEN, S. 99.

(59) Ald. S. 98.

stoel bezitten. In tegenoverstelling daarmede zegt § 5: „Thi fifta kere: wersa en mon nime en wif to quern and to ku, vder en ti alsa dena thianeste sa him gad were, and him thenna en kind gader wrde, end thet kind skenade, and thet wif liavade, thet hise thenna afte nome; thet hiu ni thet kind, ni machte nenne aftne stol bisitta, ni thera kinda nen, ther hiu bi hem tege“ (60). d. i. De vijfde keur: Waar zoo een man neemt eene vrouw voor de karn en voor de koe, of tot alzoo danige dienst als hem goed ware, en hun dan een kind te gader werd, en het kind schoon werd, en (hij) de vrouw lief had, dat hij ze dan (ten) huwelijk nam; dat zij noch het kind mogt geen echten stoel bezitten, noch der kinderen geen, die zij bij hem won. De uitvoerigste plaats vinden wij in het *Zeendregt*, § 22: „Hweerso ma claget om een aeft dat hit tobritsen se, and ma hit riucht greta schil, soe schilma hit aldus greta, dat dio frie Fresinne coem oen dis fria Fresa wald mit hoernes hluud ende mit bura oenhlest, mit bakena brand ende mit winna sangh, ende hio br eydelike sine besma (61) op stoed, ende op dae bedde herres liues netta mitta manne, ende an moerne op stoed, to tzierka ging, kerkstal stoed, alter arade, da prester offerade, ende dat aeft also bigingh alsoe di fria Fresa mitter frie Fresinne schulde. Soe schilma dat aeft hirda mit saun buren ende mitta prester, deer dae missa sangh ende dat offer ontfingh deer hia in dae kerka latte, ende mitta kuster deer dae cloeke hlette“ (62). d. i. Waar zoo men klaagt om een echt, dat het gebroken zij, en men het regt klagen zal, zoo zal men het aldus klagen, dat de vrije Friezin kwam in des vrijen Friezen magt met hoorn geluid en met buren gejuich, met bakenbrand en met vriendengezang, en zij bruidswijze

(60) Ald. S. 100.

(61) Dit zal moeten zijn: bethselma. Verg. *O. Fr. W.*, bl. 255. RICHTHOFEN in voc. *besma*.

(62) Ald. S. 409 fg.

zijn bed beklom, en op het bed haar ligchaam gebruikte met den man, en op den morgen opstond, ter kerke ging, kerkstand stond, het altaar eerde, den priester offerde, en den echt alzoo aanging alzoo de vrije Fries met de vrije Friezin zoude. Zoo zal men den echt bevestigen met zeven bureu en met den priester, die de mis zong en het offer ontving, dat zij in de kerk lieten, en met den koster, die de klok luidde. *Jurisprudentia Frisica*, Tit. I. § 41: „Thet tredda: Hweerso een man syn breyd haleth tho how ende to huus, myt here ende myt drechte, and hym jeft aefftlyek and riuchtelick, hor soe 't dij prester deth so een leya, so is hyo al ewen aefft, and da bern, deer se tyaet, al euenwel schellet se faders gued bysitta.“ d. i. Het derde: Waar zoo een man zijne bruid haalt naar hof en naar huis, met gevolg en met geleide, en zich geeft echtelijk en regtelijk, hetzij 't de priester doet of een leek, zoo is zij al even echt, en de kinderen, die ze wint, al evenwel zullen ze vaders goed bezitten. Volgens deze plaats schijnt het, alsof de kerkelijke inzegening geen volstrekt vereischte was; het tegendeel blijkt evenwel uit hetgeen er in dezelfde § voorafgaat (63). „Hweerso een man noem een frowe, and hij deerbij bern tyucht, thach nede sij dij prester onder boeck and onder stola naet gaer jown, and da wird, deer aldeer to heret, naet spritsen; also he starff, wolde hij da bern to eeruen habba and aefft makia, so was dat gued hyarens nelthera, so onteerwader se owensens.“ d. i. Waarzoo een man nam eene vrouw, en hij daarbij kinders teelt, doch had hem de priester onder boek en onder stoel niet vereenigd, en de woorden, die aldaar toe behooren, niet gesproken; alzoo hij stierf, wilde hij de kinders tot erven hebben en echt maken, zoo was dat goed van geen hunner, zoo onterfde hij ze onwillens (?). In het vervolg der plaats

(63) Verg. ook nog de plaatsen aangehaald in de *Schets* III, noot 188—190, in *Themis*, XV, bl. 420.

wordt het als een afwijking van het strengere regt ten gunste der kinderen voorgesteld, dat de kerkelijke inzegening niet meer noodzakelijk werd vereischt. Het symbool van het zwaard vinden wij vermeld in den *Appingadamster buurbrief*, § 22: „et ille portat gladium, cui traditur a sponso ratione consanguinitatis“ (64), en in het *Zeendregt*, § 21, waar in geval van overspel aan den man o. a. het regt wordt gegeven, om zijne vrouw te onthoofden „mitta swird deerse onder ghing dase dat aefte bighing“ (65), d. i. met het zwaard daar ze onder ging toen ze den echt aanging. Verder vinden wij in den *Appingadamster buurbrief*, § 22—24, de eerste maatregelen, om de overdrevene weelde van huwelijksfeesten te beperken. „Item statutum est pro communi utilitate: quum aliqua tradenda sponsa est vel elocanda, ne ipse sponsus plures secum in Damme, quam XVI viros et IV mulieres exceptis externis secum adferat. Item in die cetus choree non fiunt extra domum nuptialem. Item dona sponsalia inhihemus dari, nec sponsa ultra IV puellas ad suas nuptias invitabit.“ Soortgelijke bepalingen treft men ook aan in het *Groninger Stadboek*, IX, § 5—17, waar o. a. het getal der bruiloftsgasten en speellieden wordt beperkt en de feesten, die op de trouwplegtigheid volgden, worden vereenvoudigd (66)

In lateren tijd kwam, door den invloed van het kerkelijk regt, eene openlijke afkondiging van het huwelijk in gebruik. *Loppersumer zeendbrief* van 1424, § 24: „Alle echschap salmen driewerf kundigen over die kercke, als in den gheesteliken rechte gescreven staet, en we des niet doen enlaet, de sal gheven den provest enen engelschen schilling toe broeke“ (67). In het *Groninger Stadboek*, II, § 27, wordt eene straf bedreigd tegen geheime huwelijken, d. i. huwelij-

(64) RICHTHOFEN, S. 297.

(65) Ald. S. 409.

(66) *Pro excol.* V, bl. 172 volg. Verg. hierbij Mr T. A. TE BERGE, *Verhandeling over de onkosten-bepalende wetten in ons vaderland in pro excol.*, VI, bl. 121 volg.

(67) RICHTHOFEN, S. 314.

ken, die niet behoorlijk waren afgekondigd. „Soe wellich man of mannes name de hier in der stat wonet de hemelike truwe doet mit eenre vrouwe of mit eenre ioncfrouwe de inder stat wonet de breket elc vijf marc te ghen den raet Daer to moten se vter stad varen ende nicht mit ons wonen de wile dat se beide leuen also verre als die vrende komen claghende voer den raed mer als die ene steruet so mach die ander syn buermael weder wynnen mit vier olden frantschen schilden Ende alle de ghene de mede sijn ouer aldus daner hemeliker truwen de breket elc vijf marck ende hore woninghe teghen den raed Ende aldus dane dinc sal de clucht vertughen daer de hemelike truwe in gescheen is Ende mach men se nicht vertughen den men dusdane dinc betiet so werden se onschuldich elc mit twen horen naesten maghen Ende mit twen borgheren die mit der clucht tughen moghen” (68). Ook in de *Statuta Guidonis episcopi Trajectensis* van 1310 komt een verbod voor van de geheime huwelijken: „Item omnes clandestina matrimonia contrahentes, excommunicamus. Item ne aliquis clandestinis intersit matrimoniis, sub poena excommunicationis inhibemus. Clandestina autem matrimonia appellamus, quae sine denuntiatione solemnium, seu bannis competentibus in parochiis contrahere volentium, per Presbyteros eorum publice non praemissis, contrahuntur” (69).

Verder waren nog in het geestelijk regt zekere bepaalde feestdagen aangewezen, waarop geen huwelijk mogt worden voltrokken. *Statuta Guidonis*: „Item prohibemus sub poena excommunicationis, ne quis nuptias celebret temporibus prohibitis, videlicet a prima dominica adventus Domini usque ad octava Epiphaniae ejusdem, et a LXXma usque ad octavas Paschae. Et a dominica ante ascensionem Domini usque ad dominicam Trinitatis omnibus inclusive, nisi ab Officiario nostro licentiam meruerit contrahendi” (70). Hierop doelt

(68) *Pro excol.* V, bl. 30.

(69) *Charterb.* I, bl. 142.

(70) *Charterb.* t. a. pl.

ook het *Bolswarder zeendregt*, § 39: „Item di XXXIX pont is, iester twer menschen een aefte bigaed buta der wrbedena tydt, ende naeth baden sent, zoe scelleze dae ban beta mit en hala pond, ende begaed hia dat aefte binna dae wrbadena tydt, soe scelleth hia da ban beta mit twam pundem“ (71). d. i. Item het XXXIX punt is, indien er twee menschen een echt aangaan buiten den verboden tijd, en niet geboden zijn, zoo zullen ze den ban boeten met een half pond, en gaan ze den echt aan binnen den verboden tijd, zoo zullen ze den ban boeten met twee ponden. Het eerste gedeelte der plaats bevat een verbod van huwelijken, die niet zijn afgekondigd, het volgende van huwelijken binnen den verboden tijd.

Bijzondere vermelding verdient nog het eigenaardig gebruik van de takeris-iefte, dat mij alleen in het Westeralouwersche regt is voorgekomen. Wanneer een jongere broeder huwde, moest de vrouw aan den ouderen broeder eene som gelds betalen, omdat hij voor het echtpaar het bed ruimde. *Schoutenregt*, § 12: „Dit is riucht, als de ionghera broeder een wyf halle, so schel syn wyf syn ieldera broeder iaen fyff schillinghen; ende dat deer um dat hy dat bed reme syn ionghera broeder ende syne wiue; dat is takeris iefta“ (72). d. i. Dit is regt, als de jongere broeder eene vrouw haalt, zoo zal zijne vrouw zijn ouderen broeder geven vijf schellingen; en dat daarom dat hij het bed ruimt zijn jongeren broeder en zijne vrouw; dat is mansbroeders gift.

De regtsbetrekking, die door het huwelijk ontstond, was het mundium; de vrouw ging over in de magt en de voogdij van den man. Deze moest evenwel, naar 't mij voorkomt, dat mundium koopen van den vader of voogd, die tot dusverre het mundium over de vrouw had gehad. Volgens GRIMM zou het huwelijk zelf bij de Germanen oorspronkelijk

(71) RICHTHOFEN, S. 487.

(72) Ald. S. 389.

een koop zijn geweest (73). Dit gevoelen wordt echter, en met regt, bestreden door RIVE (74). De vrouw zou dan het voorwerp van den koop hebben moeten zijn; dit is kwalijk aan te nemen bij den eerbied, dien de Germanen jegens het vrouwelijk geslacht koesterden, en onvereinigbaar met het regt van vrije keuze; ook de bronnen, waarop GRIMM zich beroept, bewijzen het niet. Anders wordt de zaak opgevat door KRAUT (75); hij beweert, dat de man het mundium over de vrouw alleen kon verkrijgen door overdracht van dengene, die het tot hiertoe had gehad, en dat hij daarvoor een zekere som als koopprijs moest betalen. Ook dit wordt door RIVE bestreden; hij gaat de onderscheidene volksregten achtereenvolgens na en komt ten slotte tot het resultaat, dat men alleen bij de Allemannen een werkelijke overdracht van het mundium tegen eene schadeloosstelling aan den vader zou kunnen aannemen, omdat volgens dat volksregt inderdaad het bestaan van het huwelijk afhankelijk was van de toestemming des vaders, en deze zelfs gerechtigd was, om zijne dochter, die zonder die toestemming gehuwd was, terug te vorderen (76). Intusschen schijnt het mij toe, dat hoe men dan ook moge oordeelen over andere volksregten, de Friesche regtsbronnen pleiten voor de opvatting van KRAUT.

De plaatsen, waar het hier op aankomt, zijn de volgende: *Hunsingoer boetetaxen*, § 31, 32: „Hversa en frowe fereth of tha liudgarda and enne otherne, and hiu afte den is, and hire frudlef thenna to kemth, and hiu thenna to other hiunem feth, sa wele hire friudelf se ierne hebba afte, sa agerne munsket be

(73) *Rechtsalterth.* S. 420 fgg.; Verg. ook WIARDA, *Asegab.* S. 151 fg. WILDA, S. 800; KLENZE, *die Cognaten und Affines in Zeitschr. f. gesch. Rechtswiss.*, VI, S. 169.

(74) *Gesch. d. deutsch. Vormundschaft*, I, S. 103 fgg., 119 fg., 258 fgg.

(75) *Die Vormundschaft*, I, S. 171 fgg. Zie ook WALTER, *Deutsche Rechtsgeschichte.*, § 481.

(76) a. a. O., I, S. 238 fgg., vooral 261, II, S. 121 fgg.

riuchte te winnane et hire erra suiarengem ther him bi riuchte lavigad is; sa is de mundsket threttene scillingar and threttene penningar alsa denra penninga sa ma mimigerdeforda het and kelt, ach hi ac thes nowet aca, sa capierne mit ene soma sceld wepere; thet is thi riuchta mundsket. Uversa ma ene frowa afte deth, and hiu mitha sogen wedden biwrocht is, andti kerenase capad het mitha riuchta mundscete etta riuchta foremunda, sa stent thiu frowe thenne a fria foten" (77). d. i. Waar zoo eene vrouw vaart uit de volksgaarde in een andere, en zij (ten) echt gedaan is, en haar minnaar dan toe komt (?), en zij dan tot een ander huwelijk gaat, zoo wil haar minnaar haar gaarne hebben (ten) echt, zoo moet hij den mondschat met regt winnen van hare vroegere schoououders, die hun met regt aangeërfd is, zoo is de mondschat dertien schellingen en dertien penningen alzoo danige penningen zoo men Munstersche heet en noemt, heeft hij ook daarvan niet genoeg, zoo koope hij dien met eene somme . . . (?), dat is de regte mondschat. Waarzoo men eene vrouw (ten) echt doet, en zij met zeven boeten aangeklaagd is, en de verkorene ze gekocht heeft met den regten mondschat van den regten voogd, zoo staat de vrouw dan op vrije voeten. De plaats is zeer duister. Over het woord «liudgarda» en de uitdrukking «of tha liudgarda fera and enne othere» hebben wij reeds vroeger gesproken (78); maar wat beteekent: «hire frudlef thenna to kemth»? RICHTHOFEN gist, dat het zou moeten beteekenen, dat de eerste man sterft (79). Ook het woord «aca» is duister; RICHTHOFEN wil het hier door satis, genoeg, vertalen. Met hetgeen er volgt «ene soma skeld wepere» weet hij geen weg (80), en evenmin weet hij de woorden «mitha sogen wedden biwrocht» te verklaren (81). «Kerena» beteekent de verkozene, d. i. hier de man of de

(77) RICHTHOFEN, S. 334 fg.

(78) Verg. boven *Schets*, IV, in *Themis* XVI, bl. 43.

(79) *Wörterb.* in voc. *tokuma*. (80) Ald. in voc. *soma*.

(81) Ald. in voc. *wed* en *biwrogia*.

bruidegom (82). Zooveel is intusschen zeker, dat in § 31 wordt gehandeld over een tweede huwelijk. Ten dien aanzien moet ik nu opmerken, dat de weduwe onder het mundium kwam van de naaste zwaarmagen van den overleden man, van daar dat hier over de schoonouders gesproken wordt; wanneer er nu evenwel gezegd wordt, dat de man den mondschat moest winnen van de schoonouders, dan geloof ik, dat daaronder het mundium zelf moet worden verstaan, niet den prijs voor het mundium, die immers door den man moest worden betaald aan den vroegeren voogd, en dan wordt er vervolgens bepaald hoe groot de som was, die daarvoor moest worden gegeven. Zelfs zou het mij niet onwaarschijnlijk voorkomen, dat hier eene fout is ingeslopen, en dat in plaats van het eerste „mundsket“ moet worden gelezen „mundskip“, dat mundium, voogdijschap beteekent. De volgende § 32 is nog onverklaarbaarder. Het is evenwel duidelijk, dat daar sprake is van een koopen der vrouw door den man van den regten voogd voor een mondschat, waarmede wel zal bedoeld worden het koopen van een mundium over de vrouw. *Schoutenregt*, § 8, 9: „Fan monscypes lawa an der wedua. Dit is riucht, datter nimmen aech dyne mond oen der wedue dan her soen, so fyr als hi ierich se, iesta dy selua deer dan da aeftingha aech; lywet ny dy soen, soe aegh hy dan des monscipes fyower penninghen min dan twa merck. Fant monschet der famna. Deer famna riucht is, dy ien deersa aeftighet tueer schillingen des mondes. Fan der pyne des monschets deert lasta nelle. Dit is riucht, iest hy dyne monschet naet lasta enwille, ende hi dat wyf toe aefta onfucht, soe schil hy dis monnadeis ende aec foerd al da fyf daghen al ont des saterdeis ban tielda, ende alle da daghen des halsfanges twyrasum onsuerre, iesta dyne monschet laesta des saterdeis twifald, iesta oen stride staen, iesta tredla kest half boedel iaen binnia dae balkem“ (83). d. i. Van

(82), Ald. in voc. *kerena*.

(83) RICHTHOFEN, S. 389.

mondschaps beërving over de weduwe. Dit is regt, dat er niemand toekomt het mundium over de weduwe dan haar zoon, zoo ver als hij jarig zij, of die zelfde die dan den echt heeft; leeft nu de zoon, zoo komt hem dan (wegens) het mondschap toe vier penningen minder dan twee mark. Van den mondschat van de jongvrouw. Der jongvrouwen regt is, degene die ze huwt twee schellingen (wegens) het mundium. Van de straf van den mondschat die 't niet betalen wil. Dit is regt, indien hij den mondschat niet betalen wil, en hij de vrouw ten echt ontvangt, zoo zal hij des maandags en ook voorts al de vijf dagen al tot des zaturdags ban dulden, en alle de dagen (wegens) den vrouwenroof tweërsom ontzweren, of den mondschat betalen des zaturdags tweevoudig, of ten strijde staan, of (als) derde keus (zijn) halven boedel geven binnen de balken. Ook deze plaats is niet zonder moeilijkheden. Tot opheldering merk ik vooreerst op, dat met de woorden *«iefta dy selua deer dan da aeftingha aech»* bedoeld wordt de tweede man der weduwe. Deze moest dus aan den zoon, die als naaste zwaardmaag van den overleden man het mundium had over zijne moeder, den mondschat betalen. RICHTHOFEN schijnt de plaats anders te begrijpen; hij zegt: *«heirathet eine Witwe und es lebt kein Sohn erster Ehe soe aegh hi (ihr Mann) dan des mondschipes twa merk»* (84). Dit geeft, dunkt mij, geen zin; immers wat zou het beteekenen dat aan den man wegens het mondschap twee mark toekomt? Blijkbaar wordt hier gedoeld op den mondschat, die door den man moest worden betaald wegens het mundium; wij moeten hier dus denken aan het geval, dat de zoon nog in leven was, en de woorden *«aegh hi»* doelen dan niet op den tweeden man, maar op den zoon. Zoo vatten ook de uitgevers der *oude Friesche wetten* de plaats op (85). In het volgende gedeelte der plaats wordt gesproken over den mondschat, die bij het huwelijk van een meisje moest worden

(84) *Wörterb. in voc. mundschip.* (85) Ald. bl. 27.

betaald, en de straf, die er gesteld was op de niet-voldoening. Uit de woorden „deer fanna riucht is” moet men niet opmaken, als of het meisje regt had op den mondschat; deze kwam kwam aan den voogd toe. Die woorden willen niets anders zeggen dan: de rechtsbepalingen ten aanzien der jongvrouwen zijn deze enz. Wat er verder over de straf wordt gezegd is niet zeer duidelijk; intusschen schijnt men daaruit te mogen opmaken, dat bij weigering om den mondschat te betalen het huwelijk niet als wettig, maar als een vrouwenroof beschouwd werd. Zoo althans wordt het woord „halsfang” door RICHTHOFEN verklaard (86). Eenigzins anders is de opvatting van de uitgevers der *oude Friesche wetten*. Zij zeggen: „Hier wordt het gebezigd voor gijzeling, gevangenis. Wij begrijpen het dus, dat zulk een bij eede moest beloven, des anderen daags weder te recht te zullen staan, en dat hij, bij gebreke dies, in gevangenis gesteld wierd.” Intusschen zijn ook zij van oordeel, dat het trouwen van eene vrouw zonder den mondschat te willen betalen, als vrouwenroof werd aangemerkt (87). *Keizer Rudolfsboek*, § 13: „Dit is dat sexte, hwerso een man nimpt een frowa ende hi deer kinden bi tiucht, ief di man dan sterft eer da kinden ierich sint, so aegh syn broder jefta syn broders soen da bischirmense an da guede ende an da kynden ende an der frouwa, dat him ymmen dwe wald iefta onriucht ont dae kynden ierich sint, hit ne se dat dio frouwe ene oderne man nime, soe aegh hy dis mondschettes fan dera frouwa een colensche pond, also fyr soe hy riucht mond hadde wessen der frouwa ende der kyndena” (88). d. i. Dit is het zesde, waarzoo een man neemt eene vrouw en hij daar kinders bij teelt, indien die man dan sterft eer de kinders jarig zijn, zoo komt zijn broeder of zijn broederszoon de bescherming toe over het goed en over de kinders en over de vrouw, dat hun niemand

(86) *Wörterb.* in voc.

(87) l. a. pl. bl. 28.

(88) RICHTHOFEN, S. 428 fg.

doe geweld of onrecht tot de kinders jarig zijn, het en zij dat de vrouw een anderen man neemt, zoo komt hem (wegens) den mondschat van (wege) de vrouw toe een Keulsch pond, alzoo ver zoo hij rechte voogd zij geweest van de vrouw en van de kinders.

Twijfelachtig is het, of het *wetma*, waarvan in het 22e *Landrecht* gesproken wordt, den mondschat beteekent. De plaats luidt aldus: „Vicesima secunda constitutio est: nobilis femine wethma sunt VIII talenta et VIII uncie et VIII denarii.” Nagenoeg gelijkkluidende zijn de overige teksten. Alleen de Westerlauwersche bevat eene afwijking. „Elkes wives weetma dat is acht pond, acht einsa ende acht penninge. Enis edelwives weetme is C pond” (89). Latere Friesche teksten nemen het voor *vidualitium*, weduwengeld. In eene inhoudsopgave van den Latijnschen tekst der 24 *landregten*, naar een der Hånsingoër HSS. in de werken van *pro excolendo* afgedrukt, wordt de inhoud van het 22e landrecht aldus opgegeven: „de consolatione nobilis feminae post mortem mariti”, en in het *Oostfriesche landrecht* HS. van 1527 wordt gezegd: „Dat XVI lantrecht is, dat de verbeteringe enes edelen wyues, in eenen goede daerse van deme heerde scheydet want de man doet is, dat schal wesen VIII pont, VIII ensa vnde VIII schillinge vnde VIII penninghe” (90). Het woord is zeker hetzelfde als het Angelsaksische *weotuma* en het Burgundische *wittemo*, wat volgens KRAUT den mondschat beteekent (91). In die beteekenis wordt het dan ook genomen door RICHTHOFEN (92); maar deze opvatting heeft wederom bestrijding gevonden bij RIVE (93). Ik zou ook zwaarigheid maken, om mij met

(89) Ald. S. 74 fg.

(90) Verg. RICHTHOFEN, in voc. *wetma* en *Rechtsquell.* S. 74, Not. 5. Zie ook *Ö. Fr. Welt.*, bl. 176, en WIARDA, *Asegab.*, S. 152 fg., die het woord nemen in den zin van *vidualitium*.

(91) a. a. O. I, S. 303. Verg. ook GRIMM, S. 424; WALTER, § 481.

(92) *Wörterb.* in voc. *werthmond* en *wetma*.

(93) a. a. O., II, S. 123, Not. 156.

het gevoelen van RICHTHOFEN te vereenigen, omdat hetzelfde woord later in het 23e *Landregt*, Ems. I, en Rustr. tekst in een geheel andere beteekenis, nl. die van weergeld, voorkomt. Daar wordt gesproken over een misdrijf tegen eene zwangere vrouw begaan en o. a. het volgende gezegd: „Ac ief hiu ef liue werthe, sa achma te ieldane mit soghen ieldem, and achta pund and achta enza and achta scillingar and achta penningar, thet is hire riuchta witna“ (94). d. i. Ook indien zij aflijvig wordt, zoo moet men haar gelden met zeven gelden, en acht pond en acht einzen en acht schellingen en acht penningen, dat is haar regte wetma.

Als hoofd der echtvereeniging voerde de man het gezag; hij had de vrije keuze van woonplaats; hij oefende in huis de heerschappij uit; de vrouw was hem gehoorzaamheid schuldig; misdroeg zij zich tegen hem, dan kon hij haar straffen; in geval zij zich aan overspel schuldig maakte had hij zelfs het regt om haar te dooden (95). Van dit laatste vinden wij in onze regsbronnen melding gemaakt. *Zeendregt*, § 12: „Ief di decken een wyf aeschet ende her des bitiget, dat hio een man to wrhoer hadde onder her aefte maune; ief hyo dis bisecka wil, so wil her dio paepheed ende wisa lekalioed finda een handordel. So steet her aefte man, ende queth hioe se onschieldich, so is hyse nyer mit ene eed to sikeriane, dan hyo dat ordel oen to gane; ief hyse naet sikaria nelle, so schil hio self oen da ordel sikeria, ende iefse god sikered, so aegse her afta man weer to nimen, ief hiose aeck wrbaernt, soe aegh hy dine ker hor hyse

(94) RICHTHOFEN, S. 76 fg.

(95) Verg. KRAUT, a. a. O., I, S. 292 fgg.; RIVE, a. a. O., I, S. 135 fgg., 145 fgg., 271 fgg.; WALTER, § 481. Overigens spreekt het van zelf dat doodslag van echtgenooten strafbaar was, en werd deze zelfs hooger geboet dan gewone doodslag. Verg. *Brokmerbrief*, § 181; RICHTHOFEN, S. 176; *Emsiger penningenschuldboek*, § 51, 2e tekst, S. 204; *Emsiger boetetaxen*, § 30, 3e tekst, S. 237; *Westerw. landregt*, c. XIII. § 2, S. 273; *Landr. v. Fivelgo, Hunsingo en Groningen*, II, § 27, S. 323; *Keizer Rudolfsboek*, § 5, S. 426.

hangie soe hyse haudie, soe hyse drinse so hyse baerne; soe moet hise fiarda kest, iesta toe him nima, ief hit him di wisa prester reth" (96). d. i. Indien de deken eene vrouw opeischt en haar daarvan beticht, dat zij een man in overspel hebbe buiten haar echten man; indien zij dit ontkennen wil, zoo wil haar de geestelijkheid en wijze leeken vinden een hoofdoordeel. Zoo staat haar echte man, en zegt zij zij onschuldig, zoo is hij nader haar met een eed te zuiveren, dan zij het oordeel aan te gaan; indien hij haar niet zuiveren wil, zoo zal zij zich zelve door het oordeel zuiveren, en indien God haar zuivert, zoo moet haar echte man haar weêr nemen; indien zij zich ook verbrandt, zoo heeft hij de keuze of hij ze hangt of hij ze onthoofdt, of hij ze verdrinkt of hij ze verbrandt, zoo heeft hij de vierde keus, of tot zich neme, indien het hem de wijze priester raadt. Het blijkt evenwel uit deze plaats, dat de strafoefening van den man niet kon plaats hebben dan na voorafgaand onderzoek en vonnis. Wanneer nl. de vrouw in het zeendgerigt van overspel werd beschuldigd, kon de man, zoo hij meende dat zij onschuldig was, haar met eede zuiveren; de vrouw zelve kon dit niet, omdat zij in het mundium stond van haren man; was de man hiertoe niet genegen, dan moest de vrouw het vuuroordeel ondergaan; bleek zij onschuldig te zijn, dan moest de man haar weêr tot zich nemen; bleek zij schuldig, dan had hij de keus, of hij haar weêr in genade wilde aannemen, dan wel haar een der genoemde vier straffen doen ondergaan. Een gelijksoortige bepaling vinden wij in het *Zeendregt*, § 21: „Hweerso ma een frouwe wroget dat hio een wrhoer deen hadde, soe aeghse her foermond to sikerien, ief hyse siker weet. Brect her dera ladena, soe weetse her foermond al schieldich, soe aegh di foermond dine ker hor hise fille, so hise haudie mitta swird deerse onder ghing dase dat aefte bighing, so hise to him nime" (97). Waarzoo men eene vrouw aanklaagt dat zij een

(96) RICHTHOFEN, S. 404.

(97) Ald. S. 409.

overspel gedaan hebbe, zoo behoort haar haar voogd te zuiveren, indien hij ze zuiver weet. Ontbreekt haar die zuiveringseed, zoo weet haar haar voogd geheel schuldig, zoo heeft de voogd de keuze of hij ze ville, of hij ze onthoofde met het zwaard waar ze onder ging toen ze den echt aanging, of hij ze tot zich neme. Dat hier met den foermond de man bedoeld wordt, zal wel geen betoog behoeven.

Wanneer de man zijne vrouw evenwel op heeterdaad betrapte, mogt hij haar, even als haren medepligtige (98), terstond dooden. *Jurisprudentia Frisica*, Tit. LXXXVI, § 4: »Aen man mey syn ayn wyff naet daeth slaen, is 't seeck, dat hyo habbe een quaed hluud mit een ora manne, hit ten se, dat hij se foerwonnen habbe, ende hab se met ter deda byginsen, jelkirs moet hij se jelda.» d. i. Een man mag zijn eigen vrouw niet doodslaan, is 't zaak, dat zij hebbe een kwaad gerucht met een anderen man, tenzij dat hij ze overtuigd hebbe, en hebbe ze op der daad betrapt, anders moet hij ze vergelden (99).

Het mundium, in het *Keizer Rudolfsboek* zeer juist uitgedrukt door het woord »bischirmense«, bescherming (100), openbaarde zich vooral in actieve en passieve vertegenwoordiging. De man trad voor zijne vrouw in regten op en ontving waarschijnlijk voor haar weergeld en boete. Een voorbeeld daarvan troffen wij zoo even aan in de aangehaalde plaatsen uit het *Zeendregt*, en in de vroeger medegedeelde plaats uit het *Sneeker Stadboek* (101). Verder leest men in

(98) Verg. *Jurisprudentia Frisica*, Tit. LVIII, § 26.

(99) Over straffen tegen het overspel zoowel van den man als van de vrouw bedreigd, en over civielrechtelijke nadeelige gevolgen van het overspel zie *Jurisprudentia Frisica*, Tit. LXXXVI, § 1, 2, 8; *Stadb. v. Gron.*, VIII, § 26—28, IX, § 40. Zie ook nog *Westerwolder landregt*, c. I, § 16; RICHTHOFEN, S. 259; *Farmsumer zeendbr.*, § 7, S. 293; *Loppers. zeendbr.*, § 4, S. 313; *Leeuw. zeendregt*, § 20, S. 460; *Bolsw. zeendregt*, § 21—24, S. 485. Dat alles behoort evenwel niet hier ter plaatse.

(100) RICHTHOFEN, S. 429.

(101) *Charterboek*, I, bl. 571. Zie *Schets*, III, in *Themis*, XV, bl. 423.

het *Westerwolder landregt*, cap. XIII, § 9: „De vader mach spreken voer syn kinder, een man voer syn wyf, en een heer voer syn denstknecht, sonder bevel“ (102). Hier wordt, naar 't mij voorkomt, gedoeld op aanspraak in regten. Wat in de *Jurisprudentia Frisica*, Tit. LXXXII, § 13, gezegd wordt, is ontleend aan het Romeinsche regt. „Dat is riucht: Dat een wyff, buta her mondis reed ende consent, mey neen forwirda meckia. Reden hweerom? Hwant hio mey nen burga wirda, ner neen consent jefte willa deer toe dwaen, deer hio schaedaftich mey om wirda. Fan disse twam ponten steet scioun in da Keysers riucht.“ d. i. Dat is regt: Dat eene vrouw buiten haar voogds raad en consent mag geen overeenkomsten maken. Reden waarom? Want zij mag geen borg worden, noch geen consent of wil daar toe doen, daar zij beschadigd door mag worden. Van deze twee punten staat geschreven in het Keizersregt. Zoo vinden wij dan ook in eene vroeger reeds aangehaalde plaats omtrent eene schenking door eene getrouwde vrouw gedaan nitdrukkelyk de toestemming van den man vermeld (103).

Het huwelyk werd, zooals van zelf spreekt, ontbonden door den dood en door echtscheiding. Daarvoor moesten evenwel bepaalde redenen bestaan; het was ongeoorloofd elkander zonder reden te verlaten. *Rustringer keuren*: „Thit is thi achtunda kere. sa hwa sa sin afte wif ur tiuch, and en other nimth, hit ne se that hiase mith riuchte skethe, thet hi hunderd merka breke, and twintich merka hiri to bote“ (104). d. i. Dit is de achtste keur: zoo wie zijn echte vrouw verlaat, en een andere neemt, tenzij dat hij ze met regt scheidt, dat hij honderd marken breke, en

(102) RICHTHOFEN, S. 274. Verg. ook nog de plaatsen aangehaald in *Schets*, III, noot 200, *Themis*, XV, bl. 423.

(103) *Charterboek*, I, 765; *Schets*, IV, in *Themis*, XVI, bl. 103. Zie voorts DRIESSEN, *Monum. Gron.*, p. 405, waar de man optreedt „als member ende tutoer.“

(104) RICHTHOFEN, S. 116.

Themis, D. XVI, 4de St. [1869.]

twintig marken haar tot boete. *Loppersumer zeendbrief*, § 6: „Ist sake dat echtelude niet tosamen enwonen, soe salmen den ghenen wroegen de daer schult an heft, ende sal to broeke gheven ene engelsche marck; ende koemet hie nyet by syn echtghaden, soe pynige den die provest solange, dat hie of sie weder comet» (105). *Zeendregt*, § 16: Tef een wyf her aefte man aeschet an da banda synde, soe aegh him di decken mit laynghen toe andert to bringane, iof hy mey; ief hi biseka wil, soe is hyoe nyer mitta aefta tiugh, ief hyo et hadde, hine toe winnen, dan hi se dera aeftenga toe ontghaen» (106). d. i. Indien eene vrouw haar echten man opeischt in de gebannen zeend, zoo moet hem de deken met dagvaardingen tot antwoord brengen, indien hij mag; indien hij ontkennen wil, zoo is zij nader met het echte getuigenis, indien zij het heeft, hem te winnen, dan hij is den echt te ontgaan. *Keizer Rudolfsboek*, § 3: „Dit is dat tred, hueerso di fria Frese ofte dio fri Fresenna willet sprecka an da bannena sinde om een aeft dattit britzen se, ende hia willet bireya mit lioeda landriucht, soe aechma hiarem foerd toe fynden; soe schilma dat aeft gaer dela» (107). d. i. Dit is het derde, waarzoo de vrije Fries of de vrije Friesinne wil spreken in de gebannen zeend om een echt dat hij verbroken zij, en zij willen het bewijzen met der lieden landregt, zoo moet men hun toewijzen; zoo zal men den echt bijeenbrengen. *Bolswarder zeendregt*, § 22: „Item dy XXII pont is, iefter en man is der hath en aefta wyf, ende hath dae wrdryowen, ende een frya famna in die stoel set, ende sit deer by, die scel dae ban betha mith fior merkum foer den decken, ende di decken dat nath to ontfaen, ner hem to absolueeryen, het ensye dat hy sie fan hem leta ende zyn aefte zyd weder nym; ende dae frouwa in lika maneren to dwaen als voir schrioun is, ende da ban tho

(105) Ald. S. 313.

(106) Ald. S. 405.

(107) Ald. S. 425.

beten mit fior merckum; ief hia des bannes nath ontfruchten, di decken zyn fulla riucht deer oen to begaen" (108). d. i. Item het XXII punt is, indien er een man is die heeft een echte vrouw en heeft die verdreven en een vrije jongedochter in den stoel gezet, en zit daar bij, die zal den ban boeten met vier marken voor den deken, en de deken dat niet te ontvangen, noch hem te absolveren, tenzij dat hij ze van zich laat en zijn echte vrouw wederneemt; en der vrouw in gelijke manier te doen als voorschreven is, en den ban te boeten met vier marken; indien zij den ban niet vreezen, de deken zijn volle regt daaraan te begaan.

Over echtscheiding in het algemeen wordt gesproken in het *Leeuwarder zeendregt*, § 17: "Ief di decken een aefte schaet om enige redelyka sakka, di den scada to standen, deer da seild aegh" (109). d. i. Indien de deken een echt scheidt om eenige redelijke zaak, die de schade door te staan, die de schuld heeft. Wij zien uit deze plaats, dat de schuldige de nadeelen leed; waarin die evenwel bestonden blijkt daaruit niet. *Extract-Asegaboek*, § 53: "Sa hwer sa twa liava to hape comath, urthiucht thenne ahwedder hiara or, hit ne se thet hiase mith minnon tha mith riuchte sketh, sa sent twintich merka to bote and hundred merka to fretha" (110). d. i. Zoo waar zoo twee echtgenooten te zamen komen, overtuigt dan een hunner den ander, hetzij dat zij ze met minne of met regt scheiden, zoo zijn twintig marken te boete en honderd marken tot vrede. De plaats is niet duidelijk. Wordt hier misschien gehandeld over echtscheiding op grond van eenig misdrijf door den eenen echtgenoot tegen den andere begaan, en moest de schuldige aan den ander eene boete geven? Dan zou deze plaats tot opheldering der vorige kunnen strekken.

Als grond van echtscheiding vinden wij te nauwe bloed-

(108) Ald. S. 485.

(109) Ald. S. 460.

(110) Ald. S. 513.

verwantschap genoemd. In dat geval moest het huwelijk worden ontbonden. *Zeendregt*, § 18, 19: „Hweerso sibbe siden sint ende dan hiara sonden riuwen sint, so schilletse gaen toe hyara decken ende biede him riuchta ban tree schillingen, dat hise scheda wil; ief hise scheda nelle ende hy mara gued habba wil, so schilletse gaen to hiara prester, ende schedet hiara self, elcker lyck oren wrswara, ende di prester seil dine eed stowia; ende neen ban schillet hia da decken iouwa. Hweerso sibbe siden sint, endese togara sittende sint, ende di eedswarase wroget, ende hia di decken scheda schil, so schilletse om da sonda da hermscheed ontfaen, ende da ban beta mit LXIII schillingen.” d. i. Waar zoo verwante echtgenooten zijn en dan over hunne zonden berouw hebben, zoo zullen ze gaan tot hun deken en bieden hem (tot) regten ban drie schellingen, dat hij ze scheiden wil; indien hij ze niet scheiden wil en hij meer goed hebben wil, zoo zullen ze gaan tot hun priester, en scheiden zich zelve, elkander ontzweren, en de priester zal den eed staven; en geen ban zal hun de deken geven. Waar zoo verwante echtgenooten zijn en te gader zittende zijn, en de gezworene ze beschuldigt, en hen de deken scheiden wil, zoo zullen ze om de zonde de hermscheed ontvangen en den ban boeten met LXIII schellingen (111). In de *Jurisprudentia Frisica*, Tit. LXXXIV, § 6, 7, wordt als reden van echtscheiding genoemd onvermogen om de huwelijkspligten te vervullen. „Hweerso aefte syden to gara commeth, ende hia mogen dat aeft naet foldwaen, so seel ma se scheda, is 't seeck, dat hia et byjaeried. Hwant God self seyde: Crescite, multiplicamini et replete terram, dat meent alsofula: I schellet waxa ende foertdtyaen ende foerfolla dat eertryck.” d. i. Waarzoo echte lieden te gader komen en zij mogen den echt niet voldoen, zoo zal men ze scheiden, is 't zaak, dat zij het begeeren. Want God zelf zeide: Crescite, multipli

(111) Ald. S. 409.

camini et replete terram, dat beduidt al zoo veel: Gij zult wassen en voorttellen en vervullen het aardrijk (112). In den volgenden Tit. LXXXV worden de onderscheidene gronden van echtscheiding opgegeven. „Fourwerhanda wys mey ma dat hellighe aeft scheda. Dat aerste: Joff se mogen neen meenscip to gara habba, joff dy ora kalder natura is. Dat oer is: Om dijn mislauwa. Dat tredda is: Om wrhuer. Dat fyaerde: Om tyefte, ende also wel joff hiara enthera wil to conweynt. Om ielkirs neen secken mey ma dat aeft scheda, hor om schuur, ner om dyn quada adema, ner om onstedicheit, jeffta om haesticheed.“ d. i. Vierderhande wijze mag men den heiligen echt scheiden. Het eerste: Indien ze mogen geen gemeenschap te gader hebben, indien de ander van koude natuur is. Het andere is: Om het wangeloof. Het derde is: Om overspel. Het vierde: Om diefstal, en alzo wel indien hunner een wil in het klooster. Om anders geen zaken mag men den echt scheiden, noch om schuur, noch om een kwaden adem, noch om ongestadigheid, noch om haastigheid. *Schuur* schijnt eene soort van ziekte te zijn (113).

Over tweede huwelijk wordt gehandeld in de *Jurisprudentia Frisica*, Tit. LXXXVII. Blijkbaar wordt daar enkel Romeinsch regt medegedeeld over het treurjaar en de na-deelen, welke de vrouw ondervond, wanneer zij binnen den bepaalden tijd tot een tweede huwelijk overging.

(Wordt vervolgd.)

(112) Wordt hierop ook misschien bedoeld in het *Fivelg. erfr.*, § 18; RICHTHOFEN, S. 305.

(113) Zie RICHTHOFEN, in voc. *scuur*.

ALGEMEENE REGTSGELEERDHEID.

Drie vragen betreffende den zelfmoord, door Mr. H. VAN
MANEN, Advocaat te Amsterdam.

In n°. 2 van het XVIIe deel van dit tijdschrift, schreef Jhr. Mr. O. Q. VAN SWINDEREN, Subst.-Griff. bij de Arrond-Rechtbank te Arnhem, een opstel, getiteld: *„ eenige opmerkingen over den zelfmoord en de medepligtigheid daaraan. ”* Dit opstel trok bijzonder mijn aandacht. De nieuwe denkbeelden, die er in werden verkondigd, schenen mij toe onjuist te zijn, en de gronden waarmede zij aanbevolen en verdedigd werden, duister en zwak. Daarom nam ik het besluit, om ook op mijn beurt die stof tot het voorwerp van een speciaal onderzoek te maken en nu ^{ik} dat plan heb ten uitvoer gelegd, neem ik de vrijheid de vruchten dier studie anderen in overweging te geven. Niet omdat ik mij inbeelde, dat ik over die materie een nieuw licht zal doen opgaan, noch omdat ik mij in staat acht met geheel oorspronkelijke theorien op te treden, allerm minst omdat ik in den waan verkeer een terra incognita te hebben bezocht. Ieder weet, dat de zelfmoord met den aankleve van dien, een onderwerp is, waaraan filosofen, juristen, theologen en medici verbazende hoeveelheden inkt en papier hebben besteed, en waarover dus weinig of niets nieuws in 't midden valt te brengen. De reden waarom ik de volgende bladzijden gaarne gedrukt zag is geen andere, dan dat ik mij wenschte te verzetten tegen de leerstellingen in bovengenoemde verhandeling neêrgelegd. Moge 't mij al niet gelukken luce clarius aan te toonen, dat Mr. VAN SWINDEREN een dwaalleer tracht in te voeren, ik hoop althans de ingenomenheid, die sommigen mogelijk reeds voor zijn theorie hebben opgevat, aan 't wankelen te brengen.

Een beknopt résumé van den inhoud van bedoeld opstel, behoort vooraf te gaan. We kunnen dan tevens kennis

maken met het gehalte der argumenten, waarmede Mr. v. S. zijne stellingen genoegzaam verzekerd achtte.

In de eerste plaats dan geeft Mr. v. S. een geschiedkundig overzicht van de onderscheidene meeningen, die in verschillende landen in vroegeren en lateren tijd, omtrent den zelfmoord hebben gegolden. De waarde van dat overzicht voor 't oogenblik in 't midden latende, vermeld ik nu alleen, dat de slotsom van het onderzoek deze is: „Die wetten en schrijvers welke zich plaatsen op het standpunt van het Romeinsche Regt, beschouwen den zelfmoord niet als misdrijven straffen dien dan ook niet. Zij daarentegen, welke onder den invloed stonden van de meening van het Canonieke Regt, zagen in overeenstemming daarmede in den zelfmoord een misdrijf tegen God „ (1). Wat den nieuweren tijd betreft, deze ziet in den zelfmoord geen misdrijf. In sommige Duitsche wetboeken worden alleen strafbepalingen aangetroffen tegen de medepligtigheid, terwijl met uitzondering van Engeland, de voornaamste Europeesche wetgevingen over den zelfmoord volkomen het stilzwijgen bewaren.

Met die leer nu, welke door „ bijna alle schrijvers „ gedeeld wordt, heeft Mr. v. S. geen vrede, de zijne is anders: *zelfmoord is een misdrijf en daarom moet de poging daartoe en de medepligtigheid daaraan strafbaar zijn* (2). Er behoort zeker veel moed toe om, waar de meeste wetenschappelijke mannen en de voornaamste wetgevers eenstemmig hebben geoordeeld, met een meening voor den dag te komen, die om zoo te zeggen fonkelnieuw is. Hiermede bedoel ik natuurlijk niet, dat men onvoorzigtig of ongepast handelt wanneer men den moed zijner overtuiging heeft en afkeerig is van het aannemen op gezag, want als dat zoo ware zou elk wetenschappelijk onderzoek onmogelijk wezen.

(1) Cfr. *Themis*, 2de Verz., D. XVI, n°. 2, bl. 216.

(2) *Themis*, ut supra, blz. 230.

't Staat iedereen vrij van een heerschende meening af te wijken en nieuwe theoriën te verkondigen. Het behoeft echter nauwelijks gezegd te worden, dat zoo men de oude verwerpt omdat zij niet deugt, met flinke argumenten bewezen moet worden, dat de nieuwe juist is en beter. De algemeen erkende zienswijze boezemt ontzag in en moet geëerbiedigd worden, tenzij men met deugdelijke bewijzen stave, dat zij verkeerd is en voor een andere plaats behoort te maken.

Vraagt men mij nu, of dit door Mr. v. S. wel in het oog is gehouden, dan moet ik een ontkennend antwoord geven. Naar mijn bescheiden meening is 't hem niet mogen gelukken 't overtuigend bewijs te leveren, dat de tot dus verre aangenomen leer onhoudbaar en de zijne ver daarboven te verkiezen is. Aan zijn bewijsvoering ontbreekt de noodige helderheid en volledigheid, men oordeele slechts.

Na zijn stelling duidelijk geformuleerd te hebben, zegt de S.: „ Om deze mijne stelling te kunnen bewijzen, moet ik in de eerste plaats op de geschiedenis wijzen om daarna „ enz. (3) Men moet dus aannemen, dat hij een beroep doet op de geschiedenis. Maar hoe is dat mogelijk? Hoe kan hij voor de juistheid zijner meening een steun zoeken in de geschiedenis, die met zijn stelsel veeleer in lijnrechte tegenspraak is. Immers zij leert, gelijk Mr. v. S. zelf beweert, zoo als we straks zagen, dat men alleen dáár den zelfmoord voor een misdrijf hield, waar door den invloed van het Canonieke Regt, de begrippen van zonde en misdrijf deerlijk verward werden, en toch roept hij haar op als de eerste getuige, dat zelfmoord *wel* een misdrijf is. Mogelijk ligt de schuld aan mij, doch zulk een argumentatie gaat mijn bevattin te boven. Trouwens de regelen door den S. aan dat beroep op de historie gewijd, behelzen niets anders dan eenige losse beschouwingen, hoofdzakelijk over het Cano-

(3) *Themis*, u. s., blz. 230.

nieke regt, 't welk hij niet eens — en zeer teregt — als zijn bondgenoot wil erkennen. Zelf moet hij het gevoeld hebben, dat er uit en met de geschiedenis, niets was te bewijzen voor zijn sustenu.

Er is echter nog een andere opvatting mogelijk. Niettegenstaande men uit de straks aangehaalde woorden (4) moet opmaken, dat de S. daar een aanvang maakt met de bewijzen voor zijn stelling en hij zich daartoe ten eerste op de geschiedenis beroept, zoo zijn er toch termen om aan te nemen, dat het geenszins zijn *bedoeling* was om reeds daar ter plaatse tot de bewijsvoering over te gaan en hij uit de geschiedenis derhalve geen argument wil putten. Immers een weinig verder lezen we de woorden: „Tot dusverre de geschiedenis, thans mijne stelling zelve ter sprake gebracht en anderer opvatting behandeld.” (5) Derhalve de beschouwingen over de geschiedenis stonden *niet* met de stelling in verband. Is deze opvatting van des S. woorden de ware, dan vervalt natuurlijk het verwijt van een ongerijmd beroep op de geschiedenis. Doch dan zal ook niemand ontkennen, dat de op blz. 230 geciteerde zinsnede onverstaanbaar is en het geheele betoog door klaarheid niet uitmunt. Een van beiden dus: óf de S. gebruikt de geschiedenis als bewijs voor zijn stelling, maar dan riep hij een getuige op, die veel tegen en ongeveer niets voor hem te zeggen heeft, óf hij deed dat niet, maar dan bediende hij zich van een raadselachtige taal, die minstens zijn bedoeling in 't onzeker laat (6).

In dat gedeelte der verhandeling nu, waarin de stelling zelve ter sprake gebracht wordt, en waar men dus voor de

(4) „Om deze mijne stelling te kunnen bewijzen moet ik in de eerste plaats op de geschiedenis wijzen” enz.

(5) *Themis*, u. s., blz. 232.

(6) Ik hel het meest over tot het gevoelen, dat Mr. v. S. 't eerste deed. Op blz. 233 toch lezen wij: „alweder is de geschiedenis daar om te bewijzen” enz.; hij heeft dus vroeger ook al iets met haar bewezen.

hoofdstelling een aantal klemmende argumenten zou verwachten, zoekt men te vergeefs naar eenig afdoend bewijs. Nadat Mr. v. S. nl. verklaard heeft zich niet te kunnen vereenigen met hen, die den zelfmoord zelfs niet onzedelijk vinden, noch met anderen, die er bloot een onzedelijke handeling in zien, schrijft hij het volgende: „ Naar mijne meening is deze leer verwerpelijk en is zelfmoord wel degelijk een misdrijf. Immers gelijk de Staat tegenover ieder persoon regten en verpligtingen heeft, zoo elk individu tegenover den Staat: gelijk er een regtsband bestaat tusschen de verschillende individuën onderling, zoo ook tusschen deze en den Staat. De Staat moet het leven zijner burgers beschermen; van daar dat moord en manslag, hetzij deze door iemand op zich zelf' of op zijn' medemensch worden gepleegd, noodzakelijk als misdrijf moeten worden beschouwd. „ (7).

Indien ik het wel begrijp, komt die geheele redeneering hierop neer: *omdat* de Staat het leven zijner burgers moet beschermen, *daarom* is zelfmoord een misdrijf. Al wederom, 't is mogelijk dat de schuld aan mij ligt, maar kan ik de kracht van dat bewijs niet vatten. De gevolgtrekking „ *van daar* „ is mij inderdaad onverklaarbaar en eigenlijk niet veel meer dan een *petitio principii*. Immers: „ de Staat moet het leven zijner burgers beschermen „ — volkomen waar, 't is een verpligting, die op den Staat rust. Maar volgt nu *daaruit* (nl. uit die verpligting van den Staat), dat zelfmoord een misdrijf is? Zou men haast niet even goed kunnen zeggen, dat daaruit volgt, dat het ijs koud en 't vuur warm is? Of zal men soms dit beweren: het individu heeft dezelfde pligten te vervullen als de Staat; moet de Staat het leven van 't individu beschermen, dan moet bijgevolg ook het individu zorg dragen voor zijn eigen leven; beschermt de Staat het leven van 't individu niet, dan begaat

(7) *Themis*, u. s., blz. 233.

hij — in overdragtelijken zin — een misdrijf, atqui ergo. Ik kan me echter niet voorstellen, dat de gedachten van Mr. v. S. werkelijk dien zonderlingen loop genomen hebben, daar hij toch wel de laatste zal zijn, om te beweren, dat het individu dezelfde pligten heeft te vervullen als de Staat.

Maar wat mag de S. dan wel hebben bedoeld? Zou hij soms in den zelfmoord een schennis zien van een regtsband, die het individu aan den Staat verbindt en er op dien grond de qualificatie van misdrijf aan geven? Doch dan zou hij zich anders hebben uitgedrukt, hij zou gezegd hebben *welke* regtsband er wordt geschonden, waarin die schennis bestaat enz. En nu hij dat niet heeft gedaan, hebben wij geen regt hem van die onjuiste meening te verdenken.

Ik geloof derhalve, dat de S. niet bewijst, wat hij bewijzen moest. Naar 't mij voorkomt sloeg hij trouwens een geheel verkeerden weg in, om tot het bewijs te komen, dat zelfmoord een misdrijf is, dit zal later blijken. Hier wil ik aileen deze opmerking maken. Stel Mr. v. S. nam op zich het bewijs te leveren, dat diefstal een misdrijf is, zou hij dan dezelfde redeneering volgen? en zeggen: de Staat moet de bezittingen zijner burgers beschermen, *van daar* dat diefstal noodzakelijk als misdrijf moet beschouwd worden. Ik geloof het niet.

Mr. v. S. meent intusschen, dat hij zijn stelling voldoende heeft bewezen en gaat daarom aldus voort: „Is men het er nu eenmaal over eens, dat zelfmoord een misdrijf is, dan is het ook zeer consequent de poging daartoe te straffen”. (8) Ook dit kan ik niet toegeven. Het zou volstrekt niet inconsequent zijn, zoo men, aangenomen dat zelfmoord een misdrijf is, de poging straffeloos liet. 't Gebeurt immers meer, dat zeker feit een misdrijf daarstelt, terwijl de

(8) *Themis*, u. s., blz. 234.

poging om bepaalde redenen toch ongestraft blijft (9). Maar dit nog daargelaten, er zijn verscheidene gewigtige bezwaren — de S. heeft getracht ze voor een deel te weerleggen (10) en ik kom er later op terug — die het wenschelijk doen zijn om althans de poging tot zelfmoord ongestraft te laten, zelfs al ziet men in het volvoerde feit een misdrijf.

Eindelijk wijdt de S. nog een kort woord aan de medepligtigheid aan zelfmoord. Zeer teregt waarschuwt hij er tegen, dat men haar niet verwarre met het dooden van een ander op diens verzoek, wat geheel iets anders is. Hij verlangt de toepassing der algemeene beginselen op de medepligtigheid aan zelfmoord en keurt het af, dat zij als een crimen sui generis strafbaar gesteld worde. Hierna hoop ik de gelegenheid te hebben om aan te toonen, dat ik wat dit punt betreft, tot op zekere hoogte met den S. instem. —

Tot hiertoe heb ik mij uitsluitend bezig gehouden met de verhandeling van Mr. v. S., omdat ik mij had voorgenomen de zwakheid in 't licht te stellen der fundamenteen, waarop die geëerde schrijver zijn nieuwe leer gebouwd heeft. De onpartijdige lezer moge beslissen of ik onregtvaardig oordeel, wanneer ik beweere, dat de stelling des schrijvers „zelfmoord is een misdrijf.“ meer naar een magtspreuk dan naar een behoorlijk gemotiveerde thesis gelijk. Dientengevolge blijft het oude gevoelen zijn waarde behouden, ook zonder dat het op nieuw tegen Mr. v. S. in bescherming wordt genomen, want deze is er wel tegen ten strijde getrokken, maar verslagen heeft hij 't niet. Ik wensch niettemin zeer beknopt de redenen bloot te leggen, waarom ik aan het oude stelsel de voorkeur geef en van meening ben, dat 1°. *zelfmoord geen misdrijf daarstelt*, 2°. *de poging tot zelfmoord in ieder*

(9) Cfr. Mr. A. J. VAN DEINSE: de algemeene beginselen enz., 2de dr., blz. 354.

(10) *Themis*, u. s., blz. 234.

geral straffeloos moet zijn en 3o. de medepligtigheid aan zelfmoord als een crimen sui generis strafbaar behoort te wezen.

Aan de uiteenzetting dier drie punten, wil ik evenwel eenige korte historische beschouwingen laten voorafgaan. Zij kunnen tot aanvulling strekken van het geschiedkundig overzicht door Mr. v. S. ons gegeven. Deze heeft mij ontheven van de moeilijke taak om een volledige schets te leveren, zoodat ik kan volstaan met de vermelding van datgene, wat hij óf onaangeroerd liet, óf slechts zeer vlugtig behandelde.

Dezen zijsprong zullen we doen aan de hand van Mr. M. M. VON BAUMHAUER, die in 1843 te *Utrecht* een zeer merkwaardige monographie in 't licht gaf, getiteld: „*Disquisitio historico-juridica et critica de mortu voluntaria* „. (11) Daar vinden we met betrekking tot ons onderwerp het volgende van :

DE ISRAËLIETEN. In de oudste tijden toen dit volk nog rein van zeden was, hoorde men slechts hoogst zelden van zelfmoord gewagen en in de Mozaïsche wetgeving vindt men dienaangaande dan ook niets bepaald. Eerst later, nadat het verkeer met vreemde volken aan die oorspronkelijke reinheid van zeden veel afbreuk had gedaan, werd hij menigvuldiger, vooral ten tijde van de verwoesting van Jeruzalem. FLAVIUS JOZEPHUS verhaalt, dat er in zijn tijd een wet bestond, krachtens welke de lijken der zelfmoordenaars tot hun straf eerst na zonsondergang begraven mogten worden. Tegenwoordig is er nog een godsdienstig voorschrift bij de Israëlieten in zwang, luidende, dat de bloedverwanten van een zelfmoordenaar, gedurende zeven dagen zich niet zullen scheren, baden, verkleeden, noch den doode betreuren (12).

(11) Tot mijn verwondering vond ik dit werk niet vermeld bij Mr. VAN DEINSE, anders zoo mild in het aanwijzen van bronnen.

(12) Cfr. Mr. VON BAUMHAUER, blz. 9—14 en de dissertatie van J. O. WIJNMAEN: *de autocheiria*, Leiden 1830, § 2.

DE GRIEKEN. Ofschoon de zelfmoord bij enkele stammen geduld ja zelfs geëerd werd en door meer dan één wijsgeer aanbevolen en geroemd, toch stond hij bij de meeste Grieken in minachting. Te Athene b. v. was hij slechts geoorloofd, mits men vooraf had bewezen, dat men doodziek was of oud en op. Wie zich zonder consent van de overheid van kant maakte werd eerloos verklaard en van zijn regterhand beroofd. Later werd deze straf niet voltrokken aan hen, die zich in waanzin het leven hadden benomen. Over 't algemeen werden de zelfmoordenaars veracht en hunne lijken op de een of andere wijze aan de schande ten prooi gegeven (13).

DE ROMEINEN. Hoewel de Romeinen in den zelfmoord qua talis nooit iets onzedelijks of misdadigs hebben gevonden, zoo kan men toch moeilijk in algemeenen zin beweren, dat zij den zelfmoordenaar nooit hebben gestraft (14). Wel is waar is het nimmer hun bedoeling geweest om door de na te noemen straffen het feit van den zelfmoord te brandmerken en kan men dus met eenigen grond zeggen, dat deze straffeloos werd geduld, maar het is toch zeker, dat in sommige gevallen en om bijzondere redenen, de zelfmoordenaar aan lijf of goed straf beliep.

Dit kwam het eerst voor onder de Koningen, toen bij het bouwen der cloacae te Rome, zeer velen uit weerzin tegen dien slaafschen arbeid, zich *door ophanging* van het leven beroofden. De lichamen dier ongelukkigen werden gekruisigd en wel 10, omdat zij geweigerd hadden hunne diensten aan den vorst te leenen en 2, omdat men zich wel met wapenen of vergift mogt doodden, maar niet door ophanging; de zelfmoord werd niet gestraft maar de *modus quo*. Zich op te hangen verried laf- en traagheid. Later geraakte deze straf in onbruik. Onder de Keizers werd de

(13) Cfr. Mr. v. B., blz. 14—23 en W. § 5.

(14) Mr. v. S., *Themis*, u. s., blz. 212.

zelfmoord te baat genomen als een laatste redmiddel door hen, die van zware misdrijven beschuldigd, gevaar liepen met een onteerenden dood en verbeurdverklaring hunner goederen gestraft te worden. Zelfs zij, die slechts vreesden van dergelijke misdaden beschuldigd te zullen worden, sloegen de hand aan hun leven, omdat zij daardoor zich zelve aan een smadelijke straf onttrokken, en hunne bezittingen voor hunne nakomelingen redden. Voor zulk een handelwijs hadden de Romeinen respect en daarom werd zij niet gestraft. Toen echter door den willekeur, de hebzucht en de wreedheid der Keizers het aantal vervolgingen en beschuldigingen en daarmee in evenredigheid ook het aantal zelfmoorden toenam, moest men er iets op vinden. De driestheid waarmede men zoodoende alle straffen trotseerde en vrijdelde, konden de Keizers niet langer verdragen, terwijl de fiscus er ook te veel schade bij leed. Men vermoedt, dat het HADRIANUS was, die daarom bepaalde, dat de goederen zouden verbeurd verklaard worden en de schenkingen vernietigd van die zelfmoordenaars, welke beschuldigd of verdacht waren van zware misdaden, waarop o. a. verbeurdverklaring van goederen als straf was gesteld. Den erfgenamen stond het vrij de onschuld te bewijzen, want men nam de praesumptie aan, dat het bewijs van schuld aan het te laste gelegde misdrijf, in den zelfmoord was gelegen. Hij werd derhalve voor zijn misdaad en niet voor den zelfmoord gestraft. Om dezelfde reden werden *die* zelfmoordenaars ook eerloos verklaard en mogt er niet over hen gerouwd worden. Sommige Deutsche schrijvers hebben getracht uit deze bijzondere gevallen de stelling te bewijzen, dat de zelfmoord te Rome verafschuwd en onvoorwaardelijk gestraft werd, doch deze verkeerde opvatting wordt door Mr. v. B. en anderen geheel ontzenuwd.

Voor de soldaten gold hetzelfde als voor de burgers, alleen met dit verschil, dat bij de eersten de poging tot

zelfmoord strafbaar was, indien zij daartoe overgingen om zich van de krijgsdienst te bevrijden, men hield hen dan voor deserteurs. Deden zij het in waanzin of om eenige andere reden, dan werd de poging niet gestraft. Overigens vindt men van strafbare poging nergens gewag gemaakt. (15)

HET CANONIEKE REGT. Dat de beginselen der christelijke godsdienst tot een andere opvatting van den zelfmoord moesten leiden dan bij de Romeinen geldende was, ligt voor de hand. Alle kerkvaders noemden hem een zware, verfoeijelijke zonde. Sommigen lieten evenwel eenige uitzonderingen toe, b. v. zoo een vrouw niet anders dan door zelfmoord haar onteering kon ontgaan. (16) Weldra werden er dan ook in de groote kerkvergaderingen strafbepalingen tegen de zelfmoordenaars ontworpen, natuurlijk geheel van kerkelijken aard. Zoo bepaalde de Synode van *Braga* in 't jaar 563 het volgende: „Placuit ut, hi qui sibi ipsis aut per ferrum aut per venenum aut per praecipitium aut suspendium aut quolibet modo violentam inferunt mortem, nulla pro illis in oblatione commemoratio fiat, neque cum psalmis ad sepulturam eorum cadavera deducantur.“ Zulk een verachtelijke ter aarde bestelling werd later genoemd de ezels- of hondenbegravenis; zij geschiedde in ongewijde aarde, buiten het kerkhof, omdat, zeide het Canonieke regt, „quibus non communicamus vivos, iis nec communicamus mortuis“. 't Was derhalve een soort van excommunicatie.

(15) Cfr. Mr. v. B., bl. 23—64, *W.*, § 4 en WÄCHTER, in 't Neues Archiv des Criminalr., Bd. X: *Revision der Lehre von dem Selbstmorde* enz.

(16) WÄCHTER, l. c. bl. 625. „AUGUSTINUS verwirft unbedingt jeden Selbstmord und erklärt selbst den zur Rettung der weiblichen Ehre begangenen für unchristlich und unmoralisch, wobei freilich die Hauptgründe, welche er aus der h. Schrift dafür anführt, zum Theil nicht sehr zutreffend sein dürften. Er meint namentlich: Wer sich selbst tötete, tötete doch immerhin einen Menschen. Menschentötung sey aber ja ein Verbrechen und eine Sünde. Auch heisze es in der h. Schrift: Du sollst nicht tödten, und hier sey nicht beigesetzt *»deinen Nächsten«*, und somit sey also dadurch auch die *selbst-tötung* verboten.“

Deze straf van den geestelijken regter werd in Roomsche landen, zooals Italië en Spanje, trouw toegepast. Burgerlijke straffen werden alleen voltrokken aan zelfmoordenaars, die *conscientia proprii sceleris* hadden gehandeld, in Italië hing men hunne lijken op en in Spanje werden ze verbrand. Daarmede bedoelde men alweder niet den zelfmoord te bestraffen, maar de misdaad, die vroeger was bedreven. Hoewel de Italiaansche juristen de Romeinsche onderscheiding, omtrent de verbeurdverklaring van goederen in cas van zelfmoord, hadden overgenomen, schijnt die straf toch maar zeer zelden aangewend te zijn. In Spanje daarentegen had men er veel meer meê op. Daar werd ook de poging tot zelfmoord gestraft, overeenkomstig het goedvinden des regters, terwijl men het in Italië daarover oneens was, waarvan het gevolg schijnt geweest te zijn, dat zij *in praxi* straffeloos bleef. (17)

Vervolgens gaat Mr. von BAUMHAUER na, wat er in Frankrijk, Engeland en Duitschland vroeger en later omtrent den zelfmoord heeft gegolden. Daar de resultaten zijner navorschingen ongeveer dezelfde zijn als die waartoe Mr. van SWINDEREN kwam, acht ik het onnoodig ze verder mede te deelen. In al die landen vigeerden ten aanzien van den zelfmoord het Romeinsche en het Canonieke regt en naar mate men het eerste meer of minder zuiver opvatte had men overal de geheele of gedeeltelijke verbeurdverklaring van goederen als straf op den zelfmoord gesteld, bovendien meestal gevolgd door allerlei schandelijke en barbaarsche vertooningen met het lijk. Wat aangaat de denkbeelden van de wetgevers en schrijvers van den nieuweren tijd, ook daaromtrent kan ik verwijzen naar het opstel van Mr. van SWINDEREN, waar men ze vrij uitvoerig uiteengezet zal vinden. Minder naauwkeurig is die schrijver in zijn afdeeling: *Nederland*. 't Spreekt wel van zelf, dat waar een geschiedkundig

{17} Cfr. Mr. v. B., bl. 64—82 en WIJNMALEN, § 5.
Themis, D. XVI, 4de St. [1869].

onderzoek beloofd wordt naar 't geen alzo in vroegere en latere eeuwen omtrent den zelfmoord werd gedacht en bij de wet geregeld, de Hollandsche lezer niet het minst belang stelt in de geschiedenis van zijn vaderland ten dien aanzien. Nogthans laat Mr. v. S. die nieuwsgierigheid geheel onbevredigd, weshalve ik mij veroorloof dat verzuim eenigermate te herstellen, duce Mr. von BAUMHAUER.

In de oudste tijden voor de invoering der christelijke godsdienst schijnt de zelfmoord zeer zelden te zijn voorgekomen en waarschijnlijk was de verbeurdverklaring van goederen uit het Romeinsche regt, de eerste straf, die onder 't bestuur der Fransche Koningen, hier te lande op den zelfmoord werd toegepast. Over 't algemeen maakte men even als in het Romeinsche regt een onderscheid tusschen hen, die uit angst over eenig bedreven misdrijf en hen, die uit waanzin enz. zich van 't leven beroofden. De laatsten trof die straf niet, de eersten wel, omdat zij *willens ende wetens*, met *opsetten wille ende boosheijt*, of *uit desperatie* hadden gehandeld. Zoo leest men in de Costumen van Antwerpen: „item, soo wanneer bij merckelycke redenen wort bevonden, dat eenich persoon hem selven, *wetens ende willens*, verdroncken, verhanghen, verdaen oft ter doot ghebrocht heeft; als dan zijn de goeden van den selven verbeurt ende gheconfisqueert 's Heeren profyte.” (18) Evenzoo luidt het in de stad-regten van Roermond: „als bevonden wordt, dat jemand hem selven *wetens ende willens, uyt vreesse van straff van eenigh misdaet*, verdroncken, verhanghen, oft ter doot gebroght heeft. als dan zijn die goederen van den selven verbeurt, tot profyte des Heeren.” (19) In Holland vooral gold het beginsel: „ymandt die *uyt phrenesie ofte andersints door mistroostigheyt* zijn selven om 't leven brengt, *verbeurt niet.*” (20) Ook de schrijvers erkenden deze onderscheiding

(18) Bij Mr. v. B., bl. 126.

(19) Mr. v. B., bl. 127.

(20) Uit VAN ALPHEN'S *Holl. Papegaaij*, bij M. v. B., bl. 129.

en DAMHOUDER doelde er op, toen hij schreef: „Verum hanc consuetudinem velim pius Judex sanius ac restrictius intel- ligat, non de quibusvis sui homicidis: sed tantum de priori- bus, qui *ex desperatione et ex malo proposito* sibi mortem consciscunt.” (21) Somtjids was het veroorloofd de verbeurd- verklaring af te koopen tegen een zekere penning.

Door allerlei privilegiën van afzonderlijke gewesten en ste- den werd die straf langzamerhand verzacht. In Holland en Friesland b. v. bleef de helft der nalatenschap des zelfmoor- denaars als legitieme voor zijne kinderen bewaard. In Braband werd slechts de helft der goederen verbeurd verklaard zoo de zelfmoordenaar alleen een weduwe achterliet; had hij kinde- ren dan slechts een vierde gedeelte. Daar die straf bij uitstek onregtvaardig en gehaat was, hebben de Staten van Holland en Zeeland haar omstreeks de helft der 18e eeuw voor goed afgeschaft en waar zij elders nog bleef bestaan, werd zij zoo schaarsch mogelijk toegepast. De erfgenamen hadden steeds het regt om te bewijzen, dat de overledene zich niet *willens ende wetens* had gedood en derhalve geen straf verdiende.

Wanneer we nu verder nagaan welke dusgenaamde straf- fen men vroeger hier te lande voltrok aan de lijken der zelfmoordenaars, dan ontdekken we tot ons leedwezen, dat onze goede en vrome voorvaders geenszins bij andere volken ten achtere waren in het bedrijven van de bespottelijkste en meest barbaarsche wreedheden. Eenige voorschriften uit verschillende keuren en handvesten, mogen daarvan ten bewijze strekken.

Dat men reeds in overoude tijden in ons vaderland ge- woon was, de lijken der zelfmoordenaars een plechtige, ker- kelijke begrafenis te ontzeggen en ze op allerlei manieren te onteeren, blijkt uit een sententie van den Hoogen Raad in Holland, Zeeland en West-Friesland, van 't jaar 1508,

(21) Aangehaald door Mr. v. B., bl. 129.

waarin vermeld wordt, dat het sedert onheugelijke tijden, *dat geen memorie van menschen ter contrarie was*, gewoonte was, dat de zelfmoordenaar *omtrent die galge* werd *gehangen op een mikke of halve galge*; zoo mede uit een verordening van den Briel, luidende: *„bevindt het Seependom, dat yemand hem selven willens ende wetende, in wanhopen ende niet bij snoeder aventuren, hem selven offivich gemaect heeft, de Rechter, na ouden Costumen, Haircomen ende Rechten, is sculdich dat lichaem te doen slepen ter steden ende aldair sal hij dat lichaem mitten voeten opwairt doen hangen, tot een teijken, dat hij hem selven gedoet heeft.”* (22) DAMHOUDER verhaalt, dat het lijk des zelfmoordenaars op een hord van de plaats des misdrijfs naar het schavot werd gesleept en daar met de voeten aan een paal opgehangen. Had hij zich in zijn woning gedood, dan was het op sommige plaatsen, zoo als te Amsterdam, de gewoonte, om het lijk met touwen door een gat onder de deur of in den muur uit het huis te slepen. Zoo vonnisde een Baljuw te 's Gravenhage in 1436 over een ongelukkige, die zich met een potscherf den keel had afgesneden: *„dat hij him ter duyren wt soude doen slepen ter galgen toe, ende dairan doen hangen bij den halse, overslaende een gat in de muyr te maecken, dair men sculdich wair wt te slepen, mit twee honden daer men tusschen hangen soude, en dan mitten voeten opwairts te hangen, dat na den rechten en gewoente van den lande alsoe behoeren soude.”* (23) De Regter maakte hier dus een uitzondering op den regel. Ruim een eeuw later zeide men nog te Utrecht van den zelfmoordenaar: *„dat hij niet weerdich en is gebracht te worden door den deur ende inganck van des huys, daar hij inne gegaan is, dan dat men maeken sal een gat in den want des huys voorsz. ende slepen hem daer door als een hont, ende voorts geleyt te worden op een*

(22) Cfr. Mr. v. B., bl. 138.

(23) Cfr. Mr. v. B., b' 138.

horde, ende dair mede hem slepen onder 't gerecht, ende bedecken hem aldair onder die aarde *als een kont.*» (24)

Ook plagt men in oude tijden den zelfmoordenaar een hand af te houwen en zijn lijk te radbraken of te verbranden, zoo als b. v. te Groningen, waar het heette: «een Mensche die sich selvest willemoedest dodet, dat doode ligchaem sal men *bernen tot Pulver,*» en te Utrecht, waar eens bevolen werd: «dat men dat doode lichaem slepen sal op een horde opte Noede, ende *werpent op 't vuyr, ende verbernent tot Asse.*» (25) Met niet minder woede trok men in Amsterdam te velde tegen de zelfmoordenaars, getuige een vonnis tegen zekeren S. A. in 1786, luidende: «dat hetzelfde doode ligchaam zal worden gelegd op een horde, en gesleept tot aan den Damrak, omme van daar te worden gebragt naar de Voolewijk, en aldaar gesmeeten te worden *in de Put onder de galge.*» (26) Daarentegen waren er ook weder andere streken, waar men zonder die bijkomende wreedheden het lijk, op een slede naar 't schavot gesleept, eenvoudig ophing, of begroef onder den galg. Dit gebeurde vaak bij wijze van gratie.

Men verlieze ondertusschen niet uit het oog, dat onze voorouders zich van die wreede straffen alleen bedienden, wanneer de zelfmoordenaar zich *willens ende wetens* of *met boos opzet* had gedood, terwijl zelfs dan nog de straf dikwijls door den regter werd gemitigeerd en soms wel door de familie afgekocht. Doch tevens droeg men zorg, dat de regter geen misbruik maakte van zijn magt en dat de familie van den overledene hem niet heimelijk begroef. Zoo leest men in het privilegie door MARIA VAN BOURGONDIE in 1476 aan eenige gewesten verleend: «item gheene Beraders, noch andere Officiers in onsen voorsz. Landen, hoedanigh sij zijn,

(24) Cfr. Mr. v. B. bl. 140.

(25) Cfr. Mr. v. B., bl. 140.

(26) Cfr. Mr. v. B., bl. 141.

en *sullen moghen yemandt molesteren van lijf ofte van goederen*, daer men yemandt doot vindt, onder dexel van dien, dat de doode hem selven verdaen, ende gedoot soude hebben, ten ware, dat men eerst wettelijk bevonden, dat die persoon hem selven *met opgesetten wille ende met boosheijdt* verdaen hadde, ende *men sal een eygelyck uyt het water mogen trekken*, die men daer inne vindt, hij sij levend of doot, (N B.!) sonder verbeuren, maer indien hij doot bevonden wort, *soo sal men hem weder metten voeten in 't water leggen.*» (27)

Evenzeer als de straf van verbeurdverklaring van goederen echter van lieverlede in 't begin der vorige eeuw, feitelijk afgeschafft raakte, evenzoo kwamen deze onteerende straffen in latere tijden maar zelden meer voor. In dubiis nam men maar aan, dat de zelfmoordenaar krankzinnig was, en de zoodanigen werden op de gewone wijze begraven. Volgens Mr. v. B. werden die straffen toegepast tot op het einde der vorige eeuw, en komt er in 1794 te Amsterdam het laatste voorbeeld van voor. Het beginsel van het nieuwe strafregt, dat elke strafvervolging ophoudt door den dood, maakte voor goed een einde aan die treurige barbaarschheden. — (28)

Ten slotte moet ik nog even stilstaan bij een paar andere volken, die Mr. v. S. onvermeld liet. In oude tijden werd bij de Noordsche volken de zelfmoord niet alleen voor geoorloofd maar ook voor een daad van groote dapperheid gehouden; eerst na de invoering der christelijke godsdienst veranderden zij van denkwijze, en straffen zij hem ongeveer op dezelfde wijze als in ons vaderland en elders. In Denemarken gold zelfs een tijd lang de meening, dat de zelfmoord een grooter misdaad was dan de moord op een ander gepleegd, zoodat velen die een einde aan hun leven wilden maken, eenvoudig iemand vermoordden, ten einde daarna ter dood veroordeeld te worden. Den zelfmoordenaar toch bleef geen

(27) Cfr. Mr. v. B., bl. 147.

(28) Zie alles breedvoerig bij Mr. v. B. en WIJNMALEN, § 7.

gelegenheid over om berouw te toonen en boete te doen, wie daarentegen een ander vermoordde had er op 't schavot den tijd nog toe. Hierdoor nam het aantal moorden in geen geringe mate toe en daarom bedacht men een doodstraf, die met de vreeselijkste pijnigingen gepaard ging. Later veroordeelde men die egoïstische moordenaars tot levenslange gevangenisstraf en een jaarlijksche kastijding, wat beter schijnt geholpen te hebben.

In Rusland was de afkeer van den zelfmoord groot. De poging werd er oudtijds met den dood gestraft. Tegenwoordig staat er de zelfmoord gelijk met een politie-overtreding en hebben de ambtenaren te beslissen of het lijk al dan niet eervol zal begraven worden. Die zich aan poging schuldig maakt, wordt aan de zorg der kerk toevertrouwd. Ook de Turken houden den zelfmoord voor ongeoorloofd; MAHOMED rekende hem tot de zware zonden.

De heidensche volken in Azië, huldigen allen nagenoeg dezelfde beginselen omtrent den zelfmoord. Bij de woeste en bijgeloovige Indiërs staat hij vooral in aanzien en wordt er een ruim gebruik van gemaakt, vooral met godsdienstige bedoelingen. In 't bijzonder was hij bij de vrouwen in zwang, die er zich een feest van maakten, om zich met het lijk van haren echtgenoot te mogen verbranden, met wien zij dan in een ander leven een eeuwige gelukzaligheid hoopten te spaaken. Aan de onvermoeide pogingen der Engelschen zou het te danken zijn, dat deze manie der vrouwen om zich te verbranden, in den jongsten tijd een weinig bedaard is.

Diezelfde minachting van den dood treft men aan bij de Chinezen en Japanezen; andermaal hoofdzakelijk onder de vrouwen. Er was een zekere stad in China, waar de zelfmoord zoo ontzettend was toegenomen, dat de wetgever zich gedrongen gevoelde de vrouwen er tegen te waarschuwen en haar aan te raden, dat zij zich toch niet meer, zooals gewoonte scheen te zijn, bij tien en twintig te gelijk, aaneengebonden in 't water zouden storten. Van bepaalde straffen

zijn evenwel geene sporen te vinden. De Japanezen zijn zeer rijk in het uitvinden van middelen om zich het leven te bene- men. Zich den buik opensnijden, is zoo als men weet een der meest nationalen. Hun godsdienst leert zelfs, dat de zelf- moord een loffelijke daad is, die met eeuwig geluk beloond wordt. Velen slaan ook de hand aan hun leven, omdat zij de gelofte hebben gedaan niet langer te zullen leven dan hun vorst, of als zij slaven zijn, om hunne meesters genoeg te doen, of omdat zij hun eer en roem niet wenschen te overleven enz. De ter dood veroordeelden nemen ook dikwijls hun toevlugt tot zelfmoord, om de openbare schande te ontgaan en den aanzienlijken onder hen wordt zelfs met dat doel een dolk gegeven. Misdadigers beschouwen den zelfmoord als een zoen- offer, waardoor zij met de maatschappij weder verzoend wor- den en hunne kinderen voor schande vrijwaren. De meeste zelfmoorden worden bovendien met veel praal en vertooning in tegenwoordigheid van vrienden en bekenden volbragt (29).

Hiermede neem ik vooreerst afscheid van de geschiedenis van den zelfmoord, want 't begint tijd te worden, dat ik den draad weder opvat en overga tot de ontwikkeling van het eerstgenoemde punt :

ZELFMOORD IS GEEN MISDRIJF.

Om te onderzoeken of zelfmoord een misdrijf is, dient men in de eerste plaats de vraag te beantwoorden: wat verstaat men onder het woord *misdrijf*? Mr. v. S. schijnt dat overbodig geacht te hebben en kon daarom naar mijn wijze van zien ook nooit tot een juiste oplossing van zijn vraagstuk geraken. Wanneer men toch wil weten of zekere handeling in de termen valt van het begrip van misdrijf, moet er voor alles een duidelijke voorstelling van dat be- grip gegeven worden, want anders komt men nooit verder. Mogelijk verstaat Mr. v. S. onder 't woord "*misdrijf*" geheel

(29) Cfr. Mr. v. B., bl. 155—182.

iets anders dan ik; mogelijk vormt hij zich daarvan zulk een begrip, dat de zelfmoord er volkomen in past. Van veel belang ware het dus geweest, indien hij ons zijne denkbeelden dienaangaande niet had onthouden, te meer daar de mannen der wetenschap dikwijls veel in gevoelen verschillen op dat punt.

Op de vraag: wat is een misdrijf? is een tweeledig antwoord mogelijk. Wie ze beschouwt met het oog op de positieve wetgeving, het jus constitutum, komt natuurlijk tot een ander resultaat, dan hij die haar van een zuiver wetenschappelijk of wijsgeerig standpunt wil oplossen. In het eerste geval is het antwoord niet moeilijk te vinden, ofschoon er bij de voornaamste schrijvers vaak zeer uiteenlopende bepalingen worden aangetroffen (30). Ik geloof intusschen dat de omschrijving door Mr. A. J. VAN DEINSE gegeven, alleszins juist en volledig mag heeten. Ze is bijna gelijk aan die, welke art. 1 van het Ontwerp van het nieuw Nederl. Strafwetb. (1847) behelst en luidt aldus: *„het misdrijf bestaat in het toerekenbaar en onwettig doen of nalaten van eene daad, welke de wet of wettelijke verordening, onder bedreiging van straf verbiedt of gebiedt.„* (31). Deze definitie geldt echter, gelijk ik zoo even opmerkte, alleen maar voor het geval, dat men het woord *„misdrijf„* opvat in beperkten zin, in verband met het geschreven regt.

In het andere geval is het onderzoek zoo eenvoudig niet. Welke handelingen naar algemeene regtsbeginselen en uit een wijsgeerig oogpunt als misdrijven zijn te beschouwen, ziedaar een vraag die van de vroegste tijden af, door de kundigste criminalisten is behandeld en de stof opleverde voor veel strijd en verschil van gevoelen. Zij hangt naauw zamen met de leer der strafregts-theoriën en eigenlijk lost

(30) Cfr. Mr. VAN DEINSE, blz. 96.

(31) Cfr. Mr. VAN DEINSE, II. S.

zij zich op in een andere vraag, nl. deze: welke daden moeten in een welgeordenden Staat voor misdrijf gehouden en gestraft worden?

Hier sta ik echter voor een vraagstuk, dat ik — waarom zou ik 't niet bekennen? — thans niet in het breede en volledig kan gaan onderzoeken. Daartoe zou ik een schets moeten leveren, van de talrijke gevoelens, die zoolang het strafregt een voorwerp van studie was, dienaangaande door beroemde en niet beroemde mannen verkondigd zijn. En wien is het onbekend, dat hier het quot capita tot census van toepassing is? Dat labyrinth van meeningen binnen te dringen, de talloze kronkel- en zijpaden te doorkruisen en daarbij niet te verdwalen, of zoo men het spoor bijster raakt met het hakmes in de hand zich een flinken en regten uitweg te banen, dat is een zeer gewigtige en moeilijke onderneming. Bovendien acht ik het geen noodzakelijk vereischte om het doel, dat ik met dit schrijven op 't oog heb te bereiken, die quaestie hier ter plaatse in haar vollen omvang te bespreken. Ik meen te kunnen volstaan met in enkele grove trekken te vermelden, welke oplossing mij voor alsnog de beste schijnt te zijn.

Wanneer men voor een oogenblik eens al de verschillende stelsels omtrent den regtsgrond, het doel der straffen enz. wegdenkt, en eenvoudig aan het gezond verstand de vraag voorlegt: waarom straft de Staat? dan krijgt men ten antwoord: omdat het noodig is. Zonder strafbedreiging en strafoefening kan geen Staat bestaan, er is niemand, die dit zal betwisten. Het woord: „bestaan“ wordt hier gebezigd in den meestuitgebreiden zin, 't be- teekent niet alleen te zijn, maar te zijn wat hij behoort te wezen, m. a. w. beantwoorden aan zijn roeping. Alle daden nu, welke het bestaan van den Staat in meerdere of mindere mate in gevaar brengen, hem de vervulling van zijn taak beletten, verdienen den naam van misdrijf en behooren gestraft te worden. Hiermede is tevens aangewezen

welke inbreuken op de zedelijkheid den naam van misdrijven verdienen. Ofschoon de Staat hoofdzakelijk moet zorgen voor het stoffelijk welzijn der burgers, toch is hij ook verplicht, naar gelang van tijden en omstandigheden, die algemeen erkende beginselen van zedelijkheid te handhaven, wier eerbiediging voor zijn bestaan noodzakelijk is. Verder mag zich de wetgever op het gebied der moraal niet begeven; verkiezen de burgers onzedelijk te leven, dat is hun zaak, eerst dan mag een onzedelijke handeling in den rei der misdrijven gerangschikt worden, als het door 't belang der maatschappij gebiedend wordt gevorderd. Dat het overigens een dure pligt is van den Staat, om door allerlei gepaste middelen de zedelijkheid te bevorderen, spreekt wel van zelf.

Men bespeurt, dat ik de beantwoording der vraag: welke handelingen zijn in een welgeordenden Staat als misdrijven te beschouwen? niet afhankelijk stel van het onderzoek, of er ook zekere regtsverkortingen daar plaats grijpen, of er een sociale pligt door wordt geschonden enz. Het zwaartepunt ligt voor mij in het Staatsbelang. Dit moet, dunkt mij, beslissen of een zekere handeling een misdrijf is en als zoodanig strafbaar. Want 't zij dat iemands regten verkort worden, 't zij dat men bevreesd is voor den schadelijken invloed van andere onzedelijke daden, de reden waarom er gestraft wordt is toch altijd in het Staatsbelang gelegen. Welke fraaije en ingewikkelde theoriën men ook huldigen moge, de slotsom zal immer wezen: maar wat eischt het belang der maatschappij? Ik zie dan ook zeer weinig praktisch nut in al die diepzinnige stelsels. Immers wat zal de wetgever doen, wanneer hij op een gegeven oogenblik heeft te beslissen of zeker feit voortaan al dan niet een misdrijf genaamd en gestraft zal worden? Zal hij zich nu in de regtsphilosophie gaan verdiepen en angstvallig navorschen of die qualificatie wel in 't een of ander systeem past, of zal hij niet veeleer een blik om zich heen slaan in de maatschappij en zich afvragen: is het noodig of niet?

Na deze korte uitwijding keer ik tot mijn onderwerp terug. Het begrip van misdrijf omschreven zijnde, kunnen wij tot een antwoord geraken op de vraag of zelfmoord een misdrijf is. Wat nu betreft het jus constitutum is er wel geen twijfel mogelijk. Daar er ten onzent geen enkele wetsbepaling is, die den zelfmoord straft, valt die daad ook niet onder het begrip van misdrijf, zoo als ik het boven in de eerste plaats omschreef.

Hetzelfde geldt in het andere geval, wanneer men het woord «misdrijf» in onbeprekten zin gebruikt en met voorbijgang van het positieve regt, de vraag stelt of jure constituendo de zelfmoord onder de misdrijven geclassificeerd behoort te worden. Evenmin als straks begeef ik me nu in een onderzoek of de zelfmoordenaar ook de een of andere regtsbetrekking schendt — wat ik, dit zij ter loops aangemerkt, bepaald ontken — of hij zich aan een onregtmatic pligtverzuim schuldig maakt enz.; ik wensch alleen gevraagd te hebben: wordt in onzen tijd en in ons land door het Staatsbelang gevorderd, dat men den zelfmoord met een misdrijf vergelijkte, en zoo dit mogelijk ware, tevens bestraffe? Ik kan het niet gelooven. Van welke zijde men den zelfmoord ook beschouwe, ik zie niet in, dat er termen zijn om hem jure constituendo onder de misdrijven te brengen. Of welk nadeel berokkent de zelfmoordenaar de maatschappij? Aan welk gevaar stelt zijn wanhoopige daad haar bloot? Aan 't gevaar van ontvolking? Niemand, die dat in ernst gelooft. Sticht hij wanorde of verstoort hij de rust? Integendeel, hij laat een doodsche stilte na.

Maar, zal men zeggen, hij handelt toch in de hoogste mate onzedelijk, kwetst het zedelijkheidsgevoel zijner medeburgers, hij werkt de ligtzinnigheid in de hand, kweekt de zedeloosheid aan, enz. enz., en mag de Staat dat nu maar zoo gedooogen? Ik zal de laatste zijn om het betrekkelijk gewigt dier opmerking te ontkennen, doch tevens neem ik de vrijheid te verwijzen naar 't geen ik vroeger heb gezegd

betreffende de zedelijke misdrijven, als ik mij zoo eens mag uitdrukken. Eerst wanneer het vaststond, dat de zelfmoord zóó menigvuldig voorkwam, dat hij tot een onrustbarend teeken werd van algemeen diep zedenverval, eerst dan zou de tijd daar zijn om hem met den naam van misdrijf te bestempelen, daar hij in dat geval werkelijk een deel zou uitmaken van die onzedelijke daden, welke de maatschappij met den ondergang dreigen.

Zoover zijn we echter nog niet en 't is zeer de vraag of het ooit zoo ver zal komen. Wanneer de statisticus het aantal zelfmoorden over een jaar eens vergeleek met het aantal sterfgevallen over gelijk tijdperk, hoe zou dan wel de verhouding zijn? Ik vertrouw dat de uitkomst zou leeren, dat de dood door zelfmoord steeds een zeldzame uitzondering is en geenszins zoo algemeen, dat men er een bewijs in kan vinden voor de zoogenaamde diepe verdorvenheid dezer tijden. Als dat nu waar is, dan kan men niet beweren, dat de zelfmoord jure constituendo een misdrijf zou zijn. Het is en blijft wel is waar een hoogst onzedelijke daad, maar hoewel alle misdrijven onzedelijke daden zijn, daarom zijn nog niet alle onzedelijke daden met misdrijven gelijk te stellen.

Hiermede meen ik thans voldoende te hebben aangetoond, dat de vraag: is zelfmoord een misdrijf? in ontkeunenden zin schijnt te moeten worden opgelost. Ja indien ik niet vreesde, van ongepaste ironie beschuldigd te zullen worden, zou ik zelfs nog verder willen gaan en beweren, dat de zelfmoordenaar den Staat eer voor- dan nadeel toebrengt. Hij verlost de maatschappij van een individu, die door zijne daden toont, dat hij een onnut lid is van het groote huisgezin, van wien men toch niets goeds te verwachten heeft en die derhalve best kan gemist worden. Wie in staat is om zich met kalm en bedaard overleg van het leven te berooven — hoe zelden komt dat echter niet voor — zoo iemand zou in zijn naaste omgeving waarschijnlijk meer kwaad dan goed stichten.

Maar er is nog meer. Laat het begrip van misdrijf zich wel toepassen op een handeling, *die onmogelijk kan gestraft worden*? Kan men wel spreken van een misdrijf, wanneer de dader juist door het plegen van dat feit, elke strafvervolgning bepaald onmogelijk maakt? Inderdaad het is moeilijk te rijmen met ons verstand en rechtsbewustzijn, als men aanneemt dat er een misdrijf kan gepleegd worden, waarvoor niemand ter wereld aansprakelijk is. Men late nu al de voorafgaande beschouwingen eens achterwege en verklare mij het raadsel, dat er misdrijven bestaan, die *omdat* ze bedreven zijn, niet gestraft kunnen worden.

Ik hoop, dat ik me duidelijk genoeg uitdruk. Er is hier geen sprake van misdrijven, die ongestraft blijven, of omdat de dader onbekend is, of omdat deze zich op eenigerlei wijze aan de straf wist te onttrekken, of omdat de wetgever ze om bepaalde redenen niet strafbaar *wilde* stellen, want in al die gevallen is de straffeloosheid een gevolg, of van de sluwheid des misdadigers, of van het goedvinden des wetgevers. Er bestond geen absolute onmogelijkheid om te straffen, zoo als bij den zelfmoord. Stel A. vermoordt B. en tegelijkertijd brengt hij zich zelf om 't leven. Nu is de moord op B. gepleegd ongetwijfeld een misdrijf, niettegenstaande aan den moordenaar geen straf kan voltrokken worden. Had A. zich niet van kant gemaakt, niets zou verhinderd hebben de straf op hem toe te passen; zijn misdrijf behoefde alzoo niet *per se* ongestraft te blijven. Geheel anders is het, wanneer A. alleen zich zelf doodt. Zijn zoogenaamd misdrijf kan dan niet gestraft worden, geenszins zoo als straks, omdat hij, na het misdadig feit volbragt te hebben, aan de handen der justitie ontsnapt, maar omdat het ontkomen aan de straf een *conditio sine qua non* is voor het bestaan van zijn misdrijf. Dit kan niet geacht worden aanwezig te zijn, ten ware de absolute onmogelijkheid van straffoefening zij bewezen. Met andere woorden, de voltooiing van het misdrijf veronderstelt de vernietiging van den dader, met diens dood

wordt het eerst geboren, voorwaar een vreemd verschijnsel!

De stelling waarop deze opmerking gegrond is, nl. dat een doode niet gestraft kan worden, zal wel geen verdediging behoeven en zeker niet betwist worden door Mr. v. S. Het lijk van den zelfmoordenaar kan mishandeld en ont-eerd worden, zijn naam en nagedachtenis geschandvlekt en zijn nalatenschap verbeurd verklaard, maar wie zal in onzen tijd nog beweren, dat het de zelfmoordenaar is, dien men daarmee straft? Dergelijke zoogenaamde straffen zijn inderdaad niets anders dan laffe en lage wreedheden, waardoor alleen de onschuldige familiebetrekkingen worden getroffen, of ook wel bespottelijke vertooningen met een zielloozen klomp stof. (32) Straf kan alleen voltrokken worden aan een mensch, 't zij aan zijn persoon, 't zij aan zijne goederen, geen lijk of schim kan er het voorwerp van zijn. Moet zelfmoord een misdrijf heeten, dan is 't er derhalve een, dat uit den aard der zaak geen straf gedooft; een misdrijf tot welks natuur het behoort de strafvervolging te niet te doen en bij gevolg van een tot nog toe geheel onbekende soort.

Werpen wij ten slotte een terugblik op de geschiedenis, dan zien we, dat de heidensche volken meestal den zelfmoord in eere hielden en geenszins voor misdadig. Waar de beginselen der christelijke godsdienst wortel schoten, daar huldigde men vrij algemeen een tegenovergestelde zienswijze en werd de zelfmoord een strafbare daad genoemd, niet zoo zeer omdat men er een maatschappelijk vergrijp in zag, dan wel omdat het een misdrijf tegen God heette. WÄCHTER merkt zeer geestig op: „die christliche Religion, nur die herrschende Ansicht, verdamme den Selbstmord, und unsre älteren Criminalisten verdammten gewöhnlich

(32) Or, le châtement que l'on décernerait contre les restes inanimés du coupable, ne peut produire d'autre impression sur les spectateurs, que celle qu'ils éprouveraient en voyant pirouetter une statue. BECCARIA, S. XXXV.

auch vor dem Rechtsforum Alles, was die Religion zu verdammen schien.» (33)

Tot op zekere hoogte behoeft het ons niet te verwonderen, dat men in die ruwe tijden zoo wreedaardig met de zelfmoordenaars te werk ging. Men vormde zich toen al zeer zonderlinge begrippen van misdrijf en straf. (34) En zullen wij nu in onze eeuw, nadat we eerst den goeden weg hebben ingeslagen, die wanbegrippen andermaal gaan omhelzen en even als onze voorouders de taak der Voorzienigheid op ons nemen? (35) Kan men in ernst aan hunne

(33) l. c., bl. 653.

(34) Mr. VAN DEINSE verhaalt in de noot op bl. 99 van zijn werk, dat er in 1741 te Poitou een koe werd geëxecuteerd; in 1486 in België een varken ter dood veroordeeld wegens het bijten van een kind; in 1571 te Middelburg een stier, wegens het verwonden van een vrouw; in 1467 te Longeville een kat gehangen wegens het vermoorden van een kind; in 1595 te Leiden, een hond gehangen.

Van soortgelijken aard is 't geen ons wordt meêgedeeld door M. MAXIME DU CAMP, in een opstel over de gevangenen te Parijs, in de *Revue des Deux Mondes*, van 1 Oct. '69, bl. 600: «Le 11 Juin 1723, un certain CHEVET, détenu au For-l'Evêque parce qu'il était impliqué dans une affaire de banqueroute, reçut ordre de quitter la chambre qu'il occupait et de se rendre dans une autre. Il refusa d'obéir, on voulut le contraindre; mais, ayant trouvé moyen de s'armer d'une fourche et d'un couteau, il se mit en rébellion ouverte. Le lieutenant criminel et le procureur du roi, mandés à la hâte, imaginèrent un moyen fort simple d'apaiser promptement cette révolte individuelle: ils firent tuer le prisonnier; puis afin que force restât à la loi, ils intentèrent un procès au cadavre, qui fut condamné à être pendu par les pieds, après avoir été préalablement traîné sur une claie jusqu'au lieu de supplice. Ce beau jugement fut sans désemparer confirmé par un arrêt de la Tournelle, arrêt qui reçut son exécution le même jour en place de Grève, et fut crié dans les rues de Paris contre CHEVET, «dûment atteint et convaincu de la rébellion par lui faite à justice dans sa prison du For-l'Evêque, tenant un couteau d'une main et une fourche de l'autre.»»

(35) «Mij dunkt de *jurist* van onze dagen moet het: «*Deorum irae diis relinquendae*» van CICERO, of het: «*Deorum injuriae diis curae*» van TACITUS op den zelfmoord toepassen.» Zoo sprak een onzer kundigste regtsgeleerden, met wien ik over ons onderwerp van gedachten wisselde en die het geheel met mij eens was.

dwalingen een argument ontleenen voor de stelling, dat zelfmoord een misdrijf is?

DE POGING TOT ZELFMOORD MOET IN IEDER GEVAL
STRAFFELOOS ZIJN.

Deze vraag is zonder twijfel de gewichtigste van de drie. De eerste was bloot van theoretisch belang. Al blijft men overtuigd, dat de zelfmoord jure constituendo tot de misdrijven behoort, daardoor wordt toch geen verandering gebragt in den bestaanden toestand, want dat sollen (s. v. v.) met de lichamen der zelfmoordenaars, zal wel voor goed gedaan zijn. Van meer praktisch belang is daarentegen deze tweede vraag. Het betreft hier de uitbreiding van den reid der misdrijven, het scheppen van een misdaad in onze hendaagsche strafwetten niet bekend. De innovatie door Mr. v. S. voorgesteld, is van geen geringe beteekenis en mag niet stilzwijgend worden aangehoord.

Als het waar is, wat ik hiervoren vlugtig trachtte te betoogen, dat namelijk zelfmoord geen misdrijf is, dan kan natuurlijk de poging tot zelfmoord ook nooit strafbaar zijn. Doch aangenomen dat mijn zienswijze ten eenenmale onjuist is, dan geloof ik toch te mogen beweren, dat, zij zelfmoord ook een misdrijf, op de poging geen straf behoort gesteld te worden. In de eerste plaats klinkt het niet weinig ongegrijmd, dat het voltooide misdrijf niet, de poging daarentegen wel wordt gestraft. Maar ten andere, en dit is van meer gewigt, met welk doel zal men strafbepalingen gaan vaststellen op de poging tot zelfmoord? Ik vraag niet welke nevenbedoelingen den wetgever kunnen leiden, maar wat is in het algemeen het hoofddoel, dat hij door de straffen zoekt te bereiken? Het is 't welzijn der Maatschappij, mede hierin bestaande, dat de menschen zich zullen onthouden van het plegen van misdaden en zeker is het, dat niets zoo zeer afschrikt om te misdoen, als de vrees voor straf. (36)

(36) We moeten de dingen bij hun naam noemen. 't Is niet de vraag hoe het *behoorde* te zijn, maar hoe het *revera* is.

Een strafbepaling op de poging tot zelfmoord zou dus ook ten gevolge moeten hebben, dat het misdrijf er door werd te keer gegaan en minder menigvuldig voorkwam. Ik durf het echter te betwijfelen of zij aan die verwachting zou voldoen.

In verreweg de meeste gevallen kunnen wij ons met behulp onzer verbeelding in den toestand eens misdadigers verplaatsen. Men kan zich voorstellen hoe de dief door den honger gekweld of door hebzucht gedreven, zijn hand uitstrekt naar het goed van den naaste; hoe de moordenaar in toorn of uit wraakzucht een manslag begaat en de wellusteling zijn booze driften gehoor geeft. Evenzeer is 't ons duidelijk, dat de gedachte aan een strenge en gewisse straf hen vaak huiverig zal maken om hun boos opzet te volvoeren en nog tijdig doen terugkeeren. Doch wie is er in staat zich een helder begrip te vormen van de wanhoopige daad des zelfmoordenaars? Heeft men, zoo dikwerf er van een zelfmoord sprake is, niet aanstonds den uitroep op de lippen: hoe is 't mogelijk! De met kalm overleg beraamde en ten uitvoer gebragte zelfmoord is een duister raadsel, omdat hij lijnregt in strijd is met 's menschen wezen en natuur en zijn aangeboren zucht naar zelfbehoud. (37) Dit alleen kunnen wij gissen, dat den ongelukkige, die tot zoo iets onnatuurlijks in staat is, het leven wel loodzwaar moet drukken. Hij hecht geen waarde meer aan de aarde en het aardsehe. Voor het denkbeeld van den dood deinst hij zelfs niet terug. Hij heeft den wanhoopigen moed zelf zich de deur tot de onbekende eeuwigheid te ontsluiten. En kan men nu in ernst aannemen, dat iemand, die in zulk een onverklaarbaren en vreeselijken zielstoestand verkeert, zich

(37) Dit werd reeds door Cicero geleerd: „principio generi animantium omni est natura tributum, ut se, vitam, corpusque tueatur, declinetque ea, quae nocitura videantur, omniaque, quae sint ad vivendum necessaria, anquirat et paret, ut pastum, ut latibula, ut alia generis ejusdem.“ *Off.* I, 4.

zal laten weêrhouden door de gedachte, dat hem welligt eenige maanden gevangenisstraf wachten indien zijn plan mislukt? Zal hij, die het besluit gevormd heeft een einde aan zijn leven te maken, zóó veel waarde hechten aan het kortstondig gemis zijner vrijheid? En staat hem dan nog niet altijd de weg open om morgen te verrigten, wat hem heden wel eens kon mislukken? Neen, wie eenmaal zóóver is gekomen, dat hij de stem der natuur gesmoord heeft: hij op wien de beginselen van zedelijkheid en godsdienst niet den minsten invloed meer hebben: hij, die den Regter aan gene zijde van 't graf vrijwillig te gemoet treedt, hij zal zich wel het allerminst laten weêrhouden door de vrees voor eenige maanden kerkerstraf, welke hem bij mislukking van zijn plan staan te wachten. (38)

Een strafbepaling op de poging tot zelfmoord, zou derhalve nimmer haar doel bereiken, het aantal zelfmoorden zal er volstrekt niet door verminderen. Keeds uit dien hoofde alleen is zij onbepaald af te keuren, en zou zij geen raison d'être hebben. Mogelijk voert men hiertegen aan, dat zij toch dit voordeel heeft, dat er op die wijze openlijk een afkeurend oordeel over den zelfmoord wordt uitgesproken. Volkomen waar, maar de wetgever is geen censor morum. Hij behoeft niet uit te maken wat goed en wat kwaad, wat zedelijk en wat onzedelijk is, dat ligt buiten zijn gebied.

(38) Wat BECCARIA in zulke treffende bewoordingen van de doelloosheid der bestraffing van den zelfmoord zegt, geldt *a fortiori* ook hier. «Les hommes aiment trop la vie; ils y sont attachés par tous les objets qui les environnent; l'image séduisante du plaisir, et la douce espérance, cette aimable enchanteresse qui mêle quelques gouttes de bonheur à la liqueur empoisonnée des maux que nous avalons à longs traits, charment trop fortement les coeurs des mortels, pour que l'on puisse craindre que l'impunité contribue à rendre le suicide plus commun»; en verder: «je répons que celui qui renonce tranquillement à la douceur de vivre, et qui hait assez l'existence ici-bas pour lui préférer une éternité peut-être malheureuse, ne sera sûrement pas ému par la considération éloignée et moins forte de la honte que son crime attirera sur sa famille.» § XXXV.

Waar zou hij eindigen? Er zijn een aantal hoogst afkeurenswaardige en onzedelijke handelingen, die niet gestraft worden en zou hij die dan ook niet openlijk moeten brandmerken? Neen ieder op zijn terrein, de wetgever en de zedenmeester. De volksovertuiging spreekt zich toch wel uit, zij 't ook niet bij monde van den wetgever, en al staat het in geen enkel wetboek met zoovele woorden geschreven, in de algemeene schatting is en blijft de zelfmoord een zeer verfoeijelijke daad.

Er is eindelijk nog een ander bezwaar tegen de invoering dier straf, een bezwaar, dat Mr. v. S., dunkt mij, wel te ligt heeft gesteld. Ik bedoel de moeilijkheid der toepassing. Gaarne geef ik toe, dat deze op zich zelf beschouwd geen reden mag zijn om de invoering eener straf te beletten, zoo die overigens nuttig en wenschelijk is. Maar waar, als *in casu*, ook de doelmatigheid hoogst twijfelachtig is, daar verkrijgt die bedenking veel gewigt. In de eerste plaats vergete men niet, dat een groot aantal zelfmoorden gepleegd wordt in een toestand van krankzinnigheid; volgens Mr. v. S. leert de strafregterlijke statistiek, dat dit met ongeveer een derde gedeelte het geval is. Ik kan de juistheid dier opgave slecht beoordeelen, maar ze is zeker niet overdreven. Er is eens gezegd: tout crime suppose folie; had men geschreven: tout suicide suppose folie, ik geloof men ware digter bij de waarheid geweest. 't Is immers haast niet te gelooven, dat iemand met ongekenkte geestvermogens tot zelfmoord kan overgaan; in elk geval zal dit, naar mijn overtuiging, geen regel maar uitzondering zijn. (39) Dan hoe dit

(39) Een beroep op de statistiek heeft hier weinig waarde. Zij kan wel nitmaken hoevelen dier ongelukkigen vóór het plegen van het feit aan krankzinnigheid lijdende waren, maar 't is onmogelijk met zekerheid te bepalen, dat al de overigen *compotes mentis* handelden. Hoe wil men dat bewijzen? Kan men niet plotseling in een toestand van waanzin geraken, waarvan de kiem reeds lang aanwezig was? En wat zal men zeggen van die verschillende graden en soorten van verstandsverbijstering?

zij, het onderzoek naar de gesteldheid der geestvermogens van den dader op 't oogenblik, dat hij het feit bedreef, is niet alleen zeer moeilijk maar tevens hoogst gevaarlijk. Hoe ligt kan men niet mistasten en zich door den schijn laten bedriegen. Ook de waanzinnige gaat dikwijls volgens een — althans naar 't schijnt — wel overlegd plan te werk, terwijl menig ander, die zijn gezond verstand heet te bezitten, zich vaak als een krankzinnige aanstelt. Over de toerekenbaarheid zal derhalve steeds veel kunnen getwist worden, en staat deze eenmaal vast, dan volgt er een tweede onderzoek, dat niets gemakkelijker is dan het eerste. Het betreft de hoegrootheid der schuld.

Overeenkomstig den regtsregel, dat de zwaarte der straf aan de zwaarte van het misdrijf geëvenredigd moet zijn, behoort den regter een zekere ruimte gelaten en de gelegenheid gegeven te worden, om de poging tot zelfmoord nu eens ligter dan weder zwaarder te straffen. De leer der verzachtende omstandigheden zal ook hier moeten gelden. Is het nu reeds in het algemeen een gewigtige en moeilijke taak om tot een juiste waardering der strafschuldigheid en daardoor tot een regtvaardige strafbedeeling te geraken, dubbel zwaar zal dat onderzoek den regter vallen, die geroepen wordt om te vonnissen over een poging tot zelfmoord. Wel is waar zal de zoogenaamde objective zwaarte van het misdrijf in den regel buiten rekening blijven, omdat zij uit den aard der zaak bijna altijd even groot is, doch de beoordeeling der subjective zwaarte levert des te meer moeilijkheden op. Zoo de dader zich maar half of in 't geheel niet verkiest uit te laten over de drijfveren, die hem tot het plegen van zelfmoord hebben bewogen, van waar zal de regter ze dan leeren kennen? Waaraan zal hij de meerdere of mindere verdorvenheid van den dader toetsen? Niet aan het materiële feit, want dat is altijd hetzelfde. Is bovendien een ander wel bij magte om te beslisen of ik te regt of ten onregte van het leven walg, omdat b. v. mijn liefde niet werd beantwoord, mijn

fortuin of gezondheid verwoest, of mijn goede naam ont-eerd? Kunnen derden soortgelijke gemoedsaandoeningen wel apprecieeren of juist gezegd taxeeren? En dat zal toch wel noodig wezen, omdat het misdrijf zich onder allerlei schakeringen vertoont en de strafschuldigheid eenmaal in be-ginsel aangenomen zijnde, op verre na niet altijd volkomen dezelfde zal zijn. Geeft men nu toe, dat het voor een eerlijke en regtvaardige strafregtspleging een eerste vereischte is, dat de regter zich behoorlijk vergewisse van de meerdere of mindere strafschuldigheid des daders. dan valt het moeilijk te ontkennen, dat de straf op poging tot zelfmoord slechts zelden eerlijk zal worden toegepast. Een en ander in verband beschouwd met hetgeen zoo even is gezegd, omtrent het hoogst twijfelachtige nut dier straf, moet wel tot de slotsom leiden: al is de zelfmoord een misdrijf, toch behoort de poging daartoe niet gestraft te worden.

Het verdient dan ook wel opgemerkt te worden, dat waar vroeger de zelfmoord als een misdrijf toegerekend en gestraft werd, op de poging daartoe *niet altijd* straf was gesteld. Zoo zegt Mr. v. B.: „ licet jus Anglicum in suicidas cru-delissime saeveret, nullam tamen suicidii conatus rationem ducebat „ (40); en verder omtrent ons vaderland: „ in suicidii conatum jure patrio nullam poenam constitutam invenimus; is enim, qui e conscientia sceleris mortem sibi inferre tentaverat, unice puniebatur pro gravitate commissi criminis; si vero e desperatione, furore, dementia, magis commiseratione quam poena dignus censebatur, uniceque custodiebatur metu ne aliquando propositum suum exse-queretur. „ (41) Blijkens de volgende woorden is ook de kun-dige schrijver zelf van mijn gevoelen: „ quicumque igitur manus sibi inferre conatus sit, committatur curæ familiæ, sacrorum ministri, curatorum vel morum magistris, medici

(40) Cfr. Mr. v. B., blz. 97.

(41) Cfr. Mr. v. B., blz. 150.

ut sanetur, non vero ut puniatur; moralibus et physicis remediis, non poena suicidia praecaveri unquam poterunt; omnis suicidii ejusque conatus coërcitio, a codice criminali removenda, non a judice criminali, sed ab ecclesia, a medicis, a civitate petenda est. » (42)

DE MEDEPLIGTIGHEID AAN ZELFMOORD BEHOORT
ALS EEN DELICTUM SUI GENERIS,
STRAFBAAR TE ZIJN.

Ten slotte nog een enkel woord over de medepligtigheid aan zelfmoord. Deze — Mr. v. S. heeft er zeer te regt voor gewaarschuwd — mag *niet* verward worden met het dooden van een ander *op diens verzoek*. Wie een ander met diens goedvinden het leven beneemt, is niet medepligtig aan zelfmoord, want er had geen zelfmoord plaats. Daarmede hebben we dus niets te maken. Het woord »medepligtigheid» wordt hier niet gebruikt in den gewonen strafregtelijken zin. En dan luidt de vraag: is het wenschelijk, dat zulk een medepligtigheid strafbaar gesteld worde? Jure constituto is zij 't niet, ik behoef het nauwelijks te herinneren, maar quid jure constituendo? Daar zou ik de vraag toestemmend willen beantwoorden. Welligt schijnt het eenigermate inconsequent om terwijl ik vroeger den zelfmoord niet als een misdrijf wilde erkennen, thans de medepligtigheid wel tot een misdrijf te maken. Die inconsequentie bestaat echter slechts in schijn, want de medepligtigheid aan zelfmoord moet m. i. beschouwd en gestraft worden *als een delictum sui generis*. Wie met raad of daad en desbewust een ander behulpzaam is bij het plegen van een zelfmoord, behoort voor die onvoorzigtigheid of achteloosheid, hoe men 't ook noemen wil, gestraft te worden. Had de medepligtige standvastig geweigerd, het vergif of 't pistool te koopn, of

42 Ofr. Mr. v. B., blz. 390.

het eene te bereiden of het andere te laden, mogelijk ware de zelfmoordenaar door die ijzingwekkende voorbereidende maatregelen nog tijdig afgeschrikt om zijn plan te volvoeren. De hulp van zijn medepligtige doet hem alligt een laatste aarzeling overwinnen, vooral wanneer hem de *eerste* noodlottige stap gemakkelijk wordt gemaakt. Ondervindt hij tegenstand, moet hij alles zelf verrigten en wordt hem bovendien zijn euveldaad ernstig ontraden, dan komt hij mogelijk tot bezinning of welligt ontzinkt hem de moed. Het maakt een verbazend groot verschil alleen, of bijgestaan door een ander eenig kwaad te bedrijven.

Het nut van een dergelijke — niet te harde — strafbepaling, valt daarom niet te miskennen, hoe uiterst zeldzaam de gevallen van medepligtigheid aan zelfmoord ook mogen voorkomen. Zij zou zeer zeker in het belang zijn der Maatschappij. Kan de Staat al niet verhinderen, dat de eene burger den ander verleidt tot en behulpzaam is bij het bedrijven van onzedelijkheid, het staat hem toch vrij om toe te zien en te zorgen, dat dit zoo min mogelijk gebeure, vooral waar het geldt een zoo bij uitstek onzedelijke handeling als de zelfmoord is. Daarom zou ik meenen, dat het best zamen kan gaan om hem, die den zelfmoordenaar de behulpzame hand biedt, zijn handelwijjs als misdrijf toe te rekenen, niettegenstaande men aan den zelfmoord het karakter van misdrijf ontzegt. Hun evenwel, die dit onvereinigbaar achten, wil ik wel bekennen, dat ik nog liever den medepligtige ongestraft zou zien blijven, dan den zelfmoordenaar met een misdadiger gelijk gesteld.

De bedenking, dat de medepligtige meestal uit zuiver medelijden zijn hulp zal verleenen, heft de strafbaarheid van zijn daad niet op. Om dezelfde reden zou men ook den geneesheer, die uit een misplaatst gevoel van medelijden zijn patient vergiftigt, of hem, die zijn hongerigen buurman een brood helpt stelen, geen straf moeten opleggen. Die

omstandigheid moge leiden tot verzachting der straf, de strafbaarheid geheel en al opheffen kan zij nimmer. (43)

De vraag blijft nog over, of het wenschelijk is om bij een eventueele strafbaarstelling van de medepligtigheid aan zelfmoord, het thans in den C. P. vigeerende stelsel van medepligtigheid te behouden. De Fransche wetgever straft *alle* medepligtigen even zwaar, terwijl de wetenschap de verschillende vormen waaronder de medepligtigheid zich kan voordoen, zorgvuldig onderscheidt. Wat mij betreft, ik verwacht weinig heil van al die *fijne* onderscheidingen. Een wet en vooral een strafwet, moet voor alles bondig en klaar zijn. Nu valt het wel niet te ontkennen, dat de C. P. in een ander uiterste is vervallen en de leer der medepligtigheid al bijzonder laconiek en eenvoudig heeft behandeld. Het tijdstip en de wijze der deelneming aan een misdrijf, doen in vele gevallen een belangrijk verschil ontstaan in de mate van strafbaarheid, en toch bedreigt de C. P. *alle* deelnemers met dezelfde straf. De regtvaardigheid eischt dus, dat de wetgever althans iets van de onderscheiding der doctrine overneme. Komt het eenmaal zoo ver, dan zullen omtrent de medepligtigheid aan zelfmoord, de algemeene beginselen *kunnen* gelden, ofschoon er bij hen natuurlijk nooit sprake kan zijn van *coauthors physici*. (44)

Indien men echter even als in 1854 het bestaande stelsel mogt vasthouden, is een afwijking daarvan ten behoeve van de medepligtigheid aan zelfmoord: m. i. niet dringend noodig. Hier is de afstand tusschen de onderscheidene soorten van medepligtigheid minder groot dan elders, voornamelijk omdat er uit den aard der zaak geen mededader kan wezen. Mogelijk ware het nog wel zoo goed, bij de medepligtigheid aan zelfmoord geen enkele distinctie aan te

(43) Cfr. R. B. BENJAMINS: „Iets over eenige punten, het hedendaagsch regt betreffende,“ Leiden, 1862, blz. 13 seqq.

(44) Cfr. BENJAMINS, u. s., blz. 39.

nemen en het stelsel van den C. P. te behouden. Ten eerste omdat we hier niet te doen hebben met de gewone medepligtigheid aan een misdrijf, maar met een geheel op zich zelf staand delict; ten andere kan de hoofdverdeeling der medepligtigen toch niet doorgevoerd worden, en ten derde, de regter kan door een maximum en een minimum in de strafbepaling, in de gelegenheid gesteld worden naar de omstandigheden te straffen. Er behoort hier veel aan het arbitrium judicis overgelaten te worden, meer dan bij eenig ander misdrijf. De hoofzaak blijft echter, dat men het eerst maar over 't beginsel eens zij. Wordt het algemeen erkend, dat het noodzakelijk en nuttig is, de medepligtigheid aan zelfmoord voortaan strafbaar te doen zijn, dan zal het ontwerpen eener billijke en doelmatige strafbepaling, toch wel geen onoverkomelijke hindernis opleveren. (45)

Om alle misverstand te voorkomen nog één opmerking tot besluit. Ik werp mij niet op tot verdediger van de zelfmoordenaars en hoewel ik niet kan ontkennen, dat ik meer medelijden dan verachting voor die ongelukkigen koester, zoo geloof ik toch, dat de zelfmoord *sana mente* bedreven, een zeer lagen trap van zedelijke volmaking bij den dader veraadtt. Ook in mijn oog maakt hij zich schuldig aan een zeer laakbaar vergrijp. Maar of men kan zeggen, dat hij een

(45) In enkele Duitsche strafwetten wordt de medepligtigheid aan zelfmoord (*Verleitung, Anstiftung, Theilname* als een afzonderlijk misdrijf, met straf bedreigd, ofschoon zij, we zagen 't vroeger reeds, voor 't overige van den zelfmoord geen gewag maken.

Bij Mr v BAUMHAUER, lezen we op blz. 182, deze juiste opmerking: « verbo monuisse juvat de sanctione quadam, quae in nonnullis recentioribus Americae rerum publicarum codicibus occurrit, ut mihi quidem videtur utilissima; quae poena carceris aliquot annorum constituitur in suicidii instigatores, adjutores vel socios; cujus sanctionis ommissio in plerisque Europaeorum gentium codicibus toties gravissimis litibus ansam praebuit effecitque ut, pro judicium sententia, ejusdem criminis rei vel omni poenarum immunitate gauderent vel tanquam homicidii praemeditati rei capitali supplicio afficerentur. » Zie verder BENJAMINS en Mr. VAN SWINDEREN.

misdrijf begaat, en of het wenschelijk is, dat er op de poging tot zelfmoord voortaan een straf gesteld worde, daaraan meen ik te mogen twifelen en dien twijfel zocht ik te regtvaardigen. Indien Mr. v. S. zijne nieuwe denkbeelden niet in de wereld had gezonden, zou de gedachte niet bij mij zijn opgekomen om eenige regels aan dit onderwerp te wijden, vermits er reeds genoeg over is geschreven. Men gelieve daaronder de bovenstaande regelen niet aan te merken als een quasi volledige verhandeling over den zelfmoord, maar als een klein — zij 't ook een zwak — protest, zoowel tegen de wijze, waarop Mr. v. S. zijn leer trachtte te verdedigen, als tegen die leer zelf.

BOEKBEOORDEELINGEN EN VERSLAGEN.

BUITENLANDSCHE LITERATUUR.

Populaire Vorträge und Abhandlungen über Rechtsmaterien, von W. A. GÜNTHER, Kgl. Staatsanwalt.
Ehe. Adel. Duell. Lehen. Eid. Berlin 1869,
197 bladz.

Vijf voorlezingen of uit voorlezingen in den vorm van monographien gemaakte opstellen over verschillende zeer uiteenlopende onderwerpen zijn het, die de schrijver uit Minden in Westfalen het regtsgeleerd publiek aanbiedt.

Als men de vijf opschriften zoo naast elkander leest, kunnen deze niet minder vreemd dan de *turf*, het *lichtgas* en de *mensch* van J. E. HELGE, door W. DEGENHARDT in 1867 uitgegeven. Maar men behoort de stukken elk op zich zelf

te beschouwen, want het zijn op verschillende tijden uitgesproken verhandelingen, die later zijn om- of uitgewerkt, en mitsdien uitgegeven zoo als zij *niet* zijn uitgesproken.

Het doel des schrijvers was niet om iets nieuws, maar om eene reproductie van de in de Literatuur reeds voorhanden stof te leveren. In den regel blijft hij dat doel getrouw, en de opstellen, zoo als wij ze uit dit boekje kennen, zijn, naar het ons voorkomt, meer geschikt om gelezen dan om gehoord te worden. Het zijn geschiedkundige overzichten met regtskundige beschouwingen voor zoover de onderwerpen daarvoor vatbaar zijn, — allen voornamelijk met het oog op Duitschland geschreven, hetgeen echter, met uitzondering van het tweede opstel „Ueber den *Deutschen Adel*“, niet uit de opschriften blijkt.

Mijn oordeel over elk der vijf stukjes is, dat het te veel geeft voor eene voorlezing, te weinig voor eene monographie over het behandelde onderwerp, een noodzakelijk gevolg van het plan des schrijvers, om zijn onderwerp beknopt uit verschillende uiteenlopende oogpunten te beschouwen. Dat straalt vooral door in de stukjes over den *echt* en den *eed*.

Het huwelijk, en daarmede zijn wezen en doel, wordt met het oog op de geschiedenis, het regt, de (Duitsche) wetten en vooral op de kerk in de eerste 46 bladzijden behandeld. Wie kan hier veel meer dan een oppervlakkig overzicht verwachten? Het is werkelijk niet anders, en ik zou geneigd zijn, om er de benaming van monographie aan te ontzeggen, omdat ik daarin verlang eene meer volledige behandeling des onderwerps naar aanleiding van een bepaald deel der geheele wetenschap. Het is een thema voor uitwerking zijner bijzondere deelen vatbaar. Dit stukje over het huwelijk kan den letterkundige evenmin als den regtsgeleerde of theologant bevredigen; elk hunner zal, van zijn standpunt uitgaande, het onderwerp niet genoeg geapprofondisseerd achten. De verschillende oogpunten, waaruit de schrijver zijn onderwerp beschouwt, zijn ook niet voldoende afgebakend,

maar veelal doorengemengd, een gebrek dat zoo ligt had kunnen worden voorkomen. Het is, blijkens de inhoudsopgave, eene „Abhandlung, zusammengezogen aus zwei Vorträgen,“ en ik vind in dat „Zusammenziehen“, misschien niet ten onrechte, de reden der onvoldoende afbakening. De duidelijkheid, dat hoofdvereischte eener *populaire* voordragt, die ik wil vooronderstellen, dat daarin is aanwezig geweest, heeft zeker door die „Zusammenziehung“ veel verloren. Is het wel eene *populaire* voorlezing, als iemand uit *zijn* vak in eene vereeniging voor *wetenschappelijk* onderhoud het woord voert? En dat moet het toch zijn geweest blijkens de voorrede. De Königlicher Staatsanwalt is jurist, die uit *zijn* vak eene voordragt moest houden. Staat die vereeniging gelijk met die welke wij in menigte hebben, met een gemengd gehoor, de meesten zullen er niet veel van met zich hebben genomen; — was het eene vergadering van een geleerd genootschap, in hoedanige ook wij ons mogen verheugen, iedere specialiteit zal de voordragt van den jurist dun hebben gevonden voor zoo veel het door deze beoefend hoofdvak betreft. Het algemeene Landregt geeft geene omschrijving van het huwelijk, (later zegt de schrijver: „ook het canonieke regt doet het niet“), maar ziet het doel in de voortbrenging en opvoeding der kinderen, terwijl ook ter wederkeerige ondersteuning alleen een wettig huwelijk kan worden gesloten. Dat geeft den schrijver aanleiding tot een onderzoek, dat ik bijna filosofisch zou heeten, over het zedelijk karakter bij de geslachtsvereeniging der menschen, ontleend aan de instinctsdefinitie quod natura omnia animalia docet; over de zedelijke waardij der vrouw (1), over de huwelijksdefinitie in de pandecten, met

(1) KANTELAAR, in zijne schoone redevoering over den invloed der ware verlichting op het lot der vrouwen en het huwelijksgeluk, door SIEGENBEEK in 1826 onder 's mans redevoeringen en gedichten met eene lijkrede nitgegeven, behandelt deze stof meesterlijk.

de opmerking, dat het kerkelijk regt daarvan niet schijnt af te wijken.

Op godsdienstig gebied vangt de schrijver met Genesis aan en met de bijbelleer omtrent den echt uit het paradijs opgerakeld, en tot in het nieuwe testament vervolgd.

Na de behandeling van 'het wezen des echts volgens regt en godsdienst, komt de schrijver tot de speciale vragen, als daar zijn die over *polygamie* (1) en *monogamie*, de *jungfräulische* oder *Josephs Ehe*, de specifisch Deutsche *ungleiche Ehen* oder *missheirathen*,

Bij de historische behandeling vinden wij vermeld, „ auf den Südsee-Inseln halten die erwählten Fürstinnen sich einen männlichen harem. „ Verder: „ In Ostindien (!) wird die Wittwe zusammen mit dem verstorbenen Manne verbrannt. „ Hier meen ik den schrijver te moeten opmerken, dat dit afschuwelijk gebruik in *Britsch Indië* werd gevonden, doch door de krachtige maatregelen van Lord BENTINCK is beteugeld. Zie A. VAN OTTERLOO, *Britsch Indië* beschreven naar de nieuwste bronnen, Amst. 1849, pag. 181.

Bij het niet geconsommeerde huwelijk vindt men de vraag gesteld omtrent het huwelijk met des broeders weduwe naar kerkelijk regt. Bij dat tusschen personen van verschillenden stand, vindt ook het morganatisch huwelijk eene plaats: dan 'de inzegening, het sacramentele des huwelijks, het burgerlijk en nie' kerkelijk voltrokken huwelijk naar het burgerlijk (Oostenrijksch, Pruissisch Land- en Fransch) regt. De echtseiding eindelijk wordt, met het oog op de kerk en een beroep op eene plaats uit HEGEL's philosophie, vermeld.

Uit de inhoudsopgave van het eerste stukje zal men reeds

(1) Hier had ik verwacht, iets te vinden over de kerkelijke inzegening van een tweede huwelijk bij het bestaan van het eerste, waarvan ik drie gevallen heb vermeld gevonden, wordende twee van deze aangehaald bij PUTTMANN *Elementa juris criminalis*, § 630 nota p., terwijl het derde wordt gevonden in het 5e deel van Dr. EDUARD VEHSE's, *Geschichte des preussischen Hofes und Adels und der preussischen Diplomatie*.

begrijpen, dat hier zoo van een en ander *iets* wordt gevonden. „L'excès partout est un défaut” staat in eene oude Fransche opera, en dat is zeer waar. Vroeger schreef men boekdeelen over één punt. Ds. B. SMITTEGELT heeft *honderd vijf en veertig* predikatiën over het gekrookte riet uitgesproken, die twee deelen in quarto vullen. MAILHER DE CHASSAT heeft in 1832 het eerste deel van zijn *Commentaire approfondi du Code Civil* uitgegeven, beslaande die over art. 1 *honderd negentien* en die over art. 2 *drie honderd* digt ineengedrukte bladzijden in octavo. Ziedaar ware tegenhangers van de *zes en veertig* pagina's over het huwelijk in eene massa „Hinsichten”, gelijk de Duitschers spreken.

Laat ons de drie volgende stukken over den Duitschen adel, het duël, en het leen of feudum met stilzwijgen voorbijgaan, en een blik werpen op het vertoog over den eed.

Allen weten wat door den eed wordt verstaan, en als de gebroeders GRIMM het „die Vorstellung eines feierlichen, heiligen, festigenden Bandes” heeten, vraagt de schrijver, waarmede hij die zweert, zich verbindt, met wien hij zich in betrekking stelt, en hij wil, om tot de beantwoording dier vraag te komen, den *inhoud* des eeds behouden. — Daartoe wordt, bij het *quasi Deo teste* van CICERO, vermeld, dat de Heidenen bij de zon, de maan, de sterren enz., de Germanen op hun zwaard zwoeren, en dat sommigen *schwören* van *Schwert* en *jurare* van *Jovem orare* afleiden. Dan volgt eene uitweiding over den eed der Joden en dien der Christenen. Ten aanzien der eersten wordt naar eenige plaatsen des Ouden Verbonds verwezen zonder meer, terwijl men hier wel iets van den eigenlijk gezegden Joodschen eed had mogen vinden. Ten aanzien der laatsten wordt de vraag gesteld, *hoe* de Christen zweren moet, aangenomen, dat hij daartoe bevoegd is. Ik zal den schrijver hier niet volgen, maar liever verwijzen naar „de Eedsleer naar christelijke en regtsgeleerde beginselen door Mr. J. J. L. VAN DER BRUGGHEN” in 1844

uitgegeven, waarin de gereformeerd dogmatische begrippen worden behandeld. (1)

Deze ontslapen geleerde behandelt de vraag, of de eed den Christen geoorloofd zij, op bl. 373 en volgg. van dat werk, nadat hij een belangrijk uittreksel van GÖSCHEL over het werk van TYLER'S «Oaths, their origin, nature and history» laat voorafgaan, pag. 355 en volgg. — Ik verwijs ook nog naar den beroemden L. C. VALCKENAER in zijne dissertatio philologica de ritibus in jurando a veteribus, Hebraeis maxime et Graecis, observatis. Franequerae 1735. Met hetgeen bij deze twee schrijvers gevonden wordt over den vorm, dat is bij wat en met welke woorden, in één woord *hoe* men zwoer van oudsher tot op hunnen tijd en bij verschillende volkeren, zou GÜNTHER'S opstel belangrijk kunnen worden aangevuld. Hoofdzakelijk toch behandelt hij den vorm. Daartoe behoort die van den Römischen Amtseid nach Justinians Vorschrift die gevonden wordt in de 8e novella, tit. 3, en aan Justinianus en zijne vrouw Theodora gezamenlijk moest worden afgelegd, en waarin de woorden *per quatuor Evangelia, quae manibus teneo* voorkomen. (2).

Enkele vragen worden nog beknopt behandeld, als: waartoe dient de eed? welke leeftijd wordt tot het afleggen van den eed gevorderd? hoe ten aanzien van ongelovigen. — hoe met zwakken van verstand te handelen? Tegen de mentale reserve, die hij eene schaamteloze theorie van Jesuitische moraal-theologen noemt, vaart de schrijver vooral en teregt hevig uit. Hij behandelt wijders den huldigings-eeed, den ambtelijken eed, den dienst-eeed uit staatkundig oogpunt, en haalt daarbij het gebeurde met Hanover, Hessen en Nassau

(1) Beoordeeld in *Themis*, 1e Verz., Ve deel, 1844, pag. 328 en volgg.

(2) Wijlen Mr. S. KEYZER heeft dien eed, naar een door Professor COBET te Florence gevonden Grieksch handschrift, met eene Latijnsche vertaling en aanteekening als proefschrift in het licht gegeven. Leiden 1847.

aan. Dan volgt de eed uit het privaatsrecht, speciaal de decisoire en supplettoire eed en die ter bevestiging van den inhoud van koopmansboeken, eindelijk andere die hij „Nebeneide“ noemt, als het juramentum calumniae, de schätzungseid, diligenz-eid, manifestations-eid. Den eed bij volmagt noemt hij, en mijns inziens mede terecht, eene „Dummheit.“ (1)

Voor dat de schrijver eindigt, bespreekt hij nog de wijze van eedsstaving. In Duitschland hief men in de middeleeuwen den vinger in de hoogte; het heet daar nog heden „met mond en hand zweren,“ de vrouwen leggen de hand aan het hart: de „fingererhebung“ is voor den man bewaard, ten ware hij die mist, als wanneer hij zijn arm opheft. Gewoonlijk, zegt de schrijver, wordt de opheffing der drie voorste vingers der rechterhand gevorderd, die sommigen (met GÖSCHEL) tegen KOCH, voor eene herinnering aan de Drieëenheid houden (2), terwijl hij het opsteken van twee vingers (3) van reliquiën, Evangelie, enz. afleidt.

Dan genoeg. Veel heb ik, naar ik meen, uit den inhoud van het door mij aangekondigd werk meêgedeeld, maar veel meer daarvan onvermeld gelaten. — Ik geloof, dat velen het met mij eens zullen zijn, dat het geschrift, dat ontegenzeggelijk verdienste heeft, *te veel* in een zoo *klein* bestek heeft willen geven, en de verschillende gezigtspunten waaruit het onderwerp wordt beschouwd, eene meerdere uitbreiding behoeften, en meer op zich zelve hadden behooren te staan,

(1) GÜNTHER zou zeker niet gunstig oordeelen over art. 823 van het Ned. Wetb. van Kooph.

(2) VALCKENAER zegt t. a. p. Interdum jurabant Christiani elatis tribus digitis, interdum duabus tantummodo; — quod et apud nos in solenioribus jurandis remansit, — illud in confessionem, uti ajunt, sanctae trinitatis, hoc in confessionem duarum in Christo naturarum, quae sane longius petita.

(3) Bij ons geschiedt *dit*, zonder dat, bij de zeker te menigvuldige eedsoplegging, ooit van een, twee of drie vingers in de wet wordt gesproken.

dat is geregelder te volgen. — De schrijver zal, daarop opmerkzaam gemaakt, het misschien zelf wel inzien. Als deze aankondiging den Heer GÜNTHER soms onder de oogen mogt komen, moge hij zich overtuigd houden, dat geen vitzucht mijne pen heeft geleid, maar dat ik onbevooroordeeld mijne meening heb gezegd, die, zij moge waarde hebben of niet, als mijn *individueel* gevoelen over de behandeling van „*Rechtsmateriën*“ is te beschouwen. Misschien denken filosofen, literatoren en theologen, voor wier aankondiging dit werkje mede vatbaar is, er anders over. Hoe het zij, een welwillende wenk worde door geen schrijver in den wind geslagen!

DAV. H. LEVYSSOHN NORMAN.

ACADEMISCHE LITERATUUR.

L. U. DE SITTER. — *De drukpers als middel tot misdrijf. Academisch Proefschrift.* Groningen, J. B. WOLTERS, 1869, 215 en XX pag. 8°.

Met genoegen hebben wij deze met zorg bewerkte dissertatie gelezen. Het daarbij behandelde onderwerp heeft de verdienste niet alleen een theoretisch maar tevens een praktisch actueel belang te bezitten. Niet het minst voor ons land. Men kan zich (wij stemmen het gaarne toe) te veel overgeven aan de neiging om alles wat hier te lande bestaat, af te keuren en vreemde wetgevingen ten koste van onze eigene, hoog te verheffen. Maar wij gelooven niettemin, dat eene scherpe kritiek onzer wetgeving ten opzichte der misdrijven, welke door middel der drukpers

kunnen begaan worden, niet overbodig is. Die wetgeving toch, voor het grootste deel eene reminiscens van verouderde politieke en maatschappelijke toestanden, onderscheidt zich door stuitende onbillijkheid, onwaarheid en gemis aan samenhang en beleedigt het rechtsgevoel door als misdrijven aan te merken, wat volgens de begrippen der tegenwoordige maatschappij niet altijd dien naam verdient. Men denke slechts aan de bepalingen van ons strafwetboek aangaande laster, waarbij zoowel strafbare als loffelijke daden op hoogst brutale echt Napoleontische wijze volkomen gelijk worden gesteld en waarbij men zich onwillekeurig Rossi's woorden herinnert: *« lorsque le législateur du Code Pénal frappe, il frappe en masse, avec une sorte de laisser-aller. »* Of is het niet strijdig met alle rechtsbeginselen, de dikwijls hoogst nuttige openbaarmaking van een feit als laster te beschouwen, zelfs dan als de waarheid van dat feit boven allen twijfel verheven is, maar wanneer die waarheid niet uit een vonnis of andere authentieke akte blijken kan? Alsof men de gewoonte had iedere daad die het licht niet mocht zien, vooraf door een notaris te doen constateeren! Men denke aan de onverdedigbare en alleen door de Napoleontische censuur te verklaren bepaling van art. 283 C. P., waarbij het feit alleen van uitgaaf of verspreiding van een gedrukt geschrift, zonder bijvoeging van den naam enz. van schrijver of drukker, ook dan strafbaar wordt gesteld, wanneer het een geschrift van den meest onschuldigen inhoud geldt en waarvan (zoo als de heer DE SITTER, p. 124, terecht opmerkt) het gevolg is, dat alle suikerbakkers in Nederland, die ulevellen, waarin naamlooze deviesjes, verkoopen, zouden moeten vervolgd worden en tot correctioneële gevangenisstraf moeten veroordeeld worden! Men denke eindelijk aan die zonderlinge wet van 28 September 1816, tot vaststelling van straffen voor hen die vreemde mogendheden beleedigen, die bij strikte toepassing ten gevolge zou kunnen hebben,

dat alle onze courantiers, bijna dagelijks beboet werden en de meeste hunner voor hunne vrije en tegenwoordig onmisbare beoordeeling der buitenlandsche politiek, de bevolking onzer gevangenissen op eene buitengewone wijze zouden vergrooten. En dit zijn nu nog maar enkele voorbeelden die men zonder moeite kan vermeederen. Men zegge niet dat in de praktijk die wetten minder kwaad doen, omdat zij toch niet streng worden toegepast. Dat argument zou van kracht zijn, indien door niet-toepassing gedurende een bepaalden tijd eene wet werd afgeschaff. Daar echter in Nederland de gewoonte nòch scheppende nòch afschaffende kracht heeft, en eene wet slechts door eene latere wet buiten effect kan worden gesteld, is juist de niet-toepassing eener altijd nog geldige wet oorzaak, dat die wet niet door eene nieuwe en betere wordt vervangen en tevens van groote rechtsonzekerheid. Want men moge de wet al niet toepassen, men *kan* het toch doen, en op die wijze blijven afkeurenswaardige bepalingen steeds als een zwaard van DAMOCLES boven het hoofd hangen van hem die ze overtreedt, in de meening dat ze toch niet zullen vervolgd worden. Zoo gaat het ten onzent met de beruchte Zondagswet en met nog meer andere, terwijl toch juist eene strenge vervolging het ongerijmde en onbillijke dier wetten het best zou doen uitkomen en hare spoedige afschaffing of vervanging door betere zou noodzakelijk maken. Misschien dat wij dan ook nog eens eene betere drukperswetgeving kregen. In onzen tijd vooral nu openbaarheid en voorlichting door de drukpers meer en meer als een levens-element van den constitutioneelen staat begint beschouwd te worden, en nu de dagbladlitteratuur door de afschaffing van de knellende zegelbelasting eene ongekende uitbreiding verkrijgt, springt de wenschelijkheid eener betere regeling van dit onderwerp in het oog. Die taak is wel is waar niet gemakkelijk, want het geldt hier de vrijheid van drukpers, die in 't belang van het algemeen

zoo groot mogelijk behoort te zijn, te vereenigen met het beginsel dat niemand ten gevolge van eens anders vrijheid, onrecht mag lijden. Toch is die vereeniging volstrekt niet onuitvoerbaar en eene vergelijking met de nieuwere wetgevingen vooral van die staten waar het constitutioneele leven het meest is ontwikkeld, zooals Engeland, België en de Vereenigde Staten van N. Amerika, kan daarbij goede diensten bewijzen. Ook de schrijver van de aangekondigde dissertatie heeft dit ingezien en telkens bij het uiteenzetten der beginselen die z. i. dit onderwerp moeten beheerschen, het oog geslagen op de wetgeving van andere landen. En al hadden wij ook in sommige opzichten meer uitvoerigheid en grondigheid gewenscht, wij zijn niettemin van meening dat de heer DE SITTER eene zeer belangrijke bijdrage heeft geleverd tot de kennis van een in Nederland nog te zeer verwaarloosd onderwerp van wetgeving en dat zijn werk vele nuttige wenken bevat, die bij eene eventueele herziening der bestaande bepalingen behooren te worden opgevolgd.

De schrijver verdeelt zijn werk in vijf hoofdstukken (waarom niet boven elk hoofdstuk eene korte inhoudsopgave geplaatst? wij achten dit een gebrek even als het gemis van een index). In het eerste hoofdstuk, p. 1—44, spreekt hij bij wijze van inleiding over de vrijheid van drukpers in het algemeen en o. a. over de vraag, of gelijk sommigen verlangen, de drukpers onverantwoordelijk moet zijn, waarbij hij de leer van EMILE DE GIRARDIN, die meermalen als voorstander dier onverantwoordelijkheid is opgetreden, op goede gronden weérlegt. 't Is ook dunkt ons onmogelijk om het ongerijmde dier stelling niet in te zien. De drukpers toch kan een middel en wel een zeer krachtig middel zijn, om zekere misdrijven te plegen en het is dus het toppunt van ongerijmdheid, om bv. de verspreiding van een lasterlijk gerucht wel te straffen wanneer zij door middel der spraak geschiedt, maar ze

ongestraft te laten, wanneer ze door middel der pers in een veel ruimer kring plaats heeft. Wil men consequent zijn, men behoort dan den laster in 't algemeen niet als misdrijf te vervolgen. Bedenkt men echter dat door laster groot en onrechtmatig nadeel kan worden toegebracht en dat de laster (mits men aan zijn natuurlijk begrip en niet aan het kunstmatig begrip van den Code Pénal vasthoudt) een der verachtelijkste daden is, dan springt het ongerijmde dier stelling in het oog. Verder: wanneer men opruijing tot verzet tegen de politie, aansporing tot het plegen van misdrijven straft (en in een welgeordenden staat is straffeloosheid in dit opzicht ondenkbaar) wanneer zij door redevoeringen in het openbaar plaats heeft, welke reden zou er dan bestaan om ze ongestraft te laten, indien ze door gedrukte pamfletten nog veel krachtadiger wordt bevorderd? Zoo ook wat betreft de zoogenaamde politieke misdrijven. Men moet ze òf geheel ongestraft laten, òf men moet wanneer ze door middel der drukpers begaan worden, ook geen uitzondering maken. Wel behoort bij de omschrijving van alle deze misdrijven met de meeste omzichtigheid worden te werk gegaan, omdat men daarbij zoo licht het beoogde doel voorbijstreeft en omdat de openbaarheid en vrije gedachtenwisseling in een constitutioneelen staat zoo weinig mogelijk mag belemmerd worden: wel behoort vooral bij deze delicten geene veroordeeling plaats te vinden, zonder de meest volledige processueele waarborgen, en moet vooral ten deze opzichte de regel gelden, dat het beter is tien schuldigen te laten ontkomen, dan één onschuldige te veroordeelen; — maar dit alles neemt niet weg dat volkomen straffeloosheid een inbreuk zou zijn op de rechtsorde, waarvan de handhaving een der eerste plichten van het staatsgezag is, en dat het ook daarom niet opgaat de misdrijven door middel der drukpers gepleegd, streng af te scheiden van die welke mondeling begaan worden, zooals ook de heer DE SITTER (p. 34) bij zijne

kritiek van het onderscheid door de Engelsche juristen tusschen *slander* en *libel* gemaakt, zeer juist aantoont. Dat toch in sommige opzichten bijzondere bepalingen tegen de drukpersmisdrijven vereischt worden, steunt niet op een verschil van beginsel, maar vindt alleen zijn grond in de bijzondere verhouding waarin de personen, die een geschrift schrijven, drukken, verkoopen, uitgeven of verspreiden, tot elkander geplaatst zijn, en ook in de meerdere mate van strafbaarheid die naar omstandigheden aan een misdrijf door middel der drukpers begaan (juist omdat daardoor op veel grooter schaal invloed wordt uitgeoefend) behoort te worden toegekend.

In het tweede Hoofdstuk, (p. 45—86) behandelt de S. de vraag: „waarin bestaat de publicatie en waar en wanneer zijn de misdrijven voltooid tot wier begrip publicatie behoort?” Hij treedt daarbij in eene beschouwing van het begrip dat volgens onze strafwet aan openbaarheid moet gehecht worden. Terecht keurt hij (p. 51) af dat al wat men op de straat doet, als openbaar wordt aangemerkt, ook al is er niemand die het waarneemt, zoodat de bloote mogelijkheid met de werkelijkheid wordt gelijk gesteld. Wanneer men dus een boek te koop stelt of eene plaat voor een venster zet, zal er openbaarheid zijn, ook al heeft nog niemand het boek gekocht of de plaat gezien. Hij is echter van meening dat onder de *écrits imprimés* ou *non* van art. 367 C. P. geene *platen* beprepen zijn, omdat eene plaat geen *écrit* is. Evenmin zijn die begrepen in de strafbepaling van art. 102; wel volgens hem onder art. 330 en de wetten van 1829 en 1830. Wij moeten echter ten aanzien der wet van 16 Mei 1829 doen opmerken dat in art. 1 dier wet alleen van *plakschriften* of gedrukte enz. *geschriften* sprake is, zoodat o. i. eene plaat ook niet onder de strafbedreiging van dat artikel valt. Voorts ziet de schrijver (p. 58 in strijd met CHASSAN het verschil tusschen *verkoopen* en *verspreiden* hierin dat

bij verkoop van een enkel exemplaar, publicatie in den zin der wet aanwezig is, bij verspreiding daarentegen altijd uitdeeling aan meer dan één persoon moet hebben plaats gehad. Ook deze opmerking is, dunkt ons, juist. Verder keurt hij terecht af dat het Engelsche recht voor het instellen eener strafactie geene openbaarheid vordert, en alleen eenvoudige mededeeling aan hem wiens rechten de *libel* aanrandt, voldoende acht (p. 65 vlg.) Daarop treedt hij in eene beschouwing van de bijzondere regelen van publicatie die in sommige landen voor dagbladen en pamfletten bestaan, zooals in Engeland waar een exemplaar van elk dagblad aan het *stamp-office* wordt vereischt en in Frankrijk waar de wet van 11 Mei 1868 het depot en andere bepalingen ten dien aanzien regelt. Als *locus delicti* neemt hij o. i. terecht de plaats aan, waar aan het misdrijf de openbaarheid vereischt tot de strafbaarheid er van, gegeven is (p. 81.) Ten slotte vestigt hij de aandacht op de slechte regeling in het Nederl. recht van de verjaring van misdrijven door middel van de pers gepleegd, daar bij de wet van 1829 eene tijdsverloop van een jaar, bij de wet van 1830 een tijdsverloop van slechts drie maanden voor de verjaring gevorderd wordt, bepalingen die waar het zoogenaamde politieke misdrijven geldt, niet zijn af te keuren, maar die voor zoover bij die wetten ook andere dan politieke misdrijven, met name laster en hoon, schriftelijk begaan, gestraft worden, geheel willekeurig is, daar geene reden bestaat om deze misdrijven van de andere te onderscheiden.

In het derde Hoofdstuk (p. 86 vlg.) wordt over de publicatie als voorbereiding tot- en deelneming aan andere misdrijven gesproken, m. a. w. over de poging om door middel van de pers, een misdrijf tot stand te brengen en over de deelneming door middel van de pers aan een misdrijf. De S. onderscheidt die deelneming aan andere misdrijven van de deelneming aan de eigenlijke drukpersdelicten tot wier begrip de publicatie behoort, d. i. van de verantwoordelijk-

heid van de personen die materiëel althans betrokken zijn in het publiceeren van een drukwerk, voor de strafwet. Hij doet opmerken dat poging door middel van de drukpers, iets eigenaardigs heeft ('t geen ook geldt bij andere wijzen van gedachtenopwekking), n. l. dat zij dikwijls als *crimen sui generis* beschouwd wordt, bv. het misdrijf van opruijing, want wanneer die opruijing geen gevolg heeft gehad, wordt zij als poging tot een misdrijf gestraft, terwijl zij, indien het misdrijf zelf gepleegd is, als *deelneming* wordt gequalificeerd, ook dan wanneer de opruier zelf niets tot het tot stand brengen van het misdrijf, gedaan heeft. Verder verdient opmerking dat de poging tot- zoowel als de medeplichtigheid aan misdrijven, door middel der drukpers, mits ze slechts het kenmerk van openbaarheid bezitten, ook dan gestraft worden wanneer tot het begrip dier misdrijven zelve volstrekt niet behoort dat zij in 't openbaar bedreven zijn; terwijl de handeling, die nu gekenmerkt wordt als strafbare poging of deelneming, ingeval ze niet in het openbaar had plaats gehad, straffeloos zou geweest zijn. (Men zie b.v. art. 217 C. P.). De begrippen van poging en deelneming worden dus aanmerkelijk uitgebreid, 't geen alleszins gewettigd wordt door de gevaarlijke kracht van het werktuig waarmede ze bedreven worden.

Ten einde niet te uitvoerig te worden, zullen wij ons niet langer ophouden bij alle zaken welke de S. in dit hoofdstuk ter sprake brengt. Wij moeten echter nog een oogenblik stil staan bij hetgeen hij over de jury in perszaken opmerkt. Hij verklaart zich tegen de invoering dier instelling in ons land. Zij moge, volgens hem, in landen van weinig staatkundige vrijheid de eenige zekerheid zijn, dat men die vrijheid niet geheel verlieze, omdat in zulke landen de rechters gewoonlijk van de regeering afhankelijk of ten minste op hare hand zijn, -- in Nederland zijn de rechters onafzetbaar, heeft men den waarborg van hooger beroep en leert ook de praktijk dat men de beoordeeling

over de misdadige strekking van een geschrift gerust aan den rechter overlaten kan.

Het is hier niet de plaats om in het breede over de voor- en nadeelen der jury uit te weiden. Maar wij willen toch niet verzwijgen dat de argumenten van den S. ons in geen deele overtuigd hebben en dat wij niet alleen de jury in 't algemeen, ook voor Nederland wenschelijk achten, maar zelfs durven beweren dat zij, al werd zij ook in andere zaken minder noodig geacht, in de eerste plaats behoorde te worden ingevoerd voor delicten die door middel der drukpers worden begaan. Juist de moeielijkheid om de grenzen te trekken, waar geoorloofde publicatie ophoudt en strafbaarheid aanvangt, maakt den rechter naar onze meening veel minder geschikt om die delicten te beoordeelen dan de jury. De rechter toch (hij moge nog zoo bekwaam en onpartijdig zijn) is uit den aard zijner betrekking meer aan eene formeele wetsuitlegging gebonden, 't geen bij delicten als de bedoelde, waarvan de omschrijving in eene wet zeer moeielijk is en waarbij veel, zoo niet alles afhangt van de omstandigheden waaronder elk feit gepleegd is, aan groote bezwaren onderhevig is en dikwijls aanleiding geeft dat het *summum jus summa injuria* wordt. Daarenboven hebben die delicten veelal eene politieke kleur, en loopt de magistratuur daarbij gevaar partijdig te schijnen, temeer daar zij juist door de stabiliteit van haar ambt en den daardoor bij haar nog meer versterkten zin voor orde en rust, meestal geneigd is om bij die misdrijven, waarbij opruijing tegen- of beleediging van het staatsgezag plaats heeft, de strafwet zeer streng toe te passen. Daarom zouden wij het zeer wenschelijk achten dat dergelijke misdrijven zoo eenvoudig en beknopt mogelijk in de strafwet werden omschreven en dat de jury voor elk bijzonder geval over de schuld uitspraak deed. Dit moest o. i. niet alleen van de zoogenaamde politieke misdrijven gelden, maar ook van 't misdrijf van laster in 't algemeen, zij het

ook mondeling begaan, waarbij zoo oneindig veel afhangt van de subjectieve opvatting en waarover een aantal mannen, van verschillende rang en stand uit het volk gekozen, naar onze meening een juister en meer met het rechtsgevoel van het volk overeenstemmend oordeel kan vellen, dan zelfs de kundigste en onpartijdigste rechter, die zich veel minder in het *volks*leven beweegt, in staat is te doen.

Wat verder het argument betreft van den Heer DE SITTER, dat de invoering der jury alleen te pas komt in landen waar weinig staatkundige vrijheid bestaat — wij achten dit argument met de ervaring in lijnrechten strijd. Juist toch in die landen, waar de staatkundige vrijheid en de zelfregeering des volks het meest is ontwikkeld, heeft men het eerst de jury zien ontstaan. Overal waar het Angel-Saksische ras Staten heeft gegrondvest, is tegelijkertijd ook de jury verzezen als een vitaal bestanddeel der constitutioneele instellingen. Bijna alle beschaafde Staten van Europa hebben later dit voorbeeld gevolgd en wij mogen daarom o. i. terecht vragen of Nederland dan in zulk een exceptieeelen toestand verkeert, dat hetgeen bij alle beschaafde volken heilzaam wordt geacht, bij ons nadeelig zou werken. Onafzetbaarheid der rechterlijke ambtenaren is zeker veel waard maar levert toch geen waarborgen op dat die ambtenaren juist de meeste geschiktheid hebben, over misdrijven uitspraak te doen, waarbij het feitelijke element veel sterker op den voorgrond treedt dan het juridische. In Engeland is de magistratuur zekerlijk nog veel onafhankelijker dan bij ons of in Frankrijk en Pruisen. Het stelsel van promotie is daar onbekend; de bezoldiging der rechters is daar tevens in overeenstemming met het gewicht van het ambt dat zij bekleeden. Niettemin heeft men in Engeland op dien grond de jury nooit bestreden. Dat verder ook onafzetbare rechters onder den invloed der regeering kunnen staan, is in Frankrijk en Pruisen meermalen proefondervindelijk gebleken. Het hooger beroep

dat volgens ons recht, van veroordeelingen wegens verscheiden drukpersdelicten (niet van alle, want sommige worden crimineel gestraft) is toegestaan, kan ook geen argument zijn tegen de jury. Want neemt men aan dat de rechter minder geschikt is om over de strafbaarheid dier delicten te oordeelen, dan blijft hij dit ook in hooger beroep, en wordt er dus eene dubbele fout begaan. Geheel eens met zich zelve schijnt ook de heer DE SITTER bij zijn tegenzin tegen de jury niet te zijn. Althans op eene andere plaats in zijn werk (p. 152) zegt hij, sprekende over eene vroeger aangenomen beperking van de bevoegdheid der Engelsche jury in libelzaken, dat men daardoor aan de pers haar hechtsten steun had ontrukkt en hare vrijheid illusoir was geworden.

In het vierde hoofdstuk (p. 111—183) wordt *de deelneming aan de publicatie* uiteengezet, m. a. w. over de drukpersmisdrijven in engeren zin gehandeld. Verschillende personen kunnen betrokken zijn in het publiceeren van een drukwerk, niet alleen schrijver, zetter, corrector, drukker, uitgever, welke eenvoudig deelhebbers zijn aan het ontstaan en het openbaar worden van het geschrift, maar ook boekhandelaars, bezitters van leesbibliotheken, rondventers enz. welke die publicatie begunstigen en vergrooten. Van eigenlijke medeplichtigheid kan (1) geen sprake zijn; want het misdrijf is voltooid zoodra de openbaarheid in den zin der wet aanwezig is, en na dien tijd is er dus geene medeplichtigheid aan het misdrijf meer mogelijk. Men

(1) De S. is hier niet zeer duidelijk. Het schijnt dat volgens hem ook bij drukker en uitgever van geene medeplichtigheid sprake kan zijn. Dit echter is ongerijmd, want deze hebben juist tot de publicatie medegewerkt. Zijne bedoeling blijkt echter uit hetgeen hij op eene andere plaats (p. 82) zegt, waar beweerd wordt, dat de verspreiders van een reeds *openbaar gemaakt* drukwerk niet als medeplichtigen kunnen gestraft worden, daar zij alleen het reeds voltooide misdrijf hebben begunstigd. Deze begunstiging is echter volgens den S. bij den C. P. niet strafbaar gesteld. Zie evenwel art. 285, 288 C. P.

kan dus de personen die door hunne handelingen die openbaarheid nog vermeederen, slechts als begunstigers, niet als medeplichtigen beschouwen. Zij blijven echter voor hunne handelingen verantwoordelijk, doch volgens de juiste beginselen van strafrecht behooren zij slechts strafbaar te zijn wanneer zij óf met bewustheid medewerkten tot de publicatie van een geschrift, welks strafbaren inhoud zij kenden (in welk geval zij deelnemers (medeplichtigen?) zijn aan het misdrijf) óf door onachtzaamheid of plichtverzuim het misdrijf hebben mogelijk gemaakt of begunstigd. Deze belangrijke onderscheiding is echter in vele wetgevingen over het hoofd gezien, waarbij zonder op de schuld of op den graad van schuld te letten, drukker, uitgever en verspreider verantwoordelijk worden gesteld voor den inhoud van de werken die zij drukken, uitgeven, of verspreiden.

Ziedaar de algemeene beginselen die volgens den S. dit onderwerp moeten beheerschen. Ons bestek laat niet toe hem in de toepassing dier beginselen op den voet te volgen. Vestigen wij echter nog een oogeblik de aandacht op zijne beschouwing van art. 283—289 C. P. in verband met het bekende besluit van 24 Jan. 1814 (*Sibl.* no 17). p. 118 vlg. — In de aangehaalde artikelen wordt de deelneming aan publicatie van misdrijven, door middel van de drukpers gepleegd, behandeld. Wij hebben hierboven reeds opmerkzaam gemaakt op de onbillijke bepaling van art. 283. De schrijver toont o. a. zeer juist aan, dat dit artikel even als de volgende, zijn oorsprong verschuldigd is, aan het beruchte Décret Impérial contenant Réglement sur l'imprimerie du 5 Février 1810, waarbij de censuur werd ingevoerd. Door dit decreet werd het eene onmogelijkheid iets te laten drukken, dat tegen den zin der regeering was, tenzij men in 't geheim drukte. Hiertegen nu waakt de Code Pénal. In het stelsel van NAPOLEON was elk drukken zonder voorkennis en goedkeuring van de regeering, misdadig en het was dus van veel belang den kwalijkgezinde,

die het waagde zonder goedkeuring van de regeering, te schrijven en te drukken te vinden: van daar art. 284.

Er bestaat thans in Nederland geene censuur meer en wij beroemen er ons gaarne op dat de drukpers bij ons zich zoo vrij en onbelemmerd kan bewegen. Maar wij vergeten daarbij dat er nog altijd strenge straffen bepaald zijn tegen geheel onschuldige feiten en dat die straffen wel als preventieve maatregelen in het Napoleontisch systeem hare verklaring vinden, maar in een vrij land als het onze inderdaad bespottelijk moeten geacht worden.

De jurisprudentie echter beschouwt de art. 283 en vlg. nog altijd als verbindend. Naar onze meening terecht. Wij kunnen ons toch niet met het gevoelen van den Heer DE SITTER vereenigen dat die artikelen door het besluit van 24 Jan. 1814 zouden zijn afgeschaft (1). Art. 5 van dat besluit is veeleer niets dan eene herhaling van- of verwijzing naar art. 283 C. P. Evenals dit laatste artikel vraagt het niet naar de strafbaarheid van den inhoud van het geschrift, maar bedreigt het vervolging tegen iederen uitgever of verspreider van een stuk dat zonder naam van den schrijver of drukker en zonder aanwijzing van den tijd en de plaats der uitgave in het licht komt. Deze strekking is des te duidelijker, wanneer men bedenkt dat de straf tegen het gepleegd feit niet eens in art. 5 wordt bepaald, zoodat dit art zonder het noodzakelijk complement van art. 283 eene *lex imperfecta* zou zijn geweest. In verband hiermede moet dan ook o. i. art. 1 van het besluit worden opgevat. Onder de *Fransche wetten en reglementen*, waarvan daar sprake is, zijn blijkbaar alleen de

(1) Het blijkt niet duidelijk of de S. meent dat alle de gemelde artikelen 283—289 zijn afgeschaft, dan wel alleen 283, 284 en 289. Op p. 123 zegt hij dat art. 283 en vlg. zijn afgeschaft. De bedoeling kan echter geen andere zijn dan dat alleen de genoemde drie artikelen buiten werking zijn gesteld. Voor de afschaffing der overige kan het besluit van 1814 moeielijk als bewijs worden aangehaald.

speciale wetten betrekkelijk de boekdrukkerij en den boekhandel bedoeld. Nergens blijkt dat men eenige verandering in den Code Pénal heeft willen brengen; ware dit de bedoeling men zou het na de bepaling van art. 1 van het Besluit van 11 December 1813, waarbij de Code Pénal verklaard werd van kracht te blijven, ongetwijfeld met name hebben uitgedrukt, evenals dit in het laatstgenoemde besluit geschiedde.

Wij zijn het ook niet eens met den heer DE SITTER (p. 127 noot) dat art. 289, zoo het nog bestaat, art. 463 Code Pénal zou uitsluiten. Art. 463 is algemeen, zoo als blijkt uit de woorden *dans tous les cas* etc. Het zegt alleen dat zoo er verzachtende omstandigheden bestaan, de rechter de straf, die de schuldige anders zou ondergaan hebben, belangrijk kan verminderen. Of dus de wet bij sommige misdrijven bepaalt dat het maximum der straf zal worden toegepast, is voor de toepassing van art. 463 volkomen onverschillig. De straf voor den auteur in art. 289 is zes maanden. Zijn er echter verzachtende omstandigheden, dan kan de rechter die straf zelfs tot beneden zes dagen verminderen zonder dat de consequentie er in 't minst door lijdt. De wet kent meer dergelijke bepalingen waarbij het maximum der straf wordt toegepast. Zie b. v. art. 450, § 2 en 3. Zou men ook daar verzachtende omstandigheden willen uitsluiten? Niemand zal het, dunkt ons, durven beweren. Zoo ja, dan moet men ook aannemen, dat bij eenvoudigen diefstal nooit eene mindere gevangenisstraf dan van één jaar mag worden toegepast, want dat art. bedreigt uitdrukkelijk den dief met *emprisonnement d'un an au moins*. Wij kunnen dus de meening van Mr. DE SITTER slechts als eene vergissing beschouwen, die hij bij nader inzien zelf zal moeten erkennen.

Wij vinden verder in dit hoofdstuk een belangrijk overzicht van de Oostenrijksche, Pruissische, Belgische en Engelsche wetgevingen over de deelneming aan de publicatie.

Vooral ten aanzien van het Engelsche recht is de S. zeer uitvoerig en treedt hij in eene historische ontwikkeling, waaruit blijkt hoe dit recht, vroeger stuitend onbillijk tegen den uitgever, allengs is verbeterd geworden. Belangrijk vooral is het overzicht over de bepalingen betreffende de verantwoordelijkheid der uitgevers voor de publicatie der verslagen van parlements-zittingen, openbare meefings of vergaderingen van groote maatschappijen, over welk onderwerp nog in dit jaar een bill bij het parlement is ingediend (zie p. 180).

In het vijfde of laatste hoofdstuk, (p. 183 vlg.) geeft de S. ten slotte eenige wenken over de vereischten eener goede drukperswetgeving. Voor een deel is dit hoofdstuk uit den aard der zaak, in vele opzichten eene herhaling van 't geen de S. reeds vroeger bij de vergelijking der buitenlandsche wetgevingen heeft opgemerkt. De S. definieert (p. 185) de vrijheid van drukpers als het onbelemmerd, doch verantwoordelijk gebruik maken van de pers. Hij doet opmerken dat niet alleen opzet, maar ook onvoorzichtigheid door de wet dient gestraft te worden.⁽¹⁾ Dit beginsel is in onze wet over het hoofd gezien. Neemt men het aan dan vervalt de geheele moeielijkheid omtrent de verantwoordelijkheid van den drukker, uitgever of verspreider; zij hebben het misdrijf niet gewild, maar zij moeten hun beroep met omzichtigheid uitoefenen; doen zij zulks niet, dan zijn zij, volgens den S., in zekeren zin medeschuldig aan het bedreven misdrijf, indien dit niet zou hebben plaats gehad, zoo zij hun plicht nauwgezet vervuld hadden. Deze verantwoordelijkheid nu van drukker, uitgever of verspreider en verkooper is volgens den heer

(1) Ten bewijze dat dit mogelijk is, haalt de Schrijver art. 51 en 52 der Spoorwegwet van 26 Augustus 1859 (*Stbl.* 98) aan. Ook zonder dat zou ieder die mogelijkheid als een der eerste beginselen van strafrecht toestemmen. Wij kennen immers ook reeds moedwillige en onvoorzichtige manslag of verwonding?

DE SITTER zeer goed geregeld in het Engelsche recht, dat hen allen ingeval van "*want of due care or great negligence*" strafbaar stelt en deze regeling behoort nagevolgd te worden in het Nederlandsche recht; als beginsel behoort aangenomen te worden dat drukker, uitgever, verkooper en verspreider onverantwoordelijk zijn voor den inhoud van hetgeen zij drukken, uitgeven, verkoopen of verspreiden, met bepaalde voorschriften waarop zij te letten hebben in de uitoefening van hun beroep. De strekking van deze voorschriften moet zijn dat bij gedrukte geschriften de drukker enz. zorgen moet, dat hij het geschrift ter publicatie of drukking ontvangt van een hem bekend persoon, die in Nederland is gevestigd en verantwoordelijk is voor zijne daden. Dat die schrijver later over de grenzen gaat en zich zoo aan de Nederl. rechtsmacht onttrekt, is voor de schuld van de genoemde personen onverschillig, (art. 2 der wet van 28 Sept. 1816, bevat dan ook een stuitende onbillijkheid). Is echter de persoon dien zij als schrijver opgeven, minderjarig of waanzinnig, dan zullen zij moeten bewijzen dat hun dit onbekend was (1); weigeren zij den persoon op te geven van wien zij het geschrift ontvangen hebben om het te drukken enz., dan zullen zij te recht zelven verantwoordelijk gesteld worden voor den inhoud er van. Door deze opgave van hun lastgever, behooren zij, tenzij de opgave blijkt onwaar te zijn, geheel ontslagen te worden van alle rechtvervolging; blijkt het echter uit het proces tegen den schrijver dat zij volgens de gewone regelen van deelneming aan misdrijf, medeplichtig zijn aan het bedreven misdrijf, dan zullen zij natuurlijk strafbaar zijn. De wet behoort echter bepalingen in te houden, dat zulk eene

(1) Dit bewijs zal ten opzichte van waanzin wel zeer moeielijk zijn. In allen gevalle zal moeten geconstateerd worden dat de waanzin vóór de publicatie bestond. Mij dunkt echter dat dit bewijs niet ten laste van den uitgever, maar van het O. M. moet komen. Is iemand niet in een krankzinnigengesticht, dan kan men moeielijk juist weten of hij waanzinnig was.

vervolging niet kan ingesteld worden, vóór dat het proces tegen den schrijver geheel is afgelopen.

Op deze wijze wordt, volgens den Heer DE SITTER, voor de vrijheid van drukpers genoegzame zorg gedragen, zonder daarom de juiste rechtsbeginselen op te offeren.

Eene dergelijke opoffering ziet hij (p. 191 coll. p. 142) in de bepalingen der Belgische wet, welke uitgever, drukker, verspreider, enz., onvoorwaardelijk van alle rechtsvervolging ontslaat, wanneer zij den schrijver noemen, ook al blijkt uit de vervolging van dezen dat zij, hetzij gemeenschappelijk met hem tot het tot stand brengen van het misdrijf gearbeid hebben, hetzij zich bewust geweest zijn dat de inhoud van het door hen gedrukte of gepubliceerde werk strafbaar was.

Voor een groot deel geven wij het den S. gaarne toe dat onze wetgeving er belangrijk bij winnen zou, indien zij op de door hem aangegeven wijze naar het voorbeeld van het Engelsche recht werd verbeterd. In de eerste plaats behoorde het naar onze meening nog altijd geldige art. 283 C. P. benevens art. 5 van het besluit van 24 Januarij 1814, met zijn aanhang te worden afgeschaft en de uitgever enz. alleen dan verantwoordelijk te worden gesteld, indien hij den schrijver van een geschrift van *strafbaren* inhoud weigert te noemen of ten gevolge van zijn eigen nalatigheid niet *kan* noemen. Noemt hij den schrijver en springt de onwaarheid zijner verklaring niet terstond in het oog, dan behoort de strafvervolging, zoo die reeds tegen hem is aangevangen, geschorst te worden, tot dat de instructie tegen den vermoedelijken schrijver is afgelopen en gebleken is of hij werkelijk de schuldige is. O. i. geldt dit reeds onder de tegenwoordige wetgeving. De jurisprudentie is echter op dit punt niet eenstemmig, zoo als blijkt uit een arrest van het Hof van Noord-Brabant van 4 Mei 1869, waartegen het beroep in cassatie door den Hoogen Raad is verworpen (1).

(1) Arrest van 30 Juni 1869 (*Wbl. v. h. Regt.*, n°. 3130).

Wij oordeelen het niet overbodig ter dezer plaatse deze voor den geheelen boekhandel zeer belangrijke beslissing ter sprake te brengen. Een drukker die wegens een van laster geïncrimineerd geschrift vervolgd werd, had ter openbare terechtzitting den schrijver van dat geschrift genoemd en ten bewijze een met naamteekening voorzien geschrift overgelegd. Het Hof van Limburg (welks arrest in dezelfde zaak wegens een gebrek in den vorm is vernietigd) had geoordeeld dat bij het noemen van den schrijver, de vervolging tegen den drukker *moest* worden gestaakt, totdat eene voorloopige instructie en daarop gevolgde rechterlijke beslissing had uitgemaakt of de als schrijver aangewezen persoon de auteur was. Het Hof van Noord-Brabant besliste daarentegen dat die opgave van den schrijver wel (gelijk in casu geschied was) nog ter openbare terechtzitting kon plaats hebben, maar dat zij geene aanleiding kon geven om het tegen den drukker aangevangen rechtsgeding uit te stellen: en dat derhalve het gewicht en de waarde dier opgave als een middel door den beklagde ter zijner verdediging ingeroepen, moest worden onderzocht en beoordeeld. Daarop tot dat onderzoek overgaande, verklaarde het Hof het aangevoerde verdedigingsmiddel onbewezen en ongegrond, „omdat het door geenerlei bewijzen, zelfs niet door een aanbod daarvan toegelicht of ondersteund, onvoldoende moest worden geacht om tot de gevolgtrekking te besluiten dat of de aangewezen persoon bestaat, veelminder dat die persoon als schrijver van het geïncrimineerde artikel ten genooge rechtens bekend is of aangewezen kan worden.”

Deze beslissing van het Hof van Noord-Brabant komt ons (’t zij met eerbied gezegd) onjuist voor. Vooreerst wat betreft de processueele questie of in casu eene schorsing van het rechtsgeding kan plaats hebben. Het Hof van Limburg was o. i. op den rechten weg toen het besliste dat de vervolging *moest* worden gestaakt. Wanneer toch gelurende den loop van een strafgeding (zij het ook op de open-

bare terechtzitting) blijkt of zelfs maar vermoeden ontstaat, dat niet de beklagde maar een ander de schuldige is, of wel dat de schuld van den beklagde twijfelachtig is zoolang niet later opgekomen omstandigheden onderzocht zijn, — in alle die gevallen ligt eene staking van het rechtsgeding in den aard der zaak, zoodat ook al zweeg de wet ten dien aanzien geheel, geen rechter aarzelen zou het onderzoek te schorsen, daar het doel der strafrechtspleging niet is een onschuldig plaatsvervanger, maar den wezenlijk schuldige te treffen. — Dat ook onze wet dit beginsel (al is 't niet algemeen omschreven) erkent, blijkt uit de bepalingen van art. 6 en 195 Wetb. van Strafv. en art. 372 C. P. Passen wij nu dit beginsel op de gemelde casus-positie toe, dan blijkt o. i. duidelijk dat vooral hier eene schorsing niet alleen *kon* maar ook *moest* worden uitgesproken. Art. 4 van het Besluit van 24 Jan. 1814 stelt toch alleen dan den drukker aansprakelijk, indien de schrijver niet bekend is of aangewezen kan worden. Wijst derhalve de drukker dien schrijver aan (*want meer dan dit wordt niet door art. 4 geëischt*) dan is de vermoedelijk werkelijk schuldige in plaats van den gefingeerden schuldige (den drukker) getreden en eischen zoowel de billijkheid als de wet, dat met behandeling der zaak niet worde voortgegaan, zonder dat vooraf een onderzoek is ingesteld omtrent de waarheid van de door den drukker gevoerde bewering. De *billijkheid*, omdat zonder dit onderzoek niet voldoende zal blijken wie de schrijver is en dus de eigenlijke schuldige zal ontsnappen, terwijl de drukker, van wien men in den regel niet verwachten kan dat hij alle geschriften leest en op een goudschaaltje weegt, zal veroordeeld worden. *De wet*, omdat gelijk hierboven is gezegd, de beginselen van strafrechtspleging, ook in onze wet erkend, een dergelijk onderzoek vorderen en omdat art. 4 zoo even gemeld, slechts van aanwijzen (*désigner*) spreekt. Daarenboven (en dit is ook door het Hof van Limburg o. i.

terecht als motief aangevoerd) schrijft art. 5 der wet van 16 Mei 1829 voor, dat wegens misdrijven van laster door middel van de drukpers begaan, steeds eene instructie moet plaats hebben (1). En daar nu, ingeval de schrijver bekend wordt, niet de drukker maar de schrijver zich aan laster heeft schuldig gemaakt, vloeit daaruit, dunkt ons, van zelf voort dat door eene instructie en daarop gevolgde rechterlijke beslissing moet worden uitgemaakt of de als schrijver aangewezen persoon de wezenlijke schrijver is.

Het Hof van Noord-Brabant, na beslist te hebben dat geen termen tot schorsing aanwezig waren, verwierp daarop het voorgestelde verdedigingsmiddel als onvoldoende. Deze tweede dwaling (want als zoodanig meenen wij haar te mogen qualificeeren) staat in verband met de eerste. Neemt men toch aan dat een nader onderzoek niet is toegelaten, dan wordt het verdedigingsmiddel dat de wet aan den drukker geeft, geheel illusoir gemaakt, en zal hij wel *nimmer* ter openbare terechtzitting kunnen bewijzen wie de schrijver is. Indien toch het noemen van den persoon, vergezeld door het overleggen van een met naamteekening voorzien manuscript, niet als voldoende bewijs wordt aangemerkt, dan weten wij waarlijk niet op welke wijze de drukker het bewijs leveren moet. Door getuigen? Maar in den regel heeft men geen getuigen bij alles wat men schrijft en al ware dit 't geval dan nog zouden die niet kunnen verklaren dat zij *alle* uitdrukkingen in 't geschrift, (en van

(1) De Advocaat-Generaal bij den H. R. (die van meening was dat eene schorsing in casu wel *kon* maar niet *moest* plaats hebben) bestreed dit argument door te zeggen: „dat hier nog geen sprake was van het terechtstaan van den als schrijver genoemden persoon; dat de vraag slechts was of die persoon werkelijk de auteur was en daardoor de drukker van de verantwoordelijkheid ontheven” Deze redeneering is ons niet recht duidelijk. Immers juist door de instructie moet tot klaarheid worden gebracht of de aangewezen persoon zal terechtstaan. Het terechtstaan is een gevolg van de instructie; niet omgekeerd.

een enkel woord kan de strafbaarheid afhangen) door den aangewezen persoon in schrift hebben zien brengen en dit geschrift zonder eenige wijziging aan den drukker hebben zien overhandigen. Door schriftelijk bewijs? Maar dit was in casu overgelegd en al had men alle mogelijke schrifturen, men zou altijd daartegen kunnen aanvoeren dat de echtheid der handteekening niet bewezen was, daar de schrijver zelf immers absent is en het ook niet aan gaat hem als getuige te hooren. De eenige kans voor den drukker zou zijn dat hij een authentieke akte overlegde, waaruit de waarheid zijner bewering bleek doch deze voorstelling is te ongerijmd om er ook maar een oogenblik aan te denken. De noodzakelijke consequentie is dus o. i. óf dat de drukker altijd zal veroordeeld worden óf dat eene instructie moet worden aangevangen tegen den persoon die door hem als schrijver is aangewezen. Tertium non datur.

Wij stemmen echter toe dat indien reeds à priori het leugenachtige van de bewering des drukkers vaststaat, geene instructie behoeft te worden aangevangen (1) Doch dit geval zal wel tot de groote zeldzaamheden behooren.

De Adv.-Generaal bij den H. R. heeft nog aangevoerd (2) dat, indien de drukker zich van zijne verantwoordelijkheid kan ontslaan door slechts een *individu quelconque* op te noemen, omtrent wien het misschien weldra zou blijken dat hij de auteur niet was, of althans dat niet bewijsbaar was — al zeer slecht aan de bedoeling van het wettelijke voorschrift zou voldaan zijn. Zelfs het overleggen van een geschrift gelijk in casu, zou onvoldoende zijn, omdat „niets waarborgt dat de afgever van een dergelijk stuk is

(1) Dan toch blijkt reeds a priori het onnoodige der instructie. Het spreekt echter van zelf dat daardoor het beginsel niet wordt opgeheven. Zoo zal ook in het geval van art. 372 C. P. geene instructie plaats hebben, indien reeds à priori blijkt dat de te laste gelegde feiten volgens de wet niet strafbaar zijn.

(2) Zie het aangehaalde *Wbl. v. h. Regt.*

de auteur en niet een persoon die zich door geschenken of beloften heeft geleend om zich, misschien slechts tijdelijk, als zoodanig voor te doen.”

Ook aan dit argument hechten wij weinig gewicht. Indien zich werkelijk het geval voordeed dat een *homme de paille* er zich toe wilde leenen om de verantwoordelijkheid van den wezenlijken schrijver op zich te nemen, dan bestaan er middelen genoeg om alles zóó in te richten dat zijne schuld in de oogen des rechters voldoende bewezen wordt: m. a. w. zelfs met het volledigst bewijs door den drukker overgelegd, wordt de mogelijkheid niet weggenomen dat een fictieve schuldige in de plaats treedt van den wezenlijken schuldige. Doch daarenboven de drukker *ontslaat* zich niet van zijne verantwoordelijkheid (gelijk de Adv.-Generaal schijnt te meenen) door den schrijver te noemen; de beslissing daar over wordt slechts uitgesteld en blijkt uit de instructie niet dat de aangewezen persoon de schrijver is, dan herleeft de verantwoordelijkheid van den drukker in hare volle kracht. Heeft hij opzettelijk den rechter op het dwaalspoor gebracht, dan zal dit voor dezen juist een motief zijn om hem strenger te straffen dan anders het geval zou geweest zijn. Wij zien dus niet in dat de justitie eenige schade lijdt door een uitstel van strafvervolging. In elk geval vindt zij een verantwoordelijk persoon, doch hare taak is juist zorg te dragen dat die verantwoordelijke persoon dezelfde is als de wezenlijke schuldige.

De dwaling van het bestreden arrest berust o. i. op eene ongeoorloofde uitbreiding van de beteekenis der woorden in art. 4 van het Besluit van 1814, in navolging van den Hoogen Raad die bij arrest van 16 Jan. 1841 (1) van oordeel was dat de bedoeling van het Besluit van 24 Jan. 1814 kon worden toegelicht door de bepalingen der wet van 28 Sept. 1816, van welke wet art. 2 den drukker straf-

(1) Aangehaald in de zooveen besproken conclusie van den Adv.-Generaal.

baar stelt, voor zooverre hij den schrijver niet zal kunnen aanwijzen, met zoodanig gevolg dat de laatstgemelde niet alleen in handen der justitie gerake, maar van het gepleegd misdrijf in rechten kunne worden overtuigd en alzoo gestraft."

Tegen die uitlegging meenen wij met kracht te moeten protesteeren. Eene strafbepaling mag niet naar analogie van andere bepalingen worden uitgebreid. Te minder is dit geoorloofd, wanneer de wet waarmede men eene andere wil completeeren tegen alle beginselen van strafrecht indruischt. En dit is het geval met de wet van 28 Sept. 1816. Die wet heeft een geheel exceptioneel en slechts uit de tijdsomstandigheden te verklaren karakter. Zij verloochent in het aangehaalde art. 2 alle rechtsbeginselen, en legt den drukker enz. eene taak op, die alleen bij het Openbaar Ministerie te huis behoort. Zij leidt tot veroordeeling van een onschuldige, indien de werkelijk schuldige de vlucht heeft genomen en zich aan den arm der justitie heeft onttrokken. Zij eischt een slachtoffer, zonder onderscheid te maken of zij den schuldige dan wel een onschuldige treft. En met zulk eene exceptioneele wet zou het veroorloofd zijn eene andere strafwet aan te vullen! Wij kunnen het ons niet voorstellen. In dubbele mate geldt hier: "*quod contra rationem juris receptum est, non est producendum ad consequentia.*"

Wellicht ook dat de bestreden dwaling moet worden toegeschreven aan eene verwarring tusschen civielrecht en strafrecht. Reeds in 't algemeen gaat het niet aan, een beschuldigde in een strafgeding gelijk te stellen met een gedaagde in een civiel proces en van hem een volledig juridisch bewijs te vorderen van elk verdedigingsmiddel dat hij aanvoert. Doch hoeveel te minder moet dit het geval zijn, nu in 't meergemelde art. 4, van den drukker niets meer wordt gevorderd dan dat hij den schrijver kan aanwijzen, m. a. w. dat hij zich vooraf vergewist heeft van welken persoon hij het manuscript heeft ontvangen en dus niet b. v.

een hem anonym toegezonden geschrift heeft gedrukt, in welk geval hij natuurlijk alleen verantwoordelijk zal zijn.

Wij hebben bij deze kwestie wat langer stilgestaan, omdat zij o. i. een merkwaardig voorbeeld oplevert hoe eene gebrekkige wetgeving door eene subtiële jurisprudentie nog slechter kan worden gemaakt dan zij reeds is. Wij vertrouwen dan ook dat de heer DE SITTER, indien hij van dit arrest had kennis gedragen, in eene kritiek daarvan zou getreden zijn. Nu er evenwel (hoe vreemd dit ook moge zijn) verschil van gevoelen over de uitlegging van art. 4 bestaat, blijkt de noodzakelijkheid eener verbetering onzer drukperswetgeving nog des te meer.

Wat die verbeteringen betreft — zou het misschien wenschelijk zijn om evenals in België, althans den uitgever en drukker van alle verdere verantwoordelijkheid te ontslaan, indien zij den schrijver hebben aangewezen en bij onderzoek die aanwijzing is gebleken juist te zijn; m. a. w. hen niet meer te vervolgen, al blijkt het dat zij volgens de gewone regelen van deelneming aan het misdrijf medeplichtig zijn. De heer DE SITTER ziet daarin eene opoffering van rechtsbeginselen en acht het Engelsche stelsel beter: „want” zegt hij (p. 191) „dat een maatregel nuttig zal werken is geen reden om in de wet tot recht te maken, wat onrecht is.” Wij gelooven dat de S. hier te absoluut redeneert en dat de strafwetgever wel degelijk acht behoort te slaan op de gevolgen die uit eene strafbepaling voor de geheele maatschappij kunnen voortvloeien. Het volmaakte is ook hier niet te bereiken en daarom moet men dikwijls kiezen tusschen een grooter of een kleiner kwaad. Op zich zelf beschouwd zou het voorzeker beter zijn om op de gewone regelen der medeplichtigheid geen uitzonderingen te maken. Maar wanneer daardoor de vrijheid van drukpers gevaar mocht loopen te zeer belemmerd te worden, is het volstrekt geen opoffering der rechts-

beginselen, indien men bij drukpersprocessen alleen den schrijver en niet den drukker of uitgever straft. Het recht toch moet rekenen met de gegeven toestanden en is daarvan een gevolg, zoodat het maatschappelijk nut zeer zeker een factor is die niet buiten aanmerking mag worden gelaten. Brengt dat nut mede dat een feit, 't welk anders zou gestraft worden, straffeloos blijft, dan is die straffeloosheid ten opzichte dier bepaalde zaak weder op zich zelf een rechtsbeginsel dat in het algemeen belang zijn grond vindt. (Zie een voorbeeld in art. 380 C. P.) En nu meenen wij dat indien de uitgever en drukker altijd nog wegens medeplichtigheid kunnen vervolgd worden nadat de schrijver bekend is, — dit hen dikwijls zal doen aarzelen om een werk uit te geven of te drukken. Dat die medeplichtigheid niet maar los weg wordt aangenomen, doch bewezen moet zijn, heft het bezwaar niet op. Want de moeielijkheid is juist gelegen in de vraag: *wanneer* men hen als medeplichtigen moet beschouwen. Volgens den heer DE SITTER zijn zij ook dan medeplichtig als zij zich bewust geweest zijn dat de inhoud van het door hen gedrukte of gepubliceerde werk strafbaar was. Doch hoe moet van dit bewustzijn blijken? 't Geen de een strafbaar acht, komt dikwijls een ander zeer geoorloofd voor en dit is vooral het geval bij delicten die door middel der drukpers begaan worden. Alles zal ten slotte afhangen van de subjectieve opvatting van het Openbaar Ministerie en van den rechter en bij onze weifelende jurisprudentie, zouden wij geen uitgever of drukker durven aanraden om behulpzaam te zijn in de publicatie van een werk, dat op zich zelf onschuldig, echter uitdrukkingen mocht bevatten die door eene pessimistische uitlegging, als aanranding van de verbindende kracht der wetten; smaad, hoon en laster tegen de openbare autoriteiten of hoe die misdrijven ook heeten mogen, zouden kunnen beschouwd worden. Voeg hierbij dat men van uitgevers of drukkers, vooral indien zij het volhandig

hebben, onmogelijk kan vergen dat zij alles wat zij uitgeven of drukken, nauwkeurig lezen; en dat niettemin de kans om als medeplichtigen beschouwd te worden hun steeds als een zwaard van DAMOCLES boven het hoofd zal hangen. Als men dit alles in aanmerking neemt, gelooven wij dat het verkieslijker zou zijn indien de wet zich met de ontdekking van den schrijver als hoofdschuldige tevreden stelde en dat in 't belang eener wenschelijke openbaarheid de pers zoo weinig mogelijk belemmerd werd door de opinies die uitgever of drukker zich dikwijls zeer ten onrechte van de strafbaarheid van een geschrift kunnen vormen en op grond daarvan hun bijstand aan den schrijver weigeren. Eene bepaling dat het proces tegen den schrijver eerst geheel moet zijn afgelopen, is voor hen o. i. nog geen genoegzame waarborg. Want de kwestie van complicité wordt daardoor wel uitgesteld, doch geenszins aan subjectieve opvattingen onttrokken en de lichtvaardige vermoedens die (zooals de Heer DE SITTER p. 190 noot) meêdeelt door het Hof te Brussel vóór 1830 als bewijs voor de complicité werden aangenomen, zouden in weerwil van alle waarborgen die de Heer DE SITTER aan drukker en uitgever wil toekennen, ook nu nog bij vele rechters als zoodanig kunnen gelden. De woorden door den Heer NOTHOMB (1) in de zitting van het Belgisch Congres van 1830 uitgesproken, hebben ook thans nog niets van hunne waarde verloren. Over de door de centrale sectie voorgestelde bijvoeging der woorden: *sauf la preuve de la complicité* liet die afgevaardigde zich aldus uit: „ C'est remettre en question la liberté de la presse même; d'un côté on accorde à chacun le droit de se servir de la presse et d'en publier les produits, sans pouvoir jamais être astreint à la censure; et d'un autre côté, on astreint tout écrivain à la censure de l'imprimeur qui partage forcément sa responsabilité. Messieurs! dès que vous dites: pas de censure, il faut rester

(1) Zie de zoeven aangehaalde noot.

conséquent avec vous-mêmes, et rejeter la censure de l'imprimeur comme celle du gouvernement." Ziedaar naar ons voorkomt ware en nog niet behoorlijk weêrlegde woorden !

Wij gelooven overigens dat de mogelijkheid om uitgever, drukker, enz. als medeplichtigen te vervolgen, nog minder bezwaar heeft in landen waar, gelijk in Engeland en België, eene jury over het strafbare van drukpersdelicten oordeelt, dan in die landen waar (gelijk bij ons) over die delicten zonder jury door den rechter uitspraak wordt gedaan. En zulks op de vroeger reeds door ons ontwikkelde gronden. Ook zal het gemis van een Openbaar Ministerie in Engeland de vervolgingen tegen drukker en uitgever veel zeldzamer doen zijn dan in de staten waar die instelling bestaat.

Ook wij zouden overigens eene uitzondering willen maken voor het tentoonstellen of verspreiden van onzedelijke platen of teekeningen, omdat gelijk de Heer DE SITTER (p. 141) terecht opmerkt, het veel gemakkelijker is over de beteekenis en strekking van eene plaat dan over die van een boek te oordeelen; terwijl tevens eene belemmering in de publicatie en verspreiding van platen op verre na niet dat maatschappelijk nadeel oplevert 't geen uit de belemmering, die men aan het drukken en uitgeven van een geschrift in den weg legt, kan ontstaan. Wij wenschten dan echter het tentoonstellen van dergelijke platen niet als een delict *sui generis* maar als een gewone *outrage à la pudeur* gestraft te zien.

De Heer DE SITTER brengt (p. 196 vlg.) verder nog eenige *preventieve* maatregelen tegen de periodieke pers ter sprake waartoe hij brengt de censuur; autorisatie; waarschuwing; depot en inbeslagneming; zegel en borgstelling. Al deze maatregelen worden en o. i. terecht door hem afgekeurd. Onder de *repressieve* maatregelen noemt hij (p. 204) „toepassing van de strafwet” „burgerlijke schadeloosstelling” en, „recht van antwoord,” als ook „het vereischte van onderteekening, en „dat van den naam van drukker en uitgever op elk gedrukt stuk.” Ten aanzien van dit

laatste brengt hij nogmaals in herinnering dat de Nederl. wet ten onrechte ook dan de niet-vermelding van die namen straft, als het geschrift volkomen onschuldig is. Verder acht hij het niet wenschelijk om bij dagblad-artikelen eene verplichte onderteekening te vorderen. Terecht merkt hij op dat de dagblad-litteratuur dan voorzeker menig bekwaam en helder schrijver zou verliezen. Eindelijk verklaart hij zich (p. 213) als een voorstander van het in de Engelsche en Belgische wetgeving erkende *recht van antwoord*. Ook wij kunnen ons daarmêe vereenigen mits de wet (even als in België) eene bepaling inhoudende omtrent den omvang van het stuk waarin het antwoord vervat is.

Ten slotte vermelden wij dat aan deze dissertatie drie bijlagen zijn toegevoegd; behelzende onderscheiden Engelsche *bills* op drukpersdelicten betrekking hebbende. Het aangekondigde werk bevat nog veel dat tot wetenschappelijk strijd aanleiding kan geven. Wij hebben slechts op enkele punten de aandacht gevestigd en eindigen met den wensch dat anderen daardoor mogen aangespoord worden ons voorbeeld te volgen. Want niet door stilzitten maar alleen door kritiek en discussie, kunnen noodzakelijke verbeteringen in de wetgeving worden voorbereid. En daarom moge ook de verhandeling van den Heer DE SITTER onder ons rechtsgeleerd publiek vele lezers verwerven!

D. J. MOM VISCH.

BERIGTEN VAN GEMENGDEN AARD.

In verband met het opstel van Mr. WILLAUMIER, bl. 385 vlg., in dit no. der *Themis*, verwijzen wij naar een vonnis der arr.-regtbank te 's Hertogenbosch, van 19 November jl. (zie *Weekbl. v. h. R.* n°. 3162), waarbij in bevestigenden zin de vraag werd opgelost: „of de strekking van art. 421 B. W. is, dat de regten en verplichtingen van voogden en van ouders, in zoo verre zij niet aan de ouderlijke magt zijn voorbehouden, of bij voorkeur daaraan gehecht, geschorst zijn en op regenten overgaan, zoolang de minderjarige door de regenten in het gesticht geduld en door de ouders of voogden gelaten wordt?”

De Nederlandsche wetgeving is sedert eenigen tijd bij onze naburen meer en meer het onderwerp van wetenschappelijk onderzoek. Zoo heeft de procureur-generaal BELTJENS, bij de hervatting van de werkzaamheden van het Hof van Luik, den 15 Oct. jl., tot onderwerp van zijne rede gekozen:

„Des changements introduits par la législation néerlandaise au régime de la communauté légale et de leur influence sur les mariages entre Belge et Néerlandais et sur les immeubles des époux situés en Belgique et en Hollande.” De proc.-gen. komt, behoudens tegenwerpingen, tot het besluit dat bij huwelijken tusschen personen van beide landen de echtgenooten worden verondersteld, eene stilzwijgende overeenkomst te hebben aangegaan, hunne echtvereeniging te onderwerpen aan de wet der woonstede van den man, en dat aan dien regel van het gemeene regt niet kon worden gederogeerd dan door eene overeenkomst vòr 't huwelijk voor notaris gesloten.”

De heer DE BAVAY, procureur-generaal, heeft bij eene soortgelijke gelegenheid, denzelfden dag, voor het hof van appel van Brussel, eene voordragt gehouden: „du régime de la presse sous l'ancien gouvernement des Pays-Bas.”

Hij doorloopt daarin de geschiedenis der drukpers onder de wetgeving, ook in België van 1815--30 van kracht, en welke, zoo men weet, in 1831, door eene bepaling in de belgische Constitutie zoodanig gewijzigd werd (art. 18), dat de uitgever, drukker en verspreider van een geschrift niet kunnen worden vervolgd, indien de schrijver bekend en in het land woonachtig is.

In eene „conférence” van de jonge balie te Luik heeft Mr. CH. VAN MARCKE de aandacht gevestigd op de octrooijen van

uitvinding, een onderwerp dat bij ons zijne actualiteit verloren heeft; de spreker heeft niet nagelaten bij de Nederlandsche wet van 15 Julij jl. stil te staan, en daaruit een bewijs te meer geput, dat België's octrooiwet eerlang eene doode letter dreigt te worden. „J'admets que la concurrence industrielle de la Hollande n'est peut-être pas pour nous bien redoutable, (zeide hij o. a.) Mais ce qu'elle fait aujourd'hui, la Prusse le fera demain.”

In de *Revue de Droit International* waarop wij reeds vroeger wezen, en waarvan thans de vierde aflevering voor ons ligt, vindt men o. a. een overzicht, door Mr. T. M. C. ASSER geschreven, van het verhandelde in de zitting 1868—69 der wetgevende kamers in Nederland, uit het oogpunt van het internationaal regt, en van denzelfden schrijver het slot van zijne bijdrage over de werking of de uitvoering der vonnissen buiten 's lands gewezen, in burgerlijke en handelszaken. — In dezelfde aflevering komt een verhoog voor van Mr. H. GODEFROI over de regtbanken voor de Rijnvaart, waarin de beraadslagingen over de nieuwe conventie deswege in de Nederl. Kamers mede in het licht worden gesteld en waarin ten slotte gezegd wordt: „Je me flatte d'avoir justifié la défaveur avec laquelle la partie judiciaire de la nouvelle convention a été reçue en Hollande, et qui indubitablement, à mon avis, eut pu avoir pour conséquence le rejet de la convention par les Chambres législatives si, par ce rejet des intérêts encore plus importants, n'eussent dû être lésés. J'espère que ceux qui liront ce travail partageront mon avis sur l'existence des défauts que j'ai signalés, et sur la nécessité d'y porter remède.”

STATISTIEK VAN HET GEVANGENISWEZEN IN NEDERLAND
OVER 1867.

Blijkens de officiële tabellen deswege, onlangs uitgekomen, bedroeg de bevolking der gevangenen hier te lande op ult^o. Dec. 1867 als volgt:

Strafgevangenen 1942; huizen van verzekering 1129; id. van arrest 622; id. van bewaring 147; — totaal 3840. — Er waren 305 meer gevangenen aanwezig dan op ult^o. Dec. 1866, 144 meer dan ult^o. Dec. 1865 en 127 meer dan ult^o. Dec. 1864; — doch 192 minder dan ult^o. Dec. 1863.

Bij afwisseling waren in 1867 opgenomen 48,177 gevangenen, zijnde het hoogste getal sedert vijf jaren; het minste was in 1864, te weten 40,822. — In 1867 waren bij afwisseling in de

strafgevangenen 2586, in de huizen van verzekering 7972, in die van arrest 8766 en in die van bewaring 28,853.

Van 1863—'66 is het gemiddeld cijfer der verblijfdagen 1,391,820; in 1867 was het 1,419,866; dus was het verschil 28,046 verblijfdagen ten nadeele van 1867.

De gemiddelde bevolking was in 1867 naar het getal verblijfdagen in de strafgevangenen 1891, in de huizen van verzekering 1056, in die van arrest 559, in die van bewaring 224; — totaal 3730; zijnde hooger dan in de beide jaren te voren, doch lager dan in 1863 en 64.

De verhouding tot de bevolking des Rijks was: over 1867 op 1000 zielen 13.4; in 1866 was het 12.6; in 1865, 11.8; in 1864 11.6 en in 1863 12.2.

Gemiddeld was de verhouding van het getal der vrouwen tot 100 mannen, in 1867; 19.6; in 1866 was het 17.9.

Men telde in 1867: gehuwden 7056; ongehuwden 11,260; weduwnaars 704, weduwen 304.

Het getal jeugdigen beneden de 16 jaren bedroeg in 1867 1210, in 1866 1183, in 1865 1302, in 1864 1412 en in 1863 1464.

De gezondheidstoestand was in de strafgevangenen enz. over 1867 beter dan over de jaren 1863—'66. De sterfte was in 1867 ook geringer dan in de vier voorgaande jaren. De sterfte beliep over 't geheel 61 of 0.31 pct. tegen 75 (0.42 pct.) in 1866; 64 (0.35 pct.) in 1865; 96 (0.55 pct.) in 1864 en 108 (0.57 pct.) in 1863.

Er hadden zich 7 gevallen van zelfmoord voorgedaan; zij betroffen 5 veroordeelden en 2 preventief gevangenen. Daarvan zijn 5 in cellen en 2 in gemeenschappelijke lokalen gepleegd.

Het aantal kinderen met de moeders in de gevangenen opgenomen en het aantal kinderen in de gevangenen geboren, bedragen meer dan over 1863—'66. In 1867 werden met hunne moeders opgenomen 546 kinderen; geboren in de gevangenis 19; totaal 565.

Het getal der criminele gevangenen was over 1867 855, dat der correctionelen 13,916; — over 1866 waren die getallen respectievelijk 817 en 13,249.

Het getal recidivisten was in 1867 lager dan over 1863-'66.

ALGEMEEN REGISTER

OF DE

THEMIS

OVER DE JAREN

1863—1868.

I. REGISTER OP DE ZAKEN.

A.

AANBESTEDINGEN. *De publieke* —, door Jhr. Mr. G. DE BOSCH
KEMPER, XIV, 231.

AANSPRAKELIJKHEID (Beperkte). Zie *Vennootschap*.

AARDE. *Over het halen van — tot het aanleggen enz. van dijken*, door
Mr. H. M. VAN ANDEL, XI, 169.

ABSOLUTE-REGT (Het). Zie *Regt*.

ACCOORD (Het) *volgens Nederlandsch regt*. Acad. proefschrift van T. J.
M. A. REEKERS; — beoord. door Mr. G. J. A. FABER, XIV, 359.

— Zie *Faillietenregt*.

ACTIE. Zie *Legataris*.

ACTIONES (B. fid.). *Over den grondslag der conditiën en der* —, door
Mr. J. E. GOUDSMIT, XII, 392.

ADMINISTRATIE EN JUSTITIE. *Staatsregterlijke proeve* van Mr. W.
A. C. DE JONGE; — beoord. door Jhr. Mr. J. DE WITTE VAN CITTERS,
XIII, 800.

ADVIEZEN (Regtsgeleerde). *Zevende verzameling van* —; beoord. door
Jhr. Mr. J. DE WITTE VAN CITTERS, XIV, 317.

- ADVOCATIE.** *Eenige opmerkingen over de taak van den Advocaat, voornamelijk ambtshalve in strafzaken.* Acad. proefs. van J. VERWET; — beoord. door Mr. A. DE PINTO, XII, 447.
- *Mes souvenirs du barreau, depuis 1804,* par M. J. BONNET, — door Mr. A. DE PINTO, XI, 454.
- *Le barreau au XIX siècle,* par M. O. PINARD, — door Mr. A. DE PINTO, XII, 404.
- *Balie in Britsch Indië,* XV, 333.
- ADVOKATEN** (Lands-). *Over de —,* door R. C. BAKHUIZEN VAN DEN BRINK, XI, 292.
- AFSTAMMING EN WETTIGHEID,** door Mr. W. F. FRIJLINCK, XV, 54.
- AFSTAND DER GEMEENSCHAP.** Zie *Gemeenschap.*
- AFVAARTSGELD** *op de Drentsche Hoofdvaart,* XII, 125.
- ALLARD** (de heer A.) *Toewijzing van den prijs-Bordin adq —* XIV, 172.
- ALAUZET** (J.). Zie *Strafstelsel.*
- AMBTENAAR,** lid der Staten-Gen., die tot — benoemd wordt. Acad. proefschr. van J. H. L. VAN OVEN; — beoord. door Jhr. Mr. J. DE WITTE VAN CITTERS, XIII, 381.
- AMETENAREN,** de leer der omkoopning van — Zie *Omkoopning.*
- ARMBESTUUR.** *Heeft een — regt tot verhaal van den onderstand, door verpleging in een godshuis verstrekt, wanneer de ondersteunde tot de teruggaaf daarvan in staat geraakt?* door Mr. F. A. T. WEBB, XII, 44.
- ARRESTATIE.** Zie *Willekeurige —.*
- ASSER** (Mr. C.), over het Telegraafregt, XIV, 543.
- ASSOCIATION** (Internationale). Zie *Congres.*
- ASSURANTIEN.** *Alle — (art. 4, 10°. W. v. K.) — daden van koophandel?* door Mr. P. DIJKMEESTER, XIV, 620.
- ASSURANTIE** (Zee-). Zie *Zee-Assurantie.*
- AUCTOR** *van een misdrijf.* Zie *Strafregt.*
- AULNIS** (D') DE BOUROUILL (W. J.), Acad. proefschrift; — beoord. door Mr. A. A. DE PINTO, XIV, 530.

B.

- BAART DE LA FAILLE** (R. D.). Acad. Proefschrift van —; beoord. door Mr. E. H. KARSTEN, XV, 179.
- BALIE,** *Mes souvenirs du barreau, depuis 1804,* par M. J. BONNET, — door Mr. A. DE PINTO, XI, 454.
- *le barreau au XIX siècle,* par O. PINARD, — door denzelfden XII, 625.
- *in Britsch-Indië,* XV, 333.
- Zie ook *Advocatie.*

- BANKWEZEN, *de verhouding van den Staat tot het* — Acad. proefs. van P. VERLOREN; — beoord. door Mr. F. N. SICKENGA, XI, 629.
- BEDELARIJ, door V.; XV, 229.
- BEGRIP VAN DIEFSTAL, *Noj iets over het* —, door Jhr. Mr. O. Q. VAN SWINDEREN, XIII, 782.
- DES REGTS. Zie *Regt.*
- BEHEER, *Regeling van de wijze van — en verantwoording der geldmiddelen en eigendommen van den Staat*, XII, 556.
- BEKLAAGDE, *het verhoor van den — in het strafgeding.* — Titel VI, art. 23 Ontw. v. Strafv., door Mr. J. P. R. TAK, XI, 9.
- BELASTING OP DE HONDEN. Zie *Honden.*
- BELEEDIGING. Zie *Laster.*
- BELGIE, Beraadslagingen over de afschaffing van de doodstraf in de Belgische Kamer van Vertegenwoordigers, XIV, 377; —548.
- Zie *Praejudiciële quaestiën.*
- BEPERKTE AANSPRAKELIJKHEID. Zie *Vennootschap.* (De)
- BERLIJN. Morgue te — XV, 334.
- BESLUITEN (Koninklijke). Zie *Strafwetten.*
- BEWIJS. *Het —, volgens het burg. regt.*, door Mr. C. VAN BELL; — beoord. door Mr. A. DE PINTO, XIII, 583.
- (*het wettelijk-*) — *in strafzaken.* Acad. proefs. van N. G. STUFFKEN; — beoord. door Mr. A. DE PINTO, XIII, 634.
- BEWIJSKRACHT. *Over de — der zoogenaande Leggers der openbare wegen*, door Mr. H. VAN LOGHEM, XII, 1.
- BEZIT- EN SCHULDVERJARING. *Beschouwingen over —* door Mr. G. BELINFANTE, XIV, 417.
- BEZOLDIGING *der regterlijke magt, bijzonder der Arr.-Regtb. en der Kantonger.*, door Mr. L. G. TEN ZELDAM GANSWIJK, — beoord. door Mr. A. DE PINTO, XII, 402.
- BINNERTS (H.) Acad. proefs. van —; beoord. door Mr. B. M. VLIELANDER HEIN, XV, 656.
- BIS IN IDEM (NON). Zie *Regtsvervolging.*
- BOEDELSCHIEDING. *Over de toepassing van art. 4 n°. 6 Wetb. Burg. Regtsv. ook na de —.* Een paar opmerkingen van Mr. W. F. FRYLINCK, XIII, 248.
- BOETEN IN STRAFZAKEN. *De wet houdende bepalingen voor het geval van wanbetaling van —, van 22 April 1864 (Stbl. n°. 29).* Academia proefs. van W. J. D'AULNIS DE BOURQUILL, — door Mr. A. A. DE PINTO, XIV, 530.
- BOLHUIS (G. H. VAN). Acad. proefs.; — beoord. door Mr. G. BELINFANTE, XIV, 770.
- BORGTOGT. Zie *Faillietenregt.*

- BOUWEN. *Eene ontwerp-verordening over het —*; door Mr. J. LÉON, XV, 361.
- BOVENVEEN. *Verkoop van —, met het bepaald beding, dat die binnen zekeren tijd zal moeten worden afgegraven, is te beschouwen als een verkoop van roerend goed*, beoord. van een werk van den notaris W. HOOGVLIET deswege, door Mr. A. DE PINTO, XII, 300.
- BRITTANNIE (GROOT). — Zie *Groot-Britannië*.
- BRITSCH-INDIE. *Hindoe'sche wetgeving*, XV, 333.
- Balie in — XV, 333.
- BROUGHAM (lord), zija aandeel aan de hervormingen in de Engelsche wetgeving, XI, 474.
- Levensbericht, XV, 317.
- BUITENLANDSCHE VONNISSEN. *De kracht van —*. Acad. proefs. van J. FRESSEMAN VIËTOR, — en *Bijdrage tot het vraagstuk der buitenlandsche vonnissen, aanteekening op art. 431 Wetb. van Burg. Regtsv. van J. R. VOÛTE*; — beoord. door Mr. A. A. DE PINTO, XIII, 151.
- *De kracht van — volgens de Nederlandsche wet, naar aanleiding van J. R. VOÛTE, «Bijdrage tot het vraagstuk der —, aanteekening op art. 431 Wetb. van Burg. Regtsv.»*, — door Mr. J. FRESSEMAN VIËTOR, XIII, 413.
- BURGERLIJK REGT (*Handboek voor het Nederl.*), door Mr. G. DIEPRUIS IIe Dl., — beoord. door Mr. A. A. DE PINTO, XI, 193.
- (*Handels- en Algem. —*). Handboek deswege van Mr. F. N. SICKENGA, — door Mr. D. J. MÖM VISCH, XII, 607.
- *Iets over al. 4 van art. 1135 Burg. Wetb., in verband met de plaatsvervulling*, door Mr. W. F. FREYLIJCK, XI, 477.
- *Het Bewijs volgens het —*. Zie *Bewijs*.
- BURGERLIJKE REGTSVORDERING. *Een paar vragen over —*, Artt. 152, 216, 217 B. R., door Mr. G. BELINFANTE, XIII, 484.
- *Eenige opmerkingen over —, naar aanleiding der openbaar gemaakte ontwerpen*, door Mr. A. P. TH. EYSELL, XIII, 764n.
- MITTERMAIER's oordeel over het ontwerp van een *Nederl. Wetb. van —* (Boek I—III), XII, 365; — XIII, 67.
- BURGERLIJKE STAND. *Over de uittreksels uit de registers van den —*, Acad. proefs. van J. H. SLUITER; — beoord. door Mr. Dav. H. LEVYSSOHN NORMAN, X, 156.
- BURGERLIJK WETBOEK. Zie *Woonplaats*.
- BURGERLIJKE WETGEVING. *Zedelijkheid en Regt in verband met onze —*; door Mr. A. J. SANDBERG, XI, 550.
- *Spel volgens onze —*, door Mr. M. J. DE WITTEHAMER, XV, 553.

BURGERLIJKE WETGEVING. *Unité de législation civile en Europe*, par E. MOULIN; — door Mr. A. DE PINTO, XII, 625.

BIJSTAND. Zie *Huwelijk*.

C.

CASSATIE. *Traité pratique des pourvois en cassation, de l'organisation et des attributions diverses de la cour suprême*, par CAMILLE SCHEYVEN, door Mr. A. DE PINTO, XIII, 329.

CAUSALITEIT. 1°. *In hoe verre moet de — op het gebied des geestes in het strafregt worden gehuldigd?* 2°. *Welke beschouwingen vindt men daarentrent in den loop der tijden bij verschillende volken?* door Jhr. Mr. O. Q. VAN SWINDEREN, XV, 240.

CAUSA INTELLECTUALIS VAN EEN MISDRIJF. Zie *Strafregt*.

CHABOT (J. J. M. TAUDIN). Acad. proefs. van —; beoord. door Mr. J. G. KIST, XI, 638.

CODE RURAL. Zie *Rural (Code)*.

COGNOSCEMENT. *Historisch-Juridisch onderzoek naar den aard van het —*; Acad. proefs. van A. POLAK; — beoord. door Mr. J. G. KIST, XIII, 368.

COMMISSIONAIR. *Eigendomsverkrjging (de) door den —*. Acad. proefs. van G. H. VAN BOLHUIS; — beoord. door Mr. G. BELINFANTE, XIV, 770.

COMMIS VOYAGEUR. Zie *Handelsreiziger (de)*.

CONDICTIONEN. *Over den grondslag der — en der b. fid. actiones*, — door Mr. J. E. GOUDSMIT, XII, 392.

— *De speciale condictionen. Conditiones incerti*, door Mr. F. B. CONINCK LIEFSTING. (Vervolg op Dl. VIII, blz. 457—486), XII, 201; XIII, 711.

CONGRES. Progr. van het — der *Association internationale*, XI, 336.

CONSTITUTIONEEL KONINGSCHAP. *Over het —*, Acad. proefs. van S. J. DU TOUR VAN BELLINCHAVE; — beoord. door Mr. F. N. SICKENGA, XI, 611.

CORMENIN (DE). *Levensb.*, XV, 315.

COURANT. *Maakt een courantier, die geruchten, welke in eene plaats ontrent een bepaald persoon in omloop zijn, in zijne — opneemt, zich schuldig aan laster?* door Jhr. Mr. O. Q. VAN SWINDEREN, XIV, 273.

CRIMINEEL WETBOEK. *Rapport over het ontwerp van een — enz. van het Koninkrijk Holland*, in Sept. 1807 ingeleverd aan Koning LODEWIJK, — medegedeeld door Mr. M. S. POLS, XIV, 129.

— VOOR HET KRIJGSMILITAIR. *Ontwerp van een —*, van het Koninkrijk Holland, den 11 Augustus 1808 ingeleverd aan Koning LODEWIJK, — medegedeeld door Mr. M. S. POLS, XIII, 817.

- CRIMINEEL WETBOEK VOOR HET KRIJGSVOLK TE LANDE.
Bijdrage tot de kritiek van het —, door Mr. S. POLS, XII, 61.
- *Concept-Crim. Wetboek en Reglement van krijgstucht VOOR HET KRIJGSVOLK TE WATER van het Koninkrijk Holland*, ingeleverd aan Koning LODEWIJK, in Febr. 1808, medegedeeld door Mr. H. VAN DER HOEVEN, XV, 452.
- CROMMELIN (C. A.). Acad. proefs. van —; beoord. door Mr. L. DE HARTOG, XIV, 119.

D.

- DAAD. *Onregmatige — Zie Onregmatige daad.*
- DADEN VAN KOOPHANDEL. *Iets over —*, door Mr. J. A. FRUIN, XII, 518.
- DAGBLADEN. *Zie Courant. Laster.*
- DERDEN. Papier-onderzoek bij —, door Mr. J. J. LOKE, XIII, 87.
- DERDE RANG. Zoogen. mogendheden van den —. *Zie Mogendheden.*
- DIEFSTAL. *Een arrest van den Hoogen Raad in zake van —*, door Mr. B. M. VLIELANDER HEIN, XII, 532.
- *Iets over het begrip van inklimming, als verzwarende omstandigheid van den —*, door Mr. F. A. T. WEVE, XIII, 81.
- *Het begrip van — in het latere Europesche recht, inzonderheid met betrekking tot ons tegenwoordig strafrecht. Eene Kritisch-Historische rechtsstudie*, door Mr. F. B. CONINCK LIEFSTING, XIII, 262.
- *Over het begrip van —*. Acad. proefs. van O. Q. VAN SWINDEREN; — beoord. door Mr. A. A. DE PINTO, XIV, 518.
- *Nog iets over het begrip van —*, door Jhr. Mr. O. Q. VAN SWINDEREN, XIII, 782.
- DIENSTEN *Huur van —*; onderscheid tusschen — en lastgeving, door Jhr. Mr. P. J. VAN BEYMA, XIV, 252.
- DIENSTBODENRECHT. *Een woord over —*, door Mr. G. BELINFANTE, XV, 341.
- DIEPHUIS (Mr. G.). *Zie Burgerlijk Regt.*
- DINGEN. *Natuur der —. Zie Natuur en Regt.*
- DISCONTO. *Over het —*. Acad. Proefs. van J. J. M. TAUDIN CHABOT; — beoord. door Mr. J. G. KIST, XI, 638.
- DOMANIAAL TIENDREGT. *Over —*, door Mr. H. J. A. RAEDT VAN OLDENBARNEVELT, XIII, 1.
- DOODSTRAF. *Eene bijdrage tot de geschiedenis der —*, medegedeeld door Jhr. Mr. P. A. VAN DEN VELDEN, XII, 378.
- *over de pogingen tot afschaffing van de — in Groot-Brittannië*, XIII, 168.

- DOODSTRAF. *Statistiek der — in Nederland van 1811—1863*, XIII, 100.
— *Beraadslagingen over de afschaffing van de — in de Belgische Kamer van Vertegenwoordigers*, XIV, 377—548.
— *De la peine de mort*, par K. D'OLIVECRONA; — door Mr. A. DE PINTO; XV, 444.
- DOORNINCK (J. J. VAN). Acad. proefs. van —; beoord. door Jhr. Mr. J. DE WITTE VAN CITTERS, XIII, 814.
- DRENTHE. *Bijdragen tot de statistiek van —*, Acad. proefs. van H. HARTOGH HEYS VAN ZOUTEVEN; — beoord. door Mr. L. OLDENHUIS GRATAMA, XII, 437.
- DRENTSCHE HOOFDVAART te Smilde, *Echte stukken betrekkelijk de verhooging van het Afsaartsgeld op de — (met de kaart van 21 Febr. 1769.) — Met eene voorrede*, door Mr. L. OLDENHUIS GRATAMA; — beoord. door Mr. A. A. DE PINTO, XII, 125.
- DRIFT (J. VAN DER), Acad. proefs. van —; beoord. door Mr. T. M. C. ASSER, XIV, 476.
- DUPIN (de oude). Zijne uitgave van de *Coutume de Nivernais*, XI, 167, — De heer DELANGLE over — XII, 659.
- DWALINGEN (Regterlijke). Zie *Regterlijke Dwalingen en willekeurige Arrestatie*.
- DIJKEN. *Over het halen van aarde tot het aanleggen, herstellen en onderhouden van —*, door Mr. H. M. VAN ANDEL, XI, 169.
- DIJKRECHT. *Over de verplichting van achterliggende polders tot bijstand van voorliggende (hulpbehoevende) polders. — Eene bijdrage tot de kennis van het Zeeuwsch —*, door Mr. G. A. FOKKER, XIII, 637.
— *De publiekrechtelijke natuur der waterschappen gehandhaafd*, door denzelfden, XV, 521.

E.

- ECONOMIE. Zie *Staathuishoudkunde*.
- EIGENDOMMEN. *Regeling van de wijze van beheer en verantwoording der geldmiddelen en — van den Staat*, XII, 556.
- EIGENDOMSREGT. *Het regt van eigendom op schuldvorderingen op naam; artt. 668 en 669 B. W.*; — door Mr. J. G. KIST, XII, 333.
- DER GEMEENTEN. *Eenige opmerkingen over het —*. Acad. proefs. van G. J. W. N. HENGST; — beoord. door Mr. A. DE PINTO, XI, 150.
- (Het) *van den legataris, volgens de Nederl. wetgeving gehandhaafd*, tegen Mr. J. E. GOUDSMIT, door Mr. W. MODDERMAN, XI, 201.
- *Id. naar aanleiding eener mededeeling van Mr. F. B. CONINCK LIEFTING*, door Mr. W. MODDERMAN, XI, 337.
- *De quaestie over het persoonlijke of zakelijke regt van den legataris*; door Mr. A. J. SANDBERG. XI, 346.

EIGENDOMSVERKRIJGING (De) door den *Commissionair*. Acad. proefs. van G. H. VAN BOLHUIS; — beoord. door Mr. G. BELINFANTE, XIV, 770.

ENGELSCH WETGEVING. *Hervormingen in de —*. XI, 474. Zie voorts *Groot-Britannië*.

ERFINSTELLINGEN. Zie *Romeinsch Regt*.

EUROPA. Zie *Evenwigt van —*.

EVENWIGT VAN EUROPA. *De staatkunde der Nederlandsche republiek van 1697 tot 1795 in betrekking tot het —*. Acad. proefs. van J. J. VAN DOORNINCK; — door Jhr. Mr. J. DE WITTE VAN CITTERS, XIII, 814.

EXCEPTIE VAN GEWILSDE. Zie *Gewijsde*.

F.

FAILLIETENREGT. *Welke zijn volgens het Nederlandsche — de regten van een door borgtocht verzekerd schuldeischer tegenover den borg, na een gesloten accoord?* door Mr. J. MOM VISCH, XI, 487.

FAILLISSEMENT (Over) van *Vennootschappen onder eene Firma*. Acad. proefs. van J. VAN DER DRIFT; — beoord. door Mr. T. M. C. ASSEP, XIV, 476.

FEYFER (D. DE). Acad. proefs. over den *kindermoord*; — beoord. door Mr. A. P. TH. EYSELLE; XIV, 489.

FONDSEN (Openbare). Zie *Tijdkoop*.

FRANKRIJK. *De criminele statistiek in — over 1863*, XII, 330; over 1865, XIV, 415.

— Zie *Strafregt*.

FRESEMAN VIËTOR (J.). Acad. proefs. van —, XIII, 151.

FRIESCHE PRIVAATREGT (Oud-). *Schets van het —*, door Mr. I. TELTING, XIV, 33; — XIV, 646; — XV, 373.

FRIESLAND. *De paardenfokkerij in —*, eene studie v. Mr. E. JONGSMA; — door Mr. L. OLDENHUIS GRATAMA, XIII, 313.

G.

GECONTINUEERDE GEMEENSCHAP (de). Zie *Gemeenschap (gecontinueerde)*.

GEDAAGDE. Zie *Vreemdeling*.

GELDMIDDELEN. *Regeling van de wijze van beheer en verantwoording der — en eigendommen van den Staat*, XII, 556.

GEMEENSCHAP (Gecontinueerde). J. H. DE KLEYN, *Cand. Not., Regtskundig onderzoek naar de — en hare gevolgen onder de Nederlandsche wetgeving*; — door Mr. J. G. KIST, XII, 397.

- GEMEENSCHAP *Afstand der — ; naar aanleiding van art. 187 e. a. B. W.*
Acad. proefs. van J. MEINESZ Gz.; — beoord. door Mr. F. A. T. WEVE,
XIII, 360.
- BIJ TWEDE OF VERDER HUWELIJK. *Over de verdeling der —.*
Een paar opmerkingen, door Mr. W. F. FRIJLING, XIII, 248.
- GEMEENTEN. *Eigendomsregt der —. Eenige opmerkingen over het —,*
Acad. proefs. van G. J. W. N. HENGST; — beoord. door Mr. A. DE
PINTO, XI, 150.
- GEMEENTEWET. *Een beginsel van onze —*, door Mr. J. LÉON, XIV, 613.
— *Artikel 126 alinea 2 der —* door denzelfden, XV, 547.
— *Zie Woonplaats.*
- GEREGTELIJKE STATISTIEK. *Zie Statistiek.*
- GERMAANSCH RECHT. *Overzicht van de bronnen van —, en van inwen-*
dige Germ. Rechtsgeschiedenis, door Dr. M. J. NOORDEWIJER, XII, 270.
- GESCHIEDENIS der *Doodstraf*. *Eene bijdrage tot de —*, door Jhr. Mr.
P. A. VAN DEN VELDEN, XII, 378.
— *van het Germaansche Recht. Zie Germaansch recht.*
- GETUIGEN. *Zie Getuigenverhoor.*
- GETUIGENVERHOOR. *Is de partij, die in een der gevallen van art. 217*
B. R. een naderen termijn tot voortzetting van het — heeft verkregen,
bevoegd NIEUWE getuigen te doen hooren, dan wel wordt die nadere ter-
minj bloot gegund om den reeds gedagvaardden, doch achtergebleven, on-
willigen of met twijfelachtig regt gewraakten getuige op nieuw op te
roepen? door Mr. G. BELINFANTE, XIII, 490.
- GEVANGENISWEZEN in Nederland. *Statistiek over 1862*, XI, 154; —
over 1863, XII, 161; — over 1864, XIV, 611.
— over het — in Ned. Indië in 1862, XIII, 387.
- GEVANGENISSEN ENZ. OP JAVA. *Geschrift van Dr. SWAYING des-*
wege, XIII, 636.
— *System der Gefängniszkunde* von C. W. HAENEL, — door Mr. P. W.
ALSTORPHIUS GREVELINK, XIV, 323.
- GEVONDEN GOED. *Eenige opmerkingen omtrent beschikking over —*, door
Jhr. Mr. O. Q. VAN SWINDEREN, XIV, 17.
- GEWOONTEREGT. *Coutume de Nivernais*, XI, 167.
- GEWIJSDE (de Exceptie van). *Acad. proefs. van H. BINNERTS; — beoord.*
door Mr. B. M. VLIJLANDER HEIN, XV, 656.
- GEZWORENEN (Regtspleging door —). *Redevoering van Mr. L. C. LUZAC,*
uitgesproken den 13 April 1829, in comité, over de vragen, door de
regering gesteld, betreffende de —, XV, 106. [Bijdrage tot de geschie-
denis van de Nederl. Wetgeving uit de discussiën der vroegere Tweede
Kamer ontleend.]

- GODSHUIS. Zie *Armbestuur*.
- GREERE(A.). Acad. proefs. van —; beoord. door Mr. G. BELINFANTE, XV, 165.
- GRIFFIER. *Is een — bij een regterlijk collegie bevoegd of verplicht eene expeditie in executorialen vorm (grosse) van een regterlijk gewijsde aan een ander uit te reiken, dan aan hem, die werkelijk partij in het geding is geweest?* door Jhr. Mr. J. DE WITTE VAN CITTERS, XV, 212.
- GRONDBELASTING. *Beschouwingen over de —*. Acad. proefs. van C. A. CROMMELIN, — beoord. door Mr. L. DE HARTOG, XIV, 119.
- GROND DES REGTS. Zie *Regt*.
- GROOTBOEK (het) van openbare schuld uit een burgerregtelijk oogpunt beschouwd, door Mr. J. G. KIST, — beoord. door B., XII, 134.
- GROOT-BRITTANNIE. Vergadering der Britsche maatschappij ter bevordering van sociale wetenschappen, XI, 474.
- Engelsche wetgeving, *ald*.
- Aandeel van lord BROUGHAM, aan de hervormingen dier wetgeving, XI, 474. Levensberigt van lord BROUGHAM, XV, 317.
- *De Vennootschap met beperkte aansprakelijkheid volgens het Engelsch regt*, Acad. proefs. van F. S. VAN NIEROP, — beoord. door Mr. D. J. MOM VISCH, XIII, 587.
- over de pogingen tot afschaffing van de doodstraf in — XIII, 163.
- TODD's nieuw werk over den parlementairen regeringsvorm in —, XV, 328.
- Hindoesche wetgeving in Britsch-Indië, XV, 332.
- Balie in Britsch Indië, XV, 333.
- GROSSE. Zie *Griffier*.
- GROTIUS. *Etude sur la vie et les travaux de — ou le droit naturel et le droit international*, par A. CAUMONT; — door Mr. S. POLS, XI, 421.
- Zie *Regt*.

III.

- HALAGE (Droit de). Zie *Voet- en jaagpaden*.
- HANDELS- EN ALGEM. REGT. Handboek deswege van Mr. F. N. SICRENGA, — door Mr. D. J. MOM VISCH, XII, 607.
- HANDELSREGT. *Beginselen van — volgens de Nederl. wet*, door Mr. J. G. KIST, — beoord. door Mr. D. J. MOM VISCH, XIV, 731.
- *Handboek voor het Nederlandsche —*, I Dl., van Mr. G. DIEPHUIS, — beoord. door Mr. J. G. KIST, XIII, 303.
- HANDELSREIZIGER (De). (*Commis voyageur*). Acad. proefs. van E. E. VAN RAALTE, — beoord. door Mr. D. J. MOM VISCH, XIII, 141.
- HANLO (A. M. A.). Acad. proefs.; — beoord. door Mr. A. P. TH. EIJSSSEL, XV, 304.
- HANLO (A. M. B.) *id.*, XV, 695; — door *id.*
- HARTOGH HEYS (H.) VAN ZOUTEVEEN, Acad. proefs. van; — beoord. door Mr. L. OLDENHUIS GRATAMA, XII, 437.

- HAUS (Prof.), XV, 310.
- HENGST (G. J. W. N. VAN). Acad. proefs. van —; beoord. door Mr. A. DE PINTO, XI, 150.
- HERBART. Zie *Regt.*
- HERKIESBAARHEID van leden der Staten-Generaal, die een bezoldigd staatsambt erlangen. Acad. proefs. van J. H. L. VAN OVEN, — beoord. door Jhr. Mr. J. DE WITTE VAN CITTERS, XIII, 381.
- HERVORMING van ons Strafrecht, door Mr. F. B. CONINCK LIEFSTING, XI, 502. — Zie ook *Strafwetgeving.*
- HINDOE'SCHE wetgeving, XV, 332.
- HOEVEN (H. VAN DER). Acad. proefs. van —; beoord. door Mr. A. DE PINTO, XII, 300.
- HOLTZENDORFF (Dr. FRANZ VON). Zie *Strafstelsel.*
- HONDEN. Kan in eene plaatselijke verordening waardoor eene belasting op de — wordt gelegd, ook worden bepaald, dat bij overtreding, ontduiking of poging daartoe, de hond zal worden verbeurd verklaard? door Jhr. Mr. J. DE WITTE VAN CITTERS, XV, 214.
- HOOGE RAAD. Een woord naar aanleiding der uitspraak van den —, dd. 15 April 1864, in zake J. H. VAN ROYEN, Not. te Zwolle; door W. HOOGVLIET, Not. te Wageningen, — beoord. door Mr. A. DE PINTO, XII, 300.
- Een arrest van den —, in zake van Diefstal, door Mr. B. M. VLIJLANDER HEIN, XII, 532.
- Zie *Regtspraak* (de)
- HOON. Zie *Laster.*
- HUUR. Begrip der persoonlijke regtsvoordering, door Mr. M. BÜCHNER, XIII, 694.
- Nog iets over de rechtsmacht van den kantonrechter in geschillen uit — ontstaande, door Mr. L. DE HARTOG, XIV, 266.
- HUUR VAN DIENSTEN. Onderscheid tusschen — en lastgeving, door Jhr. Mr. P. J. VAN BEYMA, XIV, 252.
- VAN LÄNDERLJEN. Eenige opmerkingen over art. 1625 Burg. Wetb., naar aanleiding van een arrest van het Hof van N.-Holland, door Mr. D. J. MOM VISCH, XII, 505.
- HUWELIJK. Heeft hij, die *venia aetatis* verkregen en toestemming tot het aangaan van een — bekomen heeft, den bijstand noodig tot het aangaan van huwelijksvoorwaarden? — De artt. 206 en 478 B. W., beschouwd door Mr. H. VAN MANEN, XV, 35.
- HUWELIJKSVOORWAARDEN. Zie *Huwelijk.*
- HYHOTHÉCAIR STELSEL IN NEDERLAND. *Verbetering van het —*; door Ph. J. BACHENE, XIII, 500.
- HYPOTHÉCAIRE WETGEVING (de) in Nederland, door Mr. J. L. WOLTERBEEK Dz.; — beoord. door B., XIV, 314.

H.

BIERSCH STRAFSTELSEL. Zie *Strafstelsel*.

IMMOBILIA. Zie *Onroerende zaken*.

INDIE (Nederlandsch Oost-). *Verslag omtrent de werking der nieuwe wetgeving in —*, over het jaar 1861, XII, 450; over 1862, XIII, 384; over 1863, XIV, 781; over 1864, XIV, 411.

— *Geregtelijke statistiek omtrent —* over 1861 vergeleken met de vorige jaren, XII, 453; over 1862-63, XIV, 786.

— *over het gevangeniswezen in Ned. Indië*, in 1862, XIII, 387. Zie voorts *Gevangeniswezen*.

INDIE (Ned. West-). *Geregtelijke statistiek over Suriname over 1862 en vorige jaren*, XII, 502.

— *Codificatie in —* XV, 704.

INKLIMMING. *Iets over het begrip van — als verzwarende omstandigheid van den diefstal*, door Mr. F. A. T. WEVE, XIII, 81.

INTERNATIONAAL REGT. Zie *Grotius*.

— *Berigt over de Revue de droit et de législation comparée*, XV, 719.

INTERNATIONALE WETGEVING. *Unité de législation civile en Europe*, par E. MOULIN; — door Mr. A. DE PINTO, XII, 625.

INTERPELLATIE (Regt van). *Beschouwingen over art. 89 der Grondwet*. Acad. proefs. van R. D. BAART DE LA FAILLE; — beoord. door Mr. E. H. KARSTEN, XV, 179.

ITALIE. *Wet betrekkelijk den Staatsraad van —* XIV, 129.

J.

JAAGPADEN (Voet- en). *Iets over — (droit de halage et de marchepied)*, door Mr. A. DE PINTO, XV, 219.

JAGT- EN VISSCHERIJ. *Wet tot regeling der — van 13 Julij 1857 (Stbl. n°. 87) met aantek.*, door Mr. L. G. GREVE; — beoord. door Mr. A. DE PINTO, XI, 573.

JOLLES (A. J. E.). Acad. proefs., *over de Zecassurantie in de Ver. Nederl.*; — beoord. door Mr. G. J. A. FABER, XIV, 348.

JURY. Zie *Gezwoorenen (regtspleging door —)*

JUSTITIE (Administratie en —), *Staatsregterl. proeve van Mr. W. A. C. DE JONGE*; — beoord. door Jhr. Mr. J. DE WITTE VAN CITTERS, XIII, 800.

K.

KANN (H. E.). Acad. proefs. van —; beoord. door Mr. J. A. ALTING BÖSKEN, XIV, 493 en 742.

KANT. Zie *Regt*.

KANTER (H. PH. DE). Acad. proefs. van —; beoord. door Mr. M. H. GODFRÖI, XIII, 610.

- KEMPER (Jhr. B. DE BOSCH). Acad. proefs. van —; beoord. door Mr. P. VAN BEMMELN, XV, 269.
- KEYZER (Mr. S.). Levensberigt van —, — 206.
- KINDERMOORD. *Over den* — Acad. proefs. van D. DE FEIJFER, — beoord. door Mr. A. P. TH. EIJSSSEL, XIV, 489.
- KONINGSCHAP (Constitutioneel). Zie *Constitutioneel Koningschap*.
- KUOPHANDEL. *Alle assurantien* (art. 4, 10°. W. v. K.) *daden van* — ? door Mr. P. DIJKMEESTER, XIV, 620.
- (Daden van). *Iets over* —, door Mr. J. A. FRUIS, XII, 518.
- *Eet eerste Ontwerp van een Nederlandsch Wetboek van* —, zamengesteld op last van Koning LODEWIJK NAPOLEON, door A. VAN GENNEP, M. S. ASSER en J. VAN DER LINDEN, op nieuw uitgegeven met eene voorrede van Mr. T. M. C. ASSER; — beoord. door Mr. J. G. KIST, XIII, 808.
- Zie ook *Handelsregt*.
- KRIJGSTUCHT. *Reglement van* — voor het Koninkrijk Holland van 1807, rapport betrekkelijk het ontwerp deswege, XIV, 129.
- KRIJGSVOLK TE LANDE. *Kort overzicht van de geschiedenis van het strafregt voor het* — in Nederland, door Mr. M. S. POLS, X, 518; XI, 41.
- *Bijdrage tot de kritiek van het Crimineel Wetboek voor het* —, door Mr. S. POLS, XII, 61.
- *Ontwerp van een Crimineel Wetboek voor het* — van het Koninkrijk Holland, den 11 Augustus 1808 ingeleverd aan Koning LODEWIJK, — medegedeeld door Mr. M. S. POLS, XIII, 817.
- *Rapport van de 1e en 2e sectie uit den staatsraad over het ontwerp van een Crimineel Wetboek en Reglement van krijgstucht voor het* — van het Koninkrijk Holland van 1807, in September 1807 ingeleverd aan Koning LODEWIJK, — medegedeeld door Mr. M. S. POLS, XIV, 129.
- *Opmerkingen over de Nederlandsche wetgeving voor het* — Acad. proefs. van H. VAN DER HOEVEN; — beoord. door Mr. H. P. VAN KARNEBEEK, XII, 303.
- KRIJGSVOLK TE WATER. *Concept-Crimineel Wetboek en Reglement van krijgstucht voor het* — van het Koninkrijk Holland, ingeleverd aan Koning LODEWIJK, in Februarij 1808, — medegedeeld door Mr. H. VAN DER HOLVEN, XV, 452.
- KWAADWILLIGE VERLATING. *Is de weigering der vrouw om haren man in eene nieuwe woonplaats te volgen, als* — te beschouwen? door Jhr. Mr. J. DE WITTE VAN CITIERS, XV, 209.

L.

- LANDE (Krijgsvolk te). *Kort overzicht van het strafregt voor het* — in Nederland, door Mr. M. S. POLS, X, 518; — XI, 41.
- Zie voorts *Krijgsvolk te lande*.

LANDERLIJEN. Zie *Huur*.

LANDS-ADVOKATEN. *Geschiedkundige mededeelingen over de instelling der — in Nederland*. (Een brief aan de redactie, door R. C. BAKHUIZEN VAN DEN BRINK), XI, 292.

LASTER. *Maakt een courantier, die geruchten, welke in eene plaats omtrent een bepaald persoon in omloop zijn, in zijne courant opneemt, zich schuldig aan —?* door Jhr. Mr. O. Q. VAN SWINDEREN, XIV, 273.

— HOON EN BELEEDIGING. *Overzicht der Nederlandsche hedendaagsche wetgeving over —*. Acad. proefs. van H. E. KANN, — door Mr. J. A. ALTING BÖSKEN, XIV, 498 en 742.

LASTGEVING. *Het onderscheid tusschen — en huur van diensten*, door Jhr. Mr. P. J. VAN BELJMA, XIV, 252.

LEGATARIS. *Mededeeling betreffende de regtsvordering van den —*, door Mr. F. B. CONINCK LIEFSTING, XI, 1.

— *Het eigendomsregt van den —, volgens de Nederl. wetgeving gehandhaafd*, tegen Mr. J. E. GOUDSMIT, — door Mr. W. MODDERMAN, XI, 201.

— *Nog een woord over de regtsvordering van den —, naar aanleiding eener mededeeling van Mr. F. B. CONINCK LIEFSTING*, — door Mr. W. MODDERMAN, XI, 337.

— *De quaestie over het persoonlijke of zakelijke regt van den —*, door Mr. A. J. SANDBERG, XI, 346.

LEGGERS. *Over de bewijskracht der zoogenaamde — der openbare wegen*, door Mr. H. VAN LOGHEM, XII, 1.

LIMITED LIABILITY. Zie *Groot-Brittannië, Vennootschap (de)*.

LOTERIJ (Nederl. Staats-) door Mr. G. A. FOKKER; — beoord. door Mr. J. DE WITTE VAN CIETERS, XII, 128.

LUZAC (Mr. L. C.). *Redevoering van —*, uitgesproken den 13 April 1829, in comité over de vragen, door de regering gesteld, betreffende de regtspleging door gezworenen, XV, 106.

M.

MACHIELSEN (Mr. H.). Zie *Strafregts-theorie*.

MARCHE-PIED. Zie *Voet- en jaagpaden*.

MEEUWEN (L. A. J. VAN). Acad. proefs. van —; beoord. door Mr. B. M. VLEELANDER HEIN, XV, 156.

MEINESZ Gz. (J.). Acad. proefs. van —; beoord. door Mr. F. A. T. WEVE, XIII, 360.

MINISTERIE (Openbaar). Zie *Openbaar Ministerie*.

MINISTER. Comptabiliteit van het ambt van — met het lidmaatschap der Kamers van de St.-Gen. *Beschouwingen over art. 89 der Grondwet*, Acad. proefs. van R. D. BAART DE LA FAILLE; — beoord. door Mr. E. H. KARSTEN XV, 179.

- MINISTERS. *De geldelijke verantwoordelijkheid der* — XIV, 362.
- MISDRIJF. *Zie Strafrecht en samenloop van* —.
- MITTERMAIER'S oordeel over het ontwerp van een *Nederlandsch Wetboek van Burgerlijke Regtsoverdring* (Boek I—III), XII, 365; — XIII, 67.
- (C. J. A.) — door Mr. A. A. DE PINTO, XIV, 608.
- MODDERMAN (A. E. J.), Acad. proefs. van —; beoord. door Jhr. Mr. C. J. VAN NISSEN TOT PANNERDEN, XI, 116.
- MOGENDHEDEN van den zoogenaamden *tweeden en derden rang*, Acad. proefs. van E. W. F. WITTEWAAL VAN STOETWEGEN; — beoord. door Mr. F. N. SICKENGA, XI, 625.
- MORGUE. *De* — *te Parijs en te Berlijn*, XV, 334.

N.

- NAAM. *Schuldsoverdringen op* — *Zie Eigendomsrecht*.
- NATUUR DER DINGEN. *Heeft het recht in de* — *een onafhankelijk en onoveranderlijk bestaan?* door Mr. H. VAN LOGHEM, XI, 392.
- NATUURLIJKE VERBINDTENIS. *Zie Verbindtenis (Natuurlijke)*.
- NATUURREGT. *Zie Grotius*.
- NEDERLAND. *Hypothécaire wetgeving (de) in* — *Zie Hypothécaire wetgeving (de)*.
- *Verbetering van het hypothécair stelsel in* —, door Ph. J. BACHENE, XIII, 500.
- *Statistiek der doodstraffen in* — van 1811—1863, XIII, 190.
- *Zie voorts Gevangeniswezen, Lands-Advocaten, Statistiek, Strafrecht en Vreemdelingen*.
- NEDERLANDSCH RECHT. *Zie Schadevergoeding*.
- NEDERLANDSCHE STAATSLOTERIJ. *Zie Loterij*.
- NEDERLANDSCHE STRAFREGTS-THEORIE enz., XII, 593.
- NIVERNAIS (Coutume de), XI, 167.
- NIEROP (F. S. VAN) Acad. proefs. van —; beoord. door Mr. D. J. MOM VISCH, XIII, 587.
- NOORDHOLLAND. *Arrest van het Hof van* — *betreffende art. 1625 Burg. Wetb.* Eenige opmerkingen naar aanleiding daarvan, door Mr. D. J. MOM VISCH, XII, 505.
- NOTARIS-AMBT. *Opmerkingen over artt. 50 en 52 der wet op het* — *van den 9 Julij 1842*, door Mr. J. G. PEETING, XIII, 257.
- *De wetgeving op het* —, *met aantekeningen aan de litteratuur, de jurisprudentie en de administratieve beslissingen ontleend*, door Mr. W. C. I. J. CREMERS; — beoord. door Mr. A. DE PINTO, XIV, 474.

- OMKOOPING VAN AMBTENAREN. *De leer der — volgens vroegere en hedendaagsche wetgevingen.* Acad. proefs. van A. M. A. HANLO; — beoord. door Mr. A. P. TH. ELJSELL, XV, 304.
- *Poging tot —* (art. 179 C. Pénal), door Mr. A. F. L. GREGORIJ, XII, 185.
- ONDERHOUDSPFLIGTIGHEID. *Nog iets over —*, door Mr. S. M. S. DE RANITZ, XIII, 55.
- ONDERSTAND. *Regt tot verhaal van den —.* Zie *Armbestuur*.
- ONDERSTEUNDE in een Godshuis. Zie *Armbestuur*.
- ONDERWIJS *De wet op het lager —.* Zie *Gemeentewet*.
- ONDERZOEK (Papier-) *bij derden*, door Mr. J. J. LOKE, XIII, 87.
- ONREGTMATIGE DAAD. *Wat is — en wat is schuld*, volgens art. 1401 B. W.? door Mr. G. BELINFANTE, XII, 341.
- ONROERENDE zaken uit haren aard, *id.* door *bestemming der onroerende regten.* Acad. proefs. van L. A. J. VAN MEEUWEN, *Beschouwingen over de artt.* 562—564 B. W.; — beoord. door Mr. B. M. VLIELANDER HEIN, XV, 156.
- ONTEIGENING. *Eenige beschouwingen over de verduidelijkingswet van 1 Junij 1861 (Stbl. n°. 54) in verband met de artt. 65—68 der onteigeningswet van 28 Aug. 1851 (Stbl. n°. 125) en met art. 2, 3°. der wet van 9 Oct. 1841 (Stbl. n°. 42)*, door Mr. B. M. VLIELANDER HEIN, XII, 20.
- *Wet van 28 Aug. 1851 (Stbl. n°. 125), regelende de — ten algemeenen nutte.* Met aant. uit de litteratuur, de praktijk en de regtspraak ontleend, door Mr. J. G. DE WITT HAMER; — beoord. door Mr. H. M. VAN DEN ANDEL, XII, 611.
- ONTSLAG VAN REGTSVERVOLGING. Zie *Regtsvervolging*.
- ONZLIJDIGHEID. *Le droit des neutres par mer*, par L. GESSNER, dr. en droit; — door Jhr. Mr. J. DE WITTE VAN CITTERS, XII, 632.
- OOST-INDIE. Zie *Indië (Nederlandsch Oost-)*.
- OPENBAAR MINISTERIE. *De l'action du ministère public en matière civile, d'après l'ancienne législation, le droit intermédiaire et la loi moderne*, par G. DEBACQ; — beoord. door Mr. A. DE PINTO, XIV, 114.
- ORDE DER ADVOKATEN. Zie *Advocatie*.
- OVEN (J. H. L. VAN). Acad. proefs. van —; beoord. door Jhr. Mr. J. DE WITTE VAN CITTERS, XIII, 381.
- OVEREENKOMST VAN VERZEKERING. Zie *Reticentie (de)*.
- OPENBAAR MINISTERIE. *Eenige opmerkingen omtrent het —* XII, 550.
- OPENBARE FONDSSEN. Zie *Tijdkoop*.
- OPZET (Dolus). Zie *Willekeurige arrestatie*.

P.

- PAARDENFOKKERIJ (DE) in Friesland, *eene studie van Mr. E. JONGSMA*,
— beoord. door Mr. L. OLDENHUIS GRATAMA, XIV, 313.
- PALLANDT (S. J. VAN). Acad. proefs., XIV, 362.
- PANDECTEN-SYSTEEM, door Mr. J. E. GOUDSMIT, 1e Dl.; —
beoord. door Mr. J. KAPPEYNE VAN DE COPPELLO, XIV, 466.
- PAPIER-ONDERZOEK BIJ DERDEN, door Mr. J. J. LOKE, XIII, 87.
- PARLJS. Morgue te — XV, 334.
- PENITENTIAIR STELSEL. Zie *Strafstelsel*.
- PERSOONLIJKE REGTSVORDERING. *Begrip der —*, door Mr. M.
BUCHNER, XIII, 694.
- PHILIPSON (R. G.). Acad. proefs. XI, 575.
- PINARD (O.), *le barreau au XIX siècle*; — beoord. door Mr. A. DE
PINTO, XII, 404.
- PLAATSVERVULLING. *Iets over al. 4 van art. 1135 B. W., in verband
met de —*, door Mr. W. F. FRILINCK, XI, 477.
- POGING TOT OMKOOPING. Zie *Omkoopng*.
- POLAK (A.). Acad. proefs., XIII, 368.
- POLDERS. *Verpligting van achterliggende —*. Zie *Dijkregt*.
- PRAEJUDICIELE QUÆSTIEN. *Traité théorique et pratique des questions
préjudicielles en matière répressive, selon le droit français etc. par J. B.
HOFFMAN*; — *ouvrage adapté à la législation belge*; — beoord. door Mr.
A. E. J. MODDERMAN, XIV, 83.
- PRESIDENT. *Over de magt van den — van het Hof in Strafzaken volgens
het Fransche en Nederlandsche regt*; Acad. proefs. van E. W. VAN RAALTE;
— beoord. door Mr. A. P. TH. EYSSELL, 486.
- PREVENTIEVE DETENTIE. *Sur la détention préventive etc.*, par J
DESSALLES; — beoord. door Mr. A. DE PINTO, XI, 322.
- PRIMITIEVE (HET) REGT. Zie *Regt*.
- PRIVAAT-REGT. *Schets van het oud Friesche —*, door Mr. I. TELTING
XIV, 33, 646; XV, 373.
- PROVINCIALE STATEN. *Zijn de — in gevallen als de veeziekte bevoegd,
daartegen doeltreffende maatregelen te nemen, worden dan zij daarin door
art. 131c der Grondwet belet?* Acad. proefs. van W. H. DE SAVORNIN
LOHNMAN; — beoord. door Mr. A. DE PINTO, XIV, 126.

R.

- RAALTEN (E. E. VAN). Acad. proefs. van; — beoord. door Mr. D. J. MOM VISCH, XIII, 141.
- RAMAER (J. O. H.). Acad. proefs. van; — beoord. door Mr. C. W. OPZOOMER, XIII, 338.
- RECHTSMACHT. *Nog iets over de — van den Kantonrechter in geschillen uit huur bestaande*, — door Mr. L. DE HARTOG, XIV, 266.
- RECONVENTIE (EISCH IN). Zie *Vreemdeling*.
- REEKERS (T. J. M. A.). Acad. proefschr. van —, XIV, 359.
- REES (Mr. O. VAN), levensb. door Mr. S. VISSERING, XV, 263.
- REGISTERS VAN DEN BURGERLIJKE STAND. Zie *Burgerlijke Stand*.
- REGT. *Eenige philosophische beschouwingen omtrent het absolute en primitieve —*, door Mr. A. J. SANDBERG, XII, 264.
- *Heeft het — in de natuur der dingen een onafhankelijk en onveranderlijk bestaan?* door Mr. H. VAN LOGHEM, XI, 392.
- *Over den grond en het begrip des regts, naar de school van HERBART, en de beginselen des naturregts van GROTIUS tot en met KANT, bij eenige zijner hoofdvertegenwoordigers*, door J. O. H. RAMAER; — beoord. door Mr. C. W. OPZOOMER, XIII, 338.
- *Zedelijkheid en —, in verband met onze Burgerlijke wetgeving*, door Mr. A. J. SANDBERG, XI, 550.
- (GERMAANSCH). Zie *Germaansch recht*.
- REGTEN (ONROERENDE). Zie *Onroerende Zaken*.
- REGTERLIJKE MAGT. Bezoldiging der —. Zie *Bezoldiging*.
- REGTSGELEERDE ADVIEZEN. *Zevende Verzameling van —*; beoord. door Jhr. Mr. J. DE WITTE VAN CITTERS, XIV, 317.
- REGTSMAGT (DE) *over de vreemdelingen in Nederland*, XI, 414.
- REGTSVERVOLGING. *Kan hij, die van alle — is ontslagen, ter zake van hetzelfde feit andermaal in regten worden betrokken*, door Mr. F. A. T. WEVE, XIV, 635.
- REGTSVORDERING (BURGERLIJKE). *Losse opmerkingen over —, naar aanleiding der openbaar gemaakte ontwerpen*, door Mr. A. P. TH. EIJSSELL, XIII, 764n.
- Zie voorts *Burgerlijke Regtsvordering*.
- (PERSOONLIJKE). *Begrip der —*, door Mr. M. BUCHNER, VIII, 694.
- REGTSWEZEN. *Hervorming in het — in Rusland*, XI, 641.
- REGTERLIJKE DWALINGEN. *Sur la réparation des erreurs judiciaires*, par J. DESSALLES; — beoord. door Mr. A. DE PINTO, XI, 322.

- REGTERLIJKE MAGT. *Wet van 29 Mei 1849, n°. 21, houdende bepalingen omtrent eene veranderde zamenstelling der kamers van den Hoogen Raad en der Provinciale Gerechtshoven, en niet aanvulling van eenige vacatures, zoowel in laatstgenoemde regterlijke collegiën, als in de Arrondissements-Regtbanken*, door Mr. J. A. JOLLES, XIII, 1.
- REGTSPRAAK (DE) en de *Administrative beslissingen op de Nederl. Staatswetten, besluiten enz. van 1850 tot Julij 1865, met ophelderingen ontleend aan de geschiedenis der wetgeving, de litteratuur enz. en met verdere aantekeningen*, door Mr. E. L. VAN EMDEN, I Dl. (Eerste vervolg op Dl. XII der *Regtspraak* van Mr. D. LÉON); door Mr. DAV. H. LEVYSSOHN NORMAN, XII, 616.
- REIGER (W. A.). *Acad. proefschrift*, XII, 646.
- REPUBLIEK (NEDERL.). *De staatkunde der — van 1697 tot 1795 in betrekking tot het evenwigt van Europa*. *Acad. Proefschrift* van J. J. VAN DOORNINCK; — beoord. door Jhr. Mr. J. DE WITTE VAN CITTERS, XIII, 814.
- RETICENTIE (DE) *bij de overeenkomst van verzekering. (Aant. op art. 251 Wetb. v. Kooph.)*. *Acad. proefs.* van J. C. DE VRIES; — beoord. door Mr. G. J. A. FABER, XII, 322.
- REVISIE IN STRAFZAKEN. *Acad. proef.* van A. C. DE WALLER; — door Mr. F. S. VAN NIEROP, XV, 286.
- ROMEINSCH REGT. *Opmerkingen het — betreffende*, door Mr. J. E. GOUDSMIT, (XXII—XXIV), 291; XI, 289—(XXV), XV, 189.
- *Dubia tegen eenige Opmerkingen het — betreffende*, van Prof. Mr. J. E. GOUDSMIT, bescheiden voorgesteld door Mr. A. VAN WESSEM, V en VI. (Vervolg van *Themis* II, 9de Dl., blz. 400 sqq.) XV, 575.
- *De speciale conditiën. Conditiones incerti*, door Mr. F. B. CONINCK LIEFSTING (Vervolg op Dl. VIII, 457—486; XII, 201; XIII, 711.)
- *Over den grondslag der conditiën en der b. fid. actiones*, door Mr. J. E. GOUDSMIT, XII, 392.
- *Onderzoek naar de verhouding der lex Aelia Sentia tot de lex Junia*, door Mr. J. KAPPEIJNE VAN DE COPPELLO, XIV, 450.
- *Pandecten-systeem*, door Mr. J. E. GOUDSMIT, 1e Dl.; — beoord. door Mr. J. KAPPEIJNE VAN DE COPPELLO, XIV, 466.
- *De Romeinsche rechtsregel, «semel heres semper» eene rechtsstudie*, door Mr. J. T. RIETSTAP, XV, 60.
- ROUVILLE (Mr. A. M. DE). *Eene stem uit de verte* (betreffende strafvordering enz.), XI, 351.

RURAL (CODE), *Onderzoek naar de regts geldigheid van den —*. Acad. proefs. van H. PH. DE KANTER; beoord. door Mr. M. H. GODEFROI, XIII, 610.

RUSLAND. *Hervorming in de wetgeving en het regtswezen in —*. XI, 641.

S.

SAVORNIN LOHMAN (W. H. DE), Acad. proefs., XIV, 126.

SCHADEVERGOEDING *wegens onrechtmatige daad volgens het Nederl. Recht*, door Jhr. Mr. A. VAN DER DOES DE BIJDE, XIII, 389.

SCHIP IS TERRITTOIR. *Over den volkenregt. regel —*. Acad. proefs. van R. G. PHILIPSON; — beoord. door Mr. M. S. POLS, XI, 575.

— Acad. proefs. van W. A. REIGER; — beoord. door Mr. M. S. POLS, XII, 646.

SCHULD. *Wat is onregtmatige daad en wat is —, volgens art. 1401 B. W.?* door Mr. G. BELINFANTE, XII, 341.

SCHULDEISCHER. *Zie Faillietenregt.*

SCHULD (OPENBARE). *Het Grootboek der — uit een burgerregtelijk oogpunt beschouwd*, door Mr. J. G. KIST, — beoord. door B., XII, 134.

SCHULDVERJARING (Bezit en —). *Beschouwingen over —* door Mr. G. BELINFANTE, XIV, 417.

SCHULDVORDERINGEN OP NAAM. — *Zie Eigendomsregt.*

SLUITER (J. H.). Acad. proefs. van, XII, 156.

SMILDE. *Zie Drentsche Hoofdvaart.*

SMIT (T. W.). Acad. proefs. van —, XV, 681.

SOCIALE WETENSCHAPPEN. *Vergadering der Britsche maatschappij ter bevord. van —*, XI, 474. — *Over de Engelsche wetgeving ald.*

SPEL *volgens onze burgerlijke wetgeving*, door Mr. M. J. DE WITT HAMER, XV, 553.

STAAT. *De verhouding van den — tot het Bankwezen*, Acad. proefs. van P. VERLOREN; — door Mr. F. N. SICKENGA, XI, 629.

— *Regeling van de wijze van beheer en verantwoording der geldmiddelen en eigendommen van den Staat*, XII, 556.

STAATHUISSHOUDKUNDE. *Nieuwe grondslagen voor de zoogenaamde —*, door C. J. VIERNAGEL, — beoord. door Mr. J. DE WITTE VAN CITTERS, XIV, 322.

STAATSREGTELIJKE PROEVE. *Zie Administratie en Justitie.*

- STAATSLOTERIJ (DE NEDERLANDSCHE), door Mr. G. A. FOKKER;
— beoord. door Mr. J. DE WITTE VAN CITTERS, XII, 128.
- STAATSRAAD. Wet betrekkelijk den Staatsraad van Italië, XIV, 129.
STATE (RAAD VAN). Zie *Staatsraad*.
- STATISTIEK. Bijdragen tot de — van Drenthe, XII, 437.
- Schets der werkzaamheden voor het congres voor de — te 's Hage in 1869, door Mr. M. M. VON BAUMHAUER, XV, 704.
- Geregte statistiek van Nederland over 1862, XI, 456; — 1863, XIII, 194; — 1864, XIII, 892; — 1865, XV, 202.
- het gevangeniswezen in Nederland over 1862, XI, 154; XIII, 387; — 1863, XII, 161; — 1864, XV, 190; — 1865, XV, 200; — 1866 enz., XIII, 890.
- de criminele statistiek in Frankrijk over 1863, XII, 330; 1865, XIV, 415.
- STRAFGEDING. Zie *Verhoor*.
- STRAFREGT. *De l'amélioration de la loi criminelle, en vue d'une justice plus prompte, plus efficace, plus généreuse et plus moralisante*, par BONNEVILLE DE MARSANGY, 2e part.; — door Mr. A. P. TH. EYSSELL, XI, 432.
- *de hervorming van ons —, naar aanleiding van de herziening van het wetboek van — in Frankrijk, bij de wet van 13 Mei 1863*, door Mr. F. B. CONINCK LIEFSTING, XI, 502.
- *In hoe verre moet de casualiteit op het gebied des geestes in het — worden gehuldigd? en beschouwingen deswege bij verschillende volken*, door Jhr. Mr. O. Q. VAN SWINDEREN, XV, 240.
- *Welke zijn de beschouwingen van den nieuweren tijd omtrent den auctor of de causa intellectuali van een misdrijf en in hoeverre zijn die juist?* door denzelfden, XV, 579.
- Art. 471 n°. 5 van den C. P.; — *eene ontwerp-verordening over het bouwen enz.*, door Mr. J. LÉON, XV, 361.
- *Kort overzicht van de geschiedenis van het — voor het krijgsvolk te lande in Nederland*, door Mr. M. S. POLS, X, 518; XI, 41.
- Zie *Crimineel Wetboek voor het krijgsvolk te lande; en Diefstal*.
- STRAFWETBOEK. Nieuw Belgisch —. *Over de Vlaamsche vertaling van het —*, bijdrage van Mr. C. A. SERRURE, XV, 705.
- STRAFREGTS-THEORIE (NEDERLANDSCHE). *Bedenkingen tegen de — van Mr. H. MACHIELSEN*; — door Mr. G. MATTHES, XII, 593.
- STRAFSTELSEL. *Essai sur les peines et sur le système pénitentiaire*, par J. ALAUZET; — door Mr. A. P. TH. EYSSELL, XI, 313.

- STRAFSTELSEL (IERSCH). VAN DER BRUGGHEN, *Etudes sur le système pénitentiaire irlandais, revues après la mort de l'auteur et accompagnées d'une préface et d'un appendice*, par FR. DE HOLTZENDORFF; — door Mr. J. A. HAAKMAN, XI, 556; XII, 81.
- *Kritische Untersuchungen über die Grundsätze und Ergebnisse des irischen Strafvolzuges* von Dr. FRANZ VON HOLTZENDORFF; — door Mr. P. W. ALSTORPHIUS GREVELINK, XII, 421; XIII, 125; XIV, 323.
- *Ueber Strafanstalten*. Ein populärer Vortrag von Dr. R. D. JOHN; — door Mr. A. P. TH. EYSSELL, XII, 639.
- STRAFFVORDERING. *Eene stem uit de verte*, door Mr. A. M. DE ROUVILLE, XI, 351.
- *Eenige opmerkingen omtrent —*, XII, 541.
- (FRANSCHÉ) in de 16de eeuw: rapport van den heer FAUSTIN-HÉLIE, wegens den prijs-Bodin deswege, XIV, 172.
- (de) in hare hoofdtrekken beschouwd. Acad. proefs. van Jhr. B. DE BOSCH KEMPER; — beoord. door Mr. P. VAN BEMMELLEN, XV, 269.
- STRAFWETGEVING. *De hervorming onzer —*. *Kritische beschouwing der wet van 29 Julij 1854* (Stbl. n°. 102), 1e ged. Acad. proefs. van Mr. A. C. J. MODDERMAN; — beoord. door Jhr. Mr. C. J. VAN NISPEN TOT PANNERDEN, XI, 116.
- STRAFWETTEN. *Opgaven van speciale wetten en koninklijke besluiten als algemeene maatregelen van inwendig bestuur, welke onderwerpen behelzen waarop strafbepalingen zijn vastgesteld of betrekking hebben, en welke met en benevens het Wetboek van Strafrecht rechtsgeldende zijn, met aantekeningen*, verzameld door Mr. A. J. VAN DEINSE; — beoord. door Mr. A. DE PINTO, XII, 132.
- STRAFZAKEN. *Eenige opmerkingen over de taak van den Advocaat, voornamelijk ambtshalve in —*. Acad. Proefs. van J. VERWEY; beoord. door Mr. A. DE PINTO, XIII, 447.
- Zie *President*.
- *Revisie in —*. Zie *Revisie*.
- STUFFKEN (N. G.). Acad. proefs., XIII, 634.
- SWAVING (Dr.). *Geschrift van — over de Gevangeniszen enz. op Java*, XIII, 636.
- SWINDEREN (O. Q.). Acad. proefs. XIV, 518.
- TAUDIN CHABOT (J. J. M.). Acad. proefs. XI, 138.
- TELEGRAAF. *Telegraphie (de) en hare rechtsgevolgen*, door Mr. C. ASSEZ; en *het Telegraafrecht, verhandeling over de rechtsvragen waartoe het gebruik van den Telegraaf aanleiding geeft*, door C. M. J. WILLEUMIER; — beoord. door Mr. J. C. KIST, XIV, 543.

- TERMIJN (NADERE). Zie *Getuigenverhoor*.
- TERRITOIR. (Schip is —). Zie *Schip*.
- THEORIE (NEDERL. STRAFREGTS-) enz., XII, 593.
- TIENDREGT. *Over domaniaal* —, door Mr. H. J. A. RAEDT VAN OLDENBARNEVELT, XIII, 1.
- TODD (A.), zijn nieuw werk over den parlementairen regeringsvorm in Engeland, XV, 328.
- TOEGANG (BUITEN) STELLING. *Sur la mise au secret etc.*, par J. DESSALLES; — beoord. door Mr. A. DE PINTO, XI, 322.
- TOUR VAN BELLINCHAVE (S. J. DU). Acad. proefs. van —, XI, 611.
- TWEEDE RANG. Zoogen. mogendheden van den —. Zie *Mogendheden*.
- TIJDSBEPALING. *Over verbindtenis met* —. Acad. proefs. van A. GREEBE; — beoord. door Mr. G. BELINFANTE, XV, 163.
- TIJDKOOP. H. WIERSMA, *over de natuur van den — van openbare fondsen*; — beoord. door Mr. D. J. MOM VISCH, 638.

U.

- UITVOERING. Zie *Wetgeving*.
- UTRECHTSCH GENOOTSCHAP. Programma der prijsvragen van het —, in 1868, XV, 520.

V.

- VEEZIEKTE. Zie *Provinciale Staten*.
- VENIA AETATIS. *Heeft hij, die — verkregen en toestemming tot het aangaan van een huwelijk bekomen heeft, den bijstand tot het noodig aangaan van huwelijksvoorwaarden?* — De art. 206 en 478 B. W. beschouwd door Mr. H. VAN MANEN, XV, 35.
- VENNOOTSCHAP (DE) met beperkte aansprakelijkheid volgens het Engelsch recht. Acad. proefs. van S. F. VAN NIEROP; — beoord. door Mr. D. J. MOM VISCH, XIII, 587.
- VENNOOTSCHAPPEN onder eene Firma. *Over Faillissementen van* —, XIV, 476.
- VERANTWOORDELIJKHEID DER MINISTERS (de geldelijke) — Acad. proefs. van S. J. VAN PALLANDT; — beoord. door B., XIV, 362.
- VERANTWOORDING. *Regeling van de wijze van beheer der geldmiddelen en eigendommen van den Staat*, XII, 556.

- VERBINDTENISSEN. *De leer der solidaire of hoofdelijke* — naar het Romeinsche en hedendaagsche Regt. Acad. proefs. van D. VAN WEEL; — beoord. door Mr. J. G. KIST, XI, 327.
- VERBINDTENIS (Natuurlijke). *Welke is de juridieke beteekenis eener* — ? door Mr. J. L. DE LEAO LAGUNA, XIII, 197.
- *Over — met tijdsbepaling.* Acad. proefs. van A. GREEBE; — beoord. door Mr. G. BELINFANTE, XV, 163.
- VERDUIDELIJKINGSWET van 1 Junij 1861. — Zie *Onteigening*.
- VERHAAL van den onderstand. Zie *Arbestuur*.
- VERHOOR (HET) van den beklaagde in het strafgeding. — *Titel VI, art. 23 Ontw. v. Strafv.*, door Mr. J. P. R. TAK, XI, 9.
- VERKOOP van Bovenveen. Zie *Bovenveen*.
- VERLATING. Zie *Kwaadwillige Verlating*.
- VERLOREN (P.). Acad. proefs. van XI, 629.
- VERORDENING (Plaatselijke). Zie *Honden*.
- VERPLEGING. Zie *Arbestuur*.
- VERPLICHTING (DE) tot schadevergoeding wegens onregtmatische daad volgens het Nederlandsche Recht, door Jhr. Mr. A. VAN DER DOES DE BYE, XIII, 389.
- VERPLIGTING van achterliggende polders. Zie *Dijkregt*.
- VERWEY (J.). Acad. proefs. XII, 437.
- VERZEKERING (Overeenkomst van). Zie *Retentie (de)*.
- VERZWARENDE OMSTANDIGHEID. Zie *Inklimming*.
- VISSCHERIJ (Jagt en). *Wet tot regeling der —, van 13 Junij 1857 (Stbl. n°. 87) met aanteek.*, door Mr. L. G. GREEVE; — beoord. door Mr. A. DE PINTO, XI, 573.
- VLAAMSCHE VERTALING (over de) van het nieuwe Belgische Strafwetboek, door L. DE HONDT, bijdrage van Mr. C. A. SERRURE, XV, 705.
- VOET- EN JAAGPADEN (Iets over) (*droit de halage et de marchepied*), door Mr. A. DE PINTO, XV, 219.
- VOLKENREGT. regel: *ship is territoire*. Acad. proefs. van R. G. PHILIPSON; — beoord. door Mr. M. S. POLS, XI, 575.
- id. van W. A. REIGER; — beoord. door denzelfden, — XII, 646.
- VONNISSEN (BUITENLANDSCHE). Zie *Buitenlandsche Vonnissen*.
- VOOGDLJ. *Eene vraag over* —, door Mr. P. VAN WESSEM, XIII, 685.
- VOORKINDEREN. *Over het regt*: een paar opmerkingen, door Mr. W. F. FRYLINK, XIII, 248.
- VOUTE (J. R.). Acad. proefs. van —, XIII, 151.

- VREEMDELING. *Is de gedaagde —, eisch doende in reconventie, tot het stellen van zekerheid verplicht?* door Mr. G. BELINFANTE, XIII, 484.
— *de regtsmagt over vreemdelingen in Nederland*, door Mr. A. P. TH. EYSSEL; — beoord. door Mr. A. DE PINTO, XI, 414.
VRIES (J. C. DE). Acad. proefs. van —; beoord. door Mr. G. J. A. FABER, XII, 322.
VRIJSPRAAK van schuld. Zie *Willekeurige arrestatie*.
VROUW. Zie *Kwaadwillige verlating*.
VRUCHTGEBRUIKER. *Over het recht tot het instellen van zakelijke verordeningen. Geschiedkundige verklaring van art. 828 B. W.*; — door Mr. G. BELINFANTE, XIV, 177.

W.

- WALLER (A. C. DE). Acad. proef. van —; beoord. door Mr. F. S. VAN NIEROP, XV, 286.
WATERSCHAPPEN. *De publiekrechtelijke natuur der — gehandhaafd*; door Mr. G. A. FOKKER, XV, 521. (Zie ook *Dijkrecht*.)
WEEL (D. VAN). Acad. proefs. van —; beoord. door Mr. J. G. KIST, XI, 327.
WEGEN (Openbare). Zie *Leggers*.
WEST-INDISCHE KOLONIEN. (Nederl.) Codificatie voor —, XV, 704.
— Zie voorts *Indië (Ned. West-)*.
WETBOEK VAN KOOPHANDEL. *Het eerste Ontwerp van een Nederl. —. Zie Koophandel*.
WILLEKEURIGE ARRESTATIE. *Is bij — even als bij elk ander misdrijf, dolus een vereischte?*
Moet bij — dwaling in het recht niet altijd leiden tot vrijspraak van schuld, of is daartoe noodig, dat er bestaat een error invincibilis? door Mr. D. G. VAN TEYLINGEN, XV, 564.
WETGEVING (BURGERLIJKE). *Unité de législation civile en Europe*, par E. MOULIN; — beoord. door Mr. A. DE PINTO, XII, 625.
WETGEVING. Hervorming van de — en het regtswezen in Groot-Brittannië, XI, 474 (Zie voorts *Groot-Brittannië*); — in Rusland, XI, 64^t.
— EN UITVOERING, door Mr. J. LÉON, XV, 16.
WETTEN (Speciale). Zie *Strafwetten*.
WETTIGHEID (Afstamming en —), door Mr. W. F. FRYLINCK, XV, 54.
WILLEUMIER (C. M. J.). *Over het Telegraafrecht*, XIV, 543.
WOONPLAATS. *De verschillende beteekenis van het woord —, in het Burgerlijk Wetboek en de Gemeentewet*, door Mr. T. C. W. KOKER, XV, 1.

- WOONPLAATS (NIEUWE). Zie *Kwaadwillige Verlating*.
WTEWAAL VAN STOETWEGEN (E. W. F.). Acad. proefs. van —;
beoord. door Mr. F. N. SICKENGA, XI, 625.
WIJSBEGEERTE DES REGTS. Zie *Regt*.

Z.

- ZAKELIJKE REGTSVORDERINGEN. Over het regt van den — vrucht-
gebruiker tot het instellen van —. *Geschiedkundige verklaring van art.*
828 *B. W.*; — door Mr. G. BELINFANTE, XIV, 177.
ZAKEN (ONROERENDE). Zie *Onroerende zaken*.
ZAMENLOOP VAN MISDRIJVEN. Over — volgens de verschillende
misdrifven. Acad. proefs. van A. M. B. HANDEL; — beoord. door Mr.
A. P. T. EIJSSELL, XV, 695.
ZAMENSTELLING DER REGTERLIJKE MAGT. Zie *Regterlijke Magt*.
ZEDELJKHEID en REGT, in verband met onze *Burgerlijke wetgeving*,
door Mr. A. J. SANDBERG, XI, 550.
ZEE-ASSURANTIE. *Bijdrage tot de kennis van de ontwikkeling van de*
— in de *Vereenigde Nederlanden*. Acad. proefs. van A. J. F. JOLLES;
— door Mr. G. J. A. FABER, XIV, 348.
— *Eigen gebrek van schepen in verband met de verzekering*. Acad.
proefs. van C. M. J. WILLEUMIER; — beoord. door Mr. J. G. KIST,
XV, 151.
ZEEUWSCH DIJKRECHT. *Bijdrage tot de kennis van het* —, door Mr.
G. A. FOKKER, XIII, 637.
ZONDAGSWET (DE). *De wet van 1 Maart 1815, Stbl. no. 21*. Acad.
proefs. van T. W. SMIT; — beoord. door Mr. J. L. DE LEO LAGUNA,
XV, 681.
-

II. REGISTER OP DE ARTIKELEN.

A. NEDERLANDSCH STAATSR EGT, WETBOEKEN ENZ.

I. STAATSREGELING VAN 1798.

Art. 40, XII, 37.

II. GRONDWET VAN 1814.

Art.
37—38, XI, 622.
134, XV, 684.

Art.
166, XII, 69.
183, XII, 69.

III. GRONDWET VAN 1815.

2, XII, 38.
60, XI, 622.
164, XI, 179.
183, XV, 140.

184, XV, 141.
191, XV, 684.
197, XIII, 53.
222, XII, 38.

IV. GRONDWET VAN 1840.

59, XI, 622.
89, XV, 179.
126, XX, 563.
162, XI, 179.
189, XV, 684.

195, XIII, 53
220, XX, 38.
Add. art.
2, XII, 38.

V. GRONDWET VAN 1848.

3, XIII, 156.
6, XV, 343.
44, XIV, 368.
52, XIV, 534.
53, XI, 616; XII, 557; XIV, 534.
56—57, XI, 622.
57, XIII, 156.

59, XI, 622.
60, XI, 68.
61, XI, 619; XII, 557.
62, XI, 619.
71, XI, 618.
72, XIII, 810.
73, XI, 616.

Art.

- 73, XII, 557.
 91, XIII, 380 enz.
 92, XIV, 312.
 104, XI, 616.
 119, XI, 619.
 119—122, XII, 557.
 121, XII, 561.
 122, XII, 557 enz.; XIV, 362 enz.
 129, XI, 624; XIV, 128.
 131, XII, 9.
 131, XIII, 55, enz. 645; XIV, 126.
 132, XI, 624.
 133, XI, 624.
 140, XI, 624.
 141, XI, 152.
 142, XIV, 128.
 146, XI, 104; XIV, 530.
 147, XI, 183; XII, 27 enz.; XII, 269.

Art.

- 147—148, XII, 10 enz.
 148, XI, 104; XII, 7.
 161, XI, 616.
 165, XV, 684.
 166, XV, 343.
 171, XIII, 53.
 172, XV, 343.
 174, XI, 619.
 175, XI, 619.
 176, XII, 557, 568; XIV, 370.
 177, XV, 343.
 190, XI, 623; XIII, 685.
 192, XII, 9; XIII, 55 enz. 645.
 194, XI, 617; XV, 343.
 222, XIII, 644.
 469, XIV, 534.
 Add. artikelen.
 3, XI, 185.

VI. WET TOT REGELING DER ENQUETE.

Art.

- 20—21, XV, 185.

VII. KIESWET.

Art.

- 2, XV, 4.

VIII. PROVINCIALE WET.

Art.

- 74, XIV, 312.
 97, XI, 624.
 107, XII, 63.
 134, XII, 10.

Art.

- 137, XII, 9; XIII, 60.
 140, XII, 9; XIII, 60.
 141, XIII, 684.
 143, XI, 152.

IX. GEMEENTEWET.

Art.

- 1, XV, 217.
 13, XV, 217.
 17, XV, 13.
 19, XV, 14.
 20, XV, 6 enz.
 47, XIV, 312.
 74, XV, 6 enz.
 75, XV, 9.
 126, XV, 547 enz.

Art.

- 135, XIV, 615 enz.
 161, XIV, 616; XV, 20 enz.
 171, XV, 29.
 179, XIII, 61; XIV, 615; XV, 18.
 183, XV, 17.
 194, XI, 151.
 231, XIII, 61.
 288, XI, 153.
 271—279, XV, 215.

X. REGTERLIJKE ORGANISATIE.

Art.	Art.
2, XII, 7.	42, XIII, 698; XIV, 266 enz.
28, XIV, 766.	73, XIV, 90.
38, XIII, 698.	91, XI, 104.
39, XI, 104.	99, XIV, 643.
41, XIV, 267.	100, XIV, 1.

XI. REGTERL. INSTR. EN REGTSPL. LODEW. 1809.

Art.	Art.
1081, XI, 369.	1087, XI, 369.
1086, XI, 369.	

XII. ALGEMEENE BEPALINGEN DER WETGEVING.

Art.	Art.
3, XIII, 45 enz.	10, XI, 603.
4, XI, 106.	11, XIV, 358.
6—10, XI, 107, 603.	14, XII, 515 enz.; XV, 652; XIII,
7, XI, 603.	688.
8, XI, 415.	107, XIII, 89.
9, XI, 416, 603; XIII, 490.	

XIII. BURGERLIJK WETBOEK.

Art.	Art.
8, XI, 419.	177, XIII, 364 enz.
17, XV, 8.	181, XII, 398.
24, XII, 156 enz.	182, XII, 397 enz.; XIII, 367; 510.
50, XII, 157.	186, XIII, 365.
60, XII, 157.	187, XIII, 228; XIII, 363 enz.
74, XI, 419; XV, 15.	194, XIII, 365.
75—76, XV, 4 enz.	199, XIII, 365.
77, XV, 7.	200, XIII, 365.
78, XI, 553.	206, XV, 38 enz.
92—94, XV, 52.	207, XIII, 367; 512.
107, XV, 686 enz.	208, XIII, 363 enz.
113, XIV, 225.	210, XIII, 365.
117—118, 335.	218, XIII, 312.
126, XV, 40.	219, XIII, 365.
140, XII, 341.	236, XIII, 249 enz.
141, XIV, 103 enz.	266, XV, 210.
157, XV, 57.	276, XV, 662.
158, XV, 38.	316, XV, 55.
161, XV, 210.	318, XV, 55 enz.
163, XIII, 215; XV, 38.	322—323, XIV, 100 enz.
166, XIV, 88.	342—343, XV, 56 enz.
172, XIII, 238.	353, XI, 553.
175, XIII, 228; XIII, 364 enz.	354, XI, 553; XI, 554.

- Art.
 355, XI, 553.
 357, XI, 554.
 362, XI, 554.
 376, XII, 51 enz.
 379—381, XII, 55.
 385, XI, 553.
 386, XIII, 687 enz.
 400, XI, 554.
 409, XIII, 689.
 411—412, XIII, 689.
 421, XIII, 692.
 427, XIII, 691.
 434, XIII, 691.
 436, XIII, 690 enz.
 437, XI, 555.
 441, XI, 553.
 442, XI, 554.
 443, XI, 554.
 445, XIII, 691.
 449, XIII, 687.
 450, XIII, 687.
 451, XIII, 510.
 458, XIII, 691.
 467, XIII, 689.
 478, XV, 46 enz.
 479, XV, 53.
 480, XI, 554.
 487—488, XIII, 212.
 503, XV, 662.
 528, XI, 269.
 534, XI, 268.
 539, XIII, 365 enz.
 558, XIV, 218.
 562, XII, 302.
 562—564, XV, 156 enz.
 564, XI, 259.
 565, XV, 156.
 577, XI, 220.
 578, XIV, 201.
 582, XII, 338.
 585, XII, 267.
 586, XII, 268.
 594, XII, 267.
 596, XIII, 379.
 597, XI, 233 enz.
 606—607, XI, 259.
 610—615, XI, 259.
 612, XIV, 228.
 617—624, XI, 259.
 624, XII, 267.
 625, XII, 7 enz.; 268; XIII, 56.
 628—629, XIV, 226 enz.
 629, XI, 259; 286.
 639, XI, 212 enz.; 265 enz.; 280
 enz.; XII, 155; XIV, 228.
 641, XI, 574.
 646—647, XI, 220.
 665, XIV, 440.
 666, XI, 212; 280; 347.
 667, XII, 336.
 668, XII, 139 enz.
 668—669, XII, 334.
 669, XII, 136 enz.; XII, 152 enz.
 671, XII, 152; 336; XIII, 515 enz.
 676, XIII, 613.
 688—690, XII, 337.
 690, XIII, 45.
 699, XII, 159.
 720, XII, 10 enz.; XIII, 55 enz.;
 XV, 219.
 730, XIII, 45.
 734, XII, 24.
 743, XI, 210.
 760, XI, 210.
 767, XI, 210.
 784, XI, 210.
 795, XII, 348.
 803, XIV, 218 enz.
 807, XI, 210.
 808, XIV, 201.
 812, XIV, 221.
 814, XIV, 221.
 819, XIV, 221.
 820, XIV, 223.
 821—822, XIV, 220 enz.
 828, XIV, 177; 222 enz.
 831, XIV, 221.
 833, XIV, 223.
 848, XIV, 228.
 849, XIV, 227.
 853, XIV, 223.
 861, XIV, 218.
 862, XIV, 221.
 880, XI, 277; XI, 283 enz.; 347.
 887, XI, 486.
 888, XI, 479 enz.
 892, XI, 483.
 895, XI, 480.
 899, XI, 482.
 907, XI, 482.
 927—928, XI, 281.
 929, XV, 77.
 946, XIV, 320.
 1001, XI, 347.
 1002, XI, 283 enz.
 1005, XI, 258; XI, 283; XI, 347.
 1005—1006, XI, 5 enz.; 206 enz.

Art.
006, XI, 265; XI, 348.
1006—1007, XI, 273.
1010, XI, 229; 268; 276.
1012, XI, 268.
1027, XI, 282.
1044—1045, XI, 205.
1046, XI, 268 enz.; 277.
1055, XI, 268.
1059, XI, 268.
1078, XIII, 226.
1093, XI, 265.
1106, XI, 486.
1112, XII, 401.
1113, XIII, 254.
1122, XI, 217.
1129, XI, 214 enz.; XIII, 523.
1134, XI, 484.
1135, XI, 477.
1146, XII, 51.
1147, XIII, 254.
1172, XI, 277.
1175, XI, 278.
1176—1177, XIII, 227.
1176, XIII, 380.
1180, XIII, 525.
1195, XII, 51.
1196, XIII, 379.
1200, XIV, 780.
1210, XIII, 246.
1217, XIII, 451 enz.; 576.
1223, XIII, 527, XI, 238; XIII,
523 enz.
1228, XI, 213.
1231, XIII, 576.
1234, XII, 154.
1236, XII, 152; XIII, 531, 582.
1239, XV, 662.
1239—1240, XIII, 539 enz.
1265, XII, 152; XIII, 540.
1266, XII, 152; XIII, 540.
1267, XII, 152; 1267, XIII, 527 enz.
1268, XIII, 521.
1269, XIII, 700.
1270, XIII, 391 enz.
1272, XIII, 391 enz.
1273, XI, 276.
1273, XI, 278.
1274, XV, 644.
1275, XIII, 391 enz.; XIV, 225.
1279—1288, XII, 348.
1295, XI, 205.
1298, XV, 174.
1302, XI, 221; XII, 507.

Art.
1303, XI, 221; XIII, 525.
1304, XI, 205; XIII, 225; XV, 166
enz. 641.
1305, XV, 172.
1306, XIII, 225.
1307, XV, 176 enz.
1316—1317, XI, 334.
1317, XV, 178.
1336, XII, 358.
1338, XIII, 237.
1340, XIII, 706; XIV, 249.
1343, XIV, 225.
1349, XII, 343.
1350, XIII, 221.
1354, XII, 139.
1356, XIII, 212 enz.; XIV, 223.
1357, XII, 326; XIII, 214.
1358, XII, 326.
1363—1364, XIII, 214. enz.
1364, XIII, 218.
1366, XIII, 212.
1369, XV, 58.
1371, XIII, 218.
1373, XIII, 218.
1374, XII, 47.
1374—1375, XII, 514.
1388, XII, 342 enz., 389.
1395, XIII, 202; 215 enz.; XIII, 227
enz.; XV, 172.
1401, XII, 144; XIII, 389 enz.; 701;
XV, 365.
1401—1402, XII, 341 enz.
1402, XII, 348 enz.; XIII, 390 enz.
1403, XIII, 402.
1404, XIII, 633.
1408, XIV, 313.
1411—1412, XIV, 313.
1413, XIV, 313.
1416, XIII, 394.
1417, XI, 501; XIII, 229.
1418, XI, 334.
1420, XIII, 215.
1441, XV, 176.
1445, XV, 662.
1449, XI, 501; XII, 151.
1451, XII, 135; XIII, 242.
1460, XI, 501.
1461—1462, XIV, 443.
1478, XI, 489 enz.
1480, XI, 279.
1482, XIII, 213.
1492, XIII, 214; 235 enz.
1493, XI, 639.

Art.

1507, XI, 273.
 1510—1511, XII, 335.
 1511, XI, 348.
 1553, XI, 221.
 1554, XV, 645.
 1559, XI, 221.
 1583, XIV, 256.
 1585, XIV, 254 enz.
 1586, XV, 33.
 1588, XV, 33.
 1596, XII, 508.
 1597, XII, 507.
 1605, XIII, 584.
 1607, XIII, 45.
 1611, XV, 356 enz.
 1617, XIV, 269.
 1625, XII, 505 enz.
 1628, XII, 516 enz.
 1631, XII, 516 enz.
 1637, XIV, 257.
 1638, XV, 343 enz.
 1639, XV, 360.
 1640, XV, 58.
 1653, XIV, 257.
 1654, XIII, 45.
 1655, XV, 544.
 1725, XI, 556; XIII, 224.
 1733, XIII, 224.
 1744, XIII, 224.
 1750, XIII, 299.
 1751, XI, 630.
 1786, XI, 330.
 1791, XI, 639.
 1800—1801, XIII, 221.
 1803, XIII, 224.
 1807—1808, XII, 149.
 1809, XV, 177.
 1811, XV, 646.
 1816, XIII, 244.
 1818, XV, 177.
 1825, XII, 130; XIII, 217.
 1827, XIV, 320; 654 enz.
 1828, XIII, 217 enz.; 235, XV, 654
 enz.
 1829, XIV, 254, 259 enz.

Art.

1831, XIII, 224.
 1836, XIV, 264.
 1838, XII, 145; XIII, 224.
 1852, XIII, 147.
 1858, XIII, 243 enz.
 1876, XI, 493.
 1877, XI, 499.
 1880, XV, 178.
 1882, XI, 501.
 1885, XI, 495.
 1888, XIII, 228.
 1895, XV, 662.
 1899, XV, 662.
 1902—1903, XIII, 584.
 1907, XIII, 585.
 1915, XII, 160; XIII, 209.
 1919, XII, 531.
 1925, XIII, 585.
 1929, XIII, 235.
 1934, XIII, 432.
 1946, XIII, 76.
 1950—1951, XIII, 76.
 1952, XIV, 430.
 1953, XIV, 430.
 1953—1954, XIV, 641; XV, 662 enz.
 1954, XIII, 164; XIII, 444, 457;
 XIV, 95.
 1955—1956, XIV, 95.
 1956, XV, 662.
 1957, XV, 680.
 1958, XIV, 430; 641.
 1959, XIII, 586.
 1974, XV, 680.
 1983, XIII, 229; XIV, 420.
 1984—1989, XIV, 439 enz.
 1987, XIV, 421 enz.
 1988, XIV, 421.
 1993, XIV, 420.
 2000, XIV, 420.
 2004, XIII, 229; XIV, 225; 420;
 421 enz.
 2010, XIV, 430.
 2014, XI, 225 enz.; XI, 286; 349;
 XIII, 379.
 2019, XIII, 581.

XIV. BURGERLIJK WETBOEK VAN LODEWIJK NAPOLEON.

Art.

219, XV, 212.
 440, XII, 37 enz.
 523, XIII, 46.

Art.

528, XIII, 46.
 591, XI, 230.
 829, XI, 230.

XV. ONTWERP BURGERLIJK WETBOEK VAN 1820.

Art.	Art.
17, XI, 108.	1675, XI, 280.
133, XV, 53.	1910, XI, 230 enz.
342, XV, 43.	1959, XI, 483.
425, XV, 212.	1969, XI, 484.
427—428, XV, 212.	1973, XI, 484.
730, XV, 52.	2151, XII, 336.
915, XV, 157.	2152, XII, 336.
1016, XII, 336.	3405, XIV, 430.
1401, XIV, 225.	3427, XIII, 452.
1436, XIV, 230.	3598, XIV, 447.
1557, XI, 280.	

XVI. ONTWERP BURGERLIJK WETBOEK VAN 1830.

579, XIII, 367.	709, XII, 153 enz.
679, XI, 280, 348.	1031, XI, 263 enz., 348.
706, XI, 280, 348.	1032, XI, 269.
708, XII, 153 enz.	

XVII. WETBOEK VAN BURGERL. REGTSVORDERING.

4, XIII, 255; XIV, 538.	156, XIV, 446.
5, XV, 672.	158, XV, 672.
6, XIII, 253.	160, XV, 666 enz.
22, XIV, 759.	182, XIII, 774.
38, XIV, 269.	206, XV, 35.
48, XIV, 449.	211, XIII, 497.
49, XIII, 80; 776.	214, XIII, 491.
56, XIII, 701; XIV, 760.	216, XIII, 484 enz.
59, XIV, 440.	217, XIII, 484 enz.
60, XIV, 764.	222, XIV, 766.
62, XIII, 780.	223, XIV, 768.
64, XV, 213.	224, XIV, 766.
97, XIII, 155.	226—227, XIV, 768.
103, XIII, 497.	262, XIV, 768.
116, XIII, 491.	328, XIV, 447.
117, XIII, 491.	348, XIV, 444.
118, XIII, 776.	367, XIV, 770.
124, XIII, 451.	385, XV, 661.
126, XI, 416; XIII, 155.	387, XV, 661.
127, XI, 414 enz.; XIII, 155, 439 enz.; 465.	388, XV, 661.
129, XIII, 697; XV, 672.	423, XIV, 642.
129—132, XI, 259.	430, XIII, 450; XV, 213.
134, XV, 672.	431, XIII, 156 enz.; 414 enz.
139, XIV, 448.	470, XIII, 614.
147, XIV, 448.	478, XV, 35.
148, XIV, 449.	508, XIII, 561.
152, XIII, 484 enz.	516, XIII, 531.
	533, XIII, 531.

Art.	Art.
585, XIII, 155, 393, 443, 700 enz.	839, XV, 214.
697, XIII, 251.	841, XV, 213.
764—770, XIII, 155.	843, XV, 213.
770, XIII, 708.	1690, XIV, 482.

XVIII. WETBOEK VAN STRAFVORDERING.

1, XIV, 644.	206, XII, 358 enz.
4, XIV, 96.	207, XII, 548; XV, 698 enz.
6, XII, 19; XIII, 56; XIV, 100,	208, XV, 698 enz.
112 enz.	211, XII, 547.
8—9, XI, 603.	213, XIV, 2.
11, XV, 305.	218, XIV, 635 enz.; XIV, 645.
22, XII, 553; XIV, 751.	224, XIV, 538.
31, XIV, 90.	231, XIV, 94.
45, XIII, 88 enz.	365, XV, 662.
85, XIV, 639.	380, XIV, 643; XV, 662.
89, XIV, 639.	381, XIV, 639.
106, XIII, 88 enz.	388, XIV, 636 enz.; XV, 662.
116, XIV, 639.	402, XII, 547.
121, XIV, 639.	413, XV, 297.
133, XIV, 639.	427, XII, 541.
134—136, XIV, 639.	436, XIV, 641.
163, XII, 548.	439, XII, 544.
167, XIV, 638 enz.	443—444, XII, 544 enz.
184, XII, 549.	445, XV, 277.
195, XIV, 106.	462, XIV, 541.

XIX. ONTWERP VAN STRAFVORDERING.

Titel VI, art. 23, XI, 9.

XX. WETBOEK VAN STRAFREGT.

1, XV, 309; 712.	138, XI, 509.
2, XII, 186; XV, 306; 614.	142, XI, 531.
4, XIV, 311; XIV, 518.	147, XI, 522.
40, XIII, 92; XV, 573.	149, XI, 522.
52, XII, 548.	150, XI, 522.
55, XII, 548.	153, XI, 521 enz.
57, XI, 532.	157, XI, 510.
59, XV, 607 enz.	160, XI, 521.
60, XV, 608 enz.	161, XI, 510.
86—87, XI, 505; XVI, 640.	162, XI, 521.
102, XV, 608.	168, XV, 309.
103, XV, 614.	169, XIV, 528.
107—108, XV, 608.	169—171, XIII, 285 enz.
114, XV, 567 enz.	173, XIII, 285.
116, XV, 608.	174—175, XV, 305.
132—135, XI, 509.	177, XII, 185 enz.; XV, 305.
134, XI, 531.	179, XII, 185 enz.; XV, 306.

Art.	Art.
180, XV, 309.	378, XIV, 303.
182—183, XV, 308.	379, XIII, 281; 533 enz.; 631; XIV, 518 enz.; XV, 232; 565.
183, XV, 305; 308.	381, XV, 700.
190, XV, 608.	384, XIII, 81.
223—224, XII, 190.	385, XI, 517.
224—225, XI, 532.	386, XII, 535 enz.; XIII, 795; 797.
228, XI, 532.	387, XIII, 795 enz.; XIV, 525.
230, XI, 532.	389, XIV, 529.
231, XI, 417.	395, XIII, 84.
238, XI, 531.	397, XIII, 81.
245, XIV, 540.	399, XIII, 797; XIV, 525.
254—256, XIII, 283.	400, XI, 528; XIII, 797; XIV, 525.
255, XIV, 528.	401, XI, 509; XIII, 281; 631 enz.
257, XII, 443.	405, XI, 518; 523; 529; 540.
267, XV, 608.	406, XI, 522.
274, XV, 232 enz.	407, XI, 522.
285, XV, 608.	408, XI, 507, 540; XII, 540; XIII, 283; 795; XIV, 99; 523.
288, XV, 608.	414—416, XIII, 622.
293, XV, 608.	415, XV, 608; 612.
295, XIV, 491.	417, XV, 574.
300, XIV, 491.	421—422, XV, 646 enz.
302, XIV, 491; 404.	423, XI, 518; 532.
305, XI, 513; 529.	434, XI, 519; 531.
307, XI, 513; 529.	436, XI, 529.
308, XI, 513.	437, XV, 573.
309 XI, 531.	438, XV, 608; 612.
309—312, XI, 513.	442, XV, 612.
313, XV, 612.	443, XI, 520.
319, XIV, 491.	449—450, XIII, 630.
330, XI, 532.	456, XIII, 620.
336, XIV, 87 enz.	457, XIII, 618.
337, XIV, 88.	458, XIII, 616.
339, XIV, 97.	463, XI, 439.
340, XIV, 104 enz.	471, XIII, 616, 621; XIV, 746; XV, 30; XV, 361.
345, XI, 516; XIV, 491; XV, 715.	473, XIII, 624.
357, XIV, 97 enz.	475, XIII, 632.
361, XIV, 321.	479, XIII, 628.
367, XIV, 303.	484, XII, 443.
367—368, XIV, 746 enz.	491, XIV, 523.
370, XIV, 303; 746, 754.	
372, XIV, 91 enz.	
375, XIV, 746 enz.	
377, XIV, 760.	

XXI. LIJST VAN GEWIJZIGDE ARTIKELS BIJ DE

JONGSTE HERZIENING VAN DEN CODE

PÉNAL IN FRANKRIJK,

XXII. CRIMINEEL WETBOEK VAN KONING
LODEWIJK NAPOLEON.

Art.	Art.
164, XIV, 311.	199, XIII, 796.
166, XIV, 311.	201, XIII, 796.
186—187, XIII, 796.	

XXIII. CODE PÉNAL VAN 1791.

XV, 608 enz.

XXIV. ONTWERP VAN STRAFWETBOEK VAN 1804.

XV, 629.

XXV. WETBOEK VAN STRAFREGT VAN 1827.

1ste Boek, 2de Tit., art. 2, XV, 566. | 1ste Boek, 2de Tit., art. 12, XV, 564.

XXVI. WETBOEK VAN KOOPHANDEL.

1, XIII, 142.	321, XIII, 228.
3, XII, 519; XIV, 733.	335, XIII, 228.
4, XII, 530; XIII, 142; XIV, 620.	343, XV, 4.
5, XIII, 305.	371, XV, 4.
22, XIV, 477.	507, XIII, 813.
26—29, XIV, 477.	511, XIII, 377.
30, XIV, 477, 740.	512, XIII, 376.
34, XIV, 737.	514, XIII, 375; 814.
43, XI, 634.	520, XIII, 379.
79, XIV, 262.	521, XIII, 814.
84, XIV, 779.	567, XIII, 434.
119, XIII, 812.	597, XII, 327.
135, XIII, 813.	599, XII, 329.
140, XI, 640.	600, XII, 329.
140—141, XIII, 813.	658, XIII, 434.
158, XI, 639 enz.	711, XIII, 434.
164, XIII, 812.	722, XIII, 434.
165, XIII, 310.	724, XIII, 434.
199, XIV, 361.	725, XIII, 434.
232, XIII, 380.	730, XIII, 376.
238, XIII, 380.	743, XIII, 812.
245, XII, 328.	771, XIII, 378.
246, XIV, 622.	778, XIII, 225.
249, XV, 152.	793, XIII, 470.
250, XII, 329.	838, XI, 500.
251, XII, 322 enz.	841, XIII, 227.
253, XII, 329.	879, XI, 499.
256, XII, 325.	894, XI, 495.
269, XII, 326.	896, XIII, 227.

B. FRANSCHÉ WETGEVING.

I. PROCÉDURE CIVILE.

Art.

14, XIII, 439 enz.
119, XIII, 80.
166, XIII, 487.

Art.

278—279, XIII, 496.
324—336, XIII, 80.
546, XIII, 165, 466.

II. CODE CIVIL.

3, XI, 607 enz.
14, XIII, 433.
16, XIII, 487.
45, XII, 158.
102, XV, 2.
124, XIII, 367.
189, XIV, 103; 104.
216, XIV, 88.
326, XIV, 105.
326—327, XIV, 101 enz.
327, XIV, 86.
336—337, XIV, 214.
526, XV, 162.
529, XII, 149.
538, XIII, 613.
543, XIV, 201; 211 enz.
545, XII, 38.
545, XIV, 210.
578, XIV, 210, 220.
582, XIV, 201.
585, XIV, 199 enz.
589, XIV, 199 enz.; 221.
591, XIV, 221.
595, XIV, 199 enz.; 221.
597, XIV, 210; 211.
598, XIV, 199 enz.
600, XIV, 199 enz.; 218.
601, XIV, 221.
613—614, XIV, 207.
614, XIV, 212.
618, XIV, 221.
618—619, XIV, 200 enz.
621, XIV, 200 enz.
644, XIII, 613.
650, XII, 10.
651—652, XIII, 626.
711, XI, 235, 237 enz.; 347 enz.
938, XI, 235.
954, XI, 242.

1004, XI, 235.
1011, XI, 235.
1014, XI, 206, 230 enz., 348.
1014—1024, XI, 263 enz.
1046, XI, 242.
1095, XV, 43.
1105, XIII, 221.
1129, XV, 59.
1133, XI, 235 enz.
1139, XV, 644.
1168, XI, 206.
1188, XV, 177.
1235, XIII, 231.
1271, XII, 151.
1273, XII, 135.
1302, XI, 279.
1340, XIII, 231.
1351, XIV, 95.
1370, XI, 240; XII, 342.
1371, XI, 240.
1382, XII, 342 enz.; XIII, 395.
1384, XII, 359.
1385, XIII, 633.
1398, XV, 45.
1483, XIII, 362.
1583, XI, 235.
1604, XI, 269.
1689, XII, 336 enz.
1690, XII, 336.
1729, XII, 507.
1781, XV, 341 enz.
1909, XII, 149.
1911, XII, 149.
2012, XIII, 243.
2123, XIII, 166.
2128, XIII, 166.
2157—2160, XIII, 538.
2197, XIII, 538.
2198, XII, 152.

Art.
2223, XIV, 441.
2225, XIV, 446.
2228, XIV, 215.

Art.
2236, XIV, 215, 227.
2262, XIII, 49; XIV, 422.
2265, XIV, 422.

III. INSTRUCTION CRIMINELLE.

3, XIV, 86 enz.
4, XIV, 87.
47, XIV, 91.
268, XIV, 486.
269, XIV, 487.
351, XV, 136.
360, XIV, 636.

365, XV, 702.
416—442, XIII, 330.
443—445, XV, 289.
443—447, XV, 292.
444, XV, 289.
468, XIV, 644.

IV. CODE DE COMMERCE.

42, XIV, 477.
93, XIV, 778.
145, XIII, 310.
165, XIII, 310.
545, XI, 488 enz.
586, XIII, 472.
631, XIV, 625.

632, XII, 527; XIV, 628.
633, XIV, 622.
636, XIV, 632.
638, XII, 527.
770, XIII, 475.
813, XIII, 475.

Bij de Uitgevers dezès zijn o. a. verschenen:

DE NEDERLANDSCHE RESIDENTIE.

A L M A N A K,

VOOR 1869.

(*Vier-en-veertigste Jaargang.*)

Men vindt in dit algemeen-nuttig Handboek de officiële opgaven betreffende de zamenstelling van Besturen van het Rijk, de Provinciën, de Residentie en de Kolonien. In dezen Jaargang komen, onder meerdere andere Rubrieken, voor: de *Geslachtkundige Tafelen* van de *Vorstelijke Huizen van Europa en Amerika*, de namen der *Gezanten en Consuls* van en in *Nederland*; de jongste mededeelingen van *statistieken aard* betrekkelijk *Nederland* en zijne *Overzeesche Bezittingen*; wijders de opgaven over de *Maatschappijen* en andere *Vereenigingen*, ter bevordering van *Kunsten, Wetenschappen, Handel, Landbouw* en *Nijverheid, Verzekering* en *Waarborg*, enz.

De mededeelingen over de *Middelen van Vervoer, Posterijen, Spoorwegen* en *Telegraphen* bekleeden daarin eene r u i m e plaats. Eene *Alphabetsche Lijst der Gemeenten* met aanwijzing der Provinciën, en met vermelding van de namen der *Burgemeesters, Secretarissen* en *Ontvangers* in het geheele Rijk, alsmede van het jongste bevolkingscijfer per gemeente; — de opgaven over *Regtswezen, Onderwijs*, enz.; — vele andere opgaven en de bijhouding van alle rubrieken tot den dag, mogen ten bewijze strekken, dat ook nu weder het practisch nut bij de zamenstelling is in het oog gehouden, dat inzonderheid verhoogd wordt door de aanwijzing van de woonplaatsen bij de ambtenaren en leden van Collegien en Besturen in de Residentie. — Prijs, geb. in half linnen band, f 4.

WEEKBLAD VAN HET REGT.

Dit blad verschijnt twee malen per week. — Prijs per jaargang f 20; voor de buitensteden, *FRANCO* per post, met f 1.20 verhooging.

— *Advertentiën*, behalve het zegelregt, 20 cents per regel.

REGISTER op hetzelfde *Weekblad* per jaar, ongeveer f 1.50.

 Zeer enkele stellen of reeksen van jaargangen zijn nog te verkrijgen.

THEMIS.

Regtsgeleerd Tijdschrift, door Mr. Dav. H. Levyssohn Norman, Mr. A. de Pinto, Mr. Gijssb. M. van der Linden, Jhr. Mr. J. de Witte van Citters en Mr. J. Kappeyne van de Coppello. Vier stukken 's jaars. (1e Serie 1858—55; 2e Serie 1854—69.)

NB. Sedert den Jaargang 1857 verschijnt een *Bibliographisch Bulletin*, betreffende regtsgeleerde uitgaven in *Nederland* en het buitenland, bij elk n^o. van de *Themis*. — Geregeld wordt, behalve de inhoudsopgave bij elk deel, een vijfjarig *Register* op dit Tijdschrift uitgegeven — Vorige jaargangen nog verkrijgbaar.

VERZAMELING VAN REGTSGELEERDE ADVIEZEN.

Derde tot zesde Verzameling, thans bij verminderden prijs, f 6.10.

De zevende Verzameling ziet het licht: f 2.25.

RAAD VAN STATE.

AFDEELING: GESCHILLEN VAN BESTUUR.

Verzameling van de beslissingen der hoogste Administratieve Regtsmagt. Prijs der drie eerste deelen, per deel f 5. Van deel IV : f 7.06. — Deel V en VI, elk f 8. — Deel VII f 6.50. De prijs van dit werk roy. oct., is bij inteekening 25 cents per vel.

De GESCHIEDENIS DER CONTENTIEUSE REGTSMAGT is afzonderlijk verkrijgbaar, à f 3.

ADMINISTRATIE EN JUSTITIE.

Staatsregterlijke Proeve van Mr. W. A. C. de Jonge, lid van den Raad van State, f 1.50.

W E T, betreffende den Raad van State en geschiedkundig overzigt, door Mr. J. B. Vos, f 1.90.

DE REGTSPRAAK VAN DEN HOOGEN RAAD DER NEDERLANDEN.

met ophelderingen en geschiedkundige toelichtingen, verwijzingen enz., door Mr. D. Léon, advocaat bij den Hoogen Raad der Nederlanden en lid der Provinciale Staten van Zuidholland. — Prijs van het geheele werk : f 37.45. Elk deel is ook afzonderlijk verkrijgbaar.

— Vervolg op dit werk (van 1850 tot 1865) Deel I (*Staatsregt*) door Mr. E. L. van Emden, f 8.

Bevattende: de Staatsregelingen van 1798 en 1801; de Grondwetten van 1815, 1840 en 1848; de Kieswet; de Provinciale wet; de Gemeentewet; de Wet ter uitvoering van art. 7 der Grondwet, en de Wet tot verzekering der uitvoering van sommige voorschriften van plaatselijke verordeningen. — Deel II is ter perse.

BULLETTIN

van de wekelijks te behandelen zaken voor den Hoogen Raad, het Provinciaal Gerechtshof van Zuidholland en de Arrondissements-Regtbank te 's Gravenhage, onder leiding van twee leden der Haagsche balie, per jaar f 2.60.

BESTUUR EN ADMINISTRATIE

DER

GEMEENTEN IN NEDERLAND,

door H. G. HARTMAN Jz.

(Opgedragen aan Z. Exc. den Minister van Binnenlandsche Zaken.)

Prijs van het 1e Dl. f 6.75.

HANDLEIDING TOT DE KENNIS VAN HET ADMINISTRATIEF REGT IN NEDERLAND.

door Jhr. Mr. J. J. de la Bassecour Caan. Nieuwe, veel meerderde en tot den dag bijgewerkte uitgave. Prijs thans aldus:

Eerste deel, 1ste ged. (<i>Administratief Regt</i>)	f 5.00.
" 2de " (<i>Lager en Middelbaar Onderwijs</i>)	1.50.
Tweede deel, . . . (<i>De Provincie en de Gemeente</i>)	4.00.

(Elk gedeelte is ook afzonderlijk verkrijgbaar.) Zamen f 10.50.

REVUE DE DROIT INTERNATIONAL ET DE LÉGISLATION COMPARÉE.

Pris d'abonnement par année, f 6.

LIJST VAN NIEUW UITGEKOMEN REGTSGELEERDE WERKEN.

Nederlandsche literatuur.

- ASSER (Mr. T. M. C.), *Handelsrechtelijke aantekeningen*, II. Het tractaat tusschen Nederland en Italië tot regeling van den toestand der naamlooze en andere vennootschappen van het eene in het andere land. Amsterdam, K. H. SCHADD. Postf. 23 blz.
- BARTSTRA (S.), *De wetgeving op de registratie*. Verzameld en uit hare geschiedenis, uit de regtspraak, de beslissingen van het bestuur en de leer der schrijvers toegelicht. 1e aflev. 's Gravenhage, GEB. BELINFANTE. Roy. 8°. (blz. 1—80). Compleet in 10 aflev. of 2 deelen.
- COLENBRANDER (Mr. R. A. J.), *Het legaliteitsbeginsel en de bevoegdheid der hypotheekbewaarders om de rechtmatigheid der van hen gevorderde doorhalingen van inschrijvingen te onderzoeken*, volgens den Code Napoleon. Amsterdam, JOHANNES MULLER, 8°, 35 blz.
- Jaarboekje voor de Regterlijke Magt*, zamengesteld door Mr. C. C. E. D'ENGELBRONNER. Gorinchem, A. V. D. MAST. kl. 8°.
- REITSMA (Mr. T. G. H.), *De nationaliteit der koopvaardijochepen*. Groningen, J. B. HUBER. 8°, 2 en 204 blz.
- Wetboeken (De Nederlandsche militaire)*, voor het krijgsvolk te lande. Met de wijzigingen en veranderingen der artikels van 1815 tot op heden. Benevens eenige wetten betreffende de pensioenen en de inkwartieringen. Voorzien van een beredeneerd alphabetisch register. 2e verb. druk. Schiedam, H. A. M. ROELANTS. 24°. (12 en 275 blz.).

Belgische literatuur.

- ANGENOT (F.), *Manuel constitutionnel du citoyen belge*. In-12 de 232 p. Liège, CH. GUSÉ.
- WAUTERS (CH.), *avoc. au barr. d'Anvers, le droit commercial belge, mis en rapport avec la jurisprudence*. Brux., BRUYLANT-CHRISTOPHE.
-

Fransche literatuur.

- DUCREUX (avoc.-gén.), La Justice, son principe, ses institutions. Discours de rentrée. In 8°, 46 p. Paris, DOUNAUD.
- DESDONITS (TH.), de la liberté et des Lois de la Nature. 1 vol. in 8°. Paris, E. THORIN.
- CALVO, Derecho internacional teorico y practico de Europa y America; por Carlos Calvo, de la real Acad. de la historia de Madrid. T. II. In 8°, 573 p. Paris, DURAND et PEDONE-LAURIEL.
- Explication des Institutes de Justinien, contenant: une introduction historique à l'étude du droit romain, la traduction et l'explication des Institutes de Justinien et des Institutes de Gaius, la traduction des textes les plus importants du Digeste, du Code et des Nouvelles; par L. E. A. LARICHE, docteur en droit. T. 2, contenant l'explication des douze premiers titres du livre 3 des Institutes. In 8°, 197 p. Paris, DURAND et PEDONE-LAURIEL.
- BAROTS (F. H.) av., Dictionnaire de droit de l'empire français, commenté et analysé d'après Merlin, Toullier, Rogron, etc., renfermant, par ordre méthodique, une explication claire et succincte de la législation la plus récente en matière civ., commerc., crimin., municipale etc.; suivi des formules de tous les actes sous seign privé les plus usuels, de la nouvelle loi sur les patentes, de la loi sur les bâtimens en ce qui concerne les entrepreneurs, des lois sur les brevets d'invention, les irrigations, les trottoirs publics etc. In 8°. à 2 vol. 672 pag. Paris, M. BÉZOUT.
- Sommaire en cours de Code Napoléon; par M. G. BRESSOLLES, prof. à la Fac. de dr. de Toulouse. 2e éd. In 12, 303 p. Toulouse, GIMET.
- DELSOL, avoc., Explication élémentaire du Code Napoléon mise en rapport avec la Doctrine et la Jurisprudence, 3 vol. Paris, CÔTILLON.
- ACCARIAS (C.), prof. agrégé à la Fac. de droit de Paris, — Théorie des Contrats innomés et explication du titre: De Praescriptis Verbis, au Digeste. 1 vol. Paris, C. PICHON-LAMY.
- NICOT (EDM.), avoc., Etude historique sur la Naturalisation à l'occasion de la loi du 29 juin 1867 (Extrait du Droit). Paris, C. PICHON-LAMY.
- RODIÈRE et PONT, Traité du contrat de mariage et des droits respectifs des époux relativement à leurs biens. Ouvrage contenant en outre l'examen du droit d'enregistrement dans ses rapports avec les conventions matrimoniales et suivi de formules prises dans les meilleures études de Paris; par A. Rodière, prof. à la Faculté de droit de Toulouse, et Paul Pont, conseil. à la Cour de cass., 2e éd., T. III. In 8°. 840 p. Paris, DELAMOTTE.
- RAMBAUD (P.), avoc., Des nullités de mariage en droit rom. et franç. Thèse. In 8°. Paris, C. PICHON-LAMY.

Bozou (Eug.), Des conditions de validité du mariage romain. Des demandes en nullité de mariage en droit rom. Thèse pour le doctorat. In 8°, 136 p. Versailles, BEAU.

De la Paternité et de la Filiation, par M. HEAU, ancien notaire. 1 vol. in 8°. Paris, C. PICHON-LAMY. [Premier volume d'une série d'Etudes pratiques sur le Code Napoléon.]

Tableau résumant tous les principes du droit sur la dévolution des successions; dressé par CLEYETTE. 1e partie: successions régulières; 2e partie: successions irrégulières; 3e partie: quotités disponibles, réserves, réductions. 1 feuille gr. form.

Arbre généalogique pour la supputation des degrés de parenté successibles. Tableau dressé par CLEYETTE, même format que le précédent.

(Ces feuilles sont aussi cartonnées forme de vol. portatif.)

DESJARDINS (ALB.), Recherche sur l'origine de la règle: Donner et Retenir ne vaut. In 8°, Paris, CÔTILLON.

CHATINIÈRES (P. C. G.), Du bail à loyer et du privilège du bailleur, en droit rom. et en droit franç. Thèse p. l. doctor. In 8°, 206 p. Versailles, BEAU.

VAUGEOIS, Etude sur la caducité du legs d'usufruit par rapport aux personnes qui doivent en profiter lorsqu'il existe un légataire de la nue-propiété, par A. Vaugeois prof. du C. Nap. à la fac. de droit de Nancy. In 8°, 70 p. Paris, CÔTILLON. (Extr. de la Rev. crit.)

Over het Notariaat zijn bij LE BOUCHER Jeune, te Parijs, een aantal werken en verzamelingen uitgekomen, als:

L'Etude ou le Notariat pratique, revue consultative spécialement destinée aux jeunes notaires et aux clercs stagiaires, paraissant trois fois par mois, in 4°, de 16 à 24 pages à 2 colonnes.

Législation et Jurisprudence du Notariat, résumées complètement jusqu'en 1868 en Tablettes synoptiques, avec notes sur la pratique et la doctrine, comprenant un plan d'études et une bibliographie spéciale de 1470 à 1868, suivies d'un Formulaire tout nouveau; par L. BRUNO, 2e ed. un très-beau vol. in 4e.

Cours élémentaire du Notariat suivant l'ordre du C. Nap. et du Code de Comm., de la vie civile, avec explication de chaque acte par des motifs et concordance des articles entre eux, par HAREL DELANDÉ, not. 2 vol. in 8°.

Le Notariat simplifié ou le Vade-Mecum des Notaires, contenant une revue analytique de toutes les questions de législation, de jurisprudence, de doctrine et de pratique du notariat, etc. par MAILLAND.

Orthographe des actes Notariés. Solution de toutes les difficultés grammaticales que peut présenter le notariat, par un ancien notaire.

Manuel des contrats de mariage des commerçants en France et en Belgique, par M. MOLINEAU, 1 vol. in 12°.

- Traité de la responsabilité des notaires, d'après les lois, la jurispr. et les circulaires ministér., par H. ELOY, 2 vol. in 8°.
- Recueil de jurisprudence notariale, contenant les décisions rendues sur les questions importantes qui ont été soulevées à l'égard des notaires et des actes notariés, etc., par A. CHOTTEAU, 1 vol. in 8°.
- Bij denzelve, over de Registratie, hypothecaire wetgeving enz.:
- Jurisprudence de la Cour de Cassation en matière d'enregistrement et de timbre ou sur des questions de droit civil intéressant la perception de ces impôts, par A. BESSE, vérificateur de l'enreg. etc. 1 vol. gr. in 8°, sur deux colonnes, de 6 à 700 pages environ et renfermant plus de 4000 arrêts.
- Précis et Tables des instructions concernant la perception des droits d'enregistr., de timbre, de greffe et d'hypothèque du 1er janvier 1852 au 1er janv. 1858, par CHARBALIÉ, 1 vol. in 8°.
- Traité de la transcription hypothécaire; explic. théor. et prat. de la loi du 23 mars 1855, par M. F. VERDIER, 2 vol. in 8°.
- Traité sur les successions et les donations au point de vue du droit et de l'enregistrement, par DE LAURENS, 2 vol. in 8°.
- Traité pratique et très-élémentaire sur les privilèges et hypothèques, par demandes et par réponses, suivi des modèles de toutes les inscriptions à prendre, etc., par LAUDOZY, 4e éd. 1 vol. in 12°.
- Traité des formalités hypothécaires, indiquant les lois y relatives, les obligations qu'elles imposent, etc., par CH. BAUDOT, avoc., 3e édit. 2 vol. in 8°.
- Des offices considérés au point de vue des transactions privées et des intérêts de l'Etat, par E. DURAND, 1 vol. in 8°.
- Du remboursement des offices ministériels et de la suppression de leur vénalité, exposé financier, avantage, opportunité et mode d'exécution de cette mesure, par VRAÏE, notaire, président de chambre, 1 vol. gr. in 8°.
- Parenté et successions jusqu'au 16e degré (ascendants, famille, descendants, collatéraux), d'après le C. Nap. Tableau dressé par GRÉGOIRE, avoc. 1 feuille, gr. aigle ou cart. en forme de volume.
- Dom HISOARD, la Propriété et la Communauté des Biens depuis l'antiquité jusqu'à nos jours, 2 vol. gr. in 8°, Paris, BERCHE et TRALIN.
- DEFFIS (A.), avoc., Essai sur le droit de suite des Créanciers hypothécaires (art. 2166 à 2178 du C. Nap.) 1 vol. in 8°, Paris, C. PICHON-LAMY.
- BLANCHE (avoc-général), la loi criminelle; discours de rentrée. In 8°, 95 p., Paris, CONSE, MARCHAL et Cie.
- CAMPS (J.), Principes de droit et de législation expliqués par l'histoire et les formules des actes. (Discours à l'ouverture de son cours, qui fait partie des cours publics et gratuits fondés par la société pour l'instruction élémentaire), Versailles, CERF.
- DESBANS (CH.), Etudes sur l'enregistrement, 1re partie. In 8°, 24 p. Le Mans, LOGER, BOULAY et Cie.

- Le *Palais*, journal de critique judiciaire, politique et littéraire. Réd. en chef: MAURICE JOLY. Administr. CH. LAHURE.
- Recueil de l'Académie de Législation de Toulouse. Tome XVI (année 1867). 1 vol. in 8°. Paris, E. THORIN.
- ROME (J.), dr. en dr., du Contrat d'Assurance sur la vie en présence de la loi civile, de la loi commerciale et des lois sur l'enregistrement. 1 vol. in 8°. (Ouvrage couronné par la Faculté de Droit de Paris). Paris, C. PICHON-LAMY.
- ROQUIÈRE (O.), avoc., Eléments de l'expropriation des immeubles pour cause d'utilité publique, suivis du texte de la loi organique du 3 mai 1841. 1 vol. gr. in 8°. Paris, E. THORIN.
- GASSION et LABROSSE, Révision du Code de procédure civile. Projet de loi concernant les ventes judiciaires d'immeubles. Observations soumises devant la commission législative. In 4°, 129 pag. Bar-le-Duc, GUÉRLIN et Cie.
- MIR (B. L.), dr. rom.: De la cession des créances; dr. franç.: De l'endossement et de ses effets quant à la constitution du droit de propriété et du droit de gage. Thèse p. l. doctorat. In 8°. 147 p. Paris, RETAUX.
- NICOLIN (avoc. et profess. à Dijon), Notions élémentaires et pratiques de droit commercial à l'usage des Négociants. 1 vol. in-8. Paris, A. DURAND et PEDONE-LAURIEL.
- Résumé du droit commercial, rédigé conformément aux programmes de la Faculté et contenant l'explication de la loi du 24 juillet 1867 sur les sociétés.
- CHANU (J. B.), L'interprétation des art. 173—176 du Code de Commerce, suivie: 1°. du tarif des protêts d'après le décret du 23 mars 1848; 2°. du tarif de la course; 3°. du billet à porteur; 4°. du mandat (art. 188 C. de C.); 5°. du retour sans frais. In 18°. 32 p. Paris, DUTERTRE FILS et Cie.
- SAVART, Notice sur les améliorations à donner au commerce et à l'industrie au point de vue des faillites et des brevets d'invention. In 8°. 15 p. Paris, P. DUPONT.
- WORMS (EM.), prof. agrégé, Théorie et pratique de la circulation monétaire et fiduciaire ou exposition rationnelle des questions se rattachant à l'histoire et au rôle économique de la Monnaie, des Traités, Mandats, Chèques, Billets de Banque, Banques de Dépôt et d'émission (ouvrage récompensé par l'Institut). 1 vol. in 8°. Paris, CÔTILLON.
- CHATIGNIER (M.), Commentaire des Causes et conditions générales imposées aux entrepreneurs des travaux des ponts et chaussées (Cahier du 16 novembre 1866), 6e édit. revue et augmentée, 1 vol. in 18°. Paris, COSSE, MARCHAL et Cie.
- Manuel des Droits respectifs des maîtres et des domestiques, par M. EM. BIONNE, av. à la Cour de Paris. Paris, PICHON-LAMY et DEWEZ.
- Législation de l'Imprimerie, d'après la Nouvelle loi de la Presse, suivie d'un Tableau des cas de responsabilité et de pénalité auxquels sont soumis les imprimeurs, par M. J. DELALAIN, ancien prés. du Congrès des imprimeurs de France et de la Chambre des imprim. de Paris. Paris, J. DELALAIN et FILS.

- DEMAISON (FDM.), avoc., Etudes sur l'organisation judiciaire, de la récu-
sation en mat. crimin. In 8o., 31 p. Paris, GOUPY.
- Observations pratiques sur la loi d'assistance judiciaire du 22 janvier
1851, par M. BLANDIN, av. In 8o., 20 p. Paris, VIGNANCOUR.
- GARSSONNET (EUG.), de l'influence de l'abolition de la contrainte par
corps sur la législation commerciale. In 8o., 108 p. Paris, CÔTILLON.
(Extr. de la Rev. crit.).
- Guide pratique du juré à la cour d'assises; par CH. MINARD, avoc.
1e éd. In 8o., 116 p. Lyon, MOUGIN-RUSAND.
- THÉZARD (L.), de la révision du Code pénal en Belgique. In 8o. Paris,
CÔTILLON.
- MASSENET-DEROCHE (A. O.), avoc., Théorie de la loi d'Aquila et des
quasi-délits. Essai sur le droit criminel de Rome et de l'imputabilité en
matière pénale dans le droit franç. ancien et moderne. Thèse p. l.
doctor. In 8o., 327 p. Versailles, BEAU.
- LE SELLYER (A. F.), avoc., ancien prof. de procédurc. Traité de la
Criminalité, de la Pénalité et de la Responsabilité soit pénale, soit
civile, en matière de contravention, des délits et des crimes. 1re
partie, 2 vol. in 8o., Paris, C. PICHON-LAMY.
- ZACCONE (P.), Histoire des Bagnes, depuis leur création jusqu'à nos
jours. 80 livr. illustr.
- BONNET (J.), av., Notice des procès criminels revisés depuis François
1er jusqu'à nos jours, avec des notes explicatives; nouvelle édition,
346 pag. Paris, DURAND et PEDONE LAURIEL.
- GROUSSET (P.) Les grands procès politiques. 1812. Conspiration Malet.
Paris, A. LE CHEVALIER.
- FERNEX DE MONTGEX (R.), av., Etude sur la récidive. In 8o., 288
p. Chambéry, PUTHOD.
- VIDAL (L.) inspect.-général des prisons, Coup d'oeil sur la science pénit-
entiaire, ses oeuvres et ses résultats principaux à notre époque.
- NEYREMAND (DE), du droit de destruction des animaux malfaisants ou
nuisibles. In 8o., 47 p. Paris, DURAND et PEDONE LAURIEL. (Sup-
plément aux Questions sur la Chasse, du même auteur.)
- NETTEMENT (A.), Berryer au Barreau et à la Tribune. In 12o, de
144 p., avec portrait. Paris, LECOFFRE FILS et Cie.
- MARIE (J.), esquisse biogr. de P. Clément, avoc. au trib. civ. de Valo-
gues, ancien bâtonn. In 8o., 16 p. Valogues, MARTIN.
- Archives parlementaires de 1787 à 1860. Recueil complet des débats
législatifs et politiques des chambres françaises, imprimés sous la
direction de MM. J. MAVIDAL et E. LAURENT; 2e série (1800 à
1860). T. 13, du 3 oct. au 3 déc. 1814. In 8o., 803 p. Paris, P. DUPONT.
- Instruction pour le classement de la collection officielle des lois, décrets,
ordonnances, etc., rendus depuis l'an 420 jusqu'au 1er janv. 1868,
par G. P. DREVEL, employé-rédacteur et conservateur de la biblio-
thèque administrative de la préfecture des Vosges. In 8o., 48 p.
Paris, P. DUPONT.

- LAPIERRE (E.), Simple note sur le fonds judiciaire des archives départementales, série B: Parlement de Toulouse. In 8o, 19 p. Toulouse, BONNAL et GIBRAC.
- BRIAND et CHAUDÉ, Manuel complet de médecine légale, ou résumé des meilleurs ouvrages publiés jusqu'à ce jour sur cette matière et des jugemens et arrêts les plus récents, etc., par J. BRIAND, docteur médecin de la Faculté de Paris, et ERNEST CHAUDÉ, dr. en droit, avoc., et contenant un traité élémentaire de chimie légale, par J. BONIS, prof. d'analyse chim. 8e éd., avec 3 pl. gravées et 37 fig. dans le texte. In 8o., 1088 pag. Paris, J. B. BAILLIÈRE et Fils.
- GOUSSET (Mgr.), archev. de Rheims, Exposition des principes du droit canonique; in 8o, 598 p. Paris, LECOFFRE FILS et Cie.

Italiaansche Literatuur.

- BAZZONI (Augusto), Storia diplomatica d'Italia dall'anno 1848 al 1868, com documenti inediti. Vol. I. 1848—49. In 8o. di pag. 225. Firenze, CIBELLI.
- BOLIS (Giov.), La polizia in Italia e in altri stati d'Europa e le classi pericolose della Società. Studii dell' avvocato G. Bolis. Vol. I, fasc. 2o. in 8o. da pag. 81 a pag. 160. Bologna, N. ZANICHELLI e Cia.
- BOLLATI (Em.), Fasti legislativi e parlamentari delle rivoluzioni italiane nel secolo XIX raccolti per cura dell' avv. Em. Bollati, vol. II, 1859—61. Parte II. Toscana, in 8o., di pag. 1124. Milano, CIVELLI.
- Codice sanitario del regno d'Italia, o raccolta completa di leggi, decreti, regolamenti e circolari riguardanti la sanità interna, con note e commenti e massime amministrative fino all' agosto 1868. Opera compilata dal dott. PIETRO CASTIGLIONI. In 8o. di pag. 382. Firenze, UCELLI e ZOLFANELLI.

Deutsche literatuur.

- Abhandlungen, rechtsgeschichtliche, hrsg. v. dr. G. M. ASHER, 1 hft., gr. 8o. Heidelberg, J. C. MOHR. (Inhalt: Die römische Kalendarienbücher. Eine Abhandlg. aus dem Gebiet d. röm. Verkehrslebens v. Dr. F. HECHT).
- ARNOLD, Prof. WILH., Cultur u. Recht der Römer. gr. 8o., 492 S. Berlin, DÜMLER.
- JUSTINIANI, Augusti digesta seu pandectae. Recognovit adsumpto in operis societatem Paulo Kruegero Th. MOMMSEN. Fasc. V, Libri XXX—XXXVII. 4. (2 Bd. S. 1—320). Berlin, WEIDMANN.
- SALKOWSKY (Dr. C.), Lehrbuch der Institutionen f den akademischen Gebrauch, gr. 8o. (342 S.). Leipzig, B. TAUCHNITZ.
- FRÄNZIGER (Dr. P.), Grundzüge e. juristischen Construction d. Völkerrechts. 8o., (68 S.). Freiburg, WAGNER.
- HOLTZENDORFF (Prof. Dr. F.), die Prinzipien der Politik, gr. 8o. (360 S.). Berlin, LÜDERITZ.

- STÖCKERT (Dr. G.), die Admission der deutschen Reichsstände zum westfälischen Friedenscongresse. Beitrag zur Geschichte des westfälischen Friedens, gr. 4o. (49 S.). Kiel, SCHWERS.
- BETHMANN-HOLLWEG (Staatsminister a. D. Prof. Dr. M. A. v.), der Civilprocess d. gemeinen Rechts in geschichtlicher Entwicklung. 4 Bd. a. u. d. T. Der germanisch-romanische Civilprocess im Mittelalter. I Bd. Vom 5 bis 8 Jahrh. Die Staaten der Völkerwanderung. gr. 8o. (562 S.). Bonn, MARCUS.
- FRANKLIN (Prof. Dr. O.), das Reichshofgericht im Mittelalter. 2 Bd. Verfassung. — Verfahren. gr. 8o. (384 S.). Weimar, BÖHLAU.
- GRAF (ED.) und M. DIETHER, deutsche Rechtssprichwörter unter Mitwkg. der Proff. J. C. BLUNTSCHLI u. K. MAURER gesammelt u. erklärt. 2 (Titel) Ausg. Lex. 8o. (606 S.). Nördlingen (1864) 1869, BECK.
- BAYER (Geh. R. Prof. Dr.), Vorträge üb. den deutschen gemeinen ordentlichen Civilprocess, Zunächst f. seine Zuhörer hrsg. 10 Aufl. gr. 8o. (1156 S.). Munchen, litter.-artist. Anst.
- ENGELMANN (Dr. J.), der Rückfall d. Eigenthums in röm. Rechte. 8o. (79 S.). Stuttgart, NÜBLING.
- BOLGIANO (Prof. Dr. C.), gesammelte Abhandlungen aus dem Gebiete d. gemeinen deutschen Civilprocesses. gr. 8o. (467 S.). Munchen, LEUTNER.
- LEWIS Dr. WILL., das Recht d. Familiensideicommisses. gr. 8o. (470 S.). Berlin, WEIDMANN.

Engelsche literatur.

- SILLO (G.), Treatise on Composition Deeds under the Bankruptcy acts, 1861—1868, with Forms and General Orders. 12o., London, DAVIS AND SON.
- SMITH (J. W.), An Elementary View of the Proceedings in an Action-at-Law. 10 th. edit adapted to the Present Practice, by S. PRENTICE, 12o., p. 552. London, STEVENS.
- ATKINSON (G.), Sheriff Law: a Treatise on the Offices of Sheriff, Under-Sheriff, Bailiff etc. 5 th. ed., 12o., p. 432. London, SWEET.
- BIRLEY (W. H.), The Parliamentary Elections Acts 1868. 12o. London, AMER.
- PRINSEP (H. T.), the Code of Criminal Procedure Act, 25 of 1861, and other Laws and Rules of the Criminal Courts of British India. 2e ed. royal 8o., London, W. H. ALLEN.
- STARLING (W. H.), Indian Criminal Law and Procedure. Roy. 8o. London, id.
- WEBSTER (EDW.), the Member of Parliament's-Assistant in Procedure at the House. Post 8o. London, WATERLOW.
-

LIJST VAN NIEUW UITGEKOMEN RECHTSGELEERDE WERKEN.

Nederlandsche literatuur.

- Advies over het *regt van verdediging in cassatie*. In 8°., 16 blz. 's Gravenhage, GEBR. BELINFANTE.
- ASSER (Mr. T. M. C.), *Handelsrechtelijke aanteekeningen*. III. Over de nieuwe Rijnvaart-Conventionie. De Rijnvaart-regter. Postf. 22 bladzijden. Amsterdam, K. H. SCHADD.
- Le Conservateur*, Revue de droit international. Dir. G. G. VREEDER. 2e année, 1e p. Utrecht, J. G. BROESE, 8°.
- EMDEN (Mr. E. L. VAN), *de Regtspraak en de Administrative Beslissingen op de Ned. Staatswetten, Besluiten enz.*, van 1850 tot Febr. 1869, met ophelderingen, ontleend aan de geschiedenis der wetgeving, de litteratuur enz., en met verdere aanteekeningen. IIe Dl. (Vervolg op Mr. D. LÉON's *Regtspraak*.) 's Gravenhage, GEBR. BELINFANTE.
- MAAS GEESTERANUS (Mr. A. M.), *de Kieswet* met eene aanteekening, bev. de rechterl. en administr. uitspraken enz., 's Hage, NYHOFF.
- PANHUYS (A. A. VAN), *De Landgemeente in Friesland*. Art. 217 der Gemeentewet. Acad. proefschrift. Leeuwarden, W. EEKHOPF, 8°., 285 blz.
- Revue de droit International et de Législation Comparée*, IIe Livr. voor Nederland, 's Gravenhage, bij GEBR. BELINFANTE.
- De Nijmeegsche Gasfabriek*, Burgerl. Regtsvordering ter zake van Laster, Hoon en Belediging, met de pleidooijen van Mrs. C. C. E. D'ENGELBRONNER en G. BELINFANTE, 's Gravenhage, id.
- Staatswetten (de) van Nederl. Oost- en West-Indië*. 's Gravenhage, id.
- Statistiek (Geregte)* van het Koninkrijk der Nederlanden, 1866, gr. 4°., 231 blz. 's Gravenhage, v. WEELDEN EN MINGELEN.

Fransche literatuur.

- Philosophie du droit, ou cours d'introduction à la science du Droit. par W. BELIME, prof. à la Fac. de dr. de Dijon. 3e éd. 2 vol. in 8°. 1248 p. Paris, DURAND ET PEDONE-LAURIEL.
- PRADIER-FODÉRE (P.), *Principes généraux de droit de politique et de législation*. In 8°. 608 p. Paris, GUILLAUMIN ET Cie.
- Les Constitutions d'Europe et d'Amérique*, recueillies par M. E. LA-FERRIÈRE, avocat à la cour impériale de Paris, revues par M. A. BATBIE, professeur à la Faculté de droit de Paris; ouvrage contenant en outre: 1°. Les constitutions de la France de 1789 à 1852; 2°. Des notes sur la législation électorale en vigueur dans les principaux

- Etats; 3°. Des notes sur les institutions provinciales et communales; 4°. Des traités relatifs à l'organisation de l'Allemagne et à la constitution du Zollverein; 5°. Des renvois au Traité de droit public et administratif de M. A. Batbie, et suivie d'une table alphabétique et de concordance. 1 vol. in 8o., contenant la matière de plusieurs volumes ordinaires. Paris, COTILLON.
- La Constitution anglaise, par W. BAGEHOT. Traduit de l'anglais par M. GAULHIAC. In 18o., 407 p. Paris, GERMER-BAILLIÈRE.
- Définition légale de la qualité de citoyen, explication de l'art. 7 du Code Nap., par GAB. DEMANTE, prof. à la Fac. de droit à Paris. In 8o. 32 p. Paris, COTILLON. (Extr. de la Rev. crit.)
- Le Droit de Prise (De Jure prædæ) par H. GROTIUS, ouvrage entièrement inédit. Texte latin publié d'après le manuscrit autographe, par G. HAMAKER. 1 beau volume in 8o. (Tiré à petit nombre.) La Haye, M. NYHFF. Paris, E. THORIN.
- DEMOLOMBE (C.), Traité des contrats ou des obligations conventionnelles en général. In 8o., 670 p. Paris, A. DURAND.
- Questions pratiques et doctrinales de Code Napoléon, par A. BERTAULD, professeur de Code Napoléon à la Faculté de droit de Caen. 2e série, in 8o., XIII—472 p. Paris, COSSE ET MARCHAL.
- Traité pratique des contrats de mariage et des actes qui en sont la suite ou la conséquence, avec un grand choix de formules inédites; par M. ALEXANDRE MICHAUX. In 8o., VII—604 p. Paris, COSSE ET MARCHAL.
- Code Napoléon expliqué article par article, d'après la doctrine et la jurisprudence, suivi d'une table analytique et alphabétique, à l'usage des avocats, des officiers ministériels, etc., par J. B. C. RICOT, docteur en droit, avocat. T. 2, in 8o., 784 p. Paris, M. MICHON.
- Les actes de l'état civil, considérés dans leurs motifs, leurs caractères et leur forme, ou le Commentaire des lois, décrets et ordonnances qui les régissent, avec tables et formules à l'usage des secrét. des mairies, par A. ADDENET, proc. imp. etc. 1 vol. in 12o. Paris, A. DURAND ET PEDONE-LAURIEL.
- GIBOULOT (A.), avoc., de l'Émancipation. 1 vol. in 8o. Paris, PICHON-LAMY ET DEWEZ.
- BROCHER (CH.), Etude historique et philosophique sur la Légitime et les Réserves en matière de succession héréditaire. Paris, E. THORIN.
- De l'hypothèque légale de la femme mariée sur les conquêts d'acceptation de la communauté, par M. FLANDIN, cons. à la cour imp. de Paris. In 8o., 32 p. Paris, COTILLON. (Extr. d. l. Rev. crit.)
- DEFFIS (A.), avoc., Essai sur le droit de suite des créanciers hypothécaires.
- L'année notariale, recueil de législation et de jurisprudence en matière du notariat, de droit civil et d'enregistrement; suivi de tableaux indiquant les nominations de notaires, par OCT. BASSELIER, notaire, 1re année 1868. In 12, 428 p. Lyon, REGARD.

- Résumés du notariat, par L. BRUSCO. In 40., 236 p. Paris, LE BOUCHER JEUNE.
- Application de l'art. 1318 du Code Napoléon (des conditions d'). — De la preuve en matière de transaction, par A. VAUGLOIS, prof de Code Nap. à la Fac. de dr. de Nancy. Paris, COSSE, MARCHAL ET Cie.
- Les contrats par correspondance, messagers, lettres, missives, télégrammes, par A. ROBERT, dr. en droit, avoc. à la cour imp. de Dijon. 1 vol., gr. in 80. Paris, A. DURAND ET PEDONE LAURIEL.
- La souveraineté nationale, par A. DUMONT, avoc. 1 vol. in 80. Paris, Libr. intern.
- Tables de Législation, comprenant les arrêts principaux formant jurisprudence, ou Répertoire usuel de droit administratif, à l'usage des justiciables, des conseils de préfecture et utiles aux fonct. publiques, par W. VOYER. 1 vol. gr. in 80. Paris, E. DONNAUD.
- Le Ministère public, par THÉZARD, agr. à la Fac. de droit de Poitiers. In 80. Paris, E. THORIN.
- Notions pratiques concernant l'administration des parquets de première instance, par P. A. LEBON, procureur impérial. Paris, COSSE, MARCHAL ET Cie.
- Commentaire Juridique-Pratique de la Loi Militaire et de l'Organisation de la Garde nationale mobile, par M. M. LIONVILLE ET ROUSSEAU, avocats. 1 vol. in 18. Paris, A. DEGORCE-CADOT.
- Les Prisons de France et le patronage des prisonniers libérés, par E. ROBIN, ancien aumônier d'une maison centrale. In 80., 103 p. Paris, DENTU.
- De l'Abolition de l'Emprisonnement, par ED. DESPREZ, dr. en droit. 1 vol. in 120, 206 p. Paris, A. DURAND ET PEDONE-LAURIEL.
- THEUREAU (L.), avoc., Etude sur l'abolition de la vénalité des offices. In 80., 323 p. Paris, GUILLAUMIN ET Cie.
- De l'administration des communes en France. Origine, transformations, état actuel, lois de 1867 et 1868; par ET. DE TOULZA. In 180., 328 p. Paris, DURAND ET PEDONE-LAURIEL.
- Commentaire des clauses et conditions générales imposées aux entrepreneurs des travaux des ponts et chaussées (cahier du 16 Nov. 1866), par M. CHATIGNIER, avoc. 6e éd. revue et augm. In 180., 230 p. Paris, COSSE, MARCHAL ET Cie.
- Le change et la circulation par M. WOLOWSKI, membre de l'Institut. 1 vol. in 80. Paris, GUILLAUMIN.
- Résumé des législations française et étrangères sur les brevets d'invention, par CH. DESNOS, ingén. In 180, 71 p. Paris, à l'office des brevets d'invention.
- Loi annotée du 11 Mai 1868 sur la presse, ou Manuel complet renfermant par ordre alphabétique de matières, toutes les dispositions en vigueur sur la presse périodique, l'imprimerie, la librairie, l'affichage, le colportage etc., par BRAYER, commissaire central à Boulogne. Avec le concours de la rédaction de la Bibliothèque municipale. In 80., 80 p. Grenoble, PRUDHOMME; Paris, DURAND.

- Code nouveau de la pêche fluviale, annoté et expliqué d'après la jurisprudence de la cour de cassation et des cours impériales, par E. MARTIN, avoc. In 18o., 184 p. Paris, LÉAUTY.
- GRÉHANT (N.), dr. en médec., Manuel de physique médicale; avec 469 figures intercalées dans le texte. In 18o., 662 p. Paris, GERMER-BAILLIÈRE.
- Des aliénés dangereux et des asiles spéciaux pour les aliénés dits criminels. Discours de M. le dr. J. FALRET, médecin de Bicêtre. In 8o., 51 p. Paris, DONNAUD. (Extr. des Ann. méd.-psycholog.)
- Instruction sur la recherche des poisons et détermination des taches de sang dans les expertises chémico-légales, à l'usage des pharmaciens, des médecins et des avocats; par le dr. JUL. OTTO, prof. de chimie à Brunswick, avec collaboration du dr. ROBERT OTTO. Traduit, avec l'autorisation de l'auteur, sur la 3e éd. allemande, par G. E. STROHL, prof. à l'École supérieure de pharmacie de Strasbourg. In 8o., 136 p. Paris, V. MASSON ET FILS.
- Affaire Lesurques. Cour de Cassation. Compte rendu complet, accompagné de lettres autographes de Lesurques et de Dubosq. In 8o., 412 p. Paris, lib. centrale.
- Programme des conditions d'admission aux écoles ou Facultés de droit. In 12o., 7 p. Paris, JULES DELALAIN ET FILS.
- Cinq cents questions recueillies aux examens de droit, avec la solution, par C. E. CAMUZET, prof. Premier examen du baccalauréat. 2e éd. revue et modifiée. In 8o., 119 p. Paris, MARESCQ.
- Vie et travaux de Zachariæ, jurisconsulte et publiciste allemand d'après des documents inédits par J. ORSIER, avoc. 1 vol. in 8o. Paris, Libr. intern.
- Berryer, par NESTOR ROQUEPLAN. In 8o., 16 p. Paris, DENTU.
- Un contemporain de Daguesseau. Etude sur le président Bouhier, par A. ROBERT, dr. en droit. Gr. in 8o. Paris, A. DURAND ET PEDONE-LAURIEL.
- Eloge de M. de Serre. Discours par EUG. BOUCHER, avoc. In 8o., 56 p. Paris, A. CHAIX ET Cie.
- HELBONNER (H.), avoc., Le Barreau d'Angleterre. Discours de rentrée. In 8o., 39 p. Paris, COTILLON.
- Des usages et moeurs de MM. du parlement de Normandie au palais de justice de Rouen, par E. GOSSELIN, greffier archiviste à la cour impériale. In 8o., 103 p.
- Initiation à la science du droit musulman, variétés juridiques, par F. CADOZ, huissier à Mascara. In 8o. Paris, CHALLAMEL AÎNÉ.
- La Lex malacitana, pour faire suite aux Tables de Salpensa et de Malaga, par M. CH. GRAUD, membre de l'Institut. In 8o., 85 p. Paris, DURAND ET PEDONE-LAURIEL. (Extr. de la Rev. hist. de dr.)

Italiaansche Literatuur.

- Trattato teorico-pratico sur diritto di pravitiva industriale, dell'avv GIUS. AGNELLI. In 8o., di pag. 454. Milano, Tip. intern.
- Del corso di diritto criminale dettato nella R. Università di Pisa dal prof. FRANC. CARRARA. — Parte speciale, ossia esposizione dei delitti in specie, con aggiunta di note per uso della pratica forense. 2a ediz. vol. II. in 8o., di pag. 605. Lucca, tip. GIUSTI.

Duitsche literatuur.

- Corpus juris Confoederationis Germanicæ od. Staatsacten f Geschichte u. öffentliches Recht d. deutschen Bundes. Nach offic. Quellen hrsg. von Legat. R. P. A. GUIDO v. MEYER, Ergänzt u. bis zur Aufösg. d. deutschen Bundes fortgeführt v. Hof-R. Prof. Dr. HEINR. MEYER. 3 Bnd. Frankf. a. M., WINTER ZÖFFL.
- WASSERSCHLEBEN, geh. Just.-R. Prof. Dr. Herm., rechtliches Gutachten, betr. die Frage ob die Rheinufestaaten nach Aufhebung d. Rheinschiffarts-Abgaben zur Leistung der auf dem Reichs-Deputations-Hauptschlusse vom 25 Febr. 1803 beruhenden sogen. Rheinzollrenten rechtlich verpflichtet sind. gr. 8o., 24 S. Giessen, HEINEMANN.
- SEUFFERT'S (J. A.), Archiv. f. Entscheidungen der obersten Gerichte in den deutschen Staate. Neuer unveränderl. Abdr. 22 Hft. Lex. 8o. Munchen, liter.-artist. Anst.
- Ergänzungen u. Erläuterungen der preuss. Rechtsbücher durch Gesetzgebung u. Wissenschaft. Unter Benutzg. der Justizministerial-Akten u. der Gesetz-Arbeiten. 5 Aufl. bearb. von App.-Ger.-Vice-Praesid. Dr. L. v. RÖNNE. 4 Bdn. (Ergänzungen zum Strafrechte u. Strafprozesse.) Berlin, v. DECKER.
- RÖNNE, App.-Gen.-Vice-Praesid. (D. Dr. L. v.), das Staatsrecht der preussischen Monarchie. 3 verm. u. verb. Aufl. In 2 Bdn. Leipzig, BROCKHAUS.
- GÖPPERT, (Prof. Dr.), Bemerkungen zu dem vom königl. Justizministerium dem Landtage vorgelegten Entwurf e. Gesetzes üb. die Vorbereitung zum höheren Justizdienst. Berlin, GUTTENTAG.
- BAR (Prof. Dr. L. v.), die Grundlagen d. Strafrechts. Eine Einleitung in die Theorie d. Strafrechts. gr. 8o. Leipzig, B. TAUCHNITZ.
- SCHÜTZE (Prof. Dr. Th. R.), die nothwendige Theilnahme am Verbrechen. Zugleich e. Beitrag zur Läuterg. der gesammten Lehre v. der Verbrechermehrheit. gr. 8o., 423 S. Leipzig, GEBHARDT.
- GNEIST (Dr. R.), Verwaltung, Justiz, Rechtsweg, Staatsverwaltung, Selbstverwaltung nach englischen und deutschen Verhältnissen m. besond. Rücksicht auf Verwaltungsreformen u. Kreisordngn in Preussen. In 8o., 608 S. Berlin, SPRINGER.
- BRÜCKNER, Ger.-R. Thdr., Concursnovelle: Gesetz, einige Bestimmungen üb. den Concurs der Gläubiger betr., vom 1 Juli 1868 u. s. w. Mit erläut. Bemerkngn. gr. 8o., 142 S. Leipzig, ROSZBERG.

- FRIEDENTHAL-GIESZMANNSDORF, Rechtstag u. Zoll-Parlament. I. Gesetzgeberische Resultate der Sessionen v. 1867 u. 1868. gr. 8o., 126 S. Berlin, SPRINGER.
- EXNER, (Prof. Dr. Adf.), die praktische Aufgabe der romanistischen Wissenschaft in Staaten m. codificirten Privatrecht. Akad. Antrittsrede. gr. 8o., 23 S. Zürich, MEYER u. ZELLER.
- Die Gesetzgebung auf dem Gebiete d. Unterrichtswesens in Preussen. Vom J. 1817 bis 1868. Actenstücke m. Erläutergn. 4o., 288 S. Berlin, HERTZ.
- Sammlung v. Abhandlungen der Mitglieder der Juristenfacultät zu Leipzig. I Bd. 2—4. gr. 8o., (S. 81—288. Leipzig, DURR.
- BLUHME (Justz.-R. Prof. Dr. F.), Encyclopädie des in Deutschland geltenden Kirchenrechts. 2 verb. Aufl., gr. 8o., (2 Lfg. A. u. d. T.); System d. in Deutschland geltenden Kirchenrechts. 2 verb. Ausg. gr. 8o., 288 S. Bonn, MARCUS.
- Bayern's Gesetze u. Gesetzbücher privatrechtlichen u. strafrechtlichen Inhalts, 3 Ergänzungs Bd. Bamberg, BUCHNER.
- FECHT (Ob.-Just.-R. H. A.), die Gerichts-Gesetze d. Königr. Württemberg erläutert. 3 Abth., 1 Hft. Die Civilprocessordnung. gr. 8o. Stuttgart, KOCH.
- Gesetze u. Verordnungen, die Geschwornen u. Schöffengerichte betr. 8o., 69 S. Dresden, MEINHOLD u. SÖHNE.
- die das Privatrecht u. den Civilprocess betreffenden, f. das Königr. Sachsen zeit Erlass. d. burgerl. Gesetzbuch. Nebst den bezüglichen Bundesgesetzen. I Bd., die J. 1863 bis 1868 enth. 8o., 202 S. Leipzig, ROSZBERG.
- SCHWARZE (Gen.-Staatsanw. Dr. F. O.), die Strafprocessgesetze im Königreiche Sachsen. 2 Bd. Die auf das Geschwornengericht u. auf das Schöffengericht sich beziehende Gesetze. 1 Hft., 8o., 42 S. Leipzig, FUES.
- Strafgesetzbuch, das revidirte, f. das Königr. Sachsen vom 1 Oct. 1868 sammt den damit in Verbindg. stehenden älteren u. gleichzt. Gesetzen u. Verordngn. u. u. Verweisung auf einschlag. ältern Bestimmungen. u. auf die Literatur nebst e. ausführl. Sachregister m. Angabe der Strafmasze. 8o., 198 S. Dresden, MEINHOLD.
- ZOHN (Prof. Dr. R. E.), Entwurf m. Motiven zu e. Strafgesetzbuch f. den norddeutschen Bund. gr. 8o., 648 S. Berlin, GUTTENTAG.
- WALLMANN (Dr.), das preussische Strafgesetzbuch in seiner praktischen Anwendung, 2 verm. Ausg. gr. 8o., (466 S. Berlin, BERGGOLD.
- RÖNNE (Dr. LUDW. v.), Ergänzungen u. Erläuterungen der preuss. Rechtsbücher durch Gesetzgebung u. Wissenschaft, Unter Benutzg. der Justiz-Ministerial-Akten u. der Gesetzes-Revisions-Arbeiten. 5 Ausg., II Bd. Berlin, v. DECKER.
- Gesetze des nord-deutschen Bundes. Taschenausg. Berlin, O. MÜLLER.
- VALENTINI (Lieut. a. D. Dir. HERM. v.), das Verbrecherthum im preussischen Staate nebst Vorschlägen zu seiner Bekämpfung durch die Gesellschaft u. durch die Reform der Strafvollstreckung. gr. 8o., 271 S. Leipzig, J. A. BARTH.

- MERKEL (Prof. Dr. A.), zur Reform der Strafgesetze. Ein Vortrag. 32 S. Prag, DOMINICUS.
- SCHAIBLE (Prof. Dr. K. H.), über die Todes- u. Freiheitstrafe, m. besond. Rücksicht auf Engeland. gr. 8o., 85 S. Berlin, SPRINGER.
- Gesetzbuch (russisches), der Criminal u. Correctionstrafen. Nach d. russ. Orig. d. 1 Buches d. 15 Bds. (Ausg. v. J. 1866) d. allgem. Reichs-Gesetzbuchs. Uebersetzt in der 2 Abth. seiner Kais. Majestät eigener Canzellei. Lex-8o., 570 S. St.-Petersburg, 1866. Berlin, PUTTKAMMER u. MÜHLBRECHT.
- MACHER (Dr. M.), Handbuch der neuesten kaiserl.-österr. Sanitäts-gesetze u. Verordnungen f. die k. k. politischen u. Justizbehörden u. die Gemeinde-Vertretungen, besonders f. Sanitätsbeamte, Aerzte, Chirurgen u. s. w. 2 Ausg. 3 Bd. (Des ganzen Werkes, von den ältesten Zeiten an, 7 Bd.) gr. 8o. Grätz, LENSCHNER u. LUBENSKY.
- Wechsel-Ordnung, die allgem. deutsche, nebst dem Gesetzen vom 15 Febr. 1850, 27 Mai 1863 u. 29 Mai 1868 sowie den v. dem königl. preuss. Ober-Tribunal gefällten wechselrechtl. Entscheidgn. Zusammen-gestellt v. e. preuss. Richter. 4 verb. u. bis auf die neueste Zeit. verm. Aufl., 164 S. Berlin, SPRINGER.
- HAHN (Dr. O.), das Handelsrecht nach dem allgem. deutschen Han-delsgesetzbuch nebst Anh.: üb. das französ. Recht u. das Seerecht. (In ca. 6 Lfgn.) 1 Lfg., gr. 8o., 80 S. Stuttgart, MAIER.
- BLASCHKE (Dr. J.), Kurzgefaszte Darstellung d. österreichischen Wech-selformularien, nebst e. Adn. der Wechsel-Ordnung von 25 Januar 1850. Mit Angabe der Verschiedenheiten der ungar. Wechselgesetze f. Handels- u. Gewerbeschulen, f. den Gewerbsstand u. zum Selbst-unterrichte. 3 verb. Aufl., gr. 8o., 126 S. Wien, MANZ.
- SCHMIDT (Geh. u. Ob.-Reg.-R. Dr. O. K. F. G.), Kommentar zu den königl. preussischen Stempel-Gesetzen. 3 Bd. Berlin, NICOLAI.
- GOLDSCHMIDT (Prof. Dr. L.), Handbuch d. Handelsrechts. 4 Bd., 2 Abth. Erlangen, ENKE.
- TARDIEU (Ambr.), die Vergiftungen in gerichtsarztztlicher u. klinischer Beziehung dargestellt. Der gerichtl.-chem. Theil bearb. v. Z. ROUSSIN, Ausg. im 27 xylogr. Abbild., bearb. v. den Prof. Dr. F. W. THEILE u. Dr. H. LUDWIG. Lex.-8o., 597 S. Erlangen, ENKE.

Engelsche literatur.

- CAMPIN (F. W.), Law of Patents for Inventions; with Explanatory Notes on the Law as to the Protection of Designs and Trade-Marks. 12o., pp. 220. London, VIRTUE.
- GLEN (W. C.), the Law relating to Public Health and Public Go-vernment, with the Statutes and Cases. 5 ed.
- PALGRAVE (REGINALD F. D.), the House of Commons, Illustrations of its History and Practice, A Course of Three Lectures delivered to the Reigate Lit. Park Workingmen's Club. 8o., pp. 204. Lon-don, MACMILLAN.

- MAC DONALD (A.), Handbook of the Law relative to Masters, Workmen, Servants and Apprentices, all Trades and Occupations, 1 vol., 8o., London, W. MACKENZIE.
- DAVIS (J. EDW.), The Master and Servant Act, 1867, with Notes etc. London, BUTTERWORTH.
- The County Courts Equitable Jurisdiction. London, id.
- REEVE's History of the English Law, from the time of the Romans to the end of the reign of Elizabeth, with numerous and copious notes etc., by W. F. FINLASON, vol. I, London, REEVES TURNER.
(Dit werk zal drie deelen beslaan: het 1e (thans gereed), behelst het algemeen overzigt en de geschiedenis van de tijden der Romeinen tot het eind der regering van Hendrik III; het 2e deel (ter perse), van Eduard I tot Richard III, en het 3e (gereed in handschrift), van Hendrik VII tot Elisabeth.)
- STEPHEN's New Commentaries on the Law of England, partly founded on BLACKSTONE. 6th Ed. London, BUTTERWORTH.
- ERLE (Sir W.), The Law relating to Trade Unions. In 8o., London, MACMILLAN and Cie.
- A Handy Book on the Law of the Drama and Music: being an Exposition of the Law of Dramatic Copyrights, Copyright in Compositions etc. London, T. H. LACY.
- CHITTY, Junr. Precedents in Pleading: with copious notes, on Pleading, Practice and Evidence, 3de Ed. London, id.
- URLIN (R. D.), A Manual of the Law relating to the Office of trustee with an Appendix. 3th Ed. London, H. SWEET.
- WETHERFIELD (G. M.), A Treatise on Composition Deeds, under the Bankruptcy Act 1861, as altered by the Bankrupt Amendment Act, 1868. London, W. AMER.
- Transactions of the National Association for the Promotion of social Science Birmingham Meeting 1868. Edited by A. EDGAR. London, HOUGMAN and Cie.
(Men vindt daarin o. a. eene opmerkelijke rede van den heer VERNON HARCOURT, over de Internationale wetgeving, en over de beginselen die daarbij ten grondslag liggen; — een betoog van Dr. PANKHURST, over verandering van nationaliteit, en van den Heer E. C. CLARK, over privaat-eigendom op zee.)
- BROWN (G.), A Treatise on the Principles and Practice of the Court of Divorce and Matrimonial Cases; with the Statutes etc. 2 th. Edit. London, SWEET and STEVENS AND SONS.
- Private International Law. A Treatise on the Conflict of Laws and the Limits of their Operation in respect of Place and Time. By FR. CARL VON SAVIGNY. Transl. with Notes, by W. GUTHRIE, Advocate. Edinburgh, T. AND T. CLARK, London, STEVENS AND SONS.
- Lives of Lord Lyndhurst and Lord Brougham, Lord Chancellors, and Keepers of the Great Seal of England. Bij JOHN Lord CAMPBELL. London, MURRAY.
-

THEMIS. — 1869. — N°. 3.

LIJST VAN NIEUW UITGEKOMEN REGTSGELEERDE WERKEN.

Nederlandsche literatuur.

- BERGSMa (Mr. J. J.), Pleitrede in zake het Openbaar Ministerie tegen Jacob de Vletter. Gr. 8o, 99 blz. 's Grav., GEER. BELINFANTE.
- DAM (J. VAN) THZ., Wat leert ons de Statistiek van het Gevangeniswezen aangaande het Schoolonderwijs? 's Grav., id.
- GIGCH (Mr. J. VAN), Beknopte Handleiding voor de beoefening van het Nederlandsche handelsregt, ten behoeve van het onderwijs op de hoogere burrescholen. 2de herz. en verm. druk. Post 8o, 116 blz. 's Grav., M. J. VISSER.
- OPZOOMER (C. W.), Het Burgerlijk Wetboek verklaard. IIIe deel, 1e afl. 2e boek. — van Zaken. 1e en 2e tit. Amsterdam, J. H. GEBHARD EN COMP.
- OVERHOF JR. (W. F.), de Nederl. Notaris, Handboek bij de uitoefening der notarieele praktijk. Met toestemming van den oorspronkelijken schrijver op nieuw uitgegeven onder toezigt van J. L. A. STOLK en W. COOPS. Zutphen, W. J. THIEME EN COMP.
- PINTO (Mr. A. A. DE), de Afschaffing der doodstraf in het koninkrijk Saksen. (Overgedr. uit de *Themis*.) 8o, 24 blz. 's Grav., GEER. BELINFANTE.
- STUERS (Jhr. Mr. V. DE), de verhouding der volksvertegenwoordiging tot hunne kiezers. Bekroond door de Rechtsgeleerde faculteit der Hoogeschool te Groningen. 1e deel. (Theoretische beschouwingen.) Gr. 8o, 143 blz. Leiden, J. HAZENBERG CZN.
- Wet van den 13 Mei 1859 (*Stbl.* n°. 36), op het regt van successie en van overgang bij overlijden, zoo als zij is gewijzigd en aangevuld door de wet van den 28 Mei 1869 (*Stbl.* n°. 95). Officiële uitgave. 36 blz. Gr. 8o. Gedr. ter Algem. Landsdrukkerij. 's Gravenh., A. VAN HOOGSTRAATEN.
- Wet van 28 Mei 1869 (*Stbl.* n°. 97), regelende het toezigt op het gebruik van stoomtoestellen. Met eene toelichting aan de geschiedenis der wet ontleend en aantekeningen, door Mr. E. L. VAN EMDEN. Postf. 44 blz. 's Grav., GEER. BELINFANTE.

Belgische literatuur.

Manuel pratique de la profession d'Avocat, par G. DUCHAINE et E. PICARD, avocats près la cour d'appel de Bruxelles, avec une préface par ED. DELINGE, avocat, membre du conseil de discipline du barreau de Bruxelles, 1 fort vol. in 8o.

Fransche literatuur.

Recueil, nouveau, général des traités, conventions et autres transactions remarquables, servant à la connaissance des relations étrangères des puissances et états dans leurs rapports mutuels. Rédigé sur copies, collections et publications authentiques. Continuation du grand recueil de G. Fr. de Martens, par CHARLES SAMMER. Tome XVII. Part. 4 (A. s. l. titre: Recueil général de traités et autres actes relatifs aux rapports de droit international. Tome IV. Part. II. Gr. 8o. Göttingen, DIETERICH.

Nouveau droit international public suivant les besoins de la civilisation moderne, par PASQUALE FIORE, professeur de droit des gens à l'Université de Pise. Traduit de l'italien, annoté, précédé d'une introduction et d'une Table analytique et alphet. des matières, par P. PRADIER-FODÉRÉ, avoc., prof. etc. 2 vol. in 8o. Paris, A. DURAND et PEDONE-LAURIEL.

Le droit international codifié, par M. BLUNTSCHLI. Traduit par M. LARDY. 1 vol. in 8o. Paris, GUILLAUMIN.

CAUCHOIS, La Constitution de l'Empire français, avec les sénatus-consultes, lois, décrets etc. annotés. In 8o, 215 p. Paris, DENTU.

La constitution communale de l'Angleterre, son histoire, son état actuel, ou le self-government, par le Dr. R. GNEIST; traduit par TH. HIPPERT. Tome III. in 8o. Libr. internat.

ZACHARÆ (K. ED.), Histoire du droit privé gréco-romain publiée en France sous la direction de l'auteur, par M. J. ORSIER, avocat. Droit civil. II. Droit des choses. Droit des obligations. In-18o. 144 p. Paris, Libr. internationale.

ACCOLAS (EM.), Manuel de droit civil à l'usage des étudiants. Tome II. Le 3e et dern. vol. est sous presse. Paris, E. THORIN.

ADDENET (A.), proc. impér., Les actes de l'état civil considérés dans leurs motifs, leur caractère et leur forme ou le commentaire des lois etc. In-18o, 457 p. Paris, DURAND et PEDONE LAURIEL.

FENET (C.), Question de légitimité d'enfant. In-8o. Paris, E. THORIN.

FROISSART, subs. du proc.-gén., de la liberté civile. Discours de rentrée. In-8o, 46 p. Amiens, CAILLAUX.

De la puissance maritale. Thèse par G. SÉDILLON, avoc., in 8o, 181 p. Paris, PICHON-LAMY et DEWEZ.

- CORTYL (EUG.), de la séparation de biens judiciaires. De la restitution de la dot durant le mariage en droit romain. Thèse. In-8o, 147 p. Paris, PICHON-LAMY et DEWEZ.
- GÉRY père (le Dr.), Caractères qui établissent la viabilité chez les nouveau-nés au point de vue de la médecine légale. In 8o, 62 p. Paris, A. DELAHAYE.
- PÉRIER (ARS.), avoc., de la fidéjussion en dr. rom. Du cautionnement en dr. franç. Thèse. In-8o, 218 p. Paris, PICHON-LAMY et DEWEZ.
- FOLLEVILLE (D. DE), avoc., Considérations générales sur l'acquisition ou la libération par l'effet du temps, essai sur le titre de la prescription (art. 2219, 2223, 2224). In-8o, 155 p. Paris, THORIN.
- DAVID (P.), Du fonds provincial en dr. romain. De l'effet, en France, des actes licites passés à l'étranger, en dr. franç. Thèse. In-8o, 211 p. Paris, PICHON-LAMY et DEWEZ.
- BOURGEOIS (J.), av., Des modes de transmission des créances, en dr. rom. et en dr. fr. Thèse. In-8o, 180 p. Paris, PICHON-LAMY et DEWEZ.
- Nouveau Traité de la Prescription en matière civile par A. LE ROUX DE BRETAGNE, cons. à la C. de Cass. 2 vol. in 8o. Paris, A. DURAND et PEDONE-LAURIEL.
- GARNIER (M. P.), av., Des rapports à succession, en dr. rom. et en dr. fr. Thèse. In 8o, 412 p. Paris, PICHON-LAMY et DEWEZ.
- Questions d'économie légale. Abolition du privilège des propriétaires en matière de faillite. 2102 Code Nap., 444 C. de Comm. (Articles publiés contre ce privilège dans le *Monit. industr.*), par ISBERT, arbitre en matières commerc. In-8o, 29 p. Paris, BAZE et CIE.
- Commentaire théor., prat. et crit. du code de commerce (des sociétés en comm. dites par actions. — Art. 1 à 8.) Tome V. Par M. F. BESLAY, avoc., avec la collaboration de M. P. LAURAS, av. Paris, COSSE, MARCHALL et CIE.
- FRESQUET (R. DE), profess. à la fac. de dr. d'Aix, des Abordages maritimes, Commentaires des articles 407, 435, 486 du C. d. Comm. In-8o. Paris, DURAND et PEDONE-LAURIEL.
- RIDDER (R. DE), de la Monnaie, du Crédit et des Titres de crédit. Paris, A. DURAND et PEDONE-LAURIEL.
- Observations sur le projet de Code de Procédure civile, par M. BERTIN, av. à la Cour imp. de Paris. In-8o. Paris, A. DURAND et PEDONE-LAURIEL.
- BOUCLY (F.), subst. d. proc. imp., Examen d'une question de droit en matière de contrainte par corps. In-8o, 55 p. Vervins, FLEM.
- Les Codes criminels interprétés par la jurisprudence et la doctrine, par M. ROLLAND DE VILLARGUES, cons. à la C. imp. de Paris. 3e éd., revue, mise au courant de la législation. Gr. in 8o à 2 col., 1140 p. Paris, MARESCQ AÎNÉ.

- De la surveillance de la haute police, par M. C. AZIES, conseiller à la C. imp. de Toulouse. Le part. In-8o, 128 p. Paris, THORIN.
- Notice sur la transportation à la Guyane française et à la Nouvelle-Calédonie, publiée par les soins de S. Exc. M. le ministre de la marine et des colonies. In-8o, 66 p. et 2 cartes. Paris. imp. impér.
- CARDOT, de la révision du Code pénal en Belgique. Discours. In-8o, 31 p. Dijon, RABUTOT.
- SIMON (J.), La Peine de Mort. In-18o, 71 p. Bordeaux, GOUNOUILHON.
- AUDIER (J.), Mémorial d'audience, à l'usage des tribunaux civils, correctionnels et de commerce. In-4o à 2 col. 258 p. Montdidier, RADENEZ.
- BOTREAU ROUSSEL BONNETERRE, avoc.-gén., Essai sur la centralisation judiciaire en France du XIIIe au XVe siècle. Discours. In-8o, 49 p. Caen, HOMMAIS.
- De l'indépendance politique du magistrat. Discours prononcé par M. PIERROT, subst. du proc. gén. à Nancy. In-8o, 41 p. Nancy, HINZELIN ET CIE.
- Portalis, sa vie et ses œuvres, par R. LAVOLLÉE, 2 vol. in-8o. Paris, DIDIER ET CIE.
- Esquisse historique de la profession d'avocat. Discours de M. O. BORELLI. In-8o, 31 p. Marseille, BARLATIER-FEISSAT.
- Le Barreau Moderne, par M. J. LEBERQUIER, av. 1 vol. in-18., Paris, G. BAILLIÈRE.
- Dignité de l'avocat (en vers) par AUG. BONJOUR. In-8o, 4 p. Paris, RENON et MALDE.
- Recherches sur le procès de Condamnation de Jeanne d'Arc., par M. CHARLES ROBILLARD DE BEAURE-FAIRE. In-8o, Paris, A. LE BRUMENT.
- L'incident-Séguier, de l'Indépendance de la Magistrature et les procès politiques. Récit complet. In-8o, Paris, DÉCEMBRE-MONNIER.
- Législation des offices. Admission au notariat et aux divers autres offices; par M. PRADINES, av. In-8o, 522 p. Paris, DONNAUD.
- AUOC (L.), Conférences sur l'administration et le droit administratif faites à l'École imp. des ponts et chaussées. Tom. I, Paris, DUNOZ.
- JOUE (T.), av., Etude sur nos lois successorales. Discours de rentrée. In-8o, 57 p. Marseille, BARLATIER-FEISSAT.
- Traité des congrégations religieuses, comment. des lois et de la jurisprudence, précédé d'une introduction historique et économique; par A. RAVELET, av., 1 vol. in 8o. Paris, v. PALMÉ.
- GIRAUD (A.), Eléments de Droit municipal ou Notions d'administration communale. 1 vol. in 12o, Paris, A. DURAND et PEDONE-LAURIEL.

- TOUSSAINT DE SENS, Code de la propriété, à l'usage de MM. les architectes-experts, légistes, administrateurs etc. 2 vol. in-8o, Paris, DUNOD.
- BARRIER (F. H.), Répertoire général de voirie vicinale. 1 vol. in-8o, Paris, DUNOD.
- VIGNON (E. J. M.), Etudes historiques sur l'administration des voies publiques en France au XVIIe et XVIIIe siècles. 3 vol. gr. in-8o. Paris, DUNOD.
- DUPONT (prof.), Jurisprudence des mines, 2e éd., 3 beaux vol. in 8o. Paris, DUNOD.
- FREYCINET (DE), Emploi des eaux d'égout en agriculture. In-8o, 136 p. Paris, DUNOD.
- BOURGUIGNAT, Législation appliquée des établissements industriels etc. ; Traité complet, d'après le dernier état des lois, de la doctrine et de la jurisprudence. 2 vol. in 8o. Paris, id.
- PANLET (J.), de la législation relative aux classes ouvrières. Discours de rentrée. In-8o, 38 p. Metz, NOUVIAN.
- NORDLING (W.), Etude sur la jurisprudence en matière de marchés, de terrassements. In-8o, 214 p. Paris, DUNOD.
- De l'enseignement du droit en Anjou. Discours de M. A. BIGOT, av. gén. In-8o, 59 p. Angers, LAINÉ FRÈRES.
- L'enseignement du droit en Italie. Discours de M. A. GOURJU, avoc. In-8o, 24 p. Dijon, RABUTOT.
- La presse italienne et sa législation, par A. FOLLIET, av. Paris, E. GALETTE.

Italiaansche Literatuur.

- Storia documentata della diplomazia europea in Italia dall' anno 1814 all' anno 1861, per NICOMEDE BIANCHI. Vol. V, in 8o., Torino, Unione tipogr. L. 6.
- Origine e progressi delle istituzioni della monarchia di Savoia fino alla costituzione del Regno d'Italia, opera del conte senatore LUIGI CIBRARIO. Seconda ediz. aument. e corr., in 8o, Firenze, tip. CELLINI e C. L. 20.

Duitsche literatuur.

- LAWRENCE (ancien ministre W. B.), Commentaire sur les éléments du droit international et sur l'histoire des progrès du droit des gens de HENRY WHEATON. Précédé d'une notice sur la carrière diplomatique de Hr. WHEATON. Tome II. gr. 8. (506 S.) Leipzig, BROCKHAUS.

- Austria*, Archiv. f. Consularwesen, volkwirtschaftl. Gesetzg. u. Statistik. Red. im. k. k. Handelsminist. 21e Jahrg. 1869. 52 nrs. gr. 4. Wien, k. k. Hof- u. Staatsdr.
- BLUNTSCHLI (J. C.), Character u. Geist der politischen Parteien. gr. 8, 165 S. Nördlingen, BECK.
- Staatswörterbuch in 3 Bdn. auf Grundlage d. deutschen Staatswörterbuchs v. Bluntschli u. Brater in elf Bdn., in Verbdng. m. mehreren Gelehrten bearb. u. hrg. v. Dr. Löning, 3 Hft. g. 8. Zürich, SCHULTHESS.
- HÜFFER (HERM.), Diplomatische Verhandlungen aus der Zeit der französischen Revolution. 244 S. Münster, ASCHENDORFF.
- ISENHORST (Dr. D.), Die Grundzüge d. Pandektenrechts als Repetitorium f. Studirende dargestellt. So., 128 S. Heidelberg, BANGEL u. SCHMITT.
- EVELT (Kr.-Ger.-Dir. J.), das preuss. Civilrecht f. das Studium u. die Praxis systematisch dargestellt, 3e vielfach verm. u. umgearb. Aufl. von Staatsanw. AUG. EVELT. 1 Thl. enth.: die allgemeine Lehren, das Sachen-, Obligationen-, Familien- u. Erbrecht. gr. 8o., 577 S. Paderborn, SCHÖNINGHE.
- FÖRSTER, (geh. Just. R. Dr. FRZ.), Theorie u. Praxis d. heutigen gemeinen preussischen Privatrechts auf der Grundlage d. gemeinen deutschen Rechts. 1 Bd. [2 Hälfte, die allgemeinen Lehren d. Obligationenrechts enth.] 2 Aufl. gr. 8. Berlin, G. REIMER.
- HÄRTMANN, (Kreisger.-Dir. Willh.), das preussische Immobilien-Sachenrecht u. dessen Reformen nach den neuesten Entwürfen. Kritisch dargestellt. gr. 8., 87 S. Elberfeld, FRIDERICHS.
- KOCK (dr. C. F.), allgemeines Landrecht f. die preussischen Staaten. Unter Andeutng. der obsoleten od. aufgehobenen Vorschriften u. Einschaltg. der jüngeren noch gelt. Bestimmgn. hrsg. m. Kommentar u. Anmerkngn. 5 verm. Aufl. 1 Th. 1 Bd. Berlin, GUTTENTAG.
- Grundsätze die volkwirtschaftlichen, d. allgemeinen Landrechts u. der unter den Ministern Stein u. Hardenberg erlassenen Gesetze. So., 128 S., Berlin, v. DECKER.
- PUTZ (C.), Beiträge zur Geschichte d. ungarischen Privatrechtes als Einleitg. in das Studium desselben. gr. 8o., 48 S. Wien, CAPELLEN.
- Wegweiser, der, durch den neuen bayerischen Civilprozess. hrsg. v. e. prakt. Juristen. Munchen, GUMMI.
- BARTH (dr. M. A.), Commentar zur neuen Civilprozessordnung f. das königr. Bayern. (In 16—17 Lfgn). 1 Lfgn. gr. 8., 96 S. Nördlingen, BECK.
- COLBERG (dr. H.), üb. das Eehindernisz der Entführung. Jur. Abhandl. gr. 8o., 142 S. Halle, PFEFFER.

- EBERHARD (dr. H.), die Verpfändung v. Förderungen nach gemeinen Rechte. Eine civilist. Abhandlg. gr. 8o., 37 S. Berlin, ADOLF u. CIE.
- Privatrechtliche Stellung von Erwerbs- u. Wirthschafts-Gesellschaften sowie v. Vereinen. Aktiengesellschaften deren Unternehmen nicht in Handelsgeschäften besteht. Mit Anmkn. v. e. Juristen. gr. 16 44 S. Würzburg, STAHEL.
- LAUENSTEIN (Oberg.-Anw. R.), hannoversches Eherecht u. Prozess-Verfahren in Ehe- u. Verlöbnissachen. gr. 8o., 76 S. Hannover, HELWING.
- JOHOU, (Ober-Tribun.-R. R.) die preussische Konkurs-Ordnung. 2 Lfg. gr. 8. Berlin, GUTTENTAG.
- Konkurs-Ordnung f. die preuss. Staaten vom 8 Mai 1855, nebst den auf dieselbe bezügl. Gesetzen u. Verfüggn., insbesond. dem Gesetz v. 12 März 1869, die Abänderg. einiger Bestimmgen betr. 3 Aufl. gr. 16, 150 S. Breslau, KERN.
- SCHIMKÖWSKY (dr. J.), die Rechtsgrundsätze der Entscheidungen d. k. k. obersten Gerichtshofes zur allgem. Wechselordng. gr. 16o., 188 S. Wien, MANZ.
- VASSALLI (dr. AUG.), allgem. rechtsphilos. Betrachtungen üb. das Strafverfahren nebst crit. Erörtergn. üb. den bündner Strafprozess, als Anh. zum 1 Bde. 1 Bd. Allgemeine Principien. gr. 8o., 286 S. Erlangen, ENKE.
- SCHWARZE, (Gen. Staatsanw. F. O.,) der Geschwornen u. d. Gerichtshöffe. 8o., 146 S. Dresden, G. DIETZE.
- MAKOWER (dr. S.), § 200 d. preuss. Strafgesetzbuches. Preuss. u. engl. Medizinal-Zustände, gr. 8o., 50 S. Berlin, GUTTENTAG.
- ERISMANN (dr. FRDR.), Verbrechen u. Strafe vom naturwissenschaftlich socialistischen Standpunkte aus betrachtet. gr. 8o., 38 S., Berlin, BERGMANN.
- NEUMANN (ADPH.), die Erkennung d. Blutes bei gerichtl. Untersuchungen, Für Beamte des Justiz u. die v. derselben zugezogenen Sachverständigen. Mit 23 color. microsc. Abbildgen. Leipzig, WEBER.
- ULRICH, (Amts-Assess. a. D. K. H.) „Incubus.“ Eine Frörert. üb. krankhafte Gemüthsaffection u. Zurechnungsfähigkeit, veranlasst durch den Berliner Criminalfall v. Zastrow. Mit 15 Fälle verwandter Natur. So., 93 S. Leipzig, SERBE.
- Blätter f. Gefängnisskunde, Organ d. Vereins der deutschen Straf-anstaltbeamten. 4 Bn. 2 Hft. Heidelberg, WEISS.
- Militärstrafgesetzbuch u. Militärstrafgerichtsordnung f. das Königr. Bayern. Amtl. Ausg. Lex-8., 159 S. München, KAISER.
- HEISSENBERGER (And. dr. J.), das Disciplinar-Strafrecht in k. k. Heere u. in der Militär-grenze nebst den der Disciplinar-Bestrafg. unterlieg.

- Vergehen. 3e auf Grund der neuesten Vorschriften umgearb. Aufl. 8, 135 S., Wien, BRAUMÜLLER.
- LION sen. (Dr. Ad.), Handbuch der Medizinal- und Sanitätspolizei. 2 suppl.-Bd. 8vo., 264 S. Iserlohn, BAEDEKER.
- Armen- u. Krankenpflege, die öffentliche. Gesetz v. 29 April 1869. gr. 16., 19 S. Würzburg, STAHEL.
- Mittheilungen d. deutschen Juristenvereins in Prag. Red. v. dr. D. ULLMANN. Jahrg. 1869. Lex-8o. Prag; DOMINICUS.
- Bibliographie*, allgemeine der Staats- u. Rechtswissenschaften. Uebersicht der auf diesen Gebieten in deutschen u. ausländ. Buchhandel neu erschienenen Literatur. Red.: OTTO MÜHLBRECHT. Jahrg. 1869. Berlin, PUTTKAMMER u. MÜHLBRECHT.

Engelsche literatuur.

- AUSTIN (J.), Lectures on Jurisprudence, or the Philosophy of Positive Law. 3 th. edit. revised and edited by R. CAMPBELL. 2 vls. 8o., pp. 1,190. London, MURRY.
- PRINSEP (H. T.), The Code of Criminal Procedure and other Laws of Rules of Practice relating to British India, Act. 25 of 1861 and Act. 8 of 1869. London, THACKER & CIE. Superr. 8vo.
- FANTON (M. A.), Tables of Roman Law. 4to. London, WYSMAN.

Amerikaansche literatuur.

- ABBOTH (B. V. et A.), the general Digest of the Law of Corporations. Roy. 8o., pp. 1,000. New-York.
- BRIGHTLEY (F. C.), The Bankrupt Laws of the U. S. 8o., pp. 276. Philadelphia.
- PARSONS (T.), A Treatise on the Law of Shipping. 2 vls. 8o., pp. 1,578. Boston.
- WALKER (T.), Introduction to American Law. 5 th. ed. 8vo. pp. 765, Boston.
-

THEMIS. — 1869. — N°. 4.

LIJST VAN NIEUW UITGEKOMEN REGTSGELEERDE WERKEN.

Nederlandsche literatuur.

- Mr. F. CONINCK LIEFSTING, *De Algemeene Beginselen van het Bezitrecht en de Nederlandsche Bezitactien*. Leiden, J. K. STEENHOFF.
- Mr. G. DIEPHUIS, *Het Nederlandsch Burgerlijk Regt*. Eerste Deel. Groningen, B. WOLTERS.
- Mr. E. L. VAN EMDEN, Wet van 28 Mei 1867 (Stbl. n°. 97), regerende het toezicht en het gebruik van *Stoomtoestellen*, met eene toelichting, aan de geschiedenis der wet ontleend, en aantEEK. 's Gravenhage, GEER. BELINFANTE.
- Mr. J. A. LEVY, *Het Algemeene Duitsche Handelswetboek*, vergeleken met het *Nederlandsche Wetboek van Koophandel*, compl. Amsterdam, Wed J. C. VAN KESTEREN.
- S. N. SCHURMAN, *Nederl. Staatswetten*, 4e verm. druk, bij dezelfde.
- J. B. VROOM, *Wet op het Regt van Successie en van Oergang bij Overlijden*, met eenige korte aant. en verwijzingen. 2e verm. druk. Zwolle, W. E. J. TJEENK WILLINK.
- Mr. J. DE WAL, *Het Regt van 't Laatste woord in cassatie*. Leiden, JACS. HAZENBERG CORNS-ZOON.

Fransche literatuur.

- ACCARIAS (C.), Profess. agrégé à la Faculté de droit à Paris, Précis de droit romain, avec l'exposé des principes généraux, le texte, la traduction et l'explication des Institutes de Justinien, et suivi: 1°. d'une table alphab. des matières; 2°. d'une table des textes des Institutes; 3°. d'une table des textes littéraires indiqués ou expliqués. T. I, Fasc. 1. In 8o. 400. Paris, COTILLON. (l'ouvrage sera complet en deux vol.)
- Domat et sa conception philosophique du droit; par EMILE FEITU, substitut du procureur impérial à Saint-Brienc. In 8o., Paris, COTILLON.
- Du prétendu droit attribué aux créanciers romains de tuer leurs débiteurs insolvables et de couper leurs corps en morceaux pour se payer par le partage de leurs membres; par L. R. In 8o., 7 p. Bordeaux, FÉRET; Paris, HACHETTE et C.
- DELSOL (J. J.), Explication élémentaire du Code Napoléon mise en rapport avec la doctrine et la jurisprudence. 3 vol. In 8o. Paris, COTILLON.

- LAGRANGE (H.) av., Origines du Code Napoléon. Discours. In 8o, 45 p., Lyon, MUGIN-RUSAND.
- LAURENT (F.) Principes du Droit civil français. Paris, A. DURAND et PEDONE-LAURIEL.
- TRIPPIER (Z.) Code Français collationnés sur les textes officiels les seuls où sont rapportés les textes du droit ancien et intermédiaire nécessaires à l'intelligence des articles. 21e édit. Paris, COTILLON.
- BOURSIN et GOSSELIN, av., le Moniteur des Français, ou Explication des lois civiles et commerciales mise à la portée de toutes les classes, renfermant les Codes, tarifs etc.
- MORELOT, av., De la reconnaissance des enfants illégitimes suivant le Code Napoléon, mis d'accord avec lui-même; par le doyen honoraire de la Faculté de droit de Dijon, L. R. MORELOT. In 8o., XVI, 547 p. Dijon, LAMARCHE.
- PEIRONNEL (J), av., de l'inaliénabilité de la dot en dr. rom. et en dr. franç. Thèse. In 8o., 103 p., Dijon, CLERMONT-FERRAND.
- FOLLEVILLE (D. DE), av., Essai sur la possession des meubles et sur la revendication des titres au porteur perdus ou volés. In 8o., 315 p., Paris MARESOQ-aîné. (Extr. de la Rev. pr. l. dr. fr.)
- FRÉTEL (M.), cons., de l'inviolabilité de la réserve légale, Paris. A. PANIS.
- MEILLENCOURT (J.), le Contrat de mariage et les droits respectifs des époux. Les droits de la femme dans la faillite du mari, son hypothèque légale. In 8o., 96 p., Paris, MALTESTE et Cie.
- Nouveau traité de la prescription en matière civile, par M. LEROUX DE BRETAGNE, Conseiller à la cour de cassation, membre de la haute cour de justice, 2 vol., in 8o. Paris, DURAND et PEDONE-LAURIEL.
- MOLL (A.), av., Etude sur le projet de Code rural. Livre I. In 8o., 217 p. Colmar, DECKER.
- DUFOUR (EDM.), av., Troplong, son oeuvre et sa méthode; in 8o. 320 p. Paris, AMYOT.
- Commentaire théorique, pratique et critique du Code de Commerce, des sociétés. Des sociétés en commandite par actions, Loi du 24 Juillet 1867 (articles 1—8. ; par FRANÇOIS BESLANG, docteur en droit, avocat à la cour impériale de Paris; avec la collaboration de PAUL LAURAS, avocat à la cour impériale de Paris, 1 vol. In 8o Paris, ERNEST THORIN.
- BOEUF (F.), Résumé de répétitions écrites sur le droit commercial. In 18o. 412 p., Paris DAUVIN frères.
- FRERQUET (R. DE), prof., des abordages maritimes, commentaire des art 407, 435 § 3, 436 du C. de Comm. In 8o. 118 p. Aix, MACAIRE.
- Jurisprudence des mines, par M. DUPONT, prof. à l'Ecole impériale des mines. 2e. édit, 3 vol. in-8o., Paris, DUNOD.

- Législation appliquée des établissements industriels, etc.; traité complet, d'après le dernier état des lois, de la doctrine et de la jurisprudence, par M. BOURGUIGNAT, ancien avoc. au conseil d'état et à la cour de cassation, 2 vol. in 8o. Paris, DUNOD.
- Rapport sur l'état des relations entre la France et l'Angleterre relativement à l'extradition des criminels, par GEORGES PICOT, juge suppléant ou tribunal de la Seine, société de législation comparée, séance du 15 Avril 1869. In 8o. 25 p. Paris.
- MONTLUC (L. A. DE), Des assurances sur la vie dans leur rapport avec les principes du droit civil, du dr. commercial et les lois de l'enseignement. In 8o., 337 p. Paris, ALCAN LÉVY.
- Les sociétés anonymes. Examen de la loi du 24 Juillet 1867, par ALFRED DE COURCY, administrateur de la compagnie d'assurances générales. In 18, VIII-299 p. Paris, ANGER.
- VERDIER (F.), Etude sur les gains de survie entre époux. In 8o., 178 p. Paris, LE BOUCHER. (Extr. des Mém. de Acad. du Gard 1867-68.)
- LANGLET, avoc. consul. de France à Liverpool, de la législation anglaise en matière de naufrages et d'avaries. In 8o. 67 p. Paris, CALLOMEL aîné. (Extr. de la Revue marit. et col.)
- Etude sur le principe du règlement amiable, les honoraires et vacations des actes de notaires, Examen de la législation, revue critique de la jurispr., considérations générales sur l'institution du notariat et sur la nécessité de maintenir le principe du règlement amiable. In 4o., 79 p. Paris, RENOU ET MAULDE.
- BATBIE, Précis et Cours de droit public et administratif. 3e édit., rev. et consid. augment. Paris, COTILLON.
- Conférences sur l'administration et le droit administratif faites à l'école impériale des ponts et chaussées, par LÉON AUCOC, commissaire du contentieux au conseil d'Etat. Paris, DUNOD.
- DUFOUR (G.), Conseill., Aide-mémoire d'un président d'assise. In 4o., 128 p. Paris, DURAND.
- AYMÉ (S. V.), av., Des résumés des présidents d'assise. Discours. In 8o Grenoble, ALLIER.
- Histoire de la justice criminelle au XVIe siècle, par ALBÉRIC ALLARD, prof. ordinaire à la Faculté de droit de l'Université de Gand. 1 vol. gr. in 8o. Paris, DURAND ET PEDONE LAURIEL. (Ouvrage couronné par l'Institut de France.)
- FREMONT (A.), cons., la Surveillance de la haute police de l'Etat, de sa suppression et des moyens d'y suppléer. In 8o., 46 p. Orléans, PUGET ET Cie.
- Etudes sur l'histoire du droit criminel des peuples anciens (Inde brahmanique, Egypte, Judée); par J. J. THONISSEN, prof. à l'Université catholique de Louvain, membre de l'Académie royale de Belgique. 2 vol. in 8o. Paris, DURAND ET PEDONE LAURIEL.

SARTOR (J.), av. à Oran, De la condition juridique des étrangers, des musulmans et des israélites en Algérie. De la naturalisation en France et en Algérie. In 18o., 125 p. Paris, CHALLAMEL.

LUZAC (CH.), de l'abolition de la peine de mort en Portugal. In 8o., 16 p. Orléans, COLAS (Extr. du compte rendu de l'Acad.)

Abolition de la peine de mort, par PETIT DE LATOUR, pasteur, ancien aumônier des prisons d'Aix (Bouches du Rhône). In 18, 304 p. Paris, MEYRUIS, DURAND ET PEDONE LAURIEL.

DROGOUL (L.), av., Etude sur le droit criminel international. Discours. In 8o., 51 p. Marseille, BARLATIER-FEISSAT.

BLUNTSCHLI, Le Droit international codifié. Traduit de l'allemand par M. C. LARDY, dr. en dr., premier secrétaire de la légation suisse à Paris, et précédé d'une préface par M. ED. LABOULAYE. In 8o., 480 p. Paris, GUILLAUMIN et Cie.

Nouveau droit international public suivant les besoins de la civilisation moderne; par PASQUALE FIORE, prof. de droit des gens à l'Université de Pise. Traduit de l'italien, annoté, précédé d'une introduction historique, et suivi d'une table analytique et alphabétique des matières, par P. PRADIER-FODÉRÉ, avocat, prof. de droit public au Collège arménien de Paris, II vol. Paris, DURAND ET PEDONE LAURIEL.

Guide manuel de l'inventeur et du fabricant, répertoire pratique et raisonné de la propriété industrielle, en France et à l'étranger, en matière de brevets d'invention, dessins et marques de fabrique, dépôts de modèles, produits artistiques industriels, par CH. ARMENGAUD jeune, ingénieur conseil. 6e Edit. 1e partie. Législation française. In 8o., 160 p. Paris, chez les principaux libraires.

Deutsche literatur.

Corpus juris civilis. Editio ster. Fasc. II Digestarum lib. X—XXIV recogn. THEOD. MOMMSEN. Hoch 4 (S. 137—320). Berlin, WEIDMANN.

JUSTINIANI digesta seu pandectæ. Recognovit adsumto in operis societatem Paulo Kruegero Th. MOMMSEN. Fasc. VI. S. 321—640 en 32 S. *variae lectiones* mit 4 Steintaf. in Fol. Berlin, WEIDMANN.

GIRTANNER (Prof. Dr. WILH.) Rechtsfälle zu Puchta's Pandecten, Für den academ. Gebrauch zusammengestellt u. bearb. 4e durch neue Beiträge verm. Aufl. nach d. Verf. Tode besorgt v. Prof. Dr. W. LANGENBECK. gr. 8o. 538 S. Jena, MAUKE.

HEUMANN, weil. App.-Ger.-R. dr. H. G., Handlexicon zu der Quellen d. römischen Rechts. 4 verm. u. verb. Aufl. Hrsg. v. Justiz. R. dr. Ch. A. HESSE; 4 Lfg. gr. 8o. (S. 385—512). Jena, MAUKE.

- MAREZOLL, Thdr., Lehrbuch der Institutionen d. Römischen Rechtes 9, neu durchgesch. Aufl. gr. 8o. (XIX, 595 S.) Leipzig, J. A. BARTH.
- AHRENS (Prof. H.) Naturrecht od. Philosophie d. Rechts u. d. Staates. Auf dem Gronde d. eth. Zusammenhanges v. Recht u. Cultur. 1 Bd. Die Geschichte der Rechts-Philosophie u. die allgemeinen Lehren. 6, durchhaus neu bearb., durch die Staatslehre u. die Principien d. Völkerrechts verm. Aufl. gr. 8o., 390 S. Wien, GEROLD'S SOHN.
- BURCHARDI, (Ob. App.-Ger.-R. G. C.), die Wissenschaft u. Kunst der Rechtsfindung od. die juristische Hermeneutik, gr. 8o. 173 S. Kiel, SCHRÖDER u. Cie.
- SCHLETTER, (Prof. Dr. HERM.), Beiträge zu Deutschen, insbesond. Sächsischen Rechtsgeschichte. 2 Hft. A. u. d. T. Die revisio differentiarum juris civilis et Saxonici in den J. 1571 und 1572. gr. 8o., 34 S. Leipzig, ROSSBERG.
- SCHMIDT, (Prof. Dr. B. G.), Vorlesungen über das in dem Königr. Sachsen geltende Privatrecht. Nach dessen Tode herausg. Prag. 2 Bd. gr. 8o. 336 S. Leipzig, GEBHARDT.
- VOLCKMANN (Dr. EDW.) das älteste geschriebene politische Rechtsdenkmal. gr. 4, 24 S. Elbing, SANNIER.
- LABAND (Prof. Dr. P.) Magdeburger Rechtsquellen. Zum akadem. Gebrauch hrsg. gr. 8o., 148 S. Königsberg, STÜBNER u. MATZ.
- Organisation, Politische u. gerichtliche, der im Reichsrathe vertretene Länder v. Oesterreich. 8o. 202 S. Wien, liter.-artist. Anstalt.
- FICKER (Prof. Dr. J.) Forschungen zur Reichs- u. Rechtsgeschichte Italiens, 2 Bd. 8o. 563 S. Innsbruck, WAGNER.
- BLUNTSCHLI'S Staatswörterbuch in 3 Bnd. auf Grundlage d. deutschen Staatswörterbuchs v. Bluntschli u. Brater in 11 Bnd., in Verbindg. m. mehreren Gelehrten bearb. u. hrsg. v. dr. LÖNING, 2 Hft. gr. 8o. (1 Bd. s. 81—160). Zürich, SCHULTSE.
- RÖNNE (App.-Ger.-Vice-Präs. a. D. Dr. L. v.) das Staatsrecht der Preussischen Monarchie. 3 verm. u. verb. Aufl. In 2 Bd. Leipzig, BROCKHAUS.
- HINSCHUIS (Prof. Dr. PAUL), das Kirchenrecht der Katholiken u. Protestanten in Deutschland 1 Bd. System. des Kathol. Kirchenrechts in besond. Rucksicht auf Deutschland. 1e Hälfte. Lex. 8o. 308 s. Berlin, GUTTENTAG.
- ALIBRANDI (Prof. HILAR), de bonorum possessionibus, commentarius. Lex. 8o. 105 S. Rom., SPITHOEVER.
- HARUM (Prof. dr. P.) der Entwurf e. Civilehesetzes (Aus der allgem. Oesterreich. Gerichts-Zeitg.) gr. 8o. (40 S.). Wien, MANZ.
- RASCHDORFF (Stadtbaumstr. JUL.) das Baurecht in der Preussischen Rheinprovinz u. denjenigen Ländern, in welchen das burgerliche Gesetzbuch Geltung hatt. Neu bearb. nach WÄJER'S Baurecht. 4 verm. u. verb. Aufl. Mit 33 (eingedr.) Holzschn. gr. 8v., 293 S. Cöln, D. MONT-SCHÄUBERG.

- Hefte, Zwanglose, juristischen Inhalts, insbesond. zur Erläuterung der Justizgesetze, welche f. die der Preuss. Monarchie im J. 1866 einverleibten Gebieten erlassen sind. Herg. v. Amtsr. WILH. MÖLLER u. Rechtsanw. dr. JUL. WOLFF. 3 Hft. gr. 8o. (S. 167—224). Marburg, EHRHARDT.
- WERENBERG (Rechts-Anw. Dr. W.) Erörterungen über den Entwurf d. Civilproces-Ordnung f. den norddeutschen Bund. gr. 8o., 35 S., Berlin, WEIDEMANN.
- PHILIP (Hand.-Ger.-Präsid. Dr.), über den Entwurf e. Prozess-Ordnung in bürgerl. Rechtsstreitigkeiten f. den norddeutschen Bund. gr. 8o., 16 S., Elberfeld, BÄDEKER.
- FÖRSTER (Geh. Just. R. dr. F.) Theorie u. Praxis d. heutigen gemeinen Preussischen Privatrecht auf der Grundlage d. gemeinen Deutschen Rechts. 2 Bd. 2 Aufl. gr. 8o. 484 S., Berlin, G. REIMER.
- HEINZERLING (Landg.-Assess. W.) Die gemeindeutsche Civilprozess. Restitution u. besond. Berücksicht. d. in den rechtsrhein. Provinzen d. Grossherzogth. Hessen gelt. Prozesrechts in dem Noten systematisch dargestellt. 8o., 275 S. Darmstadt, SCHORKOFF.
- SARWEY (Dr.), Zur Genossenschaftsgesetzgebung m. besond. Bezugnahme auf die Schrift v. SCHULZE-DELITSCH, die Gesetzgeb. üb. die privatrechl. Stellg. der Erwerbs- u. Wirthschaftsgenossenschaften. (Aus dem Württemb. Archiv. f. Recht u. Rechtsverwalzng.) gr. 8o. (38 S.) Stuttgart, LINDEMANN.
- GNEIST (Pr. Dr.) die bürgerl. Eheschliessung. gr. 8o. 27 s. Berlin, GUTTENTAG.
- Ehescheidungs-Processe, (die interessantesten) der älteren u. neueren Zeit. Nach actenmäss. Quellen v. mehreren Juristen. 5—8 Lfg. 8. (S. 193—384.) Leipzig, MINDE.
- FÉCHT (Ob.-Justiz.-R., Ob.-Amtsrichter H. A.), die Gerichts-Geetze d. Königr. Württemberg erläutert. 3 Abth. Die Civilprocesordnung. 2 Bd. gr. 8o. 636 S. Stuttgart, KOCH.
- FECHT, (Ober-Justiz.-R. H. A.) das Executions-Verfahren in Württemberg. gr. 8o., 196 S. Stuttgart, METZLER.
- DAUSCHER, (AV. ANT.) Handbuch d. gerichtlichen Verfahrens in u. ausser Streitsachen f. Ungarn u. Siebenbürgen auf Grundlage der neuen ungarischen Civilproces-Ordnung. 2 u. 3 Lfg. gr. 8o. (S. 65—176.) Wien, URBAN und SCHWARZENBERG.
- Sammlung wichtiger Entscheidungen d. Königl. Baijer. Kassationshofes. Als neu Folge der Zeitschrift f. Gesetzgeb. u. Rechtspflege unter Aufsicht u. Leitg. d. königl. Justizministeriums hrg. 3 Bd. 1 Hft. gr. 8o. (104 S.) Erlangen, PALM u. ENKE.
- JOHAW, (Ober-Tribun.-R. R.) die preussische Konkurs-Ordnung in ihrer heutigen Gestalt u. Geltung u. das Gesetz vom 9 Mai 1855, betr. die Belugniss der Gläubiger zur Anfechtg. der Rechtshandlg. zahlungsunfähr. Schuldner ausserhalb d. Konkurses u. s. w. Mit sämmtl. ergänz. u. abänd. Gesetzen einschliesslich der Subhastations-Ordnung. vom 15

- März 1869 u. den Ausführungs-Bestimmgn. d. Justizministers, sowie m. erläut. Bemerkgn. üb. die Bestimmgn. der Konkurs-Novelle vom 12 März 1869. Zum Handgebrauch u. als Ergänzg. der bisher erschienenen kommentirten Ausg. der Konkurs-Ordng. (In 2 Lfgn.) 1 Lfg. gr. 8o. (LV, 80 S.) Berlin, GUTTENTAG.
- Konkurs-Ordnung, die, von 8 Mai 1855 abgeändert u. ergänzt durch das Gesetz von 12 März 1869 nebst dem Gesetze betr. die Befugniss der Gläubiger zur Anfechtg der Rechtshandln. zahlungsunfäh. Schuldner ausserhalb d. Konkurses vom 9 Mai 1855 u. dem Gesetze betr. die in Konkurse v. erb-schaftl. Liquidationsverfahren zu erheb. 8o., 90 S. Berlin, KORTKAMPF.
- BORCHARDT, Geh. E. Justiz-R., Dr. S., die allgemeine deutsche Wechsel-ordnung m. den v. den deutschen Gerichtshöfen ausgesprochenen Grundsätzen d. Wechselrechts nebst Bemerkgn. 5e verb. u. bis auf die neueste Zeit fortgeführte Aufl. gr. 8o. (XIII, 748 S.). Berlin, v. DEKKER.
- HARDER, Dr. Karl Wilh., handelsrechtliche Abhandlungen in zwanglosen Heften. 1 u. 2 Hft. gr. 16. Hamburg 1870, GRÜNING.
- HAHN (Dr. N.), das Handelsrecht nach dem allgemeinen Handelsgesetzbuch nebst Anhang. üb. das französische Recht, u. das Seerecht 2 u. 3 Heft. gr. 8vo, S. 81—240. Stuttgart, MAIER.
- BRENTANO, Dr., Leitfaden z. den Unterricht in der Wechsellehre, 51 S. München, FLEISCHMANN.
- DOMIN-PETRUSHEVEZ, Dr. ALPH. v., Normalin f. den administrativen Dienst bei den Justizbehörden in Oesterreich. gr. 8o. 224 S. Wien, MANZ.
- neuere oesterreichische Rechtsgeschichte, gr. 8o., 379 S. Id.
- ENDEMANN, Ob.-App.-R., Prof. r. W., die Gesetze d. norddeutschen Bundes betr. I. die Ausführg der allgem. deutschen Wechsel-Ordnung der Nürnberger Novellen u. d. allgem. deutschen Handelsgesetzbuchs als Bundesgesetz; II. die Errichtg. d. Bundes-Oberhandelsgerichte. Aus dem Materialien Gesetzsbg. erläutert, (Aus d. Archiv. f. Theorie u. Praxis d. Allgem. deutschen Handelsrechts), gr. 8o., 120 S. Leipzig, ARNOLD.
- Fabrikgesetze, die, Englands seit 1833. In deutscher Uebersetzung, herg. auf Veranlassg. d. k. k. Handelsministeriums. Lex. 8o (VI, 132 S.). Wien, K. K. HOF- u. STAATSDRUCKEREI.
- EMMINGHAUS, A., das Armenwesen und die Armengesetzgebung in europäischen Staaten. Under Mitwirk. v. A. BAMMEL, M. M. VON BAUMHAUER, FR. BITZER etc. hrsg. Gr. 8o., 728 S. Berlin, HERBIG.
- HETZEL, Pred., die Todesstrafe im Lichte d. Christenthums: Vortrag gehalten im Berliner Unions-Verein an 19 März 1869. gr. 8o., (27 S.). Berlin, GEEHHAAR.
- MEHRING, Prälat, die Frage v. der Todesstrafe. 2e v. neuem durchgesch. u. verm. Aufl. gr. 8 (VII, 151 S.). Stuttgart, GRÜNNINGER.

Frage, die . v. der Todesstrafe. Versuch einer histor. Darstellg. der verschiedenen Auffassen zur Orientirg. üb den gegenwärt. Stand der Frage insbesondere f. prakt. Theologen. gr. 8o (120 S.). Bremen, MÜLLER.

BERNER, Prof. Dr. A. F. Kritik d. Entwürfe e. Strafgesetzbuch, f. den norddeutschen Bund. gr. 8o., 74 S. Leipzig, B. TAUCHNITZ.

Engelsche literatur.

SELWYN'S Abridgment of the Law of Nisi Prius. By D. Keane and Charles T. Smith. 13 th ed. roy. 8o. London, STEVENS AND Co.

COOTE (H. C.), Admiralty Practice. 2nd ed. with supplement 8vo, London, BUTTERWORTH.

WILLIAMS (R. G.) and BRUCE (G.), The Jurisdiction and Practice of the High Court of Admiralty; including a Sketch of the Proceedings on Appeal to the Privy Council; with numerous Forms of Pleadings, Bills of Costs etc., and a supplement containing The County Court Admiralty Jurisdiction Act, 1868, and the General Orders for Regulating the Practice of the Admiralty Jurisdiction of the County Courts and Court of Passage 800, pp. 701, London, MAXWELL.

A Treatise on the Limitation of Actions at Law and Suits in Equity and Admiralty, 5 th. edit., revised by JOHN WILDES MAY, roy. 8vo; by JOSEPH K. AUGELL; Boston, London.

A Treatise on the Law of Watercourses, with an Appendix containing statutes of Flowing and Forms of Declarations; by JOSEPH K. AUGELL, 6 th edit.; revised and very much enlarged by the addition of new matter to the Text and Notes; roy. 8vo, by J. C. PERKINS, Boston and London.

ABBOTT'S Digest of the Law of Corporations. — This work will be a large 8vo of over 1000 pages, embracing a digest of the English and American Law of Private and Public Corporations. The points of Law will be separately stated in the language of the authorities, and with references to them; Boston, London.

DAVIS (H. F. A.), A Manual of the Law relating to Industrial and Provident Societies. 12mo, London, SWEET.

YOUNG (ARCH.), An Historical Sketch of the French Bar, from its Origin to the Present Day, with Biographical Notices of some of the principal Advocates of the Nineteenth Century. 8o. 286 p. Edinburgh, EDMONSTON, London, HAMILTON.

CUTLER (J.) and GRIFFIN (E. F.), An analysis of the Indian Penal Code (Act 45 of 1860), with notes, 8vo, London, BUTHERWORTH.

GRADY (STENDISH GROVE), A Manual of the Mahommedan Law of Inheritance and Contract. 8vo, London, W. H. ALLEN.

